

VU Research Portal

Georganiseerde criminaliteit in Nederland. Vierde rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit

Kruisbergen, E.W.; van de Bunt, H.G.; Kleemans, E.R.

2012

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Kruisbergen, E. W., van de Bunt, H. G., & Kleemans, E. R. (2012). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland. Vierde rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit*. (Onderzoek en beleid; No. 306). Boom Juridische uitgevers.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Georganiseerde criminaliteit in Nederland

306

Onderzoek en beleid

Georganiseerde criminaliteit in Nederland

Vierde rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit

E.W. Kruisbergen

H.G. van de Bunt

E.R. Kleemans

m.m.v.

R.F. Kouwenberg

K. Huisman

C.A. Meerts

D. de Jong

BOOM | LEMMA
UITGEVERS

Wetenschappelijk Onderzoek- en
Documentatiecentrum
Ministerie van Veiligheid en Justitie

Onderzoek en beleid

De reeks Onderzoek en beleid omvat de rapporten van onderzoek dat door en in opdracht van het WODC is verricht.

Opname in de reeks betekent niet dat de inhoud van de rapporten het standpunt van de Minister van Veiligheid en Justitie weergeeft.

Exemplaren van dit rapport kunnen worden besteld bij het distributiecentrum van Boom Lemma uitgevers:

Boom distributiecentrum te Meppel

Tel. 0522-23 75 55

Fax 0522-25 38 64

E-mail budh@boomdistributiecentrum.nl

Voor ambtenaren van het Ministerie van Veiligheid en Justitie is een beperkt aantal gratis exemplaren beschikbaar.

Deze kunnen worden besteld bij:

Bibliotheek WODC

Postbus 20301, 2500 EH Den Haag

Deze gratis levering geldt echter slechts zolang de voorraad strekt.

De integrale tekst van de WODC-rapporten is gratis te downloaden van www.wodc.nl.

Op www.wodc.nl is ook nadere informatie te vinden over andere WODC-publicaties.

© 2012 WODC

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veeleelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische veeleelvoudingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprerecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprerecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978-90-5931-938-7

NUR 820

Voorwoord

Voor u ligt alweer de vierde Monitor Georganiseerde Criminaliteit, het laatste resultaat van een reeds 16 jaar lopend onderzoeksproject naar de aard en omvang van georganiseerde misdaad in Nederland. Een waar monnikenwerk waarbij tot nu toe 150 opsporingsonderzoeken zijn geanalyseerd en een nog groter aantal interviews met onder andere rechercheurs en officieren is afgenomen. Deze arbeidsintensieve aanpak en het feit dat er vele jaren aan onderzoeken wordt bestreken, maken de monitor zo uniek en waardevol. De monitor belicht ook deze keer deelementen van georganiseerde misdaad. Er wordt onder andere aandacht besteed aan facilitators en de vraag hoe de verwevenheid met legale personen, bedrijven en instanties tot stand komt en wordt gebruikt. Daarnaast gaat het rapport in op de rol van geweld, criminele inkomsten – onder andere het witwassen en besteden daarvan – en de maatschappelijke schade van georganiseerde criminaliteit. Vooral dat laatste blijkt nog niet gemakkelijk inzichtelijk te maken. Hoe kwantificeer je bijvoorbeeld het verlies aan vertrouwen in maatschappelijke instituties door toedoen van deze ondermijnende criminaliteit?

De uitkomsten van deze monitor hebben mij weer verder gesterkt in de overtuiging dat empirisch onderzoek naar de aard en omvang van georganiseerde misdaad essentiële informatie oplevert voor de strategische en zelfs tactische sturing van de aanpak daarvan. Het is belangrijk dat onderzoeken zoals deze monitor blijven bestaan en dat vergelijkbare onderzoeken, en analyses van de resultaten van het overheidsoptreden bij de bestrijding van georganiseerde misdaad, worden gestimuleerd. Kennis en inzicht – en bijsturing aan de hand daarvan – maakt ons optreden beter en effectiever en helpt ons de juiste keuzes te maken. Het maakt het werk van politie, Openbaar Ministerie en het bestuur voor eenieder zichtbaar (wat, waarom en hoe) en toetsbaar.

Het was en is mij een genoegen om voorzitter van de begeleidingscommissie te mogen zijn.

Mr. G.W. van der Burg,
Hoofdofficier Landelijk Parket, Openbaar Ministerie

Dankwoord

Deze monitor heeft als doel de kennis die is verkregen in verrichte opsporingsonderzoeken zo goed mogelijk te benutten om een inzicht te krijgen in de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland. Een onderzoek als dit is niet mogelijk zonder de hulp van anderen. Personen bij verschillende organisaties hebben ons belangrijke informatie verschaft, door mee te werken aan interviews, door ondersteuning bij dossieronderzoek of door het op andere wijze toegankelijk maken van gegevens. Wij zullen hier niet proberen hen allen persoonlijk te noemen. Daarvoor zijn het er te veel. We richten onze dank daarom tot de volgende functionarissen: de officieren van justitie, parketsecretarissen en andere medewerkers van het Openbaar Ministerie; de recherche- en andere medewerkers van de politie; de medewerkers van de Koninklijke Marechaussee; de medewerkers van het CJIB; de medewerkers van de rechtbanken, gerechtshoven, de Hoge Raad en de Raad voor de rechtspraak; en de medewerkers van de Belastingdienst. Zonder hen had dit project niet tot stand kunnen komen.

De belangrijkste informatiebron voor de monitor bestaat uit afgeronde opsporingsonderzoeken. De analyses van opsporingsdossiers zijn voor het grootste deel uitgevoerd door personen die op de kaft van dit rapport zijn genoemd. Een aantal dossiers is echter mede door anderen geanalyseerd. Op deze plaats zijn we daarom dank verschuldigd aan Lisanne Drost, Aline Hardeman, Nina Holvast en Dieneke Struik.

Het onderzoek is begeleid door een begeleidingscommissie (zie bijlage 1). De inbreng van de begeleidingscommissie is van belangrijke waarde geweest voor het rapport. De samenwerking hebben wij als zeer prettig ervaren. Op deze plaats bedanken we daarom de voorzitter en leden van de begeleidingscommissie. Verder hebben ook Joost van Onna van het Functioneel Parket en Jan de Groot en Jan Glimmerveen van het ministerie van Financiën een eerdere versie van de rapportage van nuttig commentaar voorzien. Ook hen bedanken we daarvoor. Ten slotte willen we Frans Leeuw, Christianne de Poot en Maite Verhoeven, allen van het WODC, van harte bedanken voor hun kritische en opbouwende opmerkingen bij de concepttekst.

Den Haag, november 2012

Edwin Kruisbergen, Henk van de Bunt en Edward Kleemans

Inhoud

Gebruikte afkortingen	13
Samenvatting	15
1 Inleiding	41
1.1 Beeldvorming en misdaadbestrijding	41
1.2 Doelstelling, probleemstelling en relatie ten opzichte van andere onderzoeken	46
1.3 Onderzoeksopzet en onderzoeksmethoden	50
1.3.1 De keuze voor 'hard' onderzoeksmateriaal	50
1.3.2 De selectie van zaken	52
1.3.3 De gegevensverzameling	53
1.3.4 Het gebruik van overige bronnen	54
1.4 Beknpte beschrijving van het onderzoeksmateriaal	55
1.5 Anonimisering	56
1.6 Reikwijdte van het onderzoek	57
1.7 Indeling van het rapport	58
2 De rol van geweld	61
2.1 Vijf vormen van geweld	64
2.1.1 Geweld om misdrijven uit te kunnen voeren	64
2.1.2 Geweld om mensen in het gareel te houden	66
2.1.3 Geweld om conflicten te beslechten	69
2.1.4 Geweld om de onthulling van misdrijven te voorkomen	74
2.1.5 Geweld als reactie op bedrog of verraad	76
2.2 Recapitulatie	77
3 Afhankelijkheid van de omgeving	81
3.1 Zelf doen of uitbesteden?	82
3.2 Overwegingen bij het wel of niet zelf uitvoeren van taken	90
3.3 Inschakeling van derden	93
3.3.1 Doelbewuste facilitering?	93
3.3.2 De relatie tussen crimineel en dienstverlener	99
3.4 Recapitulatie	103
4 Contactpunten tussen illegaliteit en legaliteit	107
4.1 Een persoon als contactpunt	109
4.1.1 Financiële specialisten	109
4.1.2 Notarissen en advocaten	110
4.1.3 Luchthavenpersoneel	121
4.1.4 Corrupte ambtenaren	122
4.2 Een onderneming als contactpunt	124
4.2.1 Het gebruik van eigen ondernemingen	125
4.2.2 Het gebruik van externe ondernemingen	128
4.3 Een gemeenschap als contactpunt	129

4.3.1	Subculturele gemeenschappen: motorclubs en woonwagenkampen	130
4.3.2	Etnische gemeenschappen	132
4.3.3	Bedrijfstakken	134
4.4	Een overheidsvoorziening als contactpunt	136
4.4.1	Misbruik van de asielpcedure door mensensmokkelorganisaties	136
4.4.2	Misbruik van afgeschermd juridicties voor witwasdoeleinden	138
4.5	Het neutraliseren van toezicht	141
4.6	Risico's van het gebruik van een contactpunt	145
4.7	Recapitulatie	149
5	Verdiene, verdele en besteden van criminele inkomsten	153
5.1	Verdiene van georganiseerde criminaliteit	153
5.1.1	Hoe wordt het geld verdiend?	153
5.1.2	Wat wordt er verdiend?	159
5.2	Verdele van criminele inkomsten	161
5.2.1	Hoe worden de verdiene binnen criminele samenwerkingsverbanden verdeeld?	161
5.2.2	Het vergroten van het eigen aandeel in de winst	173
5.3	Besteding van criminele inkomsten	176
5.3.1	Consumeren	176
5.3.2	Investeren	177
5.4	Recapitulatie	183
6	Afscherming van criminele inkomsten	187
6.1	Fysiek verstoppen	189
6.2	Verplaatsen	190
6.2.1	Fysieke geldverplaatsing	191
6.2.2	Giraal via een money transfer-instelling	191
6.2.3	Giraal via een bancaire instelling	194
6.3	Ondergronds bankieren	195
6.3.1	Achtergrond, betrokken actoren en globale werkwijze	195
6.3.2	Ondergronds bankieren voor criminele samenwerkingsverbanden	200
6.4	Afgeschermd consumeren	203
6.5	Meer complexe witwasconstructies	207
6.5.1	Fingeren of ophogen van inkomen, omzet, winst of vorderingen	207
6.5.2	Leningen aan jezelf	211
6.5.3	Onderbrengen van illegaal vermogen in legale ondernemingen	213
6.5.4	Het aankopen van onroerend goed	214
6.5.5	Doorsluizen van geld	216

6.5.6	Gemeenschappelijke kenmerken van witwasconstructies	217
6.6	De afscherming van criminele geldstromen: sociale en economische hulpbronnen	218
6.6.1	Zelf doen of inschakelen van anderen	219
6.7	Recapitulatie	225
7	Opsporing en ontneming van criminele inkomsten	229
7.1	Opsporing van criminele inkomsten	231
7.1.1	Het strafrechtelijk financieel onderzoek	231
7.1.2	Wat bepaalt of criminele geldstromen sporen nalaten?	232
7.1.3	Bronnen van informatie voor de opsporing	238
7.2	Ontneming van criminele inkomsten in bestudeerde zaken	244
7.2.1	Toelichting dataverzameling	244
7.2.2	De rechtsgang: van eis tot onherroepelijke ontnemingsvordering	246
7.2.3	De executie: de afdoening en betaling van de ontnemingsvordering	248
7.2.4	Totaalbeeld: van eis tot betaling van de ontnemingsvordering	251
7.3	Recapitulatie	255
8	Schade van georganiseerde misdaad	257
8.1	Nadeel toegebracht aan slachtoffers	258
8.2	Systeemeffecten	261
8.3	Het neutraliseren van sociale controle	265
8.4	Recapitulatie	269
9	Slotbeschouwing	271
9.1	Synthese van de belangrijkste onderzoeksbevindingen	271
9.2	Mogelijke beleidsimplicaties	280
	Summary	287
	Fourth report of the Organized Crime Monitor	287
	Main research question and policy relevance	287
	Research method	287
	Conclusions	288
	Policy implications	306
	Literatuur	311
Bijlage 1	Samenstelling begeleidingscommissie	323
Bijlage 2	Aandachtspuntenlijst	325
Bijlage 3	Beknopte casusbeschrijvingen	339
Bijlage 4	Overzicht investeringen	363

Gebruikte afkortingen

AFM	Autoriteit Financiële Markten
bv	besloten vennootschap
BIBOB	Bevordering integriteitsbeoordelingen door het Openbaar Bestuur
BMK	benzylmethylketon
btw	belasting toegevoegde waarde
CIE	Criminele Inlichtingen Eenheid (voorheen CID)
CJIB	Centraal Justieel Incassobureau
DNB	De Nederlandsche Bank
EU	Europese Unie
EVRM	Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden
FATF	Financial Action Task Force
FIOD	Fiscale inlichtingen- en opsporingsdienst
FIU	Financial Intelligence Unit
GVO	gerechtelijk vooronderzoek
IMF	Internationaal Monetair Fonds
IND	Immigratie- en Naturalisatiedienst
KLPD	Korps Landelijke Politie Diensten
MOT	Meldpunt Ongebruikelijke Transacties
nv	naamloze vennootschap
OM	Openbaar Ministerie
OvJ	officier van justitie
PEO	Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden
PMK	piperonylmethylketon
SEO	strafrechtelijk executieonderzoek
SFO	strafrechtelijk financieel onderzoek
SOCA	Serious Organised Crime Agency
UNODC	United Nations Office on Drugs and Crime
Wet MOT	Wet melding ongebruikelijke transacties
Wgt	Wet inzake de geldtransactiekantoren
Wid	Wet op de identificatie bij dienstverlening (voorheen Wif)
Wif	Wet identificatie bij financiële dienstverlening
WODC	Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum
WVMC	Wet voorkoming misbruik van chemicaliën
wvv	wederrechtelijk verkregen voordeel
WWFT	Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme
Wwk	Wet op de wisselkantoren
xtc	ecstasy

Samenvatting

Doelstelling en probleemstelling

Dit rapport bevat de bevindingen van de vierde ronde van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit. Het doel van dit onderzoeksproject is om de kennis die wordt opgedaan tijdens grootschalige opsporingsonderzoeken zo goed mogelijk te benutten voor het verkrijgen van inzicht in de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland. Door de inzet van verregaande opsporingsmethoden, zoals telefoontaps, het opnemen van vertrouwelijke communicatie, observatie en undercovermethoden, leveren deze opsporingsonderzoeken unieke kennis op over het verschijnsel georganiseerde criminaliteit en het gedrag van daders. Daarom is het van groot belang dat deze inzichten systematisch worden vastgelegd en worden teruggekoppeld naar personen die betrokken zijn bij de bestrijding van de georganiseerde criminaliteit in Nederland. Want zonder een goed inzicht in de aard van de georganiseerde criminaliteit blijft de bestrijding daarvan in het luchtledige hangen.

Dit al langer bestaande idee om 'de kennis van de werkvloer' systematisch vast te leggen, kwam in een stroomversnelling door de Parlementaire Enquête Opsporingsmethoden. Mede naar aanleiding van de conclusies van de Enquêtecommissie heeft de Minister van Justitie besloten om het informatiebeleid over georganiseerde criminaliteit te herzien. In dit verband is aan de Tweede Kamer onder meer toegezegd om periodiek te rapporteren over de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland en over te signaleren ontwikkelingen. De Monitor Georganiseerde Criminaliteit vormt de concrete invulling van deze toezegging.

Een bijzonderheid is dat bij de inrichting en opzet van dit onderzoek is voorzien in continuïteit, waardoor ook gesproken wordt over een *monitor*. De centrale probleemstelling van de monitor luidt:

Wat is de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland en welke ontwikkelingen zijn op dit gebied te onderkennen?

Een belangrijke beperking in deze probleemstelling ligt in het feit dat het onderzoek zich niet richt op de *omvang*, maar op de *aard* van de georganiseerde criminaliteit: Wie zijn de daders? Hoe werken zij samen? Hoe gaan zij te werk? Op welke manier spelen zij in op de mogelijkheden en beperkingen die hun omgeving hun biedt? Hoe schermen zij zich af tegen risico's? Wat verdienen zij aan hun illegale activiteiten en waaraan besteden zij dit? Antwoorden op dergelijke vragen zijn van buitengewoon groot belang voor een gefundeerde bestrijding van georganiseerde criminaliteit.

Onderzoeksopzet

De basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit bestaat uit diepgaande analyses van afgeronde grootschalige opsporingsonderzoeken. Vanaf 1996 zijn met behulp van dezelfde systematiek 150 grootschalige opsporingsonderzoeken geanalyseerd (40 zaken per ronde in de eerste drie rondes en 30 zaken in de vierde ronde). Daarmee is inmiddels een grote dwarsdoorsnede aan opsporingsonderzoeken voorhanden, niet alleen over verschillende samenwerkingsverbanden en criminaliteitsvelden, maar ook in de tijd. Op basis van dit materiaal is het ook mogelijk om verdiepingsstudies uit te voeren, bijvoorbeeld naar specifieke delicten of naar specifieke aspecten van het fenomeen.

Conclusies

Deze vierde rapportage bouwt voort op de bevindingen uit de drie eerder gepubliceerde monitorrapporten. Daarom zullen in de onderstaande samenvatting ook enkele relevante conclusies uit de vorige drie rapportages worden gememoreerd.¹

Van racketeering naar transitcriminaliteit

Toen in Nederland in het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw het fenomeen georganiseerde criminaliteit een prominente plaats op de politieke agenda verwierf, werd de beeldvorming sterk beïnvloed door ideeën over Italiaanse en Amerikaanse maffia-organisaties en de wijze waarop deze zich manifesteren in de samenleving. Piramidaal opgebouwde misdaadorganisaties zouden op het punt staan om binnen te dringen in economische branches en politieke instituties. Daarbij zouden zij optreden als een soort alternatieve overheid die in bedrijfstakken of regio's twee traditionele overheidstaken overneemt: het geweldsmonopolie en het recht om belasting te heffen (door middel van protectie en afpersing). In de internationale literatuur wordt dit illegaal opereren op legale markten ook wel '*racketeering*' genoemd.

Sinds het begin van de jaren negentig is de beeldvorming ten aanzien van georganiseerde criminaliteit ingrijpend veranderd door systematisch wetenschappelijk onderzoek. In opdracht van de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden voerde de onderzoeksgroep Fijnaut een uitgebreid onderzoek uit naar de aard, ernst en omvang van de georganiseerde crimina-

1 Kleemans, E.R., Berg, E.A.I.M. van den, & Bunt, H.G. van de (1998). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland: Rapportage op basis van de WODC-monitor*. Den Haag: WODC. Onderzoek en beleid 173; Kleemans, E.R., Brien, M.E.I., & Bunt, H.G. van de (2002). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland: Tweede rapportage op basis van de WODC-monitor*. Den Haag: WODC. Onderzoek en beleid 198; Bunt, H.G. van de, & Kleemans, E.R. (2007). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland: Derde rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers. Onderzoek en beleid 252.

liteit in Nederland. De onderzoeksgroep concludeerde dat er geen aanwijzingen waren dat bedrijfstakken onder controle stonden van de georganiseerde misdaad. Ook in de follow-up-studies van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit werden nagenoeg geen voorbeelden aangetroffen van protectie, politieke corruptie, onwettige beïnvloeding van politieke besluitvorming of infiltratie in vakbonden. Ook waren er geen duidelijke aanwijzingen van pogingen om regio's of bedrijfstakken door corruptie en geweld onder controle te krijgen.

In de meeste gevallen blijkt het bij georganiseerde criminaliteit te gaan om smokkel van mensen (vrouwenhandel, mensensmokkel) en verboden waar, zoals drugs, wapens en gestolen auto's, en om illegale grensoverschrijdende handelingen, zoals ondergronds bankieren en het ontduiken van heffingen en accijnzen. Plegers van georganiseerde criminaliteit bedrijven dus vooral internationale handel en Nederland functioneert daarbij als productieland, doorvoerland of bestemmingsland. Daarom werd in een eerder monitor-rapport de term 'transitcriminaliteit' geïntroduceerd, hetgeen een betere beschrijving geeft van de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland dan 'racketeering'.

Plegers van georganiseerde criminaliteit liften eerder mee op bestaande goederen-, geld- en passagiersstromen dan dat zij zelf onderdelen van de infrastructuur onder controle houden. De positie van Nederland als doorvoerland – met onder meer de Rotterdamse haven, de luchthaven Schiphol en allerlei import- en exportfaciliteiten – biedt ook goede mogelijkheden voor verschillende vormen van transitcriminaliteit. Bedrijfstakken worden dus wél gebruikt om misdrijven te plegen of te verheimelijken.

Van piramidale misdaadorganisaties naar criminele netwerken

In de beeldvorming van de jaren negentig werden criminele samenwerkingsverbanden doorgaans voorgesteld als traditionele maffiaorganisaties naar Italiaans of Amerikaans voorbeeld: duurzame, piramidale organisaties met een strenge hiërarchie, een duidelijke taakverdeling, een gedragscode en een intern sanctiesysteem. Dergelijke criminele organisaties bestaan wel degelijk, maar zijn in Nederland eerder uitzondering dan regel. Dit impliceert echter niet dat criminele samenwerkingsverbanden geen structuur kennen of dat de relaties in samenwerkingsverbanden inwisselbaar en horizontaal zijn.

In de vorige monitorrapportages is gewezen op de brede variëteit aan samenwerkingsverbanden en op het feit dat de logistiek van de criminele activiteiten (wat moet er allemaal worden geregeld?) grote invloed heeft op de manier waarop de samenwerking concreet gestalte krijgt. Ook is aandacht besteed aan de interne dynamiek van criminele samenwerkingsverbanden en criminele netwerken, die vooral op de wat langere termijn zichtbaar wordt. Door samenwerkingsverbanden te analyseren als criminele netwerken, waarin daders met elkaar in wisselende samenwerkingsverbanden kunnen samenwerken, ontstaat er niet alleen oog voor de stabiliteit in bepaalde samen-

werkingsrelaties, maar ook voor discontinuïteit en verandering. Dergelijke inzichten zijn ook voor de opsporing van groot belang.

Door dit bredere perspectief kan ook een betere analyse plaatsvinden van de posities van daders binnen criminele netwerken en hun afhankelijkheidsrelaties. Zo zijn er vaak duidelijke hoofdrolspelers waarvan vele andere daders afhankelijk zijn vanwege hun geld, kennis of contacten. Deze hoofdrolspelers zien we telkens weer terug, in verschillende opsporingsonderzoeken en in verschillende samenwerkingsverbanden. Maar andere daders kunnen gaandeweg steeds minder afhankelijk worden van deze hoofdrolspelers, doordat zij zelf geld, kennis en contacten vergaren en vervolgens steeds meer eigen criminele activiteiten ontwikkelen. Door niet a priori uit te gaan van een duurzame, piramidale organisatie, ontstaat er dus oog voor groei en ontwikkeling binnen criminele netwerken. Ook kan duidelijk worden dat *facilitators*, die veelal in de periferie van criminele samenwerkingsverbanden opereren, hun diensten verlenen aan meerdere criminele samenwerkingsverbanden. Daarmee nemen zij een belangrijkere positie in binnen een crimineel netwerk dan beschouwing van afzonderlijke ‘criminele organisaties’ zou doen vermoeden.

Vertrouwen en criminele samenwerking

In de vorige rapportages is het belang van bestaande sociale relaties bij criminele samenwerking uitvoerig belicht. Familie, vrienden en bekenden werken met elkaar samen en introduceren elkaar weer bij anderen. Maar bestaande sociale relaties bieden niet altijd een oplossing, vooral niet bij transitcriminaliteit. Want het probleem van sociale relaties – en van familie- en vriendschapsbanden in het bijzonder – is dat dergelijke ‘sterke’ sociale relaties vaak sterk zijn geclusterd. Zij bieden daardoor voor daders weinig extra mogelijkheden. Bij criminele samenwerking gaat het niet alleen om betrouwbaarheid of integriteit, maar ook om capaciteit. Daarom wordt gesignaleerd dat daders juist bij omvangrijke en risicovolle criminele operaties met ‘buitenstaanders’ – niet zijnde familieleden, vrienden of vaste zakenpartners – in zee kunnen gaan. Nieuwe relaties kunnen nieuwe handelsmogelijkheden bieden. Maar hoe komt vertrouwen met dergelijke partners tot stand? In de eerste plaats kan worden gewezen op leereffecten: vertrouwen wordt gebaseerd op eigen ondervinding met betrekking tot de (eerdere) prestaties van de partner. In de tweede plaats kan vertrouwen gebaseerd zijn op de (overgedragen) ervaringen van anderen. Ten derde kunnen reputaties ook gebaseerd worden op generalisaties ten aanzien van de (vermeende) eigenschappen van bepaalde groepen.

De relatie tussen beroepen en georganiseerde criminaliteit

Beroepen kunnen op verschillende manieren gelegenheid bieden voor georganiseerde criminaliteit. Allereerst kan dat door internationale contacten en reisbewegingen, waardoor mogelijkheden voor (transit)criminaliteit kunnen

worden ontdekt en geëffectueerd. Voorbeelden hiervan zijn beroepen die te maken hebben met transport en logistiek. In de tweede plaats is de individuele bewegings- en/of handelingsvrijheid van bepaalde beroepsgroepen van belang (autonomie). In de derde plaats is het 'sociale' karakter van beroepen van belang. Beroepen waarin men veel met andere mensen in aanraking komt, bieden ook veel kansen tot ontmoetingen met potentiële mededaders.

Lokale inbedding van transnationale georganiseerde criminaliteit

Het is een misverstand om te menen dat transnationale georganiseerde criminaliteit geen lokale inbedding zou kennen. Zonder lokale inbedding is het erg moeilijk om succesvol te opereren. Daarentegen hebben daders, die sterk lokaal zijn ingebed, reeds veel bestaande relaties met zowel de legale omgeving als met potentiële mededaders. Door hun kennis van de lokale omgeving kunnen zij zich ontwikkelen tot veelzijdige, lokale illegale entrepreneurs. Maar veel van deze daders weten het niveau van de 'local hero' niet te ontstijgen; zij ontberen exclusieve vaardigheden of specialismes die hen interessant maken voor criminele samenwerkingspartners van buiten de regio of van buiten Nederland. Toch zien we in verschillende zaken dat lokaal opererende daders aansluiting weten te vinden bij transnationale handelsactiviteiten. Van belang daarbij zijn ontmoetingsplaatsen, en meer in het bijzonder de positie van 'marktplaats Amsterdam' in de internationale drugshandel. Daarnaast stellen internationale 'bruggenbouwers' meer lokale groepen in staat om aansluiting te vinden bij internationale drugsmarkten, zonder dat dergelijke groepen ook maar een stap buiten Nederland hoeven te zetten.

Criminele carrières

In de vorige rapportage zijn de resultaten gepresenteerd van analyses van de criminele carrières van ongeveer 1.000 daders die betrokken waren bij de eerste 80 zaken van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit. De resultaten daarvan geven aanleiding tot bijstelling van het beeld dat een carrière in de georganiseerde criminaliteit altijd op jonge leeftijd begint. In de eerste plaats blijkt dat jeugdige daders in de door ons onderzochte groep verdachten volledig afwezig zijn. In totaal is ongeveer driekwart van de daders dertig jaar of ouder. In de tweede plaats blijkt bij 28% van de daders dat het zicht dat politie en justitie hebben op hun voorgeschiedenis nagenoeg afwezig is. Deze 'onbekende vissen in de politienetten' bestaan voor een groot deel uit daders die niet in Nederland zijn geboren en die pas later in hun leven hier zijn komen wonen of hier verblijven. In de derde plaats is er ook sprake van een groot aantal 'oude bekenden': 72% van de daders is al eerder met de Nederlandse justitie in aanraking geweest. Daders zijn gemiddeld rond de 27 jaar oud wanneer zij voor het eerst met de Nederlandse justitie in aanraking komen. Hoewel een vroege start vrij normaal is, zeker voor mensen met een

lange criminele carrière, komt slechts een kwart van alle daders voor het twintigste levensjaar voor het eerst in aanraking met de Nederlandse justitie. Wanneer wij zouden willen weten hoe wij betrokkenheid bij (georganiseerde) criminaliteit 'vroegtijdig' zouden kunnen signaleren, is het ook van belang om na te gaan op welke manier mensen betrokken raken bij georganiseerde criminaliteit en hoe mensen 'doorgroeien'. Uit een analyse van 92 'starters' blijkt dat mensen op velerlei manieren betrokken raken bij vormen van georganiseerde misdaad: door reeds bestaande sociale relaties, door werk- en beroepsgerelateerde relaties, door hobby's of nevenactiviteiten, door bepaalde 'life events' en door bewuste rekrutering. Dit verklaart ook het fenomeen van de late starters: sommige gelegenheden voor het uitvoeren van winstgevende criminele activiteiten ontstaan pas later in iemands leven. Ook grijpen mensen bepaalde mogelijkheden pas later in het leven daadwerkelijk aan, bijvoorbeeld bij 'life events' zoals faillissementen en problematische schuldsituaties.

Uit een analyse van de carrières van 66 'leidinggevendenden' blijkt dat het standaardbeeld van 'een leven in de misdaad' maar voor een deel opgaat. Het grootste deel (36) is pas na het twintigste levensjaar voor het eerst met justitie in aanraking gekomen. Verder blijkt dat een aanzienlijk deel (32) van de 'leidinggevendenden' vanuit een reguliere beroepsachtergrond op een bepaald moment de overstap heeft gemaakt naar de georganiseerde misdaad. Ook zijn een aantal doorgroeifactoren besproken. Criminele carrières kunnen in een stroomversnelling raken door: een broker die de dader toegang geeft tot interessante markten; kapitaal dat de dader gebruikt om te investeren in handelsmogelijkheden; of het beschikken over specifieke vaardigheden of transnationale contacten waarvan andere daders afhankelijk zijn.

Opsporing van georganiseerde criminaliteit

De gewijzigde visie sinds de jaren negentig op de aard van criminele samenwerkingsverbanden heeft verstrekkende gevolgen gehad voor het denken over opsporingsstrategieën. Bij het beeld van duurzame, piramidale organisaties passen de grootschalige opsporingsonderzoeken uit begin jaren negentig, die een lange doorlooptijd hadden en waarbij inbeslagnemingen en arrestaties telkens werden uitgesteld tot men uiteindelijk in één keer de totale criminele organisatie kon 'oprollen'.

Bij criminele netwerken passen echter andere opsporingsstrategieën, zoals de strategie van 'korte klappen'. De discussie over de strategie van de 'korte klappen' heeft in de praktijk geleid tot drie verschillende vormen van 'korte klappen'-onderzoek. In de eerste plaats wordt het begrip 'korte klap' gebruikt als de onderzoeksstrategie erop gericht is om de doorlooptijd van het onderzoek beperkt te houden tot een periode van circa zes weken tot drie maanden. Deze korte onderzoeken hebben qua opgelegde straffen een vergelijkbaar 'rendement' als langduriger onderzoeken. Verder lijken deze onderzoeken niet zozeer succesvol door de korte duur maar vanwege de wijze van

werken, waarbij langdurige besluitvormingsprocedures worden vermeden en concrete kansen die zich voordoen tijdens een onderzoek worden aangegrepen. Maar dergelijke korte onderzoeken hebben ook nadelen, omdat de achtergronden en de oorzaken van de gepleegde misdrijven veelal niet worden belicht. Een tweede variant bestaat uit kortstondige interventies in het kader van een langduriger rechercheonderzoek. Dit kunnen ‘prikacties’ betreffen die erop zijn gericht de onderlinge relaties in het samenwerkingsverband te ontwarpen of korte onderzoeken tegen specifieke personen om via hen informatie te vergaren over de belangrijkste daders. Een derde variant is gericht op het aanpakken van een vitale schakel (bijvoorbeeld een dienstverlener of een bruggenbouwer) in de criminele samenwerking. Het gaat hier dus om een strategische (‘slimme’) interventie die gebaseerd is op goede kennis van bijvoorbeeld de logistiek of de facilitators van samenwerkingsverbanden.

Verklaringen van daders en getuigen kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan opsporingsonderzoek. Maar medewerking van daders en getuigen is problematisch, omdat er veel aanwijzingen zijn van dreigingen met geweld, en in mindere mate van uitgevoerd geweld. Desondanks blijken er altijd wel personen – daders en/of getuigen – bereid om verklaringen af te leggen. Dit blijkt uit een analyses van 22 zaken die op dit punt zijn onderzocht. Onder de minder belangrijke verdachten is de medewerkingsbereidheid groter dan onder de hoofdverdachten. Verder is er vooral onder getuigen een grote medewerkingsbereidheid, vooral wanneer de getuigen verder afstaan van de daders. In enkele interviews wordt naar voren gebracht dat de medewerkingsbereidheid mede afhankelijk is van de tijd en aandacht die aan getuigen wordt besteed.

De rol van geweld

De reeks liquidaties in de afgelopen 10 à 15 jaar heeft het beeld versterkt dat het plegen van ernstig geweld een intrinsiek onderdeel is van georganiseerde criminaliteit. In tal van definities van georganiseerde criminaliteit wordt het toepassen van geweld, of althans het dreigen ermee, genoemd als één van de elementen van georganiseerde criminaliteit. Eén van de verklaringen die worden aangevoerd voor de prevalentie van geweld is dat plegers van georganiseerde criminaliteit geen beroep kunnen doen op de overheid of op het recht als het gaat om het beslechten van conflicten die tijdens handelstransacties zijn ontstaan. Daders zullen hun conflicten zelf moeten uitvechten. Hiertegenover staat een andere interpretatie van geweldsgebruik. Volgens deze redenering zouden er weliswaar veel conflicten ontstaan maar zou het toepassen van geweld een ‘duur bedrijfsmiddel’ zijn. Immers door geweld toe te passen vestigen de actoren de aandacht op zich van politie en justitie. Bovendien zou de reputatie van de geweldpleger er bij potentiële handelspartners niet beter op worden. Op grond van deze laatste overwegingen wordt door onderzoekers op het terrein van de georganiseerde criminaliteit

vaak gesteld dat de associatie van georganiseerde criminaliteit met geweld niet terecht is.

Wie alle 150 zaken achter elkaar op geweld en geweldsdreiging naleest, zal tot een andere conclusie moeten komen. In ongeveer de helft van de zaken wordt fysiek geweld toegepast of wordt met de toepassing van (ernstig) geweld gedreigd. Zowel de frequentie van de gewelduitingen als de ernst ervan lopen zeer uiteen. Het merendeel van het geweld richt zich op een betrekkelijk kleine kring van personen: mededaders, illegale handelspartners, directe slachtoffers (slachtoffers van mensenhandel bijvoorbeeld), en in veel mindere mate op onschuldige burgers, wettige handelspartners of dienstverleners en politie- of justitiefunctionarissen.

De aard en de omvang van het geweld zijn niet te vergelijken met die in Mexico of Italië. Het geweld in Nederland is een afspiegeling van de georganiseerde criminaliteit die wij in Nederland aantreffen. Het gaat de daders er in Nederland niet om machtsposities te verwerven die tot de vestiging van een soort crypto-staat moeten leiden; het geweld in Nederland heeft vaak te maken met problemen en conflicten die zich in allerlei typen illegale transacties voordoen. Bij sommige typen misdrijven is de kans op dergelijke problemen klein, omdat de neuzen van de betrokkenen alle in dezelfde richting staan. Mensensmokkel, ondergronds bankieren en btw-fraude zijn voorbeelden van misdrijven waarin zich betrekkelijk weinig conflicten voordoen en waarin ook de toepassing van geweld(sdreiging) tot de uitzonderingen behoort.

Bij veel andere misdrijven is de kans op het voorkomen van geweld groter. Sommige typen misdrijven, zoals afpersing en mensenhandel, kunnen vaak zelfs niet gepleegd worden zonder (dreiging met) geweld. In de uitvoering van misdrijven, zoals het importeren en exporteren van drugs, waarbij verschillende partijen met elkaar moeten samenwerken en complexe transacties moeten worden uitgevoerd, ontstaan veel problemen over de levering van de producten (prijs, kwaliteit) en de wijze van betaling (tijdstip, plaats). Vooral bij dergelijke transacties wrekt zich dat zonder de overheid en tegen de overheid moet worden gehandeld.

Op grond van de concrete voorvallen die wij in de zaken aantreffen, is een indeling gemaakt in vijf vormen (of redenen) van geweld. Onderscheiden wordt (1) geweld gebruikt om misdrijven te kunnen uitvoeren, zoals bij afpersing en mensenhandel, (2) geweld gebruikt om personen binnen het gareel van het samenwerkingsverband te houden, (3) geweld om conflicten te beslechten over bijvoorbeeld de levering van illegale waar en de wijze van financiering, (4) geweld om de onthulling van het misdrijf te voorkomen en (5) geweld als reactie op bedrog of verraad.

Afhankelijkheid van de omgeving

Binnen een crimineel samenwerkingsverband moeten verschillende deeltaken worden verzorgd. Deze liggen op het gebied van: de infrastructuur;

het voorzien in apparatuur en stoffen; financiële, juridische en administratieve diensten; en afscherming, beveiliging of promotie.

In de onderzochte zaken zien we dat criminele samenwerkingsverbanden een aantal infrastructurele deeltaken zelf uitvoeren, namelijk de opslag en in mindere het transport van vooral drugs en grondstoffen. Bij ruimten die daders gebruiken om elkaar (en klanten) te ontmoeten, zien we een gemengd beeld; sommige samenwerkingsverbanden, vooral op het terrein van ondergronds bankieren, beschikken zelf over dergelijke ruimten, andere gebruiken ruimten die van derden zijn. Bij de overige onderdelen van het criminele bedrijfsproces zien we dat vaker een beroep wordt gedaan op de omgeving van een crimineel samenwerkingsverband. Dit geldt het sterkst voor een heel specifiek infrastructureel proces, namelijk het veilig binnenloodsen van drugs en mensen via luchthavens, en voor het verschaffen van apparatuur en stoffen die nodig zijn voor het produceren van drugs. Ook voor financiële, juridische en administratieve diensten wordt vaak de hulp van derden ingeschakeld. Het gaat dan om juridische adviezen en diensten en het verschaffen van bijvoorbeeld paspoorten. In mindere mate geldt het ook voor het witwassen van criminele inkomsten. En ten slotte wordt ook voor specifieke activiteiten ter afscherming, beveiliging of promotie vaak een beroep gedaan op anderen. Verder is er een klein aantal groeperingen dat omschreven zou kunnen worden als *universele zelfdoeners*; criminele samenwerkingsverbanden die voor verschillende of alle deeltaken van het bedrijfsproces zelfvoorzienend zijn.

Bij de keus die criminele samenwerkingsverbanden moeten maken tussen het zelf uitvoeren van een deeltaak of juist het inschakelen van personen of bedrijven uit de omgeving, lijken ook, of misschien vooral, pragmatische overwegingen een rol te spelen. Wanneer we kijken naar de deeltaken die vrijwel altijd worden uitbesteed, zien we dat het gaat om taken die de meeste criminele samenwerkingsverbanden simpelweg niet *kunnen* uitvoeren: het binnenloodsen van drugs en mensen via luchthavens en het verschaffen van apparatuur en stoffen die nodig zijn voor het produceren van drugs. De afwezigheid van eigen mogelijkheden op deze terreinen zorgt ervoor dat voor andere overwegingen, zoals het streven naar zo veel mogelijk winst of een zo klein mogelijk risico, weinig ruimte is. Aan de andere kant beschikken sommige criminele samenwerkingsverbanden over zoveel eigen middelen – de universele zelfdoeners – dat voor hen juist het ‘zelf doen’ van verschillende of alle deeltaken een voor de hand liggende uitkomst is. Ook bij hen zullen andere overwegingen misschien geen rol (meer) spelen.

De actoren waarvan criminele samenwerkingsverbanden gebruikmaken zijn zich daar zeker niet in alle gevallen bewust van. Zo is het in verschillende gevallen duidelijk dat een ingeschakelde ondernemer niets meer doet dan het leveren van een gewone, ‘standaard’-dienst, dat wil zeggen een dienst die onder normale omstandigheden wordt geleverd en waarbij geen afwijkende voorwaarden van toepassing zijn. Er is voor de desbetreffende ondernemer

dan over het algemeen geen reden om argwaan te krijgen. Een opslagbedrijf waar een ruimte wordt gehuurd door een groepering die er vervolgens drugs of bepaalde stoffen in opslaat, kan daar een voorbeeld van zijn. Er is echter ook een categorie van dienstverleners bij wie de omstandigheden waaronder of de context waarbinnen een klant opereert vragen had kunnen oproepen – vragen die de desbetreffende dienstverlener echter niet stelt. Soms zijn die omstandigheden zodanig dat van doelbewust meewerken sprake lijkt te zijn, hoewel dat vaak niet met zekerheid is vast te stellen.

Die zekerheid is er wel bij een categorie van dienstverleners die het bedienen van criminele clientèle op min of meer beroepsmatige wijze uitvoert; de *professionele facilitators*. Sommige professionele facilitators richten zich volledig op criminele klanten, zoals de criminele groepering waarvan de leden hun werkzaamheden in onder meer de bagagekelder van een luchthaven misbruiken om cocaïne veilig binnen te loodsen. Anderen opereren op een in beginsel legale markt en hebben zowel criminele als reguliere klanten. De glasblazer die aan ‘normale’ klanten levert maar tevens sterk gespecialiseerd glaswerk en andere goederen verkoopt aan verschillende drugsproducenten, is daar een voorbeeld van. In zijn geval waren het de criminele klanten die hem benaderden, en wel vanwege zijn vrij schaarse ambachtelijke vaardigheden. Bij andere facilitators is sprake van een meer actieve, bijna marketing-technische strategie. Zij beschikken niet, zoals de glasblazer, over bijzondere vaardigheden en leveren vrij alledaagse diensten. Zij leveren die dienst echter onder voorwaarden die vooral voor personen met criminele bedoelingen zeer aantrekkelijk zijn. De voorwaarden waaronder klanten bij hen terecht kunnen is wat hen van andere partijen op de markt onderscheidt; het zijn hun *unique selling points*. Voorbeelden van dergelijke facilitators die opereren in een *criminele niche* zijn bedrijven die het mogelijk maken om over woningen of auto's te beschikken die niet tot de gebruiker te herleiden zijn.

In het onderzochte casusmateriaal zien we dat de dienstverleners waarvan een dader gebruikmaakt, althans degenen die bewust meewerken, vaak afkomstig zijn uit zijn sociale netwerk; ze worden dus vaak gevonden in reeds bestaande relaties.

Geldelijk gewin is vermoedelijk een belangrijke drijfveer voor personen en bedrijven om diensten te verlenen aan criminele samenwerkingsverbanden. De onderzochte zaken bevatten echter ook voorbeelden waarin dienstverlening plaatsvond vanuit loyaliteit, afhankelijkheid of dwang.

Contactpunten tussen illegaliteit en legaliteit

Criminele samenwerkingsverbanden doen dus in veel gevallen een beroep op personen en bedrijven uit hun omgeving, wat vaak betekent dat er contact wordt gemaakt met ‘de bovenwereld’. Maar ook daders die zelf voorzien in de goederen en diensten die nodig zijn voor het criminele bedrijfsproces, staan daarbij vaak in verbinding met de legaliteit. Dit laatste is bijvoorbeeld het

geval wanneer een dader zijn eigen (op papier) reguliere garagebedrijf gebruikt om criminele inkomsten wit te wassen.

Contactpunten tussen illegaliteit en legaliteit kunnen zich op vier verschillende niveaus bevinden, namelijk op het niveau van een persoon, een onderneming, een gemeenschap of een door de overheid gecreëerde voorziening. Bij *personen* gaat het om mensen die, vaak beroepsmatig, een positie hebben in 'de bovenwereld' en beschikken over kennis, capaciteiten en/of bevoegdheden die van grote waarde kunnen zijn voor een crimineel samenwerkingsverband. We onderscheiden vier categorieën: financiële specialisten; notarissen en advocaten; luchthavenpersoneel; en corrupte ambtenaren. Financiële specialisten worden in verschillende zaken ingeschakeld ten behoeve van: het investeren, doorsluizen en fiscaal afschermen van vermogen; het verrichten van transacties; het oprichten van rechtspersonen; en/of het verzorgen van contacten met de Belastingdienst. Notarissen en advocaten kunnen vanwege hun kennis, hun wettelijk voorgeschreven rol op bepaalde terreinen, hun afgeschermd status en de respectabiliteit van de desbetreffende ambten belangrijke diensten leveren voor criminele samenwerkingsverbanden. Binnen de onderzochte zaken wordt advocaten vaker een rol toegedicht dan notarissen. Die rol valt doorgaans onder één van de volgende noemers: juridische advisering; het verlenen van een schijn van betrouwbaarheid; afscherming; ondersteuning bij mensenhandel/-smokkel; en witwassen. In de meeste gevallen die we in de dossiers zijn tegengekomen, is overigens geen sprake van strafrechtelijk vastgestelde verwijtbaarheid. In opsporingsonderzoek wordt in het algemeen terughoudend omgegaan met signalen van betrokkenheid van advocaten bij georganiseerde criminaliteit.

Ook luchthavenpersoneel kan voor criminele samenwerkingsverbanden een zeer waardevol contactpunt vormen. In verschillende onderzochte zaken is op luchthavens gebruikgemaakt van burgerpersoneel – schoonmakers, medewerkers in de bagagekelder of de vrachtafdeling, of stewards – dat beroepsmatig in staat is om drugszendingen of personen buiten de controles om het land in te laten komen. Meer nog dan het zojuist genoemde burgerpersoneel, hebben ambtenaren binnen bijvoorbeeld politie, justitie of de douane bepaalde exclusieve bevoegdheden die criminele samenwerkingsverbanden goed kunnen gebruiken. Ook de corrupte contacten met deze ambtenaren kunnen een rol spelen bij het passeren van grenzen. Maar ze kunnen ook worden aangewend voor meer algemene afschermingsdoeleinden, zoals om op de hoogte te komen van opsporingsactiviteiten. In verschillende zaken zijn er dan ook signalen van mogelijke betrokkenheid van Nederlandse of buitenlandse ambtenaren. Ook hier zien we dat het in de onderzochte zaken vaak blijft bij 'mogelijke' betrokkenheid omdat de vermeende corrupte contacten vaak (voor zover bekend) niet strafrechtelijk worden vastgesteld.

Het gebruik van (op papier) reguliere *ondernemingen* als contactpunt naar de legaliteit komt in veel zaken voor. Veel criminele samenwerkingsverbanden

hebben eigen ondernemingen of vennootschappen. Deze kunnen drie doelen dienen: logistieke ondersteuning, dat wil zeggen opslag, vervoer en ontmoetingsruimte; witwassen, vooral het fingeren van een legale geldstroom; en legitimering en verhulling, zoals het voorzien in een deklading voor een drugstransport of het dienen als tussenschakel tussen de daders en reguliere, externe bedrijven. Ook externe ondernemingen worden gebruikt, vooral voor logistieke ondersteuning en om apparatuur en stoffen te verkrijgen voor de productie van drugs. Wanneer zij vanuit het oogpunt van witwassen worden ingeschakeld, dan gebeurt dat vaak via de reeds genoemde financiële specialisten. Een opvallend voorbeeld van de inzet van externe ondernemingen is het gebruik van de massamedia. Dit komt in enkele zaken voor en kan een aantal doelen dienen: beïnvloeding van de algemene opinie; beschadiging van tegenstanders; en het trekken van klanten (reclame).

Ook *gemeenschappen* kunnen fungeren als contactpunt tussen illegaliteit en legaliteit. Sommige motorclubs en woonwagenkampen vormen subculturele gemeenschappen waarvoor dat geldt. Zo lijken deze gemeenschappen relatief veel potentiële mededaders te herbergen. Verder bieden beide netwerken, via de vele (internationale) contacten, een eventuele dader verschillende logistieke en andere faciliteiten en verbanden met de reguliere omgeving. Ook bieden beide gemeenschappen goede omstandigheden voor afscherming; ze beschikken over locaties die letterlijk en/of figuurlijk sterk afgesloten zijn, de sociale cohesie is sterk, er heerst een code van zwijgzaamheid naar de buitenwereld, en lidmaatschap van een van deze gemeenschappen boezemt vaak ontzag of angst in. Ook sommige etnische gemeenschappen bieden potentiële voordelen voor georganiseerde criminaliteit. Door de contacten in zowel het land van herkomst als in Nederland kunnen leden van bepaalde gemeenschappen een schakel vormen tussen bron- en bestemmingsland bij bijvoorbeeld drugshandel of mensensmokkel. Ook stellen deze contacten hen beter in staat om geld weg te sluizen. Verder vormt soms ook een reguliere bedrijfstak een 'gemeenschap' die voorziet in afgeschermd mogelijkheden voor georganiseerde criminaliteit. Een voorbeeld is de vastgoedsector. De wereld van het commercieel vastgoed is relatief kwetsbaar voor fraude vanwege het ontbreken van gespecialiseerd toezicht, een ondoorzichtige prijsvorming en een cultuur die omschreven zou kunnen worden als 'ons kent ons' en 'voor wat hoort wat'.

In sommige gevallen worden *door de overheid gecreëerde voorzieningen* gebruikt voor het vervullen van een bepaalde deeltaak in het criminele bedrijfsproces. Het misbruik dat mensensmokkelorganisaties in sommige zaken hebben gemaakt van de asielprocedure is daar een voorbeeld van. Een ander voorbeeld is het gebruik van fiscaal-juridisch afgeschermd jurisdicties voor witwasdoeleinden. In veel zaken zien we dat daders, via bankrekeningen of rechtspersonen, vermogen hebben ondergebracht in een zogenoemd 'belastingparadijs'. Behalve lage belastingtarieven bieden deze jurisdicties vooral goede afschermingsmogelijkheden. Op de markt van zakelijke dienst-

verleners in Nederland hebben verschillende aanbieders zich gespecialiseerd in het toegankelijk maken van de faciliteiten in die jurisdicties.

Het gebruik van posities in de legaliteit brengt behalve kansen ook risico's met zich mee voor criminele samenwerkingsverbanden. Ten eerste kunnen dekmantels of witwasconstructies door de mand vallen wanneer ze eenmaal in het vizier komen van de opsporing. Ten tweede kan het gebruik van posities in de reguliere samenleving ook zelf, wanneer het de argwaan oproept van een oplettende derde en deze melding doet bij de politie, de aanleiding vormen voor de start van een opsporingsonderzoek. Het derde risico is dat het gebruik van een onderneming kan bijdragen aan de bewijspositie tegen de daders. Zo kan het afnemen van goederen bij een extern bedrijf sporen nalaten in de boekhouding van dat bedrijf. Wanneer een crimineel samenwerkingsverband zelf beschikt over een 'regulier' bedrijf, bijvoorbeeld een winkel, kan dat bedrijf letterlijk en figuurlijk een goede ingang bieden voor de opsporing, bijvoorbeeld voor een undercoveroperatie.

Ondanks deze risico's kunnen sommige contactpunten langdurig en intensief als zodanig functioneren. Een belangrijke oorzaak daarvan is het ontbreken of falen van toezicht. Sommige criminele samenwerkingsverbanden opereren vanuit een afgeschermd omgeving. De afgeschermd locaties waarover zij beschikken, een sterke sociale cohesie, een code van zwijgzaamheid richting de buitenwereld en/of een angstaanjagende reputatie kunnen het functioneren van *capable guardians* erg moeilijk maken. Verder ontbreekt toezicht soms of werkt het niet sterk genoeg. Zo was in een grote fraudezaak zowel binnen de organisaties waarbij de verdachten in dienst waren als bij externe partijen het toezicht onschadelijk gemaakt, afwezig of anderszins niet in staat om langdurige fraude te voorkomen. Ten slotte is het toezicht soms begrensd vanwege andere belangen die op het desbetreffende terrein een rol spelen, zoals het belang van een vlotte vluchtafhandeling op luchthavens of een economisch belang dat 'belastingparadijzen' hebben om hun fiscaal-juridisch afgeschermd status te handhaven.

Verdiene, verdelen en besteden van criminele inkomsten

Symbiotische vormen van georganiseerde criminaliteit zijn marktgeoriënteerd en spelen met de levering van een goed of dienst in op een vraag. Bij groeperingen die zich bezighouden met de handel in exotische drugs als heroïne en cocaïne, is het 'verdienmodel' gebaseerd op het overbruggen van de afstand tussen het productieland enerzijds en de afzetmarkt anderzijds. Via bijvoorbeeld internationale contacten en transportmogelijkheden profiteren zij van het verschil tussen inkoopprijs in de productie- en verkoopprijs in de afzetregio. Sommige criminele samenwerkingsverbanden concentreren zich daarbij overigens alleen op een deel van de route tussen het productiegebied en de Europese afzetmarkt. Bij groeperingen die drugs van 'eigen bodem', zoals hennep, amfetamine en xtc, exporteren naar het buitenland, geldt ook dat zij profiteren van het verschil tussen productie-/inkoopkosten

enerzijds en verkoopprijzen in afzetgebieden anderzijds. De handel in exotische en binnenlands geproduceerde drugs is echter niet op alle punten vergelijkbaar. In de respectievelijke handelsketens gelden deels specifieke problemen die moeten worden opgelost. Bij de productie van xtc bijvoorbeeld ligt een dergelijk probleem, en dus een verdienmogelijkheid, bij het verkrijgen van de juiste grondstoffen.

Ook mensensmokkelorganisaties voldoen aan een vraag, in dit geval de vraag naar internationale migratiemogelijkheden buiten de reguliere kanalen om. Hun verdien capaciteit ligt in het kunnen beschikken over een netwerk dat zowel het vertrekland als het bestemmingsland maar vaak ook tussenliggende landen beslaat. Dat netwerk voorziet in contacten met klanten, transportfaciliteiten, personen die de klanten opvangen en doorgeleiden, en eventueel reisdocumenten. Een specifieke groep van spelers op de criminele markt zijn de facilitators. De verdien capaciteit van facilitators komt voort uit het gegeven dat zij, vaak door een specialistische achtergrond, aan een crimineel samenwerkingsverband een dienst of goed kunnen leveren dat essentieel is voor het criminele bedrijfsproces maar waarin het criminele samenwerkingsverband moeilijk of niet zelf kan voorzien.

Bij parasitaire vormen van georganiseerde criminaliteit wordt niet ingespeeld op een vraag, maar wordt anderen simpelweg iets afgenomen. Bij mensenhandel en afpersing is het verdienmodel gebaseerd op dominantie; de mogelijkheid van daders om slachtoffers in hun macht te krijgen en te houden. Die machtsbasis is onder meer gebaseerd op (de dreiging met) geweld en/of misleiding. Met behulp van onder meer die ingrediënten zijn daders in staat om slachtoffers te laten doen wat ze willen; het afstaan van geld. Ook bij verschillende vormen van fraude wordt slachtoffers geld afhandig gemaakt. Daarbij wordt over het algemeen echter geen geweld gebruikt. Misleiding en verleiding zijn hier de sleutelwoorden.

Bij de verdeling van criminele inkomsten kan grofweg een tweedeling worden gemaakt tussen aan de ene kant een kern van twee tot vier hoofdrolspelers die meestal het overgrote deel krijgen en aan de andere kant een categorie van vooral uitvoerenden die meestal een veel kleiner deel ontvangen. De kern van drugsgroeperingen bestaat uit personen die de invoer van cocaïne of heroïne dan wel de productie van weed of synthetische drugs organiseren en financieren. Ook de leveranciers van BMK en PMK (grondstoffen voor synthetische drugs) kunnen tot die kern worden gerekend. Binnen de categorie uitvoerenden is er een grote variatie in zowel de concrete taken als de wijze en omvang van de beloning. In sommige zaken zien we personen die bijvoorbeeld als een soort 'rechterhand' van een kernlid functioneren en een min of meer vast salaris krijgen. Daarnaast zijn er personen met een zuiver uitvoerende taak, zoals koeriers en chauffeurs, die vaak een stukloon (per kilo of lading) ontvangen. Overigens zijn de bedragen die de uitvoerenden innen weliswaar kleiner dan het aandeel van de kernleden, maar kunnen ze afgezet tegen de maatstaven in de reguliere economie soms nog vrij aanzienlijk zijn.

De scheefheid van de verdeling van de winsten verschilt per drugsmarkt en hangt samen met de logistieke aard van de handelsketen. In het geval van cocaïne is er sprake van een grote afstand tussen de productielocaties enerzijds en de afzetmarkten anderzijds. Het succesvol overbruggen van die afstand is de belangrijkste en meest lucratieve stap binnen de totale keten van de cocaïnemarkt. Degene die de contacten en/of de capaciteiten heeft om deze drug succesvol te importeren, is dan ook de grootverdiener. De productie van synthetische drugs is, in tegenstelling tot de productie van coca-bladeren, niet geografisch gebonden. Verder is in het geval van synthetische drugs de afstand tussen productie en (Europese) afzet veel kleiner. Bij handel in synthetische drugs bestaat de keten uit de volgende drie schakels: grondstoffen, die in vergelijking met de beginperiode van xtc moeilijker te krijgen zijn; productie, waarvoor apparatuur en kennis is vereist; en (internationale) afzetkanalen. De verhouding tussen deze schakels is gelijkwaardiger en dus ligt de winstverdeling minder scheef dan in het geval van handel in cocaïne (hoewel bij de export van bijvoorbeeld xtc wel veel grotere winsten te behalen zijn dan bij binnenlandse afzet).

De verdeling van criminele winsten is geen statisch gegeven; actoren kunnen proberen hun eigen aandeel, ten koste van anderen, te vergroten. Bij drugs-handel lijkt het vergroten van het eigen winstaandeel vaak neer te komen op het passeren, bedriegen of bestelen van 'zakenpartners'. Bij mensenhandel en afpersing wordt de winst vooral vergroot door de druk op de slachtoffers te verhogen en hun zodoende hogere bedragen afhandig te maken.

Wat betreft de consumptie die met de verdiensten wordt verricht, voldoet het casusmateriaal in zekere zin aan het stereotiepe beeld; de zaken laten regelmatig daders zien met een (zeer) luxe levensstijl. Populaire bestedingen zijn dure auto's, horloges, juwelen, woninginrichting, vakanties en uitgaan.

Bij de investering in criminele activiteiten valt op dat deze vooral individueel worden gefinancierd. 'Bedrijfsreserves' of een gezamenlijke pot zijn er dus meestal niet en de investeringen maar ook de winsten zijn sterk geïndividueeliseerd. In de bestudeerde zaken zien we nagenoeg geen voorbeelden van strategische investeringen in Nederland die als resultaat hebben dat op nationaal niveau een positie wordt verworven in bijvoorbeeld grote bedrijven of projecten of dat anderszins maatschappelijke invloed wordt verkregen. Wel zijn er voorbeelden van daders die door investeringen in onroerend goed en/of bedrijven op lokaal niveau een bepaalde positie hebben veroverd. De daders blijven met hun investeringen vaak dicht bij huis. Zo lijkt de bekendheid met een investeringsbestemming een rol te spelen, dat wil zeggen dat daders investeren in goederen of sectoren waarmee zij vanuit het dagelijks leven bekend zijn. Een veel voorkomende investering is onroerend goed. Vaak gaat het daarbij om een woonhuis van de dader, maar in een aantal gevallen gaat het om meer grootschalige investeringen. Verder wordt in de onderzochte zaken relatief vaak geïnvesteerd in horeca- en andere bedrijven die gebruikt kunnen worden voor witwas-, logistieke of legitimeringsdoelein-

den. Ten slotte worden investeringen vaak gedaan in het oorspronkelijke land van herkomst. De afstand tussen de dader en zijn investering is dus vaak letterlijk en figuurlijk vrij klein; de investeringen hebben een functionaliteit voor het criminele bedrijfsproces en/of worden gedaan in een omgeving waar de dader bekend mee is.

Afscherming van criminele inkomsten

In de literatuur wordt witwassen vaak onderscheiden in een aantal fases. Het gebruikte model impliceert dat pas van witwassen kan worden gesproken als het misdaadgeld actief is 'gewit' en onderdeel is geworden van de legale economie. Het witwassen wordt daarbij ook vaak gepresenteerd als een proces dat bestaat uit verfijnde en complexe constructies. Uit de praktijk blijkt echter dat er ook eenvoudige en vrij directe wegen bewandeld kunnen worden om 'veilig' de opbrengsten van criminaliteit aan te wenden. In een aantal gevallen komen daders er overigens (tijdelijk) niet toe om hun geld aan te wenden, maar *verstoppen* ze het fysiek.

Als een dader zijn geld wel wil gebruiken, zijn daarvoor dus zowel vrij eenvoudige als ook wat meer complexe mogelijkheden. Zo kan het misdaadgeld worden *verplaatst* naar landen waar het toezicht op het financiële verkeer minder stringent is. Dat verplaatsen kan zowel fysiek plaatsvinden als via formele instellingen (binnen- of buitenlandse banken of money transfer-instellingen) of via het zogenoemde ondergronds bankieren. Daarnaast zijn er ook manieren om het geld in Nederland uit te geven. Dit *afgeschermd consumeren* kan onder meer door gebruik te maken van facilitators die dat als dienst aanbieden. In het casusmateriaal zagen we voorbeelden van facilitators die het daders mogelijk maken om voertuigen of woonruimte te gebruiken zonder dat deze 'goederen' naar hen zijn te herleiden. Andere manieren om afgeschermd te consumeren zijn het inschakelen van een katvanger of het gebruik van valse identiteiten.

Daarnaast zijn er ook in de door ons bestudeerde zaken wel degelijk vele verschijningsvormen van *meer complexe witwasconstructies*. We hebben een aantal van die vormen besproken. Zo wordt in verschillende zaken aan misdaadgeld een schijn van legaliteit gegeven door het fingeren of ophogen van inkomen uit een dienstbetrekking, door het fingeren of ophogen van omzet in een onderneming, door het fingeren of ophogen van winst uit een kansspel, of door het fingeren of ophogen van een vordering. Wordt bij het fingeren van omzet in een onderneming een onderneming alleen gebruikt om te doen alsof de dader een legale inkomstenbron heeft, bij een andere verschijningsvorm wordt, via een omweg, juist daadwerkelijk geïnvesteerd in een legale onderneming. Verder zien we in verschillende zaken dus dat misdaadgeld wordt gestopt in onroerend goed. Weer een andere methode is het geld via een serie van transacties doorsluizen naar vennootschappen of personen (stromannen/medeverdachten). In de onderzochte zaken zien we overigens vaak combinaties van verschillende verschijningsvormen.

Witwasconstructies hebben vaak gemeenschappelijke kenmerken. Deze zijn: het opdelen van een geldbedrag in verschillende kleinere bedragen ('smurfen'); het verschillende keren achter elkaar en soms met zeer korte tussenpozen overboeken van geld; grote sommen aan contant geld vervoeren, opnemen of storten; en het gebruik van rekeningen en rechtspersonen in het buitenland, vooral in fiscaal-juridisch afgeschermd gebied, ook wel aangeduid als 'belastingparadijzen' of '*tax havens*'.

De verschillende vormen voor het afschermen van criminele geldstromen – verstoppen, verplaatsen, afgeschermd consumeren en meer complexe witwasconstructies – kennen een oplopende complexiteit en vereisen ook een oplopende hoeveelheid sociale en/of economische hulpbronnen. Verstoppen is erg simpel om te doen en ook verplaatsen kan dat zijn. Maar als het verplaatsen via een ondergrondse bankier verloopt, is al vereist dat de dader via zijn netwerk over contacten met een dergelijke 'bankier' beschikt. De hulpbronnen spelen ook een belangrijke rol bij de meer complexere vormen van witwassen, zoals wanneer criminele verdiensten moeten worden 'verstoppt' in legale ondernemingen of wanneer via tussenschakels in onroerend goed wordt geïnvesteerd. De 'witwaspotentie' is dan voor een belangrijk deel afhankelijk van de mate waarin de dader en/of zijn relaties kunnen beschikken over gevestigde posities in de reguliere omgeving. Legale bedrijfsactiviteiten, een, liefst internationale, structuur van vennootschappen en legale vermogensbestanddelen bieden goede mogelijkheden om misdaadgeld in onder te brengen. De witwasmogelijkheden zijn natuurlijk groter naarmate er meer geld omgaat in deze posities. Het is echter niet alleen de financiële omvang die een rol speelt bij het witwaspotentieel. Van belang is ook de bedrijfssector of de aard van het goed of de dienst waarin de dader of zijn netwerk actief is. Hierbij gaat het onder meer om de transparantie van de prijsvorming. Interessant voor witwassers zijn goederen en diensten waarbij de prijsvorming weinig doorzichtig is en hoge prijzen of zeer grote (fictieve) winsten dus in beginsel niet ongeloofwaardig zijn. Voorbeelden daarvan zijn goederen als onroerend goed of kunst, of bedrijven waarin vergoedingen kunnen worden weggeboekt voor vaag omschreven diensten als coördinatie, advies of management.

De afscherming van verdiensten en vermogens kan, gezien vanuit de dader zelf, meer of minder nabij plaatsvinden, wat voor een belangrijk deel samenvalt met de mate waarin hij directe controle behoudt over zijn geld en bezittingen. De nabijheid en de mate van directe controle zijn het grootst voor de dader die het afschermen van zijn misdaadgeld zelf verzorgt zonder daarbij van anderen afhankelijk te zijn. De witwascapaciteit van bijvoorbeeld eigen bedrijven kent echter zijn grenzen. Voor het witwassen van criminele inkomsten wordt dan ook vaak (ook) een beroep gedaan op derden.

Wanneer door een dader ten behoeve van de afscherming van criminele geldstromen van de diensten van derden gebruik wordt gemaakt, speelt natuurlijk de vraag aan wie hij zijn geld kan toevertrouwen. De basis onder

dat vertrouwen kan uit vier pijlers bestaan. De eerste is het financiële voordeel voor de persoon die de dader van dienst is. Een persoonlijke band tussen de dader en de ingeschakelde persoon is de tweede pijler waarop het vertrouwen kan zijn gebaseerd. De derde pijler wordt gevormd door de gewelddadige reputatie van de dader zelf. De dader 'vertrouwt' er in dat geval op dat de dienstverlener het wel uit zijn hoofd laat om hem te bedriegen omdat die dienstverlener weet wat de fysieke gevolgen daarvan kunnen zijn. Een dergelijke 'vertrouwensbasis' speelt bijvoorbeeld tussen de dader die zijn misdaadvermogen in handen geeft van een vermogensbeheerder. De vierde pijler waarop het vertrouwen kan berusten is juist de reputatie van een financiële dienstverlener. Dat zien we bij ondergrondse bankiers. Deze 'bankiers' opereren bij de gratie van het vertrouwen dat het instituut ondergronds bankieren geniet. Een ondergrondse bankier weet dat het beschamen van dat vertrouwen een economische doodstraf oplevert.

Ten slotte zijn we ingegaan op de liquiditeit van verschillende bestemmingen van misdaadgeld. Vanzelfsprekend is die liquiditeit het grootst wanneer een dader zijn geld simpelweg ergens heeft bewaard of verstopt. Is het geld geïnvesteerd, dan is de liquiditeit mede afhankelijk van de investeringsbestemming. Daarnaast is deze afhankelijk van de vraag of de investering onder zijn eigen controle staat of in handen is van bijvoorbeeld een vermogensbeheerder. Is dat laatste het geval, dan kan het snel opeisen van het geld moeilijk worden wanneer de vermogensbeheerder het goed of product waarin is geïnvesteerd moeilijk te gelde kan maken, wanneer hij onder de aandacht van de opsporing is gekomen en/of wanneer ook andere criminele klanten hun geld terug willen.

Opsporing en ontneming van criminele inkomsten

Hoewel de financiële component in de loop der jaren meer nadruk heeft gekregen, is uit een aantal onderzoeken gebleken dat het financieel rechercheren nog niet de centrale plaats binnen het researchproces heeft die beleidsmatig wordt nagestreefd.

Criminele geldstromen laten zich natuurlijk een stuk lastiger in beeld brengen dan de geldstromen binnen reguliere ondernemingen. Toch laat ook misdaadgeld sporen na. Vier kenmerken van het criminele samenwerkingsverband of het criminele bedrijfsproces zijn van invloed op het al dan niet aantreffen van die sporen. Ten eerste is de persoon van de dader relevant. Individuele daders verschillen bijvoorbeeld van elkaar in de mate waarin zij zich bewust zijn van mogelijke aandacht van de autoriteiten en in de discipline om hun gedrag zoveel als mogelijk op die aandacht af te stellen. Ten tweede spelen de omvang en de logistiek van het criminele bedrijfsproces een rol; criminele activiteiten van een grotere omvang en van een complexere aard vergen eerder een vorm van administratie dan kleinschalige en meer eenvoudige activiteiten. Ten derde staan sommige criminele samenwerkingsverbanden in verband met reguliere bedrijven, wat de zichtbaarheid van de

geldstromen kan vergroten. Ten vierde worden daders door onduidelijkheden of obstakels tijdens een criminele transactie soms min of meer gedwongen om meer openheid te betrachten dan ze eigenlijk zouden willen. Worden er sporen van criminele geldstromen gevonden, dan zijn ook die, in de onderzochte casussen althans, vaak in vier soorten in te delen: 1) sporen in het reguliere betalingsverkeer, bijvoorbeeld via reguliere banken of money transfer-instellingen); 2) de boekhouding van andere reguliere bedrijven waarmee de daders in contact staan, zoals een leverancier van grondstoffen of apparatuur voor de productie van drugs of een boekhouding van een bedrijf van de daders zelf dat zij hebben gebruikt om een legale geldstroom te fingeren (witwassen); 3) de 'criminele' boekhouding, dat wil zeggen de verslaglegging van bijvoorbeeld in- en verkopen van drugs; en 4) tapverslagen en verklaringen van slachtoffers en verdachten.

Voor 102 veroordeelden uit de eerste drie rondes van de Monitor Georgani-seerde Criminaliteit is in beeld gebracht hoe de rechtsgang én de afdoening van een ontnemingsvordering zich hebben ontwikkeld. Omdat zowel tegen de uitspraak in de strafzaak als tegen de uitspraak in de ontnemingszaak in hoger beroep kan worden gegaan (en daarna eventueel cassatie kan worden ingesteld bij de Hoge Raad), en de daadwerkelijke uitvoering van de ontnemingsmaatregel (en dus de betalingsverplichting) pas begint als beide uitspraken onherroepelijk zijn, kan het vanaf de strafzaak jarenlang duren voordat die uitvoering begint. De ontnemingsmaatregel is overigens maar één manier waarop daders financieel kunnen worden geraakt. Andere instrumenten via welke geld kan worden 'afgepakt', zoals schikkingen, geldboetes, schadevergoedingen of vorderingen van de fiscus, zijn buiten beschouwing gebleven.

Het totale bedrag aan ontnemingsvorderingen dat door de officieren van justitie tegen de 102 veroordeelden is geëist, bedraagt €62.440.188. De rechtbank legt echter maar €46.353.192 aan vorderingen op. Na hoger beroep blijft daar nog €30.471.637 van over (inclusief de vorderingen waarbij geen hoger beroep heeft gediend). Nadat uiteindelijk 34 zaken ook zijn voorgelegd aan de Hoge Raad, komt het totaal aan onherroepelijke ontnemingsvorderingen uit op €27.463.899, wat overeenkomt met 44% van het totale bedrag dat oorspronkelijk door de officieren van justitie in eerste aanleg was geëist.

De meeste redenen waarom een onherroepelijke vordering lager uitpakt dan het bedrag dat aan ontneming was geëist door de officier van justitie of de advocaat-generaal, zijn in te delen in drie categorieën: 1) het gerechtcollege komt tot een lager wederrechtelijk verkregen voordeel, bijvoorbeeld omdat het minder drugstransporten meeneemt in zijn berekening dan de officier van justitie of advocaat-generaal; 2) het gerechtcollege oordeelt dat er sprake is van een overschrijding van de 'redelijke termijn' waarbinnen de ontnemingszaak zijn beslag had moeten krijgen, waarmee de procedure in strijd is met artikel 6, eerste lid van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM), wat vaak tot een korting van het op te leggen bedrag

leidt; of 3) het gerechtcollege schat de betalingscapaciteit van de veroordeelde lager in.

Van de €27.463.899 die bij de 102 veroordeelden aan onherroepelijke vordering is opgelegd, is op het peilmoment (september 2011) 34% daadwerkelijk betaald. Een flink deel van de vorderingen is echter nog lopende. Lagere vorderingen worden in grotere mate terugbetaald dan hogere vorderingen.

De uitkomsten gelden voor de onderzochte casussen en kunnen niet worden gegeneraliseerd naar alle ontnemingszaken. Op hoofdlijnen wijken de uitkomsten echter niet heel sterk af van de resultaten van enkele andere bronnen.

Schade van georganiseerde misdaad

Het is niet mogelijk de schade van georganiseerde criminaliteit volledig valide en precies in kaart te brengen. Bij iedere methode die wordt gekozen om schade van georganiseerde criminaliteit te beschrijven, spelen problemen omtrent operationalisering – hoe maak je begrippen als ‘leed voor een slachtoffer’ of ‘reputatieverlies’ meetbaar? – en causaliteit – hoe bepaal je of een schadepost ook echt het gevolg is van georganiseerde criminaliteit? Maar desondanks is het zinvol en, als je prioriteiten aan wilt brengen in de opsporing, misschien zelfs noodzakelijk, om na te denken over niveaus en/of soorten van schade.

Op basis van het bestudeerde casusmateriaal maken we onderscheid tussen drie dimensies van schade. De eerste dimensie betreft *hurts to victims*, de schade die aan concrete slachtoffers wordt toegebracht. Het gaat hierbij onder meer om de lichamelijke en/of psychische schade voor slachtoffers van bijvoorbeeld mensenhandel of afpersing. Daarnaast gaat het om financiële schade, die eveneens bij slachtoffers van mensenhandel of afpersing kan optreden maar bijvoorbeeld ook bij slachtoffers van fraude.

De tweede dimensie van schade betreft de zogeheten *systemic effects* van georganiseerde misdaad. Het gaat hier om de schadelijke gevolgen van georganiseerde criminaliteit voor ‘systemen’, zoals verstoorde marktwerking in bijvoorbeeld de vastgoedsector, of om gevolgen voor de lokale economie. Maar ook de aantasting van de reputatie van een beroepsgroep, bijvoorbeeld het notariaat, kan een indirect gevolg zijn van georganiseerde criminaliteit. Deze dimensie belicht de ‘ondermijnende’ effecten van georganiseerde misdaad. De kans op het optreden van dergelijke negatieve systeemeffecten lijkt groter naarmate de activiteiten van de plegers van georganiseerde criminaliteit meer maatschappelijk zijn ingebed. Zo beschouwd is de criminaliteit van beroepsbeoefenaren in de vastgoedsector schadelijker dan de handel op een volledig illegale en dus afgescheiden markt, zoals bijvoorbeeld de handel in synthetische drugs (maar die brengt weer andere schade met zich mee, bijvoorbeeld voor de volksgezondheid).

Een derde dimensie van schade heeft betrekking op het vermogen om zich af te schermen door het *neutraliseren van sociale controle*. In sommige gevallen

kan het effect hiervan zijn dat daders zich onkwetsbaar wanen en een levend bewijs gaan vormen van het onvermogen van politie en justitie om de georganiseerde criminaliteit adequaat aan te pakken. Deze beeldvorming kan gaan werken als een zichzelf waarmakende uitspraak. Als getuigen (slachtoffers, mededaders, toevallige waarnemers) niet over daders durven te verklaren of er geen vertrouwen in hebben dat gevoelige informatie bij politie en justitie in veilige handen is, kan dit de strafrechtelijke slagkracht ernstig verzwakken.

Beleidsimplicaties

De situationele aanpak

Binnen de criminologie gaat de meeste aandacht doorgaans uit naar achtergronden en beweegredenen van daders, en hetzelfde kan worden gezegd over veel studies naar georganiseerde criminaliteit. In de *situationele benadering* is dat perspectief verlaten en wordt de aandacht gevestigd op de factoren in de omgeving die criminaliteit mogelijk maken. De laatste jaren is deze benadering ook toegepast op het verschijnsel georganiseerde criminaliteit. In het Nederlands beleid zien we dat terug in een grotere aandacht voor niet-strafrechtelijke maatregelen ter bestrijding en voorkoming van georganiseerde criminaliteit. Bekende voorbeelden daarvan zijn de Wet BIBOB en de zogenoemde ‘bestuurlijke’ of ‘programmatische’ aanpak.

Binnen deze ‘aanpak’ is al het nodige gebeurd. Soms kunnen met relatief eenvoudige ingrepen successen worden geboekt. Een voorbeeld hiervan is het opwerpen van een barrière tegen de productie van synthetische drugs. Belangrijke grondstoffen (precursoren), zoals PMK voor de productie van xtc, kwamen onder meer uit China. Nadat door Nederlandse betrokkenen bij de drugsbestrijding afspraken zijn gemaakt met de Chinese autoriteiten over de uitvoer van deze stoffen, is het voor Nederlandse drugsproducenten een stuk moeilijker geworden om aan de benodigde stoffen te komen.

Ook in deze rapportage is naar voren gekomen hoe sterk georganiseerde criminaliteit verweven is met haar sociale omgeving. Dit betekent dat er dus nog veel te doen is wat betreft het aanpakken van situationele factoren die bij georganiseerde criminaliteit een rol spelen. Georganiseerde criminaliteit kan plaatsvinden dankzij het ontbreken van *capable guardians*, dat wil zeggen actoren die in staat zijn om de misdrijven waar te nemen en daar iets tegen te doen. Soms zijn deze *guardians* niet eens aanwezig; in andere gevallen proberen criminele samenwerkingsverbanden door corruptie of bedreiging de competentie van deze poortwachters aan te tasten. Wie georganiseerde criminaliteit wil tegengaan, moet dus dat toezicht in brede zin, of eigenlijk de maatschappelijke weerbaarheid, versterken. In deze rapportage zijn verschillende manieren besproken waarop actoren in de reguliere omgeving bewust en onbewust dienstbaar kunnen zijn aan georganiseerde criminaliteit. Bij een

deel van die actoren zal vergroting van het bewustzijn ertoe kunnen leiden dat criminele samenwerkingsverbanden minder gemakkelijk van hen gebruik kunnen maken. Dat geldt vooral voor degenen die zich nu onbewust zijn van de wijze waarop ze mogelijk worden ingezet voor criminele doeleinden en van de risico's die zij daar zelf bij kunnen lopen. Het geldt ook voor degenen die misschien wel vermoedens hebben maar zich lijdelijk opstellen en 'geen vragen stellen'. Wanneer zij zich, bijvoorbeeld via de inzet van brancheorganisaties, meer bewust worden van de rol die zij (onbedoeld) kunnen spelen binnen criminele bedrijfsprocessen en van de gevaren die dat met zich meebrengt, kunnen sommigen misschien veranderen van onwetende of passieve derden in oplettende derden. In deze rapportage hebben we verschillende voorbeelden gezien waarin oplettende dienstverleners – een makelaar, een opslagbedrijf, een raamverhuurder of een reisbureau – voorkwamen dat een crimineel samenwerkingsverband van hen gebruikmaakte of waarin zij melding deden bij de politie omdat zij argwaan hadden gekregen bij een, naar later bleek, criminele klant. Concrete beroepsgroepen en sectoren die in dit verband aandacht verdienen, moeten vooral uit de opsporingspraktijk naar voren komen. In deze rapportage zijn verschillende dienstverleners besproken die relevant zijn voor daders in de georganiseerde criminaliteit, zoals bedrijven op het terrein van opslag en transport, maar ook notarissen, advocaten, trustkantoren en andere partijen.

Bij dienstverleners die doelbewust en min of meer beroepsmatig diensten verlenen aan de georganiseerde criminaliteit, lijkt vooral strafrechtelijk optreden vereist. Dergelijke professionele facilitators kunnen in beeld komen in opsporingsonderzoeken naar daders die van hen gebruikmaken. Maar andersom kan een opsporingsonderzoek dat is gericht op een facilitator, ook resulteren in een beeld van zijn criminele clientèle.

Naast onwetendheid, een lijdelijke opstelling of doelbewuste medewerking wordt effectief toezicht soms beperkt door concurrerende belangen. Zo is het toezicht op luchthavens zoals gezegd begrensd omdat naast veiligheid nu eenmaal ook een vlotte vluchtafhandeling belangrijk is. In luchthavens (bagagekelders) speelt daarnaast het probleem dat de dagelijkse werkzaamheden van medewerkers moeilijk zijn te onderscheiden van criminele activiteiten. De hardnekkigheid waarmee luchthavens door criminele samenwerkingsverbanden lijken te worden gebruikt, maakt dat dit echter geen reden kan zijn om dit simpelweg te accepteren. Ook fiscaal-juridisch afgeschermd gebied spelen een belangrijke rol binnen de georganiseerde criminaliteit. Verbetering van het toezicht, en dus het opheffen van hun afgeschermd status, botst hier met het grote economische belang dat deze 'belastingparadijzen' hebben bij het aantrekkelijk blijven voor buitenlands vermogen.

Sommige daders neutraliseren potentieel toezicht omdat zij opereren vanuit sterk afgeschermd gemeenschappen. Niet alleen beschikken zij over afgesloten locaties, ook voorkomen een sterke sociale cohesie, een code van zwijgzaamheid en een gewelddadige reputatie dat groepsleden of buiten-

staanders aangifte durven doen. Een dergelijk scherm van geheimhouding maakt strafrechtelijk optreden moeilijk. Strafrechtelijk optreden is echter juist hier van belang om het aura van onaantastbaarheid te doorbreken. Nagedacht zou verder kunnen worden over mogelijkheden om de verklaringsbereidheid te vergroten. Verder zijn er ook hier mogelijkheden voor een situationele of bestuurlijke aanpak. Daarbij geldt dat gemeenschappen zoals sommige motorclubs in ieder geval één voordeel hebben voor opsporing en openbaar bestuur; hun herkenbaarheid.

De financiële aanpak

Glaeser et al. wezen met het concept *social multiplier* op het belang van sociale interacties voor het verklaren van verschillen in criminaliteitsniveaus. Een deel van de variatie in criminaliteitscijfers wordt veroorzaakt doordat de keuze van een individu om wel of geen misdrijf te plegen mede wordt bepaald door de keuzes die zijn naasten op dit terrein maken. Begeven de naasten in de omgeving van een persoon zich in de misdaad, dan zal hij eerder geneigd zijn om ook delicten te plegen, bijvoorbeeld omdat de sociale interacties een gevoel van onkwetsbaarheid creëren en de bereidheid tot het overschrijden van normen versterken. De criminele daden en de criminele carrière van een persoon kunnen er dus toe leiden dat ook anderen misdrijven gaan plegen. De misdrijven ‘vermenigvuldigen’ zich aldus (Glaeser et al., 1996; 2002). Met deze *social multiplier* is het belang van een effectieve opsporing van misdaad en criminele verdiensten aangegeven. Wanneer de misdrijven en verdiensten van een individuele crimineel zichtbaar worden opgespoord, dan zal dit volgens het ‘vermenigvuldigingseffect’ een rem vormen op het mogelijke criminele handelen van anderen. Komt de crimineel er echter mee weg en loont zijn misdaad dus, dan zal dit juist een criminogene aanmoediging zijn voor zijn ‘buren’. De verdiensten van criminelen kunnen dus een wervende invloed hebben op potentiële nieuwe daders, zeker nu ook in deze rapportage is gebleken dat de bestedingen van de criminele inkomsten in veel gevallen in de omgeving plaatsvinden.

De overheid is vanaf het eind van de vorige eeuw meer nadruk gaan leggen op het afnemen van financieel voordeel. Zo werd er ontnemingswetgeving geïntroduceerd en vervolgens zijn de wettelijke mogelijkheden voor ontneming verschillende keren verruimd. Behalve via wetgeving is ook beleidsmatig meer prioriteit gegeven aan het financieel opsporen, bijvoorbeeld via het programma Financieel-Economische Criminaliteit (FinEC).

Om criminele verdiensten inderdaad effectief af te kunnen pakken, moet een keten van acties succesvol worden uitgevoerd: criminaliteit moet worden opgespoord evenals de verdiensten die daarmee gepaard zijn gegaan; een financiële maatregel (zoals een ontnemingmaatregel) moet worden toegepast; en deze maatregel moet vervolgens worden geëffectueerd, dat wil zeggen dat de veroordeelde ook daadwerkelijk betaalt. Het doorlopen van deze keten kan bij ontnemingen (vele) jaren duren, omdat de effectuering (en dus

de betalingsverplichting) pas begint nadat niet alleen de uitspraak in de strafzaak maar ook die in de ontnemingszaak onherroepelijk is geworden. Het opsporen en afpakken van misdaadgeld verloopt in de praktijk als een trechter: wat er uiteindelijk daadwerkelijk wordt geïncasseerd, vormt een beperkt deel van wat er in de georganiseerde criminaliteit wordt verdiend. Zoals gezegd is het instrumentarium verschillende keren uitgebreid. De bedoeling is dat de trechter wat minder smal gaat uitlopen en dat er dus meer van al het misdaadgeld dat in omloop is wordt afgepakt.

In de opsporingspraktijk, zo komt uit ander onderzoek naar voren, blijkt dat financieel rechercheren nog steeds niet de centrale plaats heeft die het in beleidsdocumenten wél heeft. Bij de start van opsporingsonderzoeken is de financiële component vaak alleen summier uitgewerkt. De financiële component lijkt nog vaak een secundair karakter te hebben, terwijl de primaire focus blijft liggen op de 'kerels' en de 'kilo's'. Het financieel-economische bewustzijn binnen de opsporing lijkt echter wel gegroeid. De uitdaging is om dit ook steeds meer in concrete acties in opsporingsonderzoeken te vertalen. Hoe de recente verruiming van de mogelijkheden tot het afpakken van misdaadgeld verder gaan uitwerken, is onbekend.

De ontnemingsmaatregel – de financiële maatregel waarvan in deze rapportage is gekeken hoe die in de bestudeerde zaken is uitgevoerd – is maar één van de verschillende instrumenten waarmee daders financieel kunnen worden getroffen. Andere instrumenten zijn bijvoorbeeld boetes, schikkingen en fiscale maatregelen. Deze zijn in deze rapportage niet aan bod gekomen. De analyses van de ontnemingen in de bestudeerde zaken leren dat het daadwerkelijk incasseren van in ieder geval ontnemingsvorderingen niet zo gemakkelijk is. Dat is echter geen reden om hier niet (versterkt) op in te blijven zetten. Wel is het misschien reden om de verwachtingen niet al te hooggespannen te laten zijn.

Verder is het belangrijk om de doelen en uitgangspunten bij het afpakken helder te hebben. Wanneer het doel vooral is om *zo veel mogelijk misdaadgeld* binnen te halen, dan kan dit tot andere prioriteiten leiden dan wanneer het doel is om bij *zo veel mogelijk daders* geld af te pakken. Wanneer het eerste het geval is, zou de aandacht zich vooral kunnen richten op het relatief kleine aantal veroordeelden waarbij zeer hoge ontnemingsvorderingen zijn opgelegd.² Wanneer het laatste het geval is, worden zo veel mogelijk daders in het vizier genomen, dus ook de relatief grote groep bij wie naar verhouding slechts een kleine ontnemingsvordering is opgelegd. Verder heeft het uitgangspunt dat 'iedere euro die wordt gestopt in financieel rechercheren zich terugverdient', waarschijnlijk beperkte geldingskracht. Onder meer de lange doorlooptijden zijn daar debet aan. Het financiële terugverdieneffect moet misschien ook geen uitgangspunt zijn. Het 'terugverdienen' zit niet in de

² Een belangrijke kanttekening daarbij is echter dat juist hoge ontnemingsvorderingen moeilijk worden geïncasseerd.

euro's die het oplevert, maar in het afgeven van het signaal dat misdaad niet mag lonen.

Ten slotte is er iets voor te zeggen om vooral in te zetten op het leggen van (conservatoir) beslag op bezittingen, en opsporingsonderzoeken ook vanuit dat perspectief in te richten. Ontnemingsprocedures kunnen erg lang duren. Daardoor heeft een veroordeelde meer mogelijkheden om misdaadgelden te verbergen. Beslaglegging voorkomt dat en vergroot de kans dat een opgelegde ontnemingsvordering, of een andere financiële maatregel, ook daadwerkelijk wordt geïncasseerd. Daarmee wordt de kans op het bereiken van het beoogde generaal-preventieve effect van het 'afpakken' vergroot. Beslaglegging kan ook in een ander opzicht bijdragen aan dat effect. Doordat beslaglegging samen met of kort na strafrechtelijk optreden (aanhouding) plaatsvindt en soms bovendien duidelijk zichtbaar is voor de omgeving van de dader, wordt deze vorm van ingrijpen door de dader en zijn omgeving misschien veel meer gezien en gevoeld als het afpakken van criminele inkomsten dan een jarenlange betalingsregeling.

De strafrechtelijke aanpak

Daders van georganiseerde criminaliteit zijn bedreven in het effectief afschermen van misdrijven. Dankzij de verwevenheid van criminele samenwerkingsverbanden met sectoren en gemeenschappen kunnen hun activiteiten lange tijd onzichtbaar blijven. Een belangrijk voorbeeld hiervan zijn de omvangrijke fraudes in het vastgoed waar de daders hun illegale activiteiten aan het oog van velen onttrokken door zich als normale beroepsbeoefenaren of werknemers voor te doen. Hoe belangrijk de situationele aanpak ook is, zonder overtuigend bewijsmateriaal zal er geen bewustwording van de problematiek zijn en zullen toezichthouders en dienstverleners, als hun wordt verweten dat zij zich te lijdelijk zouden hebben opgesteld, zich kunnen beroepen op onwetendheid. Voor de financiële aanpak geldt hetzelfde. Misdaad mag niet lonen, maar zonder opsporing van strafbare feiten en een deugdelijke vaststelling van de opbrengsten en bestedingen van misdaadgeld lukt het niet om dit waar te maken.

Met andere woorden: voor een succesvolle situationele en financiële aanpak van georganiseerde criminaliteit is de aanwezigheid van overtuigend bewijsmateriaal van belang. Mede daarom dient naast 'korte klappen-onderzoeken', ook veel plaats ingeruimd te (blijven) worden voor traditioneel strafrechtelijk onderzoek. Het instellen van een dergelijk strafrechtelijk onderzoek biedt de mogelijkheid om verregaande dwangmiddelen in te zetten, zoals telefoontaps, huiszoeking en aanhoudingen, die als breekijzers kunnen fungeren om de onderste steen boven te brengen. Het lukt uiteraard lang niet altijd om die onderste steen te vinden. Maar zonder deze breekijzers zouden enkele belangrijke zaken uit deze monitor, zoals de fraudes in het vastgoed, de afpersing van enkele zakenlieden, en de exploitatie van vrouwen in de ver-

gunde prostitutiesector, vermoedelijk nooit in hun volle omvang naar buiten zijn gekomen.

Natuurlijk kleven er ook aan de strafrechtelijke waarheidsvinding beperkingen. Opsporingsonderzoeken zijn gericht op de beantwoording van de vraag of de tenlastegelegde strafbare feiten kunnen worden bewezen. Daarmee vindt er een sterke reductie plaats van de werkelijkheid. Maatschappelijke problemen, zoals ongecontroleerd persoonlijk winstbejag in de vastgoedsector of moderne vormen van slavernij, worden getransformeerd en geïndividualiseerd tot strafzaken. Dit is gegeven de strafrechtelijke context waarbinnen de waarheidsvinding plaatsvindt onvermijdelijk. Maar juist vanwege de exclusieve breekijzers die het biedt, is strafrechtelijk onderzoek soms ook een noodzakelijke voorwaarde voor een proces in omgekeerde richting: bewustwording van maatschappelijke problemen. Het is echter geen voldoende voorwaarde. Om die bewustwording te bereiken, blijft er een belangrijke taak weggelegd voor anderen; voor overheden, maar ook en vooral voor de sectoren, gemeenschappen en beroepsgroepen waarin sprake is van kwetsbaarheid voor georganiseerde criminaliteit.

1 Inleiding

1.1 Beeldvorming en misdaadbestrijding

De recente aandacht voor facilitering van georganiseerde misdaad kan niet los worden gezien van wijzigingen in beeldvorming sinds de jaren negentig, toen het thema georganiseerde criminaliteit een prominente plaats kreeg op de politieke agenda. Destijds werd dit verschijnsel in belangrijke mate beschouwd als een 'externe dreiging' en niet als een fenomeen dat sterk verbonden is met de samenleving en de wijze waarop deze functioneert. Deze overdreven beeldvorming van georganiseerde criminaliteit als een grote 'externe' dreiging was een soort overreactie op een niet tijdig onderkend criminaliteitsprobleem. Zo was in Nederland lange tijd de communis opinio dat georganiseerde criminaliteit toch vooral een exotisch, buitenlands fenomeen was. Zoiets afschrikwekkends kon eigenlijk niet voorkomen in een beschaafd en tolerant land als Nederland, maar was voorbehouden aan landen zoals Italië en de Verenigde Staten. Ondertussen vond er achter de schermen een stille revolutie plaats. Vanaf de jaren zeventig en tachtig zorgden de grote hoeveelheden drugs die werden geïmporteerd, geëxporteerd en doorgevoerd via Nederland voor grote veranderingen in de wereld van de zware misdaad. Verschillende Nederlandse en Surinaamse daders behaalden grote verdiensten in de transnationale cannabis- en cocaïnesmokkel en investeerden deze in onroerend goed en kleine bedrijven. Dat begon op te vallen, vooral in Amsterdam, maar ook in andere steden (zie ook: PEO, Bijlage VII, 1996). Het probleem van de georganiseerde criminaliteit klom vervolgens pijlsnel naar de top van de politieke agenda en in 1992 werden reeds de eerste beleidsmaatregelen aangekondigd in de nota 'Georganiseerde criminaliteit in Nederland: Dreigingsbeeld en plan van aanpak' (Ministerie van Justitie/ Ministerie van Binnenlandse Zaken, 1992). Met de kennis van nu kan men constateren dat de dreiging van de georganiseerde misdaad in deze nota erg zwaar werd aangezet.³ De nota was sterk beïnvloed door ideeën over Italiaanse en Amerikaanse maffiaorganisaties en de wijze waarop deze zich manifesteren in de samenleving. Piramidaal opgebouwde misdaadorganisaties zouden op het punt staan om binnen te dringen in economische branches en politieke instituties. Daarbij zouden zij optreden als een soort alternatieve overheid die in bedrijfstakken of regio's twee traditionele overheidstaken overneemt: het geweldsmonopolie en het recht om belasting te heffen (door middel van protectie en afpersing). In de internationale literatuur wordt dit illegaal opereren op legale markten ook wel '*racketeering*' genoemd (zie o.a. Gambetta, 1993; Jacobs, 1999; Jacobs & Peters, 2003; Paoli, 2003). Achteraf kan men constateren dat deze onjuiste beeldvorming de misdaadbestrijding in Nederland lange tijd op het verkeerde spoor heeft gezet.

3 Ook in de nota 'Samenleving en Criminaliteit' was het probleem van de georganiseerde criminaliteit al benoemd, maar in het beleid lag de nadruk vooral op de aanpak van veelvoorkomende criminaliteit (*Kamerstukken II* 1985/86, 18 995, nr. 13-14).

Sinds het begin van de jaren negentig is de beeldvorming ten aanzien van georganiseerde criminaliteit ingrijpend veranderd door systematisch wetenschappelijk onderzoek. De eerste deuken in het bestaande beeld werden geslagen door de onderzoeksgroep Fijnaut in het kader van de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden. De onderzoeksgroep concludeerde dat er geen aanwijzingen waren dat bedrijfstakken onder controle stonden van de georganiseerde misdaad. Verder werd het bestaan van octopusachtige organisatievormen ontkend. In die zin nuanceerde de onderzoeksgroep de overdreven dreigingsbeelden die destijds leefden over de aard, omvang en ernst van de georganiseerde criminaliteit in Nederland. Er was beslist geen sprake van Italiaanse toestanden. Toch waren de conclusies niet heel erg geruststellend: er zou sprake zijn van omvangrijke netwerken die betrokken waren bij georganiseerde criminaliteit; het aandeel van bepaalde allochtone groepen in deze netwerken zou onevenredig hoog zijn; en vooral in Amsterdam zouden criminele groepen belangrijke machtsposities hebben verworven in onroerend goed (PEO, Bijlage VII, 1996).

Er vond dus een nuancering plaats van het zwaar aangezette dreigingsbeeld. Ook in de drie follow-up-studies van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit en het Nationaal Dreigingsbeeld werden nagenoeg geen voorbeelden aangetroffen van protectie, politieke corruptie, onwettige beïnvloeding van politieke besluitvorming of infiltratie in vakbonden. Ook waren er geen duidelijke aanwijzingen van pogingen om regio's of bedrijfstakken door corruptie en geweld onder controle te krijgen (Kleemans et al., 1998, 2002; Van de Bunt & Kleemans, 2007; KLPD, 2008a).

Transitcriminaliteit

In de tweede rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit werd het begrip 'transitcriminaliteit' geïntroduceerd, wat een betere beschrijving geeft van de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland dan 'racketeering' (Kleemans et al., 2002). In de meeste gevallen blijkt het bij georganiseerde criminaliteit te gaan om smokkel van mensen (vrouwenhandel, mensensmokkel) en verboden waar, zoals drugs, wapens en gestolen auto's, en om illegale grensoverschrijdende handelingen, zoals witwassen, ondergronds bankieren of het ontduiken van heffingen en accijnzen (onder meer olie-, sigaretten-, alcohol-, btw- of EU-fraude). Plegers van georganiseerde criminaliteit bedrijven dus vooral internationale handel en Nederland functioneert daarbij als productieland, doorvoerland of bestemmingsland. Plegers van georganiseerde criminaliteit liften eerder mee op bestaande goederen-, geld- en passagiersstromen dan dat zij zelf onderdelen van de infrastructuur onder controle houden. De positie van Nederland als doorvoerland – met onder meer de Rotterdamse haven, de luchthaven Schiphol en allerlei import- en exportfaciliteiten – biedt ook goede mogelijkheden voor verschillende vormen van transitcriminaliteit. Bedrijfstakken worden wel gebruikt om misdrijven te plegen of te verheimelijken. Ook wordt mis-

daadgeld geïnvesteerd in bedrijven en onroerend goed (Meloën et al., 2003; Unger et al., 2006). Over de precieze omvang van deze bestedingen bestaat nog steeds veel onduidelijkheid. Wat betreft de aard van de bestedingen is duidelijk geworden dat daders vooral investeren in sectoren die hen vertrouwd zijn, zoals de horeca, de prostitutiebranche, de autobranche en de transportbranche. Ook de plaats van de investeringen wordt bepaald door de mate van vertrouwdheid. Daders investeren vooral in het land van herkomst: autochtone Nederlandse daders in Nederland, Turkse daders in Turkije, et cetera. Wanneer men in andere landen investeert, zijn dit veelal landen waar men goede sociale relaties heeft (Kleemans et al., 2002). In de huidige rapportage zal uitgebreid op de problematiek van criminele geldstromen worden ingegaan.

Criminele netwerken

In de beeldvorming van de jaren negentig werden criminele samenwerkingsverbanden doorgaans ook voorgesteld als traditionele maffiaorganisaties naar Italiaans of Amerikaans voorbeeld: duurzame, piramidale organisaties met een strenge hiërarchie, een duidelijke taakverdeling, een gedragscode en een intern sanctiesysteem (cf. Cressey, 1969). Dergelijke criminele organisaties bestaan wel degelijk, maar zijn in Nederland eerder uitzondering dan regel, zo werd in de eerste rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit geconstateerd. Dit impliceert echter niet dat criminele samenwerkingsverbanden geen structuur kennen of dat de relaties in samenwerkingsverbanden inwisselbaar en horizontaal zijn.

Empirisch onderzoek heeft de aandacht gevestigd op de brede variëteit aan samenwerkingsverbanden en op het feit dat de logistiek van de criminele activiteiten grote invloed heeft op de manier waarop de samenwerking concreet gestalte krijgt (Sieber & Bögel, 1993, Kleemans et al., 1998; Spapens, 2006). Het maakt verschil of een samenwerkingsverband zich bezighoudt met het per schip importeren van grote partijen hasj; met de invoer en doorvoer van cocaïne (waarbij compacte, kleine hoeveelheden ook een hoge waarde vertegenwoordigen); met de productie van en handel in synthetische drugs; met het smokkelen van mensen; met het uitbuiten van vrouwen in de prostitutie; of met fraude en witwassen. Iedere criminele activiteit kent weer andere mogelijkheden en beperkingen, waardoor het niet logisch is om op voorhand eenvormigheid qua organisatie te veronderstellen.

Door samenwerkingsverbanden te analyseren als *criminele netwerken*, waarin daders met elkaar in wisselende verbanden kunnen samenwerken, ontstaat er niet alleen oog voor de stabiliteit in bepaalde samenwerkingsrelaties, maar ook voor discontinuïteit en verandering. Dergelijke inzichten zijn ook voor de opsporing van groot belang. Door dit bredere perspectief kan ook een betere analyse plaatsvinden van de posities van daders binnen criminele netwerken en hun afhankelijkheidsrelaties. Zo zijn er vaak duidelijke hoofdrolspelers van wie vele andere daders afhankelijk zijn vanwege hun

geld, kennis of contacten. Deze hoofdrolspelers zien we telkens weer terug, in verschillende opsporingsonderzoeken en in verschillende criminele samenwerkingsverbanden. Maar andere daders kunnen gaandeweg steeds minder afhankelijk worden van deze hoofdrolspelers, doordat zij zelf geld, kennis en contacten vergaren en vervolgens steeds meer eigen criminele activiteiten ontwikkelen. Door niet a priori uit te gaan van een duurzame, piramidale organisatie, ontstaat er dus ook oog voor groei en ontwikkeling binnen criminele netwerken.

Beeldvorming en misdaadbestrijding

Onjuiste beeldvorming over georganiseerde criminaliteit heeft de misdaadbestrijding in Nederland lange tijd op het verkeerde spoor gezet. Bij het beeld van racketeering en duurzame, piramidale organisaties passen de grootschalige opsporingsonderzoeken uit het begin van de jaren negentig, die een lange doorlooptijd kenden en waarbij inbeslagnemingen en arrestaties telkens werden uitgesteld totdat men uiteindelijk in één keer de totale criminele organisatie kon 'oprollen'. Het meest verregaande voorbeeld van een dergelijke strategie was de omstreden Delta-methode uit de jaren negentig, waarbij onder regie van politie en justitie grote partijen drugs werden doorgelaten om een informant in de top van een criminele organisatie te laten doordringen (de zogenoemde 'groei-informant'). Vanuit denkbeelden over racketeering en grootschalige, duurzame organisaties is een dergelijke zienswijze verklaarbaar, maar inmiddels zijn de gevolgen van een dergelijke verkeerde beeldvorming alom bekend en zijn researchteams ook overgestapt op andere opsporingsstrategieën.

Bij criminele netwerken passen andere opsporingsstrategieën dan bij piramides. Het denken in termen van criminele netwerken biedt mogelijke alternatieven voor de traditionele aanpak. Zo kan men zich afvragen of de strafrechtelijke aanpak effectiever kan worden gemaakt door meer gebruik te maken van de strategie van 'korte klappen', parallel aan of gecombineerd met langerlopend rechercheonderzoek. Wanneer er immers sprake is van een crimineel netwerk, waarbinnen meerdere daders en meerdere samenwerkingsverbanden actief zijn, kunnen arrestaties en inbeslagnemingen niet alleen als een risico maar ook als een kans voor opsporingsonderzoeken worden beschouwd. Zo kunnen inbeslagnames en arrestaties direct bewijs opleveren of leiden tot belastende verklaringen tegen andere verdachten. Ook kunnen taps en andere opsporingsmiddelen de reacties op tegenslagen registreren: wie contact opneemt met wie, discussies over wat er fout is gegaan en wie er verantwoordelijk is, onderling wantrouwen dat de samenwerking ondermijnt, fouten die ontstaan doordat men moet improviseren, et cetera. In de afgelopen tijd hebben de lange opsporingsonderzoeken dan ook meer en meer plaats moeten maken voor 'korte klap'-onderzoeken en 'paraplu'-onderzoeken, waarbij onder een bredere doelstelling meerdere deelonder-

zoeken naar specifieke verdachten en specifieke criminele activiteiten worden uitgevoerd.

Transitcriminaliteit en internationale samenwerking

Het inzicht dat wij in Nederland in veel gevallen te maken hebben met transitcriminaliteit heeft ook gevolgen voor de internationale samenwerking. De geschiedenis van de bestrijding van georganiseerde criminaliteit in Nederland is ook de geschiedenis van de opschaling van het niveau van opsporing: van de (voormalige) gemeente- en Rijkspolitie en de regionale recherche-teams naar interregionale researcheteams, een Nationale Recherche (en een Nationale Politie) en toenemende samenwerking op internationaal niveau. Transitcriminaliteit heeft immers consequenties voor het niveau waarop opsporing het meest effectief kan plaatsvinden. Daarom vindt er in toenemende mate samenwerking plaats tussen het lokale niveau en het interregionale, nationale en internationale niveau.

Transitcriminaliteit heeft ook consequenties voor het benodigde kennisniveau van opsporingsdiensten. Nederlandse opsporingsinstanties zijn in eerste instantie gericht op in Nederland geboren of langer in Nederland woonachtige daders, en minder op 'instromende' en 'uitstromende' daders, die cruciale schakels kunnen zijn in de internationale handelsactiviteiten van in Nederland verblijvende daders. Buitenlandse instanties kunnen soms beter zicht hebben op de internationale functie van bepaalde daders – ook van Nederlandse daders – dan Nederlandse instanties. Dit geldt natuurlijk ook omgekeerd. Daders die op Nederlands grondgebied acteren, zijn soms onbekend bij Nederlandse opsporingsinstanties, maar blijken vervolgens zeer in de belangstelling te staan bij buitenlandse opsporingsinstanties. Transitcriminaliteit impliceert kortom dat ook de opsporing internationale dimensies heeft.

Facilitators

Het denken in termen van criminele netwerken biedt ook tegenwicht tegen de natuurlijke neiging om altijd maar naar een 'Mister Big' te zoeken. Het denken in termen van criminele netwerken geeft immers ook zicht op personen die veelal in de periferie van criminele samenwerkingsverbanden opereren en die daarom vaak buiten de blik van opsporingsinstanties blijven: geldwisselaars, ondergrondse bankiers, financiële of juridische dienstverleners, documentenvervalsers, et cetera. Deze facilitators danken hun positie aan het feit dat zij een oplossing bieden voor bepaalde knelpunten waar verschillende criminele samenwerkingsverbanden tegenaan lopen. Zij verlenen hun diensten daarom vaak aan meerdere criminele samenwerkingsverbanden. Daarmee nemen zij een belangrijkere positie in binnen een crimineel netwerk dan beschouwing van afzonderlijke 'criminele organisaties' zou doen vermoeden. Opsporingsonderzoeken die specifiek zijn gericht op facilitators

leveren dan ook veel informatie op over de verschillende criminele groepen die van hun diensten gebruikmaken.

Situationele preventie en bestuurlijke aanpak

Een belangrijke ontwikkeling van de afgelopen jaren is de sterkere nadruk op situationele maatregelen, op lokaal, nationaal of internationaal niveau. Georganiseerde misdaad is verbonden met legale activiteiten, logistiek en legale beroepen. Zo raken 'zij-instromers' betrokken bij georganiseerde misdaad vanuit de concrete situatie waarin zij zich bevinden, zo bleek uit de derde rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit. Ook zijn er verschillende 'criminele gelegenheidsstructuren' die ervoor zorgen dat bepaalde illegale praktijken zich telkens blijven herhalen, zoals bijvoorbeeld situaties van vrouwenhandel die steeds op dezelfde plekken en onder vrijwel identieke omstandigheden opduiken. De daders rouleren, maar de illegale praktijken blijven bestaan. Kennelijk zit er een 'structuur' in dergelijke criminele activiteiten die niet wordt beïnvloed door de strafrechtelijke aanpak die enkel en alleen op individuele daders en criminele samenwerkingsverbanden is gericht.

Dergelijke inzichten hebben geleid tot verschillende preventieve maatregelen.⁴ Daarnaast zien we dat opsporingsonderzoeken steeds vaker resulteren in 'bestuurlijke rapportages' met mogelijke aanknopingspunten voor (bestuurlijke) preventie. Het is de bedoeling dat het (lokale) overheidsbestuur op basis van dergelijke adviezen de betrokken partijen (branches, bestuurlijke diensten, beroepsgroepen) wijst op hun verantwoordelijkheden in het terugdringen van de mogelijkheden die hun sector biedt voor het plegen van misdrijven. Zo moet bijvoorbeeld de programmatische aanpak van mensenhandel eraan bijdragen dat slachtoffers van vrouwenhandel niet in de formele (vergunde) prostitutiesector werken.

De ervaringen die zijn opgedaan in een strafzaak kunnen zo het begin zijn van het veranderen van staande praktijken op het gebied van screening van personeel, toezicht op productieprocessen, beoordeling van klanten, et cetera. Dit betekent dat één strafzaak een veel bredere uitstraling kan hebben. Omgekeerd kunnen ook bestuurlijke controles of andere toezichtsactiviteiten strafrechtelijk onderzoek initiëren.

1.2 Doelstelling, probleemstelling en relatie ten opzichte van andere onderzoeken

Het doel van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit is om de kennis die wordt opgedaan tijdens grootschalige opsporingsonderzoeken, zo goed mogelijk te benutten voor het verkrijgen van inzicht in de aard van de georga-

⁴ Zie ook: Fijnaut (2001); Van de Bunt & Van der Schoot (2003); Levi & Maguire (2004); Zoomer et al. (2004); Huisman et al. (2005); Van de Bunt & Kleemans (2011).

niseerde criminaliteit in Nederland. Door de inzet van vergaande opsporingsmethoden, zoals telefoontaps, het opnemen van vertrouwelijke communicatie, observatie en infiltratie, leveren deze opsporingsonderzoeken unieke kennis op over het verschijnsel georganiseerde criminaliteit en het gedrag van daders. Daarom is het van groot belang dat de inzichten uit dergelijke opsporingsonderzoeken systematisch worden vastgelegd en worden teruggekoppeld naar personen die betrokken zijn bij de bestrijding van de georganiseerde criminaliteit in Nederland. Want zonder een goed inzicht in de aard van de georganiseerde criminaliteit blijft de bestrijding daarvan in het luchtledige hangen.

Dit al langer bestaande idee om 'de kennis van de werkvloer' systematisch vast te leggen,⁵ kwam in een stroomversnelling door de Parlementaire Enquête Opsporingsmethoden. Mede naar aanleiding van de conclusies van de Enquêtecommissie heeft de Minister van Justitie destijds besloten om het informatiebeleid over georganiseerde criminaliteit te herzien. In dit verband is aan de Tweede Kamer onder meer toegezegd om periodiek te rapporteren over de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland en te signaleren ontwikkelingen (Ministerie van Justitie/Ministerie van Binnenlandse Zaken, 1996). De Monitor Georganiseerde Criminaliteit vormt de concrete invulling van deze toezegging.

Een bijzonderheid is dat bij de inrichting en opzet van dit onderzoek is voorzien in continuïteit, waardoor ook gesproken wordt over een *monitor*. Uit het overzichtswerk van Fijnaut en Paoli blijkt dat een dergelijk doorlopend wetenschappelijk onderzoeksproject naar georganiseerde criminaliteit uniek is in Europa (Fijnaut & Paoli, 2004, p. 606).

De centrale probleemstelling van de monitor luidt als volgt:

Wat is de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland en welke ontwikkelingen zijn op dit gebied te onderkennen?

Een belangrijke beperking in deze probleemstelling ligt in het feit dat het onderzoek zich richt op de *aard* en niet op de *omvang* van de georganiseerde criminaliteit. De reden voor deze keuze is eenvoudig: de vraag naar de omvang van de georganiseerde criminaliteit is op grond van door de politie verrichte opsporingsonderzoeken niet te beantwoorden. De verrichte opsporingsonderzoeken geven immers eerder een indicatie van de prioriteitenstelling van politie en justitie, dan van de werkelijke omvang van bepaalde problemen (zie voor meer informatie Van de Bunt & Kleemans, 2000, p. 266-267). Om geen valse verwachtingen te wekken, is vanaf de aanvang van dit onderzoeksproject daarom expliciet in de probleemstelling opgenomen dat alleen wordt ingegaan op de *aard* van de georganiseerde criminaliteit.

5 In 1993 werd dit idee al verwoord in het rapport van de Werkgroep Deskundigheidsbevordering ten behoeve van het project Aanpak Zware Georganiseerde Criminaliteit, onder voorzitterschap van mr. R.A.M. Behling.

Opsporingsonderzoeken bieden bijzonder veel informatie over tal van vragen: Wie zijn de daders? Hoe werken zij samen? Hoe gaan zij te werk? Op welke manier spelen zij in op de mogelijkheden en beperkingen die hun omgeving hun biedt? Hoe schermen zij zich af tegen risico's? Wat verdienen zij aan hun illegale activiteiten en waaraan besteden zij dit?

Antwoorden op dergelijke basale onderzoeksvragen zijn van buitengewoon groot belang voor een gefundeerde bestrijding van georganiseerde criminaliteit. Deze antwoorden kunnen worden verkregen uit diepgravende analyses van grootschalige opsporingsonderzoeken. Onderdelen van de criminele werkelijkheid kunnen immers uitgebreid en intensief door politie en justitie in beeld worden gebracht. Deze gebundelde aandacht kan misschien niet de omvang in kaart brengen, maar kan wel het inzicht vergroten in de aard van het verschijnsel en de gedragspatronen en mechanismen die daarbij een rol spelen (PEO, 1996, Bijlage VII, p. 30-45; Kleemans et al., 2002, p. 36-37).

De bovenstaande basale vragen zijn daarom nader uitgewerkt in een uitgebreide aandachtspuntenlijst die wordt gebruikt bij de analyse van afgeronde opsporingsonderzoeken. Deze uitgebreide aandachtspuntenlijst, die is te vinden in bijlage 2, gaat in op de volgende onderwerpen:

- het opsporingsonderzoek (inclusief ingezette opsporingsmethoden);
- de aard van het criminele samenwerkingsverband;
- activiteiten en werkwijze;
- contacten met de omgeving;
- omvang, verdeling en besteding van het wederrechtelijk verkregen voordeel;
- strafrechtelijke afdoening;
- evaluatie/leerervaringen.

Vanaf 1996 zijn met behulp van deze systematiek 150 grootschalige opsporingsonderzoeken geanalyseerd.⁶ Daarmee is een grote dwarsdoorsnede aan opsporingsonderzoeken voorhanden, niet alleen over verschillende samenwerkingsverbanden en criminaliteitsvelden, maar ook in de tijd (periode 1994-2011). Op basis van dit materiaal is het ook mogelijk om verdiepingsstudies uit te voeren, bijvoorbeeld naar specifieke delicten zoals mensensmokkel (Kleemans & Brienen, 2001) of specifieke aspecten zoals ondergronds bankieren (Kleemans et al., 2002; Passas, 2005; Van de Bunt, 2008a), criminele carrières in de georganiseerde misdaad (Kleemans & De Poot, 2008; Van Koppen et al., 2010a, 2010b) of preventie van georganiseerde criminaliteit (Van de Bunt & Van der Schoot, 2003). In paragraaf 1.3 wordt dieper ingegaan op de onderzoekszopzet en de onderzoeksmethoden.

Relatie tot andere onderzoeken

De Monitor Georganiseerde Criminaliteit is niet de enige analyseactiviteit die op dit terrein wordt ondernomen (zie voor een overzicht Kleemans, 2007).

⁶ Tijdens de eerste drie rondes zijn veertig zaken per ronde geanalyseerd. Tijdens de vierde ronde zijn dertig zaken geanalyseerd (periode 2007-2011).

Sinds de Parlementaire Enquête Opsporingsmethoden is er in dit opzicht veel veranderd. Destijds werd nog geconcludeerd dat de omvang en de kwaliteit van analyses veel te wensen overliet, één van de belangrijkste redenen waarom de onderzoeksgroep Fijnaut werd ingesteld. Maar de afgelopen jaren zijn zowel in wetenschappelijke kring als bij de politie interessante criminaliteitsbeeldanalyses verricht. Zo is ten tijde van de (voormalige) Kernteams en na de oprichting van de Nationale Recherche een reeks van analyses op verschillende criminaliteitsvelden tot stand gekomen (zie voor een overzicht: Boerman et al., 2012). Daarnaast verschijnt sinds 2004 iedere vier jaar een Nationaal Dreigingsbeeld Zware of Georganiseerde Criminaliteit (Boerman et al., 2012).

Deze analyseactiviteiten kunnen worden beschouwd als aanvullend en wederzijds versterkend. Zo is het Nationaal Dreigingsbeeld (NDB) gebaseerd op eigen onderzoek, maar voor een groot deel ook op onderzoeks- en analyseactiviteiten van andere instanties. Daarnaast heeft het NDB een duidelijk andere doelstelling dan bijvoorbeeld de Monitor Georganiseerde Criminaliteit. Zo is het bij het NDB uitdrukkelijk de bedoeling om vooruit te kijken naar toekomstige ontwikkelingen en om ook een normatieve waardering te geven van de dreiging die deze ontwikkelingen zouden opleveren voor de Nederlandse samenleving.

Een dreigingsanalyse als het NDB kan voor de beleidsvorming van waarde zijn, omdat het de politieke en normatieve discussie kan structureren. Daarbij is het wel van belang om duidelijk onderscheid te maken tussen wat uit wetenschappelijk onderzoek en politieanalyses feitelijk bekend is en wat niet bekend is ('blinde vlekken'). Ook dient men bedacht te zijn op het onderscheid tussen feitelijke kennis, verwachtingen of speculaties ten aanzien van toekomstige ontwikkelingen, en normatieve waarderingen van verschijnselen (wordt een bepaald verschijnsel wel of niet als dreiging gekwalificeerd en op basis van welke criteria?). Het karakter van het NDB verschilt in dit opzicht sterk van dat van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit. Met het NDB worden terreinen betreden die bij de Monitor Georganiseerde Criminaliteit bewust zijn vermeden: vragen naar de omvang van verschijnselen en de ontwikkeling van deze omvang in de nabije toekomst, en vragen naar de normatieve waardering van verschijnselen (wel of geen dreiging?).

De doelstellingen en de onderzoeksmethoden van het NDB en de Monitor Georganiseerde Criminaliteit verschillen dus sterk. Daarmee zijn deze twee projecten ook nadrukkelijk als aanvullend ten opzichte van elkaar te beschouwen. Daarnaast schept de komst van het vierjaarlijkse NDB ook ruimte voor de Monitor Georganiseerde Criminaliteit om zich meer te richten op de sterkste punten van de gebruikte onderzoeksmethode: beschrijving, verklaring en verdieping (zie ook paragraaf 1.3).

1.3 Onderzoeksofzet en onderzoeksmethoden

In het eerste monitorrapport zijn wij reeds uitvoerig ingegaan op de onderzoeksofzet van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit. Daarom beperken wij ons in het onderstaande tot een verantwoording van onze keuze voor 'hard' onderzoeksmateriaal (paragraaf 1.3.1), de selectie van zaken (paragraaf 1.3.2), de gegevensverzameling (paragraaf 1.3.3) en het gebruik van overige bronnen (paragraaf 1.3.4). In de volgende paragraaf geven we vervolgens een beknopte beschrijving van het onderzoeksmateriaal.

1.3.1 *De keuze voor 'hard' onderzoeksmateriaal*

Bij de aanvang van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit is een duidelijke keuze gemaakt om bij dit onderzoeksproject een sterke nadruk te leggen op het gebruik van valide, betrouwbaar en toetsbaar onderzoeksmateriaal. Daarom is gekozen voor het analyseren van recent afgesloten opsporingsonderzoeken, waarbij er voldoende bewijs is vergaard om de verdachten te vervolgen.⁷

Bij georganiseerde criminaliteit zijn er verschillende gradaties in de 'hardheid' van informatie. CIE-informatie en beschrijvingen van criminele samenwerkingsverbanden uit projectvoorstellen hebben vaak een sterk hypothetisch karakter. Pas bij een tactisch onderzoek, waarbij telefoontaps, observatie en soms nog verdergaande opsporingsmiddelen worden ingezet, wordt duidelijk of deze hypothesen ook op waarheid berusten. Soms blijkt de criminele werkelijkheid er dan ineens heel anders uit te zien dan aanvankelijk was gedacht. Ook kan het onderzoek onvoldoende hard bewijs opleveren tegen de verdachten om tot vervolging over te gaan of kan de rechter – in eerste aanleg of in hoger beroep – een negatief oordeel vellen over het verzamelde bewijsmateriaal.

Meer dan een halve eeuw geleden werd al heftig gediscussieerd over de vraag welke consequenties deze verschillen in 'hardheid' van het onderzoeksmateriaal zouden moeten hebben voor wetenschappelijk onderzoek. Tappan (1947) stelde zich op het standpunt dat alleen de rechter kon uitmaken of iemand zich schuldig had gemaakt aan criminele activiteiten. Sutherland (1945) vond daarentegen dat criminaliteit zo dicht mogelijk bij de bron moest worden bestudeerd, ook in gevallen waarin zaken niet door de strafrechter waren afgehandeld. Anders zou bijvoorbeeld witteboordencriminaliteit niet of nauwelijks onderzocht kunnen worden.

7 Het gaat hierbij om de 'hardheid' van het onderzoeksmateriaal. Zaken waarbij onvoldoende bewijs is vergaard tegen verdachten om tot vervolging over te gaan, worden daarom niet meegenomen. Wel worden meegenomen: zaken die voor de rechter worden gebracht; zaken waarbij het Openbaar Ministerie kiest voor een andere afhandeling van de zaak (transactie, fiscale aanpak, et cetera); en zaken waarbij er een duidelijk aanwijsbare reden is – anders dan gebrek aan bewijs – om niet te vervolgen (bijvoorbeeld: overlijden van de verdachte).

Aan de hardheid van het onderzoeksmateriaal hechten wij grote waarde. Daarom worden afgesloten opsporingsonderzoeken geanalyseerd waarbij voldoende bewijs is vergaard om de verdachten te vervolgen. Maar, als wij het standpunt van Tappan (1947) zouden volgen, dan zouden wij bruikbaar onderzoeksmateriaal jaren moeten laten liggen, totdat er een onherroepelijk vonnis is. Dit is onwenselijk wanneer men een 'up-to-date' beeld van georganiseerde criminaliteit wil schetsen. Daarom analyseren wij opsporingsonderzoeken op het moment waarop het beeld van de zaak voldoende helder is, veelal rond het moment dat het onderzoeksdossier door het politieteam is afgesloten en is overgedragen aan het Openbaar Ministerie ter verdere afdoening. Dit betekent dat op het moment van eerste analyse strafrechtelijke financiële onderzoeken (SFO's) nog kunnen doorlopen, evenals gerechtelijke vooronderzoeken tegen minder belangrijke of gerelateerde verdachten. In het kader van de monitor volgen wij echter ook, zoveel als mogelijk, de resultaten van de SFO's en de afloop van de rechtszaken.

Met het selecteren van een opsporingsonderzoek vellen wij dus geen juridisch oordeel over het gedrag van de verdachten. Dat doet de rechter. Wij gebruiken het verzamelde bewijsmateriaal voor wetenschappelijk onderzoek en hanteren de vervolgingsbeslissing van het Openbaar Ministerie als een eerste toets op de hardheid van dit onderzoeksmateriaal. Daarmee kan echter niet worden uitgesloten dat tijdens het proces nieuwe informatie ter tafel komt, waardoor bepaalde interpretaties in een ander daglicht komen te staan. Ook is het mogelijk dat de rechter, in eerste aanleg of in hoger beroep, één of meer verdachten vrijspreekt van bepaalde tenlastegelegde feiten, op formele of inhoudelijke gronden. Aan het afwisselend gebruik in de tekst van termen zoals dader of verdachte moet dan ook geen juridische betekenis worden toegekend.

De belangrijkste reden dus om te kiezen voor recent afgesloten opsporingsonderzoeken is dat deze relatief 'harde' informatie opleveren over de aard van de georganiseerde criminaliteit. Bovendien kunnen deze 'uitgefilterde' gegevens goed in hun specifieke context worden beoordeeld. Een opsporingsonderzoek heeft namelijk een zekere interne logica. Slechts zelden is het simplistische beeld van toepassing dat er sprake is van één zaak met betrekking tot één vastomlijnde en stabiele 'criminele organisatie' die zich bezighoudt met één bepaald soort criminaliteit. Veel vaker gaat het om verschillende deelonderzoeken die een zekere logische samenhang vertonen die afhankelijk is van zowel de aard van het fenomeen als de gevolgde researchstrategie. Bijvoorbeeld: een onderzoek naar een documentenvervalser brengt ook verschillende samenwerkingsverbanden aan het licht die zich bezighouden met mensensmokkel en fraude. Een ander voorbeeld is een onderzoek dat zich richt op een bedrijf dat grondstoffen levert voor de productie van xtc, waardoor ook verschillende interessante 'klanten' in beeld komen. Daarnaast kan er sprake zijn van meerdere samenwerkingsverban-

den, meerdere criminele activiteiten, en samenwerkingsverbanden die zich in de loop van een opsporingsonderzoek ontwikkelen. Omdat er in een opsporingsonderzoek altijd onderzoekslijnen zijn die verder uitgerechercheerd kunnen worden, worden bepaalde lijnen – om uiteenlopende redenen, maar veelal uit capaciteitsoverwegingen – afgekapd of overgedragen aan andere researchteams, in Nederland of in het buitenland. Daarbij komt dat de Nederlandse opsporingsonderzoeken zich veelal richten op de nationale of lokale aspecten van een netwerk en daarmee een systematische ‘bias’ kennen (zie ook: Van de Bunt & Kleemans, 2007, p. 129-136). Vooral grootschalige opsporingsonderzoeken laten de samenhang zien tussen verschillende onderzoekslijnen en deelonderzoeken.

Ieder opsporingsonderzoek bestaat in feite uit een conglomeraat van verdachten en strafbare feiten, waarbij deze verdachten al dan niet (bewijsbaar) betrokken zijn. In de tweede rapportage is deze stelling geïllustreerd door een overzicht te geven van de 40 opsporingsonderzoeken die toen zijn geanalyseerd (Kleemans et al., 2002, p. 29). In totaal bleken deze te bestaan uit minimaal 359 deelonderzoeken en bleken er minimaal 54 duidelijke relaties te liggen met andere tactische onderzoeken. Dit maakt duidelijk hoe complex grootschalige opsporingsonderzoeken kunnen zijn en welke verwevenheid er kan bestaan tussen onderzoeken die worden uitgevoerd door verschillende researchteams. Het beeld dat een opsporingsonderzoek betrekking zou hebben op één zaak met betrekking tot één vastomlijnde en stabiele ‘criminele organisatie’ die zich bezighoudt met één bepaalde soort criminaliteit, is dus niet alleen naïef maar ook misleidend. Deze constatering heeft ons inziens ook directe consequenties voor de selectie van zaken en voor de manier waarop dergelijke zaken dienen te worden geanalyseerd.

1.3.2 De selectie van zaken

Informatie over georganiseerde criminaliteit wordt niet op een presentatiebladje aangeboden. Het systematisch beschrijven van grootschalige opsporingsonderzoeken door middel van het houden van interviews en het analyseren van vaak zeer omvangrijke dossiers, is een buitengewoon tijdrovende aangelegenheid. Het is echter ook één van de weinige manieren om betrouwbare en geldige informatie te verzamelen over het verschijnsel georganiseerde criminaliteit.⁸ Daarom bestaat er onmiskenbaar een spanning tussen het streven naar alomvattendheid en de intensiteit waarmee opsporingsonderzoeken kunnen worden geanalyseerd. Het is dus kiezen tussen ‘breed en globaal’ en ‘selectief en intensief’ onderzoek. Een goed voorbeeld van ‘breed

8 Een andere methode is het houden van daderinterviews en/of het verrichten van etnografisch onderzoek. Voor een bespreking van de voor- en nadelen van deze methoden kan worden verwezen naar Potter (1994, p. 25-46), PEO (1996, Bijlage VII, p. 30-45) en Bovenkerk (1998). Men kan zich echter afvragen of de standaardargumenten voor etnografisch onderzoek wel van toepassing zijn bij het verschijnsel georganiseerde criminaliteit. Is het aannemelijk dat men in contact komt met de subjecten waar het werkelijk om gaat en dat men feitelijk juiste informatie krijgt over hun gedrag? Of moeten antropologen en etnografen zich ook meer richten op het empirisch rijke materiaal uit opsporingsonderzoeken (vergelijk Staring et al., 2005)?

en globaal' is het promotieonderzoek van Soudijn (2006), waarbij alle (kleine en grotere) rechtszaken met betrekking tot Chinese mensensmokkel zijn geanalyseerd in de periode 1996-2003. De zeer arbeidsintensieve analyse van één opsporingsonderzoek door Klerks (2000) kan als een goed voorbeeld van 'zeer selectief en intensief' worden beschouwd.

De Monitor Georganiseerde Criminaliteit kiest hierin een middenweg. Op basis van een inventarisatie van opsporingsonderzoeken⁹ worden bij iedere dataverzamelingsronde bepaalde grootschalige opsporingsonderzoeken geselecteerd die uit oogpunt van de analyse van georganiseerde criminaliteit de meeste 'toegevoegde waarde' vertegenwoordigen.¹⁰ Sommige opsporingsonderzoeken voegen immers meer toe aan onze kennis over georganiseerde criminaliteit dan andere. Zo bestaat er al vrij veel kennis over de handel in traditionele verdovende middelen, aangezien politie en justitie hier van oudsher veel aandacht aan besteden. Veel recenter is de aandacht voor bijvoorbeeld mensensmokkel, mensenhandel, synthetische drugs, wapens en explosieven, fraude en witwassen. Aangezien opsporingsonderzoeken op deze gebieden veel meer toevoegen aan onze kennis dan het zoveelste traditionele drugsonderzoek, is in de verschillende dataverzamelingsrondes geprobeerd om extra aandacht te besteden aan deze gebieden (zie ook paragraaf 1.4). Daarnaast is een inschatting gemaakt van de 'toegevoegde waarde' op basis van de informatie uit de inventarisatie en gesprekken met sleutelpersonen. Daarbij is rekening gehouden met die aspecten waarover nog niet zoveel bekend is, zoals de relatie tussen 'onderwereld' en 'bovenwereld', afscherming en de financiële aspecten van georganiseerde criminaliteit. Dit betekent bijvoorbeeld dat wij bij onze keuze uit de grote hoeveelheid drugsonderzoeken vooral die zaken hebben gekozen die veel informatie hebben opgeleverd over deze onbekende aspecten.

1.3.3 De gegevensverzameling

Na de keuze voor de zaken die wij wilden bestuderen, hebben wij contacten gelegd met de opsporingsteams en/of officieren van justitie die deze zaken

9 Bij de eerste ronde van deze monitor is door de onderzoekers zelf een inventarisatie uitgevoerd bij alle arrondissementsparketten, Kernteams en vestigingen van de Fiscale inlichtingen- en opsporingsdienst (FIOD) (Kleemans et al., 1998, p. 22-25). Bij de tweede ronde is besloten om – teneinde het veld niet dubbel te belasten – zo veel mogelijk aan te sluiten bij de inventarisaties van opsporingsonderzoeken die jaarlijks door de DNRI worden uitgevoerd ten behoeve van de Europese Unie (EU). Om dit materiaal uit te breiden en aan te vullen, zijn vervolgens door het onderzoeksteam gericht bezoeken gebracht aan enkele grote korpsen, de Kernteams en de bijzondere opsporingsdiensten. Bij de derde ronde zijn aparte inventarisaties uitgevoerd met betrekking tot de (eenheden van de) Nationale Recherche, de grote steden (Amsterdam, Rotterdam en Den Haag), de FIOD en het Functioneel Parket (dat het gezag heeft over alle bijzondere opsporingsdiensten). Ook is gebruikgemaakt van de landelijke inventarisaties van mensenhandelzaken van het Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel. Bij de vierde ronde zijn inventarisaties uitgevoerd bij het KLPD (waaronder de Nationale Recherche), de grote steden (Amsterdam, Rotterdam en Den Haag), het Landelijk Parket, Functioneel Parket (dat gezag heeft over alle bijzondere opsporingsdiensten) en het Expertisecentrum Mensenhandel en Mensensmokkel van de Nationale Recherche.

10 Bij de selectie van opsporingsonderzoeken gebruiken wij de definitie – of beter gezegd: de begripsbepaling – van de onderzoeksgroep Fijnaut als uitgangspunt. Daarbij wordt onder meer een analytisch onderscheid gemaakt tussen 'georganiseerde criminaliteit' en 'organisatiecriminaliteit' (PEO, Bijlage VII, 1996, p. 24). Zie voor de achtergronden van deze keuze: Kleemans et al. (1998, p. 22-23).

onder hun hoede hadden. Met behulp van een uitgebreide aandachtspuntenlijst zijn eerst interviews gehouden met de betrokken rechercheurs, officieren van justitie en/of parketsecretarissen. Het doel van deze aandachtspuntenlijst, die is opgenomen als bijlage 2 bij dit rapport, is om alle relevante aspecten van een zaak zo systematisch mogelijk te behandelen.

Na de interviews is al het achterliggende bronnenmateriaal bestudeerd dat relevant was om de verzamelde gegevens in hun context te plaatsen en op hun betrouwbaarheid te toetsen: processen-verbaal, tapverslagen, observatieverslagen, verhoren, CIE-rapporten, op schrift gestelde misdaadanalyses, et cetera. Het onderzoeksteam bestond in deze fase van gegevensverzameling uit in totaal zes personen. Om de betrouwbaarheid van de interviews te verhogen is zo veel mogelijk gewerkt in koppels. Vervolgens is het dossieronderzoek door één van deze twee onderzoekers uitgevoerd, waarbij tussentijds werd teruggekoppeld met een collega-onderzoeker. Tevens is getracht om de betrouwbaarheid van de beschrijvingen en interpretaties te verhogen door eventuele onduidelijkheden of de gehele zaaksanalyse voor te leggen aan de betrokken rechercheur of officier.

1.3.4 Het gebruik van overige bronnen

De bewuste keuze voor de intensieve analyse van afgesloten opsporingsonderzoeken heeft naast evidente voordelen ook nadelen. Indien wij ons *uitsluitend* zouden baseren op analyses van afgesloten onderzoeken, bestaat het gevaar dat wij onvoldoende gebruikmaken van de overige kennis bij opsporinginstanties en mogelijk onvoldoende oog hebben voor nieuwe ontwikkelingen. Daarom is ook gebruikgemaakt van interviews met experts en sleutelpersonen, informatie uit overige opsporingsonderzoeken, vertrouwelijke rapportages, fenomeenonderzoeken, misdaadanalyses en (wetenschappelijke) literatuur. Zoals in paragraaf 1.2 reeds is opgemerkt, is op dit punt veel ten goede veranderd sinds de eerste rapportage van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit. Daardoor kon meer dan voorheen gebruik worden gemaakt van het analysewerk van anderen.

Daarnaast heeft ten aanzien van een specifiek onderwerp aanvullende gegevensverzameling plaatsgevonden. Er is voor de 120 zaken uit de eerste drie rondes systematisch nagegaan wat de uitkomsten waren van de strafrechtelijke financiële onderzoeken (SFO's) en wat er feitelijk is ontnomen (zie voor meer informatie hoofdstuk 7).¹¹

¹¹ Omdat het lange tijd kan duren voordat een ontnemingszaak haar definitieve besluit heeft gekregen, en in de meeste gevallen de ontnemingszaak nog niet is begonnen op het moment dat wij een zaak bestuderen, is besloten om de zaken uit de vierde ronde niet in deze aanvullende gegevensverzameling mee te nemen.

1.4 Beknopte beschrijving van het onderzoeksmateriaal

Vanaf 1996 zijn met behulp van dezelfde systematiek 150 grootschalige opsporingsonderzoeken geanalyseerd. Na vier dataverzamelingsrondes is er nu een grote dwarsdoorsnede aan opsporingsonderzoeken voorhanden, niet alleen over verschillende samenwerkingsverbanden en criminaliteitsvelden, maar ook in de tijd. Tijdens de eerste drie dataverzamelingsrondes zijn telkens 40 grootschalige opsporingsonderzoeken geanalyseerd. Bij de laatste dataverzamelingsronde is besloten om 30 (in plaats van 40) zaken te analyseren. Deze keuze komt voort uit het steeds omvangrijker worden van de geanalyseerde opsporingsonderzoeken, in combinatie met beperkingen qua in te zetten analysecapaciteit. Daarnaast speelt mee dat ook extra analyses konden plaatsvinden op de reeds verzamelde zaken, zoals de analyse van SFO's voor de eerste 120 zaken.

Het is belangrijk te beseffen dat de selectie van deze uitgebreid geanalyseerde opsporingsonderzoeken *bewust selectief* is. Wij selecteren juist die opsporingsonderzoeken die de meeste 'toegevoegde waarde' hebben voor onze kennis over georganiseerde criminaliteit.¹² Naast aandacht voor traditionele drugsonderzoeken (cocaïne, heroïne, cannabis), hebben we daarom in alle dataverzamelingsrondes extra aandacht geschonken aan synthetische drugs, mensensmokkel, mensenhandel en/of fraude en witwassen.

De 150 geanalyseerde opsporingsonderzoeken hebben vaak betrekking op meerdere criminele samenwerkingsverbanden of meerdere delicten. Toch hebben wij geprobeerd om in tabel 1 een overzicht te geven van deze zaken op basis van het soort illegale activiteiten dat in deze opsporingsonderzoeken de meeste aandacht heeft gekregen.¹³

- 12 Een dergelijke selectie van casusmateriaal is in vergelijkbaar sociaal-wetenschappelijk onderzoek zeer gebruikelijk. De kracht van dergelijk onderzoek ligt immers vooral in het doen van kwalitatieve uitspraken over verschijnselen en achterliggende mechanismen en niet in het doen van kwantificerende uitspraken. Deze situatie zou niet principieel verschillen als wij alle opsporingsonderzoeken zouden analyseren. Ook dan zou er immers sprake zijn van een selectieve steekproef, bepaald door de prioriteitenstelling van politie en justitie. Daarom is er bewust voor gekozen om het onderzoek te richten op de sterke kanten van kwalitatieve analyses en op het soort uitspraken dat op basis daarvan kan worden gedaan. In paragraaf 1.6 gaan wij nog nader in op dit punt.
- 13 Indeling van een zaak in één bepaalde categorie zou eenvoudig zijn als er sprake zou zijn van één criminele organisatie die zich bezighoudt met één specifiek type criminaliteit. Dit is echter vaak niet het geval. Opsporingsonderzoeken hebben betrekking op verschillende verdachten en verschillende criminele activiteiten. Een eenduidige indeling in categorieën wordt daardoor bemoeilijkt. De in tabel 1 gemaakte indeling wijkt af van die uit de eerdere rapportages. Zo is de categorie 'traditionele & synthetische drugs' toegevoegd en zijn zaken op het terrein van wapenhandel, auto- en motorendiefstal, afpersing en contra-activiteiten samengevoegd tot de categorie 'overige activiteiten'.

Tabel 1 **Overzicht van de geanalyseerde opsporingsonderzoeken uit de eerste, tweede, derde en vierde ronde van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit op basis van het soort illegale activiteiten dat in deze opsporingsonderzoeken de meeste aandacht heeft gekregen**

	Eerste ronde	Tweede ronde	Derde ronde	Vierde ronde	Totaal
Traditionele drugs	13	7	7	10	37
Synthetische drugs	2	3	5	5	15
Traditionele & synthetische drugs	8	4	9	0	21
Mensensmokkel	4	6	6	0	16
Mensenhandel	7	2	6	3	18
Fraude en witwassen	5	10	6	11	32
Overige activiteiten	1	8	1	1	11
Totaal	40	40	40	30	150

Van alle 150 geanalyseerde zaken wordt in bijlage 3 een beknopte kwalitatieve beschrijving gegeven. 37 van deze zaken hebben betrekking op traditionele drugs (cocaïne, heroïne, cannabis), 15 op synthetische drugs (xtc, amfetamine, grondstoffen), 21 op een combinatie van traditionele en synthetische drugs, 16 op mensensmokkel, 18 op mensenhandel, 32 op fraude en witwassen en 11 op overige activiteiten (auto- en motordiefstal, wapenhandel, afpersing en contra-activiteiten). Voor de analyses in dit rapport is doorgaans gebruikgemaakt van alle 150 zaken.

1.5 Anonimisering

De Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden heeft duidelijk gemaakt dat openbaar empirisch onderzoek naar georganiseerde criminaliteit van groot maatschappelijk belang is. Indien het niet mogelijk zou zijn om – met alle zorgvuldigheid – over dit onderwerp openbaar te publiceren, is het ook niet mogelijk om – empirisch gefundeerd – openbaar te debatteren over een dergelijk belangrijk maatschappelijk probleem. Dit klemmt te meer, aangezien discussies over dit onderwerp betrekking hebben op keuzes over ingrijpende inbreuken op de grondrechten van burgers.

Bij een openbare rapportage dient zich echter wel de vraag aan hoe gedetailleerd en op welke manier zaken kunnen worden beschreven zonder dat deze beschrijvingen ‘tot concrete personen herleidbaar’ zijn en aan deze personen schade toebrengen. Enerzijds kan detaillering immers het inzicht in bepaalde zaken vergroten, anderzijds maakt detaillering de zaken een stuk herkenbaarder.

Sommige problemen kunnen worden opgelost door het gebruik van meerdere casussen, door het casusmateriaal te gebruiken als toelichting bij een algemener en abstracter verhaal, en door te anonimiseren door middel van abstractie (zie ook Van de Bunt & Kleemans, 2000). Maar zonder details, die van belang zijn om voor de lezer de context van georganiseerde criminaliteit

duidelijk te maken, wordt een verhaal wel heel abstract. Ook blijven er altijd bepaalde belangrijke details die dermate herkenbaar zijn dat deze mogelijk 'tot concrete personen herleidbaar' zouden kunnen zijn: een mogelijk corrupte ambtenaar, een dubieuze advocaat of een liquidatie die veel ophef heeft veroorzaakt. In sommige gevallen hebben wij er daarom voor gekozen om op het gebied van de bronnenverantwoording water bij de wijn te doen en niet te verwijzen naar een specifieke casus, maar naar 'één van de onderzochte casussen'.¹⁴

In deze rapportage zijn dus ook meer gedetailleerde casusbeschrijvingen terug te vinden. De Monitor Georganiseerde Criminaliteit is in dit opzicht geen uitzondering, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de openbare criminaliteitsbeeldanalyses van de Nationale Recherche en wetenschappelijk onderzoek op basis van politiebronnen (Staring et al., 2005; Soudijn, 2006; Spapens, 2006; Spapens et al., 2007). Niettemin hebben wij als extra check op de zorgvuldigheid door de begeleidingscommissie van het onderzoek expliciet laten toetsen of de publicatie van dit rapport geen onevenredige schade zou toebrengen aan betrokken personen. Nog een laatste opmerking over het gebruik van casusbeschrijvingen: alle initialen, zoals 'verdachte A' of 'bedrijf W', zijn willekeurig gekozen en corresponderen niet met de werkelijke namen.

1.6 Reikwijdte van het onderzoek

Op basis van de door ons geanalyseerde opsporingsonderzoeken zijn *kwalitatieve* uitspraken mogelijk over het verschijnsel georganiseerde criminaliteit. Welk verband bestaat er bijvoorbeeld tussen criminele samenwerkingsverbanden en de faciliterende omgeving? Hoe schermen criminele samenwerkingsverbanden hun criminele verdiensten af? Hoe reageren daders op hun omgeving? Voor het vinden van een antwoord op dergelijke vragen zijn juist systematische casusstudies uitermate geschikt. Deze mechanismen worden immers vooral duidelijk wanneer bepaalde zaken zeer intensief worden bestudeerd. De diepte van de kwalitatieve analyses en de rijkdom van het empirisch materiaal maken dit onderzoek dus bij voorkeur geschikt voor het beantwoorden van kwalitatieve vragen over de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland.

Kwantificerende uitspraken zijn op basis van ons onderzoeksmateriaal veel minder zinvol. Wij kunnen hooguit aangeven dat bepaalde verschijnselen voorkomen, dat zij meer dan incidenteel voorkomen of dat zij niet voorkomen (voor zover wij weten). Hoe vaak bepaalde verschijnselen voorkomen, is op basis van ons onderzoek niet verantwoord aan te geven. Het enige antwoord dat wij op dit soort vragen kunnen geven, is het aantal keren dat een

¹⁴ In de gevallen waarin naar meerdere, niet expliciet genoemde casussen wordt verwezen, schrijven we bijvoorbeeld 'vijf zaken' of 'vijf casussen'.

bepaald verschijnsel voorkomt in de door ons onderzochte zaken. Alle 'kwantificerende' uitspraken als 'veel' of 'vaak' worden in dit rapport dus gedaan binnen de context van de door ons geanalyseerde zaken.

Deze situatie zou overigens niet principieel anders zijn geweest als wij alle opsporingsonderzoeken zouden hebben onderzocht. Ook dan zou er sprake zijn geweest van een selectieve steekproef, bepaald door de prioriteiten van politie en justitie, waardoor het onmogelijk is om generaliserende, kwantitatieve uitspraken te doen over het verschijnsel georganiseerde criminaliteit (zie voor meer informatie Kleemans et al., 1998, p. 28-29).¹⁵ Daarom is er bewust voor gekozen om het onderzoek te richten op de sterke kanten van kwalitatieve analyses en op het soort uitspraken dat op basis daarvan kan worden gedaan.

Een zwakte die kwalitatief onderzoek doorgaans kenmerkt, is dat relatief weinig eenheden worden onderzocht. Deze beperking kent dit onderzoek beslist niet: over een lange periode van ongeveer vijftien jaar is een dwarsdoorsnede van 150 grootschalige opsporingsonderzoeken nauwkeurig geanalyseerd. Een dergelijke, rijke empirische basis kent zijn gelijke niet in het tot nu toe uitgevoerde onderzoek naar georganiseerde criminaliteit (vergelijk ook Fijnaut & Paoli, 2004, p. 606).

Toch zijn er twee belangrijke beperkingen aan deze 'casusgerichte' methode. Zo komen verschillende aspecten van schade (zie hoofdstuk 8) niet altijd goed in beeld tijdens strafrechtelijke onderzoeken. Dat geldt bijvoorbeeld voor corruptie (omdat dit vaak nader onderzoek vergt, door een andere instantie), maar ook voor 'systeemeffecten'. Om dergelijke effecten beter in beeld te krijgen, zou een ander type onderzoek meer geschikt zijn. Bijvoorbeeld: een analyse van alle corruptieonderzoeken of een doorlichting van een bepaalde sector. Een tweede beperking is dat de onderzochte zaken maar beperkt zicht geven op de internationale dimensie van georganiseerde criminaliteit, omdat onderzoeken sterk worden ingeperkt op basis van nationale 'opsporingsbelangen'. Dit is logisch, maar legt toch beperkingen op aan het onderzoeksmateriaal. Om de internationale dimensie beter in beeld te krijgen zou bijvoorbeeld systematisch vanuit andere landen of vanuit buitenlandse rechtshulpverzoeken kunnen worden gekeken naar de rol die Nederland speelt in een internationale context.

1.7 Indeling van het rapport

Dit rapport bestaat uit negen hoofdstukken. Hoofdstuk 2 gaat in op de vraag welke vormen van geweld in de onderzochte casussen worden aangetroffen. Soms kan geweld intrinsiek onderdeel zijn van de *modus operandi* van

15 Dit wil niet zeggen dat er helemaal geen 'kwantificerende' uitspraken mogelijk zijn over het verschijnsel georganiseerde criminaliteit. Zo bieden systematische controleacties soms aanknopingspunten voor kwantificerende uitspraken over bepaalde deelvragen.

daders. Geweld wordt dan gebruikt om misdrijven uit te kunnen voeren. Andere vormen van geweld die in dit hoofdstuk worden besproken, zijn geweld dat is gericht op het in het gareel houden van mensen, om conflicten te beslechten, om de onthulling van misdrijven te voorkomen of geweld als reactie op bedrog of verraad. Geconstateerd wordt dat in ongeveer de helft van de onderzochte zaken fysiek geweld wordt toegepast of wordt bedreigd met de toepassing van (ernstig) fysiek geweld. Dit geweld heeft vaak te maken met problemen en conflicten die zich in allerlei typen illegale transacties voordoen.

In hoofdstuk 3 en 4 staat de relatie tussen georganiseerde criminaliteit en de omgeving centraal. Hoofdstuk 3 behandelt de vraag welke werkzaamheden criminele samenwerkingsverbanden moeten uitvoeren en of zij dit zelf doen of uitbesteden aan derden. Welke overwegingen zijn er om bepaalde taken zelf uit te voeren of uit te besteden? In hoeverre is er sprake van doelbewuste medewerking door derden? En hoe is de relatie tussen daders en facilitators? In hoofdstuk 4 wordt nader ingegaan op verschillende interfaces of contactpunten tussen de illegaliteit en legaliteit. Er worden vier soorten contactpunten onderscheiden. In de eerste plaats kan een persoon als contactpunt functioneren. Daarbij worden besproken: financiële specialisten; notarissen en advocaten; luchthavenpersoneel; en corrupte ambtenaren. In de tweede plaats kunnen ondernemingen of organisaties functioneren als contactpunt, waarbij onderscheid kan worden gemaakt tussen eigen ondernemingen en ondernemingen van derden. In de derde plaats kunnen gemeenschappen functioneren als contactpunt, zoals subculturele gemeenschappen (bepaalde motorclubs en woonwagenkampen), etnische gemeenschappen en bedrijfstakken. In de laatste plaats kan een contactpunt liggen in door de overheid gecreëerde voorzieningen. Hierbij wordt in het bijzonder aandacht besteed aan het misbruik van asielprocedures door mensensmokkelorganisaties en het misbruik van afgeschermd juridicties voor witwasdoeleinden. Hoewel dergelijke contactpunten ook risico's met zich meebrengen, blijken sommige contactpunten langdurig en intensief als zodanig te kunnen functioneren. Een belangrijke oorzaak daarvan is het ontbreken of falen van toezicht.

In hoofdstuk 5, 6 en 7 staan criminele geldstromen centraal. Hoofdstuk 5 gaat in op het vraagstuk van het verdienen, verdelen en besteden van criminele inkomsten. Op welke manier komen criminele samenwerkingsverbanden aan hun inkomsten en wat wordt er dan precies verdiend? Hoe worden de inkomsten vervolgens verdeeld en verschilt dit voor verschillende soorten criminele activiteiten? Is de verdeling van winsten erg scheef, zoals Bushway en Reuter (2008) stellen, of zijn hier kanttekeningen bij te plaatsen? Een laatste vraag die in dit hoofdstuk wordt beantwoord, is hoe de criminele inkomsten worden besteed.

In hoofdstuk 6 staat de afscherming van criminele inkomsten centraal. Behandeld worden onder meer: fysiek verstoppen, verplaatsen, ondergronds bankieren, afgeschermd consumeren en meer complexe witwasconstructies.

Deze verschillende modaliteiten voor het afschermen van criminele geldstromen kennen een oplopende complexiteit en vereisen ook een oplopende hoeveelheid sociale en/of economische hulpbronnen. In het laatste deel van dit hoofdstuk wordt hier nader op ingegaan alsmede op de vraag of daders het afschermen van geldstromen zelf doen of anderen daarvoor inschakelen. Hoofdstuk 7 gaat in op de opsporing en ontneming van criminele vermogens. Ingegaan wordt op de plaats van het financieel onderzoek binnen het totale opsporingsonderzoek. Verder wordt de vraag gesteld wat bepaalt of criminele geldstromen sporen achterlaten. Bepalende factoren daarbij zijn: de persoon van de dader; de omvang en logistiek van de criminele activiteiten; het gebruik door de dader van reguliere bedrijven; en het optreden van gebeurtenissen die de dader min of meer dwingen om openheid te betrachten. Ook worden bronnen van informatie voor de opsporing behandeld op basis van de ervaringen uit de onderzochte zaken. Daarnaast wordt voor de veroordeelden uit de bestudeerde zaken bij wie een ontnemingsmaatregel is opgelegd, nagegaan hoe de rechtsgang en de daadwerkelijke tenuitvoerlegging van de ontnemingsmaatregel is verlopen. Besproken wordt: de eis van de officier van justitie, het vonnis van de rechtbank, de uitkomst van hoger beroep, de onherroepelijke vordering, het bedrag dat is afgedaan en het bedrag dat is betaald.

In hoofdstuk 8 staat de schade van georganiseerde criminaliteit centraal. Schade wordt vaak gelijkgesteld met schade toegebracht aan slachtoffers, maar dit hoofdstuk besteedt aandacht aan schade vanuit een breder perspectief. Naast schade toegebracht aan slachtoffers wordt daarom ook aandacht besteed aan systeemeffecten en het neutraliseren van sociale controle. Bij dit laatste aspect wordt ingegaan op aantasting van de competentie van de controleurs, het blokkeren van de toegang tot poortwachters en het ontwijken van formele controle.

Het laatste hoofdstuk bevat een slotbeschouwing. In deze slotbeschouwing wordt ingegaan op de belangrijkste onderzoeksbevindingen en wordt een verbinding gelegd met het beleid op het gebied van preventie en bestrijding van georganiseerde criminaliteit.

2 De rol van geweld

Georganiseerde criminaliteit wordt vaak geassocieerd met geweld. In tal van definities van georganiseerde criminaliteit komt dit expliciet naar voren (Maltz, 1976, p. 340). Plegers van georganiseerde criminaliteit zouden weinig medelijden met hun slachtoffers of handelspartners hebben als er problemen zijn. Deze eigenschap, of beter gezegd deze 'kwaliteit', zou een belangrijk bedrijfsmiddel zijn bij het oplossen van conflicten en het afschermen van illegale praktijken in de georganiseerde criminaliteit (Finckenauer, 2005, p. 65-67). Tegelijkertijd wordt onderkend dat georganiseerde criminaliteit niet altijd met geweld gepaard gaat. De mogelijkheid bestaat dat criminele organisaties overstappen op meer verborgen en subtielere vormen van overreding als zij over meer macht gaan beschikken (Maltz, 1976, p. 340-342). De vele geruchtmakende afpersingen en liquidaties die in de afgelopen tien jaar hebben plaatsgevonden, hebben de beeldvorming van gewelddadige georganiseerde criminaliteit versterkt. Het is de vraag of de associatie van georganiseerde criminaliteit met geweld wel terecht is. In de literatuur wordt deze vraag vanuit twee verschillende invalshoeken beantwoord. Volgens de *ene* invalshoek is geweld het gevolg van het illegale karakter van de markten waarop daders werken en/of van hun illegaal opereren op legale markten. Vanwege deze illegaliteit kunnen de daders geen beroep doen op de bescherming die de overheid en het recht hun kunnen bieden wanneer er conflicten zijn over bijvoorbeeld de aansprakelijkheid bij het verlies van goederen of bij interpretatieverschillen over de uitleg van gemaakte afspraken over de levering van goederen en de betaling hiervan. Daders zullen conflicten zelf moeten uitvechten en de kans is groot dat zij daarbij ook gebruikmaken van fysiek geweld of de dreiging met geweld (Chimeli & Soares, 2011; Fagan & Chin, 1990). Black (1983) noemt deze vorm van eigenrichting '*self-help*'. Fysiek geweld is uiteraard niet de enige optie: ook andere, niet gewelddadige vormen van *self-help* zijn denkbaar, zoals het stelen van een partij drugs van degene die je eerder bedrogen heeft.

Volgens de *andere* invalshoek zijn de mogelijkheden om geweld toe te passen juist beperkt voor daders binnen de georganiseerde criminaliteit. Daders moeten erop bedacht zijn dat zij door het plegen van geweld de aandacht op zich vestigen van de media en van de politie (Zaitch 2002; Snyder & Duran-Martinez, 2009; Naylor, 2009). Ook om andere redenen zal het gebruik van geweld binnen de perken moeten blijven. Daders met een gewelddadige reputatie zijn geen gewilde partners om mee samen te werken. Bovendien is het risico altijd aanwezig dat slachtoffers van het geweld wraak nemen, bijvoorbeeld door naar de politie te stappen (Zaitch, 2002). Om deze redenen is het riskant om in de wereld van de georganiseerde misdaad geweld te gebruiken tegenover andere personen (Paoli, 2003; Zaitch, 2002).

Beide invalshoeken schieten tekort om het voorkomen van geweld in de georganiseerde criminaliteit in al zijn complexiteit goed te doorgronden. Hoe kan het geweld van Mexicaanse drugskartels tegen rivaliserende bendes en tegen politiemensen worden begrepen als het gebruiken van geweld zo ris-

kant is (Astorga, 2012)? Hoe kan de variatie in de prevalentie van geweld op verschillende illegale markten worden verklaard (Andreas & Wallman, 2009, p. 228)? Naast historische, economische en culturele verklaringen, spelen hier ook enkele voor de hand liggende verklaringen een rol. Zo wordt door Andreas en Wallman gesuggereerd dat de aard en omvang van geweld ook verband houden met het feit dat de plegers van georganiseerde misdaad doorgaans uit sociale strata afkomstig zijn waarin het vrij normaal is om geweld te gebruiken (Andreas & Wallman, 2009, p. 226). Het is ook evident dat het type misdrijf ertoe doet: bij mensenhandel zal meer geweld voorkomen dan bij een delict als btw-fraude.

In dit hoofdstuk wordt weergegeven welke vormen van geweld wij in de monitorzaken aantreffen. In ongeveer de helft van de 150 zaken is sprake van fysiek geweld of dreiging met geweld. In deze zaken is sprake van een grote variatie van geweld, variërend van ernstig geweld met dodelijke afloop, het mishandelen van personen tot het uiten van ernstige bedreigingen. Naast 'slaan en schieten' zijn er ook nog andere uitingen van geweld of gewelds-dreiging, zoals gedwongen seks of het onvrijwillig gijzelen van personen bij criminele transacties.

In een aantal gevallen worden de daders in de monitorzaken ook zelf slachtoffer van geweld. Sommige daders zijn zich terdege bewust van de risico's die zij lopen. Zij wonen in zwaar beveiligde huizen of rijden in gepantserde auto's. De vondsten van kogel- en steekwerende vesten (casus 123 en 132), doorgeladen wapens en soms nog veel zwaarder wapentuig bij huiszoekingen zijn de stille getuigen van de angst die zij niet zozeer voor de politie als wel voor andere actoren in hun wereldje voelen. Geweld of gewelds dreiging mag dan wel een 'duur bedrijfsmiddel' zijn (Zaitch, 2002), maar dat impliceert nog niet dat het weinig wordt toegepast. In elk geval wijst de aanwezigheid van geweld in veel monitorzaken erop dat de relativisering van de prevalentie van geweld in de georganiseerde criminaliteit niet juist is. Wel is het van belang om de zaken in perspectief te plaatsen; ondanks al deze gewelds-uitingen, kan de situatie in Nederland op geen enkele wijze worden vergeleken met bijvoorbeeld die in Mexico, waar door rivaliserende drugsbendes jaarlijks duizenden personen worden gedood (Reuter, 2009; Williams, 2009; Astorga, 2012). Daar bevinden zich onder de slachtoffers naast onschuldige burgers ook honderden politiemensen, bestuurders en magistraten (Williams, 2009, p. 333). In de monitorzaken blijft de gewelduitoefening daarentegen grotendeels beperkt tot de kringen van de directe slachtoffers van de misdrijven, mededaders en criminele handelspartners.

Niet alleen de omvang van het geweld, maar ook de aard en functie vertonen grote internationale verschillen. Gewelds dreiging en geweld in de Italiaanse maffia zijn onvergelijkbaar met de geweldsuitingen die in de monitorzaken aanwezig zijn. In Italië is geweld een onlosmakelijk onderdeel van de *modus operandi* van de betrokken criminele groepen (Varese, 2011). Het geweld is

functioneel gericht op het vestigen en handhaven van machtsposities in specifieke branches of gebieden en richt zich concreet op onder meer het beïnvloeden van het overheidsbestuur bij het verlenen van vergunningen en het aanbesteden van opdrachten. Bovendien worden inkomsten verkregen uit afpersingen van burgers en bedrijven die gepaard gaan met geweld of met de dreiging hiervan (Smith & Varese, 2001; Paoli, 2003). In Nederland zijn veel criminele activiteiten gericht op het maken van winst in de handel van verboden goederen, zoals drugs. Geweld speelt hierbij een andere rol. Het is er niet op gericht om mensen, sectoren of gebieden onder controle te houden, maar om de illegale handelspraktijken te faciliteren.

In de literatuur wordt vaak een onderscheid gemaakt tussen 'instrumenteel' en 'expressief' geweld. In het eerste geval wordt het geweld toegepast om bepaalde doelen te bereiken of bepaalde conflicten of problemen op te lossen. Het geweld is naar aard en omvang gedoseerd en doelgericht. Expressief geweld daarentegen is geen middel om een doel te bereiken. Expressief geweld is een uiting van emotie, zoals boosheid of jaloezie, en het is impulsief, ongecontroleerd en vaak disproportioneel. Het onderscheid tussen instrumenteel en expressief geweld is in zekere zin kunstmatig. Elke gewelds-uiting heeft een instrumentele en een expressieve kant. Het liquideren van iemand die belastende verklaringen tegenover de politie heeft afgelegd, kan getypeerd worden als een voorbeeld van expressief geweld omdat er uiting wordt gegeven aan gevoelens (wraak).¹⁶ Het is echter ook instrumenteel omdat er een signaal wordt afgegeven aan anderen: 'Dit staat je te wachten als je met de politie praat.' Soms overheerst het ene aspect, in andere gevallen het andere. In casus 123 overheerst de emotie als een lid van een samenwerkingsverband zwaar mishandeld wordt door een groepje Albanezen. De groep waartoe het slachtoffer behoort, zint op wraak en trekt met acht auto's op naar de plaats waar de Albanezen zich bevinden. De politie kan met moeite een wraakoefening voorkomen.

Het is moeilijk om vast te stellen hoe de verhoudingen tussen instrumenteel en expressief geweld precies liggen, daarvoor zou het noodzakelijk zijn veel meer kennis van de intenties en percepties van de daders te hebben dan wij op grond van de dossiers bezitten. In dit hoofdstuk worden op basis van de geweldsuitingen die wij in de dossiers aantreffen vijf vormen van geweld onderscheiden, die wat specifiekere dan de abstracte begrippen 'instrumenteel' en 'expressief' duiding geven aan de variatie van het geweld. In paragraaf 2.1.1 wordt ingegaan op het geweld dat wordt gebruikt om bepaalde misdrijven te kunnen uitvoeren. In deze gevallen is de toepassing van geweld een intrinsiek onderdeel van de *modus operandi* van het misdrijf. In paragraaf 2.1.2 wordt ingegaan op geweld dat gebruikt wordt om personen (slachtoffers, mededaders) in het 'gareel' te houden, om te voorkomen dat zij uit het criminele samenwerkingsverband treden of zich op andere wijze pro-

16 Van der Port concludeert op basis van onderzoek naar liquidaties dat motieven als eerschending en wraak een grote rol spelen bij criminele afrekeningen (Van der Port, 2001).

beren te onttrekken aan de invloedssfeer van de daders. In paragraaf 2.1.3 wordt de rol van geweld beschreven bij het beslechten van conflicten. Vervolgens wordt in paragraaf 2.1.4 het geweld beschreven dat erop gericht is de geheimhouding rondom het criminele samenwerkingsverband en de misdrijven in stand te houden. Het gaat erom dat wordt voorkomen dat iemand tegenover de politie uit de school klapt. Ten slotte wordt in paragraaf 2.1.5 ingegaan op fysieke afrekeningen; het gaat hier om gevallen waarin daders met geweld reageren op ripdeals en andere vormen van bedrog.

2.1 Vijf vormen van geweld

2.1.1 *Geweld om misdrijven uit te kunnen voeren*

De aard van sommige typen misdrijven brengt met zich mee dat geweld wordt uitgeoefend of dat hiermee wordt gedreigd. Geweld is hierbij een intrinsiek onderdeel van de modus operandi. Zonder geweld of geweldsdreiging zou het misdrijf niet kunnen worden uitgevoerd. De meest zuivere voorbeelden van dergelijke misdrijven zijn ontvoering met het eisen van losgeld, het opdringen van protectie waarvoor moet worden betaald, en afpersing. Dergelijke misdrijven zijn heel gangbaar in bijvoorbeeld Italië, maar in Nederland behoren deze tot de uitzonderingen. Ontvoeringen en het afdwingen van protectie komen in het zaaksbestand van de monitor niet voor, althans niet als de primaire activiteiten van criminele samenwerkingsverbanden. Er zijn wel enkele afpersingszaken. Twee afpersingszaken vinden plaats in het criminele milieu en zijn secundair ten opzichte van de hoofdactiviteiten (drugshandel). Twee andere casussen (120 en 121) betreffen de afpersing van gefortuneerde zakenlieden. Deze afpersingen zijn de primaire activiteiten van de betrokken criminele samenwerkingsverbanden.

Casus 121 spant wat betreft de ernst van de afpersingen de kroon. In deze zaak is door een aantal autochtone daders geweldsdreiging toegepast tegen ten minste drie vastgoedhandelaren om hen te bewegen geld af te geven. Aanvankelijk onderhouden de daders en (sommige) slachtoffers vriendschappelijke relaties. Maar geleidelijk aan vindt er een kentering plaats. Eerst 'waarschuwen' de daders hun slachtoffers voor andere personen en verklaren zij zich bereid om tegen betaling hiervoor oplossingen te bieden. Gaandeweg worden de bedoelingen en methoden van de daders explicieter aan de slachtoffers meegedeeld. Er moet worden betaald, en om dat kracht bij te zetten wordt met ernstig geweld gedreigd. Enkele zakenlieden worden zo bang dat zij in die periode geldbedragen variërend van honderdduizenden tot miljoenen euro's betalen aan de daders.

Mensenhandel is naast afpersing een tweede categorie van misdrijven waarin (dreiging met) geweld vaak een belangrijk onderdeel is van de modus operandi (Van de Bunt & Kleemans, 2007, p. 71). Het is weliswaar denkbaar dat

slachtoffers van mensenhandel zich zonder dreiging met geweld laten uitbuiten. Ze zouden bijvoorbeeld gemanipuleerd kunnen worden waardoor zij 'vrijwillig' meewerken met de daders. Maar feitelijk wordt in verschillende onderzochte mensenhandelzaken wel geweld(sdreiging) uitgeoefend door de daders om slachtoffers te bewegen mee te werken aan hun eigen uitbuiting. In mensenhandelzaken moeten de slachtoffers onder slechte omstandigheden werken; zij maken lange werkdagen, betalen hoge kosten voor hun woonruimte en moeten een groot deel van de verdiensten aan de daders afdragen. Door geweldsdreiging of -toepassing kan een slachtoffer moeilijk een eind maken aan deze situatie, te meer daar de uitbuiting vaak is ingebed in sociale relaties, bijvoorbeeld wanneer de dader tevens de geliefde van het slachtoffer is of wanneer haar enige vriendinnen bestaan uit medeslachtoffers.

Het casusmateriaal bevat verschillende voorbeelden van het toegepaste geweld of de dreiging met geweld.

Slachtoffers worden geslagen en/of verkracht wanneer zij zich niet aan de regels houden (onder meer casus 13, 14, 123 en 125). In casus 123 worden de slachtoffers regelmatig geslagen en na een lange werkdag onder geleide naar hun slaappleaatsen gebracht.

Niet alleen het slachtoffer, maar ook haar achtergebleven familieleden in het land van herkomst worden bedreigd met geweld. Eén van de andere slachtoffers in deze zaak wordt mishandeld en doet aangifte van doodslag (casus 10a).

In een aantal zaken worden de slachtoffers (ook) geconfronteerd met andere methoden die daders inzetten om hen te manipuleren (ook: Vocks & Nijboer, 2000, p. 384-385). De uitoefening van geweld wordt soms aangevuld met niet-gewelddadige vormen van beïnvloeding of manipulatie.

De meest bekende vorm van manipulatie is de zogeheten 'loverboy-methode'. Het slachtoffer wordt door de dader in de waan gebracht dat hij van haar houdt en hij spoort haar aan te gaan werken in de prostitutie om met het verdiende geld samen een goede toekomst op te kunnen bouwen. Wanneer zij hieraan niet langer meewerkt, blijkt de betoonde liefde slechts de façade van de dader geweest te zijn (casus 123). De dader neemt het paspoort van slachtoffers in. Ook doet hij valse trouwbeloften (casus 12).

Via voodoo-technieken (casus 10b, 75 en 129) worden de slachtoffers onder druk gezet om voor hun pooier te werken.

De vrouwen wordt cocaïne gegeven om hen kalm te houden (casus 13).

Bij afpersingszaken en in de gevallen van mensenhandel zijn concrete slachtoffers aanwezig die zich bewust zijn van hun slachtofferschap. Het toepassen van geweld(sdreiging) is in die zaken vaak noodzakelijk om het slachtoffer onder controle te houden. Wat dit betreft behoren deze zaken tot de uitzonderingen in het zaaksbestand. Veel van de georganiseerdemisdadzaken in de monitor zijn *crimes without victims*. Drugshandel bijvoorbeeld tussen producenten, afnemers, leveranciers en vervoerders (koeriers) kent geen directe slachtoffers.¹⁷ Deze misdrijven kenmerken zich door de afwezigheid van belangentegenstelling tussen de betrokken actoren en door de noodzaak van goede onderlinge samenwerking. Uiteraard komen er conflicten over bijvoorbeeld de betaling van geleverde goederen voor, die soms met geweld worden beslecht (paragraaf 2.1.3) of is er bedrog in het spel (paragraaf 2.1.5). Maar dit geweld is geen intrinsiek onderdeel van de *modus operandi* van deze misdrijven.

2.1.2 Geweld om mensen in het gareel te houden

Eén van de problemen in het samenwerken in de illegaliteit is dat individuen 'uittreden' (zie hierover: Bovenkerk, 2011, p. 172 e.v.). In de illegaliteit zijn geen concurrentiebedingen en opzegtermijnen. Mededaders kunnen voor zichzelf beginnen en bestaande handelscontacten overnemen zonder de vrees te hebben dat er op grond van een rechterlijke uitspraak een fikse schadevergoeding moet worden betaald. Ook anderen, zoals facilitators of handelspartners, kunnen in beginsel van de ene op de andere dag met de samenwerking stoppen. Daarnaast kunnen personen met wie wordt samengewerkt ook nog in andere opzichten 'opportunistisch gedrag' gaan vertonen, dat wil zeggen niet langer opereren in dienst van het collectief, maar primair voor het eigen belang. Al eerder gingen wij in op de vraag wat de betrokkenen in de criminele samenwerking bijeenhoudt of weerhoudt van opportunistisch gedrag (Kleemans et al., 1998, p. 99) Wij onderscheidden drie 'bindingsmechanismen'. Het eerste is dat sterke sociale relaties binnen samenwerkingsverbanden het gebrek aan formele contracten of vaste aanstellingen compenseren. Personen die elkaar kennen en ook weten dat zij elkaar in de toekomst vaker zullen ontmoeten, zullen zich niet gemakkelijk aan de verwachtingen van het collectief onttrekken. Hechte sociale relaties zijn wat dit betreft in de onzekere wereld van de illegaliteit een belangrijke voorwaarde voor duurzame samenwerking.

Een tweede mechanisme dat personen onderling bindt is het financiële voordeel. De onderlinge binding wordt versterkt als samenwerking meer financieel voordeel oplevert dan uittreding en voor jezelf beginnen. Financieel voordeel is een belangrijke overweging om bij elkaar te blijven (vergelijk Aviram,

¹⁷ Hetzelfde geldt voor ondergronds bankieren en mensensmokkel.

2003)¹⁸. Het voorkomt niet alleen uittreding, het bevordert ook toetreding. Het meest overtuigende voorbeeld hiervan zijn enkele fraudezaken (casus 143 en 144). In deze zaken worden werknemers van diverse bedrijven ‘losgeemaakt’ van de bedrijven waarbij zij een dienstbetrekking hebben en zij worden er goed voor betaald om tegen de belangen van deze bedrijven in mee te werken aan illegale transacties. Eén van de hoofddaders is zich van de aantrekkingskracht van het geld terdege bewust. Hij spiegelt iedereen extra inkomsten voor en doet er alles aan om overal ‘potjes’ met geld te creëren om de financiële banden levend te houden.

Bij de verdeling van het financiële voordeel worden, om een goede verstandhouding te scheppen en te continueren, simpele principes gehanteerd, zoals ‘eerlijk delen’ tussen gelijkwaardige partners (Van de Bunt & Kleemans, 2007, p. 65). De winstmarges van illegale transacties bieden wat dit betreft voldoende ruimte. Ongelijkheid in de verdeling kan werken als een splijtzwam in de verhoudingen. Als iemand zich slecht betaald of ondergewaardeerd voelt, bestaat de kans dat hij een andere partner zoekt of zelfs uit rancune naar de politie loopt (Zaitch, 2002, p. 277). Overigens werkt dit mechanisme vooral bij personen/groepen die min of meer op gelijke voet staan. Wanneer de relaties erg ongelijk zijn, bijvoorbeeld tussen een dominante vrouwenhandelaar en zijn slachtoffers, worden andere verdelingscriteria gehanteerd (zie verder hoofdstuk 5).

Naast hechte sociale relaties en grote financiële belangen is de uitoefening van geweld een derde manier om personen binnen het gareel van de criminele samenwerking te houden (Paoli, 2002, p. 73). In deze paragraaf zal nader op de aard van dit geweld worden ingegaan.

In verschillende zaken oefenen hoofddaders een ware terreur uit over hun mededaders. Wat de groep bijeenhoudt, is louter de angst voor de leider.

Hoofddader L, die handelt in verschillende soorten drugs en in valse merkkleding, wordt door zijn mededaders als zeer gewelddadig omschreven. Zij durven geen verklaringen hierover tegenover de politie af te leggen, maar uit tapgesprekken blijkt hoe veel angst hij inboezemt. Eén van de medeverdachten vertelt in een telefoongesprek dat één van zijn collega's altijd trilde en zweette als deze alleen maar met L belde. L werd verdacht van twee moorden maar uiteindelijk wordt hem maar één moord ten laste gelegd. Deze moord betreft een mededader die op eigen houtje een lading xtc naar Engeland wilde vervoeren (één van de onderzochte casussen).

Het is vrijwel onmogelijk om je zomaar aan een dergelijk samenwerkingsverband te onttrekken. Eén van de mededaders die erg onder de angst voor L.

18 Aviram onderscheidt mechanismen die kunnen voorkomen dat leden van netwerken opportunistisch gedrag voorkomen. Eén daarvan is het uitsluitingsmechanisme; leden van een netwerk hebben een prikkel om uitsluiting te voorkomen wanneer lidmaatschap van het netwerk belangrijke voordelen oplevert (Aviram, 2003).

leed, heeft zelfmoord gepleegd. Ook in enkele andere zaken wordt het functioneren van de groep sterk bepaald door het agressieve karakter van de leider. Soms brengen de daders tegenover de politie naar voren dat zij niet durfden te stoppen met de criminele activiteiten uit angst voor de repercussies van de leider. De angst heeft niet alleen betrekking op het gevaar voor eigen lijf en leden, maar ook voor die van verwanten. In één van de ondergronds bankieren-zaken, waar relatief weinig sprake is van conflicten en geweld tussen de betrokkenen, doet één van de mededaders een opmerkelijke uitspraak. Hij wil uit het samenwerkingsverband treden, maar wordt hiervan weerhouden door grote angst voor een verre baas van hem in Pakistan:

‘Ik heb familie in Pakistan en ik ben bang dat zij problemen krijgen. Ik ben niet bang hier, maar daar kunnen jullie niets doen. Daar ben ik bang voor. Zij hebben macht. Hier macht en daar macht. Hier in Nederland beschermt de politie je, maar ik ben bang dat mijn familie wordt vermoord in Pakistan als ik hier over hem praat’ (casus 65).

Uittreden is voor een samenwerkingsverband een preciaire zaak, omdat het niet alleen een verzwakking kan betekenen voor de groep, maar ook een bedreiging voor zijn voortbestaan. Immers er bestaat de kans dat een uittreder geheimen verklapt over namen, adressen, recepten, routes, investeringen, et cetera (Bovenkerk, 2011, p. 183).

In diverse zaken wordt dan ook getracht om personen die ermee willen stoppen tot inkeer te brengen, soms met geweld of dreiging met geweld:

In een groot samenwerkingsverband van productie en handel in synthetische drugs wordt één van de laboranten door degenen die de leiding had over de productie van deze drugs bedreigd met een pistool toen hij aangaf er mee te willen stoppen (één van de onderzochte casussen).

Een laborant wil, nadat hij een gevangenisstraf heeft uitgezeten, uit een samenwerkingsverband (amfetamine) stappen. Maar het lukt niet. Hem wordt onder bedreiging van een pistool te verstaan gegeven dat hij nog schulden heeft uitstaan. Hij gaat door en wordt wederom aangehouden (één van de onderzochte casussen).

In één van de onderzochte casussen verricht iemand koeriersdiensten voor cocaïnehandelaren. De man ervaart te veel stress met dat werk en wil ermee stoppen. Een cocaïnehandelaar maakt hem duidelijk: *‘je gaat gewoon door.’* Ook legt deze handelaar samen met iemand anders een bezoek bij hem af.

De ex-koerier vertelt tegenover de politie dat hij het bezoek van de opdrachtgever bij hem thuis zeer intimiderend vond, omdat deze zich liet vergezellen door een man die erom bekend staat dat hij mensen afperst

en liquideert. De koerier verzint naar eigen zeggen een goed verhaaltje. Hij spreekt over de verscherpte veiligheidsvoorzieningen op de luchthaven, waardoor zijn koerierswerk niet meer mogelijk is. Hij wordt geloofd en komt met de schrik vrij (één van de onderzochte casussen).

Niet alleen daders kunnen door hun uittreden problemen veroorzaken en geweld over zich afroepen. Ook slachtoffers kunnen voor problemen zorgen wanneer zij bijvoorbeeld zouden besluiten de contacten met de daders te verbreken. De twee belangrijkste voorbeelden hiervan, te weten slachtoffers van afpersing en van mensenhandel, zijn al eerder genoemd. Op deze beide categorieën slachtoffers wordt permanent druk uitgeoefend om hen binnen het gareel te houden. In enkele bordelen waar slachtoffers van mensenhandel moesten werken, zijn op schrift gestelde huisregels gevonden. Deze regels waren erop gericht om te voorkomen dat de vrouwen konden ontsnappen. Een paar voorbeelden van dergelijke regels:

Innemen van het paspoort; alleen met toestemming de club verlaten; niet met een klant naar buiten gaan; niet te lang met een klant bezig zijn; buitendeuren van de club en het slaapappartement zijn op slot (casus 10b, 12, 13 en 14).

Overtredingen van dergelijke regels leidden – zo blijkt uit de dossiers – tot fysiek geweld tegen de vrouwen. Desondanks kwam het enkele malen voor dat vrouwen wisten te ontsnappen, wat tot conflicten leidde tussen de ‘eigenaar’ van de betrokken vrouw en de exploitant bij wie zij werkte. In casus 14 eist de ‘eigenaar’ van twee weggelopen vrouwen €2.500 per vrouw schadevergoeding van de uitbater van een seksclub en als dat niet wordt betaald, dreigt hij de club in brand te steken. In een andere zaak wordt de assistent van een mensenhandelaar verantwoordelijk gehouden voor het feit dat één van de vrouwen van de mensenhandelaar is ontsnapt. De assistent moet daarop zijn uitkering afstaan. De mensenhandelaar vermoedt dat een andere persoon weet waar de weggelopen prostituee verblijft en stuurt een aantal mannen op die persoon af. Zij zijn niet alleen met een mes maar ook met een mitrailleur bewapend (casus 10b).

2.1.3 Geweld om conflicten te beslechten

Een derde oorzaak van geweld of dreiging hiermee vormen conflicten of belangentegenstellingen. Dit is veruit de meest voorkomende vorm van geweld in de onderzochte casussen. Meestal gaat over de levering van illegale waar (kwaliteit, hoeveelheid, plaats van aflevering) en ruzies over de afspraken over de betaling (tijdstip, plaats) en de nakoming hiervan. Ripdeals, dat wil zeggen de moedwillige niet-nakoming van beloftes of het plegen van bedrog, vormen een andere categorie; deze zullen in paragraaf 2.1.5 behan-

deld worden. Het gaat hier (voor zover bekend) dus niet om moedwil maar om onvermogen en misverstanden, waardoor gemaakte afspraken (of vermeende afspraken) niet worden nagekomen.

Deze conflicten over betalingen en leveranties kunnen tot zeer gewelddadige acties leiden.

Een man wordt in zijn been geschoten omdat hij een schuld van circa €6.000 niet terug kan betalen. Andere personen worden bedreigd met 'het door de knieën schieten' (één van de onderzochte casussen).

Colombianen (cocaïnehandel) gijzelen een man die een betalingsachterstand heeft van circa €750.000. Nadat diens vrouw een deel van het geld bij elkaar heeft gesprokkeld en heeft betaald, wordt de man losgelaten maar moet de vrouw zijn plaats innemen totdat het hele bedrag is betaald (één van de onderzochte casussen).

Hoe ontstaan betalingsproblemen? Bij transacties volgt niet altijd contante betaling bij de levering van de goederen. Afnemers hebben het benodigde geld niet voorhanden en bedingen dat zij eerst iets moeten kunnen verkopen, voordat zij hun schuld in zijn geheel kunnen afbetalen. Hierdoor komt het voor dat afnemers een grote schuld opbouwen bij de leveranciers. Het wordt helemaal gecompliceerd als partijen drugs door de politie in beslag genomen worden of opeens zijn verdwenen. Opeens heeft de koper dan niet meer de middelen waarover hij bij het sluiten van de andere deal nog wel dacht te kunnen beschikken. Er volgt in dit soort situaties een voorspelbaar patroon waarin de schuldeiser steeds luider eist dat hij geld wil zien en de debiteur allerlei beloftes en toezeggingen doet om hem te apaiseren en op afstand te houden. In dit soort omstandigheden doet zich het gemis gevoelen van kantontrechters, deurwaarders, banken en andere kredietverleners. Werken in de illegaliteit betekent, zoals eerder gesteld, dat geen beroep gedaan kan worden op de bescherming van het recht en de overheid.

Casus 137 is hiervan een goed voorbeeld. De afnemer van een partij heroïne komt in de problemen omdat hij te maken heeft met handelspartners die hem traag betalen.

Het betreft een aantal Turkse Nederlanders die heroïne importeren uit Turkije en deze in onder meer Nederland en Ierland doorverkopen. Met hun Engels is het niet zo goed gesteld en dat verklaart dat zij enkele Nederlandse vriendinnen inschakelen om met de Ieren telefonisch te onderhandelen en afspraken te maken. Bijkomend voordeel is dat deze vrouwen een mitigerend effect uitoefenen op de Ieren. Binnen het samenwerkingsverband zijn er allerlei ruzietjes en ook met de Ierse zakenpartners verlopen de contacten niet altijd even soepel. Hoewel de Turks-Nederlandse daders onderling dreigende taal uiten, wordt de daad

nooit bij het woord gevoegd. Ze reageren gelaten op trage betalingen uit Ierland. Dit leidt er in één geval toe dat zij in liquiditeitsproblemen komen bij de betaling van een partij heroïne uit Turkije. Zij worden blijkens afgeluisterde telefoongesprekken door de Turkse leveranciers zwaar onder druk gezet om binnen een uiterste termijn te betalen. Dit lukt niet en één van de Turkse Nederlanders wordt daarop mishandeld door de leveranciers uit Turkije (één van de onderzochte casussen).

De mishandeling is na een reeks van dreigingen een voorspelbare stap in het oplossen van het probleem: eerst dreigen en als dat niet helpt slaan. De Turkse leverancier wordt niet lang na de mishandeling op zijn wenken bediend, de openstaande rekening wordt betaald. Maar of dit dankzij de mishandeling is bereikt, blijft de vraag.

Het lijkt heel 'logisch' dat op wanbetaling sancties volgen. In het civiele recht loopt de debiteur het risico dat hij de schade die voortvloeit uit wanprestatie moet vergoeden. Maar in de illegaliteit gelden andere wetten. De kans bestaat dat niet de schuldenaar maar de schuldeiser de nadelen ondervindt van wanbetaling. De voordeligste manier waarop een schuldenaar van zijn schuld afkomt, is het uitoefenen van geweld tegen de schuldeiser (Volkov, 2002). In het zaaksbestand zijn hiervan enkele voorbeelden aanwezig.

Dader D heeft gokschulden en heeft een lening afgesloten bij een zakenman. D betaalt niet terug en als de zakenman hem erop aanspreekt, dreigt D met fysiek geweld als hij hem niet binnen enkele weken een groot bedrag betaalt. De zakenman doet aangifte bij de politie (één van de onderzochte casussen).

In één van de onderzochte casussen krijgt de lijfwacht van P, een hoofdverdachte binnen een drugsnetwerk, opdracht iemand te vermoorden bij wie P een schuld heeft uitstaan.

Het betreft een bedrag van tienduizenden euro's betreffende drugshandel. P en zijn lijfwacht gaan naar de schuldeiser toe, allebei gewapend met een vuurwapen. Tijdens het gesprek verontschuldigt P zich voor de schuld. Maar na afloop van het bezoek worden concrete plannen gesmeed om de crediteur te vermoorden. Later maakt P echter pas op de plaats. Hij ziet toch maar af van de liquidatie (één van de onderzochte casussen).

Het dossier geeft helaas geen antwoord op de vraag of deze afloop wellicht te maken heeft met een eventuele kwijtschelding van de schuld door de crediteur.

In een aantal casussen (5, 6, 26, 81, 90 en 113) blijken de criminele samenwerkingsverbanden gedomineerd te worden door zeer agressieve leiders, die

ook hun directe omgeving veel angst inboezemen. Misverstanden en onvermogen worden door deze mannen met hun korte lontjes zwaar afgestraft. Door hun agressieve natuur boezemen zij veel angst in, en slechts het enkele voornemen om een straf op te leggen kan tot ernstige gevolgen leiden. Een navrant voorbeeld hiervan is onderstaande casus, waarin X, de leider van een samenwerkingsverband, door de verbalisanten wordt omschreven als zeer gewelddadig.

Eén van de medewerkers van X krijgt geld om telefoons te kopen. Vermoedelijk heeft de man het geld ergens anders aan besteed. In ieder geval ontvangt X niets. X heeft hem daarop, blijkens tapgesprekken, ernstig bedreigd. Op de dag dat hij met X heeft afgesproken om een en ander te 'regelen' is de medewerker naar een autoweg gereden, heeft zijn auto op de vluchtstrook geparkeerd en is voor een voorbij rijdende auto gesprongen (één van de onderzochte casussen).

In een andere casus heeft één van de daders een vergelijkbare reputatie als de zojuist genoemde X.

Deze man, die later zelf slachtoffer is geworden van een liquidatie, stelt één van de mededaders verantwoordelijk voor het mislukken van een xtc-transactie. Door middel van een opklimmende reeks van acties (intimidatie, mishandeling, bedreiging met vuurwapen) probeert hij de betrokkene tot het betalen van een schadevergoeding te dwingen. Dat het de man ernst is, blijkt uit het feit dat hij iemand €50.000 in het vooruitzicht stelt als deze in staat is het bedrag te incasseren. Uiteindelijk lukt ook dat niet. Wel wordt de vermeende schuldenaar uiteindelijk door drie mannen zwaar mishandeld (één van de onderzochte casussen).

In de bovenstaande gevallen voegen de hoofddaders de daad bij het woord. Zij maken hun agressieve reputatie waar. Hoe groter hun gewelddadige reputatie is, des te vaker zouden zij het bij dreigementen kunnen laten (Varese, 2011). Maar hun agressieve karakter staat het bereiken van een geweldloze oplossing in de weg. In andere casussen troffen wij een type dader aan dat in een aantal opzichten de tegenpool is van de agressieve dader. Dit type uit ook veel dreigementen, maar oefent feitelijk vrijwel nooit geweld uit, wat zijn reputatie niet ten goede komt. Eén van de voorbeelden hiervan is de hoofdverdachte F.

F is jarenlang in een grote stad een belangrijke spil geweest in de handel in cocaïne en hennep. Mede door zijn hoge leeftijd is hij nu op zijn retour. Hij probeert door het uiten van dreigementen toch nog greep te houden op zijn sociale omgeving. Uit afgeluisterde telefoongesprekken blijkt dat hij zich erg boos maakt op zijn mededaders B en C die hem nog geld ver-

schuldigd zijn. B en C beloven elke keer te zullen betalen, en F schenkt hen elke keer weer uitstel. Maar F is letterlijk en figuurlijk verzwakt. Hij is niet langer de onaantastbare crimineel in zijn stad en zijn dreigementen maken niet veel indruk meer (één van de onderzochte casussen).

In deze casus illustreren de dreigementen van F vooral diens onmacht. Dit geldt voor meer zaken. Het gaat in deze gevallen dan niet om daders op hun retour, maar simpelweg om de beperkte mogelijkheden die voorhanden zijn om conflicten gewelddadig te beslechten. In de inleiding van dit hoofdstuk is al gesteld dat daders zich bij het uitoefenen van geweld ongewild in de kijker van de politie plaatsen en een negatieve reputatie kunnen krijgen. Wat kan een dader eigenlijk anders doen dan dreigen, mishandelen of doden als hij niet wordt betaald of als de kwaliteit van de geleverde goederen niet overeenkomstig de afspraken is? Tussen het gelaten accepteren van het ontstane nadeel aan de ene kant en het letterlijk uitvechten van het conflict aan de andere kant zit meestal niet erg veel speelruimte. Er kunnen goede redenen zijn om niet te reageren op problemen of conflicten. Bij ingewikkelde transacties met verre landen bijvoorbeeld wordt het mislukken ervan soms als een bedrijfsrisico ingecalculeerd en geaccepteerd. In de wetenschap dat de ware toedracht van bijvoorbeeld het verdwijnen van een partij drugs toch niet kan worden achterhaald, beperken de betrokkenen zich tot het opzeggen van de samenwerking met hun handelspartners of laten ze niets meer van zich horen (Van de Bunt & Kleemans, 2007).

In sommige zaken proberen daders te voorkomen dat zij met elkaar in de clinch raken vanwege betalings- of leveringsproblemen. In de eerste plaats kan gewezen worden op het fenomeen van een 'makelaar' of 'notaris' in de illegaliteit. Dit is een onpartijdige derde die partijen bij elkaar brengt, dan wel aanwezig is als twee partijen afspraken maken om met elkaar zaken te doen. Zijn betrokkenheid kan het maken en naleven van afspraken ten goede komen. Een voorbeeld van een dergelijke 'makelaar' zien we in één van de onderzochte casussen.

De hoofdverdachte heeft in drugstransacties verschillende rollen aangenomen. Soms als initiatiefnemer, soms als financier, maar nu vooral als makelaar, iemand die partijen bij elkaar brengt. Zo kon hem bijvoorbeeld gevraagd worden door een aanbieder om een afnemer te regelen voor een partij verdovende middelen, waarbij de hoofdverdachte dan zorgde dat de leverancier en de afnemer bij elkaar werden gebracht. Verder vervult hij tevens de rol van adviseur, iemand bij wie anderen om raad komen vragen (één van de onderzochte casussen).

In enkele gevallen van mensensmokkel vervult een derde partij een 'depot-functie'; deze persoon had een rekening waarop personen die met mensensmokkelaren in zee gingen vooraf geld konden storten. Afspraak was dat de

reissom aan de smokkelaren werd voldaan door deze ‘notaris’ als de gesmokkelde persoon hiervoor zijn fiat gaf.

Naast het ‘depot’ zijn in een aantal zaken ook andere rechtsfiguren aanwezig, zoals het geven van een onderpand, die ook in het normale rechtsverkeer bestaan om partijen over en weer zekerheden te bieden en conflicten te voorkomen. Het verschil met het normale rechtsverkeer is dat in de illegaliteit niet geld of goederen maar mensen als borg of onderpand worden gebruikt.

2.1.4 Geweld om de onthulling van misdrijven te voorkomen

Een vierde oorzaak van geweldspleging ligt in de sfeer van de afscherming en geheimhouding van de gepleegde misdrijven. Naast het corrumperen van politiemensen of douaniers, het verbergen van belastend materiaal, het manipuleren van gegevens, het afleggen van valse verklaringen et cetera, is ook het plegen van geweld een afschermingsstrategie. Concreet gaat het om geweld tegen personen (getuigen, slachtoffers, mededaders) die tegenover de politie of ter zitting openheid van zaken willen geven over illegale praktijken van anderen. In de door ons bestudeerde zaken treffen we, op enkele uitzonderingen na,¹⁹ geen gegevens aan over geweld of geweldsdreiging tegen overheidsfunctionarissen of leden van de rechterlijke macht. Dit betekent niet dat dergelijk geweld afwezig is, maar het wijst op de beperkingen van de door ons bestudeerde dossiers. Daders van dergelijke bedreigingen worden meestal niet opgespoord en blijven in de dossiers onderbelicht.

In het voorgaande monitoronderzoek is aandacht besteed aan de proceshouding van verdachten en getuigen (Van de Bunt & Kleemans, 2007, p. 146-153). Hieruit kwam naar voren dat de meeste daders en getuigen weigeren om verklaringen af te leggen.

In een groot aantal zaken worden door daders, slachtoffers of getuigen opmerkingen gemaakt over het feit dat zij door anderen bedreigd zijn met geweld als zij zouden meewerken aan het politieonderzoek. Het effect hiervan wordt duidelijk als de betrokkenen hun aangiften of verklaringen opeens intrekken. In enkele zaken verklaren slachtoffers en getuigen concreet over hun angst om verklaringen af te leggen. Een voorbeeld van een uitspraak van een verdachte tijdens het politieverhoor:

‘Het is een heel moeilijk verhaal. Ik ben in het verleden ook bedreigd. Ik weet wat X kan. Daar wil ik niet op ingaan, maar ik houd er nu wel rekening mee, omdat ik een gezin heb’ (één van de onderzochte casussen).

19 Eén van de uitzonderingen is een casus waarin de hoofddader in een – afgetapt – telefoongesprek uitlegt hoe je problemen met een bouwvergunning voor een huis kunt oplossen (het is dus géén voorbeeld van geweldsdreiging om onthulling van een misdrijf te voorkomen): ‘Je moet uitzoeken waar die wethouder woont, achterna rijden dat je gewoon echt weet waar hij woont; als je nou weet waar hij woont dan rijden we er op een avond met een man of vier, vijf langs en dan zeg je: “ik kom even vragen hoe het met mijn vergunning zit” (...), voor de rest niks, niet dreigen, niet schreeuwen niet blèren, gewoon netjes vragen maar als hij dan vier, vijf van die onpure koppen ziet aan de deur dat maakt het een stuk gemakkelijker’ (casus 81).

Een andere verdachte in deze zaak vertelt dat hij één van de leden van zijn groep op de luchtplaats van een Huis van Bewaring ontmoette:

‘Ik zag hem in de verte op een luchtplaats. Ik kon niet met hem praten. Ik zag dat hij zijn vinger voor zijn mond hield en begreep dat hij bedoelde dat ik niet moest gaan praten bij de politie. Ik zag ook dat hij met zijn hand een snijdende beweging maakte langs zijn keel’ (één van de onderzochte casussen).

In beide gevallen leggen de verdachten geen verklaringen af tegenover de politie. Maar dit geldt zeker niet voor iedereen. In veel zaken is er toch een slachtoffer, getuige of mededader die bereid is verklaringen af te leggen. Dit geldt zelfs voor vrouwenhandelzaken waarin de slachtoffers bedreigd en afgeschrikt worden om naar de politie te gaan om een einde te maken aan hun situatie. In één van de onderzochte casussen wordt mensenhandelaar X gebeld door Y. Y is de vriend van één van de bij X werkende vrouwen.

De achtergrond van dit gesprek: X eist dat de vriendin van Y meer gaat betalen in verband met de extra kosten die hij gemaakt heeft om haar in Nederland te laten blijven. Y en zijn vriendin willen dat extra geld niet betalen; zij vinden dat zij al genoeg onkostenvergoedingen aan X moeten betalen. Vriend Y trekt de stoute schoenen aan en belt X om hem dat mee te delen:

X: ‘Oh wat ben jij een harde kerel...’

Y: ‘Ik ben niet hard, maar ik ga niet betalen. Ik ga naar de politie.’

X: ‘Als je naar de politie gaat, dan ga je thuis dood’ (één van de onderzochte casussen).

Enige dagen later gaat X naar de vrouw toe en slaat haar twee keer met de vuist tegen haar oog. Hij dreigt dat hij Y zou laten ‘steken’ als zij naar de politie zouden gaan. De vrouw en haar vriend Y worden hierdoor niet weerhouden om bij de politie belastende verklaringen af te leggen over X.

In andere zaken troffen wij eveneens daders, slachtoffers of getuigen aan die ondanks de geweldsdreiging bereid waren om medewerking te verlenen aan het opsporingsonderzoek. Soms kan een betrokkene juist vanwege de angst voor daders contact zoeken met de politie. Ook wraakgevoelens of een ruzie met daders kunnen voor iemand reden zijn om verklaringen af te leggen bij de politie.

‘Ik wil alles vertellen over dit tweede transport want ik ben nu twee keer bedonderd door de mensensmokkelaren’ (één van de onderzochte casussen).

2.1.5 *Geweld als reactie op bedrog of verraad*

De tot dusverre beschreven geweldsuitingen zijn min of meer instrumenteel van karakter. Deze zijn erop gericht om afspraken te doen nakomen, te voorkomen dat leden van de groep uittreden of te beletten dat zij naar de politie stappen. Het geweld is dus *prospectief* van aard. Het is 'min of meer' instrumenteel, omdat in de toepassing van geweld ook emoties een belangrijke rol spelen. In deze paragraaf wordt het geweld beschreven waarin de emoties op voorhand al de zakelijke overwegingen overschaduwden. Het gaat hier om de toepassing van geweld als reactie op ervaren onrecht, verraad of bedrog. Er kunnen verschillende oorzaken of omstandigheden ten grondslag liggen aan dergelijke reacties. In het casusmateriaal zijn voorbeelden aanwezig van personen die in de perceptie van de daders vuil spel gespeeld hebben, bijvoorbeeld door er met het geld of drugs vandoor te gaan (vier casussen) of door gedetailleerd met de politie te praten (onder andere vijf casussen). In de betrokken zaken leidt dit tot ernstige bedreiging of het daadwerkelijk toepassen van fysiek geweld.

Handelaar in illegale producten K bedriegt zijn producent in Litouwen. Enkele personen uit Litouwen komen in Nederland verhaal halen. K wordt bedreigd met de dood (één van de onderzochte casussen).

In een drugszaak bespreken twee verdachten de problemen die zij hebben met een derde persoon.

De ene drugshandelaar stelt de andere voor dat 'we hem een keer opzoeken en dan laten we heel zijn knieën kapot slaan. Dan maar niks meer aan verdienen.' Het dossier biedt geen uitsluitsel over de vraag of het voorstellen ook daadwerkelijk is uitgevoerd (één van de onderzochte casussen).

Uit het feit dat het geweld uit emotie (woede, wraak) wordt gepleegd, mag niet worden afgeleid dat er sprake is van impulsief handelen. In enkele zaken blijkt dat de daders bij het opleggen en uitvoeren van de straf niet over één nacht ijs gaan. In een casus wordt een koerier ervan verdacht dat hij de partij cocaïne die hij moest vervoeren achterover heeft gedrukt. De leverancier van de drugs en de organisator van het drugstransport besluiten aanvankelijk om met de koerier af te spreken en hem te doden.

'We zullen dit recht zetten, wat die vent tegen jou doet met ons, dat kan niet, voor ons allen is dit belangrijk, de vent is een gevaar voor iedereen, laat het aan ons, dit is geen grap, hij gaat dood (...)' (één van de onderzochte casussen).

De koerier ontspringt echter de dans. Nadat een lid van de groep nog eens op de luchthaven heeft gekeken of het verhaal van de koerier kan kloppen, concluderen de opdrachtgevers dat de koerier inderdaad gewoon een verkeerde route heeft genomen en per ongeluk in handen van de douane is gevallen. Er wordt dus geen verdere actie ondernomen tegen de koerier.

In enkele gevallen (drie casussen) doet zich de bijzondere situatie voor dat onze daders zelf bedrog plegen in transacties met anderen. In deze gevallen laten de slachtoffers zich niet onbetuigd. Zij proberen hun verlies door dreiging en intimidatie terug te krijgen:

Door beleggingsfraude zijn klanten hun geld kwijt. Nadat de omvang van de fraude tot iedereen is doorgedrongen, proberen enkele bedrogen klanten verhaal te halen; zij bedreigen één van de daders. Eén van de verdachten verklaart tegenover de politie dat er een prijs op zijn hoofd stond van €150.000. In een aantal telefoongesprekken werd ook verteld dat de verdachte een 'afkoopsom' van €80.000 moest betalen. Deze persoon heeft meerdere keren gebeld maar van een betaling van de afkoopsom is het nooit gekomen (één van de onderzochte casussen).

In een ander geval steekt een dader geld in eigen zak dat door enkele criminele klanten aan hem is gegeven om diensten te verrichten. De betrokkene maakt het helemaal bont als hij enkele tonnen (euro's) voor de aankoop van onroerend goed voor eigen doeleinden gebruikt. Het meest opmerkelijke in deze zaak is dat de betrokken dader wel wordt bedreigd en onder druk wordt gezet, maar er geen geweld tegen hem is gebruikt (één van de onderzochte casussen)

Ten slotte kan (voorgenomen) geweld ook het gevolg zijn van 'verraad' in de relationele sfeer. In een zaak wilde een dader zijn overspelige vrouw (laten) doden. Door voortijdig ingrijpen van de politie werd dat echter voorkomen.

2.2 Recapitulatie

De reeks liquidaties in de afgelopen tien à vijftien jaar hebben het beeld versterkt dat het plegen van ernstig geweld een intrinsiek onderdeel is van georganiseerde criminaliteit. In tal van definities van georganiseerde criminaliteit wordt het toepassen van geweld, of althans het dreigen ermee, genoemd als één van de elementen van georganiseerde criminaliteit. Eén van de verklaringen die worden aangevoerd voor de prevalentie van geweld is dat plegers van georganiseerde criminaliteit geen beroep kunnen doen op de overheid of op het recht als het gaat om het beslechten van conflicten die tijdens handels-transacties zijn ontstaan. Daders zullen hun conflicten zelf moeten uitvechten. Hiertegenover staat een andere interpretatie van geweldsgebruik.

Volgens deze redenering zouden er weliswaar veel conflicten ontstaan maar zou het toepassen van geweld een duur bedrijfsmiddel zijn. Immers door geweld toe te passen vestigen de actoren de aandacht op zich van politie en justitie. Bovendien zou de reputatie van de geweldpleger er bij potentiële handelspartners niet beter op worden. Op grond van deze laatste overwegingen wordt door onderzoekers op het terrein van de georganiseerde criminaliteit vaak gesteld dat de associatie van georganiseerde criminaliteit met geweld niet terecht is.

Wie alle 150 zaken achter elkaar op geweld en geweldsdreiging naleest, zal tot een andere conclusie moeten komen. In ongeveer de helft van de zaken wordt fysiek geweld toegepast of wordt met de toepassing van (ernstig) geweld gedreigd. Zowel de frequentie van de gewelduitingen als de ernst ervan lopen zeer uiteen. Het merendeel van het geweld richt zich op een betrekkelijk kleine kring van personen: mededaders, illegale handelspartners, directe slachtoffers (slachtoffers van mensenhandel bijvoorbeeld), en in veel mindere mate op onschuldige burgers, wettige handelspartners of dienstverleners en politie- of justitiefunctionarissen.

De aard en de omvang van het geweld zijn niet te vergelijken met die in Mexico of Italië. Het geweld in Nederland is een afspiegeling van de georganiseerde criminaliteit die wij in Nederland aantreffen. Het gaat de daders er in Nederland niet om machtsposities te verwerven die tot de vestiging van een soort crypto-staat moeten leiden; het geweld in Nederland heeft vaak te maken met problemen en conflicten die zich in allerlei typen illegale transacties voordoen. Bij sommige typen misdrijven is de kans op dergelijke problemen klein, omdat de neuzen van de betrokkenen alle in dezelfde richting staan. Mensensmokkel en ondergronds bankieren zijn voorbeelden van misdrijven waarin zich betrekkelijk weinig conflicten voordoen en ook de toepassing van geweld (sdreiging) tot de uitzonderingen behoort.

Bij veel andere misdrijven is de kans op het voorkomen van geweld groter. Sommige typen misdrijven, zoals afpersing en mensenhandel, kunnen vaak zelfs niet gepleegd worden zonder (dreiging met) geweld. In de uitvoering van misdrijven waarbij verschillende partijen met elkaar moeten samenwerken en complexe logistieke transacties moeten worden uitgevoerd, zoals bij het importeren en exporteren van drugs, ontstaan veel problemen over de levering van de producten (prijs, kwaliteit) en de wijze van betaling (tijdstip, plaats). Vooral bij dergelijke transacties wrekt zich dat zonder de overheid en tegen de overheid moet worden gehandeld. In dit hoofdstuk zijn voorbeelden genoemd van de vormen van geweld die hieruit voortvloeien.

Op grond van de concrete voorvallen die wij in de zaken aantreffen, is een indeling gemaakt in vijf vormen (of redenen) van geweld. Onderscheiden werd (1) geweld gebruikt om misdrijven te kunnen uitvoeren, zoals bij afpersing en mensenhandel, (2) geweld gebruikt om personen binnen het gareel van het samenwerkingsverband te houden, (3) geweld om conflicten te beslechten over bijvoorbeeld de levering van illegale waar en de wijze van

financiering, (4) geweld om de onthulling van een misdrijf te voorkomen en (5) geweld als reactie op bedrog of verraad.

3 Afhankelijkheid van de omgeving

Georganiseerde criminaliteit wordt de laatste jaren steeds minder beschouwd als een 'externe dreiging' en steeds meer als een fenomeen dat sterk is verbonden met de samenleving en de wijze waarop deze functioneert. Deze perspectiefverschuiving sluit aan bij een theoretische benadering in de criminologie, waarin niet de nadruk wordt gelegd op daders en motieven van daders, maar op de factoren en omstandigheden die misdaad mogelijk maken. Deze situationele benadering legt de nadruk op 'situationele omstandigheden' en 'gelegenheidsstructuren' die een belangrijke rol spelen bij het ontstaan en voortbestaan van criminaliteit. De laatste jaren is deze benadering ook toegepast op het verschijnsel georganiseerde criminaliteit (Bullock et al., 2010; Cornish & Clarke, 2002; Felson, 2006a; Van de Bunt & Kleemans, 2011, Kleemans et al., 2012). Binnen de Nederlandse beleidscontext zien we dat terug in een grotere aandacht voor niet-strafrechtelijke maatregelen ter bestrijding en voorkoming van georganiseerde criminaliteit. Bekende voorbeelden daarvan zijn de Wet BIBOB en de zogenoemde 'bestuurlijke' of 'programmatische' aanpak. Binnen de programmatische aanpak speelt ook het 'barrièremodel' een belangrijke rol (Van der Lugt & Zoetekouw, 2003). Dit model vertoont veel verwantschap met het bekende preventiemodel van Clarke, waarin 25 stappen zijn geformuleerd voor het tegengaan van criminaliteit (o.a. Cornish & Clarke, 2003).

De perspectiefverschuiving binnen wetenschap en beleid heeft geleid tot een grotere aandacht voor de ondersteunende rol die de omgeving – bewust of onbewust – kan spelen bij verschillende onderdelen van het criminele bedrijfsproces.^{20/21} In dit hoofdstuk staat die rol van de omgeving centraal. Alle 150 zaken uit de Monitor Georganiseerde Criminaliteit zijn geanalyseerd op de vraag op welke wijze de omgeving dienstbaar is geweest aan het desbetreffende criminele samenwerkingsverband.²² Die dienstbaarheid vatten wij hier ruim op. Het omvat gevallen waarbij een actor doelbewust goederen of diensten levert die gebruikt worden om georganiseerde criminaliteit tot stand te brengen, maar het kan ook gaan om personen, bedrijven of overheidsarrangementen die zonder doelbewuste medewerking worden ingezet in het criminele bedrijfsproces.

Dat bedrijfsproces bestaat uit verschillende deeltaken. Vaak zullen criminele samenwerkingsverbanden een deel van de taken niet *zelf kunnen of willen* uitvoeren (Kleemans & Van de Bunt, 2002, p. 58). In paragraaf 3.1 beschrijven

20 Inmiddels vormt aandacht voor facilitators in verschillende landen een inherent onderdeel van het beleid tegen georganiseerde criminaliteit. In een Australisch beleidsdocument wordt het gebruik van dienstverleners gezien als onderscheidend kenmerk van georganiseerde criminaliteit: *'Use of specialists and professional facilitators is one of the key attributes of organised crime in Australia'* (Commonwealth of Australia, 2011). Zie ook een beleidsdocument van de regering in het Verenigd Koninkrijk: *'A comprehensive but targeted approach to combating organised crime means going after the criminals and their associates and facilitators'* (Her Majesty's Government, 2011, p. 20).

21 Ook in eerdere rapportages op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit vormden facilitators en facilitering van georganiseerde criminaliteit een belangrijk thema (o.a. Kleemans et al., 1998, p. 61-91; 2002, p. 56-62, 65-100).

22 Voorbeelden van studies naar specifieke dienstverleners zijn een onderzoek naar de rol van notarissen en advocaten (Nelen & Lankhorst, 2008) en onderzoeken naar ondergrondse bankiers (Van de Bunt 2008a; Passas, 1999, 2005).

wij dan ook welke onderdelen van het bedrijfsproces vooral door groeperingen zelf worden uitgevoerd en welke vooral worden uitbesteed aan derden. In paragraaf 3.2 gaan wij in op mogelijke overwegingen voor een crimineel samenwerkingsverband om taken wel of niet zelf uit te voeren. De inschakeling van derden wordt verder uitgewerkt in paragraaf 3.3: in hoeverre zijn die derden doelbewust dienstbaar aan een crimineel samenwerkingsverband en wat is de aard van de relatie tussen de crimineel en de dienstverlener? Paragraaf 3.4 bevat een recapitulatie.

3.1 Zelf doen of uitbesteden?

Een crimineel bedrijfsproces bestaat uit een aantal voorwaarden waaraan voldaan moet worden om de criminele activiteit tot stand te brengen (Siebel & Bögel, 1993). Wij onderscheiden hier vier soorten voorwaarden of deeltaken.

Ten eerste stelt het volbrengen van een crimineel bedrijfsproces vaak eisen die liggen op het terrein van de *infrastructuur*. Zo is het voor verschillende criminele samenwerkingsverbanden van belang om over ruimten te beschikken waarin goederen of personen ondergebracht kunnen worden. Ook worden ruimten gebruikt om besprekingen te voeren en om klanten te ontmoeten. Daarnaast is vervoer vaak een belangrijke deeltaak, waarbij het kan gaan om vervoersfaciliteiten zelf (via de lucht, over zee of over land) en smokkelvoorzieningen (zoals een deklading), maar ook om personen die voor een onopgemerkte doorgang langs controlepunten kunnen zorgen. Ten tweede is het voor een aantal vormen van georganiseerde criminaliteit noodzakelijk om over bepaalde *apparatuur en stoffen* te beschikken alsmede over de kennis om die apparatuur en stoffen te gebruiken – denk bijvoorbeeld aan de productie van synthetische drugs. Een derde categorie omvat *financiële, juridische en administratieve diensten*. Het gaat daarbij om zaken die voor de uitvoering van sommige delicten noodzakelijk kunnen zijn, zoals reisbescheiden voor een mensensmokkelorganisatie. Maar het kan ook gaan om activiteiten die niet tot het primaire bedrijfsproces behoren maar die wel van essentieel belang zijn, zoals het witwassen van de inkomsten van een drugsorganisatie. Ten vierde spelen in meer of mindere mate activiteiten in het kader van *afscherming, beveiliging en promotie* een rol. Daarbij kan het gaan om bijvoorbeeld contra-observatie, de inschakeling van een bodyguard, het gebruik van corrupte contacten binnen politie of justitie of het gebruik van de media.

Een criminele groepering kan ernaar streven alle onderdelen van het bedrijfsproces zelf uit te voeren. 'Zelfvoorzienendheid' heeft als voordeel dat de groepering zo veel mogelijk de controle houdt over de criminele activiteiten. Verschillende taken zullen criminele samenwerkingsverbanden echter niet zelf kunnen of misschien niet willen uitvoeren (Kleemans & Van de Bunt,

2002, p. 58): niet *kunnen* uitvoeren omdat de voorzieningen, kennis, vaardigheden, bevoegdheden of contacten ontbreken, zoals de kennis en contacten die nodig zijn om miljoenen euro's misdaadgeld wit te wassen of de bevoegdheid waarmee toegang verkregen wordt tot bepaalde zones op een luchthaven; en niet *willen* uitvoeren omdat de ingeschatte risico's te hoog zijn, zoals bij het gijzelen of vermoorden van een andere crimineel.

Op basis van de door ons onderzochte zaken kunnen we stellen dat een deel van de infrastructurele voorzieningen in veel gevallen door criminele samenwerkingsverbanden zelf wordt verzorgd. Het gaat dan om de opslag en in mindere mate het vervoer, althans het transport zelf, van vooral drugs en grondstoffen. Bij ruimten die daders gebruiken om elkaar (en klanten) te ontmoeten, zien we een gemengd beeld; sommige samenwerkingsverbanden, met name op het terrein van ondergronds bankieren, beschikken zelf over dergelijke ruimten, andere gebruiken ruimten die van derden zijn. De overige onderdelen van het criminele bedrijfsproces worden in de onderzochte zaken vaker aan derden uitbesteed. Dit geldt het sterkst voor een heel specifiek infrastructureel proces, namelijk het veilig binnenloodsen van drugs en mensen via luchthavens, en voor het verschaffen van apparatuur en stoffen die nodig zijn voor het produceren van drugs. Ook voor financiële, juridische en administratieve diensten wordt vaak de hulp van derden ingeschakeld. Het gaat dan om juridische adviezen en diensten en het verschaffen van bijvoorbeeld paspoorten. In mindere mate geldt het ook voor het witwassen van criminele inkomsten. En ten slotte wordt ook voor specifieke activiteiten ter afscherming, beveiliging of promotie vaak een beroep gedaan op anderen. Verder is er een klein aantal groeperingen dat omschreven zou kunnen worden als *universele zelfdoeners*; criminele samenwerkingsverbanden die voor verschillende of alle deeltaken van het bedrijfsproces zelfvoorzienend zijn. Hieronder wordt, per deeltaak van het criminele bedrijfsproces, meer in detail beschreven wat criminele samenwerkingsverbanden wel en niet zelf doen. We gaan daarbij nog niet uitgebreid in op de vraag of ingeschakelde derden op de hoogte waren van de criminele bedoelingen waarvoor hun diensten werden gebruikt (dat doen we wel in paragraaf 3.3.1). Wel merken we hier op dat in het casusmateriaal dat we hieronder bespreken zowel voorbeelden zitten van volledig onwetende als van bewust meewerkende derden. In paragraaf 3.2 gaan we zoals gezegd in op enkele overwegingen die een rol kunnen spelen bij het wel of niet uitbesteden van onderdelen van het criminele bedrijfsproces.

Infrastructuur

De *opslag* van drugs of grondstoffen wordt vooral door daders zelf verzorgd. Zo zien we in een aantal zaken dat 'eigen' woningen worden gebruikt voor bereiding en opslag van drugs of, in een mensensmokkelzaak, voor het ver-

valsen van reisdocumenten (casus 3, 115 en 9).²³ In een andere zaak gebruikt een drugsproducent zijn eigen bedrijf als opslag (casus 113). Hoewel veel daders de opslag dus zelf verzorgen – ze geven goederen die opgeslagen moeten worden althans niet uit handen – wordt er vaak wel van ruimtes van derden gebruikgemaakt. Zo zien we dat drugsproducenten/-handelaren gebruikmaken van opslagruimtes die zij speciaal voor dat doel huren van derden, derden die voor zover bekend niets weten van de achtergrond en de bedoelingen van hun huurders (casus 20, 56, 130, 132 en 138).²⁴ In een andere zaak (casus 37) gebruikt een drugsgroepering een ruimte van een ex-werkgever van één van de verdachten, waarbij in dit geval de werkgever wel op de hoogte is van het criminele gebruik. Verder komt het ook voor dat zowel een eigen ruimte wordt gebruikt voor opslag als de ruimte van bijvoorbeeld een opslagbedrijf (casus 133).

Binnen verschillende criminele samenwerkingsverbanden speelt het *ontmoeten/ontvangen* van personen een belangrijke rol. Vooral ondergrondse bankiers maken gebruik van winkels die, behalve als bijvoorbeeld kleding- of telecomwinkel, ook fungeren als ‘loket’ voor klanten. Bij de ondergrondse bankiers uit ons zaaksbestand zijn het doorgaans eigen winkels, dus in bezit of in gebruik van het criminele samenwerkingsverband zelf (casus 65, 95, 112, 146 en 150). Ook mensenhandelaren hebben locaties nodig om klanten te bereiken. In de onderzochte mensenhandelzaken worden prostituees voor zover bekend vooral (maar niet alleen) te werk gesteld in clubs, cafés en ramen die bij anderen in eigendom zijn en in tippelzones in de openbare ruimte (casus 93, 116, 123, 125 en 129).

Bij andere typen misdrijven waarbij ruimtes worden gebruikt om personen te ontmoeten zien we een divers beeld. Zo wordt in een aantal drugs- en mensensmokkelzaken en in een fraudezaak, voor het ontvangen van klanten of voor besprekingen tussen daders onderling, gebruikgemaakt van een eigen winkel, kantoor, koffiehuis of hotel (casus 34, 53, 87, 92 en 142).²⁵ In andere drugszaken gebruiken de daders echter een café, hotel of restaurant dat niet in eigen beheer is (casus 84, 114 en 138).

Georganiseerde criminaliteit in Nederland betreft in veel gevallen transit-criminaliteit. Dat geldt zeker voor drugscriminaliteit, die vaak is gericht op in-, door- en/of uitvoer. *Vervoer* is zeker voor drugsorganisaties dan ook een belangrijke logistieke deeltaak. In het door ons onderzochte casusmateriaal zien we dat in ieder geval onderdelen van het vervoer in veel gevallen in eigen beheer worden uitgevoerd. Zo beschikken verschillende criminele samenwerkingsverbanden, maar zeker niet alle, over bedrijven die in dekladingen

23 Het gaat om panden die door (mede)verdachten worden gebruikt als woningen. Of het om huur- of koophuizen gaat, is onbekend.

24 In paragraaf 4.2.1 zal blijken dat (onder meer) bij de huur van ruimten soms tussenschakels worden ingezet.

25 ‘Eigen’ wil in dit geval zeggen dat de panden in bezit of beheer zijn van de verdachten zelf.

kunnen voorzien en die een legitieme reden bieden voor internationaal transport (casus 25, 92, 101, 128 en 131).²⁶

Behalve voor de smokkel, dat wil zeggen het verstoppjen van de 'handelswaar', wordt in een aantal zaken op het gebied van drugshandel, mensen-smokkel en illegale handel in sigarettenfraude gebruikgemaakt van eigen bedrijven of voorzieningen voor het vervoer zelf, zoals eigen schepen of transportbedrijven (casus 1, 11, 24, 25, 28, 86 en 103). In andere zaken wordt echter (ook) gebruikgemaakt van (voor zover bekend) nietsvermoedende professionele vervoerders (casus 20, 26, 27, 91, 94 en 111), waarbij het contact met de vervoerder soms verloopt via een eigen bedrijf, dat daarbij dus als tussenschakel fungeert. In een enkel geval wordt het vervoer, van in dit geval drugs, in handen gegeven van een dienstverlener die zich op de criminele markt heeft gespecialiseerd (casus 85).

Een onderdeel van transitcriminaliteit, waarbij criminele samenwerkingsverbanden vaak op derden zijn aangewezen, betreft het passeren van luchthavens en in mindere mate het passeren van zeehavens en landsgrenzen. Dit zijn typisch delen van het criminele bedrijfsproces, vooral in het geval van luchthavens, waarbij een criminele groepering afhankelijk is van personen die beroepsmatig in staat zijn om controles te omzeilen, die bereid zijn om een 'oogje dicht te knijpen' of die bepaalde documenten of stempels kunnen leveren die in- of uitvoer vergemakkelijken. Het gaat dan zowel om 'burgerpersoneel' als medewerkers van onder meer de politie en de douane. Hun inschakeling zien we vooral in drugszaken en in zaken van mensensmokkel of -handel. Op en rondom Schiphol gaat het dan om de mogelijke betrokkenheid van schoonmakers, medewerkers van de bagagekelder, stewards of medewerkers van de douane of marechaussee. Een dergelijke rol van medewerkers van de politie of de douane zien we ook op of rondom buitenlandse luchthavens.²⁷ Zoals gezegd zien we in wat minder zaken ook de mogelijke betrokkenheid van personeel in Nederlandse of buitenlandse zeehavens, waarbij het alleen om drugssmokkel gaat.²⁸ Vooral voor de betrokkenheid van ambtenaren (politie, douane, marechaussee) geldt dat maar in weinig gevallen hun rol ook strafrechtelijk is vastgesteld; meestal blijft het bij vermoedens.

Apparatuur en stoffen

Criminele samenwerkingsverbanden die zich bezighouden met het produceren van synthetische drugs zijn voor de benodigde apparatuur en stoffen bijna altijd afhankelijk van derden, die in tegenstelling tot de drugsproducenten bijvoorbeeld beroepsmatig of via een dekmantel toegang hebben tot deze

26 Ook in mensensmokkelzaken, eveneens een vorm van transitcriminaliteit, komen dekladingen voor, althans wanneer de te smokkelen personen tijdens de reis fysiek verborgen moeten worden.

27 Overigens zijn er ook vormen van drugssmokkel via luchthavens waarbij voor zover bekend geen gebruik wordt gemaakt van luchthavenmedewerkers, bijvoorbeeld wanneer drugskoeriers worden ingezet en er, klaarblijkelijk, van uit wordt gegaan dat deze ook zonder hulp van 'binnenuit' wel de controles doorkomen.

28 In een aantal zaken van mensensmokkel of -handel zien we de mogelijke betrokkenheid van buitenlandse ambtenaren bij het laten passeren van mensen bij landgrenzen.

benodigdheden. In vrijwel alle bestudeerde zaken op dit gebied zien we dat de daders apparatuur en stoffen afnemen bij gespecialiseerde leveranciers, vaak reguliere ondernemingen, bijvoorbeeld uit de chemische of farmaceutische sector, maar het kan ook gaan om een facilitator die zich specifiek op criminelen richt. De daders nemen zelf direct contact op met de leveranciers of, zoals we in verschillende zaken zien, doen dat via een eigen bedrijf of via een tussenpersoon.

De *apparatuur* die bij derden wordt ingekocht, bestaat onder andere uit een 'pillenmachine', een zogenoemde verwarmingsmantel, glaswerk, een stempel en een mengmachine (casus 3, 5, 20, 37, 88, 132, 134 en 135). De genoemde spullen werden onder meer geleverd door een apothekersassistent, een bedrijf voor in- en verkoop van horecagoederen, een metaalverwerkingsbedrijf, een glasblazer en een criminele groepering die zich in de levering aan drugsproducenten had gespecialiseerd.

Ook de *grondstoffen* die nodig zijn voor het maken van synthetische drugs worden dus veelal via derden verkregen. Het gaat dan om grondstoffen voor synthetische drugs maar ook om stoffen die worden gebruikt worden als vernijdingsmiddel (casus 3, 20, 23, 26, 32, 37, 44, 45, 85, 97, 105 en 130).

Financiële, juridische en administratieve diensten

Ook bij financiële, juridische en administratieve diensten zien we dat criminele samenwerkingsverbanden vaak een beroep doen op gespecialiseerde derden.

Het *witwassen* van criminele inkomsten is een belangrijke en in feite noodzakelijke functie binnen de georganiseerde criminaliteit. Georganiseerde criminaliteit is gericht op het behalen van materieel voordeel en sommige criminele samenwerkingsverbanden genereren grote geldsommen. Omdat het om misdaadgeld gaat, stelt dit hen voor een probleem; hoe kunnen ze het veilig, dus buiten het zicht van de autoriteiten, consumeren, investeren of anderszins onderbrengen?

Het witwassen wordt zowel door de daders zelf uitgevoerd als door ingeschakelde derden, maar inschakeling van anderen komt in de bestudeerde zaken vaker voor dan volledige zelfvoorzienendheid. Overigens zien we in zaken ook regelmatig een combinatie van het gebruik van eigen voorzieningen en het toevertrouwen van het 'geldprobleem' aan derden. Als het witwassen door de daders zelf wordt verzorgd, wordt daarvoor vaak gebruikgemaakt van eigen bedrijven. Die eigen bedrijven, waarbij het zowel om echte bedrijven gaat als om bedrijven die feitelijk alleen als façade dienen, worden dan ingezet om een legale geldstroom te fingeren (casus 57, 79, 99, 109, 128, 131, 132, 133, 136, 139, 142, 143 en 146).

Voor een crimineel samenwerkingsverband is het natuurlijk handig als het via eigen bedrijven over witwasmogelijkheden kan beschikken. Een belangrijk nadeel is echter dat de witwascapaciteit van de eigen bedrijven vaak beperkt is; het is niet eenvoudig om miljoenen aan misdaadgeld geloofwaar-

dig in te boeken als omzet van bijvoorbeeld een kledingwinkel of garage. Bovendien hebben niet alle criminele samenwerkingsverbanden geschikte bedrijven tot hun beschikking. Bovendien, ook al heeft het samenwerkingsverband wel geschikte bedrijven, soms is het toch verstandig of gewoonweg noodzakelijk om bijvoorbeeld een persoon in te schakelen die beroepsmatig over bepaalde kwaliteiten of bevoegdheden beschikt.

Vaak worden in de onderzochte zaken daarom voor het witwassen van criminele inkomsten (ook) de kennis, contacten of capaciteiten van anderen ingeschakeld. Wat bij het inschakelen van derden voor het witwassen opvalt, is dat hiervoor vaak een beroep wordt gedaan op individuele personen, zoals een adviseur, een boekhouder, een zakenman die als vermogensbeheerder optreedt of een advocaat. Zij adviseren en bedenken constructies of helpen actief bij het wegsluizen van vermogen, bijvoorbeeld door rekeningen of een vennootschappenstructuur daarvoor te gebruiken of door misdaadgeld te investeren in 'de bovenwereld' (casus 7, 24, 30, 38, 63, 70, 89, 90, 99, 120, 121, 131 en 143).

Het witwassen wordt echter niet uitsluitend toebedeeld aan de genoemde individuele adviseurs en beroepsbeoefenaren. In een aantal zaken worden wel degelijk externe organisaties gebruikt. Het gaat dan om: een ex-werkgever van een crimineel die hem, na contante betaling door de crimineel zelf, maandelijks een salaris uitbetaalt (casus 150); een autobedrijf dat verschillende auto's verhuurt die niet naar de desbetreffende daders te herleiden zijn (afgeschermd consumptie, casus 138); een reguliere bank waarbij een bepaalde medewerker die met de daders in contact staat hen van bankfaciliteiten gebruik laat maken (casus 2, 86 en 131); en ondergrondse bankiers, die het mogelijk maken om geld buiten de reguliere kanalen om te verplaatsen (casus 66, 86, 87, 131 en 146).²⁹ Van welke financiële dienstverlener een crimineel ook gebruikmaakt, meestal zal hij bij eventuele haperingen in de dienstverlening niet kunnen terugvallen op wettelijke bescherming. Dit roept de vraag op hoe een crimineel erop kan vertrouwen dat hij het geld dat hij uit handen geeft weer terug krijgt. Deze vraag werken we in hoofdstuk 6 uit, en dan vooral voor twee soorten financiële dienstverleners die door daders worden gebruikt: individuele zakenmannen/vermogensbeheerders en ondergrondse bankiers.

Juridische en administratieve diensten worden in de onderzochte casussen vrijwel altijd door derden geleverd. In twee zaken zien we bijvoorbeeld dat een advocaat wordt gebruikt om de juridische grenzen te verkennen voor handel in bepaalde stoffen. Net als bij advocaten geldt ook voor notarissen dat personen, al dan niet crimineel, in bepaalde situaties op hen aangewezen zijn, omdat genoemde beroepsgroepen bepaalde kennis hebben of omdat hun rol wettelijk is voorgeschreven. Zo is de inschakeling van een notaris ver-

29 Het gaat hier om zaken waarin verdachten als klant gebruikmaken van een ondergrondse bankier. Zaken waarin verdachten alleen als aanbieders van het ondergronds bankieren naar voren zijn gekomen, zijn hier buiten beschouwing gelaten.

plicht bij bepaalde overdrachten van eigendom. Een dergelijke rol van een notaris zien we in een zaak waarin zo'n (voorgenomen) overdracht het gevolg is van afpersing.

Zeker bij mensensmokkel en vormen van mensenhandel waarbij een persoon grenzen moet passeren, kan het verkrijgen van documenten, vergunningen en/of stempels een belangrijke deeltaak binnen het bedrijfsproces zijn. Voor die juridisch-administratieve dienst schakelen de onderzochte groeperingen meestal derden in. Zo worden in een aantal zaken paspoorten, echt dan wel vervalst, verkregen via bijvoorbeeld junks, familieleden van de te smokkelen persoon of via andere leveranciers (casus 33, 53, 54, 59, 107, 108 en 129). Soms is het (ook) nodig dat een schijnbaar legitieme grondslag voor migratie wordt gecreëerd. Zo gaan personen namens een mensenhandelorganisatie een schijnhuwelijk aan met prostituees (casus 10b). In een andere zaak (casus 9) verschaft een bedrijf zogenaamde uitnodigingen voor komst naar Nederland aan een mensensmokkelorganisatie. Verder zijn er in een aantal zaken van mensensmokkel of -handel signalen dat er bij diensten rondom migratie of verblijf gebruik zou worden gemaakt van corrupte Nederlandse of buitenlandse ambtenaren.³⁰

Ten slotte moet op deze plek nog de *modus operandi* van bepaalde gevallen van fraude/oplichting worden besproken. Verschillende criminele activiteiten die onder de verzamelnaam *fraude* kunnen worden samengebracht, komen tot stand via bedrijven of vennootschappen die de daders in staat stellen de fraude te plegen. Het gaat dan bijvoorbeeld om eigen bedrijven of bedrijven waarbij de dader in dienst is (was). Deze bedrijven dienen dan in feite als vehikel waarmee de fraude wordt gepleegd. Zo hadden hoofdrolspelers in een grote vastgoedfraudezaak centrale posities binnen de legale organisaties ten nadele waarvan zij de fraude pleegden. Zij zorgden ervoor dat nieuw te bouwen vastgoed voor te veel geld werd aanbesteed (casus 143 en 144). De daders van fraude met olieproducten behaalden ook criminele winsten dankzij hun positie in het legale bedrijfsleven, in dit geval bedrijven die betrokken zijn bij het transport en de verkoop van brandstof (casus 39). In twee andere fraudezaken wordt gebruikgemaakt van eigen 'ondernemingen' die in feite vooral een façade zijn. Zo konden de plegers van beleggingsfraude particuliere beleggers oplichten door een onderneming op te richten die zou beleggen in vakantieverblijven in het buitenland. In werkelijkheid werd het grootste deel van de inleg weggesluisd (casus 142). In de andere zaak werd voor belastingfraude gebruikgemaakt van vele tientallen vennootschappen waarover de verdachten beschikten, vennootschappen waarin behalve het

30 Ook bij enkele andere delicten zien we dat daders via derden toegang krijgen tot bepaalde documenten, vergunningen en/of stempels. Zo zien we in twee zaken dat handelaren in gestolen auto's aan de benodigde papieren komen respectievelijk door ze zelf te laten drukken en mogelijk via een douanemedewerker.

doorbelasten van beheerskosten en wat heen en weer geschuif met facturen weinig gebeurde (casus 106).³¹

Afscherming, beveiliging en promotie

Net als witwassen is ook *afscherming* in feite een noodzakelijke functie voor een crimineel samenwerkingsverband. In de meest elementaire zin komt afschermen voor een dader neer op het voorkomen dat zijn activiteiten in de gaten lopen door bijvoorbeeld beperkt of zo veilig mogelijk te communiceren, het werk van observatieteams te verhinderen of zich van hun aanwezigheid bewust te zijn, en ook anderszins geen ‘sporen’ na te laten.

In sommige gevallen vereist afscherming echter het gebruik van meer specialistische capaciteiten of bevoegdheden. Soms heeft een lid van het criminele samenwerkingsverband zelf speciale apparatuur om zich te beschermen tegen bijvoorbeeld een peilbaken (casus 60). In verschillende zaken worden echter externen ingeschakeld. Zo zien we in een aantal zaken min of meer professionele facilitators op dit gebied: een observatieteam wordt tijdens zijn werk geconfronteerd met ‘scannerfreaks’ die hun informatie doorverkopen (casus 3); een bedrijf verhuurt mobiele telefoons aan daders en laat de telefoon op de naam van het bedrijf staan (casus 52); een groepering die is gespecialiseerd in het onderscheppen van berichtenverkeer (casus 21); en een ‘klusjesman’ die camera’s en af luisterapparatuur plaatst maar tevens ruimtes ‘sweept’, dat wil zeggen controleert op de aanwezigheid van af luisterapparatuur (casus 121). In een drietal zaken zijn aanwijzingen dat door criminele samenwerkingsverbanden voor ‘afschermingsdoeleinden’ gebruik is gemaakt van de juridische status en de daarmee gepaard gaande bevoegdheden van advocaten.

In verschillende zaken komen signalen voor van corrupte contacten met onder meer politie of justitie die door criminele samenwerkingsverbanden gebruikt zouden worden om uit handen te blijven van de autoriteiten. We schrijven met nadruk ‘signalen’ omdat in de meeste gevallen niet duidelijk is hoe hard de desbetreffende informatie is. Vermoedens van dergelijke betrokkenheid (dus ten behoeve van afscherming) zijn er zowel jegens Nederlandse ambtenaren (veertien zaken) als ambtenaren in het buitenland (dertien zaken).

Verder wordt in een klein aantal zaken actief gebruikgemaakt van de media, en dan bedoelen we de ‘ouderwetse’ massamedia. In twee zaken gebeurt dat om respectievelijk een beeld van zichzelf te scheppen als onschuldig slachtoffer van politie en justitie en om tegenstanders te beschadigen.

Een aantal daders acht het noodzakelijk om voor hun *beveiliging* gebruik te maken van bodyguards. In enkele zaken zien we dat een dader zich bij sommige gelegenheden laat vergezellen door een ‘sterke arm’. Ook zien we in een

31 Voor in ieder geval de vastgoed- en de beleggingsfraude geldt overigens dat niet alles in eigen beheer is uitgevoerd en dat tevens gebruik is gemaakt van essentiële diensten van derden, respectievelijk een notaris, om gelden weg te sluisen, en de media, om klanten te werven.

beperkt aantal zaken dat specialisten worden ingezet, niet zozeer voor de directe beveiliging van de opdrachtgever, maar juist voor geweldspotentieel richting de buitenwereld; het bedreigen, gijzelen of liquideren van tegenstanders.

Daders willen vanzelfsprekend dat hun misdrijven verborgen blijven. Bij sommige misdrijven wordt echter actief aan *promotie* gedaan, dat wil zeggen dat via reclame klanten worden gelokt. Promotie is naast afscherming en beschadiging van tegenstanders een ander doel waarvoor de media gebruikt kunnen worden. In één zaak werd via onder meer advertenties op televisiekanaalen reclame gemaakt voor 'beleggingen' in vakantieverblijven. Klanten die daarop ingingen, werden uiteindelijk echter opgelicht.³²

3.2 Overwegingen bij het wel of niet zelf uitvoeren van taken

Naylor stelt dat een belangrijk verschil tussen legale en illegale 'bedrijven' gelegen is in de doelen van beide soorten ondernemingen. Regulier ondernemerschap wordt gekenmerkt door een streven naar winst, terwijl crimineel ondernemerschap niet winstmaximalisatie maar risicominimalisatie als centraal uitgangspunt zou hebben. Het streven naar winstmaximalisatie brengt volgens de auteur met zich mee dat reguliere ondernemingen zullen proberen om zo veel mogelijk de tussenliggende schakels tussen het product en de consument in eigen handen te krijgen; activiteiten die winst genereren en die eerst buiten het eigen bedrijf lagen, kunnen zo worden geïncorporeerd (Naylor, 2002, p. 19). Dit in het eigen bedrijfsproces opnemen van verschillende stappen uit de productieketen wordt in de literatuur over industriële organisatie wel *verticale integratie* genoemd (Perry, 1989). Risicominimalisatie daarentegen brengt met zich mee dat een crimineel samenwerkingsverband juist zal proberen om zo min mogelijk activiteiten in eigen beheer te hebben; illegale ondernemers zullen dus veel eerder kiezen voor *outsourcing*. Hoe meer activiteiten buiten de eigen organisatie liggen en hoe minder onderdelen van het productie- en distributieproces onder de eigen, directe controle vallen, des te meer scheiding is er tussen de eigen organisatie en de autoriteiten, aldus Naylor (2002, p. 19).

Op deze plaats gaan we niet op de vraag in hoeverre een vergelijking van georganiseerde criminaliteit met regulier ondernemerschap hout snijdt, een vergelijking waarmee vooral Peter Reuter bekend is geworden (Reuter, 1983). Wel merken we op dat Naylor's stelling over risicominimalisatie en winstmaximalisatie ons inziens geen stand houdt.

Ten eerste is het zo dat externe schakels in een crimineel bedrijfsproces, dat wil zeggen schakels die niet door de eigen organisatie worden uitgevoerd, het

32 Op een aantal van de door criminele samenwerkingsverbanden ingeschakelde actoren gaan we in hoofdstuk 4 en/of hoofdstuk 6 verder in: dienstverleners op financieel terrein (paragraaf 4.1.1 en hoofdstuk 6); notarissen en advocaten (paragraaf 4.1.2); luchthavenpersoneel (paragraaf 4.1.3); corrupte ambtenaren (paragraaf 4.1.4); de inschakeling van eigen bedrijven (paragraaf 4.2.1); en de media (paragraaf 4.2.2).

risico ook kunnen vergroten. Ook al worden de schakels in een crimineel bedrijfsproces door verschillende criminele samenwerkingsverbanden uitgevoerd, de scheiding ertussen is nooit waterdicht. Daardoor is het mogelijk dat bijvoorbeeld een producent van drugs, ook al beperkt hij zich tot productie, uiteindelijk toch in het vizier van de opsporing kan komen wanneer de verkoopkanalen worden opgerold. Evenzo loopt een mensenhandelaar die ‘ramen’ voor zijn prostituees huurt bij een derde, het gevaar dat de verhuurder op enig moment verklaringen gaat afleggen over door hem vermoede uitbuiting. Iedere ingeschakelde derde brengt dus het risico met zich mee dat deze, bedoeld of onbedoeld, de politie op het spoor van het criminele samenwerkingsverband brengt (zie paragraaf 4.6). Het streven naar risicominimalisatie, zou dus ook kunnen betekenen dat een dader zoveel als mogelijk zelf doet en zo min mogelijk de hulp van derden gebruikt.

Ten tweede is Naylor's aanname dat reguliere bedrijven streven naar *verticale integratie* (of *insourcing*) en criminele ondernemers juist kiezen voor *outsourcing*, empirisch niet houdbaar. Eén van de in het oog springende ontwikkelingen binnen het reguliere bedrijfsleven is nu juist de sterk gestegen toepassing van *outsourcing*; bedrijven zijn in de laatste jaren juist meer gaan uitbesteden (Görg & Hanley, 2011; Magnani & Prentice, 2010). En evenzo kunnen sommige criminele ondernemers, vanuit financiële of andere overwegingen, wel degelijk kiezen voor *insourcing*. In één van de onderzochte casussen zien we daders die op verschillende manieren bij drugshandel en -productie betrokken zijn. Uit onderstaand fragment blijkt dat twee hoofdpersonen eigenlijk liever niet zelf willen produceren, maar dat de winst die met eigen productie gemaakt kan worden hen anders kan doen besluiten.

Verdachte G informeert bij verdachte B of de ‘snelle’ (amfetamine) er al is. B zegt dat de snelle er nog niet is en geeft aan dat hij glaswerk nodig heeft (kolven en koelbuizen). Ook zegt hij tegen G dat je alleen geld met snelle kunt verdienen als je zelf een laboratorium opzet, want er is zoveel vraag naar snelle. Ook geeft hij aan dat hij dat eigenlijk niet wil, maar ‘als het niet anders gaat dan gaan we zelf, moeten we zelf draaien. Zelf doen.’

G: ‘Ik wou, ik maak me een beetje ongerust over dat. Jij niet.’

B: ‘Nee.’

G: ‘Ik kan het geld wel heel goed gebruiken nu.’

B: ‘Dat komt wel in orde’ (casus 127).

Ten derde is er buiten de winstmogelijkheden en de veiligheidsoverwegingen nog een andere relevante factor. De keus tussen zelf een taak uitvoeren of het uitbesteden ervan wordt ook bepaald door de capaciteiten en mogelijkheden van een dader. Het is immers niet alleen een kwestie van *willen*, maar ook van *kunnen*. In sommige gevallen zijn daders min of meer gedwongen om de hulp van derden in te schakelen, bijvoorbeeld wanneer ze zelf niet beschikken over de benodigde apparatuur en stoffen voor het produceren van syn-

thetische drugs. In andere gevallen is het juist de ruime mate waarin een crimineel samenwerkingsverband wél zelf over mogelijkheden beschikt die ervoor zorgt dat een keuze tussen 'zelf doen' en uitbesteden zich niet echt aandient. We illustreren dit aan de hand van een aantal criminele samenwerkingsverbanden die omschreven zouden kunnen worden als *universele zelfdoeners*. Deze samenwerkingsverbanden zijn in staat om verschillende essentiële deeltaken van het criminele bedrijfsproces, zoals opslag/ontmoeting, vervoer, smokkel en/of witwassen, zelf te vervullen. Dit is het geval in een casus die draait om invoer van cocaïne (casus 128), een casus waarin een crimineel samenwerkingsverband heroïne importeert (casus 57) en, in iets mindere mate, een mensensmokkelcasus (casus 35). Bij deze criminele samenwerkingsverbanden zijn het waarschijnlijk niet alleen overwegingen omtrent winst en veiligheid die een rol spelen, maar moet hun zelfvoorzienendheid ook worden geïnterpreteerd als het simpelweg gebruikmaken van de sociale positie en de sociale relaties waarover de daders beschikken. Zo gebruikt een crimineel samenwerkingsverband dat handelt in cocaïne eigen bedrijven voor het verhullen en faciliteren van het vervoer van partijen drugs vanuit Zuid-Amerika en voor het witwassen van de verkregen inkomsten.

Zowel in het Zuid-Amerikaanse land Q als in Nederland beschikken personen binnen het criminele samenwerkingsverband over visserijbedrijven waarmee de cocaïne respectievelijk wordt uit- en ingevoerd. Ook hebben ze boten in beheer. De visserijbedrijven worden gebruikt voor het vervoer, maar de visproducten zelf worden ook gebruikt, om de drugs in te verbergen. Hoofdverdachte B heeft contacten met diverse moneytransferkantoren in Nederland en in Q. B is zelf directeur van wisselkantoor N in Q. De kantoren worden gebruikt om criminele gelden te verplaatsen. Verder worden via bedrijf J tweedehands auto's aangekocht die worden overgebracht naar vijf autobedrijven in Q, om daar weer te worden verkocht. Deze bedrijven zijn van hoofdverdachte B. Omdat geen sprake is van legale handelsactiviteiten, bestaat de indruk dat het om witwassen van cocaïnegeld gaat (casus 128).

Ook een groepering die in heroïne handelt, en zijdelings tevens mensensmokkel lijkt te faciliteren, maakt gebruik van verschillende eigen voorzieningen of van die van familieleden.

Heroïne wordt vanuit Turkije naar Nederland getransporteerd. In Turkije heeft de familie van de hoofdverdachte een busonderneming, die een lijndienst onderhoudt naar een aangrenzend land. De heroïne wordt met de bussen meegestuurd naar dat land en daar overgeladen in vrachtauto's, die de drugs verder transporteren naar West-Europa. Verder beschikt het criminele samenwerkingsverband over een garagebedrijf en een aantal andere bedrijven, waaronder vastgoedbedrijven. Deze bedrijven worden

gebruikt om een legaal inkomen te fingeren, onroerend goed mee aan te kopen en eventueel te exploiteren en om visa te verkrijgen voor Turken die naar Nederland willen reizen. Al deze bedrijven stonden op naam van een familielid van de hoofdverdachte (casus 57).

De vraag of winstmaximalisatie of risicominimalisering het leidende motief is – aan de orde gesteld door Naylor (2002) – is waarschijnlijk een overschatting van de rol die dergelijke strategische overwegingen zouden spelen en een onderschatting van het belang van pragmatische overwegingen. De zojuist aangehaalde heroïnehandelaren maakten gebruik van een busonderneming van de familie van de hoofdverdachte. Hierbij kunnen natuurlijk overwegingen over de kosten (en dus winst) en de veiligheid een rol hebben gespeeld. Maar daarnaast ligt het benutten van de voorzieningen uit het eigen sociale netwerk ook gewoon voor de hand; waarom zou je iets van ver halen als je het ook dichtbij kan krijgen? Wanneer we kijken naar de deeltaken binnen een crimineel bedrijfsproces die vooral worden uitbesteed, vinden we daar een basis voor de veronderstelling dat de keuze tussen ‘zelf doen’ en uitbesteden ook, of misschien vooral, een pragmatische is. Dat zijn immers bij uitstek deeltaken die veel criminele samenwerkingsverbanden niet zelf *kunnen* vervullen, zoals het omzeilen van de controles op een luchthaven, het verkrijgen van apparatuur en stoffen voor de productie van synthetische drugs en juridische en administratieve diensten als juridisch advies en het voorzien in paspoorten en stempels/vergunningen.

3.3 Inschakeling van derden

In paragraaf 3.3.1 gaan we in op de vraag in hoeverre ingeschakelde derden doelbewust dienstbaar zijn aan een crimineel samenwerkingsverband en bij welke dienstverleners we kunnen spreken van min of meer professionele facilitators, dat wil zeggen facilitators waarvan bekend is dat ze doelbewust en op min of meer beroepsmatige wijze hun diensten beschikbaar stellen aan verschillende criminele groeperingen. Vervolgens komt in paragraaf 3.3.2 de relatie tussen de crimineel en de ingeschakelde derde aan bod; hoe komen vrager en aanbieder van de desbetreffende goederen of diensten met elkaar in contact en waarom werken derden mee?

3.3.1 Doelbewuste facilitering?

Het is weinig zinvol om voor iedere vorm van dienstverlening door een derde na te willen gaan in hoeverre die derde zich bewust was van de criminele doeleinden waarvoor hij werd ingeschakeld. De onderzochte zaken voorzien vaak niet in de daarvoor benodigde informatie. Wanneer we er niet naar streven om voor alle zaken hieromtrent duidelijkheid te krijgen, kan echter wel in

grote lijnen een spectrum worden aangegeven. Dat spectrum omvat onwetende derden, dienstverleners die 'geen vragen stellen', derden die doelbewust meewerken en professionele facilitators.

Onwetendheid en standaarddienstverlening

In verschillende gevallen is het duidelijk dat een ondernemer niets meer doet dan het leveren van een gewone, 'standaard'-dienst, dat wil zeggen een dienst die onder normale omstandigheden wordt geleverd en waarbij geen afwijkende voorwaarden van toepassing zijn. Er is voor de desbetreffende ondernemers dan over het algemeen geen reden om argwaan te krijgen. Enerzijds gaat het hier om ondernemers die in alle openheid worden ingeschakeld maar dan wel zonder door hun klant – het criminele samenwerkingsverband – geïnformeerd te zijn over zijn bedoelingen. Hiervan is bijvoorbeeld sprake in twee zaken waarin voor de opslag van respectievelijk versnijdingsmiddelen en drugs gebruik wordt gemaakt van opslagbedrijven. We geven hier een fragment uit één van die zaken.

Een crimineel samenwerkingsverband dat zich toelegt op de handel in versnijdingsmiddelen voor harddrugs gebruikt voor opslag van de middelen zowel eigen voorzieningen als ruimtes van een transportbedrijf en van een bekend opslagbedrijf. Beide bedrijven zijn niet op de hoogte van de bedoelingen van hun klanten (één van de onderzochte casussen).³³

Dezelfde 'openheid' zien we in een zaak die draait om handel in gestolen auto's. Een verdachte neemt kentekenplaten af bij een regulier bedrijf. Dit bevreemdde dat bedrijf niet omdat de desbetreffende verdachte al langer in de autohandel actief was (één van de onderzochte casussen). In andere gevallen benadert het criminele samenwerkingsverband een dienstverlener eveneens openlijk, maar moet de waarheid meer actief – en letterlijk – worden verborgen. Dit is onder meer het geval wanneer reguliere koeriers- of transportbedrijven worden ingeschakeld door drugsorganisaties. Casus 26 en 91 zijn voorbeelden van zaken waarin de drugs onder of in andere producten worden verborgen en de deklading vervolgens voor transport wordt aangeboden aan nietsvermoedende transporteurs.

Het criminele samenwerkingsverband exporteert hasj, xtc en BMK (grondstof voor synthetische drugs) naar Engeland. De daders verbergen de handelswaar onder reguliere goederen zoals zeep, handdoeken, auto- en dierenvoer. In Engeland zijn bedrijven opgezet die louter dienden om de dekladingen in ontvangst te nemen. Per fax wordt aan een groot ferrybedrijf opdracht gegeven de lading te verschepen. Dit bedrijf komt de zending ophalen en levert deze af bij de daarvoor opgezette bedrijven. Na ontvangst van de drugs wordt de deklading weer retour naar Nederland

33 In Put (2010) wordt verder ingegaan op het gebruik van opslagbedrijven door criminelen.

gestuurd, waar het tegen dumpprijzen op de markt wordt gebracht (casus 26).

Werd in het voorgaande voorbeeld het transportbedrijf nog openlijk gevraagd om een vracht te vervoeren, hoewel het belangrijkste deel van de lading dus verborgen bleef, in een andere casus werd de smokkelwaar gewoonweg als verstekeling aan boord gebracht. In dit geval is dus sprake van ‘dienstverlening’ zonder dat het desbetreffende bedrijf weet dat een klant van hem gebruikmaakt.

Verskillende transportbedrijven die op Engeland rijden zijn zonder hun medeweten gebruikt om gesmokkelde Chinezen naar dit land te transporteren. De te smokkelen personen worden op parkeerplaatsen die voor iedereen toegankelijk zijn op huiftrailers geplaatst. Het zeil wordt openge maakt waarna ongeveer 10 personen tussen de lading plaatsnemen (casus 111).

‘Geen vragen stellen’

In andere zaken kan niet worden gezegd dat de ingeschakelde derde bewust meewerkte, maar vond de dienstverlening wel plaats onder omstandigheden of binnen een context die vragen had kunnen oproepen – vragen die echter niet werden gesteld. Hiervan is bijvoorbeeld sprake bij een notaris die wordt ingeschakeld bij de (voorgenomen) gedwongen overdracht van aandelen. Volgens de officier van justitie in deze zaak had de notaris een ‘lijdelijke opstelling’. Een soortgelijke opstelling zien we, volgens het Openbaar Ministerie althans, ook bij een trustkantoor dat in een zaak betrokken is bij het witwassen van geld, een betrokkenheid waarvan de strafrechtelijke verwijtbaarheid overigens niet is aangetoond.³⁴ Het kantoor manipuleert de administratie van een vennootschap waarover zij het beheer voert waardoor het zicht op het aandeelhouderschap wordt vertroebeld. In het requisitoir in de deze zaak wordt de houding van de trustkantoren gekenschetst als ‘geen vragen stellen’.³⁵ Het ‘geen vragen stellen’ zien we ook in een drugszaak, waarin drugsproducenten relatief makkelijk bij een chemisch bedrijf stoffen en apparatuur konden aanschaffen.

Bij het bedrijf K in België werd weliswaar volgens de regels gewerkt, maar er werden wel erg weinig vragen gesteld aan particulieren (waaronder veel Nederlanders) die regelmatig chemicaliën en laboratoriummateriaal

34 Trustkantoren zijn zakelijke dienstverleners die tegen betaling het beheer voeren over het eigendom, bijvoorbeeld een vennootschap, van iemand anders. Zij worden nogal eens ingeschakeld door personen die vennootschappen in andere landen hebben opgericht of willen oprichten.

35 Christensen heeft het, wanneer hij schrijft over de rol van financieel-juridische dienstverleners, over de *‘willfully blind professional’* (2012, p. 333). Daarmee gaat hij uit van een *professional* die willens en wetens diensten verleent aan personen met criminele bedoelingen. In de hier besproken voorbeelden kan zoals gezegd niet worden gesproken over doelbewuste betrokkenheid.

bestelden en contant afrekenden. Verschillende verdachten in deze zaak deden er bestellingen (één van de onderzochte casussen).

Doelbewust meewerken?

In sommige zaken zijn de omstandigheden waaronder of de wijze waarop een dienst wordt geleverd of de aard van dienst zelf zodanig dat sprake lijkt van doelbewust meewerken. Onderstaande casus is daar een voorbeeld van. In de zaak fingeert een verdachte een legaal inkomen door 'salaris' te laten storten door een bedrijf. Dat 'salaris' wordt echter door hemzelf contant betaald.

A heeft gewerkt in (...). A blijkt daar al enige tijd niet meer te werken en zou dus geen salaris meer moeten ontvangen. Toch ontvangt hij salaris op zijn rekening van (...). A geeft zijn voormalige baas contant geld en deze stort het vervolgens als salaris op zijn rekening (één van de onderzochte casussen).

In veel zaken is niet met zekerheid te zeggen of de dienstverlener doelbewust heeft gefaciliteerd, maar vormt de 'ongebruikelijke manier van zakendoen' daar wel een aanwijzing voor. Dit is het geval in onderstaande casus.

S is jurist en werkzaam bij een juridisch en fiscaal adviesbureau. Via de Stichting Derdengelden van dat bureau verricht hij betalingen voor A. A fungeert op zijn beurt als facilitator van drugsproducenten, waarvoor hij bij legale bedrijven apparatuur en grondstoffen koopt. A geeft contant geld dat hij krijgt van zijn criminele afnemers aan S. S betaalt vervolgens via de derdengeldenrekening de rekeningen van A. Gedurende het onderzoek is het vermoeden ontstaan dat S deze constructie heeft bedacht (één van de onderzochte casussen).

Hoewel dus in veel gevallen niet is vast te stellen of van doelbewuste medewerking sprake is, is er ook een categorie dienstverleners waarbij daar geen twijfel over bestaat. Deze categorie, de professionele facilitators, komt hieronder aan bod.

Professionele facilitators

Onder *professionele facilitators* verstaan wij hier actoren die bewust diensten verlenen aan verschillende criminele groeperingen en waarbij de dienstverlening aan criminele clientèle, blijkend uit de frequentie of de verdiensten, een belangrijk deel uitmaakt van hun totale werkzaamheden. Het casusmateriaal bevat verschillende voorbeelden van dergelijke professionele facilitators. Een aantal van hen richt zich volledig op criminele klanten, anderen opereren op een in beginsel legale markt.

Sommige goederen of diensten zijn feitelijk alleen toepasbaar voor criminele doeleinden. Facilitators die op dergelijke terreinen actief zijn, richten zich exclusief op personen in het criminele milieu. Dit is bijvoorbeeld het geval bij het criminele samenwerkingsverband dat bestaat uit personen die hun functie op Schiphol misbruiken om drugssmokkel mogelijk te maken. In verschillende zaken zien we deze werkwijze terug. Voor in ieder geval één van die zaken geldt dat het criminele samenwerkingsverband als professionele facilitator bestempeld kan worden. Medewerkers van onder meer de bagagekelder op de luchthaven Schiphol zorgden dat cocaïne veilig Nederland binnenkwam. Het dossier laat zien dat dit ook met grote regelmaat gebeurde (of dat daar pogingen toe werden ondernomen). Volgens de officier van justitie werkten de daders voor verschillende opdrachtgevers in Zuid-Amerika (casus 126). Ook voor paspoortvervalsers geldt dat hun dienst feitelijk vooral door personen met illegale bedoelingen wordt afgenomen. Bovendien is ook de dienst zelf – het vervalsen van paspoorten – bij hen inherent illegaal. Soms zijn de diensten of goederen zelf niet illegaal, maar zijn er toch facilitators die zich gespecialiseerd hebben in het leveren ervan aan het criminele milieu. Een voorbeeld hiervan is een facilitator die stoffen als paracetamol bij de industrie inkocht en vervolgens verkocht aan drugshandelaren, die de stoffen gebruikten als versnijdingsmiddel (één van de onderzochte casussen). Een ander voorbeeld is een crimineel samenwerkingsverband dat zich had toegelegd op het leveren van apparatuur en stoffen die weliswaar grotendeels legaal zijn, maar, zeker in combinatie, ook zeer interessant zijn voor producenten van synthetische drugs.

De verdachten kopen bij tientallen legale bedrijven, waarvan de meeste niet op de hoogte waren van het uiteindelijke doel, verschillende apparatuur en stoffen in. Vervolgens verkopen zij, al dan niet na bewerking, de apparatuur en stoffen door aan criminele afnemers. Deze afnemers gebruiken de geleverde waar voor het produceren van synthetische drugs. Het blijkt dat onder meer het volgende is aangeschaft: roestvrij stalen ketels, mengers, autoclaven, mengtrommels, een mengtank, dubbelwandige ketels, destillatieketels, frequentieregelaars, honderden kilo's talkpoeder, salpeterzuur, ammoniumchloride, microcellulose, (waterstof)generatoren, platinasnippers, kleurstoffen, bindingsmiddelen, elektromotoren, kogelkranen, tapkranen, een zinkvonkmachine, rondbodemkolven, teflonringen, siliconenringen, tabletteermachines, gaas, een graveermachine, een slijpmachine, een diamantschijf en een meetloep (één van de onderzochte casussen).

Lang niet alle actoren die als professionele facilitator zijn te kenschetsen, richten zich echter exclusief op criminele klanten. Verschillende facilitators bedienen bijvoorbeeld zowel criminele als reguliere klanten. Dit hoeft ook niet te verbazen aangezien juist de verbondenheid met de reguliere omge-

ving een facilitator tot een waardevolle partner maakt voor een crimineel samenwerkingsverband. Een voorbeeld van een onderneming met een legale bedrijfsvoering die ook levert aan criminelen zien we in één van de onderzochte casussen. De zaak draait om een ambachtsman die vrij exclusieve vaardigheden bezit; de hoofdverdachte is namelijk glasblazer. Zijn criminele clientèle voorziet hij van rondbodemkolven en verwarmingsmantels – apparatuur die van groot belang is voor de productie van synthetische drugs.

Glasblazer J voorziet personen van materiaal dat zij gebruiken om drugs te produceren. Omdat glasblazen een vakmanschap is dat weinigen beheersen, heeft hij een belangrijke rol voor deze criminele samenwerkingsverbanden. Rondbodemkolven worden standaard met één hals geleverd, maar voor de productie van synthetische drugs heb je kolven met drie halzen nodig. Die maakt J voor deze afnemers. Ook levert hij hun andere materialen, zoals verwarmingsmantels (één van de onderzochte casussen).³⁶

In het geval van de glasblazer werd de dienstverlener benaderd door de criminelen – in dit geval drugsproducenten. Er zijn verder ook geen aanwijzingen dat de bediening van criminele klanten bij hem voortkwam uit een weloverwogen, marketingtechnische strategie.

Van een dergelijke strategie lijkt bij sommige andere facilitators wel sprake. De desbetreffende professionele facilitators opereren vanuit een in beginsel legitiem bedrijf en leveren een in beginsel legitieme dienst. Zij leveren die dienst echter onder voorwaarden die vooral voor personen met criminele bedoelingen zeer aantrekkelijk zijn, wat dan ook de reden is dat hun klanten voor een belangrijk deel uit criminele kringen afkomstig zijn. De voorwaarden waaronder klanten bij hen terecht kunnen, vormen wat hen van andere partijen op de markt onderscheidt; het zijn hun *unique selling points*. Zij werken met andere woorden binnen een *criminele niche* in een overigens legale markt. Voorbeelden zijn onder meer facilitators die opereren vanuit officiële bedrijven, die het mogelijk maken om over woningen of auto's te beschikken die niet tot de gebruiker te herleiden zijn (vier casussen); een ideale dienstverlening voor daders die bijvoorbeeld contant geld willen kunnen besteden aan een woning of een auto en/of die bijvoorbeeld een auto gebruiken voor criminele activiteiten.³⁷ Weer een ander bedrijf verhuurt mobiele telefoons aan figuren uit het criminele milieu. Het laat de telefoons op naam van het bedrijf zelf staan, waardoor het moeilijk is om erachter te komen wie er met welk nummer belt. Op het moment dat bij het bedrijf door autoriteiten

36 Gerichte maatregelen tegen facilitering van drugsproductie door glasblazers lijken overigens resultaat te hebben gehad. Er is een aantal opsporingsonderzoeken uitgevoerd tegen glasblazers en de leden van deze beroepsgroep zijn via een brief gewezen op de strafrechtelijke risico's van het leveren van het desbetreffende glaswerk. Uit ander opsporingsonderzoek is vervolgens gebleken dat drugsproducenten moeite hadden om aan het benodigde glaswerk te komen (in Nederland althans).

37 Naylor bespreekt autohandelaren die auto's verkopen voor cash geld en nalaten om een melding te doen terwijl dat gezien het bedrag wel zou moeten (Naylor, 2002, p. 138).

navraag wordt gedaan naar een nummer, wordt dat gemeld aan de desbetreffende persoon, die vervolgens een ander nummer neemt (één van de onderzochte casussen). In onderstaand fragment komt duidelijk naar voren dat in dit geval een autoverhuurbedrijf zich wel bewust op het criminele deel van de markt richt.

‘Een goede klant is een betalende klant. Hoe hun aan het geld komen kan je zelf wel invullen.’ En: ‘Ik heb zeer sterke vermoedens dat een groot deel van mijn klantenbestand werk doen die het daglicht niet kunnen verdragen. Ik maak dat op uit het feit dat ik regelmatig de politie op de zaak krijg in verband met onderzoeken. Tevens zijn veel van mijn klanten vaak overdag niet te bereiken. Ik doe gewoon mijn werk, ik verdien hier mijn geld mee en dit is gewoon handel.’ Een andere betrokkene vindt het ook geen probleem dat er criminele klanten tussen zitten, sterker het bedienen van criminelen is een niche in de markt waarop het bedrijf zich bewust richt: ‘Er zijn natuurlijk mensen met zwart geld. We kunnen er wel omheen draaien maar dat is het natuurlijk. De mogelijkheid om bij ons contant te huren is wat ons onderscheidt ten opzichte van een Europcar of Hertz’ (één van de onderzochte casussen).

Ten slotte is er nog een categorie van professionele facilitators waarbij de geleverde dienst weliswaar inherent illegaal is, maar de klantenkring naast criminele ook uit niet-criminele personen bestaat. Het gaat hier om ondergrondse bankiers. Ze opereren per definitie illegaal omdat ze geen bankvergunning hebben. Toch hebben zij ook vele legitieme klanten. Ondergronds bankieren is dan ook een dienst die historisch en cultureel geworteld is binnen bepaalde gemeenschappen (zie paragraaf 6.3).

3.3.2 *De relatie tussen crimineel en dienstverlener*

We refereerden zojuist al aan de vergelijking tussen legaal ondernemerschap en georganiseerde criminaliteit (illegaal ondernemerschap) die door sommigen wordt gemaakt. Zoals gezegd is Reuter (1983) waarschijnlijk het meest bekend geworden met deze vergelijking, maar ook vele andere auteurs hebben vanuit dit perspectief over georganiseerde criminaliteit geschreven (bijvoorbeeld Haller, 1990; Liddick, 1999). Als één van de kenmerkende verschillen tussen legale en illegale markten wordt onder meer gewezen op de onmogelijkheid voor een criminele ondernemer om te adverteren; in tegenstelling tot ondernemers op legale markten kan hij geen agressieve methoden zoals reclame gebruiken om nieuwe klanten te bereiken (Reuter, 1983; Yeager, 2012, p. 10; zie ook Felson, 2006b, p. 11-12).³⁸ Hetzelfde probleem geldt

38 In paragraaf 4.2.2 zullen we zien dat in een enkel geval wel degelijk intensief reclame wordt gemaakt. Het gaat daar echter niet om een facilitator, maar om plegers van beleggingsfraude die via advertenties in de media klanten werven – klanten die vervolgens worden opgelicht.

voor daders onderling; hoe vindt een crimineel een goede potentiële mededader of dienstverlener? Een criminele ondernemer die een capabele partner wil vinden, kan niet zo makkelijk teruggrijpen op de *Gouden Gids* of *Google*, althans niet wanneer hij iemand zoekt die vanwege de aard van de gevraagde dienst op de hoogte zal zijn van de criminele bedoelingen.³⁹ Zoekt hij daarentegen een reguliere ondernemer van wie hij als een 'normale' klant, dus zonder dat de ondernemer op de hoogte is van de ware bedoelingen, alleen een standaarddienst of -goed wil afnemen, dan kan hij wel degelijk de *Gouden Gids* of *Google* raadplegen. In de vorige paragraaf zagen we verschillende voorbeelden van onwetende ondernemers die worden ingeschakeld, zoals het ferrybedrijf dat het transport verzorgt van reguliere handelsgoederen waaronder door de opdrachtgever drugs zijn verborgen.

In veel gevallen kan echter niet worden volstaan met reguliere en in beginsel legale dienstverlening. Dan doet zich wel de vraag voor hoe vraag en aanbod bij elkaar komen. In eerdere rapportages van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit is al beschreven hoe daders dit probleem oplossen: via sociale relaties (zie bijvoorbeeld Kleemans et al., 2002, p. 41-43). In verschillende zaken zien we dan ook dat een dienstverlener wordt gevonden binnen of via de sociale relaties van een crimineel.

Het criminele samenwerkingsverband houdt zich bezig met oliefraude. Via de paardensport komt een lid in contact met iemand die gebruikt wordt om douanestempels valselijk op 'geleidedocumenten' te plaatsen (één van de onderzochte casussen).

Beleggingsfraudeurs maken voor het wegsluizen van hun criminele inkomsten onder meer gebruik van een leverancier van zogenoemde plankvennootschappen.⁴⁰ De hoofdverdachte(n) kende(n) hem al, maar hoe is onduidelijk (één van de onderzochte casussen).

De hoofdverdachte binnen een groepering die zich bezighoudt met mensenhandel maakt gebruik van een advocaat. De hoofdverdachte leerde de advocaat kennen toen laatstgenoemde hem bijstond in een echtscheiding. Later gebruikt de hoofdverdachte hem ook ten behoeve van zijn mensenhandelactiviteiten. De advocaat was gemachtigd om het contact met de vreemdelingenpolitie te onderhouden. Hij zorgde ervoor dat de vrouwen aan- en afmeldingsstempels in hun paspoort kregen (één van de onderzochte casussen).

Een crimineel perst miljoenen euro's af van een vermogend zakenman. Hij laat het geld wegsluizen door een andere vermogende zakenman,

39 De mogelijkheden die internet biedt voor het vinden van een facilitator zijn echter wel een stuk groter dan de traditionele media.

40 Een 'plankvennootschap' is een reeds bestaande vennootschap waarin feitelijk vaak weinig activiteiten plaatsvinden en die gebruikt wordt voor onder meer het (formeel) onderbrengen van geld of andere bezittingen.

waarmee hij vermoedelijk in contact is gekomen via het slachtoffer (één van de onderzochte casussen).

Soms weet een criminele groepering een in beginsel legitiem bedrijf steeds verder de criminaliteit in te trekken. Dit is het geval in een zaak waarin op grote schaal gebruik wordt gemaakt van dekmantel- en legale bedrijven. Het criminele samenwerkingsverband maakt onder meer gebruik van bedrijven om campers om te bouwen voor hasjsmokkel en om grondstoffen te bestellen voor de productie van synthetische drugs. Voor een deel richten de hoofdverdachten de bedrijven zelf op. Zij maken echter ook gebruik van andere bedrijven, bedrijven die eerst niet bij criminaliteit betrokken waren. Via geldinjecties en contacten krijgen ze enkele bedrijven in hun greep en betrekken ze mensen in de criminaliteit.

B en F zijn de hoofdverdachten in een crimineel samenwerkingsverband dat zich bezighoudt met drugshandel en -productie. Geld wordt gepompt in allerlei legale en dekmantelbedrijven om zich van de medewerking van de bedrijven en bestuurders te verzekeren. De inzet van deze bedrijven dient velerlei doelen en heeft meerdere functies. Zo was L eigenaar van een reinigingsbedrijf en van een handelonderneming. L opereerde in eerste instantie volledig legaal. De contacten met de groep werden inniger en er ontstond een zekere gebondenheid aan en loyaliteit naar de leiders toen deze het bedrijf financieel steunden. De contacten met de reinigingsbranche waren voor de groep van belang in verband met de aankoop van grondstoffen voor de productie van amfetaminen. De samenwerking met B en F werd hechter en ten slotte werd L één van de hoofddaders (één van de onderzochte casussen).

Over de beweegredenen van derden om goederen of diensten te verlenen aan criminele groeperingen is niet veel bekend uit het onderzochte casusmateriaal. Wel blijkt dat geldelijk gewin, dat vermoedelijk een heel belangrijk motief is achter de medewerking door derden, in ieder geval niet de enige drijfveer is. Ook gebondenheid, dwang en onverschilligheid (of morele neutralisatie) kunnen een rol spelen, zo blijkt uit de bestudeerde zaken.

Zojuist zagen we al een casus waarin een zekere afhankelijkheid en loyaliteit (gebondenheid) richting de criminelen een rol leek te spelen bij de medewerking door een onderneming. Het casusmateriaal bevat ook voorbeelden waarin (naast andere factoren) van dwang sprake lijkt. In één van de onderzochte casussen zien we een persoon die zich in eerste instantie vrijwillig maar steeds meer gedwongen lijkt te ontwikkelen tot een 'facilitator'. Behalve, of in plaats van, geld, spelen 'bij de groep willen horen' en chantage en bedreiging een belangrijke motiverende rol.

D is in het bezit van douanestempels en vervult daardoor een belangrijke rol in de oliefraude en later tevens in andere delicten. De stempels zijn oorspronkelijk afkomstig van C, een douaneambtenaar. Ook stelde D zijn firma beschikbaar als 'factuuradres' voor papieren transacties, dit in verband met het opzetten van btw-fraude door B en J. D had contactuele problemen. Hij vond de criminele contacten heel interessant en was heel trots op zichzelf dat hij 'erbij' hoorde, ondanks het feit dat hij weinig betaald kreeg. Hij wordt op enig moment ook door andere criminelen benaderd die D erg goed denken te kunnen gebruiken. Ze chanteren hem met melding aan de douane als hij niet ook voor hen gaat werken. D wordt ook fysiek bedreigd. Uiteindelijk raakt D zo ook betrokken bij (voorbereiding van) handel in sigaretten, HiFi-apparatuur, drugs en wapens (één van de onderzochte casussen).

Ook een andere zaak, die draait om handel in gestolen auto's, is een voorbeeld waarin vrijwillige medewerking lijkt te veranderen in gedwongen medewerking.⁴¹

J is zeer vaardig in het omkatten van de gestolen voertuigen. J verklaarde later dat hij tegen hoofdverdachte A had gezegd dat hij wilde stoppen met omkatten. Hij vond zelf dat hij er 'steeds dieper' in terecht kwam. A begon toen hem en zijn gezin te bedreigen. Behalve dreiging met doodschieten, zei A ook hem, zijn zoontje en zijn vriendin door de knieën te schieten. Uit angst hiervoor continueerde J zijn werkzaamheden. J is later ook onder druk gezet tijdens detentie, door een andere crimineel, K. Tijdens het luchten zag K dat J werd weggeroepen en vermoedde dat deze gehoord zou gaan worden. Hij waarschuwde J dat hij niet loslippig moest zijn. Later heeft K zijn woorden kracht bijgezet, door de ruiten te laten ingooien bij J (één van de onderzochte casussen).

In sommige gevallen ten slotte lijkt de gevraagde medewerking concreet weinig om het lijf te hebben of wordt deze door de 'dienstverlener' niet als ernstig ervaren. Vanuit een zekere onverschilligheid, of omdat de gevraagde dienst moreel is geneutraliseerd, is het dan makkelijk om mee te werken. Toch kan ook een 'kleinigheid' van grote betekenis zijn voor degene die erom vraagt. In een zaak zien we een zakenman die zich niet alleen schuldig maakt aan het witwassen van miljoenen euro's maar ook belastingfraude pleegt. De werkwijze bij de belastingfraude komt erop neer dat verbouwingen aan panden die gebruikt worden als woonhuis, worden opgevoerd als verbouwingen aan kantoorpanden, waardoor belastingvoordeel ontstaat. In totaal benadeelt hij daarmee de belasting voor een half miljoen euro. Hij schakelt daar

41 Soms zijn er vermoedens van dwang, maar kunnen die niet worden hard gemaakt. Dat is het geval in de zaak waarin een afperser het door hem afgeperste geld wegsluit via een zakenman. De zakenman ontkent zijn witwasfunctie en gaat dus ook niet in op eventuele achterliggende motieven. Het dossier bevat echter wel aanwijzingen dat hij werd gedwongen om mee te werken (casus 136).

ook derden bij in. Zo vraagt hij een relatie om de verbouwing die op dat moment in het woonhuis van de relatie plaatsvindt, weg te schrijven onder het adres van een kantoorpand. De relatie en de aannemer gaan daarmee akkoord. De relatie, die mogelijk niet op de hoogte was van alle bedoelingen van de zakenman, verklaart als volgt.

‘Zoals ik al eerder verklaarde moesten de kosten van de verbouwing aan mijn woning (...), zo veel mogelijk geboekt worden op (kantoorpand hoofdverdachte). Dit conform instructie van (de hoofdverdachte). De aannemer heeft hieraan, onder geen enkel protest, medewerking verleend. Dit versterkte bij mij ook het gevoel dat het allemaal niet zo ernstig was’ (één van de onderzochte casussen).

3.4 Recapitulatie

Binnen een crimineel samenwerkingsverband moeten verschillende deeltaken worden verzorgd. Deze liggen op het gebied van: de infrastructuur; het voorzien in apparatuur en stoffen; financiële, juridische en administratieve diensten; en afscherming, beveiliging of promotie.

In de onderzochte zaken zien we dat criminele samenwerkingsverbanden een aantal infrastructurele deeltaken zelf uitvoeren, namelijk de opslag en in mindere mate het transport van vooral drugs en grondstoffen. Bij ruimten die daders gebruiken om elkaar (en klanten) te ontmoeten, zien we een gemengd beeld; sommige samenwerkingsverbanden, vooral op het terrein van ondergronds bankieren, beschikken zelf over dergelijke ruimten, andere gebruiken ruimten die van derden zijn. Bij de overige onderdelen van het criminele bedrijfsproces zien we dat vaker een beroep wordt gedaan op de omgeving van een crimineel samenwerkingsverband. Dit geldt het sterkst voor een heel specifiek infrastructureel proces, namelijk het veilig binnenloodsen van drugs en mensen via luchthavens, en voor het verschaffen van apparatuur en stoffen die nodig zijn voor het produceren van drugs. Ook voor financiële, juridische en administratieve diensten wordt vaak de hulp van derden ingeschakeld. Het gaat dan om juridische adviezen en diensten en het verschaffen van bijvoorbeeld paspoorten. In mindere mate geldt het ook voor het witwassen van criminele inkomsten. En ten slotte wordt ook voor specifieke activiteiten ter afscherming, beveiliging of promotie vaak een beroep gedaan op anderen. Verder is er een klein aantal groeperingen dat omschreven zou kunnen worden als *universele zelfdoeners*; criminele samenwerkingsverbanden die voor verschillende of alle deeltaken van het bedrijfsproces zelfvoorzienend zijn.

Bij de keuze die criminele samenwerkingsverbanden moeten maken tussen het zelf uitvoeren van een deeltaak of juist het inschakelen van personen of bedrijven uit de omgeving, lijken ook, of misschien vooral, pragmatische

overwegingen een rol te spelen. Wanneer we kijken naar de deeltaken die vrijwel altijd worden uitbesteed, zien we dat het gaat om taken die de meeste criminele samenwerkingsverbanden simpelweg niet *kunnen* uitvoeren: het binnenloodsen van drugs en mensen via luchthavens en het verschaffen van apparatuur en stoffen die nodig zijn voor het produceren van drugs. De afwezigheid van eigen mogelijkheden op deze terreinen zorgt ervoor dat voor andere overwegingen, zoals het streven naar zo veel mogelijk winst of een zo klein mogelijk risico, weinig ruimte is. Aan de andere kant beschikken sommige criminele samenwerkingsverbanden over zoveel eigen middelen – de universele zelfdoeners – dat voor hen juist het ‘zelf doen’ van verschillende of alle deeltaken een voor de hand liggende uitkomst is. Ook bij hen zullen andere overwegingen misschien geen rol (meer) spelen.

De actoren waarvan criminele samenwerkingsverbanden gebruikmaken zijn zich daar zeker niet in alle gevallen bewust van. Zo is het in verschillende gevallen duidelijk dat een ingeschakelde ondernemer niets meer doet dan het leveren van een gewone, ‘standaard’-dienst, dat wil zeggen een dienst die onder normale omstandigheden wordt geleverd en waarbij geen afwijkende voorwaarden van toepassing zijn. Er is voor de desbetreffende ondernemer dan over het algemeen geen reden om argwaan te krijgen. Een opslagbedrijf waar een ruimte wordt gehuurd door een groepering die er vervolgens drugs of bepaalde stoffen in opslaat, kan daar een voorbeeld van zijn. Er is echter ook een categorie van dienstverleners bij wie de omstandigheden waaronder of de context waarbinnen een klant opereert vragen had kunnen oproepen – vragen die de desbetreffende dienstverlener echter niet stelt. Soms zijn die omstandigheden zodanig dat van doelbewust meewerken sprake lijkt te zijn, hoewel dat vaak niet met zekerheid is vast te stellen.

Die zekerheid is er wel bij een categorie van dienstverleners die het bedienen van criminele clientèle op min of meer beroepsmatige wijze uitvoert; de *professionele facilitators*. Sommige professionele facilitators richten zich volledig op criminele klanten, zoals de criminele groepering waarvan de leden hun werkzaamheden in onder meer de bagagekelder van een luchthaven misbruiken om cocaïne veilig binnen te loodsen. Anderen opereren op een in beginsel legale markt en hebben zowel criminele als reguliere klanten. De glasblazer die aan ‘normale’ klanten levert maar tevens sterk gespecialiseerd glaswerk en andere goederen verkoopt aan verschillende drugsproducenten, is daar een voorbeeld van. In zijn geval waren het de criminele klanten die hem benaderden, en wel vanwege zijn vrij schaarse ambachtelijke vaardigheden. Bij andere facilitators is sprake van een meer actieve, bijna marketing-technische strategie. Zij beschikken niet, zoals de glasblazer, over bijzondere vaardigheden en leveren vrij alledaagse diensten. Zij leveren die dienst echter onder voorwaarden die vooral voor personen met criminele bedoelingen zeer aantrekkelijk zijn. De voorwaarden waaronder klanten bij hen terecht kunnen is wat hen van andere partijen op de markt onderscheidt; het zijn hun *unique selling points*. Voorbeelden van dergelijke facilitators die opereren in

een *criminele niche* zijn bedrijven die het mogelijk maken om over woningen of auto's te beschikken die niet tot de gebruiker te herleiden zijn.

In het onderzochte casusmateriaal zien we dat de dienstverleners waarvan een dader gebruikmaakt, althans degenen die bewust meewerken, vaak afkomstig zijn uit zijn sociale netwerk; ze worden dus vaak gevonden in reeds bestaande relaties.

Geldelijk gewin is vermoedelijk een belangrijke drijfveer voor personen en bedrijven om diensten te verlenen aan criminele samenwerkingsverbanden. De onderzochte zaken bevatten echter ook voorbeelden waarin dienstverlening plaatsvond vanuit loyaliteit, afhankelijkheid of dwang.

4 Contactpunten tussen illegaliteit en legaliteit

In hoofdstuk 3 bleek dat criminele samenwerkingsverbanden in veel gevallen een beroep doen op personen en bedrijven uit hun omgeving. Vaak brengt dat met zich mee dat er contact wordt gemaakt met 'de bovenwereld'. Een drugs crimineel bijvoorbeeld is voor grondstoffen of versnijdingsmiddelen in veel gevallen afhankelijk van reguliere bedrijven. Maar ook daders die zelf voorzien in de goederen en diensten die nodig zijn voor het criminele bedrijfsproces, staan daarbij vaak in verbinding met de legaliteit. Dit laatste is bijvoorbeeld het geval wanneer een dader zijn eigen (op papier) reguliere garagebedrijf gebruikt om criminele inkomsten wit te wassen.

Een crimineel samenwerkingsverband moet dus soms stappen zetten in de legaliteit, en wel zodanig dat de criminele activiteiten afgeschermd blijven. Tjinhuis publiceerde in 2006 een proefschrift over verbindingen tussen illegale en legale actoren in de misdaad (Tjinhuis, 2006). In zijn studie maakt hij onderscheid tussen verschillende niveaus waarop een dergelijke interface zich kan bevinden. In dit hoofdstuk gebruiken wij een soortgelijke, maar wel enigszins aangepaste indeling voor contactpunten tussen illegaliteit en legaliteit.⁴²

Het contactpunt kan ten eerste liggen op het niveau van een *persoon*. In paragraaf 4.1 bespreken we vier categorieën van personen die met elkaar gemeen hebben dat zij een positie hebben in de reguliere samenleving en beschikken over kennis, capaciteiten en/of bevoegdheden die van grote waarde kunnen zijn voor een crimineel samenwerkingsverband. Het gaat om: financiële specialisten; notarissen en advocaten; luchthavenpersoneel; en corrupte ambtenaren.

Een tweede niveau waarbinnen de verbinding kan worden gemaakt, is het niveau van de *onderneming* (paragraaf 4.2). Een voorbeeld van een onderneming die als contactpunt tussen illegaliteit en legaliteit dient, is het genoemde gebruik van een dekmantelbedrijf om een drugstransport te faciliteren. Een ander voorbeeld is de inzet van een (op papier) regulier bedrijf als tussenschakel om bij chemische of farmaceutische bedrijven bepaalde grondstoffen of versnijdingsmiddelen te kopen.

Ten derde kan gebruik worden gemaakt van de mogelijkheden die een bepaalde *gemeenschap* biedt. In paragraaf 4.3 bespreken we een aantal van die gemeenschappen. Het kan dan gaan om subculturele gemeenschappen zoals sommige motorclubs of woonwagenkampen (Huisman & Jansen, 2012), bepaalde etnische (deel)groeperingen, maar ook om een beroepsgroep of economische sector waarbinnen een sterke 'ons kent ons'-mentaliteit heerst, zoals de vastgoedsector (Van de Bunt et al., 2011). Wat deze gemeenschappen gemeen hebben is dat zij contacten, expertise en/of logistieke voorzieningen bieden die benut kunnen worden voor georganiseerde criminaliteit. Boven-

42 Tjinhuis onderscheidt personen, organisaties en jurisdicties. Op basis van het casusmateriaal hanteren wij hier een aangepaste indeling: personen; ondernemingen (organisaties); gemeenschappen; en door overheden gecreëerde voorzieningen.

dien kennen in ieder geval sommige van deze gemeenschappen een sterke sociale cohesie en beschikken ze in sommige gevallen over relatief afgesloten locaties, wat de afscherming ten goede komt.

Een vierde en laatste niveau is dat van *door overheden gecreëerde voorzieningen*. In paragraaf 4.4 bespreken we daar twee voorbeelden van: het misbruik van reguliere voorzieningen in Nederland (misbruik van de asielprocedure door mensensmokkelaren); en het misbruik van fiscaal-juridisch afgeschermded jurisdicties ('belastingparadijzen') voor witwasdoeleinden.

Een kenmerk dat een aantal 'contactpunten' deelt, is dat de criminele samenwerkingsverbanden gebruikmaken van beperkingen in het toezicht of het toezicht weten te omzeilen. De rol van ontbrekend of inadequaaf toezicht is het onderwerp van paragraaf 4.5. Criminele samenwerkingsverbanden profiteren van contactpunten tussen illegaliteit en legaliteit, maar het gebruik van die contactpunten brengt ook risico's met zich mee voor een criminele groepering. Deze komen aan bod in paragraaf 4.6. Paragraaf 4.7 bevat een recapitulatie.

Voordat we hieronder de verschillende niveaus van contactpunten tussen de illegaliteit en legaliteit met voorbeelden verhelderen, moeten nog drie opmerkingen worden gemaakt over de bedoelingen waarmee dit hoofdstuk is geschreven. De eerste opmerking betreft de keuze van voorbeelden van onder meer personen en gemeenschappen die kunnen dienen als contactpunt. Die voorbeelden zijn gekozen omdat de desbetreffende actoren, beroepsmatig of anderszins, mogelijkheden in zich dragen die goed van pas kunnen komen bij georganiseerde criminaliteit. Dat zij die mogelijkheden hebben, maakt hen echter natuurlijk nog niet crimineel. Crimineel worden zij pas wanneer zij die mogelijkheden doelbewust gaan benutten.

Daarmee zijn we bij een tweede punt gekomen waarbij een kanttekening gemaakt moet worden; de verwijtbaarheid van de betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit zoals die in het te bespreken casusmateriaal naar voren komt. Soms is die verwijtbaarheid zonneklaar, bijvoorbeeld wanneer een medewerker van de bagagekelder op Schiphol een tas met cocaïne uit de bagagestroom pikt om de controles te omzeilen. Vaak is echter de verwijtbaarheid geheel afwezig of simpelweg niet vast te stellen, zoals de advocaat die op verzoek van een cliënt aangeeft waar de grenzen van de wet liggen bij de handel in bepaalde stoffen. Verwijtbaarheid is dan ook niet een criterium dat is gebruikt bij de invulling van dit hoofdstuk. Het criterium was of personen, gemeenschappen en andere actoren, al dan niet bewust, van waarde kunnen zijn voor de totstandbrenging van georganiseerde criminaliteit.

Ten derde merken we op dat we geen uitspraken kunnen doen over de omvang van de betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit. Het is namelijk niet bekend in hoeverre de door ons onderzochte casussen representatief zijn voor alle gevallen. In samenhang daarmee moet ook worden beseft dat wij in het casusmateriaal gezocht hebben naar voorbeelden waarin van

betrokkenheid sprake is. Onze analyses waren niet gericht op ‘negatieve’ voorbeelden, zoals een medewerker van de bagagekelder die een verzoek om drugs binnen te loodsen afwijst. Dergelijke voorbeelden kunnen meestal ook niet worden gevonden omdat het casusmateriaal bestaat uit opsporingsonderzoeken en de opsporing meestal is gericht op wat wél is gebeurd. Onze analyses zijn kortom dus niet gericht op het vaststellen van de mate waarin verschillende maatschappelijke actoren betrokken zijn bij georganiseerde criminaliteit. Ook zijn ze niet gericht op het beoordelen van de verwijtbaarheid ervan. De analyses zijn primair gericht op het beschrijven van *hoe* die actoren in een aantal gevallen een faciliterende rol kunnen spelen.

4.1 Een persoon als contactpunt

Personen kunnen op verschillende manieren een interface vormen tussen de georganiseerde criminaliteit enerzijds en de legaliteit anderzijds. Zoals gezegd bespreken we hier vier categorieën van personen die vanwege hun meestal beroepsmatig verkregen kennis, capaciteiten en/of bevoegdheden als contactpunt kunnen fungeren. Het gaat om: 1) financiële specialisten, die van waarde zijn voor criminele samenwerkingsverbanden door specifieke kennis en soms ook vanwege de mogelijkheid om via bijvoorbeeld een bedrijfsstructuur geld wit te wassen; 2) notarissen en advocaten, die vanwege specialistische kennis, witwasmogelijkheden (derdengeldenrekening) of bepaalde exclusieve bevoegdheden van nut kunnen zijn; 3) luchthavenpersoneel, dat in sommige zaken als gevolg van zijn bevoegdheden een belangrijke rol speelt bij de invoer van drugs en bij mensensmokkel/-handel,⁴³ en (4) corrupte ambtenaren, zoals medewerkers van politie, douane of andere overheidsdiensten die met hun informatiepositie of bevoegdheden een bijdrage kunnen leveren aan onder meer de afscherming van criminele activiteiten.

4.1.1 Financiële specialisten

In verschillende zaken zien we dat criminele samenwerkingsverbanden het verzorgen van de geldstromen of fiscale of financiële kwesties uitbesteden aan individuele specialisten. Deze specialisten leveren de volgende diensten: het investeren en doorsluizen van vermogen; het verrichten van transacties; het oprichten van rechtspersonen; het verzorgen van contacten met de Belastingdienst; en het fiscaal afschermen van vermogen. De financiële specialisten opereren vaak zelfstandig en soms hebben ze een uitgebreide bedrijfsstructuur achter zich. Het gaat in ieder geval steeds om een enkel persoon waarmee het criminele samenwerkingsverband in contact staat,

⁴³ Ook havenpersoneel kan een dergelijke rol spelen. Over hen biedt het casusmateriaal echter minder informatie (zie paragraaf 4.1.3).

waardoor de ‘financiële man of vrouw’ dus fungeert als persoonlijke interface voor de criminele groepering.

Deze specialisten bestaan uit accountants, boekhouders, belastingadviseurs – waaronder zich ook enkele ex-medewerkers van de Belastingdienst bevinden – en vermogensbeheerders. Dergelijke personen met een rol zoals zojuist omschreven zien we onder meer in casus 7, 24, 30, 38, 63, 70, 90, 99 en 121. In de meeste van die zaken verleent de specialist zijn diensten aan drugscriminelen, een enkele keer gaat het om het beheren van afgeperst geld.

In de twee onderstaande casussen zien we de rol van respectievelijk een adviseur en boekhouder.

Na de blokkering van een Zwitserse bankrekening kwam belastingadviseur Z in beeld. Deze bedacht een constructie om een andere persoon naar voren te schuiven als rechthebbende (casus 24).

Hoofdverdachte C laat al jaren zijn administratie verzorgen door dezelfde boekhouder. De boekhouder opent een bankrekening in België voor C en zijn vrouw en verricht transacties. Zo zorgt hij bijvoorbeeld voor een aandelenportefeuille van €1.000.000 (casus 30).

Soms verloopt het witwassen via een vermogensbeheerder of zakenman die via een groot aantal rechtspersonen en (andere) bezittingen een sterke positie heeft in de bovenwereld. Dergelijke personen kunnen, wanneer ze bereid zijn (al dan niet vrijwillig) om zich met misdaadgeld in te laten, van grote waarde zijn voor een dader. Eén van de onderzochte casussen draait om een zakenman die miljoenen euro's heeft witgewassen. Van belangrijke waarde voor zijn witwasactiviteiten was de omvangrijke en complexe structuur aan vennootschappen die hij bezat. Net zo belangrijk was dat hij een ‘nette zakenman’ was en dat hij opereerde in de luwte. Dat maakte hem een aantrekkelijke interface tussen illegaliteit en legaliteit. In het requisitoir tegen de verdachte is dit als volgt verwoord.

‘Er is niemand in het dossier die hem in verbinding zou hebben gebracht met valsheid in geschrift, oplichting, witwassen en belastingfraude. Integendeel, veel getuigen staken de hand voor hem in het vuur. (...) (De verdachte was) niet alleen onbekend, hij was ook het toonbeeld van onkreukbaarheid, met wereldwijde contacten en goed thuis in het werken met *offshores* (één van de onderzochte casussen)’.

4.1.2 Notarissen en advocaten

Notarissen en advocaten behoren tot een categorie van dienstverleners waar personen in bepaalde situaties gebruik van moeten maken, omdat dat wettelijk is voorgeschreven of omdat dat vanwege de benodigde expertise moeilijk

anders kan. Zo kunnen bepaalde goederen en rechtspersonen alleen van eigenaar wisselen wanneer daar een notaris bij is betrokken. Daarnaast laten verdachten in strafzaken zich doorgaans, hoewel daar geen verplichting voor geldt, vertegenwoordigen door een advocaat.

Notarissen en advocaten leveren om een aantal redenen relevante en/of aantrekkelijke diensten voor de georganiseerde criminaliteit en zouden een ideale brugfunctie kunnen vervullen.

Advocaten verdedigen verdachten in straf- en ontnemingszaken of kunnen personen adviseren omtrent de juridische toelaatbaarheid van bepaalde handelingen. Notarissen zijn verder betrokken bij vastgoedtransacties en de oprichting en overdracht van rechtspersonen, handelingen die ook worden uitgevoerd in bepaalde witwasconstructies. Verder genieten beide beroepsgroepen het verschoningsrecht en hebben zij een geheimhoudingsplicht ten aanzien van de informatie die zij met hun cliëntèle uitwisselen. Bovendien geldt in beginsel dat informatie moet worden vernietigd die met bijzondere opsporingsmethoden is verzameld en onder het verschoningsrecht valt van advocaten, notarissen, artsen of geestelijken. Opgenomen telefoongesprekken tussen een verdachte en een advocaat of notaris moeten dan ook worden vernietigd en kunnen niet in een strafzaak worden gebruikt. Een verdachte die de afgeschermd status van deze zogenoemde geheimhoudersgesprekken weet te gebruiken voor criminele doeleinden kan daar groot voordeel uit halen. Verder beschikken zowel advocaten als notarissen over een derdengeldenrekening, die gebruikt wordt om namens een cliënt bepaalde financiële transacties te verrichten, zoals het overmaken van de overeengekomen aankoopprijs van een huis. Ook deze derdengeldenrekeningen hebben een bijzondere status en zijn in zekere zin dus afgeschermd, hetgeen gebruiksmogelijkheden voor criminelen met zich meebrengt.⁴⁴ Ten slotte kan ook de respectabiliteit van het notariaat en de advocatuur worden misbruikt door criminelen. De uitstraling van eerbaarheid en betrouwbaarheid die deze beroepsgroepen hebben, kan doorwerken op een cliënt, wanneer deze bijvoorbeeld door een notaris of advocaat wordt geïntroduceerd bij een bank. Een cliënt met criminele bedoelingen zou zichzelf zo van een legitiem voorkomen kunnen voorzien (PEO, Bijlage X, 1996; Lankhorst & Nelen, 2005). Vanwege de genoemde mogelijkheden van deze beroepsgroepen, en in het geval van strafrechtadvocaten ook vanwege de criminele achtergrond van een deel van de klanten, vormen zij in potentie een risicogroep; dat wil zeggen dat ze kans lopen om met personen in aanraking te komen die hen voor criminele doeleinden willen gebruiken. Dat is de reden waarom deze beroepsgroepen in dit hoofdstuk worden besproken.

44 Recentelijk is de beschermde status van de derdengeldenrekening van notarissen ingeperkt en is er een beperkte informatieplicht ingevoerd (Wet van 24 november 2011, *Staatsblad* 2011, 557). Krachtens deze wet moeten notarissen in bepaalde gevallen informatie verstrekken over het betalingsverkeer dat via de derdengeldenrekening verloopt.

Voorgaand onderzoek

Ten behoeve van de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden heeft Van de Bunt onderzoek gedaan naar de rol van vrije beroepsbeoefenaars in de georganiseerde criminaliteit. Hij maakte daarbij onderscheid tussen verwijtbare betrokkenheid in enge en verwijtbare betrokkenheid in ruime zin. Van het eerste type is sprake als een notaris of advocaat in strafrechtelijke zin betrokken is bij misdrijven van het criminele samenwerkingsverband. Bij verwijtbare betrokkenheid in ruimere zin is het niet zo dat de notaris of advocaat welbewust meewerkt aan strafbare handelingen maar heeft hij niet voldoende zorgvuldigheid in acht genomen om misbruik van zijn diensten te voorkomen.

Voor de periode 1990-1995 kwam Van de Bunt tot in totaal 29 gevallen van verwijtbare betrokkenheid in ruimere zin van advocaten. Daarnaast waren er nog verschillende gevallen naar voren gekomen waarbij de betrokkenheid een sterk 'zou-karakter' had en waarbij de juistheid niet aangetoond kon worden. Geïnterviewde rechercheurs meldden verder nog dat het meestal niet komt tot vervolging van advocaten. Het Openbaar Ministerie zou daarin terughoudend zijn. Voor wat betreft de notarissen komt het onderzoek tot dertien gevallen (PEO, Bijlage X, 1996).

Lankhorst en Nelen hebben enige tijd later eveneens onderzoek gedaan naar de betrokkenheid van notarissen en advocaten en bij georganiseerde criminaliteit. Zij gebruikten daarbij dezelfde definitie als Van de Bunt. Over de periode 1996-2001 constateerden zij ten aanzien van elf advocaten een vermoeden van verwijtbaarheid in enge zin. Daarvan zijn er vijf vervolgd, hetgeen resulteerde in drie veroordelingen en twee vrijspraken. Bij de notarissen kwamen zij tot acht gevallen waarin vermoedens bestonden van verwijtbaarheid in enge zin, waarvan vier notarissen zijn vervolgd en veroordeeld. De omvang van verwijtbare betrokkenheid in ruime zin konden de door Lankhorst en Nelen ondervraagde respondenten niet aangeven, hoewel ze wel aangaven met regelmaat zaken tegen te komen waarin notarissen en advocaten de zorgvuldigheidsnorm niet in acht nemen (Lankhorst & Nelen, 2005, p. 33-35). De auteurs merkten hierbij op dat het aantal zaken waarschijnlijk niet indicatief is voor de omvang van het probleem. Binnen de opsporing zou nogal terughoudend worden omgegaan met onderzoek naar 'foute' notarissen en advocaten. Wanneer een vertegenwoordiger van deze beroepsgroepen in een opsporingsonderzoek in beeld komt, wordt hij slechts zelden zelf als verdachte aangemerkt. Deze terughoudendheid zou het gevolg kunnen zijn van de beperkingen die gelden vanwege het verschoningsrecht en de geheimhoudingsplicht die voor notarissen en advocaten gelden en het hoge afbreukrisico. Verder zou de financiële recherche niet sterk ontwikkeld zijn, hetgeen ook remmend werkt op het aantal zaken dat aan het licht kan komen. Ook kunnen notarissen en advocaten voor verschillende criminele samenwerkingsverbanden werken, waardoor de diensten van een klein aantal van deze

beroepsbeoefenaren aan relatief veel criminelen ten goede kunnen komen (Lankhorst & Nelen, 2005, p. 47).

Betrokkenheid van notarissen en advocaten in de bestudeerde zaken

In verschillende zaken die voor de eerste tot en met vierde ronde van de monitor zijn bestudeerd, zien we signalen van mogelijke betrokkenheid van notarissen en/of advocaten bij georganiseerde criminaliteit. Het gaat daarbij om notarissen en advocaten die mogelijk op een verwijtbare manier betrokken zijn bij het handelen van verdachten, maar ook om gevallen waarin verwijtbaar gedrag van deze beroepsbeoefenaren in eerste instantie niet aan de orde is maar waarin zij toch, actief of passief, een opvallende rol hebben gespeeld. Wij hanteren hier dan ook een wat bredere invalshoek dan in het onderzoeksverslag van de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden. Hier gaat het vooral om de functie die een notaris of advocaat, bewust of onbewust, heeft vervuld binnen een crimineel samenwerkingsverband en niet zozeer om de mate van verwijtbaarheid.

Vaak blijft het overigens bij vermoedens van betrokkenheid, omdat de signalen niet verder worden uitgezocht of omdat onduidelijk is wat er met de signalen is gedaan.⁴⁵ Verder geldt dat, zoals ook al in de inleiding van dit hoofdstuk is opgemerkt, op basis van het casusmateriaal geen uitspraken kunnen worden gedaan over de *omvang* van de betrokkenheid van de genoemde beroepsgroepen. Dat is ook niet de bedoeling van deze paragraaf; het gaat alleen om het inventariseren van de mogelijke *verschijningsvormen* van die betrokkenheid.

Notarissen

In relatief weinig van de door ons onderzochte zaken zien we dat een notaris een rol speelt. Zoals gezegd kan het gebruik van de derdengeldenrekening van een notariskantoor aantrekkelijk zijn wanneer een crimineel samenwerkingsverband geld wil wegsluizen. In een zaak waarin met de aanbesteding en verkoop van vastgoed is gefraudeerd, is dat ook gebeurd. Ook legt de notaris afspraken vast die tussen leden van het criminele samenwerkingsverband worden gemaakt.

Notaris J is juridisch adviseur van twee bedrijven van de hoofdverdachten. Deze hoofdverdachten plegen miljoenenfraude met vastgoedprojecten. Zo worden onder meer bij een te realiseren project veel te hoge kosten in rekening gebracht. De overwinsten – de criminele verdiensten – worden in eerste instantie ‘geparkeerd’ bij een vennootschap. Vervolgens wordt het overgemaakt naar de derdengeldenrekening van notaris J. Daar blijft het een half jaar staan, in de hoop dat de geldstroom en uiteindelijk

45 Meer in het in het algemeen geldt dat in de dossiers vaak in het midden wordt gelaten hoe de betrokkenheid van ‘professionals’ uit de reguliere omgeving, zoals notarissen, advocaten, trustkantoren en financiële adviseurs, moet worden geduid in termen van verwijtbaarheid.

dus de fraude niet ontrafeld wordt. Via de derdengeldenrekening moet het terechtkomen bij de twee bedrijven van de hoofdverdachten, onder meer via valse facturen. Daarnaast heeft de notaris de verdachten ondersteund door onderlinge afspraken vast te leggen (één van de onderzochte casussen).

Bovenstaande casus is echter één van de zeer weinige voorbeelden in de door ons onderzochte zaken waarin een notaris daadwerkelijk als verdachte wordt aangemerkt. In verschillende gevallen gaan de vermoedens niet verder dan 'twijfels', is er 'geen concreet bewijs' of reiken de 'verwijten' jegens de notarissen niet verder dan 'enige gemakzucht' of een 'lijdelijke opstelling'. Deze laatste kwalificatie is volgens het Openbaar Ministerie van toepassing op een notaris in een afpersingszaak.

De afpersing behelsde onder meer de voorgenomen gedwongen verpanding van aandelen in een recreatiepark ter voldoening van een fictieve schuld. De verpandingsakte werd getekend op een notariskantoor. In die verklaring werd tevens een boetebepaling opgenomen die voorschreef dat A, degene die werd afgeperst, een boeterente moest betalen indien hij voor een bepaalde datum niet aan zijn verplichtingen had voldaan. Die datum was op het moment dat de boetebepaling werd opgenomen echter al verstreken (één van de onderzochte casussen).

Notarissen kunnen behalve door daders ook door slachtoffers van georganiseerde criminaliteit worden gebruikt. In bovenstaande casus is A namelijk op dezelfde dag dat hij de notariële verpandingsakte ondertekende naar een andere notaris gegaan om daar een verklaring af te geven omtrent de ware toedracht van de verpanding.

A, degene die voor miljoenen euro's wordt afgeperst, gaat op de dag van het tekenen van de verpandingsakte bij notaris D, naar notaris M om een verklaring af te geven. In die verklaring is onder meer het volgende opgenomen: '(...) Aldaar werd ik gedwongen een onherroepelijke volmacht te geven en te tekenen waarbij de aandelen in Recreatiepark (...) zouden worden verpand aan (...) voor een fictieve schuld van (...) aan (...) en een gefingeerde schuld van (...) aan (...).' De verklaring eindigt met deze zin: 'Mocht ik toch worden geliquideerd dan verzoek ik notaris M deze verklaring aan de politie te overhandigen.' Een jaar later wordt A inderdaad vermoord, waarna notaris M de verklaring aan de politie overhandigt (één van de onderzochte casussen).

Advocaten

Advocaten wordt in vergelijking met notarissen in meer zaaksdossiers een rol toegedicht. Hieronder bespreken we een aantal gevallen waarin een advocaat

door een crimineel samenwerkingsverband mogelijk is gebruikt ten behoeve van criminele activiteiten. Wanneer in dossiers advocaten naar voren komen die mogelijk betrokken zijn bij georganiseerde criminaliteit, dan valt hun (veronderstelde) rol doorgaans onder één van de volgende noemers: advisering ten aanzien van de strafrechtelijke grenzen van handelen; het verlenen van een schijn van betrouwbaarheid; afscherming; ondersteuning bij mensenhandel/-smokkel; en witwassen. In verreweg de meeste van de gevallen die we in de dossiers zijn tegengekomen, is geen sprake van strafrechtelijk vastgestelde verwijtbaarheid, dat wil zeggen dat voor zover bekend niet is komen vast te staan dat de advocaat zich strafbaar heeft gedragen. In sommige zaken was er helemaal geen aanleiding om van strafbare gedragingen uit te gaan. In andere zaken waren er wel reëel bestaande vermoedens van verwijtbaarheid, maar waren deze (op het moment dat de zaak werd bestudeerd) nog niet onderzocht door het opsporingsteam of was het onduidelijk wat er met de signalen was gedaan.

In een aantal zaken zien we dat advocaten adviezen geven of andere diensten leveren die omschreven zouden kunnen worden als het *aangeven van de strafrechtelijke grenzen van bepaald handelen*. Het lijkt daarbij om legitieme dienstverlening te gaan die door het criminele samenwerkingsverband wordt gebruikt om met zijn (illegale) handelen zo dicht mogelijk binnen de wettelijke grenzen te blijven.

In één van de onderzochte casussen profiteren verdachten van de winstgevendheid van drugshandel zonder zelf direct in drugs te handelen. Zij doen dat door drugshandelaren stoffen te verkopen die gebruikt worden om drugs mee te versnijden. Deze stoffen zijn in beginsel niet verboden, maar doelbewust meewerken aan drugshandel is dat wel. Voordat zij de handel beginnen, vragen ze een advocaat om advies.

Twee verdachten die versnijdingsmiddelen hebben verkocht aan drugshandelaren hebben, voordat ze hun 'bedrijf' begonnen, overlegd met een advocaat. De advocaat heeft, aldus de verdachten, in een brief uiteengezet in hoeverre de handel in bepaalde op zichzelf legale stoffen binnen de grenzen van de wet valt. In de brief geeft, aldus een proces-verbaal, de advocaat aan dat handel in middelen die niet onder de Wet geneesmiddelenvoorziening, de Wet voorkoming misbruik chemicaliën en de Warenwet vallen, in beginsel vrij is en niet strafbaar. Tegelijkertijd wijst hij op 'het probleem van art. 10a Opiumwet' en noemt een arrest van de Hoge Raad uit 2002: handel in middelen waarmee harddrugs worden versneden is ingevolge art. 10a Opiumwet wel degelijk strafbaar.⁴⁶ Als men zou leveren aan een bedrijf lijkt er volgens de advocaat geen probleem te zijn, maar 'leveringen aan natuurlijke personen onder verdachte omstandigheden blijft evenwel riskant', aldus de advocaat in de brief. Met die brief als leidraad hebben de verdachten vervolgens hun handel opgezet. De

46 Hoge Raad, 8 oktober 2002, L/N AE5613.

advocaat is in het onderzoek niet aangemerkt als verdachte; het gaat om een legitieme brief aan zijn cliënt, waarin hij op bepaalde feiten en risico's wijst. De twee verdachten zijn wel veroordeeld (één van de onderzochte casussen).

Ook in een andere zaak zien we dat verdachten een advocaat inschakelen om zoveel als mogelijk de (veronderstelde) wettelijke ruimte voor, in dit geval de productie van nieuwe drugs, te benutten.

Verdachten doen verschillende keren bestellingen voor chemicaliën en laboratoriummateriaal bij een Belgisch chemisch bedrijf. Op enig moment komt verdachte F met het verzoek om voor €45.000 een product te fabriceren dat op dat moment op de nominatie staat om verboden te worden vanwege de mogelijkheid om er drugs mee te produceren. F overlegt daarbij een door een advocaat opgemaakte brief waarin staat dat de stof legaal is volgens informatie van Volksgezondheid en Justitie. Uiteindelijk durft geen enkel laboratorium de stof te produceren omdat het in diverse stadia van de aanmaak uiterst explosief is (één van de onderzochte casussen).

In een andere casus verleent een advocaat ook juridische ondersteuning, in dit geval bij contracten, maar wordt hij ook gebruikt om *een schijn van betrouwbareheid* te verlenen aan oplichtingspraktijken.

Het criminele samenwerkingsverband haalde klanten over geld te investeren in de valutahandel, om zich deze gelden vervolgens wederrechtelijk toe te eigenen. Na telefonische benadering van klanten en toezending van brochures gingen buitendienstmedewerkers bij de mensen langs met Engelstalige contracten en een goed verhaal. De verhalen stonden haaks op de inhoud van het contract dat door de klant ondertekend moest worden. R was advocaat van hoofdverdachte D. R was aanwezig bij besprekingen met medewerkers die klanten moesten werven. Hij verklaarde dan tegenover medewerkers dat alles legaal en prima in orde was. Niet alle medewerkers waren op de hoogte van de fraude en sommigen waren best kritisch. R moest ook sommige, naïeve, directeuren van telemarketingkantoren overtuigen dat alles kon en legaal was. Verder bemoeide hij zich met het doorspreken van de contracten, die heel goed opgesteld waren. Met de tekst van de wurgcontracten in de hand konden ze eventuele lastige vragen van klanten moeiteloos pareren, want deze hadden ze zelf ondertekend. Het is echter erg moeilijk te bewijzen dat de advocaat niet te goeder trouw was. Hij wordt dan ook niet als verdachte aangemerkt (één van de onderzochte casussen).

In verschillende dossiers zijn er aanwijzingen dat een advocaat, of zijn voorzieningen, gebruikt wordt ter *afscherming* van verdachten. Zo wordt in een aantal zaken vermeld dat verdachten via een advocaat inzage hebben in de zaaksdossiers en/of verklaringen van andere verdachten.

A, een verdachte in een drugszaak, vertelt dat advocaat K een vriendschappelijke relatie heeft met hoofdverdachte R. Verder verklaarde hij: 'Op een gegeven moment moest ik twee processen-verbaal kopiëren inzake de moord op (...) en de strafzaak tegen (...) en deze stukken heb ik bij K opgehaald.' Ook verklaart de verdachte dat K hem had gevraagd om een vuurwapen. 'Dit vuurwapen (...) heb ik (...) naar K gebracht en afgegeven aan K persoonlijk.' Tijdens huiszoeking in de woning van R werden inderdaad twee zaaksdossiers met betrekking tot de genoemde zaken aangetroffen en in beslag genomen (één van de onderzochte casussen).

Kennis van de verklaringen van medeverdachten, vooral wanneer die medeverdachten weten dat hun verklaringen terecht zullen komen bij bijvoorbeeld de leidende figuur binnen een crimineel samenwerkingsverband, kan worden gebruikt ter afscherming van het eigen criminele handelen. Onderstaande casus is daar een voorbeeld van.

De verdachten uit de groep willen wel verklaringen afleggen, maar dan zonder de aanwezigheid van advocaten, want die zijn in dienst bij hoofdverdachte K (één van de onderzochte casussen).

De voorzieningen van een advocaat kunnen ook op een nog veel directere wijze worden gebruikt voor het afschermen van strafbare gedragingen. In één casus zien we dat een hoofdverdachte in een afpersingszaak het kantoor van de advocaat gebruikt voor de afpersingspraktijken, voor zover bekend geheel buiten medeweten van de advocaat om. Het gebruik van het kantoor zal een overrompelend effect hebben gehad op het slachtoffer, maar het stelde de daders bovendien ook in staat om de afpersing letterlijk buiten beeld en gehoor van de opsporing te houden.

De afgeperste persoon, G, wordt op enig moment gebeld vanuit het advocatenkantoor en gevraagd om naar het pand van zijn raadsman te komen. Aangekomen in het advocatenkantoor wordt G niet opgewacht door zijn raadsman maar door zijn afpersers, die hem onder meer met een vuurwapen bedreigen (één van de onderzochte casussen).

In een aantal dossiers is sprake van mogelijke betrokkenheid van advocaten bij *mensenhandel/-smokkel*. Hun wordt dan een rol toegedicht bij onder meer het verkrijgen van een verblijfsvergunning, zoals in onderstaande casus.

Advocaat Z was betrokken bij het regelen van schijnhuwelijken, het aanvragen van vergunningen tot verblijf bij partner, en was tevens bemiddelaar en adviseur van verdachten B en E. Hij wist dat één van de vrouwen die garant stond voor E zich prostitueerde. In verband met het verkrijgen van een verblijfsvergunning voor E raadde hij aan dat zij een eerbaar beroep moest vermelden en ervoor moest zorgen dat het aantoonbaar was dat ze €800 per maand aan inkomsten had. Onbekend is hoe deze zaak wat betreft de advocaat is afgehandeld (één van de onderzochte casussen).

Verder worden advocaten in een aantal zaken in verband gebracht met vermoedens van *witwassen*. Zo kunnen advocaten worden ingezet om buitenlandse rechtspersonen op te richten die worden gebruikt om vermogens af te schermen, zoals in één van de onderzochte casussen (waarbij het echter niet duidelijk is of de advocaat doelbewust meewerkte aan het verhullen van vermogens). In een andere zaak wordt een advocaat daadwerkelijk als verdachte van witwassen aangemerkt. Hij zou onder meer een derdengeldenrekening hebben laten gebruiken (één van de onderzochte casussen). De uitkomst van het onderzoek is onbekend. In weer een andere zaak wordt melding gemaakt van een advocaat die eveneens onderwerp van strafrechtelijk onderzoek is geweest vanwege verschillende verdenkingen van witwassen. Deze advocaat wordt echter vermoord (één van de onderzochte casussen). In onderstaande casus is een advocaat betrokken bij verdachte overboekingen.

L, de verdachte in een Spaans witwasonderzoek, kocht op enig moment een aantal vennootschappen in Spanje. Op de bankrekening van een vennootschap werd in totaal \$ (...) gestort door verder onduidelijke buitenlandse vennootschappen en ook werd \$ (...) contant gestort door L zelf. De Spaanse bank vroeg om nadere gegevens, waarop L verwees naar een Nederlandse advocaat; G. G overlegt vervolgens stukken aan de bank en verklaart dat het gaat om geld voor een lening en voor de export van fruit. De Spaanse politie vermoedt dat het geld uit misdrijf afkomstig is en dat er sprake is van witwassen. In het onderzoek naar witwassen dat de Spanjaarden doen, komen diverse financiële verbanden naar voren met verdachten in een Nederlands onderzoek naar cocaïnehandel. Op het moment van dataverzameling liep het onderzoek naar de rol van advocaat G nog (één van de onderzochte casussen).

Advocaten kunnen adviezen verstrekken omtrent financiële constructies of diensten verlenen ten behoeve van betalingen of het oprichten van rechtspersonen, maar soms lijkt van een meer directe, persoonlijke betrokkenheid sprake, bijvoorbeeld wanneer een advocaat een constructie onder zijn eigen naam of die van zijn kantoor 'weschrijft'. Zo zou een advocaat beschikken over een discotheek die is gefinancierd met geld van een hoofdverdachte in

een cocaïnezaak, hetgeen hem onderwerp van onderzoek maakt (één van de onderzochte casussen). In een andere zaak wordt een advocaat aanvankelijk verdacht van verschillende vormen van betrokkenheid bij een drugsorganisatie, althans er bestaan op zijn minst vermoedens over. Later blijft daar alleen een gedraging van over die waarschijnlijk het doel had om een verdachte een ogenschijnlijk legale bron van inkomsten te geven.

F is advocaat. Een verdachte, J, uit een crimineel samenwerkingsverband dat xtc produceert en verhandelt, verklaart aanvankelijk dat F op verschillende manieren bij de productie betrokken is. Zo zou F opdrachtgever en organisator zijn van de xtc-productie in twee laboratoria en zouden chemicaliën op het kantoor van F zijn opgehaald. Ook zou J door cliënten van F zijn opgezocht en bedreigd toen er tussen hen beiden problemen waren. Later trekt J zijn verklaring echter in. Ook een tap op de telefoon van F en een huiszoeking in zijn kantoor leveren geen bewijzen voor de genoemde feiten op. Wel is komen vast te staan dat F een chemicus valselijk op de loonlijst heeft gezet van zijn advocatenkantoor, waarvoor hij ook wordt vervolgd (één van de onderzochte casussen).

Zowel in het onderzoek ten behoeve van de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden als door Lankhorst en Nelen is geconstateerd dat politie en justitie terughoudend zijn met het instellen van onderzoek naar advocaten. In de analyses van zaken die voor de Monitor Georganiseerde Criminaliteit zijn verricht, is geen expliciete aandacht besteed aan de mate waarin binnen de opsporing terughoudend wordt omgegaan met signalen omtrent de rol van advocaten. Wel is duidelijk dat, hoewel ook een aantal advocaten wel degelijk voorwerp van onderzoek is gemaakt of als verdachte is aangemerkt, in verschillende zaken signalen van mogelijke verwijfbare betrokkenheid van advocaten niet verder zijn onderzocht. Opsporingsonderzoeken genereren echter vrij vaak 'zijpaden' die niet worden 'uitgerechercheerd', ook als er geen advocaten in het spel zijn.

Behalve dat er binnen een opsporingsonderzoek noodzakelijkerwijs prioriteiten moeten worden gesteld, geldt in het geval van onderzoek naar advocaten dat daar extra complicaties voor de opsporing aan verbonden zijn, zoals het verschoningsrecht en de beperkingen voor de inzet van opsporingsmiddelen. Verder geldt een groter afbreukrisico; in vergelijking met onderzoek naar andere verdachten geldt bij onderzoek naar advocaten een grotere kans op onrust (binnen de beroepsgroep of politiek), imagoschade of andere negatieve bijeffecten. Terughoudendheid, althans 'extra zorgvuldigheid', wordt dan ook expliciet voorgeschreven in een aanwijzing van het College van procureurs-generaal over de toepassing van opsporingsbevoegdheden en dwangmiddelen tegen advocaten (Aanwijzing toepassing opsporingsbevoegdheden en dwangmiddelen tegen advocaten, *Staatscourant*, 2011, nr. 4981).

Een enkele keer wordt in een zaak expliciet duidelijk dat een advocaat aanvankelijk onderwerp van onderzoek is geweest maar dat dit tot niets heeft geleid. In onderstaande casus komt goed de specifieke problematiek naar voren die kan spelen wanneer een advocaat als verdachte wordt aangemerkt.

In een onderzoek naar drugsmokkel wordt op enig moment advocaat G als verdachte aangemerkt omdat hij mogelijk als opdrachtgever betrokken zou zijn bij een drugstransport. Het eerste vermoeden ontstond naar aanleiding van een tapgesprek. De verdachten gaven via de telefoon aan elkaar door wat mogelijke data waren voor een drugstransport. Op een keer gebeurde dat via de advocaat van één van de verdachten. Zoals in dergelijke gevallen is voorgeschreven, trad de officier van justitie in overleg met de Deken van de Orde van Advocaten over het afgeluisterde gesprek waaraan de advocaat deelnam. De Deken was van oordeel dat het gesprek onder het verschoningsrecht valt. De gesprekken werden vernietigd. Bovendien werd binnen het Openbaar Ministerie van hogerhand besloten dat het onderzoek stopt vanwege het afbreukrisico. Het traject eindigde aldus (één van de onderzochte casussen).

Zoals gezegd is vaak echter ook onduidelijk of de gedragingen van een advocaat wel echt verwijtbaar, laat staan strafbaar zijn. Tegelijkertijd geldt dat duidelijkheid daaromtrent pas verkregen kan worden als er onderzoek wordt gedaan. De combinatie van signalen die op zichzelf nog niet eenduidig te kwalificeren zijn enerzijds en een terughoudendheid om de signalen te onderzoeken anderzijds, komt terug in het volgende fragment.

Een advocaat, V, van één van de verdachten is volgens de recherche 'niet helemaal zuiver op de graat'. Bij huiszoeking wordt een kwitantie gevonden waaruit blijkt dat E deze raadsman meer dan €35.000 contant heeft betaald. Deze contante betaling had V aan de Deken moeten melden. Dit heeft hij waarschijnlijk niet gedaan. Door het team wordt dit echter niet geverifieerd; de melding geschiedt misschien alsnog, meende de recherche. Uit taps blijkt verder dat de raadsman een nacht in de woning van E heeft doorgebracht (één van de onderzochte casussen).

Hiermee zijn de verschillende rollen die advocaten in de onderzochte zaken (mogelijk) hebben gespeeld in kaart gebracht. Soms lijkt het daarbij te gaan om legitieme dienstverlening, zoals het aangeven van de wettelijke grenzen bij het handelen in bepaalde stoffen. In andere gevallen zijn er vermoedens dat de advocaat in kwestie doelbewust ondersteuning gaf bij criminele activiteiten. Deze vermoedens worden echter maar in een klein aantal gevallen strafrechtelijk onderzocht. Hierbij kan terughoudendheid van politie en justitie om onderzoek te doen naar deze beroepsgroep een rol spelen.

4.1.3 Luchthavenpersoneel

Voor criminele samenwerkingsverbanden die internationaal handel drijven zijn lucht- en zeehavens belangrijke logistieke knooppunten. Personen die werkzaam zijn in deze havens vormen daarom in potentie een zeer waardevol contactpunt tussen de illegaliteit en de legaliteit. Zo kunnen zij ervoor zorgen dat personen of goederen buiten de controles om het land in komen. De onderzochte zaken bieden in dit verband meer informatie over luchthaven- dan over zeehavenpersoneel. Dat kan liggen aan de selectie van zaken die wij hebben bekeken, maar de oorzaak kan ook zijn dat bij de smokkel via zeehavens de daders minder afhankelijk zijn van meewerkend personeel. Op deze plaats gaan we alleen in op luchthavenpersoneel.

Het onderzochte casusmateriaal bevat verschillende voorbeelden waarin luchthavenpersoneel zijn bevoegdheden misbruikt in dienst van drugssmokkel- of mensensmokkelorganisaties. In casus 16, 43, 58, 98, 102 en 126 worden medewerkers op of rondom een Nederlandse luchthaven – schoonmakers, stewards, of medewerkers in de bagagekelder of de vrachtafdeling – ingezet om drugszendingen ongezien binnen te brengen. Onderstaande casus is een voorbeeld van een zaak waarin medewerkers van de bagagekelder een dergelijke rol spelen (Zie ook Van de Bunt & Kleemans, 2007, p. 81-85).

De betrokkenen werkten voor een afhandelingsbedrijf in de bagagekelder van Schiphol. Koffers werden door de verzendende partij op Curaçao gevuld. De verzendende persoon gaf van te voren aan hoe de koffer eruit zag en op welke plaats in de container deze koffer zich bevond. Hoofdverdachte J was coördinator bagageafhandeling bij een afhandelingsbedrijf. Vanuit die functie was hij in staat om bepaalde medewerkers op een bepaald moment een dienst te laten draaien, hetgeen nodig was wanneer er een container met cocaïne binnen kwam. In de bagagekelder wordt de koffer vervolgens uit de container gehaald. In deze koffer zit een rugtas met cocaïne, die eruit wordt gehaald waarna de koffer weer terug in het systeem wordt gezet en vervolgens wordt doorgestuurd – over het algemeen betrof het transferbagage. De rugtas met de cocaïne wordt door een van de medewerkers van het afhandelingsbedrijf van *airside* naar *landside* gebracht. Eenmaal op *landside*, waar veel verkeer in en uit rijdt, wordt de rugtas overgedragen aan een andere medewerker van de organisatie die de drugs met een auto wegrijdt (casus 102).

Beroepsgroepen die op of rondom luchthavens werkzaam zijn, kunnen ook ‘van pas komen’ voor bijvoorbeeld mensensmokkelactiviteiten of vormen van mensenhandel waarbij het slachtoffer ook het land binnengesmokkeld moet worden. Zo zijn er drie zaken uit de eerste ronde van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit waarin schoonmakers op Schiphol mensensmokkel

mogelijk maken; door personen vanuit de transitruimte naar buiten te sluiten (casus 1), door bij personen de paspoorten in te nemen voordat zij bij de controles aankomen en asiel aanvragen (casus 33); of door een te smokkelen persoon via de personeelsdoorgang voorbij de controles te krijgen (casus 34).

4.1.4 *Corrupte ambtenaren*

Het hebben van een corrupt contact binnen bijvoorbeeld politie, justitie of de douane kan van grote waarde zijn voor een groepering die actief is in de georganiseerde criminaliteit. Corrupte contacten kunnen een specifieke rol spelen bij cruciale schakels in een handelsketen, bijvoorbeeld wanneer een douanier ervoor zorgt dat een lading drugs ongemerkt langs de controles komt. De genoemde ambtenaren kunnen echter ook worden gebruikt voor meer algemene afschermingsdoeleinden. Zo zou een contact bij de politie bijvoorbeeld kunnen worden gebruikt om op de hoogte te geraken van opsporingsactiviteiten. In verschillende zaken zijn er signalen van mogelijke betrokkenheid van Nederlandse of buitenlandse ambtenaren (van onder meer de politie, douane of justitie). Meestal blijft het bij *mogelijke* betrokkenheid, aangezien maar voor weinig gevallen bekend is dat de betrokkenheid ook strafrechtelijk is vastgesteld. In veel zaken is onvoldoende bewijs en/of blijft onbekend in hoeverre nu echt sprake was van corruptie. Dit kan komen omdat signalen niet verder zijn onderzocht, omdat een zaak is geseponeerd of omdat we de afloop niet te weten zijn gekomen aangezien die afloop er nog niet was tijdens onze periode van dataverzameling en/of omdat signalen van corruptie direct naar gespecialiseerde eenheden worden overgedragen. Behalve het burger-luchthavenpersoneel dat in de vorige paragraaf is besproken, zijn vanzelfsprekend ook overheidsdienaren als politie- en douanepersoneel op en rondom luchthavens van potentieel grote waarde voor transit-criminaliteit. Zij hebben, meer nog dan het genoemde burgerpersoneel, beroepsmatig bepaalde exclusieve bevoegdheden die criminele samenwerkingsverbanden die internationaal handel drijven goed kunnen gebruiken, en soms simpelweg nodig hebben. De mogelijke betrokkenheid van ambtenaren op en rondom Nederlandse of buitenlandse luchthavens komt dan ook terug in verschillende zaken, vooral op het gebied van drugshandel en mensen-smokkel/-handel. Zo zijn er vermoedens van (indirecte) betrokkenheid van Nederlandse douaniers of een marechaussee bij drugssmokkel (of smokkel van geld voor drugshandelaren) via Schiphol in drie zaken. In vijf zaken bestaan dergelijke vermoedens ten aanzien van ambtsdragers op of rondom buitenlandse luchthavens. Ook hier geldt echter dat het meestal blijft bij vermoedens; voor zover bekend monden veel signalen niet uit in concrete zaken, laat staan veroordelingen.

Ook bij de smokkel van (of handel in) mensen is het passeren van grenzen of meer in het algemeen het verkrijgen van toegang tot een land, een cruciale schakel in het criminele bedrijfsproces. Ook daar kunnen ambtenaren

bij betrokken zijn. Zo zou in één van de onderzochte casussen een gemeente-ambtenaar voorzien in zogenoemde aan- en afmeldingsstempels. In een andere casus zou een medewerker van de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) worden ingeschakeld bij naturalisaties. Betrokkenheid van buitenlandse ambtenaren bij het verkrijgen van visa of paspoorten zou spelen in drie zaken. In weer een andere casus, een mensenhandelzaak, zouden politieambtenaren in Nigeria vrouwen zonder identiteitsbewijs in het vliegtuig hebben laten stappen. In vier zaken van mensensmokkel-/handel ten slotte hebben buitenlandse ambtenaren mogelijk een rol gespeeld bij het veilig passeren van landsgrenzen.

Behalve op heel specifieke logistieke knooppunten, kunnen corrupte contacten een meer algemeen tactisch doel dienen, namelijk het neutraliseren van aandacht en acties van autoriteiten jegens het criminele samenwerkingsverband, bijvoorbeeld door geïnformeerd te worden over een op handen zijnde inval of door het doorgespeeld krijgen van andere informatie. Vermoedens van dergelijke betrokkenheid van Nederlandse ambtenaren van meestal de politie of de marechaussee zijn er in veertien zaken. In al die gevallen zou het gaan om het doorspelen van informatie door een of meerdere ambtenaren aan het criminele samenwerkingsverband. Een enkele keer leidt dit tot een veroordeling (één van de onderzochte casussen). Maar veel vaker blijft het bij vermoedens. Soms ontstaan die vermoedens omdat feiten of omstandigheden lijken te suggereren dat de daders wel geïnformeerd *moeten* zijn. De twee onderstaande casussen, respectievelijk een drugs- en een afpersingszaak, zijn hier voorbeelden van.

Volgens het team was er een lek. Dit bleek omdat de hoofdverdachte een lijst had van het zogenoemde 'drugspandenoverleg'. Het lek is echter niet achterhaald (één van de onderzochte casussen).

A, het slachtoffer in een afpersingszaak, verklaart tegenover de CIE dat G, de afperser, goede contacten binnen justitie en politie heeft en zo over veel informatie kan beschikken. Zo zou G binnen drie dagen na een liquidatie in het criminele milieu al over afgelegde verklaringen beschikken. A zou ze zelf gelezen en gezien hebben. In dezelfde zaak wordt vertrouwelijke CIE-informatie naar een landelijke krant gelekt (één van de onderzochte casussen).

Signalen over corrupte contacten ter afscherming met buitenlandse ambtenaren van justitie, politie of het leger zijn er in dertien casussen. Bij deze signalen van corruptie van buitenlandse ambtenaren gaat het om het doorspelen van informatie, het neutraliseren van getuigenverklaringen, het beïnvloeden van rechterlijke beslissingen en het vrijkopen van een gevangene. Ten opzichte van de signalen van betrokkenheid van Nederlandse ambtenaren valt dus een belangrijk verschil op, namelijk dat de Nederlandse signalen

alleen betrekking hebben op het doorspelen van informatie terwijl de buitenlandse signalen meer omvatten. Ook hier geldt overigens weer het voorbehoud dat het gaat het om *mogelijke* betrokkenheid van ambtenaren.

Ten slotte nog een opmerking over de waarde en de betrouwbaarheid van de informatie die criminelen via corrupte ambtenaren verkrijgen. Eén van de problemen waarmee ondernemers op een criminele markt worden geconfronteerd, is de onvoorspelbaarheid en onbetrouwbaarheid van de andere spelers op die markt – de andere criminelen. Efficiënt zaken doen tussen daders wordt nogal eens bemoeilijkt omdat afspraken niet worden nagekomen, toegezegde leveringen niet kunnen worden waargemaakt of omdat er bedrog in het spel is (Kruisbergen et al., 2011, p. 405-406). Onderstaande casus laat zien dat dergelijke problemen ook kunnen spelen op dat segment van de markt waarop criminelen informatie van ‘platte’ politieambtenaren (denken te kunnen) kopen.

J is een ex-politieman die het deed voorkomen over corrupte contacten te beschikken via welke hij toegang had tot politie-informatie. Hij produceerde echter alleen valse, door hem zelf opgemaakte informatie (één van de onderzochte casussen).

De onderzochte zaken bevatten dus aanwijzingen voor het bestaan van corrupte contacten tussen criminelen enerzijds en ambtenaren anderzijds. Van de meeste signalen weten we echter niet hoe hard het vermoeden van een corrupt contact nu feitelijk is. Wanneer een crimineel samenwerkingsverband daadwerkelijk een corrumperend contact heeft met bijvoorbeeld een politieambtenaar, is dat van potentieel grote waarde voor het samenwerkingsverband en evenzo schadelijk voor het opsporingsapparaat. De als laatste aangehaalde casus, die waarin een ex-politieman valse informatie verstrekke, toont echter aan dat het hebben van contact niet in alle gevallen betekent dat een crimineel zich daarmee ook effectief kan afschermen.

4.2 Een onderneming als contactpunt

Het gebruik van (op papier) reguliere ondernemingen als contactpunt naar de legaliteit komt in veel zaken voor. Het gaat daarbij zowel om ondernemingen die in beheer zijn van het criminele samenwerkingsverband zelf als om ondernemingen van derden. Beide komen hieronder in afzonderlijke paragrafen (4.2.1 en 4.2.2) terug. Vooral het gebruik van externe ondernemingen (paragraaf 4.2.2) wordt niet heel uitgebreid besproken omdat het onderwerp ook al aan bod is geweest in hoofdstuk 3 (paragraaf 3.3). Hier spitsen we het gebruik van externe ondernemingen toe op een heel specifieke categorie, namelijk bedrijven die actief zijn op het gebied van de media.

4.2.1 *Het gebruik van eigen ondernemingen*

Ondernemingen kunnen voor criminele samenwerkingsverbanden verschillende functies vervullen. We bespreken er drie: de logistieke ondersteuning van het criminele bedrijfsproces; de legitimering van verschillende activiteiten die onderdeel uitmaken van dat bedrijfsproces; en het witwassen van criminele inkomsten.^{47,48}

Logistieke ondersteuning

In hoofdstuk 3 (paragraaf 3.1) is naar voren gekomen dat criminele samenwerkingsverbanden eigen bedrijven gebruiken voor verschillende infrastructurele doeleinden. In het casusmateriaal zien we voorbeelden van eigen bedrijven die ingezet worden voor opslag maar vooral voor vervoer en voor het ontmoeten van mededaders en/of klanten. Zo wordt in een casus een eigen recyclingbedrijf gebruikt voor de *opslag* van spullen voor de productie van amfetaminen en tevens voor besprekingen met mededaders (casus 113). Het directe gebruik van eigen bedrijven zien we vaker wanneer het om *vervoer* gaat. In een mensensmokkelzaak gebruikt een dader de bus van zijn im-/exportbedrijf om illegalen mee te vervoeren (casus 1). De vrachtwagens die in een andere casus ladingen hasj vervoeren, rijden onder de vlag van een transportbedrijf waarvan één van de verdachten directeur is (casus 11). In een andere drugszaak wordt speciaal voor het vervoer van hasj een reisbureau opgericht, onder welke naam een touringcar transporten tussen Nederland en Marokko verzorgt (casus 28). Het criminele samenwerkingsverband in weer een andere zaak gebruikt eveneens eigen transportbedrijven voor het vervoer van heroïne (casus 86). Verder zien we bij verschillende criminele samenwerkingsverbanden dat zij zelf in dekladingen voorzien om smokkelwaar te verbergen. Dit aspect van het vervoer komt in de volgende subparagraaf (legitimering en verhulling) aan bod.

Het gebruik van eigen bedrijven voor het *ontmoeten van klanten en mededaders* zien we onder meer bij ondergrondse bankiers. Deze 'bankiers' maken vaak gebruik van winkels die, behalve als bijvoorbeeld kleding- of telecomwinkel, fungeren als 'loket' voor klanten. In de winkels kunnen die klanten hun geld brengen of ophalen en/of instructies krijgen. Ook kunnen de personen die betrokken zijn bij de uitvoering van het ondergronds bankieren (de daders) in de winkels overleggen. Voorbeelden van winkels met een dergelijke ontmoetingsfunctie voor ondergrondse bankiers zien we in casus 65, 95, 112, 146 en 150 (zie ook paragraaf 6.3). Het gebruik van eigen ruimtes

47 Bruinsma en Bovenkerk onderscheidden in een rapport voor de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden de faciliterende, de legitimerende, de witwas- en de spenderende functie van ondernemingen (PEO, Bijlage IX, 1996). Omdat het begrip 'faciliteren' ook betrekking zou kunnen hebben op witwassen, gebruiken we bij eerstgenoemde functie een andere term. De spenderende functie laten we hier buiten beschouwing.

48 De bedrijven die hieronder worden besproken zijn 'eigen' ondernemingen in de zin dat zij in de praktijk ter beschikking staan aan de desbetreffende criminele samenwerkingsverbanden. Dat wil echter niet altijd zeggen dat zij ook het formele eigendom zijn van die criminele samenwerkingsverbanden.

voor de ontmoetingsfunctie zien we ook, maar wel in mindere mate, bij andere delictsoorten. Zo wordt daarvoor een winkel, kantoor, koffiehuis of hotel, dat in bezit of beheer is van de verdachten zelf, gebruikt in mensen-smokkelzaken (casus 34 en 53), drugszaken (casus 87 en 92) en in een fraude-zaak (casus 142).

Legitimering en verhulling

Wanneer een eigen onderneming wordt gebruikt om het logistieke proces te ondersteunen, heeft dezelfde onderneming vaak ook een legitimerende functie. De ondergrondse bankier die bijvoorbeeld een telecomwinkel gebruikt om klanten te ontvangen vervult daarmee een logistieke functie, maar de winkel dient tegelijkertijd ter legitimering van de in- en uitlopende mensen; de handel in belkaarten die op de gevel prijkt, verhult immers de ware reden waarom (veel) klanten de winkel bezoeken. De logistieke en legitimerende functie vallen dus vaak samen.

Toch zijn er ook zaken waarin vooral de verhullende functie van ondernemingen duidelijk naar voren komt. Dat zijn onder meer casussen waarin gebruik wordt gemaakt van dekladingen, dat wil zeggen ladingen waaronder smokkelwaar letterlijk en figuurlijk verborgen kan worden. In verschillende drugszaken zien we dat de daders beschikken over bedrijven die in dekladingen kunnen voorzien en die een legitieme reden bieden voor internationaal transport. Zo zien we in drie zaken dat visserij- of fruitbedrijven worden gebruikt voor cocaïnesmokkel (casus 101, 128 en 131). Voor het vervoer van xtc wordt in een andere casus gebruikgemaakt van een droogbloemenbedrijf (casus 92). En voor hasjsmokkel in weer een andere zaak zet het criminele samenwerkingsverband een porseleinbedrijf in. Onder de naam van dat porseleinbedrijf vervoert een schip Chinese klei die in werkelijkheid alleen dient om een lading hasj te verbergen (casus 25).

De dekladingen dienen zoals de term al aangeeft vooral om het vervoer van bijvoorbeeld drugs, sigaretten of mensen te verbergen. Hoewel de deklading vanuit crimineel perspectief dus slechts bijzaak is, kan het gebruik ervan in sommige gevallen een zodanige omvang aannemen dat het de desbetreffende groepering voor geheel eigen logistieke problemen stelt. Dit was bijvoorbeeld het geval in een zaak die draait om de illegale handel in sigaretten. Het criminele samenwerkingsverband gebruikte als deklading voor de rookwaar onder meer turf. Op een gegeven moment ontstond het probleem dat de organisatie de turf niet kwijt kon. Over de tap werd gehoord dat de organisatie extra loodsen moest huren omdat alle loodsen vol turf stonden. Uiteindelijk wilden zij de turf eventueel zelfs gratis weggeven (casus 103).

Een andere categorie waarin vooral de legitimerende of dekmantelfunctie duidelijk naar voren komt, bestaat uit zaken waarin daders eigen 'bedrijven' gebruiken als tussenschakel in contacten met externe, reguliere bedrijven. Criminele samenwerkingsverbanden kopen dan bijvoorbeeld vervoers- of

opslagvoorzieningen of grondstoffen in bij reguliere bedrijven maar laten de inkoop verlopen via ondernemingen. Deze ondernemingen dienen dan hoofdzakelijk als masker van legaliteit waarachter de daders en hun ware bedoelingen met de inkoop schuilgaan. Het op dergelijke wijze gebruiken van een eigen onderneming als interface zien we onder meer in casus 20, 24, 27, 28, 56 en 133.

Het criminele samenwerkingsverband houdt zich bezig met cocaïnehandel. De groep schakelt voor bijvoorbeeld loodshuur en autohuur altijd legale bedrijven in, die van niets weten. De contacten met deze legale bedrijven leggen ze via vier eigen bedrijfjes op het terrein van im- en export (om alles een schijn van legaliteit te geven) (casus 56).

De hoofdverdachten kopen via een bedrijf van één van hen paracetamol en cafeïne in bij de reguliere groothandel in Nederland en Duitsland. De daders verkopen deze stoffen vervolgens als versnijdingsmiddelen aan drugshandelaren (één van de onderzochte casussen).

De containers met daarin drugs werden geïmporteerd door ingeschakelde reguliere bedrijven, die het importverzoek weer kregen van bedrijven waar verdachten eigenaar van waren of anderszins bij betrokken waren. Zo beschikten de verdachten over een Nederlands expeditiebedrijf, een bedrijf in Polen en een bedrijf in Bulgarije. Die bedrijven waren er puur om containers op papier 'in ontvangst te nemen' (casus 27).

Witwassen

In hoofdstuk 3 (paragraaf 3.1) zagen we dat het witwassen van criminele inkomsten in de onderzochte zaken veelal aan specialisten wordt uitbesteed. Voor zover criminele samenwerkingsverbanden het witwassen zelf uitvoeren, en dat komt toch meer dan incidenteel voor in de zaken, worden daar vooral eigen ondernemingen voor gebruikt. Sommige van deze ondernemingen hebben alleen een witwasdoel en zijn dus in feite een façade, maar andere hebben wel degelijk ook een legitieme bedrijfsvoering. De aanwending van de bedrijven voor witwasdoeleinden bestaat eruit dat een legale geldstroom wordt gefingeerd – de dader doet bijvoorbeeld dan alsof de €100.000 die hij met drugshandel heeft verdiend de opbrengsten zijn van een autobedrijf. Wat opvalt in de onderzochte casussen is dat onder de eigen bedrijven die voor witwasdoeleinden worden ingezet, verschillende keren een onderneming in de autobranche opduikt. Het gebruik van eigen ondernemingen ten behoeve van witwassen komt naar voren in casus 57 (onder meer een garage en vastgoedbedrijven), 79 (garagebedrijf), 99 (autoverhuurbedrijf), 109 (handel/im-/export), 128 (eigen moneytransferkantoren en autobedrijven), 131 (onder meer een garage en een vastgoedbedrijf), 132 (autobanden), 133 (mediation), 136 (vastgoedbedrijven), 139 (garage en levensmiddelenhandel),

142 (lege vennootschappen), 143 (bedrijven in vastgoedsector) en 146 (kledingwinkel).⁴⁹

4.2.2 *Het gebruik van externe ondernemingen*

In verschillende gevallen ontkomt een crimineel samenwerkingsverband er niet aan om, eventueel via een tussenschakel, gebruik te maken van externe ondernemingen, dat wil zeggen ondernemingen die niet onder eigen controle staan. In hoofdstuk 3 (paragraaf 3.1) zagen we dat dit in sterke mate geldt voor criminele groeperingen op het gebied van de productie van synthetische drugs en groeperingen die versnijdingsmiddelen nodig hebben. Zij zijn voor apparatuur zoals glaswerk en stempels, voor grondstoffen en/of voor versnijdingsmiddelen uiteindelijk vaak afhankelijk van gespecialiseerde bedrijven. Voor logistieke functies zoals opslag, vervoer en ontmoeten, gebruiken criminele samenwerkingsverbanden juist vaak voorzieningen in eigen beheer. Verder zagen we, in paragraaf 4.2.1, dat wanneer externe ondernemingen worden ingeschakeld, bijvoorbeeld voor het verkrijgen van grondstoffen of vervoerscapaciteit, dit in een aantal gevallen gebeurt via een eigen bedrijf als tussenschakel. De contacten met externe ondernemingen zijn zo dus al op hoofdlijnen beschreven. Daarom gaan wij hieronder in op een heel specifieke categorie van ondernemingen die ingezet kunnen worden, namelijk bedrijven die actief zijn op het gebied van de media.

Het actief gebruik van de media

Doorgaans vindt georganiseerde criminaliteit in het verborgene plaats en doen betrokkenen er ook alles aan om hun activiteiten verborgen te houden. In sommige gevallen wordt door daders echter actief de openbaarheid opgezocht via de media. Dit komt in maar enkele zaken voor, maar als het voorkomt, kan het grote gevolgen hebben. Daarom, en omdat er tot nu toe weinig is geschreven over het inzetten van media door criminele samenwerkingsverbanden, gaan wij er hier op in.

Het gebruik van de media kan een aantal doelen hebben: beïnvloeding van de algemene opinie; beschadiging van tegenstanders; en het trekken van klanten (reclame). Het inzetten van de media om de algemene opinie te beïnvloeden of om tegenstanders te beschadigen, kan bijvoorbeeld plaatsvinden door het geven van interviews en het 'lekker' van dossiers. Om zijn nieuws ook echt geplaatst te krijgen is een dader natuurlijk wel afhankelijk van journalisten of andere medewerkers van het desbetreffende medium. Deze bereidheid zal waarschijnlijk groter zijn in 'mediagenieke' dan in anonieme zaken. Het gebruik van de media voor deze doelen zien we in twee zaken (zie ook Middelburg, 2002).

⁴⁹ Ten slotte spelen eigen bedrijven of bedrijven waarbij de dader in dienst is (was) bij bepaalde gevallen van fraude/oplichting een belangrijke rol. In verschillende fraudezaken wordt een 'eigen' bedrijf gebruikt om de fraude te plegen. Dit is besproken in paragraaf 3.1.

De media kan ook worden gebruikt om klanten te werven (één casus). Felson beschrijft dat het bereiken van klanten – ‘*reaching the public*’ – criminele samenwerkingsverbanden voor een dilemma plaatst; hoe klanten te trekken terwijl je in het verborgene moet opereren (Felson 2006b, p. 11-12)? In een casus die draait om beleggingsfraudeurs (oplichters) is van een dergelijk dilemma echter in het geheel geen sprake. De daders treden juist met veel vertoon in de openbaarheid om zo veel mogelijk klanten te werven voor ogenschijnlijk legitieme beleggingsprojecten. Het criminele samenwerkingsverband lokt particuliere beleggers om geld te investeren in vakantieverblijven in een zonnig buitenland. Daarvoor wordt onder meer actief gebruikgemaakt van de media, die zich niet bewust waren van de criminele bedoelingen van deze ‘investeerders’.⁵⁰ De daders steken tonnen in een marketing-campagne. Ze maken onder meer reclame op twee televisiezenders. Verder laten ze folders en brochures maken en adverteren ze in een tijdschrift en op websites. Al met al weten de daders zo het vertrouwen te winnen van vele tientallen beleggers, die gezamenlijk miljoenen euro’s verliezen aan de fraudeurs. Het inzetten van de media zorgt er niet alleen voor dat klanten worden bereikt, het verschaft het ‘investeringsproject’ tevens een schijn van betrouwbaarheid.

Belegger W: ‘Op ... (televisiezender) zag ik de commercial. ... De commercial zag er goed en professioneel uit. Het zat gewoon goed in elkaar.’

Belegger D: ‘De brochures en de tv-reclame gaven een betrouwbare indruk. Het is een totaalbeeld. Ik kreeg alles keurig op tijd toegestuurd, de rente werd op tijd betaald. (...) Ook het kantoorgebouw op de ... (straat) zag er keurig uit.’

Belegger A: ‘Het commentaar van “deskundigen” in tv-programma’s van ... (televisiezender) is voor mij belangrijk geweest voor het beoordelen van de betrouwbaarheid. Voorbeelden van websites waarin het product ... werd besproken zijn ... (5 voorbeelden van websites). Op deze websites werd het product ... besproken en bejubeld’ (casus 142).

4.3 Een gemeenschap als contactpunt

Een derde niveau waarop zich een contactpunt naar de legaliteit kan bevinden en georganiseerde criminaliteit kan worden gefaciliteerd, is dat van de gemeenschap. Dergelijke gemeenschappen kunnen subcultureel van aard zijn of vooral een etnische achtergrond hebben, maar ze kunnen ook bestaan uit leden die tot dezelfde bedrijfstak, zoals de vastgoedsector, behoren. De gemeenschappen kunnen contacten, expertise en/of logistieke voorzieningen bieden die gebruikt kunnen worden voor het plegen van georganiseerde

50 Een bedrijf in deze zaak was wel op de hoogte van de frauduleuze doelen van de verdachten. Dat bedrijf ontwierp voor de fraudeurs een website, folders en logo’s.

criminaliteit. Tevens kenmerken in ieder geval sommige van deze gemeenschappen zich door een sterke interne sociale cohesie, waardoor het onder meer gemakkelijker is om criminele activiteiten af te schermen.⁵¹

Deze gezamenlijke kenmerken worden voor de afzonderlijke te bespreken gemeenschappen hieronder verder in- en aangevuld. Voordat we dat doen, wijzen we ook hier nog eens op de kanttekeningen zoals die in de inleiding van dit hoofdstuk zijn gemaakt. De te bespreken gemeenschappen zijn gekozen omdat zij zoals gezegd bepaalde voordelen bieden voor het plegen van georganiseerde criminaliteit, niet omdat zij inherent crimineel zouden zijn. Over de mate waarin leden van de gemeenschappen daadwerkelijk bij georganiseerde criminaliteit betrokken zijn, kan op basis van ons casusmateriaal niets worden gezegd. Wel kan dat soms ten dele op basis van ander materiaal.

4.3.1 *Subculturele gemeenschappen: motorclubs en woonwagenkampen*

Sommige motorclubs en woonwagenkampen zijn voorbeelden van subculturele gemeenschappen waarbij de gemeenschap een contactpunt kan vormen. Zo lijken beide gemeenschappen ten eerste relatief veel potentiële mededaders te herbergen. Huisman en Jansen stellen in een recentelijk verschenen artikel dat een meerderheid van de belangrijke criminele ondernemers op het terrein van cannabisteelt afkomstig is van of gerelateerd kan worden aan woonwagenkampen (Huisman & Jansen, 2012). Ook in verschillende zaken van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit komen bewoners van woonwagenkampen op enigerwijze terug. In veertien zaken bestaan één of meerdere verdachten uit bewoners of voormalige bewoners van dergelijke kampen (casus 25, 25, 28, 38, 39, 45, 60, 63, 68, 71, 77, 80, 81 en 94). Verder komen in tien zaken (criminele) contacten voor tussen het criminele samenwerkingsverband enerzijds en een woonwagenkamp anderzijds (casus 5, 37, 45, 64, 67, 76, 98, 132, 138 en 148). Mede omdat de te bestuderen zaken voor de onderhavige monitor niet worden geselecteerd om een representatief beeld te schetsen van *de* georganiseerde criminaliteit, kan dit niet dienen als basis voor uitspraken over de mate van betrokkenheid van woonwagenkampen bij georganiseerde criminaliteit. Overigens komt slechts in enkele zaken uit het zaaksdossier expliciet naar voren dat de criminele feiten die in de zaak centraal staan zich daadwerkelijk op het woonwagenkamp zelf hebben afgespeeld.

Volgens Huisman en Jansen is er weinig onderzoek gedaan naar de betrokkenheid van motorclubs bij georganiseerde criminaliteit. Uit gesprekken met analisten en chercheurs van politie komt volgens de auteurs echter naar

51 De concrete actoren in de bovenwereld die in de te noemen gevallen worden gebruikt om criminaliteit tot stand te brengen, bestaan vaak uit personen of ondernemingen. Zo hebben de daders in een grote vastgoed-fraudezaak misbruik gemaakt van de organisaties in de vastgoedsector waarbij zij ten tijde van de fraude in dienst waren. Het zijn echter ook (en misschien vooral) de economische en culturele kenmerken van in dit geval de vastgoedsector als sector (gemeenschap) die hier in faciliterende zin een belangrijke rol hebben gespeeld. Dat is dan ook de reden dat we de gemeenschap als niveau hebben onderscheiden en de desbetreffende gevallen daarbij hebben ondergebracht.

voren dat leden van bepaalde motorclubs relatief vaak voorkomen in opsporingsonderzoeken. Binnen de zaken die zijn bestudeerd voor onderhavige monitor, figureert in vijf zaken op enige wijze een motorclub. In vier gevallen gaat het daarbij hoofdzakelijk om (criminele) contacten die verdachten zouden hebben met leden van de *Hells Angels* of een buitenlandse motorclub (casus 3, 28, 105 en 123). In één zaak is een van de veronderstelde bedenkers van een plan om vermogende personen af te persen een aspirant-lid van de *Hells Angels*.

Recentelijk is de beleidsmatige en strafrechtelijke aandacht voor *outlawbikers* verscherpt, wat, aldus een brief van de Minister van Veiligheid en Justitie, heeft geleid tot een stijging van het aantal strafrechtelijke onderzoeken naar leden van *outlaw* motorclubs. Uit een inventarisatie van het Openbaar Ministerie blijkt dat vanaf 2009 tot medio 2012 meer dan 60 van dergelijke onderzoeken zijn uitgevoerd, waarvan een belangrijk deel medio 2012 nog steeds lopend was (Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2012).

Ten tweede staan een eventuele dader binnen beide netwerken, via de vele (internationale) contacten, verschillende logistieke en andere faciliteiten en verbanden met de reguliere omgeving ter beschikking. Zo zouden nieuwe aspirant-leden van de *Hells Angels* vooral worden benaderd wanneer zij niet alleen betrouwbaar en loyaal worden geacht, maar wanneer zij bovendien vanwege hun sociale of economische positie van meerwaarde kunnen zijn voor de club (Huisman & Jansen, 2012). In één van de door ons bestudeerde zaken zien we dat het autobedrijf van een bewoner van een woonwagenkamp wordt gebruikt voor onder meer de handel in gestolen auto's (casus 76). In een andere zaak wordt het woonwagenkamp gebruikt om gestolen auto's te bewaren en 'om te katten' (casus 71). In een drugsonderzoek komt onder meer een kampbewoner naar voren die zijn handel in huishoudelijke artikelen gebruikt voor de handel in xtc (casus 94). In weer een andere zaak zien we dat de daders, (voormalige) bewoners van een woonwagenkamp, bij hun criminele activiteiten kunnen beschikken over de hulp van (ex-)bewoners van andere woonwagenkampen (casus 28). Deze gemeenschappen bieden dus goede *offender convergence settings*, dat wil zeggen een gunstige omgeving waarin potentiële en capabele daders elkaar kunnen ontmoeten en waarin criminele plannen uitgewerkt kunnen worden (Felson, 2006b, p. 9-10; Von Lampe, 2010, p. 47).

Een derde kenmerk maakt die omgeving extra gunstig, namelijk het letterlijk en/of figuurlijk sterk afgesloten karakter van het clubhuis en het woonwagenkamp. Deze locaties zijn niet of moeilijk ongemerkt door buitenstaanders te betreden.

Ten vierde kennen beide gemeenschappen een sterke onderlinge verbondenheid en een sterk ontwikkeld ingroup-outgroupperspectief (Tajfel & Turner, 1986). De sterke sociale cohesie maakt het gemakkelijker om van elkaars capaciteiten gebruik te maken en het maakt het voor individuele leden van de gemeenschap tegelijkertijd moeilijker om verzoeken van andere leden te

negeren. Die onderlinge verbondenheid, samen met het sterke onderscheid dat wordt gemaakt tussen groepsleden en de buitenwereld ('burgers') en de code van zwijgzaamheid richting buitenstaanders en autoriteiten, maakt het bovendien ook gemakkelijker om criminele activiteiten af te schermen.

'De reden dat ik niets wil verklaren, is dat het een feit is dat kampbewoners niets verklaren in dit soort zaken en zeker niet over familieleden en andere kampbewoners. Daar houd ik mij ook aan' (één van de onderzochte casussen).

Een vijfde voordeel dat deze gemeenschappen hebben voor het functioneren binnen de georganiseerde criminaliteit is hun reputatie. Samen met de afgesloten locaties en de sociale cohesie is ook die reputatie een kenmerk dat het afschermen van de criminele activiteiten gemakkelijker maakt. Het ontzag of de angst die lidmaatschap van deze gemeenschappen op kan roepen, werpt namelijk een drempel op tegen melding bij de politie door buitenstaanders (Huisman & Jansen, 2012). Behalve dat het de afscherming gemakkelijker maakt, versterkt het ook de eigen positie wanneer met buitenstaanders zaken worden gedaan. Het kan een bescherming vormen tegen bedrog en ook zullen buitenstaanders zich geremd voelen om al te zeer 'op hun strepen te gaan staan'. Onderstaand fragment is daar een illustratie van.

Verdachte G: 'C heeft connecties in het kamp van (...). Vandaar dat wij enkel op onrechtstreekse wijze, via W, aan C ons geld durfden te vragen' (één van de onderzochte casussen).

Het behoren tot een woonwagenkamp of een motorclub kan dus voordelen bieden voor leden van een crimineel samenwerkingsverband. Het kan echter ook als een nadeel werken. Vanwege de reputatie en de herkenbaarheid van individuele leden van deze gemeenschappen – uiterlijke herkenbaarheid of herkenbaarheid vanwege het woonadres of wellicht een achternaam – zullen zij mogelijk moeilijker toegang krijgen tot bepaalde bronnen uit de 'burgermaatschappij'. Tevens kan die reputatie tot een versterkte aandacht van de politie leiden.

4.3.2 *Etnische gemeenschappen*

In paragraaf 3.1 bespraken wij welke deeltaken binnen een crimineel bedrijfsproces door daders zelf worden uitgevoerd en welke worden uitbesteed. Daar werd ook duidelijk dat in een aantal gevallen gesproken kan worden van 'universele zelfdoeners'; criminele samenwerkingsverbanden die via eigen bedrijven en voorzieningen zelf in alle of verschillende van de deeltaken kunnen voorzien. We haalden daarbij vier casussen aan, waarbij het een keer ging om de invoer van cocaïne (casus 128), een keer om de import van

heroïne (casus 57) en een keer om een mensensmokkelcasus (casus 35). Opvallend is dat het in deze drie casussen gaat om criminele samenwerkingsverbanden die wat betreft etnische herkomst in de kern vrij homogeen zijn (respectievelijk Hindoestaans-Surinaams en Turks (Koerdisch)). Bovendien bestaan ze voor een belangrijk deel uit familieleden. Niet alleen zijn deze criminele samenwerkingsverbanden dus zelfvoorzienend wat betreft de uitvoering van belangrijke onderdelen van het criminele bedrijfsproces, ook komen de leden van het samenwerkingsverband in belangrijke mate uit 'eigen' kring. Het gaat op deze plek niet om de vraag of sterk zelfvoorzienende criminele samenwerkingsverbanden wel of niet vooral uit bepaalde etnische groeperingen bestaan; dit zouden de aantallen zaken en de wijze waarop de zaken zijn geselecteerd ook niet toelaten. Wel boden de onderzochte zaken aanleiding om nog eens, zoals ten behoeve van de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden al eerder is gedaan door Bovenkerk en Fijnaut (PEO, Bijlage VIII, 1996), de economische, sociale en/of logistieke voordelen na te lopen die, in verband met het plegen van georganiseerde criminaliteit, verbonden kunnen zijn aan het behoren tot een bepaalde etnische gemeenschap.

Het feit dat de daders een bepaalde etnische herkomst hebben, en bovendien deels een familieband delen, biedt hun in een aantal opzichten voordelen, wat overigens niet wil zeggen dat deze voordelen zich per definitie ook uiten in oververtegenwoordiging in de (georganiseerde) criminaliteit. Door hun migratieachtergrond hebben zij zowel in het land van herkomst als in Nederland contacten. Door die contacten kunnen zij enerzijds een schakel vormen in de keten tussen bron- en bestemmingsland bij bijvoorbeeld drugshandel of mensensmokkel. Anderzijds stellen die contacten hen beter in staat om het transport tussen beide gebieden te (laten) verzorgen en om geld weg te sluisen (van Nederland naar het land van herkomst).

Behalve dat sommige migrantengroeperingen vanwege hun internationale contacten het economische voordeel hebben dat zij, bijvoorbeeld in het geval van drugs, een lucratieve schakel kunnen vormen tussen een brongebied (Zuid-Amerika en Azië) en een bestemmingsgebied (West-Europa), kan nog een ander aspect worden genoemd. Zo geldt voor enkele delicten, vooral mensensmokkel en ondergronds bankieren, dat deze in sommige gemeenschappen niet altijd als misdrijf worden gezien maar eerder als dienstverlening.⁵² Bij mensensmokkel helpt, weliswaar tegen betaling, de smokkelaar mensen ((ex-)landgenoten) aan een ticket naar een verondersteld betere toekomst. Ondergronds bankieren is in verschillende culturen een oude en gebruikelijke manier om geld over te maken. Het feit dat deze gedragingen ook of vooral als dienstverlening worden gezien, maakt de drempel om in de genoemde activiteiten te participeren lager en zal de kans op verontwaardiging bij anderen in de omgeving verkleinen (Kleemans & Bienen, 2001; Klee-

52 Dat geldt met nadruk niet voor mensenhandel.

mans et al., 2002, p. 68-72). In onderstaande casus komt naar voren hoe leden van een gemeenschap elkaar helpen bij illegale migratie.

Uit het dossier blijkt een sterke betrokkenheid van de legaal in Nederland verblijvende personen uit de desbetreffende herkomstgroepering. Familieleden en/of vrienden van de gesmokkelden stellen zich niet alleen veelvuldig financieel garant voor de smokkel van hun familielid, ook leveren zij soms paspoorten om de reis te faciliteren en bieden zij in voorkomende gevallen een voorlopig onderdak aan hun gesmokkelde familieleden en/of vrienden (casus 107).

4.3.3 *Bedrijfstakken*

Ook reguliere bedrijfstakken of sectoren kunnen in sommige gevallen fungeren als 'gemeenschap' die voorziet in afgeschermd mogelikheden voor georganiseerde criminaliteit. Een voorbeeld is de vastgoedsector. De wereld van het commercieel vastgoed is relatief kwetsbaar voor fraude. Daar zijn zowel marktkennmerken als ook een zekere 'cultuur' debet aan. Zo ontbreekt gespecialiseerd toezicht. Verder gaan er grote bedragen om in de sector en waren er zeker in de periode vanaf grofweg de jaren negentig van de 20^e eeuw tot aan 'de crisis' in het eerste decennium van de 21^e eeuw enorme winstmogelikheden. De grote prijsstijgingen zullen de toch al ondoorzichtige prijsvorming eerder hebben vergroot dan verkleind (zie ook Nelen, 2008). Naast deze kenmerken wordt de vastgoedsector zoals gezegd ook gekenmerkt door een zekere 'cultuur', een cultuur waarop onder meer de uitdrukkingen 'ons kent ons' en 'voor wat hoort wat' van toepassing zijn (Van de Bunt et al., 2011; zie ook Van Gestel, 2010).⁵³ In formele zin is de vastgoedsector een open sector; er zijn weinig of geen drempels om als belegger of ontwikkelaar toe te treden. In sociologische termen is er echter sprake van een betrekkelijk gesloten wereld. De vastgoedsector vormt een kleine wereld waarin samenwerkingsverbanden van bedrijven elkaar goed kennen en waarin onderling vertrouwen en goede relaties belangrijk zijn bij het tot stand komen van transacties. 'Geslotenheid' betekent in dit verband ook dat de partijen binnen de sector, ondanks dat er geruchten en roddels zijn, zich afzijdig houden van elkaars reilen en zeilen. Naar buiten toe brengt de geslotenheid met zich mee dat bijvoorbeeld toezichthoudende actoren slecht zicht hebben op wat er binnen de sector gaande is (Van de Bunt et al., 2011, p. 58). Ook hier geldt dus dat er gunstige voorwaarden zijn voor afscherming van eventuele criminele activiteiten.

⁵³ In paragraaf 4.1 zijn onder meer advocaten, notarissen en luchthavenpersoneel besproken als voorbeelden van *personen* die soms als contactpunt kunnen dienen tussen illegaliteit en legaliteit. Het verschil tussen hen enerzijds en de vastgoedsector anderzijds, is dat het bij de eerstgenoemden gaat om individuen die door hun beroep bepaalde bevoegdheden of privileges hebben, terwijl bij de laatstgenoemde vooral markt- en cultuurkenmerken van een bedrijfstak relevant zijn.

Een ander belangrijk kenmerk van de marktverhoudingen en de cultuur binnen de sector is de wederkerigheid. De verhoudingen in de vastgoedsector worden meer getypeerd door wederkerigheid dan door concurrentie. Daarbij geldt dat partijen elkaar wat 'gunnen'. De grenzen tussen 'gunnen' en 'omkopen' kunnen echter vaag zijn (Van de Bunt et al., 2011, p. 13). Verder is behalve de prijsvorming ook de werkwijze in het algemeen relatief intransparant: afspraken worden vaak mondeling gemaakt, veel vergoedingen worden mondeling toegezegd en op een veel later moment uitbetaald ('herenakkoorden'), opdrachten worden onderhands aanbesteed en opdrachtbevestigingen en facturen zijn weinig specifiek opgesteld (Van de Bunt et al., 2011, p. 11). Ook dit maakt het plegen van fraude gemakkelijker en het ontdekken ervan moeilijker.

Al met al hebben leden van deze 'gemeenschap' dus relatief goede mogelijkheden om fraude te plegen, zeker als zij goede posities innemen, hetgeen in een grote fraudezaak ook het geval was.

De hoofdverdachten van een omvangrijke fraude nemen centrale, legale posities in binnen de vastgoedsector. Zij misbruiken die posities om zichzelf met vele miljoenen euro's te verrijken ten koste van de organisaties waarvoor zij werkzaam zijn. De criminele winsten worden via valse facturen van eigen ondernemingen en/of een derdengeldenrekening van een notaris over de verdachten verdeeld (casus 143 en 144).

Soms is er sprake van een gedeeltelijke overlap tussen sterk cohesieve gemeenschappen. Dit is het geval in een casus waarin accijnsfraude wordt gepleegd met olieproducten. In de casus zien we een crimineel samenwerkingsverband dat voor een belangrijk deel afkomstig is uit een specifieke bedrijfstak. Daarnaast bestaan er binnen het criminele samenwerkingsverband verschillende familiebanden en zijn de leden deels afkomstig van een woonwagenkamp.

Een handelsketen van organisaties is betrokken bij fraude met olieproducten. Schippers die olieproducten vervoeren houden accijnsvrije brandstof achter en verkopen deze aan een afnemer die deze vervolgens weer zwart doorverkoopt aan partijen die normaal gesproken alleen brandstof mogen gebruiken die wel met accijns is belast. Het ging daarbij om legale ondernemingen die naast hun reguliere activiteiten in de transport-/oliebranche ook fraude pleegden. De teamleider in deze zaak benadrukt dat in het 'schipperswereldje' iedereen elkaar kent. Vaak gaat het beroep ook over van vader op zoon. Binnen de groep verdachten uit dit onderzoek komen dan ook verschillende familiebanden voor. Verder is een aantal verdachten afkomstig van een woonwagenkamp. De teamleider merkt verder op dat mensen die in dienst waren van het bedrijf bij hun sollicitatie al te horen kregen dat 'zij mee moesten doen met romme-

len', anders werden zij niet aangenomen. En een verdachte verklaart: 'Al het personeel werd eigenlijk gedwongen mee te draaien in een soort complot' (één van de onderzochte casussen).

4.4 Een overheidsvoorziening als contactpunt

Bij de totstandkoming van georganiseerde criminaliteit speelt de overheid enerzijds een vijandige rol; zij draagt door opsporing direct bij aan de bestrijding van georganiseerde criminaliteit en indirect door andere partijen alert te maken op mogelijk misbruik dat van hen wordt gemaakt door criminelen. Anderzijds maken criminele samenwerkingsverbanden juist gebruik van door de overheid gecreëerde voorzieningen of situaties.⁵⁴ In sommige gevallen is de overheid dan ook (onbedoeld) van dienst bij het vervullen van een bepaalde deeltaak in het criminele bedrijfsproces. We bespreken op basis van het casusmateriaal twee voorbeelden waarin door de overheid gecreëerde voorzieningen zijn gebruikt als contactpunt tussen illegaliteit en legaliteit: het misbruik van de asielprocedure door mensensmokkel/-handelorganisaties; en misbruik voor witwasdoeleinden van fiscaal-juridisch afgeschermded jurisdicties ('belastingparadijzen').

4.4.1 *Misbruik van de asielprocedure door mensensmokkelorganisaties*

Een voorbeeld van een reguliere voorziening die in een aantal gevallen is misbruikt door criminele samenwerkingsverbanden is de asielprocedure. In een aantal zaken zien we dat mensensmokkelaren of mensenhandelaren de asielprocedure gebruiken als toegang tot Nederland.

Formele migratiegronden, zoals asiel, gezinsvorming/-hereniging en tijdelijk verblijf, kunnen worden misbruikt om personen onder valse voorwendselen Nederland binnen te krijgen. Een crimineel samenwerkingsverband moet in die gevallen ervoor zorgen dat de te smokkelen personen toegang krijgen tot de desbetreffende arrangementen. Het gebruikmaken van de asielprocedure kan voor mensensmokkelaren/-handelaren een aantal voordelen bieden: de asielprocedure is wettelijk geregeld waardoor vermeden wordt dat een persoon letterlijk het land binnengesmokkeld moet worden; het is in tegenstelling tot bij gezinsmigratie niet nodig om een partnerrelatie te fingeren; en opvangcentra voor asielzoekers kunnen bovendien worden gebruikt als logistiek knooppunt van waaruit de klanten/slachtoffers opgehaald kunnen worden en eventuele doorreizen en andere zaken kunnen worden geregeld.⁵⁵

⁵⁴ We hebben het hier niet over het feit dat bijvoorbeeld wetgeving het financieel aantrekkelijk maakt om bepaalde delicten te plegen; zo brengt het heffen van accijnzen met zich mee dat het aantrekkelijk wordt om die accijnzen te ontduiken en een verschil in hoogte van die accijnzen tussen verschillende landen is bevorderlijk voor illegale internationale handel.

⁵⁵ Overigens zegt het feit dat iemand gebruikmaakt van een mensensmokkelorganisatie in beginsel niets over het migratiemotief; ook daadwerkelijke vluchtelingen zullen soms gebruik moeten maken van mensensmokkelaren of aanverwante 'dienstverleners' om het land van herkomst te ontvluchten.

Wanneer de 'klant' van de mensensmokkelaren (of het slachtoffer van de mensenhandelaren) eenmaal in Nederland is aangekomen, vraagt deze asiel aan. Voordat de asielprocedure is doorlopen, verdwijnt zij (of hij) echter uit de opvang. Zij gaat dan naar verblijf elders in Nederland of op doorreis naar het uiteindelijke bestemmingsland. In het geval van mensenhandel zal de persoon ook tewerkgesteld worden in de prostitutie of eventueel een andere sector.

Het gebruik van de asielprocedure als entree tot Nederland en een asielzoekerscentrum als logistiek knooppunt zien we bijvoorbeeld in de onderstaande casus.

De klanten van de mensensmokkelorganisatie waren vooral Turkse Koerden, Iraniërs, Irakezen en Afghanen. Een asielzoekerscentrum speelde in de mensensmokkel een belangrijke rol. Feitelijk functioneerde het asielzoekerscentrum als het operationele hart van de organisatie in Nederland. Verdachte H en verdachte K hadden in Nederland met betrekking tot deze smokkel een coördinerende rol en verbleven in het asielzoekerscentrum. Het centrum diende verder als tussenstation voor de route Nederland - Scandinavië en tevens werden er chauffeurs voor de vervolgreis geworven (casus 55).

Misbruik is ook gemaakt van de opvang voor alleenstaande minderjarige vreemdelingen (AMV's) of alleenstaande minderjarige asielzoekers (AMA's). Medio het eerste decennium van de 21^e eeuw werd bekend dat er tientallen minderjarige Indiase jongens alsmede tientallen minderjarige Nigeriaanse meisjes waren verdwenen uit de asielopvang (Cardol, 2006, p. 255; Kromhout et al., 2010, p. 11). Van in ieder geval een deel van de Nigeriaanse meisjes is later aangetoond dat zij slachtoffer waren van mensenhandelaren die hen als prostituee te werk hebben gesteld.

Minderjarige meisjes worden in Nigeria geronseld om onder valse voorwendselen in landen als Italië en Spanje in de prostitutie te gaan werken. Nederland is daarbij transitland. Omdat de slachtoffers in zogenoemde 'open' opvangcentra werden geplaatst, was het voor de criminele organisatie in Nederland relatief eenvoudig om de slachtoffers uit de opvangcentra te halen, waarna zij 'MOB' (met onbekende bestemming) verdwenen.

Voor de reis naar Nederland werden de meisjes aan een 'voodoo'-ritueel onderworpen. Daarbij moesten ze beloven dat zij hun 'schuld', tussen de €30.000 en €60.000, terug zouden betalen. Bij vertrek vanuit Nigeria legitimeerden de slachtoffers zich met een (vals) paspoort. Hiervan werden door de luchtvaartmaatschappij kopieën gemaakt. Bij aankomst in Nederland bleken zij doorgaans niet meer in het bezit van het paspoort. De slachtoffers werden op hun vlucht dan ook vergezeld door een lid van

de organisatie die hun de paspoorten weer afnam. Deze persoon verlaat in Nederland de transitruimte niet en neemt dezelfde vlucht weer terug. Dat de afgenomen paspoorten werden hergebruikt, is gebleken uit een analyse van de marechaussee. Zo hebben meerdere slachtoffers binnen het opsporingsonderzoek op hetzelfde reisdocument gereisd. De meisjes kregen instructies over wat zij bij aankomst in Nederland tegen de autoriteiten dienden te verklaren.

In Nederland moesten de meisjes een nummer bellen van verdachte D in Engeland of van verdachte A in Nederland. Met de bus gingen zij vervolgens naar Parijs, waar de *maîtresse* van A hen opving en doorstuurde naar Spanje, maar vooral naar Italië, waar zij in de prostitutie te werk werden gesteld (casus 129; zie ook casus 75).

Vanaf 2006 zijn er maatregelen genomen om het misbruik van de asielprocedure voor mensenhandel of -smokkel bij minderjarige asielzoekers tegen te gaan. Wanneer het vermoeden bestaat dat een alleenstaande minderjarige asielzoeker slachtoffer is van mensenhandel, wordt deze ondergebracht in zogenoemde beschermde opvang (Kromhout et al., 2010). Er is geen informatie voorhanden op basis waarvan gezegd kan worden of en in welke mate sindsdien de procedure voor alleenstaande minderjarige asielzoekers nog wordt gebruikt door mensensmokkel/-handelorganisaties. Met betrekking tot het gebruik voor mensensmokkel van de asielprocedure in het algemeen kunnen we wijzen op de recentelijk verschenen *Criminaliteitsbeeldanalyse (CBA) Mensensmokkel 2012*. Uit de analyse van dossiers van mensensmokkelonderzoeken uit de jaren 2008 tot en met 2010 die voor die CBA is gemaakt, komt naar voren dat een deel van de personen die met behulp van mensensmokkelaren Nederland binnenkomen, gebruikmaakt van de asielprocedure (Tijssens et al., 2011). In het recente verleden zijn maatregelen ingevoerd die de asielprocedure beogen te verkorten. Wat de effecten van deze maatregelen zijn op het gebruik van de asielprocedure door mensensmokkelorganisaties is nog onbekend. Wel zullen korte doorlooptijden het werk van deze organisaties waarschijnlijk eerder bemoeilijken dan vergemakkelijken. Wanneer asielzoekers kort verblijven in opvangcentra, zullen deze centra immers minder goed als 'logistiek knooppunt' kunnen dienen.

4.4.2 Misbruik van afgeschermdе jurisdicties voor witwasdoeleinden

De financiële markten zijn, bijvoorbeeld wat betreft het internationale verkeer van kapitaal, in sterke mate geglobaliseerd (Roxburgh et al., 2011, p. 6; Farrell et al., 2008, p. 11). Een niet onbelangrijk onderdeel van de internationale financiële infrastructuur wordt gevormd door bepaalde fiscaal-juridisch afgeschermdе jurisdicties⁵⁶, ook wel aangeduid als 'belastingparadijzen', 'tax

⁵⁶ We gebruiken de term 'jurisdicties' in plaats van 'landen' of 'staten' omdat het niet altijd om autonome staten gaat.

havens of *'secrecy jurisdictions'*. Kenmerken van deze jurisdicties zijn lage belastingtarieven (voor buitenlands kapitaal), weinig regulering, weinig medewerking aan internationale rechtshulpverzoeken en/of 'geheimhoudingsfaciliteiten' zoals een bankgeheim of het ontbreken van de eis om openheid te geven over het eigendom van bepaalde rechtspersonen. Voorbeelden van fiscaal-juridisch afgeschermdde jurisdicties zijn Liechtenstein, de Britse Maagdeneilanden, de Kaaimaneilanden, Luxemburg, Zwitserland, Aruba en de Nederlandse Antillen, de Kanaaleilanden, Panama en Andorra. Ook afzonderlijke staten in de Verenigde Staten, zoals Delaware en Florida, bieden geheimhoudingsfaciliteiten (Christensen, 2012, p. 325, 330-331, 335). Wanneer een dader geld heeft staan op een bankrekening in een dergelijk gebied of er namens hem een vennootschap is gevestigd waar weer bepaalde bezittingen bij zijn ondergebracht, zijn deze vermogensbestanddelen in beginsel moeilijker naar hem te herleiden dan wanneer zij in Nederland zouden zijn ondergebracht. Deze jurisdicties bieden dus voordelen wanneer een dader zijn inkomsten en vermogen wil afschermen (witwassen). Omdat de afscherming vanwege de geldende regels binnen deze jurisdicties een legaal karakter heeft, kunnen de 'belastingparadijzen' als een effectief contactpunt tussen illegaliteit en legaliteit dienen.

Als een dader gebruikmaakt van een faciliteit in een dergelijk gebied, betekent dit meestal concreet dat die dader in dat gebied een rekening bij een bank heeft of belanghebbende is bij een daar gevestigde rechtspersoon. In verschillende zaken zien we dat gebruik wordt gemaakt van één of meerdere fiscaal-juridisch afgeschermdde jurisdicties. Banktegoeden of rechtspersonen in Liechtenstein, Luxemburg en/of Zwitserland worden bijvoorbeeld genoemd in 28 casussen.⁵⁷ In een aantal gevallen gaat het overigens alleen om een *vermoeden* dat een rekening of rechtspersoon in de desbetreffende jurisdictie voor witwasdoeleinden wordt gebruikt.

Op de markt van zakelijke dienstverleners in Nederland hebben verschillende aanbieders zich gespecialiseerd in het toegankelijk maken van de faciliteiten die worden geboden door fiscaal-juridisch afgeschermdde jurisdicties. Deze dienstverleners opereren dan als een soort tussenpersoon tussen de klant en het gebied waar de klant bijvoorbeeld vermogen of een rechtspersoon wil onderbrengen. Voorbeelden zijn bedrijven die namens klanten in het buitenland bankrekeningen openen, rechtspersonen oprichten en/of het beheer voeren over *offshore* rechtspersonen.

In de reclame die deze dienstverleners maken, wordt soms expliciet gewezen op de voordelen die bepaalde diensten kunnen bieden wanneer een klant vermogen wil afschermen.

Een voorbeeld is een dienstverlener die op een website klanten onder meer aanbiedt om een Zwitserse bankrekening te openen en een *offshore* onderneming op te richten. Op zijn website benadrukt de dienstverlener dat klanten

57 Casus 4, 6, 7, 18, 24, 27, 30, 38, 39, 58, 64, 70, 72, 85, 88, 89, 94, 100, 104, 120, 122, 124, 127, 136, 143, 144 en 148.

zich ondanks een in 2011 in werking getreden verdrag tussen Nederland en Zwitserland geen zorgen hoeven te maken over de geheimhouding.⁵⁸

‘Voordat informatie uitgewisseld kan worden moet sprake zijn van een strafbaar feit of handeling dat in beide landen strafbaar is. Belastingontduiking is in Zwitserland geen strafbaar feit. (...) Het is natuurlijk begrijpelijk dat door verschillende berichtgevingen in de media het vertrouwen in het bankgeheim is verminderd, terwijl dit niet nodig is. Veel mensen die toch voor zekerheid kiezen hebben via (...) een Zwitserse bankrekening geopend en een offshore onderneming opgericht. De onderneming is gevestigd in een land waar Zwitserland geen verdrag mee heeft en er zullen dus nooit gegevens uit worden gewisseld.’

Op de website van een ander bedrijf worden eveneens bepaalde (*offshore*) faciliteiten aangeprezen, zoals het oprichten van rechtspersonen in verschillende fiscaal-juridisch afgeschermdе jurisdicties. Ook wordt uitgelegd wat een *trust* is. In die uitleg wordt gewezen op het voordeel dat via een *trust* vermogen kan worden afgeschermd.⁵⁹

‘Een trust is een overeenkomst tussen twee personen, een settlor en een trustee, waarbij de settlor het beheer van bezit overdraagt aan een trustee, doorgaans een gespecialiseerd trustkantoor. (...) Heel belangrijk is het te bedenken dat het juridische eigendom van de bezittingen overgaat van de trustor naar de trustee of een door de trustee beheerde rechtspersoon, gewoonlijk een foundation (Panama) of Stiftung (Zwitserland en Liechtenstein) (...). Dat betekent dat schuldeisers van de settlor geen verhaal meer hebben op dit bezit, erg plezierig wanneer een belastinginspecteur, letselschadeadvocaat of pathologische leugenaar beslag wil laten leggen op uw huis. Het betekent ook dat alles staat of valt met de betrouwbaarheid van de trustee. Het is overigens mogelijk dat u iemand anders, bijvoorbeeld een familielid of geliefde, laat benoemen als medebestuurder. Bedenk wel dat u hiermee een extra spoor uitzet voor de fiscus.’

Wanneer in één van deze jurisdicties een rechtspersoon is opgericht, zoals een Panamese SA, een Luxemburgse SA of een Limited (Ltd.) op de Britse Maagdeneilanden, kan het beheer over die rechtspersoon worden uitbesteed aan een *trustkantoor*.⁶⁰ Een trustkantoor kan worden aangedragen als directie van de rechtspersoon en onder de naam van het trustkantoor kunnen bijvoorbeeld, wanneer het daartoe wordt gemachtigd, betalingen worden verricht namens de rechtspersoon. Verder voert een trustkantoor vaak de

58 Via dat belastingverdrag is het bankgeheim in Zwitserland ten aanzien van Nederland afgezwakt.

59 Overigens vermeldt de website ook dat de dienstverlener niet aan ‘belastingontwijking’ meewerkt.

60 Een *trust* is niet hetzelfde als een *trustkantoor*. Een *trust* is een overeenkomst tussen partijen. Een trustkantoor is een zakelijke dienstverlener.

administratie over een *offshore* vennootschap.⁶¹ In een afpersingszaak zijn trustkantoren indirect betrokken bij het witwassen van afgeperst geld, een betrokkenheid waarvan de strafrechtelijke verwijtbaarheid overigens niet is aangetoond.

F wordt afgeperst door K. Onder dwang moet F miljoenen euro's overmaken aan rekeningen of rechtspersonen (in beheer) van A, een vermogende zakenman. Om de afpersing te verhullen moeten de betalingen een legitiem voorkomen krijgen. Daartoe wordt onder meer een overdracht van vennootschappen door A aan F gefingeerd. Het afgeperste geld (althans een deel ervan) wordt gepresenteerd als betaling door F voor de vennootschappen. In werkelijkheid waren de vennootschappen al van F; hij koopt dus in feite zijn eigen vennootschappen en betaalt daarvoor aan A. Om dit administratief-juridisch 'netjes' weg te schrijven, moet in de boeken onzichtbaar worden gemaakt dat F al eigenaar was van de vennootschappen. De directie van de vennootschappen, die op een afgeschermd juridisch gevestigd zijn, wordt gevoerd door trustkantoren. Die trustkantoren worden ingeschakeld om de dossiers van de vennootschappen te 'schoonen', dat wil zeggen dat ze de bewijzen dat F aandeelhouder was uit de dossiers van de vennootschappen verwijderen. Een medewerker van een trustkantoor bevestigt dat de naam van F niet in de aandeelhoudersregisters mocht blijven staan. Bij een doorzoeking van een trustkantoor worden twee typen dossiers aangetroffen; het kennelijk originele dossier waarin F nog staat ingeschreven als aandeelhouder en een werkdossier met de achteraf gewijzigde inhoud – dat wil zeggen waarin F is verwijderd (één van de onderzochte casussen).

4.5 Het neutraliseren van toezicht

Het gebruik van de reguliere omgeving dat door criminele samenwerkingsverbanden wordt gemaakt, maakt hen ook kwetsbaar. Onder meer opletende derden en zorgvuldig recherchewerk maken het mogelijk om contactpunten tussen de illegaliteit en de legaliteit te ontmantelen. In paragraaf 4.6 zullen daar een aantal voorbeelden van worden gegeven. Tegelijkertijd is het zo dat in verschillende zaken duidelijk wordt dat sommige 'contactpunten' langdurig en intensief als zodanig kunnen functioneren. Dat roept de vraag op hoe het komt dat bepaalde personen, ondernemingen, gemeenschappen

61 Over 2009 constateerde de Financial Intelligence Unit (FIU) een gering aantal meldingen van ongebruikelijke en verdachte transacties door trustkantoren; respectievelijk 5 en 1, ter vergelijking: belastingadviseurs deden in dat jaar respectievelijk 92 en 14 meldingen (KLPD, 2010a, p. 61). In 2010 heeft de FIU-Nederland samen met De Nederlandsche Bank (DNB) en de brancheverenigingen Vereniging International Management Services (VIMS) en Dienstverlening Financiële Administratie (DFA) een relatiedag voor de trustkantoren georganiseerd. Een belangrijk doel daarvan was om het aantal en de kwaliteit van de meldingen van trustkantoren te verhogen. In 2010 lagen de aantallen voor de trustkantoren ook op een hoger maar nog steeds zeer bescheiden niveau: 13 meldingen van ongebruikelijke transacties en 5 verdachte transacties (KLPD, 2011, p. 70).

of door de overheid gecreëerde situaties zich zo goed laten gebruiken als interface tussen georganiseerde criminaliteit en de legaliteit. In verschillende gevallen ligt het antwoord in het kunnen omzeilen of ontbreken van (effectief) toezicht. Dat ontbrekende of falende toezicht kan drie achterliggende oorzaken hebben: criminele samenwerkingsverbanden werken vanuit een afgeschermd omgeving; toezicht ontbreekt feitelijk of is anderszins niet in staat om een drempel op te werpen; en toezicht is soms bewust beperkt vanwege concurrerende belangen.

In sommige gevallen opereren daders vanuit een *sterk afgeschermd omgeving*. Van zogenoemde *capable guardians* kan dan geen sprake zijn.⁶² Zojuist noemden we sommige woonwagenkampen en motorclubs als voorbeelden van sterk afgeschermd omgevingen. Zij beschikken over min of meer fysiek afgeschermd locaties ('kampen' en clubhuizen) waar buitenstaanders moeilijk toegang toe hebben. Een sterke sociale cohesie, een code van zwijgzaamheid richting de buitenwereld en een angstaanjagende reputatie zorgen ook voor een relatief laag risico dat autoriteiten of 'buitenstaanders' in het algemeen zicht krijgen op criminele activiteiten. Ook sectoren of bedrijfstakken waar een zekere 'ons kent ons'-mentaliteit heerst, zoals de vastgoedsector, bieden een goede uitgangspositie voor afscherming.

Als tweede achterliggende oorzaak werd genoemd een *ontbrekend of niet sterk genoeg functionerend toezicht*. Het ontbreken of niet sterk genoeg functioneren van toezicht kan op zijn beurt verschillende achtergronden hebben; een historische of institutionele achtergrond (het is er simpelweg nooit geweest of het toezicht is altijd tot een bepaald niveau beperkt gebleven); een praktisch-functionele achtergrond (het misbruik is moeilijk waar te nemen); een criminele achtergrond (het toezicht is actief door de daders uitgeschakeld); maar er kan ook sprake zijn van (achteraf gezien) argeloosheid of laksheid. Ook hier kan de vastgoedsector als voorbeeld worden genoemd. De daders in een vastgoedfraudezaak zorgden er zelf voor dat de interne controle binnen de benadeelde bedrijven, waar ze hoge functies bekleedden, werd uitgeschakeld (criminele achtergrond). Zo werden posities die verantwoordelijk zijn voor de interne controle deels door de (mede)daders zelf bezet. Verder werd loyaliteit 'gekocht' door anderen mee te laten delen in opbrengsten van de fraude en als er toch kritiek van medewerkers was, werd die onschadelijk gemaakt. (Van de Bunt et al., 2011; Van der Boon & Van der Marel, 2009, p. 77-93). Het externe toezicht op de wereld van het commerciële vastgoed is eveneens zwak ontwikkeld (historisch-institutionele achtergrond). Externe accountants zullen doorgaans geen verder onderzoek doen als de jaarrekening klopt. Externe accountants die door de benadeelde organisaties aanvullend waren ingehuurd, bleken in de praktijk weinig voor elkaar te krijgen; de bevindingen van het ene bureau bereikten mede door toedoen van een verdachte niet de Raad van Bestuur en het andere bureau zag in zijn bevindingen geen reden voor de benadeelde organisatie om naar het Open-

62 Een *capable guardian* is een actor of omstandigheid die criminaliteit kan tegengaan (Reynald, 2010).

baar Ministerie te stappen (Van de Bunt et al., 2011, p. 49-50). Zeker bij grote vastgoedprojecten spelen verschillende belanghebbenden en potentiële externe toezichthouders een rol. Een dergelijke belanghebbende en potentiële toezichthouder is in dit geval een gemeente die in een van de frauduleuze vastgoedprojecten een kavel grond heeft uitgegeven. Deze gemeente is voor miljoenen euro's benadeeld doordat een te lage prijs is ontvangen voor een kavel grond. Onderstaande uitspraak komt van een betrokkene bij het gronduitgiftebeleid van die gemeente en geeft de klaarblijkelijk argeloze houding weer waarmee met de frauderende partijen in zee werd gegaan.

'We dachten met gegoede partijen als (...) zaken te doen. Die screen je niet. We kijken nu hoe we onze vastgoedpartners voortaan wel kunnen screenen. En ook naar wie zij ontwikkelingsprojecten doorplaatsen. Dat deden we tot nu toe niet' (*Financieele Dagblad*, 18 april 2008; zie ook Van der Boon & Van der Marel, 2009, p. 193- 204).

Zowel binnen de organisaties waarbij de verdachten in dienst waren als bij externe partijen (externe toezichthouders, de gemeente die een kavel grond uitgaf), was het toezicht dus afwezig, onschadelijk gemaakt of anderszins niet in staat om de langdurige fraude te voorkomen.

Ook in de casus die draait om fraude met olieproducten door onder meer binnenschippers blijkt dat toezicht niet altijd zodanig functioneert dat het een drempel vormt voor kwaadwillenden (argeloosheid?).

Tankschepen vervoeren olie van onder meer de Rotterdamse haven naar Schiphol. Over olie die bestemd is voor de luchtvaart hoeft geen accijns betaald te worden. Indien de bestemming anders is, is wél accijns verschuldigd. In het onderzoek komen twee kerosinetankers naar voren die niet al hun geladen olie op Schiphol losten, maar een gedeelte verduisterden. Op Schiphol werden de geloste hoeveelheden nauwelijks gemeten. De olietanks werden door personeelsleden van de afnemer slechts 'leeg gekeken' (casus 39).

Een ander voorbeeld speelt zich af in onder meer de bagagekelder van Schiphol. Het criminele samenwerkingsverband bestaat vooral uit personen die de mogelijkheden en bevoegdheden van hun functie misbruiken teneinde cocaïne het land binnen te brengen. De criminele activiteiten van de betrokkenen in de bagagekelder maken onderdeel uit van hun dagelijkse werkzaamheden, namelijk het lossen van een vliegtuig. De verwevenheid tussen de normale en de criminele activiteiten zorgt er in dit geval voor dat het toezicht niet goed in staat is om beide van elkaar te onderscheiden (praktisch-functionele achtergrond). Het toezicht binnen de bagagekelder slaagde er ook in een ander opzicht niet in om een drempel op te werpen tegen het misbruik van bevoegdheden. Wanneer bekend was dat er een lading cocaïne zou

binnenkomen, moest de hoofdverdachte, om de lading veilig binnen te halen, er onder meer voor zorgen dat de juiste medewerkers op het juiste moment op de juiste plaats werkzaam waren. Daartoe werd veelvuldig geschoven in dienstroosters. Op dat ruilen van dienstrooster werd geen strak toezicht gehouden; (sommige) medewerkers konden het onderling regelen of er werd door de leiding soepel mee omgegaan.

Het niet verdacht achten van het veelvuldig ruilen van dienstroosters in de bagagekelder zou kunnen worden geschaard onder de noemer argeloosheid. Het kan echter ook worden gezien als illustratie van het feit dat de betrokkenen, en hetzelfde geldt voor alle bedrijven en personen die bij de vluchtafhandeling betrokken zijn, opereren in een omgeving waarbinnen veiligheid in het algemeen en voorkoming van drugssmokkel in het bijzonder, slechts *een* criterium is en niet noodzakelijkerwijs het belangrijkste. Een snelle en soepele vluchtafhandeling – voor veel betrokkenen wellicht de *core business* – is op zijn minst ook een belangrijk uitgangspunt. Scherp toezicht op het mogelijke misbruik van bevoegdheden kan kort gezegd botsen met een efficiënte bedrijfsvoering. Daarmee zijn we aangekomen bij de derde oorzaak van ontbrekend of falend toezicht; in sommige gevallen is het *toezicht (bewust) beperkt omdat het veiligheidsbelang concurreert met een ander belang*. Dit was bijvoorbeeld (ook) het geval bij de opvang van alleenstaande minderjarige asielzoekers. De opvang was bewust open. Opvang in een gesloten instelling werd vanuit humanitair oogpunt als onwenselijk beschouwd. Het open karakter werd problematisch toen bleek dat mensensmokkelaars/-handelaren er misbruik van maakten en vele minderjarige asielzoekers uit de opvang verdwenen.⁶³

Ook de fiscaal-juridisch afgeschermdde jurisdicties zijn voorbeelden waarin toezicht bewust beperkt is gehouden. Hier lijken echter vooral economische motieven een rol te spelen; een gunstig fiscaal regime en mogelijkheden om bezittingen af te schermen bieden een concurrentievoordeel in de strijd om het aantrekken van buitenlandse (vermogende) partijen.

Ook buiten de voorbeelden van contactpunten tussen de illegaliteit en legaliteit die zijn besproken, vinden we gevallen waarin beperkingen zijn opgelegd aan het toezicht. Dit geldt onder meer voor het toezicht op de financiële markten. De toezichthouder Autoriteit Financiële Markten (AFM) bereikte tot 1 januari 2012 alleen beleggingen onder de €50.000.⁶⁴ Een crimineel samenwerkingsverband dat particuliere investeerders heeft opgelicht, maakte van deze grens gebruik. In deze al eerder aangehaalde zaak werden klanten gelokt om met een minimuminleg van €50.000 deel te nemen in een vastgoedproject in Turkije. De daders ontweken zo het toezicht op hun 'product' en benadeelden vele tientallen beleggers voor in totaal miljoenen euro's (casus 142).

63 Zoals gezegd zijn er vanaf 2006 maatregelen genomen om dat misbruik tegen te gaan. Alleenstaande minderjarige asielzoekers die vermoedelijk het slachtoffer zijn van mensenhandel worden ondergebracht in zogenoemde *beschermde opvang* (Kromhout et al., 2010).

64 Vanaf de genoemde datum geldt een grens van € 100.000.

Ten slotte zijn ook binnen het gevangenisregime bewust beperkingen opgelegd aan het toezicht. Van der Laan stelt in een recentelijk verschenen artikel dat leidende figuren binnen criminele samenwerkingsverbanden in staat zijn om ook vanuit detentie hun criminele activiteiten te regelen. Het uitgangspunt van re-integratie in de samenleving brengt met zich mee dat hun voldoende middelen ter beschikking staan om te communiceren met de buitenwereld (Van der Laan, 2012).

4.6 Risico's van het gebruik van een contactpunt

Criminele samenwerkingsverbanden maken zoals gezegd gebruik van posities in de legaliteit om hun criminele activiteiten uit te voeren. De inschakeling van derden die vanwege hun kennis, vaardigheden, bevoegdheden of andere kwaliteiten van belang zijn in het criminele bedrijfsproces, brengt risico's met zich mee. Maar ook wanneer een groepering zelf over een positie in de reguliere samenleving beschikt, zoals een dekmantelbedrijf, herbergt dat contact met de reguliere omgeving een gevaar in zich. Een 'brug tussen onder- en bovenwereld' is zogezegd tweerichtingsverkeer, dat wil zeggen dat de positie in de bovenwereld, ook al is de relatie met de onderwereld afgeschermd, toch te herleiden kan zijn tot het criminele samenwerkingsverband. Ten eerste kunnen dekmantels door de mand vallen wanneer daders onderwerp zijn van een opsporingsonderzoek. Ten tweede kunnen oplettende derden die bij een gebruikte dekmantel of een andere positie in de legaliteit argwaan hebben gekregen, melding doen bij de politie, wat de aanleiding kan vormen voor het opstarten van een opsporingsonderzoek. Ten derde kan het gebruik van posities in de reguliere samenleving de politie mogelijkheden bieden voor het verzamelen van bewijs tegen verdachten. We werken deze risico's hieronder uit aan de hand van het casusmateriaal.

Een eerste gevaar voor criminele samenwerkingsverbanden is dus dat *dekmantels kunnen worden doorgeprikt door de politie*. Wanneer een crimineel samenwerkingsverband eenmaal de aandacht van de opsporing op zich gevestigd heeft, bestaat het risico dat duidelijk wordt dat een ogenschijnlijk regulier bedrijf waarvan gebruik wordt gemaakt slechts een façade is en in werkelijkheid als dekmantel van criminele activiteiten fungeert. Zeker wanneer er in het bedrijf weinig activiteiten plaatsvinden die tot de normale bedrijfsvoering zouden moeten behoren, is het niet makkelijk om de dekmantel waterdicht te maken. In onderstaande casus valt een 'kledingwinkel' door de mand.

Z is het bedrijf van verdachte H. H houdt zich bezig met ondergronds bankieren. In het dossier staat over kledingwinkel Z: 'De indruk bestaat dat de kledingzaak meer als een soort ontmoetingsplaats werd gebruikt dan om daadwerkelijk een winstgevende omzet te behalen d.m.v. kleding-

verkoop.’ Deze indruk bestaat onder meer doordat: ‘Uit de informatie van de Belastingdienst kan worden opgemaakt dat het inkomen van H en zijn vrouw S uit de kledingwinkel zeer minimaal is.’ En: ‘Tijdens observaties op de kledingzaak Z viel het op dat er eigenlijk geen klanten in de zaak kwamen. Er kwamen wel personen in de zaak die contact met H hadden maar aan deze personen werd geen kleding verkocht’ (één van de onderzochte casussen).

Een soortgelijk voorbeeld zien we in een opsporingsonderzoek naar mensen-smokkel. Het criminele samenwerkingsverband gebruikt een videotheek voor huisvesting van klanten en de inkoop en verhandeling van paspoorten.

De frontfunctie van de videotheek werd kenbaar doordat er geen telefoon-aansluiting was en er zeer onregelmatige sluitingstijden werden gehanteerd. Voorts had het OT gezien dat er bijna nooit iemand met videobanden uit de zaak kwam (casus 53).

Naast opslag (huisvesting) en/of ontmoeting, waarvoor de ‘winkels’ in bovenstaande voorbeelden werden gebruikt, kunnen eigen ondernemingen ook andere gebruiksdoelen hebben. Bijvoorbeeld het witwassen van misdaadgeld; criminele verdiensten worden dan in de boeken opgenomen als inkomsten van een reguliere onderneming. Ook die witwasfunctie kan aan het licht komen wanneer de daders eenmaal in het vizier zijn van de opsporing. Controle van de boeken van de ‘legale’ onderneming kan immers uitwijzen dat de opgeschreven opbrengsten niet plausibel zijn (zie hoofdstuk 7). In de bovenstaande voorbeelden werden de gebruikte ondernemingen pas onder de loep genomen nádat er al een opsporingsonderzoek was gestart naar de criminele samenwerkingsverbanden. Het is echter ook mogelijk dat de inschakeling van een (schijnbaar) regulier bedrijf uiteindelijk zelf de aanleiding vormt voor het opstarten van een opsporingsonderzoek. *Een gebruikte positie in de reguliere samenleving kan namelijk, ten tweede, de argwaan oproepen van oplettende derden die vervolgens melding doen bij de autoriteiten.* Zo is het in bovenstaand voorbeeld goed denkbaar dat een oplettende burger de autoriteiten erop wijst dat er wel erg weinig bezoekers komen in de ‘videotheek’, althans bezoekers die het pand met een videoband verlaten. Soortgelijke risico’s gelden voor andere ‘winkels’ die alleen of mede gebruikt worden vanwege een functie voor een criminele activiteit. Ook het gebruik van opslagplaatsen (voor bijvoorbeeld opslag of productie van drugs), vervoermiddelen (ten behoeve van mensensmokkel of de smokkel van verboden goederen), verkoopkanalen (autobedrijven voor gestolen auto’s, ramen of bordelen) en het gebruik van financiële instellingen (vanwege melding ongebruikelijke transacties) dragen het risico in zich dat het onder de aandacht wordt gebracht van de autoriteiten en het aanleiding geeft tot het doen van nader onderzoek.

Dat risico lijkt het grootst wanneer het criminele samenwerkingsverband de gebruikte bedrijven of actoren niet in eigen beheer heeft, maar voor het goed of de dienst beroep doet op een derde. Dan geldt niet alleen het risico dat oplettende burgers of autoriteiten argwaan krijgen, maar ook het risico dat de ingeschakelde derde de autoriteiten informeert. Dit zien we bijvoorbeeld in een mensensmokkelzaak waarin de daders gebruikmaken van een reisbureau. Dat reisbureau regelde tegen betaling een familiale dan wel zakelijke invitatie en een 'fake'-hotelreservering, waarmee een verdachte vervolgens een visum voor een bepaald land kon aanvragen. Andere reisbureaus 'tippen' echter juist over personen die wel erg vaak tickets kwamen kopen (één van de onderzochte casussen). Ook in respectievelijk een mensenhandel- en een drugszaak zien we dat de daders gebruik kunnen maken van dienstverleners uit de reguliere omgeving maar dat dat niet zonder risico's blijft.

De prostituees huren werkkamers bij vergunde raamverhuurbedrijven in verschillende Nederlandse steden. Eén verhuurder doet formeel melding bij de politie van vermeende uitbuitingspraktijken (één van de onderzochte casussen).

Onder de naam van een bedrijf van één van de verdachten worden ingekochte stoffen opgeslagen bij een regulier transportbedrijf. Het transportbedrijf krijgt argwaan omdat het zich moeilijk voor kan stellen wat het bedrijf van de verdachten nu precies gaat doen met de stoffen die zijn opgeslagen. Het transportbedrijf doet daarom melding bij de politie, die een onderzoek begint. De verdachten blijken de stoffen te verhandelen als versnijdingsmiddel (één van de onderzochte casussen).

Behalve dat de politie op de hoogte raakt van de criminele bedoelingen, kan de argwaan van een derde ook op een andere wijze een dader dwarsbomen. Zo kan een onwetende maar oplettende derde simpelweg weigeren om het gevraagde goed of de gevraagde dienst te leveren. In onderstaande casus overkomt dit de klant van een professionele facilitator. De facilitator stelt personen in staat om anoniem (dat wil zeggen niet tot de klant herleidbaar), tegen contante betaling en/of met gebruikmaking van valselijk opgemaakte gegevens, woonruimte te gebruiken. Een makelaar krijgt echter argwaan.

Hoofdverdachte G treedt voor zijn criminele klanten op als bemiddelaar richting makelaars dan wel verhuurders. Samen met de klant en de makelaar wordt het nieuwe pand bezocht. G geeft hen daarna de 'officiële' stukken om het huurcontract rond te maken. De makelaar dan wel de verhuurder is in de veronderstelling dat de opgemaakte documenten echt zijn en dat dus de inkomsten van de klant een legale herkomst hebben, en ondertekent het contract. Makelaar K krijgt echter argwaan bij de aangeleverde documenten voor klant J en gaat de opgegeven gegevens contro-

leren. De uitkomst daarvan is dat de makelaar de geplande oplevering afzegt (één van de onderzochte casussen).

Het derde gevaar van *het gebruik van contactpunten* is dat het *kan bijdragen aan het verzamelen van bewijs tegen verdachten*. Zo kan het gebruik van een ‘regulier’ bedrijf een goede ingang vormen voor een opsporingsteam, soms vrij letterlijk. Eén van de onderzochte casussen richt zich op een grootschalige handelaar in (onder meer) hennep. In het opsporingsonderzoek wordt duidelijk dat growshops een belangrijke rol spelen in het criminele netwerk rondom de hoofdverdachte. Behalve criminelen, weet echter ook de politie relatief eenvoudig de growshop binnen te komen.

J is de hoofdverdachte in een crimineel samenwerkingsverband dat zich op grote schaal bezighoudt met de productie van en handel in hennep. J heeft contacten met zes growshops, waar hij weed opkoopt. Vanuit één van deze growshops zijn tientallen kilo’s hennep geleverd aan J. De politie weet een geslaagde undercoveroperatie tegen de growshop uit te voeren. Via een zogenoemde pseudo-koop wordt door undercoveragenten tegen betaling 2 kilo hennep bij de growshop gekocht. Hierbij zijn een aantal verdachten aangehouden en zijn huiszoeken gedaan in diverse panden behorende bij de shop. Ook is de administratie van de shop doorge-licht (casus 122).

Aangezien de growshop ‘gewoon’ een winkel is, was het voor de undercoveragenten wellicht gemakkelijker om contact te maken met de verdachten en uiteindelijk een pseudo-koop te verrichten dan wanneer dat contact op andere wijze geregistreerd zou moeten worden. Het gebruik van een reguliere ondernemingen kan ook op een andere manier bijdragen aan de bewijspositie tegen de daders, namelijk door het nalaten van sporen. Zo kon een opsporingsteam in de boeken van een chemisch bedrijf vaststellen hoeveel grondstof een crimineel samenwerkingsverband daar had afgenomen en kon het op deze manier afleiden hoeveel pillen die criminele groepering gemaakt moest hebben (één van de onderzochte casussen). In een andere casus is in het opsporingsonderzoek eveneens gebruikgemaakt van de boekhouding van een regulier bedrijf waarmee de daders contact hadden.

Aangezien legale bedrijven geen problemen met de Belastingdienst willen krijgen, zorgen zij voor een nette boekhouding waarin de afnemers zijn opgenomen, ook de illegale handelaren zoals hoofdverdachte D. Vervolgens kan op grond van artikel 96a Sv bij deze bedrijven de administratie worden opgevraagd en kan op deze wijze worden achterhaald wat er aan de illegale handelaren is verkocht (één van de onderzochte casussen).

Een ander voorbeeld vinden we in een fraudezaak. In de casus weet een crimineel samenwerkingsverband via fraude met de ontwikkeling van vastgoedprojecten vele miljoenen euro's verdienen. De daders kunnen deze fraude plegen dankzij de posities die zij innemen binnen de benadeelde, opdrachtgevende organisaties en/of binnen de ondernemingen die als uitvoerder betrokken zijn bij de vastgoedprojecten via welke de fraude wordt gepleegd. De criminele verdiensten worden over de daders verdeeld via valse facturen van uitvoerende ondernemingen. Het criminele samenwerkingsverband weet dus op grote schaal en ook langdurig te profiteren van zijn positie binnen de reguliere economie. Maar uiteindelijk is het hetzelfde gebruik van reguliere ondernemingen dat de daders de das omdoet; de aanleiding voor het opsporingsonderzoek lag namelijk in controles door de Belastingdienst van de boeken van betrokken ondernemingen (casus 143 en 144).

4.7 Recapitulatie

In hoofdstuk 3 bleek dat criminele samenwerkingsverbanden in veel gevallen een beroep doen op personen en bedrijven uit hun omgeving. Vaak betekent dat dat er contact wordt gemaakt met 'de bovenwereld'. Maar ook daders die zelf voorzien in de goederen en diensten die nodig zijn voor het criminele bedrijfsproces, staan daarbij vaak in verbinding met de legaliteit. Dit laatste is bijvoorbeeld het geval wanneer een dader zijn eigen (op papier) reguliere garagebedrijf gebruikt om criminele inkomsten wit te wassen. In dit hoofdstuk zijn we ingegaan op verschillende contactpunten tussen illegaliteit en legaliteit. Deze contactpunten, of interfaces, kunnen zich op vier verschillende niveaus bevinden, namelijk op het niveau van een persoon, een onderneming, een gemeenschap of een door de overheid gecreëerde voorziening.

Bij *personen* gaat het om mensen die, vaak beroepsmatig, een positie hebben in 'de bovenwereld' en beschikken over kennis, capaciteiten en/of bevoegdheden die van grote waarde kunnen zijn voor een crimineel samenwerkingsverband. We onderscheiden vier categorieën: financiële specialisten; notarissen en advocaten; luchthavenpersoneel; en corrupte ambtenaren. Financiële specialisten worden in verschillende zaken ingeschakeld ten behoeve van: het investeren, doorsluizen en fiscaal afschermen van vermogen; het verrichten van transacties; het oprichten van rechtspersonen; en/of het verzorgen van contacten met de Belastingdienst. Notarissen en advocaten kunnen vanwege hun kennis, hun wettelijk voorgeschreven rol op bepaalde terreinen, hun afgeschermd status en de respectabiliteit van de desbetreffende ambten belangrijke diensten leveren voor criminele samenwerkingsverbanden. Binnen de onderzochte zaken wordt advocaten vaker een rol toegedicht dan notarissen. Die rol valt doorgaans onder één van de volgende noemers: juridische advisering; het verlenen van een schijn van betrouwbaarheid;

afscherming; ondersteuning bij mensenhandel/-smokkel; en witwassen. In de meeste gevallen die we in de dossiers zijn tegengekomen, is overigens geen sprake van strafrechtelijk vastgestelde verwijtbaarheid. In opsporingsonderzoek wordt in het algemeen terughoudend omgegaan met signalen van betrokkenheid van advocaten bij georganiseerde criminaliteit.

Ook luchthavenpersoneel kan voor criminele samenwerkingsverbanden een zeer waardevol contactpunt vormen. In verschillende onderzochte zaken is op luchthavens gebruikgemaakt van burgerpersoneel – schoonmakers, medewerkers in de bagagekelder of de vrachtafdeling, of stewards – dat beroepsmatig in staat is om drugszendingen of personen buiten de controles om het land in te laten komen. Meer nog dan het zojuist genoemde burgerpersoneel, hebben ambtenaren binnen bijvoorbeeld politie, justitie of de douane bepaalde exclusieve bevoegdheden die criminele samenwerkingsverbanden goed kunnen gebruiken. Ook de corrupte contacten met deze ambtenaren kunnen een rol spelen bij het passeren van grenzen. Maar ze kunnen ook worden aangewend voor meer algemene afschermingsdoeleinden, zoals om op de hoogte te komen van opsporingsactiviteiten. In verschillende zaken zijn er dan ook signalen van mogelijke betrokkenheid van Nederlandse of buitenlandse ambtenaren. Ook hier zien we dat het in de onderzochte zaken vaak blijft bij ‘mogelijke’ betrokkenheid omdat de vermeende corrupte contacten vaak (voor zover bekend) niet strafrechtelijk worden vastgesteld.

Het gebruik van (op papier) reguliere *ondernemingen* als contactpunt naar de legaliteit komt in veel zaken voor. Veel criminele samenwerkingsverbanden hebben eigen ondernemingen of vennootschappen. Deze kunnen drie doelen dienen: logistieke ondersteuning, dat wil zeggen opslag, vervoer en ontmoetingsruimte; witwassen, vooral het fingeren van een legale geldstroom; en legitimering en verhulling, zoals het voorzien in een deklading voor een drugstransport of het dienen als tussenschakel tussen de daders en reguliere, externe bedrijven. Ook externe ondernemingen worden gebruikt, vooral voor logistieke ondersteuning en om apparatuur en stoffen te verkrijgen voor de productie van drugs. Wanneer zij vanuit het oogpunt van witwassen worden ingeschakeld, gebeurt dat vaak via de reeds genoemde financiële specialisten. Een opvallend voorbeeld van de inzet van externe ondernemingen is het gebruik van de massamedia. Dit komt in enkele zaken voor en kan een aantal doelen dienen: beïnvloeding van de algemene opinie; beschadiging van tegenstanders; en het trekken van klanten (reclame).

Ook *gemeenschappen* kunnen fungeren als contactpunt tussen illegaliteit en legaliteit. Sommige motorclubs en woonwagenkampen vormen subculturele gemeenschappen waarvoor dat geldt. Zo lijken deze gemeenschappen relatief veel potentiële mededaders te herbergen. Verder bieden beide netwerken, via de vele (internationale) contacten, een eventuele dader verschillende logistieke en andere faciliteiten en verbanden met de reguliere omgeving. Ook bieden beide gemeenschappen goede omstandigheden voor afscherming; ze beschikken over locaties die letterlijk en/of figuurlijk sterk

afgesloten zijn, de sociale cohesie is sterk, er heerst een code van zwijgzaamheid naar de buitenwereld, en lidmaatschap van een van deze gemeenschappen boezemt vaak ontzag of angst in. Ook sommige etnische gemeenschappen bieden potentiële voordelen voor georganiseerde criminaliteit. Door de contacten in zowel het land van herkomst als in Nederland kunnen leden van bepaalde gemeenschappen een schakel vormen tussen bron- en bestemmingsland bij bijvoorbeeld drugshandel of mensensmokkel. Ook stellen deze contacten hen beter in staat om geld weg te sluizen. Verder vormt soms ook een reguliere bedrijfstak een 'gemeenschap' die voorziet in afgeschermd mogelikheden voor georganiseerde criminaliteit. Een voorbeeld is de vastgoedsector. De wereld van het commercieel vastgoed is relatief kwetsbaar voor fraude vanwege het ontbreken van gespecialiseerd toezicht, een ondoorzichtige prijsvorming en een cultuur die omschreven zou kunnen worden als 'ons kent ons' en 'voor wat hoort wat'.

In sommige gevallen worden *door de overheid gecreëerde voorzieningen* gebruikt voor het vervullen van een bepaalde deeltaak in het criminele bedrijfsproces. Het misbruik dat mensensmokkelorganisaties in sommige zaken hebben gemaakt van de asielprocedure is daar een voorbeeld van. Een ander voorbeeld is het gebruik van fiscaal-juridisch afgeschermd jurisdicties voor witwasdoeleinden. In veel zaken zien we dat daders, via bankrekeningen of rechtspersonen, vermogen hebben ondergebracht in een zogenoemd 'belastingparadijs'. Behalve lage belastingtarieven bieden deze jurisdicties vooral goede afschermingsmogelikheden. Op de markt van zakelijke dienstverleners in Nederland hebben verschillende aanbieders zich gespecialiseerd in het toegankelijk maken van de faciliteiten in die jurisdicties.

Het gebruik van posities in de legaliteit brengt behalve kansen ook risico's met zich mee voor criminele samenwerkingsverbanden. Ten eerste kunnen dekmantels of witwasconstructies door de mand vallen wanneer ze eenmaal in het vizier komen van de opsporing. Ten tweede kan het gebruik van posities in de reguliere samenleving ook zelf, wanneer het de argwaan oproept van een oplettende derde en deze melding doet bij de politie, de aanleiding vormen voor de start van een opsporingsonderzoek. Het derde risico is dat het gebruik van een onderneming kan bijdragen aan de bewijspositie tegen de daders. Zo kan het afnemen van goederen bij een extern bedrijf sporen nalaten in de boekhouding van dat bedrijf. Wanneer een crimineel samenwerkingsverband zelf beschikt over een 'regulier' bedrijf, bijvoorbeeld een winkel, kan dat bedrijf letterlijk en figuurlijk een goede ingang bieden voor de opsporing, bijvoorbeeld voor een undercoveroperatie.

Ondanks deze risico's kunnen sommige contactpunten langdurig en intensief als zodanig functioneren. Een belangrijke oorzaak daarvan is het ontbreken of falen van toezicht. Sommige criminele samenwerkingsverbanden opereren vanuit een afgeschermd omgeving. De afgeschermd locaties waarover zij beschikken, een sterke sociale cohesie, een code van zwijgzaamheid richting de buitenwereld en/of een angstaanjagende reputatie kunnen

het functioneren van *capable guardians* erg moeilijk maken. Verder ontbreekt toezicht soms of werkt het niet sterk genoeg. Zo was in een grote fraudezaak zowel binnen de organisaties waarbij de verdachten in dienst waren als bij externe partijen het toezicht onschadelijk gemaakt, afwezig of anderszins niet in staat om langdurige fraude te voorkomen. Ten slotte is het toezicht soms begrensd vanwege andere belangen die op het desbetreffende terrein een rol spelen, zoals het belang van een vlotte vluchtafhandeling op luchthavens of een economisch belang dat 'belastingparadijzen' hebben om hun fiscaal-juridisch afgeschermd status te handhaven.

5 Verdienen, verdelen en besteden van criminele inkomsten

Georganiseerde criminaliteit is gericht op het genereren van financieel of materieel voordeel. In dit hoofdstuk gaan we in op verschillende aspecten van deze drijvende kracht achter de georganiseerde criminaliteit.⁶⁵ We bespreken in dit hoofdstuk het verdienen, verdelen en het besteden van criminele inkomsten. In paragraaf 5.1 staan de verdiensten van georganiseerde criminaliteit centraal. Het gaat daarbij vooral om de vraag *hoe* daders hun geld verdienen; wat is het ‘verdienmodel’ achter de verschillende delicten? In dezelfde paragraaf gaan we ook kort in op de verdiensten zelf; *hoeveel* verdienen ze? Daarbij zullen we vooral aan de hand van concrete gevallen laten zien wat op dit punt de bandbreedte is van de onderzochte zaken. Georganiseerde criminaliteit is per definitie een gezamenlijke onderneming. Daarmee dient de vraag zich aan hoe binnen een crimineel samenwerkingsverband de verdiensten worden verdeeld, hetgeen wordt behandeld in paragraaf 5.2. De (her)verdeling van inkomsten staat in nauw verband met de posities en relaties binnen een crimineel samenwerkingsverband. De verdeling hangt onder meer af van de mate waarin een individuele dader een centrale, bepalende positie inneemt of juist een meer inwisselbare rol vervult. De besteding van criminele gelden vormt het onderwerp van paragraaf 5.3. Aan de hand van de onderzochte zaken bespreken we verschillende bestedingsmogelijkheden; consumeren en investeren. Paragraaf 5.4 bevat een recapitulatie.

5.1 Verdiensten van georganiseerde criminaliteit

5.1.1 *Hoe wordt het geld verdiend?*

Wat is de basis onder de verdiensten van een crimineel samenwerkingsverband; wat is met andere woorden het ‘verdienmodel’ van de verschillende groeperingen?

Enerzijds bestaan er vormen van georganiseerde criminaliteit die marktgeoriënteerd zijn en met de levering van een goed of dienst inspelen op een vraag. Voorbeelden van symbiotische vormen van georganiseerde criminaliteit zijn onder meer wapen- en drugshandel. Anderzijds zijn er vormen die niet marktgeoriënteerd zijn maar waarbij voordeel wordt genoten door anderen iets af te nemen of te onthouden (of op andere wijze leed te berokkenen). Dergelijke parasitaire georganiseerde criminaliteit bestaat uit bijvoorbeeld

65 Naast financiële zijn er natuurlijk ook andere drijfveren te onderkennen achter georganiseerde criminaliteit, zoals een verlangen naar spanning of de drang om te imponeren (Naylor, 1999, p. 11). Verder gelden voor terrorisme weer heel andere motieven.

afpersing, fraude, diefstal en mensenhandel (Kleemans et al., 2002, p. 67; vergelijk Naylor, 2003).⁶⁶ Beide vormen worden hieronder behandeld.

Symbiotische vormen van georganiseerde criminaliteit

Bij symbiotische georganiseerde criminaliteit gaat het dus om het leveren van een goed of dienst waarnaar een vraag bestaat en is er dus een duidelijke economische voedingsbodem. Zoals in eerdere rapportages is opgemerkt, gaat het bij georganiseerde criminaliteit in Nederland vaak om transitcriminaliteit. Daarbij gaat het om internationale handel waarin Nederland fungeert als productieland, doorvoerland of bestemmingsland van bijvoorbeeld illegale goederen als drugs en wapens (Van de Bunt & Kleemans, 2007, p. 15; Kleemans et al., 2002). Maar het kan ook gaan om het leveren van een dienst, zoals het illegaal binnenloodsen van mensen in Nederland (Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel, 2002, p. 3-4).

Bij de handel in illegale goederen kan winst gemaakt worden door (een deel van) de afstand te overbruggen tussen het land waar een goed wordt geproduceerd en het land waar een afzetmarkt zich bevindt. Wordt deze afstand overbrugd en slaagt de criminele ondernemer erin om veilig grenzen te passeren en andere risico's het hoofd te bieden, dan kan geprofiteerd worden van het grote verschil tussen de productiekosten of aankoopprijs in het productieland enerzijds en de verkoopprijs van het goed op de afzetmarkt anderzijds. De verdien capaciteit van een crimineel samenwerkingsverband is dan vooral gelegen in het feit dat de daders beschikken over contacten die hen in staat stellen om alle delen of een deel van de logistieke keten uit te voeren: de aankoop of eventueel productie van het goed in het productieland; het transport; en de verkoop in het afzetland. Zo zien we in de onderzochte zaken een aantal criminele samenwerkingsverbanden die, via hun netwerk, wapens vanuit de Balkan weten te importeren (bijvoorbeeld casus 48, 61 en 77).⁶⁷

Vaker gaat het echter om drugs, waarbij de handel een grotere winstmarge kent.⁶⁸ Bij drugs brengt het grote verschil tussen productiekosten en de verkoopprijs die verderop in de keten kan worden gevraagd, een enorm winst-

66 Op winst gerichte georganiseerde criminaliteit kan zowel symbiotische als parasitaire kenmerken hebben. Een mensenhandelaar die een prostituee met behulp van dwang of misleiding uitbuit, valt vanwege de uitbuiting onder de parasitaire vorm. Omdat er ook een vraag is naar prostitutie zou hij, ietwat cynisch, ook gezien kunnen worden als een bemiddelaar in seksuele dienstverlening. In die zin is deze vorm van mensenhandel tevens een symbiotische vorm van criminaliteit. Omdat in dit geval de uitbuiting echter een veel kenmerkender eigenschap voor de mensenhandel is dan de prostitutie zelf – prostitutie vindt immers ook plaats zonder dat er sprake is van mensenhandel en is bovendien geen misdrijf – scharen we mensenhandel onder parasitaire criminaliteit. Bij mensensmokkel is het symbiotische kenmerk veel sterker.

67 Bij casus 61 en casus 77 is het niet zeker waar de wapens precies geproduceerd worden. Wel is duidelijk dat de wapentransporten hun herkomst in de Balkan hebben. In casus 48 is de fabriek waar de wapens werden geproduceerd wel gelokaliseerd, namelijk in voormalig Joegoslavië.

68 Illegale vuurwapenhandel zou in Nederland dan ook vooral een neven- en geen hoofdactiviteit zijn van criminelen (De Vries, 2008, p. 78).

potentieel met zich mee.⁶⁹ Van dit winstpotentieel kan op verschillende wijzen worden geprofiteerd, afhankelijk van de specifieke achtergrond en kwalificaties van een crimineel samenwerkingsverband.

Er zijn criminele samenwerkingsverbanden die door onder meer een uitgebreid netwerk van betrokken personen en gevestigde posities in de reguliere samenleving, in staat zijn om zowel de inkoop van cocaïne, het transport naar Nederland, de afzet, als ook het witwassen van de opbrengsten zelf te verzorgen. Een voorbeeld is een crimineel samenwerkingsverband dat zelf cocaïne inkoopt bij leveranciers in Colombia. Vervolgens worden de drugs door fruitbedrijven vanuit Zuid-Amerika verstuurd naar Nederland, waar ze eveneens door fruitbedrijven worden ingevoerd. Zowel de fruitbedrijven in Zuid-Amerika als die in Nederland zijn in handen van de organisatie. Om het transport van drugs te vergemakkelijken heeft het criminele samenwerkingsverband een bedrijf op een Zuid-Amerikaanse luchthaven gekocht. Ook heeft het eigen vliegtuigen. Witwassen gebeurt onder meer via onroerend goed en bedrijven die in handen zijn van de groepering (casus 131; casus 128 is soortgelijk). Omdat de groepering zo veel deeltaken in eigen beheer heeft, kan ze ook een groot deel van de totale winst in eigen zak houden. Een groepering die in dergelijke mate 'zelfvoorzienend' is en toegerust is met bedrijfs- en vervoersfaciliteiten, komt niet in veel zaken voor. Wel zijn er natuurlijk andere voorbeelden waarin een crimineel samenwerkingsverband zowel de inkoop in de bronregio, het vervoer naar Nederland als ook de lokale afzet en doorvoer voor zijn rekening neemt. We zien bijvoorbeeld een groepering die in verband staat met leveranciers van heroïne in Turkije, de drugs per auto naar Nederland vervoert en hier een deel op de lokale markt afzet en een ander deel doorvoert naar andere landen. Zo wordt heroïne verkocht aan handelaars uit Ierland, een land waar de prijs voor deze drugs veel hoger ligt dan in Nederland (casus 137).

Er zijn echter ook criminele samenwerkingsverbanden die hun winst niet halen uit de overbrugging van de totale route tussen productie- en afzetregio, maar zich toeleggen op een deel van die route. Zo concentreert een groepering zich op de inkoop van cocaïne in Zuid-Amerika en het vervoer ervan naar West-Afrika. Landen in West-Afrika fungeren daarbij als doorvoerland in de smokkel van de drugs naar uiteindelijk Europa. Het criminele samenwerkingsverband in kwestie is echter niet betrokken bij die doorvoer en beperkt zich tot de route Zuid-Amerika - West-Afrika (casus 124).

Tot nu toe betroffen de voorbeelden buitenlandse drugs die (uiteindelijk) in Nederland zelf worden geïmporteerd. Hennep, amfetamine en xtc zijn drugs die op grote schaal in Nederland worden geproduceerd en worden geëxpor-

69 Het UNODC meldt dat voor een gram zuivere heroïne in West-Europa op groothandels- en gebruikersniveau respectievelijk een ongeveer 30 en 100 maal hogere prijs wordt betaald dan de groothandelsprijs in productieland Afghanistan (UNODC, 2011, p. 77-78). 'Exacte' cijfermatige informatie over criminele markten moet met een groot voorbehoud worden gehanteerd. Een gemiddelde prijs van drugs is niet goed te bepalen omdat je weliswaar kunt meten wat de prijs op een bepaalde plek op een bepaald moment is, maar niet weet hoeveel transacties tegen een bepaalde prijs worden uitgevoerd (Bushway & Reuter, 2008).

teerd naar afzetmarkten in andere landen. Ook voor een crimineel samenwerkingsverband dat hennep in Nederland opkoopt en het, al dan niet via tussenschakels, verkoopt aan afnemers in België, Duitsland of Polen, geldt dat het direct profiteert van het prijsverschil tussen productie en afzet (casus 138). Groeperingen die zich daarmee bezighouden, zijn in dat opzicht dan ook gebaseerd op hetzelfde verdienmodel als criminele samenwerkingsverbanden die exotische drugs importeren.⁷⁰ Bij de handel in buiten- respectievelijk binnenlandse drugs gelden echter deels wel verschillende, specifieke problemen en daardoor ook verschillende verdienmogelijkheden. Zo is het bij de import van cocaïne vooral 'de kunst' om (onder meer) goede aankoopcontacten te hebben en een efficiënte vervoer- en smokkelmethode. Daarentegen geldt voor de handel in een binnenlandse drug als xtc dat een crimineel samenwerkingsverband een manier moet zien te vinden om drempels die tegen de productie van deze drug zijn opgeworpen te omzeilen. De productie van de oorspronkelijke xtc, dat wil zeggen de chemische samenstelling MDMA, is namelijk bemoeilijkt doordat de grondstof PMK veel lastiger is te verkrijgen sinds een aanscherping van de regulering van PMK-productie in China. Winstpotentieel kan dan gelegen zijn in het aanboren van alternatieve stoffen. Zo maakt een groepering, na toevoeging van een antibraakmiddel, pillen van de stof mCPP en verkoopt deze als 'xtc' (casus 132).⁷¹

Net als voor internationale drugshandel geldt ook voor mensensmokkel dat de plegers ervan geld kunnen verdienen omdat zij in staat zijn een afstand te overbruggen, in dit geval de afstand tussen het vertrekland en het bestemmingsland. De dienst die mensensmokkelaren leveren bestaat uit het volendoen aan de vraag van personen uit het vertrekland om buiten de reguliere kanalen om het land te verlaten en een ander land binnen te komen.⁷² De verdien capaciteit van smokkelorganisaties is vooral gelegen in het kunnen beschikken over een netwerk dat zowel het vertrekland als het bestemmingsland maar vaak ook tussenliggende landen beslaat. Dat netwerk voorziet in contacten met klanten, transportfaciliteiten, personen die de klanten opvangen en doorgeleiden en eventueel reisdocumenten.

Een andere groep van spelers op de criminele markt zijn de facilitators. De verdien capaciteit van facilitators komt voort uit het gegeven dat zij, vaak door een specialistische, al dan niet beroepsmatige achtergrond, aan een crimineel samenwerkingsverband een dienst of goed kunnen leveren dat essentieel is voor het criminele bedrijfsproces maar waarin het criminele samenwer-

70 Ook groeperingen die drugs alleen op de binnenlandse markt afzetten profiteren van het verschil tussen productiekosten of inkooprijks enerzijds en de verkoopprijs voor afzetkanalen anderzijds. Wel gaat het daarbij om een kleinere winstmarge dan wanneer de handel internationaal is. Overigens is de term 'transitcriminaliteit' niet meer van toepassing wanneer alleen van binnenlandse handel sprake is.

71 De stof mCPP staat niet op de Opiumlijst maar valt onder de Wet op de geneesmiddelenvoorziening. Deze wet heeft een uitwerking die (deels) vergelijkbaar is met MDMA maar kan onder meer braken veroorzaken. Een voordeel voor drugsproducenten is dat het een kant-en-klare stof is, terwijl MDMA via een vrij complex proces gemaakt moet worden.

72 Dat bij mensensmokkel gesmokkelenden zelf (of hun familieleden) ervoor kiezen om van de diensten van de smokkelaren gebruik te maken, wil niet zeggen dat altijd van een gelijkwaardige relatie sprake is. Zo worden gesmokkelenden soms onder (zeer) slechte omstandigheden gesmokkeld of gehuisvest en wordt in bepaalde gevallen door de smokkelaren ook geweld toegepast (Staring et al., 2005, p. 112-116).

kingsverband moeilijk of niet zelf kan voorzien (Kleemans et al., 2002, p. 56-62). Het fenomeen facilitering van georganiseerde criminaliteit is verder uitgewerkt in hoofdstuk 3 (zie paragraaf 3.3.1 voor een bespreking van ‘professionele facilitators’). Op deze plek noemen we kort enkele voorbeelden. Er zijn verschillende facilitators die weliswaar niet direct zelf drugs produceren of verhandelen, maar wel sterk zijn verbonden aan dat criminele segment. Zo is er een aantal zaken waarin personen die werkzaam zijn op of rondom Schiphol hun bevoegdheden misbruiken om de smokkel van cocaïne via deze luchthaven te faciliteren (bijvoorbeeld casus 126; zie paragraaf 4.1.3). Een ander voorbeeld van een drugsgerelateerde facilitator is het criminele samenwerkingsverband dat middelen verhandelt voor versnijding van drugs, zoals paracetamol en cafeïne (casus 133). Daarnaast zijn er facilitators die meer algemene, niet direct aan drugs gekoppelde diensten leveren. Voorbeelden zijn verschillende dienstverleners waarvan de diensten onder de noemer witwassen vallen: ondergrondse bankiers die diensten leveren aan criminele klanten (zie paragraaf 6.3.2); de autoverhuurder die criminelen in staat stelt om ‘anoniem’ auto te rijden, dat wil zeggen zonder dat de auto tot de persoon te herleiden is (casus 148); en de woningbemiddelaar die criminelen ‘anoniem’ laat wonen (casus 147).

Parasitaire vormen van georganiseerde criminaliteit

Waar wederkerigheid een kenmerk is van symbiotische vormen van georganiseerde criminaliteit, ontbreekt deze grotendeels bij parasitaire vormen. Het verdienmodel van een crimineel samenwerkingsverband is hier dan ook van een heel andere soort.

Bij mensenhandel worden mensen uitgebuit, zoals vrouwen die onder dwang of na misleiding als prostituee te werk worden gesteld terwijl de verdiensten daarvan voor een groot deel (of vrijwel volledig) aan de dader, de pooier, ten goede komen. In sommige mensenhandelzaken worden slachtoffers in het buitenland gerekruteerd. In die gevallen bestaat één aspect van de verdien capaciteit van plegers van mensenhandel uit het beschikken over een internationaal netwerk dat hen in staat stelt slachtoffers in het vertrekland te ‘werwen’, die naar het bestemmingsland te vervoeren en ze daar vervolgens te werk te stellen. Niet alle slachtoffers zijn echter uit het buitenland afkomstig en het overbruggen van afstand is waarschijnlijk ook niet de meest kenmerkende capaciteit van plegers van mensenhandel. Een meer kenmerkende voorwaarde voor het bedrijven van mensenhandel is dominantie; de mogelijkheid van daders om slachtoffers in hun macht te krijgen en te houden.⁷³ Die machtsbasis kan onder meer worden gevormd door geweld, dreiging, chantage, opsluiting, controles en/of misleiding. Zo is er een casus waarin de

73 Bij mensenhandel in de prostitutie bestaat de rol van vrouwelijke slachtoffers soms uit meer dan uitsluitend slachtofferschap. Een aantal vrouwen stapt (min of meer) uit eigen beweging in de prostitutie (maar komt vervolgens wel in een uitbuitingsrelatie terecht), sommige slachtoffers hebben ook een ondersteunende rol voor hun pooier (bijvoorbeeld door andere prostituees in de gaten te houden of door geld te incasseren); en een aantal heeft een liefdesrelatie met hun pooier.

hoofdverdachten zowel in termen van dreiging als in daden zeer gewelddadig zijn, waardoor slachtoffers het wel uit hun hoofd laten om tegen de wil van hun pooiers in te gaan. Controle op en over 'hun' vrouwen is er verder door bodyguards, chauffeurs en telefoontjes, doordat de vrouwen via of bij de pooiers hun woonruimte en werkruimte hebben, en ook doordat sommige vrouwen een liefdesrelatie hebben met hun pooier. Misleiding vindt plaats om de vrouwen de prostitutie in te laten gaan en/of om hen hun inkomsten af te laten staan, bijvoorbeeld door hen te laten geloven dat het geld wordt bewaard om later samen een huis te kopen (casus 123; Verhoeven et al., 2011, p. 42-58; vergelijk Staring, 2007, p. 57-63).⁷⁴ De machtsbasis kan echter (deels) ook een andere zijn. Zo is er een zaak waarbij Nigeriaanse meisjes door een crimineel samenwerkingsverband naar Nederland worden gesmokkeld om vervolgens in andere landen als prostituee te gaan werken. De macht die de daders over de meisjes hebben, heeft vooral een geestelijke, cultureel-religieuze basis; in Nigeria sluiten de meisjes een met voodoo-rituelen bekrachtigd contract af waarin zij beloven hun 'schuld' jegens de daders, tussen de €30.000 en €60.000, te voldoen (casus 129).

Ook bij afpersing is bijna volledige macht over het slachtoffer de kern van het verdienmodel. Daarbij speelt geweldsdreiging een belangrijke rol. Maar ook andere vaardigheden van de dader kunnen van groot belang zijn. Zo zien we in een zaak dat een dader volgens verschillende personen een sympathieke, sociale kant heeft. Aanvankelijk hebben hij en het latere slachtoffer een (ogenschijnlijk) vriendschappelijke relatie. Maar dan meldt hij het slachtoffer dat er een serieuze dreiging is van derden, die hij wel, tegen betaling, ongedaan kan maken. Later ontdekt het slachtoffer dat zijn beschermer de dreiger is, waarna de laatste ook openlijk zelf de bedreiging voor zijn rekening neemt (casus 121).

Bij plegers van oplichting en fraude is sprake van een ander verdienmodel. Hier zijn verleiding en misleiding belangrijke kernwoorden. Een voorbeeld daarvan is (een bepaalde vorm van) beleggingsfraude, waarbij de daders het doen voorkomen alsof geld wordt belegd terwijl de ingelegde gelden in werkelijkheid in eigen zak verdwijnen. De 'kunst' is dan dat de daders een mooi, aantrekkelijk én geloofwaardig verhaal weten te creëren waardoor mensen bereid zijn om hun geld aan de 'beleggers' toe te vertrouwen. Zo richten in een zaak vijf hoofdverdachten een onderneming op waarvan zij voorwenden dat deze zou investeren in vakantieresorts in Turkije. Via mooi ogend promotiemateriaal en professioneel uitzijnde prospectussen weten ze beleggers te trekken om te investeren in de projecten (verleiding). De ingelegde gelden worden deels gebruikt om rendement uit te betalen aan eerdere inleggers, maar voor het grootste gedeelte wordt het weggesluisd (misleiding) (casus 142).

Bij een andere fraudezaak zie we deels een soortgelijke en deels een andere basis onder, in dit geval, valsheid in geschrifte en oplichting. In de zaak wordt

74 De dominantie blijkt in deze casus ook uit het feit dat de daders vrouwen van andere pooiers 'afpakken'.

ten nadele van een financiële instelling een criminele winst gemaakt van vele miljoenen euro's. Zo zijn aanneemsommen voor vastgoedprojecten met oneigenlijke kostenposten verhoogd (misleiding). Verschillende betrokkenen wordt een deel van de buit toegeschoven (verleiding). Een ander essentieel element van de modus operandi was hier echter dat de hoofdrolspelers centrale posities innamen binnen de legale organisaties ten nadele waarvan de fraude werd gepleegd. Mede dankzij het misbruik dat zij maakten van die posities konden (plannen voor) vastgoedprojecten tot stand komen die zeer ongunstig waren voor de financiële instelling en via welke de daders zich konden verrijken (casus 143 en 144).

5.1.2 *Wat wordt er verdiend?*

De vraag wat door criminele samenwerkingsverbanden wordt verdiend is moeilijk te beantwoorden. Schneider en Windischbauer presenteren verschillende schattingen van de wereldwijde omzet van georganiseerde criminaliteit, onder meer afkomstig van de Amerikaanse National Criminal Intelligence Service en de Verenigde Naties. Deze schattingen variëren van \$ 500 miljard tot \$ 2,1 biljoen (Schneider & Windischbauer, 2008, p. 391-392).⁷⁵ Alleen al uit het verschil tussen de schattingen blijkt dat deze cijfers met grote onzekerheid zijn omgeven.⁷⁶ Het zijn ook niet meer dan zeer grove indicatoren (zie ook Naylor, 1999, p. 17-26).

Ook in concrete zaken is er vaak geen volledig beeld van de opbrengsten van georganiseerde criminaliteit en de bestemming van die opbrengsten (Meloan et al., 2003, p. 343-344), simpelweg omdat in opsporingsonderzoeken vaak geen of alleen gedeeltelijke boekhoudingen worden aangetroffen en verdachten doorgaans geen juiste informatie verschaffen over de genoten inkomsten. In opsporingsonderzoeken wordt vaak wel vastgesteld of beredeneerd dat er zeer grote bedragen zijn omgezet, maar meestal kan maar een (klein) deel daarvan later worden gelokaliseerd (Kleemans et al., 2002, p. 124-125; Klerks 2000, p. 367; Meloan et al., 2003, p. 12-13, 23; zie hoofdstuk 7).

Gezien de informatiebeperking zullen wij hier niet proberen om een schatting te geven van de bedragen die in de georganiseerde criminaliteit worden verdiend. Wel kunnen we, meer ter illustratie, de bandbreedte aangeven waarbinnen de in totaal 150 door ons bestudeerde zaken zich wat betreft hoogte van het veronderstelde wederrechtelijk verkregen voordeel bevinden. Het gaat hierbij om het wederrechtelijk verkregen voordeel zoals dat binnen een zaak in de opsporingsfase voor het gehele criminele samenwerkingsverband is berekend/verondersteld. Zoals gezegd wordt, wanneer het uitein-

⁷⁵ De schattingen hebben betrekking op verschillende meetmomenten, van 1994 tot 2006.

⁷⁶ Bovendien gaat iedere afzonderlijke schatting nog gepaard met grote onzekerheidsmarges. De economen Reuter en Greenfield stellen dat schattingen daarmee nog wel van beleidsmatig nut kunnen zijn, bijvoorbeeld om een heel globaal beeld te krijgen van de ernst van een bepaald fenomeen, maar dat gefundeerde uitspraken over onder meer ontwikkelingen in de tijd meestal niet gedaan kunnen worden (Reuter & Greenfield, 2001).

delijk tot een ontnemingszaak komt, door een gerecht vaak een (veel) kleiner wederrechtelijk verkregen voordeel vastgesteld dan het bedrag waarvan in het opsporingsonderzoek is uitgegaan (zie hoofdstuk 7). Overigens wordt ook zeker niet binnen alle zaken tijdens de opsporingsfase een wederrechtelijk verkregen voordeel berekend (laat staan dat er een ontnemingszaak wordt gestart). Zo blijft in een onderzoek naar witwassen het starten van een strafrechtelijk financieel onderzoek achterwege omdat duidelijk was dat de hoofdverdachte een zeer slechte administratie had, de criminele verdiensten allemaal waren uitgegeven en inmiddels alleen schulden resteerden (casus 147).

Ontnemingszaken richten zich altijd op individuele verdachten en hun verdiensten en niet op het totale voordeel dat door het criminele samenwerkingsverband is genoten. Binnen de zaken waarin er wel een berekening is gemaakt van de totale criminele winsten, variëren de bedragen van minder dan €1.000 en €15.000 in twee mensenhandelzaken (respectievelijk casus 15 en 116), tot afgerond €18 miljoen in een afpersingszaak (casus 121), €18 miljoen in een mensenhandelzaak (casus 123) en bijvoorbeeld €61 miljoen in een hasjzaak (casus 24). In het gros van de zaken gaat het om enkele tonnen of miljoenen euro's.

Loon in natura en 'sociale zekerheid'

De verdiensten van georganiseerde criminaliteit kunnen puur financieel zijn, maar kunnen ook een andere vorm hebben. Het meedelen in de opbrengsten van georganiseerde criminaliteit gebeurt namelijk niet alleen maar door directe uitbetaling van geld. In sommige gevallen worden leden van criminele samenwerkingsverbanden voor hun diensten beloond in natura, dat wil zeggen door de levering of het ter beschikking stellen van goederen of diensten. Zo zijn er zaken waarin betrokkenen als beloning huisvesting, auto's of kleding geleverd krijgen (bijvoorbeeld casus 6, 37, 63, 68, 74 en 81).

Een ander element van beloning is de zorg wanneer een lid van een crimineel samenwerkingsverband in detentie zit. Zo komt het in een zaak die draait om drugshandel verschillende keren voor dat een gedetineerd lid en/of zijn naasten financieel worden verzorgd door de hoofdverdachte. Vormt deze vorm van 'sociale zekerheid' voor de ontvanger een bron van inkomsten, voor de desbetreffende hoofdverdachte is het natuurlijk een uitgavenpost. In een afgeluisterd telefoongesprek benadrukt deze hoofdverdachte de hoge kosten die het met zich meebrengt.

'(...) dan zitten er een hoop vrienden van me vast, dat kost allemaal een hoop geld, want, want, want je moet ze allemaal helpen. Je wil ze niet alleen laten staan' (casus 81).

In een onderzoek dat is gericht op verdachten van drugshandel blijkt eveneens dat vanuit het criminele samenwerkingsverband gezorgd wordt voor de

partner van een gedetineerde verdachte. Tevens betaalt de hoofdverdachte de advocaatkosten wanneer een medeverdachte is aangehouden. Eén van de medeverdachten verklaart als volgt hierover.

‘Advocaat G was de advocaat van A (hoofdverdachte). Ik had in die tijd ook (een kantoorgenoot van) G als advocaat. A had dat voor mij geregeld. G werd ook door A betaald, ik heb zelf nooit iets aan G betaald’ (één van de onderzochte casussen).

5.2 Verdeling van criminele inkomsten

De beperkingen waar onderzoeken naar criminele inkomsten mee worden geconfronteerd, zorgen er noodzakelijkerwijs voor dat ook over de verdeling van die inkomsten geen volledige informatie voorhanden is. In veel zaaksdossiers concentreert de informatie zich op de verdiensten van enkele leden van een crimineel samenwerkingsverband. Wanneer alle 150 zaken uit de vier rondes van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit worden bekeken, ontstaat echter wel een beeld.

We richten ons hier op de verdeling van criminele verdiensten tussen de leden van criminele samenwerkingsverbanden. Daarbij gaat het om centrale figuren, zoals de organisator en de financier van een drugstransport of de leidende figuur binnen een mensenhandelnetwerk, maar ook om personen die alleen een specifieke uitvoerende rol hebben, zoals een drugskoerier, iemand die zijn huis ter beschikking stelt als *stash* voor de opslag van drugs of geld of de chauffeur die slachtoffers van seksuele uitbuiting (mensenhandel) van en naar hun werk brengt.⁷⁷

5.2.1 Hoe worden de verdiensten binnen criminele samenwerkingsverbanden verdeeld?

In de eerste rapportage van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit is beschreven dat de structuur van criminele samenwerkingsverbanden in belangrijke mate wordt bepaald door de logistiek van uitgevoerde criminele activiteiten (Kleemans et al., 1998, p. 35-41). De structuur van veel criminele samenwerkingsverbanden is in eerdere rapportages van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit omschreven als een netwerkstructuur. Hoewel crimi-

77 Buiten de direct betrokkenen bij een crimineel samenwerkingsverband zijn er ook actoren die (ogenschijnlijk) opereren in de reguliere economie maar die, soms bewust, soms niet bewust, medewerking verlenen aan criminele activiteiten door het aanbieden van goederen of diensten en zo ook meeprofiteren. Denk aan de fabrikant van paracetamol die ook een handelaar in versnijdingsmiddelen als klant blijkt te hebben (één van de onderzochte casussen) of het bedrijf dat een antibraakmiddel levert aan producenten van xtc (één van de onderzochte casussen). Verder delen ook de echtgenotes, vriendinnen en familie van criminelen vaak mee in de winsten die worden gemaakt (vele casussen) en meer indirect genieten natuurlijk ook de ondernemers waarbij criminelen inkopen doen voordeel, zoals de rijwielhandelaar die tientallen scooters verkoopt aan een crimineel samenwerkingsverband (één van de onderzochte casussen). Zij blijven hier echter buiten beschouwing.

nele samenwerkingsverbanden veelal dus geen piramidale structuur hebben, is er vaak wel sprake van hiërarchische relaties tussen bepaalde actoren binnen een samenwerkingsverband. Daarbij kan vooral een onderscheid worden gemaakt tussen een kern van twee, drie of vier centrale, leidende figuren enerzijds en een categorie uitvoerenden anderzijds (Kleemans et al., 1998, p. 41).

Ook bij de verdeling van de inkomsten komt in veel zaken dit onderscheid naar voren: een kern van hoofdrolspelers die doorgaans het overgrote deel van de inkomsten krijgen en een categorie van vooral uitvoerenden die allen een vaak veel kleinere portie krijgen. De variatie binnen de uitvoerenden is echter groot. In sommige, vooral de wat grotere criminele samenwerkingsverbanden komen 'uitvoerenden' voor die in nauw en vast verband staan met de kernleden en soms ook als 'rechterhand' fungeren, maar ook uitvoerenden die alleen een puur uitvoerende taak hebben. In kleine zaken daarentegen bestaat het netwerk soms slechts uit enkele personen en is van een verfijnde taakverdeling dus ook geen sprake, zoals in een casus van mensenhandel waarbij een handvol Hongaarse pooiers de belangrijkste maar ook vrijwel de enige verdachten zijn (casus 125).

Hieronder gaan we voor vier categorieën van delicten op hoofdlijnen na hoe de inkomsten over de verschillende betrokkenen worden verdeeld. Deze delicten zijn drugshandel, mensensmokkel, mensenhandel en ondergronds bankieren.⁷⁸

Drugszaken

Grotere criminele samenwerkingsverbanden zien we in de onderzochte casussen vooral op het gebied van drugshandel. Het gaat dan om de invoer van cocaïne, de invoer van hasj,⁷⁹ de invoer van heroïne, de productie van en handel in weed, en de productie van en handel in synthetische drugs. Niet alleen de mate waarin maar ook de grondslag op basis waarvan personen een deel van de winst krijgen toebedeeld, verschilt al naar gelang hun positie binnen het samenwerkingsverband. Daarbij kan zoals gezegd een onderscheid worden gemaakt tussen een kern enerzijds en een groep uitvoerenden anderzijds (tabel 2).

78 Het grootste deel van alle 150 bestudeerde zaken valt onder één van deze categorieën (zie tabel 1 in hoofdstuk 1). De categorie fraude en witwassen wordt hier niet meegenomen vanwege de grote variëteit in logistieke structuur – en dus in de lijnen waarlangs het misdaadgeld wordt verdeeld – binnen de verschillende criminele samenwerkingsverbanden.

79 De Nederlandse consumptie van buitenlandse hasj is, door de opkomst van nederwiet, zeer sterk afgenomen. Er komt echter een veelvoud van de geconsumeerde hoeveelheid ieder jaar het land binnen. In de periode 2001 tot en met 2004 is in het buitenland bijna 200.000 kilo hasj met als (tussen)bestemming Nederland in beslag genomen, terwijl het binnenlands gebruik op een geschatte 14.000 tot 20.000 kilo zou liggen. Het grootste deel van de ingevoerde hasj zou daarmee dus bestemd zijn voor de doorvoer (KLPD, 2008a, p. 60-61).

Tabel 2 Globale verdeling van inkomsten binnen criminele samenwerkingsverbanden die op drugsmarkten opereren*

Positie binnen crimineel netwerk	Taak	Betalingsgrondslag	Verdiensten
Top/kern	<ul style="list-style-type: none"> – Organisatie, financiering van invoer cocaïne, heroïne of hasj – Organisatie, financiering van weedkweek – Leverancier BMK/PMK, (organisatie, financiering van) productie synthetische drugs 	<ul style="list-style-type: none"> – Ieder een gelijk aandeel in winst of deel van drugs 	Gezamenlijk (verre-weg) grootste deel van de winst
Uitvoerenden	<ul style="list-style-type: none"> – ‘Rechterhand’ van kernlid – coördinatie deelprocesuitvoering – Koerier, chauffeur, verpakken/versnijden, <i>stash</i>, overmaken geld etc. – Overige klussen: schoonmaak, ophalen koeriers etc. 	<ul style="list-style-type: none"> – Bedrag per week/maand – Bedrag per kilo/klus – Goederen, levensonderhoud 	<ul style="list-style-type: none"> – Zeer klein tot een kwart /een derde deel van de winst

* Het betreft een grove indicatie op basis van bestudeerde zaken. Afzonderlijke zaken kunnen hiervan afwijken.

Bron: Opsporingsdossiers/bewerking WODC

De kern van criminele samenwerkingsverbanden die actief zijn in de drugs-handel/-productie bestaat uit personen die de invoer van cocaïne en heroïne dan wel de productie van weed en synthetische drugs organiseren en financieren. Ook de leveranciers van BMK en PMK, belangrijke grondstoffen voor respectievelijk amfetamine en xtc, kunnen tot die kern worden gerekend. Zoals gezegd bestaat deze kern vaak uit niet meer dan twee tot vier personen. Het deel van de opbrengsten dat na alle kosten overblijft, wordt onder deze kernleden verdeeld. Daarbij krijgt ieder lid meestal een gelijk deel of een deel dat in verhouding staat tot de gedane investering. In enkele gevallen worden niet de financiële opbrengsten gedeeld maar de ingevoerde of de geproduceerde drugs, die dan door de betrokken kernleden afzonderlijk worden verkocht. Doorgaans krijgen de personen binnen deze top het overgrote deel van de winst, een veelvoud van het deel dat andere personen toekomt. De absolute hoogte verschilt sterk, zoals we al in paragraaf 5.1.2 zagen. Soms gaat het over duizenden maar vaker gaat het om honderdduizenden of miljoenen euro's die de kernleden van drugsorganisaties verdienen, althans volgens de berekening van het wederrechtelijk verkregen voordeel zoals die in het opsporingsonderzoek wordt gemaakt.

Uitvoerenden zijn er in veel verschillende soorten en maten, zowel wat betreft activiteiten als wat betreft omvang en wijze van beloning. In een aantal drugszaken zien we een categorie van actoren die wat betreft positie en verdiensten tussen de kern en de overige uitvoerenden in zit. Het gaat dan om personen die soms zelf uitvoerende activiteiten verrichten maar vaak ook een meer coördinerende rol hebben en/of optreden als de rechterhand of vervanger van een toplid binnen het samenwerkingsverband. De bezigheden van dergelijke leden van criminele samenwerkingsverbanden laten zich, deels omdat zij vaak diverser zijn dan het werk van bijvoorbeeld koeriers, minder makkelijk in stukloon vergoeden. In verschillende zaken zien we dan ook dat zij een soort vast salaris krijgen, hetgeen mogelijk ook samenhangt met de relatief duurzame positie die zij innemen binnen een crimineel

samenwerkingsverband. Hieronder geven we twee voorbeelden van dit ‘middenkader’.

‘Chef productie’ D staat als het ware op de loonlijst van A, de leider van het criminele samenwerkingsverband dat zich met hennephandel bezighoudt. De beloning van D is ook terug te vinden in een in beslag genomen overzicht met ‘lasten p. mnd’, naast kostenposten als het huis, de auto’s en de huur van de loods. Maandelijks krijgt hij een vast bedrag van €4.000 voor zijn diensten. Hij zorgt onder andere voor de bewerking van de hennep, wat hij na instructies van A zich eigen heeft gemaakt. Verder houdt hij zich ook bezig met het ophalen van de natte hennep bij de leveranciers en de aflevering ervan aan de afnemers. In totaal heeft hij €72.000 verdiend (casus 138).

Binnen een groepering die actief is op het terrein van de hasjhandel opereert G als boekhouder. Hij leidt de witwasorganisatie en doet de administratie en de boekhouding en krijgt voor zijn werkzaamheden €4.500 per maand (casus 38).

Naast dit middenkader zien we een breed scala aan betrokkenen met een zuiver uitvoerende rol binnen criminele samenwerkingsverbanden. Een belangrijke categorie uitvoerders bij invoer van drugs vormen koeriers en chauffeurs. Deze worden doorgaans per kilo of per lading smokkelwaar betaald. Bij invoer van cocaïne zien we in verschillende zaken dat koeriers die de drugs in hun bagage of op of in het lichaam vervoeren – meestal een pond tot een paar kilogram – daarvoor €4.000 à €5.000 per kilo uitbetaald krijgen (casus 96, 139 en 140).⁸⁰ In twee zaken waarin medewerkers van een luchthaven betrokken zijn bij de invoer van cocaïne, en waarbij het om grotere zendingen gaat, zien we in verhouding grofweg vergelijkbare bedragen. De desbetreffende medewerkers moeten cocaïne-zendingen die in respectievelijk vrachtpakketten en persoonsbagage zijn verborgen onderscheppen en zorgen dat deze veilig bij de volgende schakel in de smokkelketen terechtkomen (casus 16 en 102).⁸¹ In xtc-zaken zijn koeriers vooral betrokken bij de export van de drug. In casus 98 krijgt een steward \$ 5.000 per vlucht waarmee 50.000 pillen de VS binnen worden gesmokkeld. In een andere xtc-zaak zien we bedragen van grofweg dezelfde orde van grootte. In deze zaak, waarvan we hieronder een fragment weergeven, wordt door de xtc-organisatie ook een begeleider ingezet om de koerier in de gaten te houden.

Uit verklaringen blijkt dat de xtc-koeriers (die tienduizenden pillen vervoerden) gemiddeld \$ 5.000 per vlucht verdienen. Een begeleider van de

⁸⁰ Alle genoemde bedragen zijn niet gecorrigeerd voor inflatie of veranderde prijzen op de drugsmarkt.

⁸¹ In een zaak waarin twee koeriers zijn aangehouden op een Belgische luchthaven wordt het koerieren lager beloond; de (mislukte) smokkel van 7,6 kilo cocaïne moest voor hen ieder € 9.800 opleveren, oftewel ongeveer € 1.300 per persoon per kilo (casus 18).

koerier verdiende hetzelfde bedrag, maar begeleidde hij twee koeriers dan liep dit bedrag op tot \$ 8.000 en soms zelfs \$ 10.000. In sommige gevallen verdiende een koerier eveneens \$ 10.000 per vlucht (casus 92).

Bij grootschalige hasjtransporten vindt het vervoer doorgaans per schip of over het land plaats. Bij landtransporten behoren chauffeurs tot de belangrijkste uitvoerenden. Een crimineel samenwerkingsverband voert uit Marokko afkomstige hasj in waarbij men zich toelegt op het vervoer van Spanje naar Nederland. Het vervoer gebeurt per vrachtwagen.

De chauffeur die een aantal malen naar Spanje is gereden, verklaart dat hij voor een transport van ongeveer 1.000 kilo hasj bijna €14.000 krijgt. Ook zegt de chauffeur dat hij twee keer voor niks naar Spanje is gereden, omdat de actie toen is afgeblazen. Voor deze twee mislukte ritten zegt hij €1.000 te hebben gekregen (casus 66).

In een andere casus zien we veel hogere vergoedingen voor kleinere transporten. Een belangrijk verschil is echter dat in deze zaak de hasj in Marokko wordt opgehaald en dat de smokkeltactiek bovendien voorschrijft dat de chauffeur, van in dit geval een camper, bij voorkeur wordt vergezeld door een vrouw of vriendin. De chauffeurs in kwestie moeten dus, in vergelijking met de vorige casus, niet alleen een grotere afstand afleggen en meer grenzen passeren – en lopen dus meer risico – maar moeten ook een vrouw aan dezelfde risico's blootstellen en de opbrengst met haar delen.

Chauffeurs moeten met een camper, het liefst samen met een vrouw of vriendin, naar een camping in Marokko rijden, waar zij verdere instructies krijgen voor het laden van de hasj. De chauffeurs krijgen €4.500 tot €9.000 reisgeld en na een geslaagd transport, van ongeveer 450 kilo, nog eens €23.000 tot €45.000 (casus 28).

Naast koeriers en chauffeurs zijn er nog verschillende andere uitvoerders. Zo kunnen in drugszaken bijvoorbeeld personen worden ingezet om via money transfers criminele inkomsten over te maken of te ontvangen. Grote bedragen worden verdeeld over tientallen en soms honderden money transfers. De uitvoerenden, degenen die de transfers verzenden of ontvangen, krijgen dan vaak per overboeking van meestal enkele duizenden euro's een bedrag variërend van €50 tot €200 (casus 99, 139 en 140). Ook zij ontvangen dus een vorm van stukloon. Andere uitvoerenden zijn personen die worden ingezet voor onder meer het bewaren van geld, het bewaken van drugslocaties, het bewaren en bewerken van drugs, het ophalen van drugskoeriers of het schoonmaken van drugslaboratoria. Ook zij krijgen vaak een stukloon uitbetaald, maar soms is (ook) sprake van loon in de vorm van goederen.

K bewaakt een loods waarin zich hennep bevindt. Hij krijgt €200 voor het bewaken van de loods van 10 uur in de avond tot 8 à 9 uur in de ochtend (casus 138).

G is de loopjongen van B, die weer een coördinerende uitvoerder is van de hoofdverdachte. G heeft op zijn beurt voor B synthetische drugs in voorraad. B heeft hem een weegschaal gegeven om zijn werk goed te kunnen verrichten. Wanneer B pillen of amfetamine nodig heeft, belt hij naar G, die de gewenste hoeveelheid komt brengen. Het wederrechtelijk verkregen voordeel van G is vastgesteld op €6.000, hetgeen de waarde is van het geld en de sieraden die hij kreeg voor zijn werkzaamheden (casus 47).

Een crimineel samenwerkingsverband vervoert cocaïne vanuit Zuid-Amerika via de Nederlandse Antillen naar Nederland. Daarvoor wordt gebruikgemaakt van drugskoeriers. Daarnaast worden er mensen ingezet voor het ophalen van de koeriers, zoals C, F en J. Zij ontvangen €50 à €100, maar als beloning wordt ook wel eens een volle tank gegeven (casus 140).

D krijgt €680 voor het drie maal schoonmaken van en het verwijderen van afval bij een drugslaboratorium. De door D geregelde schoonmaaksters krijgen respectievelijk €115 en €65 (casus 37).

De scheefheid van de verdeling van drugswinsten

Bushway & Reuter stellen in een overzichtsartikel dat de verdeling van winsten op drugsmarkten erg scheef is (2008). Op basis van de bestudeerde zaken zijn hier twee kanttekeningen bij te maken.

Ten eerste kan de scheefheid in de verdeling van de winsten aanzienlijk verschillen per drugssoort. Bij de invoer van cocaïne is degene die ervoor kan zorgen dat de drugs succesvol worden geïmporteerd de grootverdiener. Dit hangt samen met de grote afstand tussen de productielocaties enerzijds en de afzetmarkten anderzijds. Het succesvol overbruggen van die afstand is de belangrijkste en meest lucratieve stap binnen de totale keten van de cocaïne-markt. Bij cocaïne-invoer zijn de organisatoren/financiers van de invoer dan ook de actoren die het overgrote deel van de winst opstrijken. Hun aandeel is vaak tientallen keren groter dan dat van de overige betrokkenen, zoals koeriers, bewaarders, verpakkers en versnijders en uitvoerders/ontvangers van money transfers.

De productie van synthetische drugs is, in tegenstelling tot het verbouwen van cocabladeren, niet geografisch gebonden; een laboratorium kan in beginsel overal worden opgezet (UNODC, 2011, p. 146-153). Verder is in het geval van synthetische drugs de afstand tussen productie en (Europese) afzet veel kleiner. Bij handel in synthetische drugs bestaat de keten uit de volgende drie schakels: grondstoffen, die in vergelijking met de beginperiode van xtc

moeilijker te krijgen zijn; productie, waarvoor apparatuur en kennis is vereist; en (internationale) afzetkanalen. De verhouding tussen deze schakels is gelijkwaardiger dan in het geval van handel in cocaïne.⁸² Bij de productie/handel van/in synthetische drugs ligt de winstverdeling dan ook minder scheef. Deze min of meer gelijkwaardige verhouding zien we bijvoorbeeld in een zaak waarin de hoofdverdachten zich vooral richten op het *laten* produceren van synthetische drugs. Op basis van het opsporingsonderzoek vermoedt het opsporingsteam dat de hoofdverdachten personen financieren die voor de organisatie een laboratorium willen beginnen. Van alles wat vervolgens wordt geproduceerd (amfetamine(olie)), gaat 50% naar de organisatie en 50% naar de producent (casus 127). In dezelfde zaak komt in een afgeluisd gesprek tussen twee hoofdverdachten een andere werkwijze naar voren. Het betreft de levering van BMK door één van de hoofdverdachten aan personen die uit deze stof amfetamineolie (dat weer kan worden omgezet in amfetamine) produceren. Ook hier zien we een redelijk gelijke verdeling van de opbrengsten tussen in dit geval de BMK-leverancier (de hoofdverdachte) en de producent.

F zegt in dit gesprek met E dat hij 100 liter (waarschijnlijk BMK), voor 50 'ruggen' (€50.000) kan kopen en dat ze willen draaien voor 60 - 40. E zegt hierop: 'Dus B kopen, afgeven en wat krijg je dan terug? Ja, wie krijgt er 60?' F zegt dat de 60 is voor degene die het draait en dan krijgt hij (F dus) 40 terug. Op de vraag van F 'Is dat slecht 60 - 40?' antwoordt E: 'Meestal is het 50 - 50' (casus 127).

Ten tweede is het zo dat ondanks de scheve winstverdeling bij cocaïne-invoer ook uitvoerenden uiteindelijk vrij grote bedragen kunnen verdienen. De vergoeding van €4.000 à €5.000 die een koerier krijgt wanneer hij cocaïne het land binnenbrengt, is weliswaar aanzienlijk kleiner dan de verdiensten van de organisator/financier van het transport, maar het is geen verwaarloosbaar bedrag, zeker niet wanneer de koerier vaker wordt ingeschakeld. Hetzelfde geldt voor andere uitvoerenden. In onderstaande casus verklaren werknemers die actief zijn in de bagagekelder op een luchthaven over het geld dat zij verdienen met het in opdracht van anderen naar binnen loodsen van cocaïne.

J verklaart dat hij 4 à 5 keer betrokken is geweest bij de invoer van cocaïne. Hij haalde koffers uit een container en bracht deze naar *landside*. Hij werd betaald door M en K. Per keer ontving hij €5.000. Zijn totale verdiensten bedragen dus €20.000 à 25.000.

82 Wel geldt dat bij de export van bijvoorbeeld xtc veel grotere winsten te behalen zijn dan bij binnenlandse afzet.

N heeft verklaard ongeveer zes keer een tas naar buiten te hebben gebracht. Hij kreeg daarvoor eveneens €5.000, waarmee zijn totale verdiensten op €30.000 komen (casus 102).

Het versturen of ontvangen van money transfers levert per opdracht veel minder op dan het koerieren van drugs, zo zagen we. Toch kunnen ook bij deze taak, wanneer zij vaak genoeg wordt uitgevoerd, de verdiensten aardig oplopen.

Uit onderzoek blijkt dat J in een periode van minder dan vier jaar 198 money transfers voor de hoofdverdachte heeft verstuurd en er 19 heeft ontvangen. Voor deze transacties heeft hij ongeveer €100 per transactie ontvangen. Op basis van deze bedragen is het wederrechtelijk verkregen voordeel voor J vastgesteld op €21.000 (casus 140).

Mensensmokkel

Binnen bestudeerde zaken van mensensmokkel zien we tenminste vier categorieën van betrokkenen: degenen die de overkoepelende organisatie voor hun rekening nemen; personen die verantwoordelijk zijn voor een deeltraject van de totale te overbruggen route (inclusief eventuele onderaannemers); chauffeurs/transporteurs; en personen die de aanlevering en/of vervalsing van reisdocumenten en andere papieren verzorgen. Deze taken worden soms door verschillende personen uitgevoerd, maar het komt ook voor dat een persoon twee of meer taken voor zijn rekening neemt. Naast deze categorieën zien we in sommige zaken dat er ook nog andere taken expliciet worden onderscheiden.⁸³

In de meeste bestudeerde zaken zien we dat Nederland fungeerde als doorvoerland tussen het vertrek- en het bestemmingsland. De totale route is dan bijvoorbeeld India - Nederland - Engeland (casus 1), India - Nederland - Verenigde Staten (casus 34), Turkije - Nederland - Engeland (casus 59 en 107) of Iran - Nederland - Canada (casus 9). De deeltrajecten worden dan vaak door verschillende verdachten verzorgd en de totale verdiensten worden over die deeltrajecten verdeeld. Het bedrag dat betaald moet worden voor het smokkelen van een persoon wordt in sommige zaken volledig vooraf voldaan in het vertrek- of bestemmingsland. In het laatste geval zijn het de in het bestemmingsland verblijvende familieleden of andere naasten die het geld betalen. In andere zaken betaalt de klant, of anderen namens hem, een deel vooraf en een deel na aankomst. De bedragen die per klant betaald moeten worden variëren nogal.

In de bestudeerde zaken worden de totale opbrengsten vaak verdeeld over de deeltrajecten waaruit de smokkelroute bestaat. Daarbij wordt de smokkel-

⁸³ Andere taken die een rol kunnen spelen en waarvoor soms afzonderlijk wordt betaald, zijn het aanbrengen van klanten, het begeleiden van kinderen op internationale vluchten en het regelen van schijnrelaties. Voor een meer uitgebreide bespreking van de verschillende taken, zie Staring et al. (2005, p. 103-109).

route vaak in twee delen opgesplitst, te weten enerzijds het traject van het vertrekland naar Nederland en anderzijds het traject van Nederland naar het uiteindelijke bestemmingsland, bijvoorbeeld Engeland, de Verenigde Staten of Canada (casus 9, 34, 59, 82, 107 en 108).

Binnen de mensensmokkelzaken lijken degenen die verantwoordelijk zijn voor de overkoepelende organisatie en/of deeltrajecten het meest te profiteren van de opbrengsten. Personen die als (vrachtwagen)chauffeur of anderszins betrokken zijn bij het transport krijgen daar in de bestudeerde zaken tot enige honderden euro's per gesmokkelde persoon voor.

Vanuit Punjab (India) worden jongens, veelal in de leeftijd van acht tot en met vijftien jaar, via Europa naar de Verenigde Staten gesmokkeld.

Ouders doen dit met de bedoeling hun kind een betere kans te geven dan het in India zou hebben. De ouders betalen daar in India €11.350 per kind voor, waarvan de helft voor het Indiase 'reisbureau' (organisatoren) is en de andere helft voor hoofdverdachte F in Nederland. Het Indiase 'reisbureau' is verantwoordelijk voor het deeltraject India - Nederland, F is verantwoordelijk voor het deeltraject Nederland - Verenigde Staten. Na aftrek van kosten houden beide partijen ongeveer €2.250 per kind over. Onderaannemers en reisbegeleiders verdienen vermoedelijk €450 per kind. Het opsporingsteam schatte de omvang van de smokkel op 100 kinderen per jaar (casus 34).

Opvallend bij de mensensmokkelzaken is dat de plegers lijken te verschillen wat betreft de mate waarin zij al dan niet zuiver uit geldelijk gewin handelen. Soms lijken klanten puur als handelswaar te worden beschouwd. Dit is bijvoorbeeld het geval in een zaak waarbij door een smokkelorganisatie Chinese 'klanten' in een koelcontainer worden verstopt die vervolgens per veerboot van België naar Engeland wordt verscheept.

De reguliere lading bestond uit diepvriestortilla's die op een temperatuur bewaard werden van -18° C. Afgesproken werd dat op een parkeerplaats van een benzinestation op een donkere plaats de 20 mensen in de koelcontainer zouden overstappen. De extreem lage temperatuur werd door verdachte C en D niet als belemmering gezien, want 'ze konden zich er wel op kleden' (casus 82).

In andere zaken is het natuurlijk ook wel de bedoeling om geld te verdienen, maar lijken ook andere factoren een rol te spelen. Dit is het geval in een zaak waarbij de prijszetting voor de smokkel van personen, uit Iran via Nederland naar Canada, niet alleen op financiële overwegingen lijkt te berusten.

Bij vervoer van passagiers werd onderscheid gemaakt tussen:

- reizigers die de volle prijs betaalden;

- kinderen tussen twaalf en zestien jaar die half geld betaalden;
- politieke vluchtelingen en kinderen onder de twaalf jaar die niets betaalden (casus 9).

Mensenhandel

In de bestudeerde zaken die om seksuele uitbuiting draaien, zijn onder meer de volgende actoren betrokken bij de verdeling van de verdiensten: pooiers/organisatoren; bordeelhouders; ronselaars; eventuele tussenstations bij doorreizen wanneer de prostituees uit het buitenland worden ‘geïmporteerd’; en een restcategorie bestaande uit onder meer chauffeurs en bewakers.⁸⁴

De prostituee is natuurlijk degene die de verdiensten genereert. In gevallen van mensenhandel zien prostituees zelf echter doorgaans weinig tot niets terug van die verdiensten (Verhoeven et al., 2011, p. 26). Voor het overgrote deel van de mensenhandelzaken waarbij informatie aanwezig was over de verdeling tussen de daders enerzijds en de prostituee anderzijds, geldt dat de verdiensten uit prostitutie bijna volledig naar de pooiers en andere leden van het criminele samenwerkingsverband gaan. De prostituees in kwestie houden niets tot bijna niets over (casus 10a, 10b, 12, 14, 62, 109, 110, 116, 117, 123 en 125). Wel wordt in hun levensonderhoud voorzien of wordt hun wat geld gegeven om dat zelf (gedeeltelijk) te doen. Slechts in één zaak lijken de prostituees wel een significant deel van hun verdiensten te ontvangen (casus 4). De actoren met de beste financiële verdiensten zijn de pooiers/organisatoren en, voor zover vrouwen in bordelen te werk worden/werden gesteld, de bordeelhouders. Zij krijgen gezamenlijk vaak het overgrote deel tot bijna alle inkomsten. Zo zien we in casus 12 en 14 dat de inkomsten fifty-fifty worden verdeeld tussen de pooier die de vrouwen werft en ‘beheert’ en de uitbater van de seksclub waar de vrouwen werkzaam zijn. De totale verdiensten kunnen tien- tot honderdduizenden euro’s bedragen.

Een prostituee kan op vier verschillende manieren geld afhandig worden gemaakt, die alleen maar ook in combinatie kunnen worden toegepast. Ten eerste wordt vrouwen simpelweg (een groot deel van) hun inkomsten afgepakt zonder dat daar een legitimering voor wordt gegeven; de prostituees doen wat hun pooier hun zegt. Daarbij speelt geweld en/of dreiging met geweld (tegen naasten) een belangrijke rol (bijvoorbeeld casus 62, 109, 110, 123 en 125; Verhoeven et al., 2011, p. 52-57). Ten tweede kan een pooier vrouwen voorhouden dat hij het geld voor hen bewaart en het later zal teruggeven (bijvoorbeeld casus 125). Een derde werkwijze die in verschillende zaken is toegepast, komt erop neer dat het afpakken van de verdiensten van de prostituee van een procedureel sausje wordt voorzien, en wel door haar, al dan niet

⁸⁴ Slachtoffers van mensenhandel worden behalve in de prostitutie ook in andere sectoren te werk gesteld. De mensenhandelzaken die voor de Monitor Georganiseerde Criminaliteit zijn bestudeerd, spelen zich echter allemaal af in de prostitutie. Ook voor het totale aantal mensenhandelzaken in Nederland geldt dat het grootste deel betrekking heeft op seksuele uitbuiting, hoewel het aantal zaken waarbij de uitbuiting in een andere sector plaatsvindt wel groeit (Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel, 2010, p. 104-105).

contractueel vastgelegd, een schuld op te leggen of door haar boetes te laten betalen. De 'schuld' wordt dan opgelegd in verband met bijvoorbeeld reis- of wervingskosten voor de prostituee of als prijs om zichzelf 'vrij' te kopen. Boetes worden uitgedeeld wegens overtredingen van 'huisregels', zoals met wie zij wel en niet mogen omgaan en hoe zij zich tegenover klanten moeten opstellen (casus 13, 62, 75, 110, 123 en 129).⁸⁵ Ten vierde moeten de prostituees in verschillende zaken betalen aan leden van het criminele samenwerkingsverband voor bijvoorbeeld vervoer, bescherming en woonruimte (casus 33, 116 en 123). In verschillende zaken worden meerdere van de genoemde 'betalingsgrondslagen' toegepast.

Vanuit het voormalige Oostblok worden vrouwen naar Nederland gehaald, die hier vervolgens in de prostitutie gedwongen te werk worden gesteld. Door de reis naar het Westen hebben de vrouwen een schuld van meer dan €4.500 opgebouwd bij de verdachten, die zij als raam- of clubprostituee moeten terugbetalen. De schuld wordt later vervolgens verhoogd. Het 'terugbetalen' gebeurt onder zodanige voorwaarden dat de slachtoffers eigenlijk nauwelijks hun schulden kunnen voldoen. Zo wordt de helft van de inkomsten van de vrouwen direct door de pooiers ingenomen en worden op het resterende deel strafkortingen toegepast (casus 62).

Al het geld dat de vrouwen verdienen, moeten zij inleveren bij de hoofdverdachte. Geweld en dreiging met geweld – zowel fysiek als geestelijk – worden structureel toegepast om de vrouwen in het gareel te houden. Naast het gedwongen tekenen van contracten en een strikt boetesysteem voor allerlei overtredingen, zijn verkrachting, mishandeling en de dreiging hiermee beproefde middelen om de vrouwen onder druk te zetten (casus 110).

Over de verdiensten van de andere betrokkenen bij mensenhandel is in de bestudeerde zaken minder informatie aanwezig. In drie zaken is informatie aanwezig over de verdiensten van afzonderlijk opererende ronselaars – dat wil zeggen ronselaars die niet tegelijkertijd ook bijvoorbeeld pooier zijn. In casus 10b en 15 krijgt een ronselaar een bedrag van €900 per aangeleverde vrouw. In casus 10b zien we verder ook dat €900 wordt betaald voor het aanleveren van een Nederlandse man die bereid is om een schijnhuwelijk aan te gaan met een voor de prostitutie bestemde vrouw. In casus 4 krijgen personen die vrouwen aanleveren geen vast bedrag maar een percentage, 5-10%, van haar opbrengsten in een bordeel. In een andere zaak zien we dat ook chauffeurs en bewakers een deel van de opbrengsten incasseren, ter vergoeding van, respectievelijk, vervoer van en naar het werk en 'bescherming'. In

⁸⁵ Boetesystemen dienen (ook) om de vrouwen in het gareel te houden, maar ze hebben in ieder geval tevens als effect dat hun verdiensten verder worden afgeroomd.

deze zaak heeft de vriendin van een van de twee hoofdverdachten een rol bij de verdeling van de protectiekosten.

Elke vrijdagnacht halen de bewakers protectiegeld op. De meeste prostituees betalen hiervoor €100 per week. Voor vrouwen die werken voor pooiers die niet tot de *inner circle* van de hoofdverdachten behoren, zijn de protectiekosten hoger: tot €150 per week. Ook worden de prostituees dagelijks door een zogenoemde snorder van en naar hun werk gereden. De kosten hiervoor, €20 tot €50, betalen zij zelf aan de snorder (casus 123).

In weer een andere zaak wordt grond-/schoonmaakpersoneel op een luchthaven ingezet om bij mensenhandelslachtoffers na het inchecken de reisdocumenten in te nemen. Zij krijgen daarvoor \$ 300 (casus 33).

Ondergrondse bankiers

De belangrijkste actoren binnen netwerken van ondergrondse bankiers zijn: de bankiers; tussenpersonen die klanten aandragen bij bankiers; geldkoeriers die geld vervoeren en bewaren; en de *brokers*, die in contact staan met bankiers in verschillende landen en transacties regelen en coördineren (Van de Bunt & Huisman, 2009, p. 122-130; zie paragraaf 6.3). De verdiensten van deze actoren ontstaan vooral doordat iedere partij steeds een percentage van het te transfereren (of te bewaren) bedrag opstrijkt, variërend van tienden van procenten tot enkele hele procenten. Uiteindelijk is de klant natuurlijk degene die dit betaalt.

In vergelijking met grote criminele samenwerkingsverbanden die cocaïne invoeren, lijkt de verdeling van de inkomsten binnen groeperingen die zich bezighouden met (geld wisselen en/of) ondergronds bankieren minder scheef. Daarbij geldt wel een duidelijk voorbehoud wegens het kleine aantal zaken waarbij informatie beschikbaar is over de verdeling tussen de verschillende betrokkenen. In één van de onderzochte casussen rekent een 'bankier' van Iraakse herkomst vergoedingen van 3 tot 6% van het over te maken bedrag.⁸⁶ Geldkoeriers/loopjongens krijgen vervolgens 1,5 tot 2% (casus 118). Binnen een crimineel samenwerkingsverband van Pakistaanse/Aziatische herkomst zien we dat de tussenpersoon 1% verdient en de bankier en de *broker* 3,5 tot 4% (casus 146). In een andere zaak waarin Pakistanen centraal staan, fungeert onder meer een bankier of eigenlijk een 'verdeelcentrum', iemand bij wie grote geldbedragen binnenkomen en die deze vervolgens, na instructie van een andere persoon, weer uitbetaalt. Deze andere persoon, over wie te weinig informatie voorhanden is om hem een vastomlijnde rol toe te kennen, verblijft in Dubai of Pakistan.⁸⁷ De beide personen krijgen per

⁸⁶ Aangezien de omzet (het totaal aan overgeboekte bedragen) van ondergrondse bankiers vele miljoenen euro's per jaar kan bedragen, kunnen de verdiensten aanzienlijk zijn (zie paragraaf 6.3.2).

⁸⁷ Het is onduidelijk of deze actoren kunnen worden aangeduid als respectievelijk ondergrondse bankier en *broker*.

betaling 0,3% tot 0,5%, hetgeen zij moeten delen. Twee koeriers krijgen een zelfde percentage dat ook gedeeld moet worden (casus 149).

5.2.2 *Het vergroten van het eigen aandeel in de winst*

Welke opties zijn er voor een dader om zijn aandeel in de winst te vergroten? Wanneer het om symbiotische vormen van criminaliteit gaat, zoals de handel in verboden goederen, kan een grotere winst bijvoorbeeld worden behaald door de kosten van het produceren of inkopen te verlagen dan wel de verkoopprijs te verhogen. Zo kan een drugshandelaar proberen wat van de inkoopprijs af te krijgen en/of de verkoopprijs op te voeren. Is iemand niet betrokken bij de in- of verkoop maar heeft hij een zuiver uitvoerende rol, dan rest hem weinig anders dan simpelweg een hogere vergoeding te vragen. Betreft het een uitvoerende taak die geen specifieke vaardigheden vereist, dan heeft de uitvoerder echter een economisch zwakke basis om de opslag af te dwingen. Zo vraagt een bewaker van een loods waarin zich hennep bevindt tevergeefs om een hogere vergoeding.

Uit een tapverslag van een gesprek tussen A en C, respectievelijk de hoofdverdachte en zijn rechterhand, komt naar voren dat K meer geld vraagt voor het bewaken van de loods; hij wil €400. A ziet dit niet zitten en instrueert C dat als K voet bij stuk houdt, K voortaan niet meer wordt ingeschakeld (casus 138).

In de bestudeerde zaken die draaien om drugshandel of handel in andere illegale goederen, zijn het echter vooral andere winstvergrotenende maatregelen die opvallen. Zo wordt het eigen aandeel in de winst onder meer vergroot door zaken te doen buiten vaste partners om (zeven zaken). Dat kan het karakter hebben van 'voor jezelf beginnen', maar in verschillende zaken is het duidelijk dat het eerder gezien moet worden als het 'stiekem' uitsluiten van de vaste partner om zo zelf meer winst te kunnen opstrijken. Dit is bijvoorbeeld het geval in onderstaande zaak.

Leden van een crimineel samenwerkingsverband zijn betrokken bij het binnenloodsen van zendingen cocaïne. Uit een afgeluisterd gesprek is af te leiden dat verdachte K niet wil dat B tegen D zegt dat er een zending voor B zelf aankomt. Waarschijnlijk wil K het geld niet delen. K zegt dat D het ook niet tegen K zou zeggen als er geld te verdienen zou zijn met het binnenbrengen van een zending (één van de onderzochte casussen).

Het uitsluiten van een partner kan ook gebeuren in gevallen waarin de partner een familielid betreft.

L, rechterhand en zoon van A, krijgt bijna dagelijks opdrachten van zijn vader in verband met de import van heroïne. Hij voert die opdrachten ook uit. Met één van zijn broers wil hij echter achter de rug van zijn vader om een eigen handeltje opzetten, zo blijkt uit tapverslagen (één van de onderzochte casussen).

Een andere weg die bewandeld kan worden om de eigen verdiensten ten koste van anderen te vergroten, is het simpelweg bedriegen of bestelen van partners of klanten. Zo zien we in verschillende drugszaken zogenoemde rip-deals; er wordt een overeenkomst gesloten over de levering van een hoeveelheid drugs tegen een bepaalde prijs, maar op het moment van levering wordt de tegenpartij bestolen van zijn drugs (of geld) (vijf zaken). Bedrog kan echter ook minder openlijk plaatsvinden, bijvoorbeeld door een deel van de drugsproductie af te romen of door te doen alsof handelswaar in beslag is genomen (zes zaken). Hieronder geven we enkele voorbeelden.

Uit het dossier komt naar voren dat de rechterhand van de hoofdverdachte drugs afroemde en deze vervolgens zelf verkocht. Hoeveel hij hieraan heeft verdiend is niet duidelijk (één van de onderzochte casussen).

In een zaak probeert één van de hoofdverdachten, die zelf relatief op de achtergrond opereert, zich ten koste van andere personen binnen het samenwerkingsverband te verrijken. Zo probeert hij grote hoeveelheden gesmokkelde goederen die al aan anderen verkocht zijn, voor zichzelf te verkopen. Hij wendt dan voor dat de goederen in het buitenland zijn verdwenen en dat ze niet meer te vinden zijn. Het resultaat is dat een andere verdachte, die contacten onderhoudt met afnemers, op een gegeven moment serieus wordt bedreigd door die afnemers omdat die hem verantwoordelijk houden voor het feit dat er nog niet is geleverd (één van de onderzochte casussen).

Binnen een crimineel samenwerkingsverband dat xtc produceert en verhandelt, worden meerdere malen pillen achterover gedrukt. Twee betrokkenen hebben (tien)duizenden pillen achtergehouden. Een andere betrokkene zou tienduizenden euro's van de hoofdverdachte hebben gestolen (één van de onderzochte casussen).

Bedrog of het niet voldoen aan betalingsverplichtingen kan tot verschillende reacties leiden.⁸⁸ Zo zien we in een zaak verschillende gevallen van (poging tot) moord en gijzeling als reactie op onder meer het uitblijven van betalingen (bijvoorbeeld casus 57). Zulke extreme reacties komen echter niet vaak

⁸⁸ In hoofdstuk 2 van onderhavige rapportage is de rol van geweld besproken. Zie voor een bespreking van de verschillende reacties op conflicten de derde rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit (Van de Bunt & Kleemans, 2007, p. 67-74).

voor. Verschillende keren is niet bekend welke gevolgen een ‘zakelijk conflict’ heeft. Onderstaande casus is een voorbeeld van een opvallend milde reactie op in dit geval diefstal, waarbij mogelijk een rol heeft gespeeld dat de dader de vriendin van het slachtoffer was.

I is de leidende figuur binnen een crimineel samenwerkingsverband dat zich bezighoudt met cocaïnehandel. L is zijn vriendin, die als intermediair dient maar ook eigen zaakjes regelt waar I niet altijd wat van afweet. Op enig moment steelt ze zelfs tienduizenden euro’s van hem. Ze geeft het geld aan N om cocaïne van te kopen. N koopt inderdaad een aantal kilo cocaïne, ondanks het feit dat I erachter was gekomen dat L geld van hem had gestolen en daarom alle leveranciers had ingeschakeld om niks aan L te verkopen. Wel blijkt later dat de cocaïne van slechte kwaliteit is omdat I zelf snel alle goede cocaïne had gekocht, om te voorkomen dat L met zijn geld winst zou maken (één van de onderzochte casussen).

Bij parasitaire vormen van georganiseerde criminaliteit als mensenhandel en afpersing komt het vergroten van de winst vooral neer op het opvoeren van de druk op het slachtoffer – de druk die ook ten grondslag ligt aan de ongelijkwaardige relatie tussen dader en slachtoffer. In een mensenhandelzaak zien we dat een pooier, ten einde zijn verdiensten te vergroten dan wel te voorkomen dat deze inzakken, ‘zijn’ prostituee aanspoort om beter haar best te doen. Daarbij spelen voortdurende controles van de prostituee, of tenminste de suggestie dat zij voortdurend wordt gecontroleerd, en intimidatie en (dreigen met) geweld een belangrijke rol.

Verdachte A (pooier) heeft commentaar op de verdiensten van prostituee M. Voortdurend heeft hij het erover dat zij beter moet opletten, brutaler moet zijn, klanten moet lokken. Ook in onderstaand fragment verwijt A de prostituee niet genoeg haar best te doen:

A: ‘... Wat ben je weer aan het doen?’

M: ‘Niets.’

A: ‘Wat?!’

M: ‘Ik doe niets. Ik zit hier in het raam. Ik klop, ik zit de mannen te lokken.’

A: ‘Wie lok je daarheen?’

M: ‘Wie ik maar zie.’

A: ‘Die niet willen neuken? Lok je degenen die alleen maar willen praten?’

M: ‘Maar dat...nee.’

A: ‘Wat dan, M?’

M: ‘Niets.’

A: [stemverheffing] ‘Lok je de stommelingen daar?’

M: ‘Die lok ik expres niet.’

A: ‘Lok je degene met wie je alleen maar zit te praten, M?’

Als pooier P vindt dat prostituee S te weinig verdient, zegt P dat zij zich helemaal uit moet kleden en bloot moet gaan werken. Zij verdient te weinig. S wil dat niet en zegt al bijna een maagzweer te hebben. P scheldt haar vervolgens uit en zegt de maagzweer uit haar te zullen slaan (één van de onderzochte casussen).

Behalve deze verbale aansporingen wordt in mensenhandelzaken ook daadwerkelijk geweld of het opleggen van extra strafboetes gebruikt om de inkomsten te verhogen of veilig te stellen.

5.3 Besteding van criminele inkomsten

Er is zoals gezegd een gat tussen enerzijds het financiële voordeel zoals dat in de opsporingsfase wordt beredeneerd en anderzijds het vermogen zoals dat later concreet wordt gelokaliseerd. Klerks veronderstelt dat een deel van dat gat mogelijk wordt verklaard door kosten die criminelen maken voor het in stand houden van een criminele infrastructuur en het betalen van 'medewerkers'. Verder vermoedt de auteur dat er waarschijnlijk veel meer dan gedacht wordt uitgegeven aan directe bevrediging van behoeften en een luxe levensstijl (Klerks 2000, p. 367). Naylor brengt in dit verband naar voren dat, omdat illegale 'ondernemingen' door de kans op ontdekking ieder moment opgeheven kunnen worden, de tijdshorizon veel korter is dan bij reguliere bedrijven; ze zouden veel meer een 'pakken-wat je-pakken-kan-' en een 'hier-en-nu-oriëntatie' hebben. In tegenstelling tot legale bedrijven zouden criminele 'ondernemingen' hun opbrengsten dan ook niet gebruiken om te investeren en dus te groeien, maar worden misdadagelden aangewend om een extravagante leefstijl te financieren en zo het aanzien in de criminele omgeving te vergroten (Naylor, 2002, p. 20-21). In de tweede rapportage van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit is echter geconstateerd dat er geen sprake is van een tegenstelling tussen consumeren en investeren. Uit bestudering destijds van 80 zaken bleek juist dat een uitbundige levensstijl en investeringen vaak samengaan. De verklaring daarbij was dat de criminele verdiensten in die gevallen zo groot zijn, dat het één heel goed samengaat met het ander (Kleemans et al., 2002, p. 131).

In deze paragraaf bouwen wij voort op de analyses die destijds voor besteding van criminele inkomsten zijn gedaan. We maken daarbij een onderscheid tussen consumeren en investeren.⁸⁹

5.3.1 *Consumeren*

In 2002 is vastgesteld dat het casusmateriaal zowel voorbeelden bevat van criminelen met een sober als van criminelen met een uitbundig uitgavenpa-

⁸⁹ Het bewaren van misdadageld, door het fysiek te verstoppert, wordt besproken in paragraaf 6.1.

troon. Deze vaststelling geldt ook voor de zaken die voor de derde en vierde ronde zijn bestudeerd. De verdachte in onderstaande casus behoort tot de eerstgenoemde categorie.

Een Turkse leidinggevende binnen een groepering die in heroïne handelt leidt in Nederland een sober leven zonder overbodige luxe en wordt als het om geld gaat omschreven als een ‘zeikerige persoon’ (casus 87).

Vaker zien we echter voorbeelden van zaken waarin in ieder geval bepaalde dure goederen zijn aangekocht en regelmatig treffen we voorbeelden van (zeer) luxe levensstijlen. Populaire goederen zijn onder meer vervoermiddelen. Het gaat dan vooral om auto's van merken uit het duurdere segment, zoals BMW, Mercedes, Porsche en Ferrari, en om motoren en boten. Ook kostbare juwelen en horloges van merken als Rolex en Cartier worden in veel zaken aangetroffen. Verder wordt niet zelden veel geld besteed aan de inrichting van een huis. Ten slotte wordt ook het nodige uitgegeven aan vakanties en uitgaan.

De hoofdverdachte in een hennepzaak bezat veel luxegoederen. Hij bezat onder meer een mooie villa in Spanje die van alle gemakken was voorzien, een BMW, twee auto's van het merk Mercedes, een Range Rover, een Porsche, een klassieke auto die waarschijnlijk vele tonnen waard is, een boot ter waarde van €1,3 miljoen, ongeveer 180 mobiele telefoons, veel sieraden en dure zonnebrillen en horloges (casus 122).

De 180 telefoons in bovenstaande casus moeten overigens waarschijnlijk niet zo zeer begrepen worden als luxe levensstijl maar eerder als uitgaven aan de afscherming van de criminele activiteiten voor de opsporing. In een zaak die draait om synthetische drugs vormt de beveiliging eveneens een uitgavenpost. Verder wordt veel geld uitgegeven aan onder meer woninginrichting en dure auto's.

De hoofdverdachte en zijn vriendin hadden verschillende woningen tot hun beschikking. Eén van de woningen was ruim voorzien: meerdere plasmaschermen, een filmzaal, een fitnesscentrum in de kelder, drie luxe badkamers en een overdekt zwembad. Ook hingen er verschillende bewakingscamera's en was de voordeur beveiligd met rolluiken. Verder werden onder meer horloges van Cartier en Chopard en auto's van de merken Ferrari, BMW en Mercedes in beslag genomen (casus 105).

5.3.2 *Investeren*

Het investeren van opbrengsten van georganiseerde criminaliteit in de reguliere economie is alleen mogelijk wanneer er genoeg geld overblijft na het

voldoen van de kosten voor het levensonderhoud en na de financiering van criminele activiteiten (Kleemans et al., 2002: 132).

Bij het financieren van criminele operaties zal het vaak gaan om de voortzetting van dezelfde soort criminele activiteiten, maar er zijn ook criminelen die geld aanwenden om hun werkterrein te verbreden. Onderstaande casus geeft een voorbeeld van een dader die actief is in het aanbieden van witwasfaciliteiten en op enig moment besluit te investeren in de drugshandel, echter niet vanuit een 'expansiedrift' maar vooral vanwege geldproblemen.

Verdachte D is betrokken bij een autoverhuurbedrijf dat criminelen in staat stelt om auto's te gebruiken zonder dat deze naar hen te herleiden zijn. D komt op een gegeven moment zelf in geldnood doordat het met zijn bedrijf slecht gaat. Hij besluit dan hennepplantages te financieren en te organiseren. 'Ik ben begonnen met weedteelt omdat het slecht ging met mijn zaak (...). Ik kon niet zoveel salaris opnemen van de zaak en wilde dit compenseren door de weedteelt' (één van de onderzochte casussen).

Over de financiering van criminele activiteiten is in de onderzochte zaken vaak weinig bekend. Uit wat er wel bekend is in de dossiers valt op dat er in de criminele samenwerkingsverbanden meestal geen sprake is van investeringen die namens de 'organisatie' worden gedaan. Hoewel in verschillende gevallen meerdere partners bijdragen aan een investering in een criminele activiteit, kan doorgaans niet gesproken worden van echt gezamenlijk 'bedrijfskapitaal', dat wil zeggen kapitaal dat toebehoort aan het *bedrijven* min of meer losstaat van de individuele bijdragen. 'Bedrijfsreserves' of een gezamenlijke pot zijn er dus meestal niet en de investeringen maar ook de winsten zijn sterk geïndividualiseerd. In deze zin lijkt er bij illegale 'ondernemingen' dan ook wel degelijk sprake van een kortere tijdshorizon (Naylor, 2002, p. 20-21).

De dossiers geven wat meer informatie over investeringen in de reguliere economie. In de tweede rapportage van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit zijn die investeringen voor de 80 tot dan toe bestudeerde zaken in kaart gebracht. Wij hebben de destijds verzamelde gegevens aangevuld voor zowel de 40 bestudeerde zaken uit de derde ronde als de 30 zaken uit de vierde ronde. Bijlage 4 bevat een tabel waarin voor alle 150 zaken uit de vier rondes is weergegeven wat de herkomst was van de hoofdverdachten, waaruit hun criminele activiteiten bestonden en waar (welke landen) en waarin (welke goederen/sectoren) zij hun geld investeerden. Het gaat hier dus om investeringen in op papier reguliere goederen en ondernemingen, maar dat laat onverlet dat deze wel ten dienste kunnen staan van de criminele activiteiten, bijvoorbeeld wanneer een dekmantelbedrijf wordt aangehouden.

Bij de *plaats van investering* valt op dat het oorspronkelijke land van herkomst⁹⁰ sterk bepalend is.⁹¹ Dit is in de tweede rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit voor 80 zaken geconstateerd (Kleemans et al., 2002, p. 135-136) en het geldt na bestudering van de 70 zaken uit de derde en de vierde ronde nog steeds. Voor alle zaken tezamen geldt dat in 78 van de 91 zaken waarbij iets bekend is over het land waar de investeringen zijn gedaan, deze investeringen plaatsvonden in het land van herkomst, soms naast investeringen in andere landen. Maar ook wanneer de investeringen niet worden gedaan in het land van herkomst hebben zij in verschillende zaken nog steeds, in letterlijke of figuurlijke zin, een nabij karakter. Zo investeert een van oorsprong Surinaamse verdachtengroep die in cocaïne handelt niet in Suriname maar in Nederland, waar zij wonen, en in Zuid-Amerikaanse landen (casus 131). Ook een groepering die actief is op het gebied van ondergronds bankieren en heroïnehandel investeert niet in de herkomstlanden, in dit geval onder meer Pakistan en Sri Lanka, maar in het woonland Nederland (casus 146). In een andere zaak heeft de hoofdverdachte zijn gelden onder meer geïnvesteerd in een woonhuis in Spanje, waar hij grotendeels woonachtig is, en in de autosport die door een naaste in de Verenigde Staten wordt beoefend (casus 122).

In 2002 (bij de tweede rapportage) bleken vooral onroerend goed en ook de horeca veel voorkomende *goederen/sectoren* waar het de investeringen betreft. Hetzelfde geldt voor de zaken uit de derde en de vierde ronde. Onroerend goed heeft een aantal voordelen wanneer grote bedragen misdaadgeld moeten worden ondergebracht: de (veronderstelde) rentabiliteit van investeringen; het feit dat onroerend goed vanwege de hoge prijzen veel geld kan absorberen; de weinig transparante prijsvorming; het ontbreken van gespecialiseerd toezicht; en de weinig transparante eigendomsverhoudingen (Van Gestel, 2010; KLPD, 2008a, p. 141). Een belangrijk nadeel van investeringen in onroerend goed is dat het geld letterlijk vast zit (Soudijn, 2011, p. 44-45; zie paragraaf 6.5.4). Bij het aankopen van onroerend goed gaat het vaak om een woonhuis voor eigen gebruik. Maar in een aantal zaken wordt wel degelijk ook op grotere schaal geïnvesteerd in onroerend goed.

Een hoofdverdachte, T, investeert op Curaçao in een appartementencomplex teneinde voor de toekomst een inkomen zeker te stellen. T koopt twee percelen aan en laat acht appartementen bouwen. Bij de doorzoeking in de woning van T zijn diverse bonnen en facturen, afkomstig van verschillende bedrijven, in beslag genomen. Het merendeel betreft uitgaven voor de bouw van het appartementencomplex. Daarnaast betaalde hij negen personen die voor hem werkten aan de bouw van de appartementen (casus 96).

90 Het gaat dus niet om de nationaliteit of het woonland van de verdachten maar om het land waar zij (of hun ouders) zijn geboren.

91 Dit is specifiek voor mensenhandel ook geconstateerd door de Financial Action Task Force (FATF, 2005, p. 71).

Zoals gezegd wordt er ook vaak geïnvesteerd in de horeca; hotels, discotheken, restaurants, maar ook coffeeshops. Naast de horeca wordt er overigens ook in andere bedrijven geïnvesteerd (zie bijlage 4). Bedrijven vormen naast onroerend goed ook niet de enige investeringsrichting. Zo zien we in een aantal zaken dat daders geld uitlenen (casus 6, 17, 26, 28, 82, 87, 138 en 148) (Meloën et al., 2003). Soms vormt het uitlenen van geld tegen woekerrentes één van de (criminele) activiteiten van de desbetreffende dader, naast bijvoorbeeld de handel in drugs.

G. is een leidinggevende figuur binnen een samenwerkingsverband dat zich met heroïnehandel bezighoudt. Ook leent hij mensen geld en berekent daar een zeer hoge rente over. Uit stukken blijkt dat hij veelal een maandelijks rentebedrag berekende van 1,5% van de hoofdsom (18% op jaarbasis). G. heeft op deze manier ruim €1,5 miljoen uitgeleend. In de woning van G. zijn 22 schuldbekentenissen aangetroffen voor leningen variërend van €5.000 tot €400.000 (casus 87).

Verder wordt via het verstrekken van leningen soms (ook) invloed verkregen op bedrijfjes die van nut zijn voor het criminele bedrijfsproces (casus 26 en 28). Ook kan het uitlenen van geld tegen woekerrente een ondersteunend, maar lucratief onderdeel uitmaken van het eigenlijke criminele bedrijfsproces. Zo zien we in casus 82 een mensensmokkelnetwerk dat zijn klanten de gelegenheid biedt om het geld dat zij moeten betalen voor de reis, te lenen tegen een rente van 2% per maand. In weer een ander geval wordt binnen een crimineel samenwerkingsverband door één van de verdachten voor vele tienduizenden euro's uitgeleend aan andere verdachten en aan het bedrijf waar de verdachten bij in dienst zijn (casus 148).

Verder zijn er ook investeringsbestemmingen die vooral opvallen omdat ze grotendeels ontbreken binnen het bestudeerde casusmateriaal. Zo komt het aankopen van aandelen (of obligaties) voor zover bekend maar heel weinig voor. Een andere mogelijke investering die wellicht opvalt omdat die in de onderzochte zaken nagenoeg ontbreekt, is goud. Behalve in de vorm van gouden sieraden wordt goud in maar weinig zaken aangetroffen. Slechts in vier zaken worden baren goud, dat wil zeggen goudstaven (die in grootte kunnen variëren), in beslag genomen. Daarbij gaat het, uitgedrukt in prijzen die in de desbetreffende periode van toepassing waren, om hoeveelheden van respectievelijk €4.000 (casus 81), €34.000 (casus 150), €81.000 (casus 79) en €360.000 (casus 142).

In de tweede rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit zijn vier factoren aangewezen als bepalend voor de investeringen in bedrijven/sectoren: witwasmogelijkheden; logistieke mogelijkheden;

bekendheid met een branche; en, zoals we al zagen, etnische herkomst.⁹² Ook in de zaken die voor de derde en vierde ronde zijn bestudeerd, lijken deze factoren een belangrijke rol te spelen. We kunnen nog een factor toevoegen, namelijk de mogelijkheden die een bedrijf biedt voor legitimering en verhulling van criminele activiteiten (dekmantel). In de praktijk valt de legitimeringsfunctie echter vaak samen met de logistieke (of witwas)functie van een bedrijf (zie paragraaf 4.2.1).

De horeca heeft vanuit witwasperspectief het voordeel dat er veel contant geld in omgaat. Kijken we echter specifiek naar de eigen bedrijven (of bedrijven die ter beschikking staan) waarvan bekend is dat ze zijn gebruikt voor witwasdoeleinden, dan vallen vooral bedrijven in de autobranche op (zie paragraaf 4.2.1).

Verder kunnen bedrijven waarin wordt geïnvesteerd dus logistieke mogelijkheden bieden. Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer horecagelegenheden worden gebruikt voor het ontmoeten van mensen of voor het verkopen van drugs. Logistieke mogelijkheden zijn bijvoorbeeld ook evident in de zaak waarin een crimineel samenwerkingsverband investeert in een schip dat gebruikt moet gaan worden voor een cocaïnetransport (casus 124). Daarnaast speelt, zo blijkt ook nu uit het casusmateriaal, dus de bekendheid met een investeringsbestemming een belangrijke rol bij investeringen. Geld lijkt nogal eens geïnvesteerd te worden in een omgeving die vertrouwd is, dat wil zeggen in de fysieke omgeving van de dader en/of in objecten of sectoren waarmee hij uit het dagelijks leven bekend is. Dit geldt ook voor onderstaande casus.

Door verdachten uit een crimineel samenwerkingsverband dat zich bezighoudt met handel in synthetische drugs, hasj en weed wordt geld gestoken in meer dan tien panden, een videotheek, een discotheek, een autohandel en een hotel (casus 81).

Ook als voor investeringen gebruik wordt gemaakt van een vermogensbeheerder, betekent dat nog niet dat (uitsluitend) wordt geïnvesteerd in objecten of sectoren die op grote afstand staan van de dader zelf. Zo worden de miljoenen van een afperser beheerd door een zeer vermogend zakenman. Via hem komt een deel van het afgeperste geld terecht in vastgoedprojecten en een glasvezelbedrijf die ogenschijnlijk geen verband houden met de verdachte, maar anderzijds wordt onder meer geïnvesteerd in een autobedrijf dat banden heeft met de criminele sferen waarin de verdachte zich zelf ook bevindt (één van de onderzochte casussen). Ook in een andere zaak zien we dat, hoewel er een vermogensbeheerder wordt ingeschakeld, de criminele investeringen toch dichtbij de verdachten blijven. De twee hoofdverdachten

92 Eén van de onderzochte casussen geeft een voorbeeld van een overweging van geheel andere aard. De hoofdverdachte in deze drugszaak laat zich volgens het opsporingsteam graag voorstaan op zijn vele contacten in onder meer het uitgaansleven. Zijn investering in een bekende discotheek zou dan ook vooral een prestigeproject zijn, iets om mee in de belangstelling te staan.

in deze zaak zijn van Antilliaanse herkomst en houden zich bezig met cocaïnehandel. De door hen ingeschakelde vermogensbeheerder investeert het criminele geld onder meer in een bedrijf en onroerend goed op de Nederlandse Antillen en in twee bedrijven van hoofdverdachte G (casus 124). De dader blijft met zijn investeringen dus vaak dicht bij huis.⁹³ De afstand tussen de dader en zijn investering is immers vaak letterlijk en figuurlijk vrij klein; de investeringen hebben een functionaliteit voor het criminele proces (witwas-, logistieke en/of mogelijkheden voor legitimering en verhulling) en/of worden gedaan in een omgeving waar de dader bekend mee is. In de meest recente *Criminaliteitsbeeldanalyse Witwassen* worden enkele voorbeelden gegeven van daders die door investeringen in onroerend goed en/of bedrijven op lokaal niveau een bepaalde positie hebben veroverd. Vaak gaat het daarbij om kleinere gemeenten (Soudijn & Akse, 2012).⁹⁴ Ook ons casusmateriaal bevat enkele van die voorbeelden. Onderstaande casus draait om een crimineel samenwerkingsverband dat handelt in heroïne en xtc. De hoofdverdachte sponsort de plaatselijke voetbalclub en wordt via de (ex-)voorzitter van die club geïntroduceerd bij een wethouder.

F sponsort in de provinciestad waar hij woonachtig is voetbalclub X. Hij nodigt 90 leden van de club uit voor een reis naar zijn vakantiepark in een zonnig land. De gemeente voorziet daarbij in een kleine subsidie. F heeft contacten met de (ex-)voorzitter van de club. Deze is hem bij een aantal zaken behulpzaam en stelt hem aan de wethouder sportzaken voor, onder meer omdat F belangstelling heeft voor de terreinen van een andere voetbalclub (casus 36).

In de bestudeerde zaken zien we echter nagenoeg geen voorbeelden van strategische investeringen in Nederland die als resultaat hebben dat op hoger, nationaal niveau een positie wordt verworven in bijvoorbeeld grote bedrijven of projecten of dat anderszins maatschappelijke invloed wordt verkregen.⁹⁵ Het omgekeerde zien we wel in een zaak; reeds gevestigde, omvangrijke posities in de reguliere economie worden gebruikt ten behoeve van de investering van misdaadgeld. Het gaat in deze zaak om een personen die door activiteiten in de reguliere economie zeer vermogend was geworden. Wanneer hij vervolgens een grote som misdaadgeld ter beschikking krijgt, wordt deze (waarschijnlijk) onderdeel van de geldstromen uit zijn reguliere activiteiten

93 Om het verband tussen de investeringen en de dader aan het zicht te onttrekken, wordt overigens wel vaak gebruikgemaakt van het buitenland, en dan vooral van fiscaal-juridisch afgeschermd gebieden ('belasting-paradijzen'). In die gevallen gaat het bijvoorbeeld om een buitenlandse bankrekening waarop geld is gestort (en waarbij dus geen sprake is van 'investering') of gaat het om een buitenlandse rechtspersoon die alleen fungeert als tussenschakel voor het doen van investeringen (zie paragraaf 4.4.2).

94 Ook in grote steden zijn er echter voorbeelden van. Algemeen bekend zijn de posities die bijvoorbeeld in de Amsterdamse binnenstad zijn verworven door personen 'die op zijn minst als dubieus' zijn te kwalificeren (Soudijn & Akse, 2012 (paginanummer nog onbekend omdat op het moment van schrijven de publicatie nog niet definitief was)).

95 Wel biedt het casusmateriaal een enkel voorbeeld van daders die dergelijke investeringen doen in het buitenland.

(casus 136). Enerzijds vormt hij daarmee dus eigenlijk ook een voorbeeld van georganiseerde criminaliteit waarvan de opbrengsten 'dicht bij huis' worden ondergebracht. Anderzijds stijgen de investeringen die met het misdaadgeld zijn gepleegd in dit geval wel boven het lokale niveau uit.

5.4 Recapitulatie

Symbiotische vormen van georganiseerde criminaliteit zijn marktgeoriënteerd en spelen met de levering van een goed of dienst in op een vraag. Bij groeperingen die zich bezighouden met de handel in exotische drugs als heroïne en cocaïne, is het 'verdienmodel' gebaseerd op het overbruggen van de afstand tussen het productieland enerzijds en de afzetmarkt anderzijds. Via bijvoorbeeld internationale contacten en transportmogelijkheden profiteren zij van het verschil tussen inkoopprijs in de productie- en verkoopprijs in de afzetregio. Sommige criminele samenwerkingsverbanden concentreren zich daarbij overigens alleen op een deel van de route tussen het productiegebied en de Europese afzetmarkt. Bij groeperingen die drugs van 'eigen bodem', zoals hennep, amfetamine en xtc, exporteren naar het buitenland, geldt ook dat zij profiteren van het verschil tussen productie-/inkoopprijs in afzetgebieden anderzijds. De handel in exotische en binnenlands geproduceerde drugs is echter niet op alle punten vergelijkbaar. In de respectievelijke handelsketens gelden deels specifieke problemen die moeten worden opgelost. Bij de productie van xtc bijvoorbeeld ligt een dergelijk probleem, en dus een verdienmogelijkheid, bij het verkrijgen van de juiste grondstoffen.

Ook mensensmokkelorganisaties voldoen aan een vraag, in dit geval de vraag naar internationale migratiemogelijkheden buiten de reguliere kanalen om. Hun verdien capaciteit ligt in het kunnen beschikken over een netwerk dat zowel het vertrekland als het bestemmingsland maar vaak ook tussenliggende landen beslaat. Dat netwerk voorziet in contacten met klanten, transportfaciliteiten, personen die de klanten opvangen en doorgeleiden, en eventueel reisdocumenten. Een specifieke groep van spelers op de criminele markt zijn de facilitators. De verdien capaciteit van facilitators komt voort uit het gegeven dat zij, vaak door een specialistische achtergrond, aan een crimineel samenwerkingsverband een dienst of goed kunnen leveren dat essentieel is voor het criminele bedrijfsproces maar waarin het criminele samenwerkingsverband moeilijk of niet zelf kan voorzien.

Bij parasitaire vormen van georganiseerde criminaliteit wordt niet ingespeeld op een vraag, maar wordt anderen simpelweg iets afgenomen. Bij mensenhandel en afpersing is het verdienmodel gebaseerd op dominantie; de mogelijkheid van daders om slachtoffers in hun macht te krijgen en te houden. Die machtsbasis is onder meer gebaseerd op (de dreiging met) geweld en/of misleiding. Met behulp van onder meer die ingrediënten zijn daders in staat om

slachtoffers te laten doen wat ze willen; het afstaan van geld. Ook bij verschillende vormen van fraude wordt slachtoffers geld afhandig gemaakt. Daarbij wordt over het algemeen echter geen geweld gebruikt. Misleiding en verleiding zijn hier de sleutelwoorden.

Bij de verdeling van criminele inkomsten kan grofweg een tweedeling worden gemaakt tussen aan de ene kant een kern van twee tot vier hoofdrolspelers die meestal het overgrote deel krijgen en aan de andere kant een categorie van vooral uitvoerenden die meestal een veel kleiner deel ontvangen. De kern van drugsgroeperingen bestaat uit personen die de invoer van cocaïne of heroïne dan wel de productie van weed of synthetische drugs organiseren en financieren. Ook de leveranciers van BMK en PMK kunnen tot die kern worden gerekend. Binnen de categorie uitvoerenden is er een grote variatie in zowel de concrete taken als de wijze en omvang van de beloning. In sommige zaken zien we personen die bijvoorbeeld als een soort ‘rechterhand’ van een kernlid functioneren en een min of meer vast salaris krijgen. Daarnaast zijn er personen met een zuiver uitvoerende taak, zoals koeriers en chauffeurs, die vaak een stukloon (per kilo of lading) ontvangen. Overigens zijn de bedragen die de uitvoerenden innen weliswaar kleiner dan het aandeel van de kernleden, maar kunnen ze afgezet tegen de maatstaven in de reguliere economie soms nog vrij aanzienlijk zijn.

De scheefheid van de verdeling van de winsten verschilt per drugsmarkt en hangt samen met de logistieke aard van de handelsketen. In het geval van cocaïne is er sprake van een grote afstand tussen de productielocaties enerzijds en de afzetmarkten anderzijds. Het succesvol overbruggen van die afstand is de belangrijkste en meest lucratieve stap binnen de totale keten van de cocaïnemarkt. Degene die de contacten en/of de capaciteiten heeft om deze drug succesvol te importeren, is dan ook de grootverdiener.

De productie van synthetische drugs is, in tegenstelling tot de productie van cocabladeren, niet geografisch gebonden. Verder is in het geval van synthetische drugs de afstand tussen productie en (Europese) afzet veel kleiner. Bij handel in synthetische drugs bestaat de keten uit de volgende drie schakels: grondstoffen, die in vergelijking met de beginperiode van xtc moeilijker te krijgen zijn; productie, waarvoor apparatuur en kennis is vereist; en (internationale) afzetkanalen. De verhouding tussen deze schakels is gelijkwaardiger en dus ligt de winstverdeling minder scheef dan in het geval van handel in cocaïne (hoewel bij de export van bijvoorbeeld xtc wel veel grotere winsten te behalen zijn dan bij binnenlandse afzet).

De verdeling van criminele winsten is geen statisch gegeven; actoren kunnen proberen hun eigen aandeel, ten koste van anderen, te vergroten. Bij drugs-handel lijkt het vergroten van het eigen winstaandeel vaak neer te komen op het passeren, bedriegen of bestelen van ‘zakenpartners’. Bij mensenhandel

en afpersing wordt de winst vooral vergroot door de druk op de slachtoffers te verhogen en hun zodoende hogere bedragen afhandig te maken.

Wat betreft de consumptie die met de verdiensten wordt verricht, voldoet het casusmateriaal in zekere zin aan het stereotiepe beeld; de zaken laten regelmatig daders zien met een (zeer) luxe levensstijl. Populaire bestedingen zijn dure auto's, horloges, juwelen, woninginrichting, vakanties en uitgaan.

Bij de investering in criminele activiteiten valt op dat deze vooral individueel worden gefinancierd. 'Bedrijfsreserves' of een gezamenlijke pot zijn er dus meestal niet en de investeringen maar ook de winsten zijn sterk geïndividueerd.

In de bestudeerde zaken zien we nagenoeg geen voorbeelden van strategische investeringen in Nederland die als resultaat hebben dat op nationaal niveau een positie wordt verworven in bijvoorbeeld grote bedrijven of projecten of dat anderszins maatschappelijke invloed wordt verkregen. Wel zijn er voorbeelden van daders die door investeringen in onroerend goed en/of bedrijven op lokaal niveau een bepaalde positie hebben veroverd. De daders blijven met hun investeringen vaak dicht bij huis. Zo lijkt de bekendheid met een investeringsbestemming een rol te spelen, dat wil zeggen dat daders investeren in goederen of sectoren waarmee zij vanuit het dagelijks leven bekend zijn. Een veel voorkomende investering is onroerend goed. Vaak gaat het daarbij om een woonhuis van de dader, maar in een aantal gevallen gaat het om meer grootschalige investeringen. Verder wordt in de onderzochte zaken relatief vaak geïnvesteerd in horeca- en andere bedrijven die gebruikt kunnen worden voor witwas-, logistieke of legitimeringsdoeleinden. Ten slotte worden investeringen vaak gedaan in het oorspronkelijke land van herkomst. De afstand tussen dader en zijn investering is dus vaak letterlijk en figuurlijk vrij klein; de investeringen hebben een functionaliteit voor het criminele bedrijfsproces en/of worden gedaan in een omgeving waar de dader bekend mee is.

6 Afscherming van criminele inkomsten

De opbrengsten van georganiseerde criminaliteit kunnen normaal gesproken niet in alle openheid worden besteed; een dader, èn zijn vermogen, kan daarmee immers in beeld komen van de autoriteiten. Misdadgeld, of eigenlijk de criminele herkomst van geld, moet dus verborgen blijven. Voor de voortzetting van het criminele bedrijfsproces is afscherming van de geldstromen essentieel en het is misschien ook het meest kenmerkende onderscheid tussen verdiensten uit reguliere en verdiensten uit criminele activiteiten.⁹⁶ Er bestaan verschillende schattingen van de hoeveelheid geld die wereldwijd en in afzonderlijke landen zoals Nederland wordt witgewassen.⁹⁷ Sommige schattingen worden met enige regelmatig aangehaald, zoals die van Unger (Unger et al., 2006; Unger, 2008).⁹⁸ Voor alle schattingen van het witwasvolume geldt echter de nogal fundamentele beperking dat vanwege het criminele en dus verborgen karakter van het fenomeen er geen solide grondslag is voor de berekeningen.⁹⁹

Deze fundamentele onbekendheid laat onverlet dat inzicht in de afscherming van criminele inkomsten van groot belang is voor het begrip en de bestrijding van georganiseerde criminaliteit. Georganiseerde criminaliteit is (mede) gericht op financieel of anderszins materieel voordeel.¹⁰⁰ Het afschermen van dat voordeel is daarmee een noodzakelijke taak, dat wil zeggen een taak die ieder crimineel samenwerkingsverband moet uitvoeren. De relevantie is verder gelegen in het feit dat afscherming van misdadgeld bij uitstek een proces is waarbij er contacten bestaan tussen illegaliteit en legaliteit.

Witwassen wordt vaak onderscheiden in drie fases: 1) de stortingsfase, waarin het misdadgeld ergens binnen het reguliere geldverkeer wordt gebracht, bijvoorbeeld door het op een rekening te storten; 2) de versluieringsfase, waarin handelingen worden verricht om het vermogen en het financiële spoor te verhullen, bijvoorbeeld door het geld in vele doorboekingen over te maken naar verschillende binnen- en buitenlandse rekeningen; 3) de integratiefase, waarbij de oorspronkelijke, criminele herkomst onzichtbaar wordt en het geld dus een ogenschijnlijk legale herkomst heeft, bijvoorbeeld door het kopen en verkopen van eigendom of door het ontvangen van een lening (die

96 In hoofdstuk 3 is afscherming van criminele inkomsten, of witwassen, al benoemd als één van de deeltaken waaruit een crimineel bedrijfsproces bestaat. In dit hoofdstuk gaan we verder in op onder meer de verschillende manieren waarop criminele inkomsten kunnen worden afgeschermd.

97 John Walker schatte in zijn artikel 'How Big is Global Money Laundering?' dat er wereldwijd voor \$ 2,85 biljoen (oftewel \$ 2.850 miljard) aan misdadgeld witgewassen wordt. Nederland zou daarvan \$ 50 miljard voor zijn rekening nemen (Walker, 1999, p. 31, 35). De geschatte omvang van \$ 2,85 biljoen is hoger dan de in hoofdstuk 5 aangehaalde schattingen van de wereldwijde omvang van de georganiseerde criminaliteit. De schattingen zijn echter van verschillende partijen afkomstig.

98 Unger et al. komen aan de hand van aanpassingen en naar eigen zeggen verbeteringen van het model van Walker tot een schatting van € 18,5 miljard aan in Nederland witgewassen misdadgeld (Unger et al., 2006; Unger, 2008). In de Criminaliteitsbeeldanalyse Witwassen 2012 wordt ingegaan op de beperkingen van schattingen van de omvang van het witwassen (zie ook Barone & Masciandaro, 2011, p. 115-118). Ook worden daar de schattingen van Unger geactualiseerd (Soudijn & Akse, 2012).

99 Dit blijkt ook al uit de grote variatie in de schattingen. Vanwege de onzekerheden en onduidelijkheden die met het schatten van witwassen gepaard gaan, is Van Duyne van mening dat het wetenschappelijk uitvoeren van een dergelijke schatting simpelweg niet uitvoerbaar is; hij noemt een dergelijke exercitie een '*rondtasten in schemerduister*' (Van Duyne, 2006, p. 37).

100 Zoals eerder al is aangegeven, zijn er ook andere motivaties te onderkennen achter georganiseerde criminaliteit (Naylor, 1999, p. 11).

in feite van de dader zelf afkomstig is) (Diepenmaat & Verrest, 2007, p. 41-45; Meloen et al., 2003, p. 255-256). Zo beschouwd wordt dus pas van witwassen gesproken wanneer misdaadgeld actief is 'gewit' en uiteindelijk onderdeel is geworden van de legale economie. Het witwassen wordt met het fasemodel, dat vaak wordt gebruikt, nogal eens gepresenteerd als een proces dat bestaat uit verfijnde en complexe constructies. De economen Schneider en Windischbauer bijvoorbeeld omschrijven de eerste twee fasen als 'These sophisticated acts are used to veil the origin of the money by creating complex financing transactions between different states and piling up several layers of dealings' (Schneider & Windischbauer, 2008, p. 394).

Uit de onderzochte zaken, maar ook uit eerdere studies, blijkt echter dat er ook eenvoudigere en meer directe wegen bewandeld kunnen worden om ongestoord van de opbrengsten van criminaliteit te genieten; het doel van witwassen kan dus ook simpeler worden bereikt (Kleemans et al., 2002, p. 108; Akse, 2003; PEO, Bijlage X, 1996, p. 135-136).¹⁰¹ Zo kan het criminele geld worden verplaatst naar een buitenland waar het relatief ongestoord, dus zonder dat er lastige vragen worden gesteld, kan worden aangewend. Of misdaadgeld wordt afgeschermd besteed in het binnenland, bijvoorbeeld door een dure auto te rijden die niet onder de eigen naam is geregistreerd. Deze vormen vallen buiten de omschrijving van het begrip witwassen zoals die is gegeven door het fasemodel. Ze voldoen (onder voorwaarden) echter wel aan de juridische definitie. In juridische termen bestaat de verboden gedraging witwassen uit het versluieren van de herkomst van uit misdaad verkregen geld of andere voorwerpen. Dat versluieren kan bestaan uit meer complexe witwasconstructies, waarbij bijvoorbeeld talloze doorboekingen van geld naar verschillende vennootschappen aan de orde zijn, maar ook het afgeschermd consumeren valt onder het juridische begrip witwassen (Verrest, 2006, p. 44-46; Diepenmaat & Verrest, 2007, p. 39-44).

In de literatuur ligt de focus vooral op de meer complexe witwasconstructies en blijven de meer eenvoudige modaliteiten vaak buiten beschouwing. In deze rapportage bespreken we beide. De verschillende mogelijkheden die daders ter beschikking staan om hun geldstromen af te schermen komen als volgt aan de orde: het fysiek verstoppen van geld (paragraaf 6.1); het fysiek of giraal verplaatsen van geld (paragraaf 6.2); het ondergronds bankieren (paragraaf 6.3); het afgeschermd consumeren van criminele inkomsten (paragraaf 6.4); en de meer complexe witwasconstructies (paragraaf 6.5). In paragraaf 6.6 gaan we in op het belang van sociale en economische hulpbronnen bij het afschermen van criminele geldstromen. In die paragraaf gaan we tevens in op de vertrouwensvraag die speelt wanneer een dader zijn geld toevertrouwt aan een derde en op de liquiditeit van ondergebracht vermogen. Het hoofdstuk sluit af met een recapitulatie.

101 Wanneer het opbouwen van een positie in de legale economie op zichzelf een doel is, en het dus niet alleen gaat om het veilig aanwenden van criminele vermogens, zullen meestal wel meer complexe witwasmethodieken moeten worden toegepast.

6.1 Fysiek verstoppen

Zoals gezegd, is bij een aantal bestemmingen van misdadaadgeld het uitvoeren van complexe witwasconstructies helemaal niet nodig om uit het zicht te blijven van opsporingsinstanties. Dit geldt voor een aantal wijzen van *besteding* van het misdadaadgeld, die later in dit hoofdstuk worden besproken, maar het geldt natuurlijk ook wanneer de dader in kwestie ervoor kiest zijn geld niet te besteden maar het eenvoudigweg te *bewaren*.

In de praktijk komt dit neer op het fysiek verstoppen van geld, bijvoorbeeld door het te begraven. Naylor haalt in dit verband de zaak aan van Air America, naar verluidt één van de succesvolste cocaïnesmokkeloperaties in de jaren tachtig van de 20e eeuw. Een leidinggevende binnen dit criminele samenwerkingsverband, dat zijn basis had in Miami, begroef de opbrengsten van de drugshandel in zijn tuin. Toen op een gegeven moment \$ 500.000 opgegraven moest worden om een nieuw vliegtuig te kopen, bleek het geld zo erg te stinken, dat het letterlijk eerst gewassen moest worden. Zijn eigen portie van de opbrengsten verpakte hij dan ook luchtdicht in plastic alvorens het in de grond te stoppen (Naylor, 2002, p. 138). Ook in een door ons onderzochte casus zien we dat er geld wordt begraven en dat betrokkenen opmerkingen maken over de stank die daardoor aan het geld gaat kleven.

Uit een tapgesprek zou kunnen worden opgemaakt dat verdachte H ergens een ruimte had waar hij geld bewaarde. De opmerking uit het gesprek dat het geld van hem ‘muf ruikt’ doet vermoeden dat hij zijn geld in een ruimte onder de grond bewaarde. Dit vermoeden werd versterkt door de verklaring van de man die in het kader van het huwelijk van verdachte H geld van verdachte H had ontvangen. Deze man had van hem een ‘rol geld’ gekregen met een ‘muffe aardelucht’ (casus 105).

In een andere zaak wordt een grote som contant geld in bewaring gegeven bij een relatie.

In totaal werd van A, een hoofdverdachte van een crimineel samenwerkingsverband dat zich bezighield met productie van en handel in synthetische drugs, bijna €1.150.000 in beslag genomen. Het overgrote deel van dat bedrag was door A bij de buurvrouw in bewaring gegeven (casus 47).

Ook de verdachten uit een crimineel samenwerkingsverband dat in drugs en wapens handelt en geld wisselt, geven vermogen in bewaring bij relaties, in dit geval familieleden.

Bij de vader van een hoofdverdachte wordt in een zitbank in de garage ruim €90.000 gevonden. Van een andere hoofdverdachte is ruim €225.000 door diens broer ergens in het water gedumpt. Dit is later op

zijn aanwijzing teruggevonden. Bij de moeder van deze hoofdverdachte zijn meer dan 300 biljetten van f 1.000 (meer dan €135.000) aangetroffen in een ijsbak en tussen de 40.000 en 50.000 Engelse ponden. De moeder bezat ook sleutels van een bankkluisje waarin 8 broodjes goud van een kilo lagen (deels van deze hoofdverdachte, deels van zijn moeder). Ook de broer van deze hoofdverdachte had een safeloket waarin nog meer goud lag dat aan hem toebehoorde (casus 79).

Ook in veel andere zaken zijn bij verdachten of in de omgeving van verdachten grote sommen contant geld aangetroffen. Overigens zal daarbij vaak gelden dat het fysiek bewaren van geld een tijdelijk karakter heeft, in afwachting van een volgende bestemming van het geld. Omdat misdaadgeld in beginsel niet ondergebracht kan worden op een reguliere bankrekening, zullen criminele samenwerkingsverbanden vaak noodgedwongen contant geld aanhouden. Om het risico op ontdekking door de autoriteiten of diefstal door andere criminelen zo klein mogelijk te houden, is het dan van belang om niet langer dan nodig de bankbiljetten 'in huis' te hebben. In onderstaand fragment gaat een betrokkene bij ondergronds bankieren – een financiële dienst waarin grote bedragen, uiteindelijk ook contant, geld omgaan – expliciet in op deze overwegingen.

B verklaart tijdens zijn verhoor dat hij 'wel bang' was om beroofd te worden. Hij wilde het binnengekomen geld zo veel mogelijk dezelfde dag afgeven. 'Het is zo dat geld binnenkomt maar niet lang in huis blijft. De mensen komen dan ook snel om geld weer op te halen. Dus het geld blijft niet lang liggen.' Als er toch geld overbleef, werd het bewaard in zijn eigen huis. B heeft verklaard dat hij het overgebleven geld van de ...straat dan meenam naar zijn huis aan de ...straat. Hij verstopte het geld dan in een plastic zak in de meterkast (casus 149).

6.2 Verplaatsen

In Nederland moeten als gevolg van de Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme (WWFT) financiële instellingen, handelaren in bepaalde goederen en financiële en juridische dienstverleners 'ongebruikelijke transacties' melden bij de Financial Intelligence Unit-Nederland (FIU-Nederland). Voor criminele samenwerkingsverbanden kan dit een reden zijn om hun inkomsten te verplaatsen naar een land waar het geld naar verwachting zonder problemen of in elk geval gemakkelijker dan in Nederland besteed of ondergebracht kan worden. Dit verplaatsen kan op verschillende wijzen plaatsvinden. Het kan fysiek verplaatst worden en het kan giraal via een money transfer- of een bancaire instelling worden overgeboekt. Het

overmaken via het zogenoemde ondergronds bankieren komt apart in paragraaf 6.3 aan de orde.

6.2.1 *Fysieke geldverplaatsing*

Het koerieren van geld komt in verschillende van de onderzochte zaken voor, zoals in de twee onderstaande casussen waarin de criminele samenwerkingsverbanden zich bezighielden met respectievelijk cocaïnehandel en handel in synthetische drugs.

Contanten in kleine coupures zijn door koeriers overgebracht naar het buitenland. Verdachte G heeft samen met zijn broer, verdachte J, en zus, verdachte K, op verzoek van verdachte A €900.000 naar Dubai proberen te smokkelen. Verdachte G erkent dit. Hij kreeg hiervoor €10.000. Ook werd €2.000.000 aan contanten in Frankrijk in beslag genomen. Dit geld was door verdachte A aan verdachte U overgedragen en was bestemd om te worden overgebracht naar Spanje, met de bedoeling het uiteindelijk aan verdachte O te laten toekomen (casus 131).

Gelden afkomstig van drugstransacties werden op last van A afgegeven aan I. Deze beschikte over een netwerk van koeriers, die het drugsgeld vervolgens in delen naar elders vervoerden (casus 130).

Een andere optie voor het fysiek vervoeren van geld is het gebruikmaken van een reguliere postdienst. Een crimineel samenwerkingsverband dat handelt in cocaïne bijvoorbeeld verplaatst geld per koerier, via een money transfer-instelling, via een bancaire instelling maar ook door simpelweg geld per postpakket te versturen.

L heeft verklaard veel postpakketten te hebben verstuurd: 'Ja, ik heb heel veel postpakketten verstuurd. Vooral naar de vriendin van zijn broer F, genaamd S (...) Soms stuurde ik wel €15.000 of €20.000 naar F of zijn vrouw S. In Suriname betaalde hij met dit geld Brazilianen.' Ook heeft hij postpakketten met €5.000 à €10.000 naar Brazilië gestuurd voor zijn broers F en J: 'Ik gaf wel aan dat bij het versturen van de pakketten het risico voor F of J was.' (casus 139).

6.2.2 *Giraal via een money transfer-instelling*

Via een money transfer kan heel snel geld van een persoon in het ene land ter beschikking worden gesteld van een persoon in een ander land. Het toezicht op financiële instellingen, zoals money transfer- en bancaire instellingen, is verscherpt als gevolg van maatregelen die vooral vanaf de jaren negentig zijn ingevoerd, zoals: de invoering van de Wet identificatie bij financiële dienst-

verlening (Wif) in 1993; de invoering van de Wet melding ongebruikelijke transacties (Wet MOT) in 1994;¹⁰² en de invoering van de Wet inzake de wisselkantoren (Wwk) in 1995.¹⁰³ Klanten van money transfer-instellingen en van banken dienen zich te identificeren en ongebruikelijke transacties moeten door de dienstverlener worden gemeld. De invoering van deze maatregelen betekent echter nog niet per definitie dat money transfers niet meer gebruikt worden om criminele gelden te verplaatsen.

Jaarlijks wordt een groot aantal money transfers aangemerkt als verdachte transactie: in 2003 lag dit aantal op 27.301, in 2008 op 50.803 en in 2010 op 25.387. De stijging in 2008 is voor het overgrote deel te wijten aan een financiële dienstverlener die in één keer met terugwerkende kracht een erg groot aantal meldingen deed, aldus het jaarverslag over 2008 van de Financial Intelligence Unit (FIU) (KLPD, 2009, p. 97-104). Op grond van deze cijfers kunnen echter geen conclusies worden getrokken over de daadwerkelijke omvang van het gebruik van money transfer-instellingen door criminelen. In haar jaaroverzicht over 2009 constateert de FIU dat er een toename is geweest in het aantal money transfer-kantoren en dat er een opkomst is van de zogenoemde *shop-in-shops* als aanbieders van money transfers. Een *shop-in-shop* is een winkel, met name reisbureaus, belwinkels, tabakszaken en videotheken, waarin een mogelijkheid wordt gecreëerd om money transfers te verrichten. De FIU signaleert ten aanzien van de *shop-in-shops* een aantal risico's. Ten eerste zijn de eigenaren van *shop-in-shops* niet vergunningplichtig, staan ze niet met naam en toenaam geregistreerd in het Wgt-register van De Nederlandsche Bank (DNB) en worden ze ook niet gescreend door DNB. Dit brengt volgens de FIU integriteitsrisico's met zich mee. Ten tweede zijn *shop-in-shops* geen financiële instellingen, waardoor in veel gevallen de affiniteit en de bekendheid van het personeel met de risico's omtrent witwassen en terrorismefinanciering minder groot zal zijn dan bij reguliere geldtransactiekantoren. Ten derde zijn *shop-in-shops*, voor zover zij geen deel uitmaken van een grotere keten, mogelijk kwetsbaarder voor invloed van derden (KLPD, 2010a, p. 50).

In verschillende zaken die voor de Monitor Georganiseerde Criminaliteit zijn bestudeerd, zien we het gebruik van money transfer-instellingen terug.¹⁰⁴ Wanneer een crimineel samenwerkingsverband misdaadgeld overmaakt via een money transfer, doet het dat, wanneer het verstandig is althans, met inachtneming van 'veiligheidsmaatregelen', bijvoorbeeld door een groter

102 De soorten van dienstverlening die onder de Wet MOT vallen, zijn in de jaren na de invoering van deze wet uitgebreid. De Wif en de Wet MOT zijn in 2008 samengevoegd tot de Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme (WWFT).

103 De Wwk is in 2002 vervangen door de Wet inzake de geldtransactiekantoren (Wgt).

104 Over het gebruik van de zojuist besproken *shop-in-shops* bevat het casusmateriaal geen informatie.

bedrag op te splitsen in verschillende kleinere bedragen.¹⁰⁵ Dit gebeurt bijvoorbeeld in onderstaande casus. De vrij omvangrijke geldverplaatsing draait om cocaïnehandel, waarbij de drugs vanuit Zuid-Amerika via de Nederlandse Antillen naar Nederland worden vervoerd.

Door het geld via money transfers te versturen naar Curaçao en de Dominicaanse Republiek probeert verdachte A de herkomst van het geld te verdoezelen voor justitie en de fiscus, zo staat in het vonnis.

Uit het strafrechtelijk financieel onderzoek blijkt dat verdachte A bij veel money transfers en geldwisselingen betrokken is geweest. Ze heeft zelf in de periode 2000-2004 middels 158 money transfers een bedrag van omgerekend €470.000 verzonden. Daarnaast hebben nog vele andere personen – familieleden en kennissen – geld overgemaakt in opdracht van verdachte A. In totaal is door verdachte A en haar relaties middels 951 money transfers €3.500.000 overboekt. Het gemiddelde bedrag per boeking bedraagt €3.680. Verdachte A heeft voor de money transfers €225.000 aan kosten gemaakt (casus 140).

Ook in een mensenhandelzaak worden money transfers gebruikt. In de zaak lopen er verschillende geldstromen. Eén van de geldstromen verloopt via money transfers van ‘madames’ in Italië naar organisatoren van mensenhandel/-smokkel in Nederland en/of Engeland. De ‘madames’ betalen aan de organisatoren voor meisjes die vanuit Nigeria via Nederland naar (onder meer) Italië zijn vervoerd en daar als prostituee te werk zijn gesteld.

Gebleken is dat de betaling vaak middels money transfers van Western Union gaat. Vanuit het buitenland maken de ‘madames’ al dan niet onder hun eigen naam een bedrag over naar Nederland en/of Engeland. In de onderzochte periode van 2006 en 2007 zijn er door verdachte A en echtgenote verdachte C zowel als ontvanger als verzender in totaal 103 money transfers geweest (casus 129).

In onderstaande casus beschikt een groepering die zich bezighoudt met cocaïnehandel over eigen money transfer-/geldwisselkantoren.

Via twee money transfer-/geldwisselkantoren in Nederland werden met grote regelmaat geldbedragen via banken overgemaakt naar bedrijf N, een aan verdachte A gelieerd bedrijf in een Zuid-Amerikaans land. Op jaarbasis betrof het miljoenen euro's. Eén van deze kantoren was money transfer-/geldwisselkantoor L, waarvan verdachte E de directeur was. Dat

¹⁰⁵ Dit zogenoemde ‘smurfen’ is een typische werkwijze die bij het verhullen van criminele geldstromen wordt gebruikt (zie paragraaf 6.5.6). Opvallend is overigens dat het gemiddelde bedrag per als verdacht aangemerkte money transfer in 2010 een stuk lager ligt dan in bijvoorbeeld 2006 en 2003; in 2010 was het gemiddelde bedrag per verdachte money transfer € 1.610, terwijl dit in 2006 en 2003 op respectievelijk € 3.240 en € 3.613 lag (KLPD, 2008b, p.75; KLPD, 2011, p. 59).

kantoor bood de mogelijkheid om illegaal geld te storten naar een aantal bestemmingen c.q. geld wit te wassen. Ter begeleiding van de money transfers werden facturen gebruikt waarop valse personalia werden ingevuld. Verdachte A was zelf directeur van wisselkantoor O in het al genoemde land in Zuid-Amerika (casus 128).¹⁰⁶

6.2.3 *Giraal via een bancaire instelling*

Ook reguliere banken, die vanzelfsprekend ook onder het wettelijk toezicht vallen, worden door daders gebruikt. In sommige gevallen maakt een crimineel samenwerkingsverband simpelweg gebruik van eigen rekeningen, zoals in onderstaande casus. In deze zaak zijn de rekeningen van twee hoofdverdachten gebruikt voor onder meer het storten van contant geld, waarbij het geld overigens vaak niet lang op die rekeningen bleef staan.

Het contante geld werd in het reguliere betalingsverkeer gebracht door het storten van contante bedragen op rekeningen. Er is melding gemaakt van 76 verdachte transacties, waarbij meer dan €2.600.000 op bankrekeningen van de verdachten is gestort. Uiteindelijk blijkt dat er in een periode van minder dan vijf jaar bijna €8.000.000 is bij- of afgeschreven op/van in totaal 21 rekeningen die op naam staan van verdachte G dan wel verdachte K (casus 139).

In andere casussen worden ter afscherming bijvoorbeeld buitenlandse rekeningen¹⁰⁷ gebruikt en/of rekeningen die niet op de naam van de dader zelf staan, zoals in onderstaande casus.

Verdachte A is betrokken bij hasjhandel en productie en handel van/in hennep. Door tussenkomst van derden worden misdaadgeldten afkomstig van verdachte A ter waarde van meer dan €1.600.000 betaald aan race-teams in de VS. De gelden dienen als betalingen voor de racesport voor verdachte M. Het grootste deel van het genoemde bedrag is overgemaakt aan de raceteams via girale overboekingen: verdachte H en L hebben vanaf een bankrekening in Hong Kong €65.000 en €310.000 overgemaakt; verdachte C en F maakten €990.000 over vanaf rekeningen van aan hen verbonden vennootschappen, waarvan één is gevestigd in Luxemburg en één in België. Een kleiner deel is via money transfers en contant per geldkoerier naar de VS verstuurd (casus 122).

¹⁰⁶ Wanneer een money transfer-instelling gebruikmaakt van versluierde en niet-legitieme methoden als in deze casus, waarin money transfers door het kantoor werden uitgevoerd op valse personalia, zou er ook gesproken kunnen worden van ondergronds bankieren, dat het onderwerp vormt van de volgende paragraaf (6.3). Aangezien de transfers wel werden verricht door een officieel kantoor, scharen we de casus hier onder het 'bovengrondse' systeem van money transfers.

¹⁰⁷ In veel landen, maar zeker niet in alle, is wetgeving van kracht die vergelijkbaar is met de Nederlandse wat betreft toezicht op financieel verkeer.

Het gebruik van buitenlandse rekeningen (en in het buitenland gevestigde rechtspersonen) zien we in verschillende zaken, overigens niet alleen om geld te verplaatsen maar ook om geld onder te brengen (zie paragraaf 6.5.6). Voordat een bankrekening in bijvoorbeeld Zwitserland kan worden gebruikt, moet het geld natuurlijk eerst op die rekening worden gestort. Voor het criminele samenwerkingsverband is het van belang dat ook die storting is afgeschermd. In onderstaande casus, die zich richt op een crimineel samenwerkingsverband dat handelt in hasj, wordt het geld simpelweg fysiek van Nederland naar Zwitserland vervoerd om het daar contant op de rekening te storten.

Verdachte H en I brengen \$ 400.000 contant naar een Zwitserse bank en storten het op de Zwitserse rekening van het bedrijf X. Via het Ierse bedrijf Z wordt het vervolgens door een Zwitserse advocaat overgemaakt naar een handelsonderneming in Nederland (casus 38).

6.3 Ondergronds bankieren

Money transfer- en bancaire instellingen behoren, normaal gesproken althans, tot de reguliere financiële instellingen. Met ‘ondergronds’ bankieren¹⁰⁸ bestaat er ook een mogelijkheid om buiten de officiële kanalen om geld in een ander land te laten uitkeren. In de tweede rapportage van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit is vrij uitgebreid ingegaan op dit verschijnsel (Kleemans et al., 2002, p. 113-124). Bij de bespreking hieronder maken we zowel gebruik van hetgeen toen is beschreven als van andere (meer recente) literatuur en onderzochte casussen uit de derde en de vierde ronde.

6.3.1 Achtergrond, betrokken actoren en globale werkwijze

In Nederland is het verlenen van financiële diensten, zoals het verstrekken van leningen en het verplaatsen en wisselen van geld, wettelijk gereguleerd. Banken moeten aan verschillende wettelijke vereisten voldoen. Personen en instellingen die bankdiensten aanbieden zonder bijvoorbeeld over de vereiste ontheffingen te beschikken, plegen een economisch delict. Ondergrondse bankiers voldoen niet aan deze voorwaarden en zijn daarmee dus illegaal. De gelden die worden verplaatst via ondergrondse bankiers hebben echter zeker niet per definitie een criminele herkomst (Van de Bunt & Huisman, 2009, p. 113-115; Van de Bunt, 2008a, p. 113-120; Slot, 2006, p. 9-10; Kleemans et al., 2002, p. 113-114). Wel heeft het ondergronds bankieren een aantal kenmerken die het aantrekkelijk maakt voor criminelen, waarop wij in paragraaf 6.3.2 ingaan.

¹⁰⁸ Ook wel aangeduid als (onder meer) *alternative remittance systems* (FATF, 1999), *informal value transfer* (FinCEN, 2003) (zie McCusker, 2005, p. 1) en *informal funds transfer* (Razavy, 2005).

Ondergronds bankieren bestaat al eeuwenlang. Lang voordat er door de overheid erkende banken bestonden, waren er al beroepsmatige 'bankiers' die op informele wijze geldbedragen transporteerden. Het systeem heeft zijn herkomst in Azië en de ontstaansgeschiedenis is verbonden met de handel over lange afstanden.¹⁰⁹ Deze handel bracht met zich mee dat ook de opbrengsten ervan over grote afstanden vervoerd moesten worden. Een formeel bancair systeem bestond echter nog niet. In eerste instantie vervoerden de handelaren geld voor elkaar. Wat later ontdekten zij dat het nog efficiënter was om in plaats van geldbedragen fysiek te transporteren, gebruik te maken van onderlinge verrekeningen; handelaar A zorgt er bijvoorbeeld voor dat er in zijn herkomstland een rekening wordt voldaan namens handelaar B en handelaar B doet in zijn herkomstland hetzelfde voor A. Sommige handelaren specialiseerden zich in het verlenen van deze financiële dienst en aldus ontstond het ondergronds bankieren. Inmiddels is dit eeuwenoude betaalsysteem in verschillende Aziatische landen een onlosmakelijk onderdeel van de economie.¹¹⁰ Ondergronds bankieren is echter niet beperkt tot dat werelddeel.

Toen migranten uit bijvoorbeeld China, Vietnam, Pakistan en India zich over de rest van de wereld gingen verspreiden, maakten zij van het hun bekende systeem gebruik om geld over te maken naar het thuisfront. Zo is door migratie het ondergronds bankieren verspreid naar gebieden buiten Azië. Later zijn ook migrantengroepen uit andere herkomstlanden het systeem gaan gebruiken, waardoor er ondergronds bankverkeer is ontstaan tussen onder meer Duitsland en Turkije en tussen Frankrijk en Noord-Afrikaanse landen. Voor Nederland is door de ECD in 2001 vastgesteld dat door personen afkomstig uit Suriname, Turkije, Pakistan, Marokko, Ethiopië, Siërra Leone en de Nederlandse Antillen van ondergrondse bankiers gebruik wordt gemaakt om geld, vooral kleine bedragen onder de €300, over te maken naar achtergebleven familieleden. In de tweede rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit is vervolgens geconstateerd, op grond van bestudeerde casussen, dat ook vanuit de Iraanse en de Iraakse gemeenschap via ondergronds bankieren geld wordt gestuurd naar hun familie in het land van herkomst (Kleemans et al., 2002, p. 115-116; Slot, 2006, p. 10). De Wereldbank schat dat mondiaal migranten afkomstig uit ontwikkelingslanden via informele kanalen jaarlijks meer dan \$ 80 miljard overmaken naar hun landen van herkomst (Worldbank, 2006).¹¹¹ Redenen waarom migranten dit systeem (nog steeds) gebruiken kunnen onder meer zijn: vertrouwdsheid met het systeem; snelheid en lage kosten van uitvoering van betalingsopdrachten; een

109 Gebruikte internationale aanduidingen zijn *hawala* (Indiaas (Urdu) voor 'bewijsstuk'; Arabisch voor 'overmaken/overdragen'), *hundi* (Pakistaans, 'vertrouwen'), *Fei-chien* (Chinees, 'vliegend geld') (Van de Bunt & Siegel, 2009, p. 1; Passas, 2003, p. 50; Slot, 2006, p. 10; Siegel, 2009, p. 12-13).

110 Het volume van de transacties die er in omgaan is vaak veel groter dan dat in het reguliere betalingsverkeer (Razavy, 2005, p. 288).

111 'Informeel kanalen' omvat niet alleen ondergrondse bankiers maar bijvoorbeeld ook vrienden of familie die voor een naaste geld vervoeren. Net als bij de schattingen van andere 'dark numbers', zoals de opbrengsten van georganiseerde criminaliteit of de omvang van witgewassen crimineel vermogen, geldt dat het om een grove indicator gaat die met grote terughoudendheid moet worden gebruikt.

negatief beeld van reguliere financiële instellingen; ontbreken van reguliere kanalen richting de plaats van bestemming; en illegaal verblijf waardoor gebruik van reguliere kanalen niet mogelijk of riskant is (Passas, 1999, p. 27-29).

Bij ondergronds bankieren spelen, naast klanten, de volgende actoren (vaak) een rol: de bankier, de tussenpersoon, de *broker* en de geldkoerier (Van de Bunt & Huisman, 2009, p. 122-130). De bankiers zijn de centrale figuren. Zij doen zaken met hun lokale klanten, vaak via tussenpersonen of kleinere bankiers, en hebben, vaak via de *broker*, de internationale contacten die hun in staat stellen 'overboekingen' te verrichten. De tussenpersoon vormt bij veel transacties de schakel tussen de bankier en de lokale klant. Klanten doen aan hem hun verzoek en geven ook aan hem het geld, of, bij transfers in tegenovergestelde richting, ontvangen van hem hun geld. De *broker* neemt vooral in Pakistaanse netwerken van ondergrondse bankiers een belangrijke plaats in. Ze kunnen gevestigd zijn in Pakistan of Dubai (Verenigde Arabische Emiraten), ze beschikken over een grote *cash pool* en hebben contacten met bankiers in verschillende landen, wat hen in staat stelt de internationale transacties te coördineren.

De globale werkwijze van ondergronds bankieren lichten we toe aan de hand van een voorbeeld (overgenomen uit Van de Bunt & Huisman, 2009, p. 113). Dit voorbeeld is schematisch uitgewerkt in figuur 1, waarbij de grote pijlen de geldstroom weergeven en de kleine pijlen de communicatie over en weer.

- Een Turkse klant (B1) vraagt in Amsterdam aan een hem bekende Pakistaan of hij in staat is 23.000 Engelse ponden, die in Engeland afgeleverd zullen worden, in Amsterdam uit te betalen in euro's. De Pakistaanse man, die aangemerkt kan worden als een tussenpersoon, gaat op het verzoek in en zoekt contact met ondergrondse bankier B.
- Bankier B neemt contact op met *broker* C in Pakistan en vraagt of hij euro's voor ponden kan kopen. *Broker* C reageert positief en zal in verschillende latere gesprekken instructies geven bij wie het geld in Engeland kan worden afgeleverd en door wie en wanneer de euro's zullen worden gebracht bij bankier B in Amsterdam.
- Bankier B laat de tussenpersoon weten dat de transactie kan worden volbracht. Bankier B geeft de tussenpersoon het te gebruiken codewoord voor de klant en de naam van bankier A in Engeland, waar het bedrag van 23.000 pond kan worden afgeleverd.
- Klant B1 stelt een vertrouweling van hem (A1) op de hoogte dat het geld naar bankier A kan worden gebracht en geeft hem de te gebruiken code door.
- Bankier B informeert bij *broker* C of 'de boodschap' (het codewoord en het gestorte bedrag) reeds is ontvangen door Bankier A in Engeland.
- Als het geld door bankier A in ontvangst genomen is, geeft *broker* C te kennen aan bankier B dat bankier/geldkoerier D het gewisselde bedrag in euro's, €32.200, komt afleveren. *Broker* C geeft bankier B de contactgege-

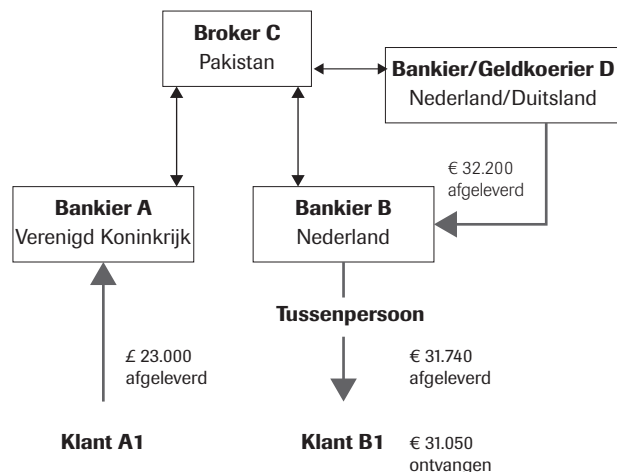
vens van bankier/geldkoerier D zodat zij onderling kunnen afstemmen waar het geld moet worden afgeleverd.

- Na ontvangst gaat bankier B (of een geldkoerier) met het geld naar de woning van de tussenpersoon.
- Vervolgens komt de Turkse klant B1 het geld, dat inmiddels is geslonken tot €31.050, ophalen bij de tussenpersoon.

In het voorbeeld zoals dat is weergegeven hebben na de transactie zowel bankier A als bankier D een ‘rekening’. Bij A is deze rekening negatief; hij heeft geld ontvangen zonder dat er in dit voorbeeld door hem geld is uitbetaald. B heeft juist een positief ‘saldo’; hij heeft immers een geldbedrag uitbetaald. Doordat in andere gevallen het betalingsverkeer, dat in dit voorbeeld wordt gecoördineerd door *broker C*, echter in omgekeerde richting plaatsvindt, kan de ‘betalingsbalans’ worden recht getrokken.

Ten slotte nog een opmerking over het aantal partijen dat bij een betalingsopdracht betrokken is. In het voorbeeld uit figuur 1 zijn, naast de klant (B1 en zijn vertrouweling), uiteindelijk een *broker*, twee bankiers, een geldkoerier en een tussenpersoon bij de uitvoering van de transactie betrokken. Het is echter ook mogelijk dat bij een transactie nog meer actoren worden ingeschakeld, bijvoorbeeld nog een bankier in een ander land en verschillende andere tussenpersonen. Anderzijds kunnen ook betalingsopdrachten worden uitgevoerd waaraan uitsluitend een bank in land A en een bankier in land B deelnemen (zie bijvoorbeeld McCusker, 2005, p. 2).

Figuur 1 **Proces bij uitvoering van een betalingsopdracht door een ondergrondse bankier (Van de Bunt & Huisman, 2009, p. 119)**

Bij deze werkwijze staan een aantal kenmerken centraal. Het eerste kenmerk is dat ondergrondse bankiers geld in een ander land in de lokale valuta kun-

nen laten uitbetalen in beginsel (maar niet per definitie) buiten de reguliere kanalen om en zonder dat het geld over de gehele route fysiek verplaatst hoeft te worden. Echter, ook bij ondergronds bankieren vinden fysieke geldverplaatsingen plaats. Dat kan gebeuren ter uitvoering (voor een deel van de route) van een betalingsopdracht (figuur 1: D brengt geld naar B), maar ook om onderlinge verrekeningen tussen bankiers te doen plaatsvinden (Kleemans et al., 2002, p. 116-124; Van de Bunt & Huisman, 2009, p. 116-118). Bovendien vinden de betalingen door klanten en uitbetalingen aan ontvangende klanten uiteindelijk plaats in contant geld, geld dat in elk geval door de klanten vervoerd moet worden.

Ten tweede is onderling vertrouwen noodzakelijk (Passas, 2003, p. 51). Omdat de 'banken' buiten de formele stelsels opereren, worden klanten immers niet beschermd door toezicht of wettelijke garanties. En ook in de relatie tussen ondergrondse bankiers onderling is vertrouwen essentieel; bankiers voeren immers elkaars opdrachten uit terwijl de compensatie daarvoor op een later moment plaatsvindt (Van de Bunt & Siegel, 2009, p. 4-5).¹¹² Een derde kenmerk is dat ondergrondse bankiers vaak in staat zijn om zeer snel en, wanneer het om niet-criminele klanten gaat althans, tegen lage kosten het geld in het buitenland uit te betalen.

Ten vierde kunnen ondergrondse bankiers geld uitbetalen in gebieden waar reguliere banken niet (goed) opereren, wat natuurlijk tevens een ontstaansgrond van dit systeem vormt.

Een vijfde en laatste kenmerk betreft de onderlinge verhouding, of beter gezegd de verrekening tussen ondergrondse bankiers. Wanneer een ondergrondse bank een groter financieel volume aan uitgaande betalingen verricht dan dat er aan geld binnenkomt, bijvoorbeeld omdat er veel meer klandizie is voor betalingen vanuit land X richting land Y dan omgekeerd, kan er een verrekening plaatsvinden om de betalingsbalans weer in evenwicht te brengen. Het rechttrekken van een dergelijke scheve verhouding kan op verschillende manieren: het verplaatsen van geld (of andere waardevolle goederen); zakelijke transacties tussen beide 'bankiers', dat wil zeggen in-/export van goederen waarbij het te vereffenen bedrag wordt opgeteld of afgetrokken (via over-/onderfacturering) bij/van de te betalen prijs voor die goederen; via rekeningen bij reguliere banken; of de ondergrondse bankiers kunnen over en weer tegoeden aanhouden en via toekomstige wederzijdse betalingsopdrachten de tegoeden bijwerken (compenserende betalingen, Schaap, 1999, p. 108).

Zoals al uit de opsomming van verschillende verrekeningswijzen blijkt, is het ondergrondse karakter van ondergronds bankieren niet absoluut; in voorkomende gevallen wordt ook van reguliere, 'bovengrondse' kanalen gebruikgemaakt. Dat kan dus gebeuren om een disbalans tussen ondergrondse bankiers te herstellen, maar het reguliere betalingsverkeer wordt door sommige ondergrondse bankiers ook gebruikt om (een deel van) een opdracht voor

112 In paragraaf 6.6.2 gaan we dieper in op de rol die vertrouwen speelt bij ondergronds bankieren.

klanten uit te voeren. Zo is in de tweede rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit beschreven dat vooral Turkse ondergrondse bankiers reguliere bankrekeningen gebruiken om in opdracht van klanten, maar formeel niet op naam van die klanten, geldbedragen over te maken naar andere landen (plaatsen). Verder worden 'bovengrondse' middelen gebruikt bij de communicatie tussen ondergrondse bankiers; die verloopt in de onderzochte casussen voor een belangrijk deel via telefoon- en faxverkeer (Kleemans et al., 2002, p. 113-124).

6.3.2 *Ondergronds bankieren voor criminele samenwerkingsverbanden*

Zoals gezegd staan de ontstaansgeschiedenis vanuit de (internationale) handel maar ook de verspreiding en het beschreven huidige gebruik door migrantengroeperingen van ondergronds bankieren in beginsel los van criminaliteit. Het systeem wordt echter wel ook gebruikt door criminelen. Voor het verplaatsen van misdaadgeld heeft ondergronds bankieren een aantal voordelen. Een belangrijk voordeel is natuurlijk dat internationale betalingen kunnen worden gedaan zonder – in beginsel althans – dat het geld fysiek over de hele route wordt verplaatst en zonder dat van officiële kanalen gebruik wordt gemaakt. Daarmee worden dus de risico's ontlopen die met fysieke verplaatsing en girale overboeking via een reguliere instelling samenhangen, te weten, respectievelijk, inbeslagname en (onder ander andere) melding als 'ongebruikelijke transactie'. De risico's die samenhangen met het gebruikmaken van girale overboeking via reguliere kanalen, zoals een bank of een money transfer-instelling, zijn vergroot door het verscherpte toezicht op reguliere financiële instellingen. Door dit verscherpte toezicht zou de belangstelling vanuit criminele hoek voor het ondergronds bankieren zijn versterkt (Van de Bunt, 2008a, p. 114; Slot, 2006, p. 13). Dit laat overigens onverlet dat ook ondergronds bankieren sporen kan nalaten. Zo kan een ondergrondse bankier ook bij betalingen in opdracht van criminelen een administratie bijhouden (bijvoorbeeld casus 65, 146 en 150). Ook kunnen er andere sporen zijn, bijvoorbeeld door intensief telefoonverkeer (Van de Bunt, 2008a, p. 123; zie paragraaf 7.1.3).

Een ander voordeel is dat er in beginsel, afhankelijk van de capaciteit van de ondergrondse bankier, grote bedragen kunnen worden 'verstuurd'. Nog een voordeel is dat geld niet zelf omgewisseld hoeft te worden; de opdrachtgever kan in zijn eigen land en in de eigen valuta een geldbedrag overhandigen waarna het vervolgens in het land van bestemming in de plaatselijke munteenheid wordt uitbetaald. Een nadeel is dat geld alleen kan worden overgeboekt naar landen waarmee de ondergrondse bankier via zijn netwerk is verbonden, hoewel dat netwerk door 'via/via-contacten' wel de eigen etnische of geografische herkomst van de bankier kan ontstijgen.

De werkwijze van het ondergronds bankieren met van criminaliteit afkomstig geld wijkt in de kern niet af van het ondergronds bankieren voor niet-crimi-

nele klanten; namens persoon A in land X wordt aan persoon B in land Y een bedrag uitbetaald. Er zijn echter wel verschillen in de werkwijze in de zin dat bij het ondergronds bankieren met criminele gelden meer moeite wordt gedaan om de transactie verborgen te houden. Zo zijn aangehouden verdachten minder bereid om verklaringen af te leggen over de transacties met misdaadgeld, wordt er een minder expliciete en meer versluierde administratie en dito taalgebruik gehanteerd wanneer het om misdaadgeld gaat en/of wordt er bij betalingsopdrachten voor criminelen gebruikgemaakt van specifieke methoden om de klant te identificeren, bijvoorbeeld bepaalde codes waardoor de criminele cliëntèle anoniem kan blijven (zie bijvoorbeeld casus 150).

Banden met de niet-criminele omgeving

Dat ondergrondse bankiers geworteld zijn in de reguliere samenleving blijkt niet alleen uit de ontstaansgeschiedenis van dit betalingssysteem, maar ook uit het opereren van de 'bankiers' die voor criminele samenwerkingsverbanden werken. Hun verbondenheid met de reguliere samenleving blijkt ten eerste uit het feit dat ze zowel criminele als niet-criminele klanten hebben. Het is althans niet gebleken dat ondergrondse bankiers exclusief voor criminele samenwerkingsverbanden opereren.¹¹³ Een tweede aspect van verbondenheid met de niet-criminele omgeving is dat sommige ondergrondse bankiers zoals gezegd gebruikmaken van regulier betalingsverkeer. Ten derde werken ondergrondse bankiers, en dat geldt ook voor 'bankiers' met criminele cliëntèle, vaak vanuit een bovengronds bedrijf. Onder de 30 zaken die voor deze vierde ronde van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit zijn bestudeerd, bevindt zich een casus waarin een ondergrondse bankier vanuit een wasserette opereert. Deze wasserette functioneert ook daadwerkelijk als wasserette maar wordt tevens gebruikt om klanten van de ondergrondse bankier te ontvangen.

Naast het ondergronds bankieren binnen de wasserette bleek uit observatie dat ook werkzaamheden werden uitgevoerd die bij de reguliere bedrijfswerkzaamheden horen, te weten het wassen, strijken, drogen van wasgoed. Daarnaast is gezien dat de verschillende verdachten dagelijks, gedurende de hele dag, werkzaam waren in de wasserette. De wasserette wordt echter tevens bezocht door klanten die geld willen overboeken (casus 150).

Iets soortgelijks zien we bij een ondergrondse bankier die aan telecomwinkels is verbonden. Ook daar vinden zowel reguliere activiteiten plaats voor de telecomwinkel als activiteiten in het kader van ondergronds bankieren.

¹¹³ Dit is geconstateerd voor de eerste twee rondes van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit (Kleemans et al., 2002, p. 116) maar het geldt ook voor de zaken uit de derde en de vierde ronde.

In het winkelpand van een telecomwinkel doen reguliere klanten hun bestelling aan de balie. Daarnaast fungeert deze winkel als loket voor de klanten van de ondergrondse bankier en geldlopers; zij lopen door naar achter en komen naar de winkel om geld te brengen of te halen. Voorts is de winkel een ontmoetingsplaats voor verdachten; de zaken worden besproken in het filiaal (casus 146).

Andere voorbeelden van bedrijven van waaruit een ondergrondse bankier opereert zijn een import- en exportbedrijf, een reisbureau, een juwelierszaak (FATF, 1997, p. 8; Schaap, 1999, p. 106; Akse, 1996, p. 12), een eetgelegenheid (casus 65 en 95), een confectiecentrum (casus 95) en een videotheek (casus 112).¹¹⁴

Dit wil niet zeggen dat alle activiteiten die deel uitmaken van het ondergronds bankieren vanuit winkels en dergelijke plaatsvinden. Zo richt één van de onderzochte zaken zich op een persoon die binnen het ondergronds bankieren vooral lijkt te functioneren als kassier of verdeelcentrum en deze activiteiten ontplooit vanuit zijn woonhuis.

Verdachte A opereert vanuit een woning in Amsterdam, waar klanten geld komen halen en brengen. A krijgt van verdachte B uit Pakistan/Dubai door wie er geld komen brengen en vervolgens wordt het geld, na instructies van B, uitbetaald aan andere klanten. A fungeert in die zin als een 'verdeelcentrum', nu hij slechts incasseert en uitbetaalt en geen onderhandelingen voert met andere bankiers in het buitenland over wisselkoersen, commissie e.d. (casus 149).

Omzet

Natuurlijk is er geen betrouwbaar algemeen overzicht van de totale omzet van ondergrondse bankiers – laat staan dat een dergelijk overzicht bestaat specifiek voor de transacties met misdaadgeld – maar de zaken bieden wel indicaties voor de omzet van individuele 'bankiers'.

In de zaak waarin een ondergrondse bankier opereert vanuit een wasse-rette blijkt dat het bij de transacties gaat om bedragen variërend van €50.000 tot €200.000. Dit zouden voornamelijk geldleveringen zijn geweest afkomstig uit de drugshandel. Er wordt echter ook ondergronds gebankierd ten behoeve van niet-criminele klanten. Het opsporingsteam leidt uit onderzoek af dat er in een bepaalde maand 31 transacties zijn verricht. Op basis van die informatie in combinatie met administratie die bij verschillende verdachten is aangetroffen, komt het team tot een maandomzet van bijna €2.500.000 en dus een jaaromzet van bijna €30.000.000 (casus 150).

¹¹⁴ Niet al deze 'bedrijven' functioneren ook daadwerkelijk als regulier bedrijf. Soms gaat het alleen om een dekmantel.

Ook in een andere casus is op basis van gevonden administratie een berekening van de omzet gemaakt. Het betreft een verdachte die vanuit zijn woning fungeert als kassier binnen een systeem van ondergronds bankieren. Hij heeft in zes maanden tijd €53.000.000 omgezet, wat per maand neerkomt op bijna €9.000.000. Het gaat hierbij voor het grootste deel om geld dat met criminele activiteiten (veelal drugshandel) is verdiend en met zwarte handel (casus 149).

Uit deze en andere onderzochte casussen van ondergrondse bankiers die (ook) voor criminelen geld transfereren, blijkt dat zij in staat zijn om grote bedragen te 'verplaatsen'.

Contant geld

Zoals gezegd vinden er ook bij ondergronds bankieren contante betalingen en fysieke geldverplaatsingen plaats; klanten leveren contant hun geld af en ontvangen ook contant geld, banken vereffenen soms onderlinge rekeningen via contante betalingen en ook het transfereren zelf vindt soms deels fysiek plaats (figuur 1: D brengt geld naar B). Dit brengt met zich mee dat bewaarplaatsen en geldkoeriers belangrijk zijn binnen het systeem van ondergronds bankieren. Dit zien we ook terug in de bestudeerde zaken.

In het onderzoek naar een ondergrondse bankier werd onder meer een geldloper aangehouden met €100.000 bij zich en werd in een voorraadruimte van een telecombedrijf bijna €660.000 aangetroffen (casus 146).

In een onderzoek naar een ondergrondse bankier die vanuit een wasserette opereert, blijkt dat het geld, telefoons en schriftjes met de administratie worden bewaard in de woningen van verdachten D, E, H en K. Zij kunnen worden aangemerkt als de geldbewaarders en geldkoeriers van het crimineel samenwerkingsverband. Sommigen werken eveneens in de wasserette. Verder wordt bij een tussenpersoon, verdachte Z, €3.300.000 in beslag genomen (casus 150).

6.4 Afschermd consumeren

Zeker wanneer het om erg dure of om registergoederen gaat, brengt het uitgeven van misdaadgeld het risico met zich mee in de aandacht van de opsporing te komen. Dat uitgeven – de consumptie, waaronder we hier ten behoeve van de eenvoud ook het gebruik of de aanschaf van duurzame goederen als onroerend goed verstaan – moet dus liefst worden afschermd.¹¹⁵ Dat kan door het geld eerst naar een ander land te verplaatsen waar een dader minder

¹¹⁵ In hoofdstuk 5 is de aanschaf van onroerend goed onder de noemer 'investeren' geschaard. Op deze plek gaat het echter alleen om het bespreken van de afschermingsconstructie bij het 'afgschermd consumeren'.

aandacht van de autoriteiten verwacht, maar afgeschermd consumptie kan ook in Nederland plaatsvinden. Hoewel afgeschermd consumptie zoals gezegd in de literatuur vaak niet onder witwassen wordt geschaard en veel mensen bij 'witwassen' misschien ook niet aan deze vorm zullen denken, is het wel degelijk een hele directe manier om het doel van witwassen, het ongestraft aanwenden van misdadaadgeld, te realiseren.

Hieronder komen vier vormen van afgeschermd consumptie aan bod: besteding via facilitators; besteding via relaties of katvangers; besteding met valse identiteiten; en consumptie als directe opbrengst van misdaad (opbrengst in natura).¹¹⁶

Gebruik van facilitators waardoor gebruik of eigendom niet op naam komt

Een eerste manier om afgeschermd te consumeren is door de bestedingen te doen via een professionele partij die helpt de herleidbaarheid tot de dader te verbergen. Een voorbeeld hiervan geeft één van de onderzochte zaken. De zaak draait om een autobedrijf dat auto's verhuurt aan personen en daarbij contante betalingen accepteert en de auto op een andere naam stelt dan die van de feitelijke bestuurder.¹¹⁷ Het bedrijf lijkt zich gespecialiseerd te hebben als aanbieder van 'anoniem autorijden'.

Het autobedrijf X leest/verhuurt aan criminele klanten. Verdachte A wist dat zijn klanten crimineel waren; hij vond het accepteren van contante betalingen 'een gat in de markt'. De daadwerkelijke gebruiker komt veelal niet voor in de klantenadministratie van autobedrijf X, omdat contracten op naam worden gezet van bekenden van de daadwerkelijke gebruiker in plaats van de gebruiker zelf. Daarnaast worden ook de belastingen en verzekeringen door autobedrijf X betaald. Hierdoor staat de auto dus niet op naam van de daadwerkelijke gebruiker geregistreerd. Bovendien worden de lease-/verhuurbedragen contant voldaan, waardoor er ook geen klantgegevens voorkomen in de financiële administratie van autobedrijf X. De boetes van de criminele klanten werden betaald door bedrijf X. A verkaart hierover: 'Dat zijn klanten die een gunst vragen aan ons omdat het CJIB de boetes naar ons stuurt. Wij geven dan niet de namen door om hen uit de wind te houden. Zo kan je later nooit meer zien wie de boetes heeft gehad. Wij schieten de boete gewoon voor. Deze worden wel door de klanten betaald. Dat gebeurt alleen wat later.' De criminele achtergrond van de clientèle van autobedrijf X blijkt uit politieregistraties en het feitelijk gebruik van de auto's bij misdrijven (één van de onderzochte casussen).¹¹⁸

116 Het ongestoord consumeren kan natuurlijk ook plaatsvinden wanneer het gaat om consumptie die weinig of geen administratieve sporen nalaat, zoals wanneer geld wordt uitgegeven aan illegale of niet geregistreerde goederen en diensten als (illegale) prostitutie, het illegaal gokken, drugs, kleding, eten en drinken. Wel lopen daders ook in die gevallen natuurlijk het risico dat zij met erg grote en extravagante bestedingen de aandacht trekken.

117 Zie Akse voor een soortgelijke casus (2003, p. 109-112).

118 In het laatste geval is er misschien ook of vooral sprake van investeren in plaats van (alleen) consumeren.

Ook in twee andere zaken komen we een autobedrijf tegen dat een dergelijke dienst verleent aan haar vermoedelijk criminele klanten. In deze zaken wordt echter gebruikgemaakt van andere werkwijzen. In de ene zaak wordt onder meer gebruikgemaakt van valse identiteitsbewijzen en toeristenkentekens (casus 38). In de andere zaak schakelt het autobedrijf een tweede autobedrijf in om de klant af te schermen.

Autobedrijf V hanteert een opvallende eigendomsconstructie voor personenauto's. Een persoon koopt een auto bij autobedrijf V. Deze auto wordt vervolgens door dit autobedrijf ondergebracht bij het bedrijf Y. Dit bedrijf leest de auto's vervolgens weer terug aan autobedrijf V, waarna deze de auto weer ter beschikking stelt van de persoon die de auto bij het bedrijf kocht. De auto komt op deze manier op naam te staan van autobedrijf V. Deze handelwijze wordt vermoedelijk gehanteerd om het eigendom van de daadwerkelijke gebruiker van de auto te verbergen (casus 138).

Behalve auto's vormt ook woonruimte een goed waarbij het interessant is om het afgeschermd te 'consumeren': het zijn beide goederen waarvan het eigendom (of de huur) geregistreerd wordt en waarvan het eigendom (of de huur) bovendien, vooral als het om luxe uitvoeringen gaat, vrij kostbaar is. De volgende casus geeft een voorbeeld van een facilitator die daders onder meer de mogelijkheid biedt om afgeschermd woonruimte te huren of te kopen.

Het onderzoek richt zich onder andere op het faciliteren van criminelen bij het vinden van huisvesting. Het criminele samenwerkingsverband opereert vanuit Amsterdam en omstreken. De huur van de woningen is rond de €1.000 à €2.000, met uitschieters naar €4.500 voor een villa. Het betreffen dus woningen in een duurder segment. De woningen werden gezocht op websites zoals funda.nl. De hoofdverdachte nam daarna contact op met de verhurend makelaar om te onderhandelen. De hoofdverdachte en zijn bedrijven faciliteren criminelen door: voor hen te bemiddelen bij de huur en verhuur van onder meer woningen; het opstellen van valse werkgeversverklaringen en loonspecificaties om zo de criminele klanten te voorzien van een 'legale' inkomstenstatus en om het aanvragen van hypotheek en de verhuur van woningen te vergemakkelijken; gebruik te maken van katvangers voor de huur en aankoop van woningen waardoor de werkelijke gebruiker wordt afgeschermd. Verdachte C gebruikt hier ook zijn eigen naam of de bedrijfsnaam voor (casus 147).

Gebruik van relaties of katvangers waardoor gebruik of eigendom niet op naam komt

Daders kunnen bezittingen ook laten registreren onder de naam van bijvoorbeeld de partner, van een medeverdachte of van een katvanger. Dit komt in verschillende zaken terug, zoals in een onderzoek naar een drugsorganisatie.

Verdachte H was verdachte A behulpzaam door auto's op naam van zijn bedrijf te laten zetten die feitelijk van verdachte A waren. De partner van verdachte A, verdachte J, was behulpzaam bij het versluieren van vermogen doordat onder andere onroerend goed en een bedrijf van verdachte A op haar naam werden gezet (casus 127).¹¹⁹

Behalve bij bezittingen, kan ook bij bestedingen gebruik worden gemaakt van een katvanger, bijvoorbeeld door aankopen te doen via de rekening van iemand anders.

Verdachte I heeft ten behoeve van verdachte B en verdachte C geld op zijn rekening laten storten waardoor de twee laatstgenoemden in de gelegenheid zijn gesteld betalingen te verrichten met *American Express*-kaarten (casus 122).

Besteding met valse identiteiten

Naast katvangers kunnen valse identiteiten worden gebruikt om bestedingen te doen. Zo gebruiken twee verdachten uit een crimineel samenwerkingsverband bijvoorbeeld creditcards op naam van een valse identiteit. Het gaat hier om een groepering die cocaïnehandel bedrijft en van een breed spectrum aan afschermmodaliteiten gebruikmaakt.

Opvallend is dat de verdachten veel creditcards hebben. Met de valse identiteiten van verdachten A en B zijn eveneens creditcards aangevraagd en betalingen gedaan (casus 139).

Consumptie als direct resultaat van het misdrijf zelf

Het ongestoord consumeren van de opbrengsten van georganiseerde criminaliteit kan ook nog op een andere wijze plaatsvinden, namelijk wanneer die opbrengsten niet bestaan uit geld, maar uit een direct te genieten goed of dienst.

Verdachte C perst gedurende een aantal jaren verschillende personen uit de zakenwereld af. In totaal ontvangt hij daarmee miljoenen euro's. De afpersingen hebben echter niet alleen betrekking op geld. Een slachtoffer van de afpersingen, een persoon met een omvangrijke portefeuille aan onroerend goed in zijn beheer, wordt gedwongen om een pand voor een relatief erg lage prijs, ongeveer een derde van de huur die het pand enkele jaren daarvoor opleverde, te verhuren aan verdachte H, een bekende van verdachte C. Verdachte H wordt mede op basis van dit feit veroordeeld wegens witwassen (casus 121).

¹¹⁹ Ook onderhuur is een manier om te voorkomen dat bezit (gebruik) op de eigen naam komt.

Het voordeel van afgeschermd consumeren is dat het misdaadgeld gewoon gebruikt kan worden; het kan worden besteed aan een dure auto of een mooie woning. Een nadeel is dat de dader vaak wel van anderen afhankelijk is; van een facilitator die hem 'anoniem' auto laat rijden of van zijn vrouw op wiens naam een huis staat.¹²⁰ Bovendien kunnen kostbare auto's en woningen, ook al zijn ze niet het formele eigendom van de dader, toch de aandacht op hem vestigen.

6.5 Meer complexe witwasconstructies

Zoals eerder aangegeven ligt de focus in de literatuur vaak op de meer complexe witwasconstructies. Deze witwasconstructies kennen vele verschijningsvormen (zie bijvoorbeeld Akse, 2003; KLPD, 2008c; Diepenmaat & Verrest, 2007). Hieronder bespreken we aantal van deze verschijningsvormen. Daarbij geven we geen volledig overzicht maar laten we ons vooral leiden door de verschillende vormen die we in de bestudeerde zaken zijn tegengekomen. De afzonderlijke vormen die worden besproken kunnen in witwasconstructies ook worden gecombineerd.

6.5.1 *Fingeren of ophogen van inkomen, omzet, winst of vorderingen*

Misdaadgeld kan een legaal voorkomen krijgen door aannemelijk te maken dat het 'eerlijk' is verdiend. De schijn van 'eerlijk verdiend' kan bestaan uit: voorgewend inkomen uit een dienstbetrekking (een baan); voorgewende omzet of winst; voorgewende gokwinst; of een voorgewende vordering.

Het fingeren van inkomen uit dienstbetrekking

Een manier om zichzelf van een op papier legale inkomstenbron te voorzien is het voorwenden van een dienstbetrekking; de dader doet alsof hij een reguliere baan heeft. Zo doet een aantal verdachten van mensenhandel dit door middel van valse loonbewijzen, die worden geproduceerd door verschillende administratiekantoren en uitzendbedrijfjes (casus 123).

Iets soortgelijks gebeurt ten behoeve van een drugsorganisatie.

Verdachte H en verdachte J, de partner van verdachte A, waren verdachte A behulpzaam bij het witwassen. Zo genoot J maandelijks een inkomen uit een gefingeerde dienstbetrekking bij verdachte H (casus 127).

Het fingeren of ophogen van omzet of winst

Wie in het bezit is van een legale onderneming, of over relaties beschikt die ondernemingen onder hun beheer hebben, kan crimineel verworven geld opvoeren als omzet van die legale onderneming, bijvoorbeeld door het finge-

¹²⁰ Bij besteding van misdaadgeld via een valse identiteit geldt dit niet.

ren van omzet. Zo stort een crimineel samenwerkingsverband dat synthetische drugs produceert en verhandelt contant geld op de rekening van een autobandenbedrijf van één van de verdachten. Zoals in hoofdstuk 4 al bleek, komen onder de bedrijven die in de onderzochte zaken worden gebruikt voor witwasdoeleinden wel vaker ondernemingen in de autobranche voor.

In 2007 start B zijn autobandenbedrijf, bedrijf X. Vanaf 2008 vinden er contante stortingen plaats op de rekening van X, die variëren van €150 tot €6.000. Door onderzoek naar de boekhouding van X is vast komen te staan dat het aantal stortingen niet in verhouding staat tot de werkelijke inkomsten; er wordt meer gestort dan er volgens de boekhouding binnenkomt (casus 132).

In onderstaand voorbeeld wordt door een crimineel samenwerkingsverband een bedrijf dat in landbouwproducten zou handelen voorgewend als herkomstbron van geld voor een drugsdeal.

Volgens een verklaring van verdachte A handelde hij o.a. in aardappelen en uien. Uit onderzoek is gebleken dat verdachte G in maart 2009 contant €50.000 naar X bv, een bedrijf dat wereldwijd aardappelen en uien exporteert, heeft gebracht. Vervolgens werd door X bv de €50.000 overgemaakt naar het bedrijf Y te Antwerpen. Het bedrag van €50.000 dat verdachte G naar X bv bracht, werd dus niet afgeboekt op een levering van aardappelen of uien, maar werd door X bv overgeboekt naar een bedrijf in België. Dit bedrag is vervolgens in Afrika uitbetaald aan verdachte L, die het weer aan verdachte D heeft gegeven, vermoedelijk ten behoeve van een cocaïne-transactie (casus 124).

In de twee bovenstaande voorbeelden werd een legale herkomst voorgewend door omzet van concrete producten, respectievelijk autobanden en aardappelen, te fingeren. Het witwassen kan echter ook gebeuren door het opvoeren van vergoedingen voor vaag omschreven en feitelijk niet verrichte werkzaamheden als management, advisering of bemiddeling. In onderstaande casus, waarin een crimineel samenwerkingsverband cocaïne uit Ecuador invoert in Rotterdam, wordt het misdaadgeld onder meer gepresenteerd als 'management fee'. De hier gebruikte methode is een combinatie met contante stortingen op een Zwitserse bankrekening en investeringen in een eigen bedrijf.

Verdachte C, verdachte D en verdachte N storten contant geld op de rekeningen van Zwitserse bedrijven. Van de Zwitserse bedrijven van verdachte C en verdachte D gaat het geld, ongeveer €900.000, als 'management fees' onder andere in porties naar O. Corporation NV, gevestigd te Curaçao. Van O. Corporation NV te Curaçao gaat het geld gedeeltelijk verder naar

bedrijven van verdachte A, verdachte C en verdachte D in Nederland, een ander deel gaat naar projecten in Curaçao (casus 30).

Het opvoeren van vaag omschreven dienstverlening zien we ook in een fraudezaak. In de zaak wordt het grote fraudebedrag via valse facturen en bv-constructies verdeeld. De witwasmethode, hoge bedragen opstrijken voor niet verrichte maar wel gefactureerde werkzaamheden, ligt hier heel dicht tegen het eigenlijke delict aan.

Een crimineel samenwerkingsverband maakt via fraude een winst van vele miljoenen euro's. Deze winst wordt behaald ten laste van een financiële instelling. Aanneemsommen voor vastgoedprojecten, die dienen als beleggingsobject voor de financiële instelling, worden met oneigenlijke kostenposten verhoogd. De aldus gecreëerde fraudeleuze winsten worden vooral via valse facturen voor onder meer 'bemiddeling' bij bouwprojecten over verschillende vennootschappen en uiteindelijk de verdachten verdeeld (casus 143 en 144).

Hierboven zagen we voorbeelden van zaken waarin omzet werd gefingeerd; er werd gedaan alsof er goederen werden verkocht of diensten werden geleverd terwijl dat feitelijk niet zo was. Een variant daarop is het kunstmatig opfogen van de winst bij reëel bestaande omzet. Dat kan door de in- of verkoopprijzen te manipuleren, wat ook wel bekend staat als over- en onderfacturering. Bij *overfacturering* levert een onderneming goederen die veel minder waard zijn dan de waarde die op de factuur wordt vermeld. De aldus verkregen overwinst (het verschil tussen werkelijke en de gefactureerde waarde van de goederen) wordt gebruikt om misdadageld te 'witten'. Bij *onderfacturering* worden juist goederen ingekocht die veel meer waard zijn dan de factuurwaarde en vervolgens voor een marktconforme prijs verkocht (Akse, 2003, p. 27-29).

De hoofdverdachte in onderstaande casus fingeert in feite een verkoopwinst op een prijzige auto, een Ferrari; hij koopt de auto en verkoopt hem via een constructie aan zichzelf, maar wel voor een vier keer hogere prijs. Dit combineert hij met een *loan-back*-constructie – een lening aan zichzelf.

In 1990 koopt verdachte A de auto voor €340.000. Via het bedrijf X, die de aankoopsom financiert, wordt de auto voor €1.400.000 verkocht aan de vennootschap Y in Luxemburg, waarvan verdachte A directeur is. Dit bedrijf is slechts in het leven geroepen om verdachte A aan een schijnwinst te helpen middels de verkoop van de auto: de enige activiteit van dit bedrijf was dan ook het kopen van de Ferrari van verdachte A. Y financierde de aankoop van de auto via een renteloze geldlening van weer een andere rechtspersoon, Z, waar, onder andere, wederom verdachte A achter zit. Met het geheel van transacties kan verdachte A een 'witte' winst

van €1.060.000 realiseren. Verdachte A kan niet verklaren waar het geld uiteindelijk vandaan kwam (casus 38).

Het voordeel van het scharen van misdaadgeld onder de geldstromen van een legale onderneming (of transactie) is dat het meteen 'wit' is; de legale onderneming verleent de witte status aan het geld en er zijn geen verdere constructies nodig. De desbetreffende onderneming (of transactie) moet het echter wel mogelijk maken om de criminele geldstroom geloofwaardig onder te brengen. Daarbij hebben goederen en diensten met een ondoorzichtige prijsvorming meer mogelijkheden voor witwassen dan de handel in een concreet en transparant product. We komen hier in paragraaf 6.6 op terug. Een belangrijk potentieel nadeel van het doen alsof het criminele geld eerlijk is verdiend in een dienstbetrekking of uit omzet of winst, betreft de kosten. De dader loopt het risico dat er belasting moet worden betaald.

Het fingeren van gokwinst

Een legale bron van inkomsten kan ook worden voorgewend door te doen alsof winst is verkregen uit een kansspel. Zo kunnen winnende loten worden opgekocht (casus 47) of kunnen verdachten in een legaal casino voor een groot bedrag aan fiches kopen en deze later, zonder dat er daadwerkelijk is gegokt, weer verzilveren (Akse, 2003, p. 34).

Het fingeren of ophogen van een vordering

In onderstaande casus worden door een vermogensbeheerder kunstmatig vorderingen gecreëerd om betalingen als gevolg van afpersing te kunnen presenteren als aflossing van die vorderingen. De specifieke 'titels' – de vermommelingen – die worden gebruikt om de ware achtergrond van de betalingen te verhullen, vloeien voort uit een reëel bestaande zakelijke relatie in het verleden tussen de afgeperste persoon en de witwasser. Daarbij worden de betalingen gepresenteerd alsof zij simpelweg de effectuering vormen van zakelijke overeenkomsten tussen beide partijen, terwijl de betalingen in werkelijkheid het resultaat zijn van bedreiging. Tevens wordt gebruikgemaakt van buitenlandse vennootschappen en van een Zwitserse bankrekening.

De zaak draait om het witwassen van ruim €17.000.000 die door A zijn afgeperst van een vastgoedondernemer. De vastgoedondernemer betaalt het geld niet aan A maar aan de hoofdverdachte, een zakenman. De hoofdverdachte fungeert dus als vermogensbeheerder van A, dat wil zeggen zijn witwasser. Het door A van de vastgoedondernemer afgeperste geld komt nooit in de directe invloedssfeer van A maar blijft grotendeels onder beheer van de hoofdverdachte.

Na bedreiging betaalt de vastgoedondernemer in tien termijnen in totaal dus €17.000.000 aan de hoofdverdachte. De vastgoedondernemer doet de betalingen vanaf onder meer rekeningen van zijn vennootschap-

pen, een Zwitserse bankrekening en een derdengeldenrekening van een financiële en juridische dienstverlener. De betalingen worden gestort op drie rekeningen toebehorend aan de hoofdverdachte: een rekening van een op Curaçao gevestigde vennootschap; een zogenoemde coderekening in Zwitserland die niet tot een persoon te herleiden is; en een rekening van een vennootschap op de Britse Maagdeneilanden. Al deze drie rekeningen van ontvangst vallen buiten het zicht van de Nederlandse autoriteiten.

Om de betalingen een verklaarbaar en legitiem voorkomen te geven, worden drie titels (zogenaamd legitieme redenen van betaling) geconstrueerd. Ten eerste zou een deel van de ruim €17.000.000 een aflossing betreffen van een lening die door een van de vennootschappen van de hoofdverdachte is verstrekt aan een onderneming van de vastgoedondernemer. In werkelijkheid bestaat deze vordering echter niet omdat de vennootschap die de lening heeft verstrekt, inmiddels door de vastgoedondernemer was overgenomen (die daarmee dus een vordering op zichzelf verkreeg).

De tweede titel komt erop neer dat de vastgoedondernemer geld aan de hoofdverdachte verschuldigd was ter afkoop van de winstrechten uit een onderneming die beiden gezamenlijk hadden opgestart maar waar de hoofdverdachte uit was gestapt. De gezamenlijke onderneming heeft inderdaad bestaan, maar bij het uittreden van de hoofdverdachte uit die onderneming is helemaal geen afkoopregeling afgesproken en er was ook vrijwel geen perspectief op winst.

De derde titel betreft de koop door de vastgoedondernemer van een vennootschap van de hoofdverdachte. Voor die koop moest natuurlijk betaald worden. Deze vennootschap was echter in werkelijkheid al eerder door de vastgoedondernemer overgenomen van de hoofdverdachte, waarmee de vastgoedondernemer dus iets zou kopen wat al in zijn bezit was. Trustkantoren die het administratieve beheer over de vennootschappen van de hoofdverdachte en de vastgoedondernemer voerden, waren aan het creëren van deze titel ten dienste door de administratieve sporen te verwijderden van het feit dat de vastgoedondernemer al eigenaar was van de vennootschap (casus 136).¹²¹

6.5.2 Leningen aan jezelf

Leningen aan jezelf kunnen worden onderverdeeld in zogenoemde *loan back*- en *back-to-back-constructies*. De *loan back*-constructie is een vrij bekende en ‘beproefde’ witwasmethode. Het komt er simpelweg op neer dat een dader zijn eigen geld aan zichzelf uitleent. Daarbij wordt de lening dan verstrekt via een bepaalde route, bijvoorbeeld via vennootschappen, zodanig

121 Hiermee is niet gezegd dat zij doelbewust meewerkten aan de witwaspraktijken.

dat het voor de buitenwereld niet duidelijk is dat de leningverstrekker en -ontvanger dezelfde zijn.

De *loan-back*-constructie zien we in verschillende zaken. We geven twee voorbeelden.

Een crimineel samenwerkingsverband exploiteert een autoverhuurbedrijf dat personen met vaak een criminele achtergrond in staat stelt om een auto te bezitten zonder dat die tot hen te herleiden is. Het startkapitaal van de voorloper van het verhuurbedrijf bestond onder meer uit een lening van €41.000 van een Luxemburgse vennootschap. Deze vennootschap behoorde vermoedelijk toe aan A en/of B, twee van de drie verdachten die het verhuurbedrijf voeren. Op deze manier is getracht eigen geld via een buitenlandse vennootschap de onderneming in te loodszen zonder dat dit kenbaar was voor de Nederlandse overheid (één van de onderzochte casussen).

Uit fiscale gegevens is naar voren gekomen dat verdachte M een vordering had op bedrijf X van €690.000. Het opsporingsteam vermoedde dat deze vordering was opgebouwd uit 1) de bedragen die verdachte A in de afgelopen jaren had geïnvesteerd in bedrijf X en 2) de bedragen die bedrijf X had geleend van onder meer de aandeelhouder, rechtspersoon Y. Het vermoeden bestaat dat verdachte A achter Y zat (casus 124).

Bij de *loan-back*-variant beheren de verdachten zelf de gehele constructie. Bij de *back-to-back*-constructie is er een erkende financiële instelling die de zogenaamde lening verstrekt (Akse, 2003, p. 59). Onderstaande casus is een voorbeeld van een dergelijke *back-to-back*-constructie. De centrale figuur binnen een crimineel samenwerkingsverband dat in cocaïne handelt, leent via een Zwitsers bedrijf en een depositorekening zichzelf het geld ter financiering van zijn woning.

De financiering van het woonhuis van verdachte A op Curaçao gaat als volgt. Het geld wordt via een bedrijf in Zwitserland op twee verschillende banken gestort en vandaar gaat het naar een derde bank op een depositorekening, die 5,25% rente oplevert. Naast de depositorekening krijgt A een kredietrekening voor hetzelfde bedrag als wat op de depositorekening staat tegen 6,25% rente. Met dat krediet wordt het huis betaald. Voor het lenen van zijn eigen geld betaalt A dus 1% rente (casus 30).

Een voordeel van vooral de *loan-back*-constructie is dat de dader zelf de controle behoudt over de constructie en dus zijn vermogen. Een beperking is dat de lening wel geloofwaardig moet zijn, dat wil zeggen dat er een voldoende economische basis (voorzicht op terugbetaling, onderpand) moet zijn onder de verstrekking. Verder kan, indien eenmaal een onderzoek wordt

ingesteld, afhankelijk van de doorzichtigheid van de constructie en de diepgang van het onderzoek, de façade mogelijk toch aan het licht komen (Akse, 2003, p. 55).

6.5.3 *Onderbrengen van illegaal vermogen in legale ondernemingen*

We zagen al dat bedrijven in ‘de bovenwereld’ worden gebruikt om een legale herkomst van misdaadgeld te fingeren, bijvoorbeeld door het geld te storten op de rekening van een eigen bedrijf en te doen alsof het geld het resultaat is van de omzet in dat bedrijf. De legale onderneming vormt in die gevallen dan het beginpunt van het witwastraject. Het kan echter ook het eindpunt vormen van een witwastraject, dat wil zeggen dat het misdaadgeld via een omweg wordt geïnvesteerd in een legale onderneming, al dan niet van dezelfde dader.

Investerings in (ogenschijnlijk) legale ondernemingen en projecten zien we onder andere bij een crimineel samenwerkingsverband dat zich bezighoudt met de handel in cocaïne. De weg van de criminele gelden naar de ondernemingen loopt via een persoon die daarvoor buitenlandse vennootschappen en bankrekeningen gebruikt.

Verdachte O zou criminele inkomsten van verschillende leden van het criminele samenwerkingsverband hebben witgewassen. Zo komen in de criminele boekhouding bedragen voor die O namens verdachte A, B en C ontvangen zou hebben. In totaal gaat het om €2.950.000. O zou hiervoor een buitenlandse vennootschappenstructuur hebben opgezet, die hoofdzakelijk bestaat uit Panamese vennootschappen. Daarnaast maakte hij voor het overboeken gebruik van bankrekeningen in onder meer Zwitserland, Liechtenstein en Luxemburg en van de diensten van binnen- en buitenlandse ‘zakenrelaties’. O zou op deze wijze de criminele winsten van A onder meer hebben geïnvesteerd in: een bedrijf van A; een sport-schoon; een aantal schepen; onroerendgoedprojecten op Bonaire en Aruba; en een bedrijf op Bonaire (casus 124).

In de onderzochte casussen zien we verschillende soorten van bedrijven waar misdaadgeld in wordt geïnvesteerd. In onderstaande casus gebeurt dat in een horecaonderneming.

A en C, betrokken bij handel in synthetische drugs, schakelen E en I in om een café-restaurant op Curaçao te kopen. E betaalt contant €230.000 voor het etablissement, geld dat afkomstig is van A en C. Het café-restaurant staat op naam van E en I, die ook de exploitatie voor hun rekening nemen. Feitelijk is het restaurant echter van A en C (casus 127).¹²²

¹²² Doordat gekocht wordt op de naam van iemand anders, heeft deze werkwijze veel gemeen met afgeschermd consumeren.

Het voordeel van dergelijke investeringen is dat de dader er een positie in de reguliere economie mee verwerft en daarmee dus tevens een versterkte toekomstige legale inkomstenbron. Nadelig is dat er vaak wel een boekhoudspoor zichtbaar is en dat bij bepaalde uitvoeringen derden ingeschakeld worden, waarvan de dader dan dus afhankelijk is.

6.5.4 *Het aankopen van onroerend goed*

De aantrekkelijkheid van onroerend voor witwasdoeleinden betreft ten eerste de (veronderstelde) rentabiliteit van investeringen. Onroerend goed wordt, of werd, als een veilige en renderende belegging gezien. De geschiedenis leert echter dat de waarde van onroerend goed zich natuurlijk ook negatief kan ontwikkelen. Ten tweede kan onroerend goed vanwege de hoge prijzen relatief veel geld absorberen. Een derde voordeel is dat de prijsvorming bij onroerend goed weinig transparant is waardoor, vooral in een gespannen marktsituatie, grote winsten geen argwaan hoeven op te roepen. Ten vierde ontbreekt een gespecialiseerd toezicht. Ten vijfde is de transparantie van eigendomsverhoudingen beperkt door het onderscheid tussen juridisch en economisch eigendom. Zo kan het eigendom van onroerend goed worden ondergebracht in een rechtspersoon. Wanneer de aandelen in de rechtspersoon worden verhandeld, wordt dat niet vastgelegd in het kadaster (Van Gestel, 2010; KLPD, 2008a, p. 141).¹²³ Een nadeel van investeringen in onroerend goed is, naast mogelijke waardedaling, dat het geld letterlijk vast zit (Soudijn, 2011, p. 44-45), zeker in een markt waarin het aantal transacties sterk is gedaald.

In verschillende zaken zien we dat, via facilitators, stromannen, financiële constructies en/of (een structuur van) rechtspersonen, onroerend goed wordt aangekocht. In hoofdstuk 5 (paragraaf 5.3.2) kwam al naar voren dat onroerend goed een belangrijke plaats inneemt binnen de bestedingen van criminele inkomsten (althans binnen de bestedingen die bij de analyse van zaaksdossiers in beeld zijn gebracht). Vaak gaat het om panden die de dader (of een relatie) gebruikt als woning. In paragraaf 6.4 zagen we dat daarbij ook facilitators op het gebied van 'afgeschermd consumeren' kunnen worden ingezet (in welk geval het ook om huur kan gaan). In een aantal zaken is echter wel degelijk sprake van meer grootschalige investeringen. In die gevallen zal ook eerder van een meer complexe opzet gebruik worden gemaakt. De onderstaande casus is een voorbeeld van een witwasconstructie waarin de aankoop van onroerend goed via een structuur van rechtspersonen gecombineerd wordt met een 'sluier van verhulling' door gebruik te maken van verschillende fiscaal-juridisch afgeschermd juridicties. Het gaat hier om de al eerder aangehaalde casus van de witwasser (casus 136). Het witwas-

¹²³ Overigens zijn er de laatste jaren wel verschillende maatregelen genomen om de kwetsbaarheid van de vastgoedsector te verkleinen en/of de mogelijkheden om misbruik tegen te gaan te vergroten. Een voorbeeld is de oprichting van het Vastgoed Intelligence Centre (VIC), een samenwerkingsverband van het Openbaar Ministerie, de politie en de Belastingdienst.

sen betreft hier echter andere gelden dan in de eerder gebruikte fragmenten, dat wil zeggen dat de hoofdverdachte in dit geval fungeert als vermogensbeheerder ten behoeve van een andere persoon. Door de verschillende vennootschappen die worden genoemd, leest de casus misschien wat moeizaam, maar die ondoorzichtigheid vormt dan ook precies de kern van deze witwasconstructie.

Via zijn vennootschappen koopt de hoofdverdachte hotel annex restaurant S.

Deze aankoop is gedaan met het volledige saldo van ruim €4.200.000 van de bankrekening van D bv, ook een bedrijf van de hoofdverdachte. Dit geld blijkt deels afkomstig uit twee vermoedelijk criminele bronnen, te weten €2.700.000 uit een contante storting en €1.300.000 uit een overboeking vanaf een rekening van een met witwassen in verband gebrachte persoon.

De eerste bron, de €2.700.000, maakt onderdeel uit van een contante storting van oorspronkelijk €3.900.000 op een Luxemburgse rekening van M bv, ook weer een vennootschap waarbij de hoofdverdachte is betrokken. Deze storting, bijna geheel bestaand uit coupures van €500, wordt door de hoofdverdachte persoonlijk gedaan. In de maanden daarna wordt van deze €3.900.000 in drie overboekingen in totaal een bedrag van €2.700.000 van M bv overgemaakt naar een Antilliaanse vennootschap, C nv. Dezelfde bedragen worden vervolgens, heel kort na de ontvangsten, door C nv eveneens in drie overboekingen gestort op de rekening van één van de vele andere vennootschappen van de hoofdverdachte, waarna de €2.700.000 uiteindelijk bij zijn vennootschap D bv terechtkomt.

De tweede bron bestaat uit de storting van aanvankelijk €1.400.000 vanaf een Liechtensteinse rekening van een bedrijf dat in handen is van een persoon die in verband is gebracht met omvangrijke witwaspraktijken. Deze persoon stort de €1.400.000 op de Nederlandse rekening van de Antilliaanse vennootschap I nv van de hoofdverdachte. Eén dag later wordt van dit bedrag €1.300.000 door I nv overgeboekt naar het al genoemde C nv. Op dezelfde dag wordt de €1.300.000 vervolgens doorgeboekt naar een vennootschap van de hoofdverdachte, waarna ook dit bedrag uiteindelijk bij D bv terechtkomt.

De €1.300.000 en de €2.700.000 die aldus op de rekening van D bv terechtkomen, worden zoals gezegd gebruikt voor de aanschaf van restaurant S. De genoemde bedragen zijn door de rechter als afkomstig uit misdaad aangemerkt en de hoofdverdachte is voor witwassen veroordeeld (casus 136).¹²⁴

124 De constructie is vereenvoudigd weergegeven. Alle initialen zijn gefingeerd (hetzelfde geldt voor alle andere casusfragmenten in dit rapport).

6.5.5 *Doorsluizen van geld*

Een andere beproefde constructie bij witwassen is het doorsluizen van geld via een reeks van transacties naar vennootschappen en/of stromannen/medeverdachten. Akse omschrijft *layering* als het opeenstapelen van girale transacties om zo het boekhoudspoor ondoorzichtig te maken (Akse, 2003, p. 121-125), overigens zonder dat het boekhoudspoor verdwijnt. Deze methode is vooral nuttig voor fraudezaken. Fraude komt er vaak op neer dat onder valse voorwendselen geld wordt ontvangen. Vervolgens, en dit is tevens de eerste stap in het witwastraject, wil de fraudeur het geld buiten het bereik van de benadeelden brengen. Dit gebeurt door het geld door te boeken naar een of meerdere andere bankrekeningen, waarna het vaak weer wordt doorgeboekt. Onderstaande casus is hier een voorbeeld van. Daarbij wordt bovendien het fraudebedrag uiteindelijk grotendeels contant opgenomen.

De vijf hoofdverdachten zetten een onderneming op die geld aantrekt ter investering in vastgoedprojecten in Turkije. Ze weten in totaal €1.600.000 binnen te halen. Het bedrijf investeert echter niet in vastgoed. De inleg van de beleggers wordt de eerste maanden gebruikt om het beloofde rendement uit te keren en daarnaast worden grote hoeveelheden geld overgemaakt naar een Turkse en vijf Nederlandse vennootschappen. De bestuurder van de Turkse vennootschap boekt het geld dat is overgemaakt vervolgens weer door naar andere bankrekeningen en neemt uiteindelijk van die rekeningen €10.500.000 contant op en stopt dat in zijn kluis, waarna het geld wordt opgehaald door drie mannen. Verder wordt zogezegd geld overgemaakt naar vijf Nederlandse vennootschappen. Het gaat daarbij om €3.300.000. Sommige van deze vennootschappen maken ook weer geld over aan elkaar en ook worden bedragen overgemaakt aan twee andere rechtspersonen, die evenals de eerder genoemde vennootschappen gelieerd zijn aan dezelfde stroman/medeverdachte. Van de €3.300.000 wordt uiteindelijk circa €2.800.000 opgenomen via honderden pinopdrachten en iets meer dan €350.000 wordt gebruikt voor het aankopen van goud. Het pinnen gebeurt grotendeels bij vestigingen van Holland Casino. Twee stromannen/medeverdachten kopen via hun pinpas €50.000 aan fiches en leveren deze vervolgens weer in voor cashgeld. Ze doen dit gedurende een periode van 20 à 30 dagen bijna elke dag. Een verdachte: 'Als je dan naar het Holland Casino gaat, kun je daar voor €50.000 aan fiches kopen, die lever je dan in en dan heb je dus contant geld. Op die manier kan je €100.000 pinnen door kort voor en kort na 12 uur middernacht te gaan pinnen.' Vermoedelijk wordt zowel het bij de casino's gepinde geld als het geld 'van' de Turkse vennootschap door de stromannen/medeverdachten afgegeven aan de hoofdverdachten (casus 142).

6.5.6 *Gemeenschappelijke kenmerken van witwasconstructies*

In de onderzochte gevallen zien we dat verschillende witwasconstructies vaak (maar niet altijd) één of meerdere kenmerken met elkaar delen. Hieronder noemen we een aantal van die kenmerken.

- Het opdelen van een geldbedrag in verschillende kleinere bedragen. Ook wel ‘smurfen’ genoemd (Akse, 2003, p. 125). Dit kan zowel bij money transfers, overboekingen via bancaire instellingen, ondergronds bankieren als ook bij ander geldverkeer plaatsvinden.¹²⁵
- Het ‘rondpompen’ van geld: het verschillende keren achter elkaar en soms met zeer korte tussenpozen overboeken van geld van en naar rekeningen van verschillende personen en/of rechtspersonen die uiteindelijk vaak onder controle staan van een en dezelfde actor.
- Grote sommen aan contant geld vervoeren, opnemen of storten.
- Gebruik van rekeningen en rechtspersonen in het buitenland, vooral in fiscaal-juridisch afgeschermd gebied, ook wel aangeduid als ‘belastingparadijzen’ of ‘*tax havens*’. Het gaat dan onder meer om Liechtenstein, de Britse Maagdeneilanden, de Kaaimaneilanden, Luxemburg, Zwitserland, Aruba en de Nederlandse Antillen, de Kanaaleilanden, Panama, Andorra, maar ook afzonderlijke staten in de Verenigde Staten, zoals Delaware en Florida, bieden geheimhoudingsfaciliteiten. Deze en andere gebieden kunnen worden gebruikt om (contant) geld, andere bezittingen of vennootschappen onder te brengen. Kenmerken van deze gebieden zijn lage belastingtarieven (voor buitenlands kapitaal), weinig regulering, weinig medewerking aan internationale rechtshulpverzoeken en/of geheimhoudingsfaciliteiten zoals een bankgeheim of het ontbreken van de eis om openheid te geven over het eigendom van bepaalde rechtspersonen. Vanuit witwasperspectief is een belangrijk voordeel van het onderbrengen van vermogen in een dergelijk gebied dat het zicht op (de ware belanghebbende bij) dat vermogen wordt bemoeilijkt. Het kan daarbij gaan om het simpelweg onderbrengen van geld op een rekening in het desbetreffende gebied, maar ook kan het gebruik van de faciliteiten van het fiscaal-juridisch afgeschermd gebied onderdeel uitmaken van een meer complexe witwasconstructie. Zo kan bijvoorbeeld een rechtspersoon in een fiscaal-juridisch afgeschermd gebied een schakel zijn in een *loan back*-constructie; het geld van een dader wordt dan eerst overgemaakt naar de rechtspersoon en vervolgens krijgt de dader dat geld via een ‘lening’ van die rechtspersoon weer terug. Ook kan de rechtspersoon worden gebruikt om, lastig traceerbaar voor buitenstaanders, vastgoed aan te kopen of investeringen te doen in legale ondernemingen. Het gebruik van fiscaal-juridisch afgeschermd gebied komt in verschil-

125 Wanneer het zojuist besproken *layering*, de opeenstapeling van girale transacties, gepaard gaat met het opsplitsen van het geldbedrag, wat vaak zo zal zijn, is het ook een voorbeeld van smurfen.

lende zaken terug (Christensen, 2012, p. 325, 330-331, 335; Akse, 2003, p. 63-70; zie paragraaf 4.4.2).

6.6 De afscherming van criminele geldstromen: sociale en economische hulpbronnen

De verschillende modaliteiten voor het afschermen van criminele geldstromen – verstoppen, verplaatsen, afgeschermd consumeren en meer complexe witwasconstructies – kennen een oplopende complexiteit en vereisen ook een oplopende hoeveelheid sociale en/of economische hulpbronnen.¹²⁶ Het verstoppen is erg simpel om te doen en verplaatsen kan ook heel eenvoudig zijn.¹²⁷ Als een dader echter een groter bedrag in kleinere porties door verschillende personen wil laten overmaken via money transfers, is al weer een zeker sociaal kapitaal vereist; hij moet beschikken over een netwerk dat toegang biedt tot betrouwbare personen die voor de transfers kunnen worden gebruikt. Evenzo geldt dat wanneer hij een ondergrondse bankier wil inschakelen, hij wel via zijn relaties in contact moet staan met een dergelijke bankier. En ook bij het afgeschermd consumeren moet vaak een beroep worden gedaan op anderen, bijvoorbeeld op de autoverhuurder die bereid is een dader in staat te stellen een auto te rijden zonder dat die tot hem herleidbaar is.

De sociale en economische hulpbronnen spelen een zeker zo belangrijke rol bij de complexere vormen van witwassen, zoals wanneer criminele verdiensten moeten worden ‘verstopd’ in legale ondernemingen of via tussenschakels in onroerend goed worden geïnvesteerd. Zowel wanneer dat afschermen via de meer complexe witwasvormen in eigen beheer blijft als wanneer daarbij van anderen gebruik wordt gemaakt, is de ‘witwaspotentie’ voor een belangrijk deel afhankelijk van de mate waarin de dader en/of zijn relaties kunnen beschikken over gevestigde posities in de reguliere omgeving. Legale bedrijfsactiviteiten, een, liefst internationale, structuur van vennootschappen en legale vermogensbestanddelen bieden goede mogelijkheden om misdaadgeld in onder te brengen.

De witwasmogelijkheden zijn natuurlijk groter naarmate er meer geld omgaat in deze posities. Het is echter niet alleen de financiële omvang die een rol speelt bij het witwaspotentieel. Van belang is ook de bedrijfssector of de aard van het goed of de dienst waarin de dader of zijn netwerk actief is. Hierbij gaat het onder meer om de transparantie van de prijsvorming. Interessant voor witwassers zijn goederen en diensten waarbij de prijsvorming weinig doorzichtig is en hoge prijzen of zeer grote (fictieve) winsten dus in

¹²⁶ Voor afgeschermd consumeren geldt niet dat alle vormen complexer zijn dan vormen van verplaatsing van misdaadgeld.

¹²⁷ Het gaat hier om de eenvoud en niet om de effectiviteit; zelf in een auto met € 3.000.000 in de achterbak naar Turkije rijden is relatief simpel in uitvoering, maar dat wil niet zeggen dat het voor de dader in kwestie ook veilig is.

beginsel niet ongeloofwaardig zijn. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om goederen als onroerend goed en kunst. Verder gaat het om diensten als ‘bemiddeling’, ‘management’, ‘advies’ en ‘coördinatie’, waarbij geldt dat vooral de inhoud van het geleverde onduidelijk is en dus ook de prijs die daarvoor normaal is (vergelijk Akse, 2003, p. 27).

Criminele samenwerkingsverbanden die zelf of via relaties (min of meer) legale activiteiten hebben in de genoemde sectoren of waarbij genoemde diensten een rol spelen, hebben dus in beginsel een groter witwaspotentieel dan zij die alleen in tastbare producten met een transparante prijsvorming actief zijn. Een sterk opgehoogd aantal verkochte autobanden in een garagebedrijf (casus 132) zal immers eerder de grenzen van geloofwaardigheid overschrijden (bijvoorbeeld omdat de opslagcapaciteit in de desbetreffende garage erg klein is) dan een vennootschap die (zogenaamd) een functie heeft bij een vastgoedproject en een gepeperde factuur verstuurt voor ‘coördinatie bouw’ of ‘management en advies’ (casus 143 en 144); laatstgenoemde dienstverlening is veel moeilijker toetsbaar.

Wanneer een dader zijn vermogen uitbesteedt aan een vermogensbeheerder, speelt naast de omvang en aard van de posities in de legale economie nog een ander kenmerk een belangrijke rol. De dienstverlener moet ook een andere, enigszins paradoxale kwaliteit hebben, namelijk onbekendheid; een ‘onderwereldbankier’ kan alleen functioneren als niet te veel personen kennis hebben van het feit dat hij diensten verleent aan de georganiseerde criminaliteit. Zodra zijn banden met de criminaliteit bekend raken bij het grote publiek of de autoriteiten, verliest de facilitator immers zijn nut.

Hieronder gaan we in op een aantal mogelijkheden die een crimineel samenwerkingsverband heeft wanneer het voor het witwassen van inkomsten gebruikmaakt van eigen voorzieningen of juist anderen daarvoor inschakelt. De inschakeling van derden krijgt daarbij de meeste aandacht.

6.6.1 *Zelf doen of inschakelen van anderen*

Een dader kan de afscherming van zijn geldstromen zelf verzorgen maar hij kan er ook andere partijen bij inschakelen. En wanneer hij andere partijen inschakelt, kunnen deze afkomstig zijn uit zijn meest directe omgeving, maar ze kunnen zich, sociaal en/of fysiek, ook op zekere afstand bevinden. De afscherming van verdiensten en vermogens kan dus, bezien vanuit de dader zelf, meer of minder nabij plaatsvinden, wat voor een belangrijk deel samenvalt met de mate waarin een dader directe controle heeft over zijn geld en bezittingen.

De nabijheid en de mate van directe controle is het grootst voor de dader die het afschermen van zijn misdaadgeld zelf verzorgt zonder daarbij van anderen afhankelijk te zijn. Dit geldt bijvoorbeeld voor de dader die zijn geld zelf begraaft (casus 105) en voor de cocaïnehandelaar die in vier jaar tijd 158 money transfers op eigen naam verricht (casus 140). Ook geldt het voor

daders die gebruikmaken van eigen bedrijven. Voor zover criminele samenwerkingsverbanden het witwassen zelf uitvoeren, worden daar vaak eigen ondernemingen voor gebruikt. Het kan hierbij gaan om ondernemingen die zuiver een witwasdoel hebben, en dus een façade zijn, maar er wordt ook gebruikgemaakt van eigen ondernemingen die wel degelijk ook een legitieme bedrijfsvoering hebben. Wat verder opvalt in de onderzochte casussen is dat onder de eigen bedrijven die voor witwasdoeleinden worden ingezet, verschillende keren een onderneming in de autobranche opduikt (zie paragraaf 4.2.1).

De witwascapaciteit van de eigen bedrijven kent echter zijn grenzen. Zeker wanneer het misdaadgeld de omvang van miljoenen euro's aanneemt, is het niet eenvoudig om dat geloofwaardig 'weg te schrijven' in de boeken van bijvoorbeeld een autobandenbedrijf.

Daarnaast beschikken niet alle criminele samenwerkingsverbanden over geschikte bedrijven en ook al beschikken ze daar wel over, dan kan het in sommige situaties toch nuttig of simpelweg noodzakelijk zijn om bijvoorbeeld een persoon in te schakelen die beroepsmatig over bepaalde kwaliteiten of bevoegdheden beschikt. In hoofdstuk 3 (paragraaf 3.1) zagen we dan ook dat voor het witwassen van criminele inkomsten vaak (ook) een beroep wordt gedaan op derden. Deze derden kunnen bestaan uit onder meer katvangers, adviseurs, boekhouders, vermogensbeheerders, notarissen, advocaten, bedrijven die de dader in staat stellen om afgeschermd te consumeren of ondergrondse bankiers.¹²⁸

Vertrouwen

Wanneer door een dader ten behoeve van de afscherming van criminele geldstromen van de diensten van derden gebruik wordt gemaakt, speelt natuurlijk de vraag wie hij zijn geld kan toevertrouwen. Ook bij andere onderdelen van het criminele bedrijfsproces speelt de vertrouwensvraag. Zo kan bij bijvoorbeeld de aankoop van drugs een drugshandelaar bedrogen of bestolen worden. Een belangrijk verschil is echter dat bij dergelijke handel de afgifte van het geld en de verkrijging van de gekochte waar meestal dicht bij elkaar liggen. Bij de inschakeling van derden ten behoeve van financiële diensten, zoals een vermogensbeheerder, een katvanger, geldkoerier of ondergrondse bank, wordt echter het geld vaak letterlijk en figuurlijk uit handen gegeven en ligt de investering of uitbetaling daarvan veel verder weg; verder weg in de tijd en/of verder weg wat betreft fysieke afstand. Daders die van een derde gebruikmaken, ontberen zekerheden en formele regelingen waarop klanten

¹²⁸ Een bijzondere categorie van 'derden' die bij het afschermen van criminele geldstromen worden ingeschakeld vormen slachtoffers van georganiseerde criminaliteit. Zo zijn er twee zaken waarin slachtoffers van mensenhandel dienstbaar zijn aan het afschermen van het criminele geld van de daders. In één casus verrichten slachtoffers money transfers ten behoeve van de verdachten. In een andere casus wordt door een dader een huis gekocht dat op naam wordt gesteld van een van de slachtoffers. De slachtoffers staan onder bijna volledige macht van de daders door angst, controle van hun bezigheden en het feit dat werk- en woonruimte, vervoer en persoonlijke relaties door hun pooiers worden beheerst. Ook kan meespelen dat de relatie met de dader in mensenhandelzaken nogal eens tweeslachtig is. De vrouwen zijn bijvoorbeeld niet alleen slachtoffer van hun pooier, maar hebben ook een liefdesrelatie met hem (gehad).

van reguliere financiële instellingen terug kunnen vallen, zoals contracten, garantiestelsels en geschillen- en andere (wettelijke) regelingen (vergelijk Reuter, 1983, p. 113-117).

In beginsel lopen daders dus het risico dat hun vermogensbeheerder er met hun vermogen vandoor gaat, dat de katvanger besluit om de dure auto die op zijn naam staat zelf te houden of dat het geld dat aan de geldkoerier of ondergrondse bank is overgedragen nooit aankomt. De vraag is dus, gezien het ontbreken van een formeel-juridische basis onder het economische verkeer, hoe een dader erop kan vertrouwen dat zijn geld veilig is. De basis onder dat vertrouwen kan uit vier pijlers bestaan. De eerste is het financiële (of ander) voordeel voor de persoon die de dader van dienst is. Dit zal vaak een rol spelen. Het voordeel kan alleen blijvend genoten worden wanneer de derde het vertrouwen van de dader niet beschaamt. Om het uit handen gegeven misdaadgeld duurzaam te beschermen tegen de verleiding waar de dienstverlener aan wordt blootgesteld of tegen de druk die eventueel door anderen op hem wordt uitgeoefend, zoals door andere criminelen of de autoriteiten, is een 'graantje meepikken' echter vaak niet voldoende. Een persoonlijke band tussen de dader en de derde is de tweede pijler waarop het vertrouwen kan zijn gebaseerd. Wanneer de ingeschakelde persoon een directe naaste is waarmee de dader een persoonlijke band heeft, zoals familie en echtgenotes, zal deze persoonlijke band een belangrijke of de belangrijkste basis zijn onder het vertrouwen. De derde pijler wordt gevormd door de gewelddadige reputatie van de dader zelf. De vierde pijler waarop het vertrouwen kan berusten is juist de reputatie van een financiële dienstverlener. Hieronder werken we de twee laatstgenoemde pijlers verder uit. Dat doen we aan de hand van twee soorten van financiële dienstverleners; respectievelijk de vermogensbeheerders en ondergrondse bankiers.

Het 'vertrouwen' van een dader die iemand inschakelt om zijn criminele geld af te schermen, kan dus gebaseerd zijn op de reputatie van de dader zelf. Het betekent dat een dader erop rekent dat de dreiging die van zijn persoon of omgeving uitgaat ervoor zorgt dat de dienstverlener het wel uit zijn hoofd laat om zijn geldinleggers te bedriegen of teleur te stellen. In dat geval geldt voor de dader dus: zijn reputatie is zijn garantie (vergelijk Akse, 2003, p. 110). Van een dergelijke 'vertrouwensbasis' zal (ook) sprake zijn wanneer een dader zijn geld toevertrouwt aan een professionele vermogensbeheerder die niet een directe naaste is. Geldt voor daders die hun geld in beheer hebben gebracht bij een vermogensbeheerder dus vooral dat hun eigen, gewelddadige reputatie ervoor moet zorgen dat de facilitator hen niet durft te bedriegen, bij klanten van ondergrondse bankiers is het juist de reputatie – de goede naam en eer – van de 'bankiers' die als waarborg dient.

Het ondergronds bankieren kent binnen bepaalde culturen een lange traditie. De rol van vertrouwen is bij ondergrondse bankiers zeker zo belangrijk, zo niet belangrijker, als bij een vermogensbeheerder die voor criminelen actief is. Vertrouwen is bij ondergrondse bankiers immers niet alleen van

belang tussen de 'bankier' en de klant, maar is in feite net zo cruciaal tussen verschillende ondergrondse bankiers onderling, die voeren immers elkaars betalingsopdrachten uit en schieten zo in feite vaak zeer grote bedragen voor. Verder zijn bij ondergrondse bankiers vaak ook geldkoeriers betrokken en personen waarbij geld wordt opgeslagen; ook hun betrouwbaarheid is noodzakelijk voor het functioneren van ondergrondse bankiers.¹²⁹ In een afgeluisterd telefoongesprek tussen een van de hoofdverdachten uit een groepering die zich bezighoudt met ondergronds bankieren en een andere persoon, wordt de belangrijke plaats die vertrouwen in hun 'werk' inneemt expliciet benoemd.

A: '3 à 4 of 900, er zit altijd zoveel marge (...) het kan soms gebeuren dat het meer is. Ik had een keer gedaan, geloof me, ik had 12.000 teveel gekregen.'

B: 'Ooh.'

A: 'Nee... (niet te verstaan) ... ik had met party gebeld om te vertellen dat ik meer had ontvangen.'

B: 'Ja... dat gaat om de vertrouwen.'

A: 'Ja het gaat om de vertrouwen. Het werk is altijd afhankelijk op vertrouwen.' (casus 146)

In een andere zaak blijkt het vertrouwen onder meer uit het gegeven dat geldkoeriers die geld bij de hoofdverdachte moeten afgeven, zonder bewijs van afgifte werken. De geldkoerier verklaart:

'Er is geen controlemiddel. Wij geven alleen het geld af. A weet vanuit Pakistan hoeveel geld wij komen brengen' (casus 149).

De basis van het vertrouwen van klanten is bij ondergronds bankieren dus een andere dan bij de beheerder van criminele vermogens. In het laatste geval vormt vooral de potentiële dreiging die van de criminele klant zelf uitgaat de basis onder het 'vertrouwen' dat die klant kan hebben in de 'eerlijkheid' van zijn vermogensbeheerder. Ten aanzien van ondergrondse bankiers lijkt het vertrouwen in de veiligheid van de ingelegde gelden veel meer gebaseerd te zijn op de eeuwenlange traditie waarin dit systeem functioneert. Binnen die traditie, en in de gemeenschappen waarin ondergronds bankieren vooral wordt toegepast, nemen eer en reputatie een centrale plaats in. Dit maakt van het ondergronds bankieren een betrouwbaar systeem. Het beschamen van het vertrouwen zou namelijk tot sociale en zakelijke uitstoting leiden, oftewel een 'economische doodstraf' (Razavy, 2005, p. 286). Vaak wordt ook gewezen op de hechte relaties die er zouden bestaan tussen bankiers en hun klanten als basis onder het vertrouwen dat het systeem van ondergronds

¹²⁹ De essentiële rol van vertrouwen brengt ook met zich mee dat ondergronds bankieren in landen of gemeenschappen die gekenmerkt worden door weinig sociaal vertrouwen, niet sterk ontwikkeld is (Aarts, 2009, p. 78).

bankieren geniet. Klanten zijn echter zeker niet altijd bekenden van bankiers, soms is alleen een gemeenschappelijke kennis de belangrijkste band tussen beiden. Klanten komen dus niet altijd direct uit de eigen kring van bekenden van een bankier. Het aanwerven van klanten buiten de directe eigen kring is overigens ook een voorwaarde om zakelijk te groeien. Ook – en juist – dan geldt echter het belang van de reputatie die een ‘bankier’ geniet; een goede reputatie zorgt ervoor dat ook een nieuwe klant zijn geld bij hem achterlaat (Van de Bunt, 2008b, p. 696-697; Van de Bunt & Huisman, 2009, p. 120-122). Door Van de Bunt en Siegel (2009, p. 4) wordt opgemerkt dat er weinig gevallen bekend zijn van fraude of conflict binnen het ondergronds bankieren, terwijl er wel genoeg mogelijkheden zijn om vals te spelen en er ook makkelijk, zeker wanneer er veel verschillende ondergrondse bankiers en tussenpersonen bij een transactie betrokken zijn, misverstanden en telfouten kunnen ontstaan. Ook in de bestudeerde zaken voor deze vierde ronde van de monitor komen we weliswaar misverstanden en meningsverschillen tegen over bijvoorbeeld gemaakte afspraken en vergoedingen, maar doen zich geen echt grote conflicten tussen de partijen voor. Juist vanwege de cruciale rol van reputatie en vertrouwen is ondergronds bankieren een functioneel systeem in criminele sferen, waarbinnen immers geen bescherming aanwezig is van regulering en overheidstoezicht. In een artikel over ondergronds bankieren in het internationale tijdschrift *Time World* wordt in dit verband ter illustratie een betrokkene bij ondergronds bankieren, ene ‘Ali’, aangehaald.

‘All that hawala requires is trust. And that, ironically, is why it thrives in the underworld. No one cheats, Ali insists. And if they do? He looks a little shift. “The small gain will not be worth the bigger price,” he says. “You will lose respect, and for a man, honor is his most important asset.”’ (*Time World*, 5 oktober 2001).

Liquiditeit

In hoeverre is het geld direct opeisbaar, oftewel hoe makkelijk kan een dader bij zijn eigen geld? In bepaalde gevallen is deze opeisbaarheid geen enkel probleem. Wanneer een dader het geld niet investeert en het niet in beheer geeft van een derde maar het gewoonweg zelf bewaart, bijvoorbeeld in een verborgen kluis of het geld letterlijk ‘onder zich’ houdt door het te begraven, kan het op ieder moment worden aangewend.

Heeft hij het geld echter wel geïnvesteerd in bijvoorbeeld bedrijven of onroerend goed, dan is het al lastiger om snel over contanten te beschikken; de investeringen moeten dan immers te gelde worden gemaakt. Het gemak waarmee het geld weer ‘los’ gemaakt kan worden en de opbrengst van de investeringen gelden dan als onzekerheden.

Staan de investeringen, al dan niet via een constructie van rechtspersonen, onder eigen controle, dan heeft de dader het uiteindelijk nog wel in bepaalde mate in eigen hand. Geheel anders ligt dit wanneer het geld in beheer is gege-

ven. In dat geval is de dader afhankelijk van de desbetreffende vermogensbeheerder die de investeringen of beleggingen heeft gedaan. Daarbij geldt zoals gezegd enerzijds dat de criminele geldeiser zich gedekt kan weten door zijn eigen 'gevaarlijke' reputatie.

Een facilitator moet het geld echter ook *kunnen* uitbetalen. De liquiditeit van de facilitator is dan natuurlijk weer afhankelijk van de door hem gemaakte keuzen in het vermogensbeheer. Zoals al eerder is aangegeven, is bijvoorbeeld een nadeel van vastgoed dat het geld letterlijk vast zit (Soudijn, 2011, p. 44-45); vastgoed kan op papier wel veel waard zijn, maar voordat er een koper is gevonden *blijft* het ook een waarde op papier. Daarnaast gelden er ook andere, meer misdaadspecifieke risico's. Zo kan uitbetaling aan de criminele geldeisers fiscaal-juridische problemen opleveren. De criminele herkomst van het geld en de relatie tussen de dader en de vermogensbeheerder mag immers niet bekend worden en uitbetaling, zeker als die snel moet plaatsvinden, kan tot aandacht van de autoriteiten leiden. Andersom geldt ook dat wanneer de vermogensbeheerder en dus het criminele geld al onder de aandacht zijn van de opsporing, dit de druk vanuit de geldeisers op de beheerder om uit te betalen zal vergroten. Die geldeisers zullen immers hun geld terugwillen voordat hun vermogensbeheerder en hun geld in de handen van de autoriteiten vallen.

Verder kan de uitbetaling van een vordering strijdig zijn met de belangen van andere criminele investeerders. Nu kan ook een reguliere financiële instelling in de problemen komen als verschillende geldinleggers op hetzelfde moment hun geld opeisen. Bij een vermogensbeheerder die criminele gelden onder zich heeft, kunnen de klanten in dergelijke situaties echter zoals gezegd niet terugvallen op formele regelingen en is de kans groter dat een zakelijk conflict zich ontwikkelt tot een gewelddadig conflict. Onderstaande casus is een illustratie van de problemen die aldus voor de geldeisers en de facilitator zelf kunnen ontstaan. De desbetreffende beheerder kwam in grote problemen toen verschillende criminelen hun geld terugwilden en hij tegelijkertijd niet meer goed zaken kon doen in de reguliere wereld als gevolg van media-aandacht waarin hij als dienstverlener van 'de onderwereld' werd afgeschilderd. De casus laat goed de in dit geval explosieve wisselwerking zien tussen liquiditeitsproblemen, aandacht van de opsporing en de pers en conflicten met en tussen criminelen.

K is een vastgoedondernemer waarbij volgens bronnen uit het criminele milieu verschillende criminelen hun misdaadgeld hebben ondergebracht. Ook A zou een flink deel van de miljoenen euro's die hij heeft verdiend met de productie van en handel in xtc bij K. hebben belegd. Eind jaren negentig vindt er een moordaanslag plaats op deze A. Na de liquidatiepoging op A, die zwaar gewond raakt maar de aanslag overleeft, vinden er onderhandelingen plaats tussen verschillende personen uit het criminele milieu die financiële belangen hebben bij K. Personen die opkomen voor

de belangen van A willen (een deel van) het ingelegde xtc-geld terug. Daarmee raken zij echter aan de belangen van andere 'klanten' van K. Enige tijd later verheft de strijd rondom K naar aanleiding van nieuwe negatieve persaandacht. Deze persaandacht bestaat onder meer uit een interview met B., één van de andere criminelen die, ook naar eigen zeggen, een vordering op de vastgoedondernemer heeft. Hij noemt K 'een bankier van de onderwereld'. In dezelfde periode gaat B met een vuurwapen naar het kantoor van K om zijn claim op hem kracht bij te zetten. Uiteindelijk komen B en zijn partner met K overeen dat K in iets meer dan een jaar miljoenen euro's aan hen zal uitbetalen.

Al snel kan K echter niet aan zijn verplichtingen jegens B en zijn partner voldoen. Zijn liquiditeit is ernstig aangetast als gevolg van afpersing door C. C is een bekende naam in het criminele milieu en al jarenlang een relatie van K. Doordat hij al lange tijd 'bovenop' K zit en zich overal mee bemoeit, is hij erg goed op de hoogte van de (criminele) contacten en de financiële positie van K. C dwingt K onder herhaaldelijke bedreiging tot de betaling van miljoenen euro's. K zit hierdoor in een dilemma: als hij niet betaalt aan C, wordt hij vermoord; betaalt hij wel, dan kan hij de betalingsverplichting jegens B niet nakomen. Daar komt bij dat de negatieve persaandacht de transacties en contacten van K in de reguliere zakenwereld bemoeilijkt, waardoor het lastig is externe financiering aan te trekken. Daarnaast hangt hem steeds het gevaar boven het hoofd om vervolgd te worden door het Openbaar Ministerie.

Verschillende personen zijn dus uit op het geld van K. Zo is niet alleen sprake van een strijd van inleggers van misdaadgeld met hun 'bankier', maar ook van een strijd tussen de geldeisers onderling. K bevindt zich steeds meer in een uitzichtloze situatie en hij voelt zich zeer bedreigd. Zijn angsten blijken niet ongegrond; hij wordt geliquideerd. Na zijn liquidatie gaat de strijd tussen de geldeisers van K gewoon door. Als een andere vastgoedhandelaar, L, na de dood van K een pand uit de portefeuille van K wil aanschaffen, wordt hij eveneens afgeperst door C. C wil niet dat het desbetreffende vastgoed uit de erfenis van K wordt verhandeld omdat hij meent dat de opbrengst ervan dan ten goede komt aan zijn rivaal B, die immers een vordering heeft op K. L moet vanwege de overtreding van dit 'handelsverbod' een 'boete' betalen aan C.

Verschillende belangrijke 'spelers' in deze zaak worden uiteindelijk vermoord, naast K ook B en L (casus 121).

6.7 Recapitulatie

In de literatuur wordt witwassen vaak onderscheiden in een aantal fases. Het gebruikte model impliceert dat pas van witwassen kan worden gesproken als het misdaadgeld actief is 'gewit' en onderdeel is geworden van de legale eco-

nomie. Het witwassen wordt daarbij ook vaak gepresenteerd als een proces dat bestaat uit verfijnde en complexe constructies. Uit de praktijk blijkt echter dat er ook eenvoudige en vrij directe wegen bewandeld kunnen worden om 'veilig' de opbrengsten van criminaliteit aan te wenden. In een aantal gevallen komen daders er overigens (tijdelijk) niet toe om hun geld aan te wenden, maar *verstopp* ze het fysiek.

Als een dader zijn geld wel wil gebruiken, zijn daarvoor dus zowel vrij eenvoudige als ook wat meer complexe mogelijkheden. Zo kan het misdaadgeld worden *verplaatst* naar landen waar het toezicht op het financiële verkeer minder stringent is. Dat verplaatsen kan zowel fysiek plaatsvinden als via formele instellingen (binnen- of buitenlandse banken of money transfer-instellingen) of via het zogenoemde ondergronds bankieren. Daarnaast zijn er ook manieren om het geld in Nederland uit te geven. Dit *afgeschermd consumeren* kan onder meer door gebruik te maken van facilitators die dat als dienst aanbieden. In het casusmateriaal zagen we voorbeelden van facilitators die het daders mogelijk maken om voertuigen of woonruimte te gebruiken zonder dat deze 'goederen' naar hen zijn te herleiden. Andere manieren om afgeschermd te consumeren zijn het inschakelen van een katvanger of het gebruik van valse identiteiten.

Daarnaast zijn er ook in de door ons bestudeerde zaken wel degelijk vele verschijningsvormen van *meer complexe witwasconstructies*. We hebben een aantal van die vormen besproken. Zo wordt in verschillende zaken aan misdaadgeld een schijn van legaliteit gegeven door het fingeren of ophogen van inkomen uit een dienstbetrekking, door het fingeren of ophogen van omzet in een onderneming, door het fingeren of ophogen van winst uit een kansspel, of door het fingeren of ophogen van een vordering. Wordt bij het fingeren van omzet in een onderneming een onderneming alleen gebruikt om te doen alsof de dader een legale inkomstenbron heeft, bij een andere verschijningsvorm wordt, via een omweg, juist daadwerkelijk geïnvesteerd in een legale onderneming. Verder zien we in verschillende zaken dat misdaadgeld wordt gestopt in onroerend goed. Vaak gaat het daarbij om een woonhuis maar in een aantal gevallen is er sprake van meer grootschalige investeringen. Weer een andere methode is het geld via een serie van transacties door-sluizen naar vennootschappen of personen (stromannen/medeverdachten). In de onderzochte zaken zien we overigens vaak combinaties van verschillende verschijningsvormen.

Witwasconstructies hebben vaak gemeenschappelijke kenmerken. Deze zijn: het opdelen van een geldbedrag in verschillende kleinere bedragen ('smurfen'); het verschillende keren achter elkaar en soms met zeer korte tussenpozen overboeken van geld; grote sommen aan contant geld vervoeren, opnemen of storten; en het gebruik van rekeningen en rechtspersonen in het buitenland, vooral in fiscaal-juridisch afgeschermd gebied, ook wel aangeduid als 'belastingparadijzen' of '*tax havens*'.

De verschillende vormen voor het afschermen van criminele geldstromen – verstoppen, verplaatsen, afgeschermd consumeren en meer complexe witwasconstructies – kennen een oplopende complexiteit en vereisen ook een oplopende hoeveelheid sociale en/of economische hulpbronnen. Verstoppen is erg simpel om te doen en ook verplaatsen kan dat zijn. Maar als het verplaatsen via een ondergrondse bankier verloopt, is al vereist dat de dader via zijn netwerk over contacten met een dergelijke ‘bankier’ beschikt. De hulpbronnen spelen ook een belangrijke rol bij de meer complexere vormen van witwassen, zoals wanneer criminele verdiensten moeten worden ‘verstoppt’ in legale ondernemingen of wanneer via tussenschakels in onroerend goed wordt geïnvesteerd. De ‘witwaspotentie’ is dan voor een belangrijk deel afhankelijk van de mate waarin de dader en/of zijn relaties kunnen beschikken over gevestigde posities in de reguliere omgeving. Legale bedrijfsactiviteiten, een, liefst internationale, structuur van vennootschappen en legale vermogensbestanddelen bieden goede mogelijkheden om misdaadgeld in onder te brengen. De witwasmogelijkheden zijn natuurlijk groter naarmate er meer geld omgaat in deze posities. Het is echter niet alleen de financiële omvang die een rol speelt bij het witwaspotentieel. Van belang is ook de bedrijfssector of de aard van het goed of de dienst waarin de dader of zijn netwerk actief is. Hierbij gaat het onder meer om de transparantie van de prijsvorming. Interessant voor witwassers zijn goederen en diensten waarbij de prijsvorming weinig doorzichtig is en hoge prijzen of zeer grote (fictieve) winsten dus in beginsel niet ongeloofwaardig zijn. Voorbeelden daarvan zijn goederen als onroerend goed of kunst, of bedrijven waarin vergoedingen kunnen worden weggeboekt voor vaag omschreven diensten als coördinatie, advies of management.

De afscherming van verdiensten en vermogens kan, gezien vanuit de dader zelf, meer of minder nabij plaatsvinden, wat voor een belangrijk deel samenvalt met de mate waarin hij directe controle behoudt over zijn geld en bezittingen. De nabijheid en de mate van directe controle zijn het grootst voor de dader die het afschermen van zijn misdaadgeld zelf verzorgt zonder daarbij van anderen afhankelijk te zijn. De witwascapaciteit van bijvoorbeeld eigen bedrijven kent echter zijn grenzen. Voor het witwassen van criminele inkomsten wordt dan ook vaak (ook) een beroep gedaan op derden.

Wanneer door een dader ten behoeve van de afscherming van criminele geldstromen van de diensten van derden gebruik wordt gemaakt, speelt natuurlijk de vraag aan wie hij zijn geld kan toevertrouwen. De basis onder dat vertrouwen kan uit vier pijlers bestaan. De eerste is het financiële voordeel voor de persoon die de dader van dienst is. Een persoonlijke band tussen de dader en de ingeschakelde persoon is de tweede pijler waarop het vertrouwen kan zijn gebaseerd. De derde pijler wordt gevormd door de geweldadige reputatie van de dader zelf. De dader ‘vertrouwt’ er in dat geval op dat de dienstverlener het wel uit zijn hoofd laat om hem te bedriegen omdat die dienstverlener weet wat de fysieke gevolgen daarvan kunnen zijn. Een derge-

lijke 'vertrouwensbasis' speelt bijvoorbeeld tussen de dader die zijn misdaadvermogen in handen geeft van een vermogensbeheerder. De vierde pijler waarop het vertrouwen kan berusten is juist de reputatie van een financiële dienstverlener. Dat zien we bij ondergrondse bankiers. Deze 'bankiers' opereren bij de gratie van het vertrouwen dat het instituut ondergronds bankieren geniet. Een ondergrondse bankier weet dat het beschamen van dat vertrouwen een economische doodstraf oplevert.

Ten slotte zijn we ingegaan op de liquiditeit van verschillende bestemmingen van misdaadgeld. Vanzelfsprekend is die liquiditeit het grootst wanneer een dader zijn geld simpelweg ergens heeft bewaard of verstoppt. Is het geld geïnvesteerd, dan is de liquiditeit mede afhankelijk van de investeringsbestemming. Daarnaast is deze afhankelijk van de vraag of de investering onder zijn eigen controle staat of in handen is van bijvoorbeeld een vermogensbeheerder. Is dat laatste het geval, dan kan het snel opeisen van het geld moeilijk worden wanneer de vermogensbeheerder het goed of product waarin is geïnvesteerd moeilijk te gelde kan maken, wanneer hij onder de aandacht van de opsporing is gekomen en/of wanneer ook andere criminele klanten hun geld terug willen.

7 Opsporing en ontneming van criminele inkomsten

De bestrijding van witwassen en het ontnemen van met misdaad verkregen voordeel heeft enerzijds als achtergrond dat misdaad niet mag lonen. Het afnemen van het geldelijk gewin dat met misdaad is verkregen, is naast de opsporing, vervolging en bestraffing van misdrijven een – en volgens sommigen de – manier om recht te handhaven; *hit them where it hurts most*.¹³⁰

Anderzijds is het belang van ‘financiële bestrijding’ van misdaad gelegen in het tegengaan van de ontwrichtende werking die van misdaadgeld kan uitgaan zodra het de reguliere economie binnenkomt (Diepenmaat & Verrest, 2007, p. 39-40; Gelemerova, 2008, p. 34).

De aandacht voor de financieel-economische aspecten van misdaad is de afgelopen decennia gegroeid (Levi & Maguire, 2011, p. 724). Internationaal vormen de Verenigde Staten de drijvende kracht achter antiwitwasbeleid en de totstandkoming van Financial Intelligence Units (FIU's). In de jaren tachtig van de 20e eeuw kwam de eerste Amerikaanse antiwitwaswet tot stand. De eerste grote stappen op het pad van internationale samenwerking in de strijd tegen witwassen werden in hetzelfde decennium gezet. In die periode waren de inspanningen tegen witwassen sterk ingegeven door de strijd tegen drugs-handel (Gelemerova, 2008, p. 34-35). Het arsenaal aan antiwitwasinstrumentarium en het bereik ervan is vervolgens gegroeid. De opsporing van criminele vermogens kreeg in de VS een nieuwe sterke impuls na de terroristische aanslagen van 11 september 2001, toen het tegengaan van financiering van aan terrorisme gelieerde personen en organisaties een hoge prioriteit kreeg (Naylor, 2002, p. 287-288).

In Nederland is de mogelijkheid tot het ontnemen van wederrechtelijk verkregen voordeel in 1983 in het strafrecht geïntroduceerd (Nelen & Sabee, 1998, p. 35). Tien jaar later, in 1993, werd met de zogenoemde ‘pluk-ze wetgeving’ deze mogelijkheid uitgebreid.¹³¹ Op grond van de wetgeving uit 1983 kon alleen voordeel worden ontnomen als dat was verkregen uit het specifieke feit waarvoor de betrokkene was veroordeeld. Door de nieuwe wetgeving is het in 1993 mogelijk geworden om behalve het voordeel uit dat specifieke delict ook het voordeel te ontnemen dat voortvloeit uit niet tenlastegelegde feiten. Daarbij geldt dat de betrokkene niet veroordeeld hoeft te zijn voor laatstgenoemde feiten; het bestaan van voldoende aanwijzingen dat hij ze heeft begaan volstaat.¹³² In 2003 werd de ontnemingswetgeving wederom aangepast. Zo is onder meer de vervangende hechtenis vervangen

¹³⁰ Met het ontnemen van criminele winst zou ook het motief achter georganiseerde criminaliteit worden weggehaald alsmede de capaciteit om in nieuwe criminele projecten te investeren (Naylor, 1999, p. 11-15).

¹³¹ De bespreking van de veranderingen die in de wettelijke mogelijkheid tot ontneming zijn doorgevoerd, is niet volledig. De ingevoerde wijzigingen worden alleen op hoofdlijnen besproken.

¹³² Wet van 10 december 1992, *Staatsblad* 1993, 11. Er moet echter wel sprake zijn van een veroordeling. Ontnemen zonder strafrechtelijke veroordeling is dus niet mogelijk. Wel is het dus mogelijk dat iemand alleen strafrechtelijk wordt veroordeeld voor feit A, maar dat (ook) voordeel wordt ontnomen dat is verkregen met feit B.

en is de mogelijkheid van lijfswang geïntroduceerd.¹³³ Sinds 1 juli 2011 zijn de mogelijkheden tot ontneming verder verruimd, onder meer door de vergroting van de mogelijkheden tot het leggen van conservatoir beslag en de introductie van de mogelijkheid om in de fase van de tenuitvoerlegging van de ontnemingsmaatregel opsporingsbevoegdheden in te zetten ten einde omvang en locatie van het vermogen van de veroordeelde vast te stellen (Borgers & Kooijmans, 2010a, p. 205-206; zie ook Borgers & Kooijmans, 2010b).^{134,135} Vanaf 2011 heeft het Openbaar Ministerie tevens extra budget toebedeeld gekregen voor het afpakken van criminele inkomsten (Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2011).

De ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel is een maatregel met een reparatoir karakter. Dat betekent in dit geval dat de maatregel de rechtmatige situatie moet herstellen die bestond voordat een delict werd gepleegd en daarmee criminele inkomsten werden verworven.¹³⁶ Naast dit element van rechtsherstel heeft de ontnemingswetgeving een belangrijk generaal-preventief doel; door het ontnemen van de winsten wordt een drijfveer achter het plegen van (georganiseerde) criminaliteit geneutraliseerd (*Kamerstukken II* 1989/90, 21 504, nr. 3, p. 3; *Kamerstukken II* 2009/10, 32 194, nr. 3, p. 1).¹³⁷ In dit hoofdstuk gaan we aan de hand van de onderzochte casussen na hoe het opsporen en ontnemen van criminele inkomsten in de praktijk verloopt. In paragraaf 7.1 bespreken we het financieel onderzoek tijdens de opsporingsfase. Daarna brengen we in paragraaf 7.2 voor 102 veroordeelden uit de zaken van de eerste drie rondes van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit in kaart hoe de rechtsgang van de ontnemingsmaatregel is verlopen.¹³⁸ Dat wil zeggen dat we in kaart brengen welk bedrag oorspronkelijk door de officier van justitie aan ontnemingsvordering is geëist, welk bedrag vervolgens door de rechtbank en eventueel het gerechtshof daadwerkelijk als ontnemingsmaatregel is opgelegd (en eventueel na een uitspraak van de Hoge Raad is bevestigd of gewijzigd) en welk bedrag uiteindelijk ook echt is betaald. In paragraaf 7.3 geven we een recapitulatie.

133 Wet van 8 mei 2003, *Staatsblad* 2003, 202. Vervangende hechtenis betrof een vrijheidsstraf die een veroordeelde moest ondergaan indien hij de ontnemingsvordering niet (volledig) voldeed. Met het uitzitten van die straf was die vordering dan vervolgens van de baan – die was *vervallen*. Door de wetgeving uit 2003 kan een ontnemingsvordering niet meer worden vervangen door een vrijheidsstraf. Wel kan lijfswang worden toegepast, wat eveneens inhoudt dat de veroordeelde moet 'zitten' wanneer hij niet (volledig) aan zijn betalingsverplichtingen voldoet, echter met als belangrijk verschil ten opzichte van de vervangende hechtenis dat de vordering na uitvoering van de lijfswang nog steeds geldt; hij moet dan dus nog steeds betalen. De maximale duur van de lijfswang is drie jaar (Punt, 2011, p. 321-322).

134 Door laatstgenoemde wijziging bestaat er nu niet alleen een strafrechtelijk financieel onderzoek (SFO), dat voorafgaat aan het opleggen van ontnemingsmaatregel en dat ook de inzet van opsporingsbevoegdheden mogelijk maakt, maar ook een strafrechtelijk executieonderzoek (SEO).

135 Wet van 31 maart 2011, *Staatsblad* 2011, 171.

136 Tijdens de parlementaire behandeling van de wettelijke verruiming die in 1993 van kracht is geworden (de 'pluk-ze wetgeving') werd echter vooral het punitieve karakter ('criminelen raken daar waar het pijn doet') naar voren gebracht (Nelen & Sabbe, 1998, p. 43).

137 Van generieke preventie is sprake wanneer een algemene populatie van daders in het algemeen wordt afgeschrikt als gevolg van de bestraffing, of in dit geval de ontneming, die op een delict kan volgen. Preventie kan ook specifiek van aard zijn. Specifieke preventie houdt in dat specifieke personen als gevolg van een op hen toegepaste maatregel het nalaten om delicten te plegen (Wartna, 2009, p. 15-16).

138 In paragraaf 7.2.1 lichten we de dataverzameling verder toe.

7.1 Opsporing van criminele inkomsten

Hieronder zal in paragraaf 7.1.1 eerst vooral in algemene zin worden ingegaan op het strafrechtelijk financieel onderzoek. Vervolgens gaan we in paragrafen 7.1.2 en 7.1.3 op basis van concrete zaken in op de aanknopingspunten die er voor de opsporende autoriteiten zijn om inzicht te krijgen in de verdiensten van een crimineel samenwerkingsverband.

7.1.1 *Het strafrechtelijk financieel onderzoek*

Financieel rechercheren: beleid en praktijk

Om criminele inkomsten te ontnemen, moet eerst goed in kaart worden gebracht wat die inkomsten zijn geweest en wat ermee is gebeurd. Daartoe is met de ‘pluk-ze wet’ uit 1993 een nieuw type onderzoek geïntroduceerd, het strafrechtelijk financieel onderzoek (SFO). Het doel van het SFO is het vaststellen van de omvang en de vindplaats van het wederrechtelijk verkregen voordeel. Sinds de invoering is via verschillende maatregelen geprobeerd om het financieel rechercheren ten opzichte van het reguliere opsporingsonderzoek een minder perifere en meer centrale plaats in te laten nemen. Eén van die maatregelen is het programma *Financieel-Economische Criminaliteit* (FinEC), dat onderdeel uitmaakt van het programma *Veiligheid begint bij Voorkomen*, dat in 2007 is gepresenteerd.

Hoewel de financiële component in de loop der jaren wel meer nadruk heeft gekregen, is uit een aantal onderzoeken gebleken dat het financieel rechercheren nog niet de centrale plaats binnen het researchproces heeft die – ook binnen de politie – beleidsmatig wordt nagestreefd.

Zo concludeerde Nelen en Sabee in 1998 dat ‘het ontnemingsgerichte denken nog lang niet in alle lagen van de politie-organisatie is doorgedrongen’ (Nelen & Sabee, 1998, p. 112-113), en ‘Op leidinggevend niveau heeft het denken over financieel rechercheren de afgelopen jaren enkele belangrijke impulsen gekregen, maar de woorden moeten in de meeste regio’s nog in concrete daden vertaald worden’ (idem, p. 11).

In het rapport *Follow the money!*, dat de Inspectie Openbare Orde en Veiligheid in 2012 publiceerde, wordt eveneens geconstateerd dat het financieel rechercheren binnen de politie nog niet op alle niveaus een primaire plaats heeft. Werd echter in 1998 vooral gewezen op de regio’s als niveau waarop het financieel opsporen nog te weinig was aangekleed, in dit rapport is de conclusie dat vooral ‘op het wijk- en districtsniveau (...) de inrichting van het financieel opsporen en het financieel-economisch denken onvoldoende tot stand (is) gekomen’ (Inspectie Openbare Orde en Veiligheid, 2012, p. 10). Verder is in een onderzoek naar researchprocessen geconcludeerd dat de financiële component in de opzet van opsporingsonderzoeken relatief zwak is uitgewerkt (Bokhorst et al., 2011, p. 57, 70).¹³⁹

139 Zie ook KLPD, 2010b: 14.

De berekening van het wederrechtelijk verkregen voordeel

Financieel rechters kiezen bij de berekening van het wederrechtelijk verkregen voordeel uit grofweg twee methoden. De eerste is de zogenoemde concrete methode (transactieberekening). Hierbij wordt voor ieder afzonderlijk strafbaar feit het daaruit ontstane voordeel berekend. Dit komt in het geval van cocaïnehandel bijvoorbeeld neer op 'X aantal transporten maal het aantal kilo's per transport maal [de verkoopprijs minus de inkoopprijs per kilo]'. Deze methode vereist dus een specificatie van de strafbare feiten en de daarbij vergaarde opbrengsten en gemaakte kosten. Daarvoor is nodig dat een soort van boekhouding is aangetroffen dan wel dat deze op grond van bijvoorbeeld notities, opsporingsgegevens en verklaringen kan worden geconstrueerd.

De tweede methode is de zogenoemde abstracte methode (periodeberekening), waarbij geen causaal verband bestaat tussen het voordeel en de gepleegde misdrijven. De abstracte methode kan worden onderscheiden in een kasopstelling en een vermogensvergelijking. De eerste komt kort gezegd neer op het berekenen voor een bepaalde periode van het verschil tussen de uitgaven en de legale ontvangsten. Bij de vermogensvergelijking wordt voor een bepaalde periode het verschil berekend tussen enerzijds de som van het eindvermogen en de uitgaven en anderzijds de som van het beginvermogen en de legale inkomsten. Wanneer de uitgaven/vermogensontwikkeling groter zijn/is dan de omvang van de legale inkomstenbronnen en de veroordeelde daarvoor geen goede verklaring kan aandragen, wordt ervan uitgegaan dat van wederrechtelijk verkregen voordeel sprake is (Borgers & Kooijmans, 2010a, p. 209-210; Punt, 2011, p. 80-81; Van Almelo, 2010, p. 36-39).

Overigens wordt zeker niet in alle gevallen een ontnemingsprocedure gestart. In verschillende gevallen wordt daarvan afgezien, bijvoorbeeld omdat er bij de desbetreffende verdachte naar verwachting niets te halen is (casus 148) of omdat een ingediende schadevergoeding namens een slachtoffer net zo hoog is als een te eisen ontnemingsvordering zou zijn (casus 142).

7.1.2 Wat bepaalt of criminele geldstromen sporen nalaten?

De geldstromen binnen een crimineel bedrijfsproces zijn vanzelfsprekend een stuk lastiger in beeld te brengen dan de financiële gang van zaken binnen reguliere ondernemingen. Toch laat ook 'zwart' geld sporen na. Uit het bestudeerde casusmateriaal komen vier factoren naar voren die van invloed lijken te zijn op het aantreffen van die sporen. Ten eerste is de persoon van de dader relevant. Individuele daders verschillen bijvoorbeeld van elkaar in de mate waarin zij zich bewust zijn van mogelijke aandacht van de autoriteiten en in de discipline om hun gedrag zoveel als mogelijk op die aandacht af te stellen. Ten tweede spelen de omvang en de logistiek van het criminele bedrijfsproces een rol; criminele activiteiten van een grotere omvang en van een complexere aard vergen eerder een vorm van administratie dan klein-

schalige en meer eenvoudige activiteiten. Ten derde staan sommige criminele samenwerkingsverbanden in verband met reguliere bedrijven, wat de zichtbaarheid van de geldstromen kan vergroten. Ten vierde worden daders door onduidelijkheden of obstakels tijdens een criminele transactie soms min of meer gedwongen om meer openheid te betrachten dan ze eigenlijk zouden willen.

De persoon van de dader: opsporingsbewustzijn, administratieve vaardigheid en discipline

Natuurlijk is de dader zelf door persoons- en gedragskenmerken in zekere zin bepalend voor het wel of niet nalaten van (al te gemakkelijke) sporen van zijn geldstromen. Zo verschillen daders in de mate waarin zij een zekere professionaliteit of opsporingsbewustzijn aan de dag leggen en dus voorzorgsmaatregelen in acht nemen (zie ook Kruisbergen & De Jong, 2010, p. 261-263). Behalve het bewustzijn, moeten daders ook de discipline hebben om voorzorgsmaatregelen consequent uit te voeren. Zo vergt het bijvoorbeeld wat van een dader en zijn partners om consequent na te laten telefonisch over concrete zaken – hoeveelheden, prijzen – te praten. Verder moeten daders bijvoorbeeld de verleiding weerstaan om al te zichtbaar bepaalde aankopen te doen en moeten ze voorkomen dat de politie na een inval de criminele handel vrij eenvoudig kan aflezen uit een bijgehouden administratie. Het niet accuraat bijhouden van een administratie hoeft echter niet altijd volledig ingegeven te worden door veiligheidsoverwegingen. Bij sommige daders lijkt een beperkte administratie ook of vooral een uiting van een zekere ‘losse’ manier van zakendoen of laksheid.

Autobedrijf X stelt zijn, veelal criminele, klanten in staat om van auto's gebruik te maken zonder dat deze naar hen te herleiden zijn. De omzet van X bestaat grotendeels uit contant ontvangen geld. Het ontvangen geld wordt door de werknemers in de eigen broekzak bewaard en pas sinds de laatste periode vastgelegd in de vorm van een soort kladkasboek. Aan het einde van de dag werd het geld verzameld en aan B of K overhandigd, respectievelijk de directeur en financieel manager van X.

Een medewerker: ‘(...) Ik houd zelf een lijstje bij van wat ik heb binnengekregen en wat ik moet afdragen. Er is geen computersysteem dat dat bijhoudt. Het geld dat binnenkomt stoppen we in onze broekzak. Aan het eind van de dag kijken we wat er gebeurd is, ik maak dan een kasbladje van wat ik die dag heb gedaan, doe het geld erbij en geef het af aan B of K. Soms stort ik het af bij de Postbank (...) met behulp van een bankpas op naam van X’. En op de vraag of dit niet een erg fraudegevoelige manier van werken is, zegt hij: ‘Ja. We werken op basis van vertrouwen met elkaar.’ Medewerkers namen aan het eind van de werkdag ook geld mee naar huis, om dat de volgende dag af te leveren op de zaak.

Vertrouwen speelde ook een rol in de manier waarop met klanten werd omgegaan, zo blijkt uit de woorden van een andere medewerker: 'In de eerdere periode kwam het ook voor dat klanten die niet volledig hadden betaald auto's meekregen. (...) Naar mijn weten gaf B nog wel eens een auto mee zonder volledige betaling. (...) Het was een kwestie van vertrouwen.' Verder betaalde een van de klanten zijn rekening door cocaïne te verstrekken aan B.

Het bedrijf gaat uiteindelijk failliet (mede) doordat klanten niet aan hun betalingsverplichtingen voldoen (één van de onderzochte casussen).

In een andere casus zien we een hoofdverdachte die zijn handel, in dit geval de in- en verkoop van drugs, juist wel administratief nauwkeurig bijhoudt. Deze dader is administratief vaardig, zo blijkt uit het dossier, en ook had hij voldoende opsporingsbewustzijn en discipline om zijn handel alleen op gecodeerde wijze bij te houden. Hij was echter niet waakzaam of gedisciplineerd genoeg om te voorkomen dat het opsporingsteam behalve de administratie ook een codetabel in beslag kon nemen, zodat de gecodeerde administratie toch ontcijferd kon worden. Nadat de hoofdverdachte is gearresteerd beseffen hij en andere verdachten dat de uitgebreide boekhouding een risico is. In onderstaand gespreksfragment verwijt een medeverdachte hoofdverdachte A dat de boekhouding zo 'voor het oprapen' lag.

G: '(...) Wat denk jij dan A, dat ze mij nog op gaan halen of wat?'

A: 'Nu nog niet. Uh ze zijn nu bezig met uh, het controleren van de computer. (...)'

T: 'Nee, ik heb nog niks gehoord.'

A: 'Nee. Oh. Dat soort dingen zijn ze mee bezig. Ze zijn een beetje in het financiële bezig (...)'

A: 'Ze hebben die computer, Ze hebben die computer, Ze hebben de boekhouding. Daar staat ook G in. Nou ze weten heus wel dat jij G bent. Zo ...'

- Gesprek op andere datum:

A: '(...), kijk maanden heeft er (...) niks gelegen he en nu precies dat de boekhouding was ook weg, die had ik ook weggelegd, terug gehaald om alles uit te zoeken, ouwe boekhouding, precies komen ze binnen. Die zijn echt wezen kijken gewoon.'

T: 'Ja maar jij hebt heel veel steken laten vallen, A, dat is niet allemaal ... alsjeblieft (...)'

K: 'Het gebeurt nu eenmaal uhh.'

T: 'Jawel, maar het is wel, nee sorry, alles lag voor het oprapen nou dat vind ik de grootste stomiteit die je kan, ik heb hem zo vaak gewaarschuwd man, hou toch op man' (casus 122).

De omvang en logistiek van de criminele activiteiten

Voor het aantreffen van iets als een criminele boekhouding zijn verder vooral de omvang en de logistiek van de criminele activiteiten van belang. Voor een dader die slechts met een klein aantal relaties contacten heeft en een beperkt aantal transacties uitvoert, is het makkelijker om alles 'uit het hoofd' te doen dan voor iemand die met veel meer personen zaken doet en een groot aantal transacties uitvoert.

Daarnaast zijn sommige delicten in hun logistieke uitvoering complexer dan andere en zullen ze ook eerder de noodzaak met zich meebrengen om enige vorm van administratie bij te houden. Een voorbeeld van een complex logistiek bedrijfsproces is de internationale drugshandel. Een criminele ondernemer op dit terrein heeft met verschillende schakels te maken, zoals productie/leverantie, vervoer, en afnemers en per schakel vaak weer met verschillende partijen. Per schakel moeten met iedere partij afspraken worden gemaakt over onder meer prijs, omvang en datum van bijvoorbeeld een levering. Daar komt nog bij dat bij criminelen die vaker zaken met elkaar doen niet altijd alles direct volledig wordt afgerekend. Betalingen kunnen over verschillende termijnen worden gesplitst of worden, wanneer van wederzijdse betalingen en/of leveringen sprake is, in een soort onderlinge rekening-courantverhouding met elkaar vereffend.

Voor het ondergrondse bankieren geldt grofweg hetzelfde; het ondergrondse bankieren bestaat uit verschillende schakels die over en weer afspraken maken, verplichtingen aangaan, betalingen verrichten en (deels) onderling een rekening-courantverhouding hebben. Een dergelijk bedrijfsproces, zeker wanneer de handel een zekere omvang heeft, vereist dat er steeds een goed inzicht bestaat in alle lopende activiteiten en de financiële afhandeling ervan. Dat vereiste inzicht kan zich vertalen in het bijhouden van een boekhouding, waarvan we in paragraaf 7.1.3 enkele voorbeelden zullen zien.

Bij een delict als mensenhandel geldt dit minder. Voor een gezonde financiële bedrijfsvoering is daar vooral van belang dat de opbrengsten van het slachtoffer afgeroomd blijven worden. Dat vergt vooral dat de ongelijkwaardigheid in de relatie met het (meestal vrouwelijke) slachtoffer in stand blijft; zij moet afhankelijk en/of bang blijven van/voor de dader en haar werkzaamheden en verdiensten moeten, in ieder geval in haar perceptie, voortdurend gecontroleerd worden (zie paragraaf 5.1.1 en paragraaf 5.2.2). Een administratie is daarbij minder noodzakelijk dan bij een complex proces als internationale drugshandel. Bij de bestudeerde mensenhandelzaken lijkt financiële informatie omtrent het criminele handelen dan ook vooral afkomstig uit telefoontaps en verklaringen (waarmee overigens ook een goed beeld kan ontstaan van de verdiensten).

Fraudezaken hebben weer een geheel andere 'logistiek'. Voor verschillende van de door ons onderzochte fraudezaken geldt dat reguliere bedrijven een inherent onderdeel uitmaken van de *modus operandi*. 'Legitieme' ondernemingen en vennootschappen worden gebruikt om geld aan te trekken en/of

weg te sluizen (zie paragraaf 3.1). Hoewel die schakel naar de legaliteit in sommige gevallen langdurig kan functioneren, herbergt zij toch ook een risico in zich. Via de reguliere ondernemingen kan de fraude, hoe ‘verstopt’ ook, administratieve en/of financiële sporen nalaten.

Gebruik van reguliere bedrijven

Bij fraude is het gebruik van reguliere bedrijven dus soms een inherent onderdeel van de *modus operandi*. Ook bij andere delicttypen wordt in sommige gevallen gebruikgemaakt van reguliere ondernemingen, wat ertoe bij kan dragen dat er zicht ontstaat op criminele geldstromen. Zo wordt ook door daders van georganiseerde criminaliteit soms gebruikgemaakt van het reguliere betalingsverkeer. Daarnaast maken criminele samenwerkingsverbanden soms gebruik van andere bedrijven om in een noodzakelijke voorwaarde binnen het bedrijfsproces te voorzien, bijvoorbeeld voor de levering van bepaalde noodzakelijke stoffen voor de drugsproductie of voor het witwassen van criminele inkomsten. In paragraaf 7.1.3 worden van deze verschillende vormen van gebruik van reguliere bedrijven, en vooral van de gevolgen daarvan voor het zicht op de geldstromen, voorbeelden gegeven.

Afgedwongen openheid

In de tweede rapportage van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit is onder de noemer *afgedwongen betrokkenheid* besproken hoe problemen tijdens de uitvoering van zakelijke activiteiten hoofdverdachten ertoe kunnen brengen om, ook al hebben zij de concrete uitvoering gedelegeerd, op de voorgrond te treden (Kleemans et al., 2002, p. 55-56). Op die momenten worden ze kwetsbaar voor de opsporing. Behalve dat uitvoeringsproblemen hoofdrolspelers kunnen dwingen om zich meer met de uitvoering te bemoeien, kunnen die problemen ook leiden tot een toename in het contact tussen daders in het algemeen en tot een toename van de expliciete informatie die tijdens die contacten wordt uitgewisseld. In beginsel is het natuurlijk voor een dader onverstandig om bijvoorbeeld concrete onderwerpen zoals hoeveelheden drugs of geldbedragen tijdens een telefoongesprek te bespreken. Onduidelijkheden, vergissingen of onverwachte obstakels bij bijvoorbeeld een drugsdeal zijn echter vaak het snelst op te lossen door snel contact op te nemen met de zakenpartner en een en ander ‘kort te sluiten’. In onderstaande casus blijkt een hoeveelheid afgeleverde drugs kleiner uit te vallen dan verwacht. Dit zorgt voor verwarring en is aanleiding voor onderling contact. Dankzij het afgeluisterde gesprek kan het opsporingsteam de administratie die het heeft aangetroffen, en waarin de besproken transactie inclusief prijs per kilo ook is opgenomen, beter begrijpen.

C: ‘Er is een foute berekening gemaakt. Het wordt 310 en 545; niet 330.

Het komt neer op 855.’

K: ‘Dus 855 en niet 875.’

C: 'Maak een berekening en bel mij.'

K: 'Akkoord.'

Een uur later wordt K gebeld door B:

C: 'Ja, ja, ja, maar daarvoor moet ik aan E vragen wat is geleverd. Zij zeggen mij dat het 855 is en E zegt dat het 875 is. Ik moet zien uit te vinden waar de verwarring ligt.'

In de tussentijd wordt K gebeld door E die vraagt of hij langs kan komen. Later belt K naar B.

K: 'Luister, E is zojuist aangekomen. Jij wilde toch met hem praten.'

E komt aan de lijn.

B: 'Oké. Hoeveel was eraf gegoooid? Want gisteren had ik het ook met hen over 855 of 875.'

E: 'Nee, 855 was het.'

B: '855? O ja, oké, (...)' (casus 124).

In een andere zaak voelt een verdachte van ondergronds bankieren door verwarring over de wisselkoers zich op enig moment gedwongen om tijdens een telefoongesprek zeer expliciet te worden. Het gaat om een gesprek tussen de verdachte, J, en een onbekende klant (NN), die vermoedelijk €70.000 wil overboeken.

J: 'Ik heb gecheckt bij de man (...) ja, hij geeft ons niet de schermkoers, maar een klein beetje minder...'

NN: 'Nee, hij is niet goed he, hij komt op twee en een half haha.'

J: 'Nee, nee, nee, hij geeft, luister, vandaag is het 1,134 minus 0,004 en jij krijgt 1,123.'

(...)

NN: 'Nee, ik denk dat dat een vergissing is...'

(...)

J: 'Bijvoorbeeld, 1,128, bijvoorbeeld minus 0,004, ja?'

(...)

- Vervolggesprek:

J: 'Ik denk dat er een fout in de berekening zit, ik weet niet of het van jouw kant is of van mijn kant, dat weet ik niet... wat denk je dat... hoeveel ga je me betalen voor alles?'

(...)

NN: 'Hij maakt/doet 67025...'

J: 'Nee, nee eh ik heb je verteld voor de huidige koers, oke... ik heb je gezegd als de koers 1,128 oke? (...) Dan doet hij minus 0,004, ja?'

(...)

J: 'Oke, ga...kijk na op je calculator, zet er 1,128 erin minus 0,004.'

Vervolgens pakt NN een calculator. Hij tikt echter een verkeerde koers in en komt dus op een ander bedrag uit, waardoor er verwarring blijft bestaan (één van de onderzochte casussen).

7.1.3 *Bronnen van informatie voor de opsporing*

Van welke bronnen van informatie kan de politie zoal gebruikmaken bij de opsporing van criminele geldstromen?¹⁴⁰

Regulier betalingsverkeer

Een eerste bron van informatie wordt gevonden in het reguliere betalingsverkeer. Ondanks dat financiële instellingen onderhevig zijn aan toezicht en wetgeving die hen verplicht ongebruikelijke transacties te melden, waardoor het overboeken van misdaadgeld via formele banken evidente risico's met zich meebrengt, maken sommige criminele samenwerkingsverbanden toch gewoon gebruik van het reguliere betalingsverkeer. Zo wordt door een crimineel samenwerkingsverband dat zich bezighoudt met cocaïnehandel (ook) gebruikgemaakt van eigen rekeningen van de hoofdverdachten – rekeningen waar het geld overigens vaak niet lang op blijft staan (casus 139). In een andere zaak worden door een ondergrondse bankier op naam van het telecombedrijf van waaruit hij opereert grote contante bedragen gestort op rekeningen van een reguliere Nederlandse bank.

In een jaar wordt op naam van het telecombedrijf meer dan €20.000.000 aan contante stortingen op rekeningen bij een bank gedaan. De herkomst van dit geld blijft voor de bank onduidelijk en het vermoeden van witwassen ontstaat. De bank doet een aantal MOT-meldingen (meldingen van ongebruikelijke transacties). Vervolgens vraagt de bank aan het telecombedrijf om inzicht in de omvangrijke transacties. Het bedrijf kan de herkomst van het geld echter onvoldoende duidelijk maken; uiteindelijk blokkeert de bank alle rekeningen en verbreekt het de relatie met het telecombedrijf (casus 146).

Verder laat ook het gebruik van money transfer-instellingen sporen na die in een opsporingsonderzoek gebruikt kunnen worden. Ook na het strengere toezicht op deze financiële dienstverlening wordt door criminelen (via stro mannen) gebruikgemaakt van *money transfers* (casus 125, 126, 127, 129 en 140; zie ook paragraaf 6.2.2).

Hoewel dus soms misschien zorgeloos met misdaadgeld omgesprongen lijkt te worden, wordt veelal wel degelijk de nodige moeite gedaan om criminele geldstromen af te schermen. Ook in die gevallen laat de financiële afhandeling van criminele activiteiten echter regelmatig sporen na. Deze sporen kunnen afkomstig zijn uit de boekhouding van reguliere bedrijven waar het desbetreffende criminele samenwerkingsverband mee in verband staat, de sporen kunnen bestaan uit een vorm van administratie of boekhouding die sommige criminelen er van hun activiteiten op nahouden, en inzicht in cri-

¹⁴⁰ We beogen hiermee niet een volledig overzicht te geven.

minele verdiensten kan ook voortkomen uit tapverslagen en verklaringen van slachtoffers en verdachten.

Boekhouding van reguliere bedrijven

Een belangrijke constatering uit de eerste rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit was dat georganiseerde criminaliteit er niet ondanks maar dankzij de sociale omgeving is (Kleemans et al., 1998). In die omgeving bevinden zich bijvoorbeeld de klanten van de illegale producten en diensten die criminele samenwerkingsverbanden aanbieden maar ook de (min of meer) reguliere bedrijven die noodzakelijke goederen leveren voor de drugshandel, zoals grondstoffen, versnijdingsmiddelen en apparatuur voor de productie. Het gebruik van dergelijke bondgenoten in de omgeving kan een crimineel samenwerkingsverband echter ook kwetsbaar maken. In hoofdstuk 4 zijn de risico's besproken die vastzitten aan het benutten van een contactpunt tussen illegaliteit en legaliteit. Deze risico's zijn er ook waar het de criminele geldstromen betreft. Zo is uit de administratie van een chemisch bedrijf dat een grondstof leverde aan een crimineel samenwerkingsverband afgeleid hoeveel pillen de verdachten hebben verkocht en hoe hoog de daarmee verkregen winst is.

Het criminele samenwerkingsverband fabriceert pillen van de stof MCPP en verkoopt de pillen als xtc. In een opslagplaats waar de pillen geproduceerd worden, zijn bij een huiszoeking honderden kilo's van verschillende grondstoffen aangetroffen. Het opsporingsteam komt uit bij de leverancier van de stoffen, bedrijf W. Uit de administratie van W wordt duidelijk hoeveel het heeft geleverd aan hoofdverdachte D. Door de geleverde hoeveelheid vervolgens te vergelijken met de aangetroffen resterende hoeveelheid in de opslagplaats, is berekend hoeveel pillen er gemaakt moesten zijn – miljoenen – en hoeveel daarmee is verdiend (één van de onderzochte casussen).

Criminele samenwerkingsverbanden kunnen ook op andere manieren in verband staan met reguliere bedrijven. Zo wordt in verschillende zaken misdaadgeld witgewassen door het 'weg te schrijven' onder een (in ieder geval op papier) regulier bedrijf. Een crimineel doet het dan voorkomen alsof het misdaadgeld inkomsten betreft uit de bedrijfsvoering van dat 'normale' bedrijf (zie paragraaf 6.5.1). Vaak gaat het dan om een bedrijf dat eigendom is van (relaties van) de leden van het criminele samenwerkingsverband. Ook dit gebruik van de reguliere omgeving brengt echter een kwetsbaarheid met zich mee. Een dergelijke witwasconstructie slaagt natuurlijk alleen als de boekhouding van het reguliere bedrijf niet (grondig) wordt gecontroleerd of als die boekhouding zodanig is aangepast dat het geloofwaardig is dat de ingevoerde en in werkelijkheid criminele gelden, inkomsten zijn van het reguliere bedrijf. Wanneer de boekhouding niet effectief is aangepast, kan een controle van de

boeken van het legale bedrijf doen uitkomen dat het onderbrengen van de geldstroom slechts een façade is. Als vervolgens geen goede verklaring kan worden gegeven voor de geldstromen, kunnen de desbetreffende bedragen worden aangemerkt als wederrechtelijk verkregen voordeel.

Op naam van garagebedrijf Z zijn geldbedragen afgestort die niet kunnen worden verklaard uit de normale werkzaamheden van dat bedrijf. Verdachte D heeft verklaard dat 80% van de contante stortingen – tienduizenden euro's per maand – afkomstig is van de contante opbrengsten van de garage. Deze bedragen zijn uit 'de boeken' van de garage niet aanneemelijk geworden. Bovendien is de waarde van deze boekhouding betrekkelijk gebleken. Het is komen vast te staan dat in de garage met valse facturen wordt gewerkt (één van de onderzochte casussen).

Ten slotte maken reguliere bedrijven dus bij een aantal fraudezaken een belangrijk deel uit van de modus operandi. Zo bezetten de daders in de eerder aangehaalde vastgoedfraudezaak centrale plaatsen in de organisaties ten nadele waarvan de fraude werd gepleegd. Verder werden eigen ondernemingen gebruikt om de criminele inkomsten weg te sluizen. Hun gevestigde positie in 'de bovenwereld' luidde echter uiteindelijk ook het einde in van hun criminele samenwerkingsverband. De fraude kwam namelijk aan het licht door controles van de Belastingdienst van de boeken van de betrokken ondernemingen (casus 143 en 144). In een andere zaak slagen daders erin om, onder de vlag van een door hen opgericht 'investeringsbedrijf', beleggers te trekken om zogenaamd te investeren in vakantieresorts. Het grootste deel van het geld wordt vervolgens via andere vennootschappen weggeboekt en komt uiteindelijk direct bij de daders terecht. Omdat gebruik wordt gemaakt van formele ondernemingen en vennootschappen, laat het criminele samenwerkingsverband echter ook financiële en administratieve sporen na op basis waarvan de geldstromen door het opsporingsteam zijn te reconstrueren (casus 142).

De 'criminele boekhouding' – verslaglegging van het criminele bedrijfsproces

De afscherming van misdaadgeld brengt logischerwijs met zich mee dat de financiële stromen binnen een crimineel bedrijfsproces minder transparant bijgehouden kunnen worden dan het geldelijk verkeer binnen een regulier bedrijf. In verschillende zaken wordt echter wel degelijk wel een vorm van administratie aangetroffen. Werken zonder enige boekhouding of administratie is zoals gezegd dan ook vrij moeilijk als het om grootschalige handel gaat. Aangetroffen administratie kan bestaan uit een vrij uitvoerig bijgehouden (digitaal of papieren) overzicht op papier of in een digitaal bestand, maar het kan ook om losse notitiebriefjes gaan. In dergelijke administratieve bescheiden wordt vaak gewerkt met codes, afkortingen en afgekorte getallen. De waarschijnlijke betekenis van dit versluierde taalgebruik kan door bijvoor-

beeld combinatie van gegevens en logisch redeneren, of door het aantreffen van een codeboek, echter toch te herleiden zijn. Wordt een administratie aangetroffen en kan het opsporingsteam er enigszins wijs uit worden, dan kan deze inzicht bieden in de inkomsten en uitgaven van het samenwerkingsverband en in de gemaakte winst.

In een eerder aangehaalde casus hielden de verdachten zich bezig met de invoer van cocaïne vanuit Zuid-Amerika naar West-Afrika. Bij de verdachten wordt een schriftelijke boekhouding aangetroffen, er wordt een e-mail onderschept met een bijlage waarin een financiële afrekening is weergegeven en er worden losse notities gevonden. In een afgeluisterd telefoongesprek bespreken de verdachten een drugstransactie die ook in de administratie is aangetroffen, waardoor de administratieve verslaglegging van de transactie beter is te begrijpen.

De schriftelijke boekhouding bevat namen en binnenkomende en uitgaande bedragen van tientallen miljoenen. In een getapte e-mail wordt een bijlage gevonden met daarin een financiële afrekening. De vermelde bedragen zijn echter niet voluit geschreven, maar moeten met 100 of 1.000 vermenigvuldigd worden (casus 124).

Ook bij de hoofdverdachte binnen een crimineel samenwerkingsverband dat handelt in hasj, hennep en amfetamine wordt een boekhouding aangetroffen. In deze casus, die al eerder is aangehaald, houdt de hoofdverdachte op vrij systematische wijze een boekhouding bij van zijn transacties. Hij gebruikt daarbij een codering die zowel in de financiële boekhouding terugkomt als op drugszendingen en op aangetroffen mobiele telefoons. Eenmaal ontcijferd geeft de boekhouding veel inzicht in zijn handelspraktijken.

In een pand dat door hoofdverdachte A wordt gebruikt, wordt, naast een geldtelmachine, een uitgebreide zowel digitale als papieren administratie aangetroffen waarin verdovendemiddelentransacties zijn verwerkt. In de administratie zijn soorten drugs en klanten met codes weergegeven. Dergelijke codes worden ook aangetroffen op etiketten, in 'vrachtbrieven', in een voertuigadministratie en op een groot aantal mobiele telefoons. Tevens is een grote hoeveelheid drugs in beslag genomen; honderden kilo's hasj en hennep en tientallen kilo's amfetamine. De drugs waren verdeeld over bijna 100 dozen die zich bevonden in een vrachtwagen. De lading stond 'klaar voor transport' volgens het dossier. De dozen waren voorzien van etiketten met daarop een cijfercode. Deze cijfercodes konden via een eveneens aangetroffen codetabel worden omgezet naar lettercodes. Met deze lettercodes werden verschillende klanten aangegeven. Uit de gebruikte etiketten is duidelijk geworden dat de partij drugs voor in totaal vier klanten bestemd was. De lettercodes zijn ook aangetroffen op

mobiele telefoons die bij A in beslag zijn genomen, waaruit kan worden afgeleid dat A per klant gebruikmaakte van een andere telefoon.

De aangetroffen boekhouding bestond onder meer uit een digitaal overzicht van de omzet van de drugshandel. Dit bestand bevatte, wederom deels gecodeerd, zowel in- als verkoopgegevens en was verdeeld over onder meer de volgende kolommen: klant (in code), artikel (soort drugs, in code), valuta (in code), datum levering, aantal, prijs per stuk, te ontvangen, te betalen. Behalve dit digitale overzicht is ook een groot aantal papieren uitdraaien van het bestand gevonden. Het gaat om afgedrukte saldo-overzichten per klant. Wanneer deze saldo-overzichten samen worden genomen, blijkt dat in ruim anderhalf jaar tijd meer dan €15.000.000 is omgezet (één van de onderzochte casussen).

Ook ondergrondse bankiers kunnen, ondanks hun ondergrondse karakter, een administratie bijhouden, ook als zij opdrachten uitvoeren in opdracht van criminelen, zo blijkt uit verschillende zaken. Dit hoeft ook niet te verwonderen gezien het aantal en de omvang van de transacties die ondergrondse bankiers soms verzorgen. Ook voor ondergrondse bankiers geldt dat het nu eenmaal erg lastig is om de bedrijfsvoering, zeker als er veel klanten en grote bedragen in het spel zijn, geheel 'uit het hoofd' en zonder expliciet (telefonisch) overleg te laten verlopen. Behalve afgeluisterde telefoongesprekken heeft in die zaak ook aangetroffen administratie, en de combinatie van beide, veel inzicht verschaft in het ondergronds bankieren waar het desbetreffende criminele samenwerkingsverband mee bezig was.

Bij één van de verdachten, J, die als ondergrondse bankier/tussenpersoon fungeert, is een omvangrijke administratie aangetroffen. De op tientallen pagina's weergegeven administratie van J beslaat een periode van zes maanden en bevat gegevens omtrent betalingen van in totaal miljoenen euro's. De betalingen in die administratie sluiten aan bij de administratie van een aangehouden geldkoerier en bij informatie die naar voren komt uit tapverslagen. In J's administratie worden de rekeningen bijgehouden voor 15 personen die met bepaalde namen in de administratie worden aangeduid. De gebezigde namen in deze administratie komen overeen met aangetroffen namen in de telefoon van J en corresponderen met de namen die worden genoemd in afgeluisterde telefoongesprekken (één van de onderzochte casussen).

Tapverslagen en verklaringen van slachtoffers of verdachten

In het voorafgaande hebben we al voorbeelden gezien van afgeluisterde gesprekken waaruit informatie was af te leiden over de financiële afhandeling van criminele activiteiten. Ook uit verklaringen van slachtoffers of verdachten kan dergelijke informatie naar voren komen. Bij mensenhandel- en smokkelzaken lijken zoals gezegd in vergelijking met drugszaken en zaken

van ondergronds bankieren minder 'boekhoudingen' aangetroffen te worden. Zeker bij deze zaken speelt de informatie uit tapverslagen en verklaringen van slachtoffers dan ook een belangrijke rol. Op basis van die bronnen kan echter in sommige gevallen wel degelijk een goed beeld ontstaan van de criminele inkomsten.

Voor de verplaatsing c.q. smokkel van één persoon wordt door verdachte C in principe een bedrag van €1.800 gerekend. Zo vindt er een telefoongesprek plaats tussen C en een vrouw genaamd K die verplaatst (gesmokkeld) wil worden van land A naar land B. De vrouw krijgt een korting van C van €300 en moet een bedrag van €1.500 betalen (één van de onderzochte casussen).

In een mensenhandelzaak worden in taps streefbedragen genoemd van €1.200 per dag – het bedrag dat een prostituee zou moeten verdienen. Maar dit lijkt te verschillen per persoon. In principe moeten de vrouwen alles afdragen, ze krijgen wat zakgeld om te eten (één van de onderzochte casussen).

In een mensenhandelzaak kan aan de hand van verklaringen van een slachtoffer en sms-verkeer tussen de pooier en het slachtoffer een schatting worden gemaakt van het wederrechtelijk verkregen voordeel van de pooier (één van de onderzochte casussen).

Ook in zaken van ondergronds bankieren kunnen tapverslagen een waardevolle informatiebron vormen voor het inzichtelijk maken van criminele geldstromen. Zo is er binnen netwerken van ondergrondse bankiers vaak intensief telefoonverkeer. In veelvuldig telefonisch contact wordt afgestemd wie hoeveel aan wie moet betalen, waar de betaling moet plaatsvinden, tegen welke koers en welke herkenningsmiddelen worden gebruikt. Want hoewel ondergrondse bankiers hun transacties niet zo volledig en transparant kunnen bijhouden als reguliere banken, dienen ook zij er op enigerlei wijze voor te zorgen dat ze niets vergeten, geen vergissingen maken en dat er tussen hen en klanten of andere relaties geen onduidelijkheden bestaan (Van de Bunt, 2008a, p. 123).

Maar ook bij andere delicttypen zien we voorbeelden waarin daders telefonisch informatie uitwisselen waarmee een beter beeld ontstaat van de omvang van de handel of de gehanteerde prijzen en verdeling. Dergelijke informatie kan van zelfstandige waarde zijn, maar kan ook helpen om een aangetroffen 'criminele boekhouding' te interpreteren.

De aanwezigheid van informatie op basis waarvan een wederrechtelijk verkregen voordeel kan worden berekend, betekent nog niet dat dat voordeel ook daadwerkelijk gelokaliseerd en ontnomen kan worden. De ontnemings-

procedure, en dan vooral de rechtsgang en de incasso (executie) van de ontnemingsvordering in bestudeerde zaken, is het onderwerp van de volgende paragraaf.

7.2 Ontneming van criminele inkomsten in bestudeerde zaken

In deze paragraaf belichten we de ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel bij veroordeelden uit de zaken die zijn bestudeerd in de eerste drie rondes van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit. Daarbij behandelen we zowel de rechtsgang van de ontnemingszaak (paragraaf 7.2.2) – dat wil zeggen van de eis van de officier van justitie tot en met eventueel het arrest van de Hoge Raad – als de daadwerkelijke incasso (paragraaf 7.2.3). Voordat we dat doen, geven we hieronder (paragraaf 7.2.1) echter eerst een toelichting op de dataverzameling.

7.2.1 Toelichting dataverzameling

Wanneer een opgelegde ontnemingsvordering onherroepelijk is, dat wil zeggen dat er geen hoger beroep of cassatie bij de Hoge Raad meer mogelijk is (omdat de desbetreffende rechtscolleges al uitspraak hebben gedaan of omdat de termijn waarbinnen hoger beroep kan worden aangetekend of cassatie kan worden ingesteld reeds verstreken is), wordt de vordering ter executie aan het Centraal Justitieel Incassobureau (CJIB) overgedragen. ‘Ter executie’ wil zeggen dat het CJIB voor de incasso van de vordering moet zorgen. Van alle verdachten die voorkomen in de dossiers die voor de eerste drie rondes van de monitor zijn bestudeerd, hebben we de naamsgegevens naar het CJIB verstuurd met het verzoek om gegevens over eventuele ontnemingen bij deze personen aan te leveren. De zaken uit de vierde ronde zijn niet meegenomen omdat ontnemingsvorderingen vaak pas geruime tijd na de onderliggende strafzaak onherroepelijk worden.

Van alle ruim 1.600 verdachten in de 120 dossiers van de eerste drie rondes, bleek het CJIB voor ruim 150 personen (die inmiddels allen als veroordeelden kunnen worden aangemerkt) een ontnemingszaak in zijn bestanden te hebben. Vervolgens is gecontroleerd of de ontnemingen bij deze 150 personen ook voortvloeien uit de door ons bestudeerde zaken. Het kan immers ook zo zijn dat een ontneming niet het uitvloeisel is van de zaak die wij voor de monitor hebben bekeken maar voortkomt uit een andere zaak tegen dezelfde persoon. Om dat na te gaan zijn bij de verschillende (ressorts)parketten de ontnemingsvonnissen opgevraagd.¹⁴¹ Deze ontnemingsvonnissen zijn ook gebruikt om de voorliggende rechtsgang in kaart te brengen. Het CJIB beschikt namelijk alleen over de onherroepelijke ontnemingsvordering en niet over de daaraan voorafgaande rechtsgang; de eis van de officier van jus-

¹⁴¹ In de ontnemingsvonnissen wordt vaak verwezen naar de achterliggende strafzaak.

titie en eventueel de eis (de vordering) van de advocaat-generaal in hoger beroep, het arrest van het gerechtshof in hoger beroep en het arrest van de Hoge Raad.

Op grond van de vonnissen hebben we voor 119 ontnemingsvorderingen kunnen vaststellen dat de ontneming voortvloeit uit de strafzaak die wij voor de Monitor Georganiseerde Criminaliteit hebben bekeken. Voor 102 van deze 119 ontnemingsvorderingen hebben we bovendien volledige gegevens, dat wil zeggen dat zowel de eis van de officier van justitie en de uitspraak van de rechter in eerste aanleg als ook (indien van toepassing) de eis van de advocaat-generaal en de uitspraak van het gerechtshof in hoger beroep en de uitkomst van cassatie bij de Hoge Raad en de status van de afdoening (is de vordering betaald) bekend zijn. Voor 7 van de 119 gevallen ontbreekt een deel van deze gegevens.

Voor deze 102 veroordeelden waarover we volledige gegevens hebben, brengen we hieronder in kaart hoe, respectievelijk, de (geëiste/opgelegde) ontnemingsvordering zich in de rechtsgang heeft ontwikkeld en in welke mate de vordering uiteindelijk is afgedaan en terugbetaald.¹⁴² De gegevens zijn in september 2011 aan de systemen van het CJIB onttrokken.

Het gaat in dit hoofdstuk alleen om de *ontnemingsmaatregel* zoals deze op grond van artikel 36e Sr kan worden opgelegd.¹⁴³ Naast de ontnemingsmaatregel zijn er echter ook andere instrumenten via welke geld kan worden 'afgepakt'. Zo kan in een *transactie* een officier van justitie met een verdachte overeenkomen dat een strafzaak niet voor de rechter wordt gebracht mits hij aan bepaalde voorwaarden voldoet, zoals het afstaan van verkregen voordeel. Transacties worden dus overeengekomen in plaats van strafvervolgning. Transacties zijn alleen mogelijk bij misdrijven met een maximale strafdreiging van ten hoogste zes jaar. Een persoon kan ook tot een *schikking* komen met de officier van justitie, hetgeen betekent dat hij nog wel vervolgd gaat worden in de strafzaak maar dat een ontnemingsprocedure achterwege blijft mits hij voldoet aan een overeengekomen betalingsverplichting. Schikkingen zijn mogelijk bij alle misdrijven ongeacht de maximale strafdreiging (Punt, 2011, p. 303-304, 311; Meloen, 2003, p. 373-376). Verder kan een rechter onder meer een *geldboete* opleggen of een *schadevergoeding* uitspreken ter compensatie van de schade die de veroordeelde een slachtoffer heeft berokkend (Punt, 2011, p. 375). Daarnaast kunnen ook de *fiscus* en *Gemeentelijke Sociale Diensten* een vordering opleggen wanneer zij van oordeel zijn dat de desbetreffende persoon respectievelijk belasting moet betalen over zijn criminele inkomsten en/of een onterecht genoten bijstandsuitkering moet terugbetalen.

¹⁴² Omdat voor maar 66 van de 102 ontnemingsvorderingen kon worden vastgesteld van welk bedrag aan wederrechtelijk verkregen voordeel de financiële recherche in de opsporingsfase oorspronkelijk was uitgegaan, is besloten dit aspect niet mee te nemen.

¹⁴³ Over andere financiële maatregelen kon het CJIB, (mede) vanwege de ouderdom van sommige zaken, geen volledige informatie aanleveren.

De ontnemingsmaatregel is dus maar één van de wegen via welke geld van veroordeelden of verdachten kan worden 'afgepakt'. Verder vormen de 102 veroordeelden waarvoor we het ontnemingsproces in kaart brengen waarschijnlijk geen representatieve steekproef. De uitkomsten kunnen dan ook niet worden gegeneraliseerd naar andere ontnemingsgevallen. Overigens zal blijken dat, wanneer we kijken naar het percentage van de opgelegde ontnemingsmaatregel dat daadwerkelijk wordt geïncasseerd, de uitkomsten op grote lijnen vergelijkbaar zijn met vrij recente cijfers van het CJIB, en ook met de uitkomsten van een onderzoek naar de beginperiode van de 'pluk-ze wetgeving' en tevens met de cijfers over ontneming in het Verenigd Koninkrijk. Het doel van deze paragraaf is echter dus niet om uitspraken te doen over alle ontnemingszaken. Het doel is om de keten waaruit de ontneming bestaat zoveel als mogelijk, namelijk van eis tot en met incasso, in samenhang met elkaar inzichtelijk te maken. We doen dat met cijfers voor de 102 veroordeelden die aan de hand van concreet casusmateriaal worden geïllustreerd.

7.2.2 De rechtsgang: van eis tot onherroepelijke ontnemingsvordering

Het wederrechtelijk verkregen voordeel wordt in eerste instantie in de opsporingsfase berekend. Wanneer het echt tot een ontnemingszaak komt, zal de officier van justitie eisen dat de veroordeelde (een deel van) het wederrechtelijk verkregen voordeel terugbetaalt. De rechter bepaalt vervolgens de daadwerkelijk op te leggen ontnemingsmaatregel, waarbij hij rekening houdt met de draagkracht van de veroordeelde. Daarna kan tegen het vonnis van de rechtbank hoger beroep worden aangetekend en na het arrest van het gerechtshof kan nog bij de Hoge Raad in cassatie worden gegaan. In tabel 3 is de ontwikkeling van de ontnemingsvordering in de rechtsgang voor 102 veroordeelden uit de eerste drie rondes van de monitor weergegeven. Bij 39 veroordeelden is de ontnemingszaak alleen in eerste aanleg behandeld, wat wil zeggen dat er geen hoger beroep is aangetekend. De ontnemingszaak van 63 veroordeelden heeft ook in hoger beroep gediend en daarvan is bij 34 veroordeelden de zaak na het hoger beroep ook voorgelegd aan de Hoge Raad.

Zowel voor tabel 3 als voor tabel 4 en de grafiek in figuur 2 hierna geldt dat er sprake is van een (zeer) scheve verdeling; de ontnemingsvorderingen zijn niet gelijkmatig rondom een gemiddelde verdeeld maar er zijn relatief vrij veel vorderingen van een klein bedrag en een klein aantal vorderingen van een veel groter bedrag. Dit heeft als gevolg dat de uitkomst van een klein aantal zeer hoge ontnemingsvorderingen, van vrij grote invloed is op de gemiddelde en de totaalcijfers.

Tabel 3 **Ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel bij 102 veroordeelden uit de eerste drie rondes van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit: ontnemingsvordering en rechtsgang (in euro's)**

	Rechtbank		Gerechtshof		Hoge Raad**	Onherroepelijke vordering
	Eis OM	Opgelegde ontnemingsvordering	Eis OM	Opgelegde ontnemingsvordering		
Rechtsgang*						
Alleen RB	4.703.962	2.185.719	-	(2.185.719)	(2.185.719)	2.185.719
(N=39)						
RB+GH	22.833.545	17.183.864	12.099.736	8.649.631	(8.649.631)	8.649.631
(N=29)						
RB+GH+HR	34.902.681	26.983.609	32.874.019	19.636.287	16.628.549	16.628.549
(N=34)						
Totaal	62.440.188	46.353.192		30.471.637	27.463.899	27.463.899
(N=102)						

* RB = rechtbank (eerste aanleg), GH = gerechtshof (hoger beroep), HR = Hoge Raad (cassatie)

** De uitkomst van een cassatieberoep bij de Hoge Raad kan zijn dat het beroep niet-ontvankelijk wordt verklaard, dat het wordt verworpen, dat de Hoge Raad zelf tot een aanpassing van de ontnemingsvordering komt of dat de zaak wordt terugverwezen naar een gerechtshof. In de eerste drie gevallen is er geen sprake van een 'eis van het OM' (en dus ontbreekt deze kolom hier). Bij niet-ontvankelijkverklaring en verworping van het cassatieberoep geldt de eerdere uitspraak (het arrest) van het gerechtshof als onherroepelijk. In geval van aanpassing van de ontnemingsvordering door de Hoge Raad is hier die aangepaste vordering opgenomen en bij terugverwijzing naar een gerechtshof is hier de uitspraak van dat hof weergegeven.

Bron: Gerechten, CJIB/bewerking WODC

Zowel bij de ontnemingszaken in eerste aanleg (de zaken voor de rechtbank) als bij de zaken die in hoger beroep dienen, zien we dat het door het gerechtcollege opgelegde vorderingsbedrag aanzienlijk lager ligt dan respectievelijk de vordering van de officier van justitie en het vonnis van de lagere rechter. Het totale bedrag aan ontnemingsvorderingen dat door de officieren van justitie tegen de 102 veroordeelden is geëist, bedraagt €62.440.188 (onderste rij van de tabel). De rechtbank legt echter maar €46.353.192 aan vorderingen op. Na hoger beroep blijft daar nog €30.471.637 van over (inclusief de vorderingen waarbij geen hoger beroep heeft gediend). Nadat uiteindelijk 34 zaken ook zijn voorgelegd aan de Hoge Raad, komt het totaal aan onherroepelijke ontnemingsvorderingen uit op €27.463.899, wat overeenkomt met 44% van het totale bedrag dat oorspronkelijk door de officieren van justitie in eerste aanleg was geëist.

Wanneer we voor de afzonderlijke ontnemingszaken tegen de 102 veroordeelden de onherroepelijke ontnemingsvordering vergelijken met de oorspronkelijke eis van de officier van justitie in eerste aanleg, blijkt in 19 van de 102 zaken de uiteindelijke, onherroepelijke ontnemingsvordering gelijk te zijn aan wat de officier van justitie in eerste aanleg eiste, 82 keer is de uiteindelijke ontnemingsvordering lager en in slechts 1 geval valt de definitieve

vordering hoger uit dan de officier van justitie eiste (niet in de tabel zichtbaar).¹⁴⁴

De meeste redenen waarom een onherroepelijke vordering lager uitpakt dan het bedrag dat aan ontneming was geëist door de officier van justitie of de advocaat-generaal, zijn in te delen in drie categorieën: 1) het gerechtscollege komt tot een lager wederrechtelijk verkregen voordeel, bijvoorbeeld omdat het minder drugstransporten meeneemt in zijn berekening dan de officier van justitie of advocaat-generaal; 2) het gerechtscollege oordeelt dat er sprake is van een overschrijding van de 'redelijke termijn' waarbinnen de ontnemingszaak zijn beslag had moeten krijgen, waarmee de procedure in strijd is met artikel 6, eerste lid van het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden (EVRM), wat vaak tot een korting van het op te leggen bedrag leidt; of 3) het gerechtscollege schat de betalingscapaciteit van de veroordeelde lager in.

7.2.3 De executie: de afdoening en betaling van de ontnemingsvordering

Nadat zowel de veroordeling in de strafzaak als de uitspraak in de ontnemingszaak onherroepelijk zijn geworden, wordt de ontnemingsvordering ter executie (uitvoering) aan het CJIB overgedragen. Zeker wanneer in beide zaken in hoger beroep wordt gegaan en eventueel de gang naar de Hoge Raad wordt gemaakt, kan het vanaf de strafzaak in eerste aanleg jarenlang duren voordat de ontnemingsvordering onherroepelijk is.

Tabel 4 geeft weer hoe de 102 onherroepelijke ontnemingsvorderingen uiteindelijk worden afgedaan. We kijken eerst naar de hoogte van de ontnemingsvordering. De gemiddelde onherroepelijke ontnemingsvordering tegen de 102 veroordeelden bedraagt €269.254, waarbij de kleinste vordering minder dan €100 bedraagt en de hoogste meer dan €6.000.000 (niet in de tabel zichtbaar). De hoogte van de vorderingen is echter zeer scheef verdeeld; er zijn veel relatief kleinere vorderingen en maar een klein aantal grote vorderingen. De helft van de 102 ontnemingsvorderingen is kleiner dan €35.000 (de mediaan) en minder dan een kwart van de vorderingen ligt boven de €100.000.

Van de €27.463.899 die bij de 102 veroordeelden aan onherroepelijke vordering is opgelegd, wordt uiteindelijk €10.760.282 (39%) als afgedaan beschouwd. Kijken we naar aantallen vorderingen, dan zien we dat 66 van de 102 ontnemingsvorderingen op het peilmoment (september 2011) als afgedaan worden beschouwd, 36 gelden als 'open' (niet in de tabel zichtbaar). Er

¹⁴⁴ Opvallend is dat bij de zaken waarbij in hoger beroep wordt gegaan (maar de zaak uiteindelijk niet aan de Hoge Raad wordt voorgelegd) (dat is de rij 'RB+GH' in de tabel (29 zaken)), de advocaat-generaal klaarblijkelijk in een aantal zaken een lagere ontneming vraagt dan door de rechtbank in eerste instantie is opgelegd; het totaalbedrag aan vorderingen van de advocaat-generaal in deze zaken ligt op € 12.099.736, terwijl de rechter in eerste aanleg tot een totaal aan opgelegde ontnemingsmaatregelen kwam van € 17.183.864. Het verschil tussen beide bedragen wordt echter in belangrijke mate bepaald door één zeer grote zaak, waarbij door de rechtbank een ontnemingsvordering van ruim € 12.000.000 is opgelegd maar de advocaat-generaal in hoger beroep 'slechts' een bedrag van ruim € 6.000.000 vordert.

zijn verschillende gronden op basis waarvan een ontnemingsvordering als afgedaan beschouwd kan worden:¹⁴⁵

- Betalingen van het volledige bedrag – 52 van de 102 zaken.
- Het ondergaan van vervangende hechtenis (mogelijk bij ontnemingsvorderingen die voor 1 september 2003 zijn opgelegd en die op die datum onherroepelijk waren) – 8 zaken.
- Overlijden van de veroordeelde – 2 zaken.
- Vermindering/kwijtschelding op basis van artikel 577b Sv – 3 zaken.¹⁴⁶
- Aard van de afdoening onbekend – 1 zaak.

Tabel 4 Ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel bij 102 veroordeelden uit de eerste drie rondes van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit: ontnemingsvordering, afdoening en betaling

	Onherroepelijke vordering	Bedrag dat als afgedaan is beschouwd (betaling en anderszins)	Bedrag dat is betaald	Aantal volledig betaalde vorderingen
Rechtsgang*				
Alleen RB (N=39)	2.185.719	1.355.008 62%	733.302 34%	22 56%
RB+GH (N=29)	8.649.631	1.947.363 23%	1.652.471 19%	15 52%
RB+GH+HR (N=34)	16.628.549	7.457.911 45%	7.071.740 43%	15 44%
Totaal (N=102)	27.463.899	10.760.282 39%	9.457.512 34%	52 51%

* RB = rechtbank (eerste aanleg), GH = gerechtshof (hoger beroep), HR = Hoge Raad (cassatie)

Bron: Gerechten, CJIB/bewerking WODC

Betaling is dus één van de gronden op basis waarvan een ontnemingsvordering als afgedaan kan worden beschouwd. Hoewel zoals gezegd €10.760.282 van het totaal aan opgelegde ontnemingen als afgedaan is gekenmerkt, is het bedrag dat daadwerkelijk is betaald dan ook lager: €9.457.512, oftewel 34% van de €27.463.899 die bij de 102 veroordeelden in totaal aan ontneming is opgelegd.

Van het totale *ontnemingsbedrag* bij de 102 veroordeelden is op het peilmoment (september 2011) dus 34% betaald. Kijken we naar het *aantal ontnemingsvorderingen* dat volledig is betaald (laatste kolom), dan zien we dat 51% van de vorderingen volledig is geïncasseerd. Het verschil tussen beide percentages wordt veroorzaakt door het feit dat grotere ontnemingsvorderingen relatief slechter worden betaald dan kleinere vorderingen. Dit komt duidelijk naar voren wanneer we de ontnemingsvorderingen tegen de 102 veroordeelden op basis van de hoogte van de vordering verdelen over vier categorieën.

¹⁴⁵ Vervangende hechtenis, overlijden en vermindering/kwijtschelding op basis van art. 577b Sv kunnen samen gaan met een gedeeltelijke betaling van de vordering.

¹⁴⁶ De veroordeelde of het Openbaar Ministerie kunnen op grond van het genoemde artikel een verzoek om vermindering of kwijtschelding van het ontnemingsbedrag indienen wanneer sprake is van betalingsonmacht.

- Het deel van het totale vorderingsbedrag dat daadwerkelijk wordt terugbetaald ligt voor de ontnemingsvorderingen tot en met €15.000 (28 vorderingen) op 80%.
- Het deel van het totale vorderingsbedrag dat daadwerkelijk wordt terugbetaald ligt voor de ontnemingsvorderingen in de categorie €15.000-€35.000 (24 vorderingen) op 72%.
- Het deel van het totale vorderingsbedrag dat daadwerkelijk wordt terugbetaald ligt voor de ontnemingsvorderingen in de categorie €35.000-€100.000 (25 vorderingen) op 50%.
- Het deel van het totale vorderingsbedrag dat daadwerkelijk wordt terugbetaald ligt voor de ontnemingsvorderingen van boven de €100.000 (25 vorderingen) op 32%.

Van de 102 ontnemingsvorderingen die wij hebben bekeken, waren er op het peilmoment (het moment waarop het CJIB de gegevens aan zijn systemen heeft onttrokken, september 2011) zoals gezegd nog 36 ‘open’, dat wil zeggen dat de incasso van deze vorderingen op dat moment nog steeds gaande was.¹⁴⁷ Delen we de zaken in op grond van de duur van de incassoperiode, gemeten als het verschil tussen het peilmoment en de datum waarop de zaak instroomde bij het CJIB, dan zien we het volgende.

- Voor alle 102 ontnemingszaken tezamen geldt zoals gezegd dat op het peilmoment 34% van het totale vorderingsbedrag is betaald.
- Voor de zaken van 3 jaar en ouder (89 zaken) ligt dat op 32%.
- Voor vorderingen van 5 jaar en ouder (78 zaken) ligt het op 34%.
- Voor ontnemingsvorderingen van 10 jaar en ouder (39 zaken) ligt het op 51%.

Pas bij vorderingen met een incassoperiode van tenminste 10 jaar ligt het incassopercentage dus hoger. Maar ook hier geldt dat de uitkomsten gevoelig zijn voor uitschieters (wat ook de reden kan zijn dat het percentage bij zaken van 3 jaar en ouder iets lager ligt dan bij alle vorderingen tezamen).

Zoals gezegd betreft de groep van 102 veroordeelden waarschijnlijk geen representatieve steekproef uit alle ontnemingszaken, althans de groep is niet geselecteerd met het doel om een representatief beeld van alle ontnemingszaken te geven. De resultaten die we tot dusver hebben gepresenteerd, wijken op hoofdlijnen echter niet heel sterk af van de uitkomsten van andere bronnen. Zo noemt het CJIB in zijn jaarbericht 2009 enkele afdoeningspercentages. Voor ontnemingen onder de €10.000 lag het afdoeningspercentage op 63% en voor ontnemingen van €10.000 tot €100.000 op 43% (CJIB, 2010, p. 35). Aangezien het om *afdoeningspercentages* gaat, zijn hierin ook niet-financiële afdoeningen opgenomen. Een andere bron is een onderzoek naar

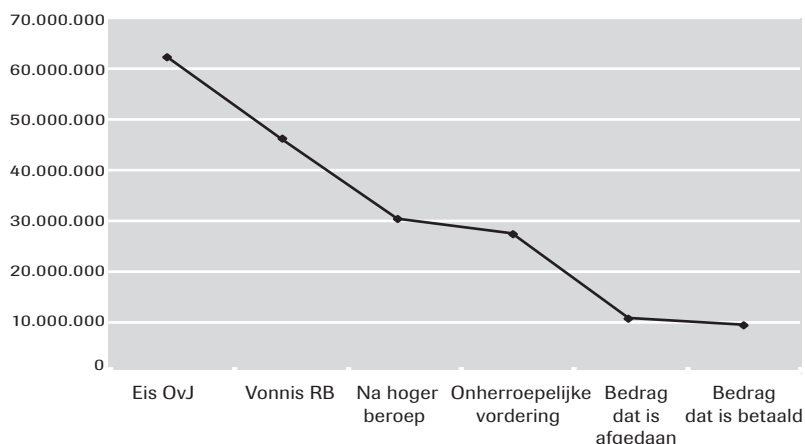
¹⁴⁷ Dit betekent natuurlijk niet dat in alle openstaande gevallen ook daadwerkelijk nog betalingen zullen worden gedaan.

de eerste zes jaar van de werking van de 'pluk-ze wetgeving'. Daaruit kwam naar voren dat in de periode 1993-1999 voor ruim 70 miljoen gulden aan ontnemingsvorderingen was opgelegd en dat 20 miljoen gulden daadwerkelijk werd ontnomen, wat neerkomt op 29% (Meloën et al., 2003, p. 13). Ook uit cijfers voor ontnemingen in het Verenigd Koninkrijk komt een beeld naar voren dat op hoofdlijnen overeenkomt. In het rapport van de *Home Office* valt te lezen dat in het fiscale jaar 2006/2007 146,3 miljoen pond aan ontnemingen is opgelegd en dat 55,6 miljoen pond daadwerkelijk werd achterhaald, oftewel 38%. In hetzelfde rapport werd bovendien, evenals dus uit onze cijfers en uit het jaarbericht van het CJIB naar voren kwam, een samenhang geconstateerd tussen de hoogte van de vordering en het incassopercentage (Home Office, 2009).

7.2.4 Totaalbeeld: van eis tot betaling van de ontnemingsvordering

In figuur 2 zijn de gegevens uit tabel 3 en 4 gecombineerd. We zien daar het totale bedrag dat als ontnemingsvordering door de officieren van justitie in eerste aanleg werd geëist, €62.440.188, dat vervolgens via de opgelegde ontnemingsvorderingen door de rechtbank en eventueel de gang naar het gerechtshof en de Hoge Raad terugloopt tot een totaalbedrag aan onherroepelijke ontnemingsvorderingen van €27.463.899, waarvan uiteindelijk (althans tot en met het peilmoment) €9.457.512 wordt betaald.

Figuur 2 **Ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel bij 102 veroordeelden uit de eerste drie rondes van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit: ontnemingsvordering in verschillende fases van de rechtsgang, afdoening en betaling**

Illustratie aan de hand van het casusmateriaal

In box 1 zijn, ter illustratie van het proces dat doorlopen wordt vanaf de eis van de officier van justitie tot en met de betaling, enkele concrete casussen opgenomen. Zij zijn vrij willekeurig gekozen. Wel is bij de selectie van casussen gelet op: de aanwezigheid van zowel casussen waarin de ontnemingsvordering (grotendeels) is betaald als ontnemingsvorderingen die (grotendeels) (nog) niet zijn betaald; een zekere spreiding naar hoogte van het ontnemingsbedrag; en de beschikbaarheid van achtergrondinformatie over de zaak en over de gerechtelijke uitspraak. De bedragen zijn, om herkenning zoveel als mogelijk te voorkomen, licht veranderd.

Box 1 Voorbeelden van ontnemingszaken tegen 102 veroordeelden uit de eerste drie rondes van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit

- Tegen H, een leidend figuur binnen een crimineel samenwerkingsverband dat in cocaïne handelt, eist de officier van justitie een ontnemingsvordering van bijna €6.000.000. De rechtbank legt een nog iets hogere vordering op; €6.050.000. In hoger beroep vordert de advocaat-generaal dat dat bedrag wordt gehandhaafd. Het hof legt echter een ontneming op van minder dan €4.000.000. Ongeveer 3,5 jaar nadat deze vordering ter incasso aan het CJIB is overgedragen, is €25.000 betaald (één van de onderzochte casussen).
- A fungeerde als koerier/chauffeur binnen een drugsorganisatie. Zowel door de rechter in eerste aanleg als in hoger beroep wordt hem een ontnemingsvordering van €15.000 opgelegd. De officier van justitie (in eerste aanleg) en de advocaat-generaal (hoger beroep) hadden een ontneming van €25.000 geëist. Vervolgens wordt een betalingsregeling overeengekomen van €50 per maand. Vanwege de financiële positie van de veroordeelde en vanwege het feit dat hij wederom in detentie zat, is zijn moeder steeds de betalingsregeling nagekomen. Op enig moment dient de moeder van A een verzoek om vermindering in. De financiële positie van F is inmiddels verbeterd doordat hij betaald werk heeft, maar door hoge schulden is er weinig ruimte voor betaling door de veroordeelde. Vanwege deze omstandigheden en vanwege feit dat de ontnemingsbeslissing al zeven jaar geleden onherroepelijk is geworden, wordt de veroordeelde €5.000 kwijtscholden. De resterende €10.000 is betaald (één van de onderzochte casussen).
- Z was als leverancier betrokken bij een drugsnetwerk. De officier van justitie eist dat een bedrag van €1.800.000 wordt ontnomen. De rechtbank legt hem een ontnemingsvordering op van €110.000. Zowel de officier van justitie als Z gaan daartegen in hoger beroep. De advocaat-generaal vordert in hoger beroep dat de veroordeelde €310.000 betaalt. Het hof komt uiteindelijk tot een op te leggen vordering van €90.000. Het verschil tussen het oordeel van de lagere en de hogere rechter is

onder meer het gevolg van het feit dat het hof in tegenstelling tot de rechtbank twee drugstransporten waarvan Z in zijn strafzaak is vrijgesproken niet meeneemt bij de berekening van het wederrechtelijk verkregen voordeel*. Z heeft het volledige bedrag van €90.000 voldaan (één van de onderzochte casussen).

- De ontnemingsvordering tegen G heeft betrekking op handel in cocaïne en weed en op fraude. Hij speelde een leidinggevende rol binnen het desbetreffende criminele samenwerkingsverband. De rechtbank legt hem conform de eis van de officier van justitie een ontnemingsvordering op van €750.000. G gaat daartegen in hoger beroep. De advocaat-generaal schat het wederrechtelijk verkregen voordeel op meer dan €810.000 en eist dat de door de rechtbank opgelegde vordering van €750.000 gehandhaafd blijft. Het gerechtshof schat het wederrechtelijk verkregen voordeel echter aanzienlijk lager in; €550.000. Vanwege de beperkte draagkracht van G, op basis waarvan het gerechtshof verwacht dat hij niet in staat zal zijn het genoemde bedrag te voldoen, wordt de vordering bovendien teruggebracht tot €130.000. Op het moment dat het WODC de gegevens verzamelt, de vordering van €130.000 ligt dan al meer dan 7 jaar ter incasso bij het CJIB, is de incasso bij G nog lopende en heeft hij minder dan €40.000 betaald (één van de onderzochte casussen).
- F maakte onderdeel uit van een in cocaïne handelend crimineel samenwerkingsverband. De rechtbank legt hem een ontnemingsvordering op die gelijk is aan de eis van de officier van justitie; bijna €2.000.000. In hoger beroep eist de advocaat-generaal dat het hof wederom dit bedrag aan ontnemingsvordering oplegt. Het gerechtshof acht het echter in tegenstelling tot de rechtbank niet aannemelijk dat F betrokken is geweest bij de financiering van twee partijen van in totaal honderden kilo's cocaïne. Het te ontnemen bedrag wordt daarom met bijna €1.800.000 verlaagd. Omdat volgens het hof ook de redelijke termijn waarbinnen een zaak moet plaatsvinden is overschreden, past het ook nog een korting van 1% toe, waarmee de ontnemingsvordering uitkomt op €180.000. Vervolgens wordt cassatie bij de Hoge Raad ingesteld, hetgeen resulteert in een onherroepelijke ontnemingsvordering van €175.000. Op het moment dat de gegevens bij het CJIB werden verzameld, 2,5 jaar nadat de zaak daar ter executie was binnengekomen, had F €30.000 betaald (één van de onderzochte casussen).**
- K en R zijn veroordeeld wegens merkenfraude. De officier van justitie eist in beide ontnemingszaken dat een bedrag van €350.000 wordt ontnomen. De rechtbank legt aan beide veroordeelden echter een ontnemingsvordering op van €140.000. Zowel K en R als de officier van justitie gaan in de respectievelijke ontnemingszaken in hoger beroep. De advocaat-generaal eist vervolgens een lagere ontnemingsvordering dan de officier van justitie in eerste aanleg, namelijk €250.000. Het hof gaat

daar echter niet in mee. Het hof schat het wederrechtelijk verkregen voordeel op €290.000. Omdat het na de start van het SFO echter meer dan 5 jaar heeft geduurd voordat de rechtbank uitspraak deed in de ontnemingszaak, is volgens het hof de redelijke termijn die artikel 6, eerste lid, EVRM voorschrijft overschreden en past het een korting toe van 10%. Vanwege de geringe financiële draagkracht van beide veroordeelden verlaagt het hof het door hen te betalen bedrag verder tot €80.000. Op het moment van de gegevensverzameling heeft R, de vordering tegen hem ligt dan bijna 5 jaar ter incasso bij het CJIB, iets meer dan €6.000 daadwerkelijk betaald. K heeft op het meetmoment – het CJIB heeft op dat moment zijn zaak bijna 4 jaar onder zich, €800 betaald (één van de onderzochte casussen).

- J maakt onderdeel uit van een crimineel samenwerkingsverband dat auto's steelt en deze vervolgens handelt. De officier van justitie eist dat een bedrag van €45.000 wordt ontnomen. De rechtbank komt echter tot een veel lagere ontnemingsvordering; €400. De rechtbank komt tot dat vonnis mede vanwege ontbrekende stukken in het dossier. Zo is onder meer het strafdossier niet in het dossier gevoegd, waardoor de rechtbank niet kan oordelen over voordeel dat is verkregen uit feiten waarvoor J niet is veroordeeld. De vordering van €400 is door J voldaan (één van de onderzochte casussen).
- Z is een centrale figuur binnen een samenwerkingsverband op het gebied van mensenhandel. De officier van justitie eist dat €500.000 wordt ontnomen. De rechtbank legt een ontnemingsvordering van €430.000 op. De advocaat-generaal komt in hoger beroep, mede door een toegepaste korting vanwege overschrijding van de redelijke termijn, tot een lagere eis; €365.000. Het hof stelt een aanzienlijk lager wederrechtelijk verkregen voordeel vast, €120.000, omdat het de verklaringen die aan de basis liggen van de berekening zoals die door de rechtbank zijn gevolgd niet consistent acht. Na een korting vanwege overschrijding van de redelijke termijn komt de ontnemingsvordering op €105.000, wat ook na cassatie bij de Hoge Raad gehandhaafd blijft. Z heeft het volledige bedrag betaald (één van de onderzochte casussen).

* Zoals gezegd kan ook voordeel worden ontnomen uit strafbare feiten waarvoor een persoon niet daadwerkelijk is veroordeeld; het bestaan van voldoende aanwijzingen dat hij ze heeft begaan volstaat (Punt, 2011, p. 36).

** We beschikken niet over het arrest van de Hoge Raad. Waarschijnlijk heeft de Hoge Raad echter een korting van € 5.000 toegepast vanwege een overschrijding van de redelijke termijn ná het arrest van het gerechtshof. In een overzichtsarrest inzake berechting binnen de redelijke termijn heeft de Hoge Raad bepaald dat hij oordeelt over overschrijdingen van die termijn als gevolg van het tijdsverloop ná de uitspraak waartegen cassatie is ingesteld. Het ontnemingsbedrag wordt in voorkomende gevallen gekort met maximaal € 5.000 (Hoge Raad, 18 juni 2008, LJN: BD2578).

7.3 Recapitulatie

In dit hoofdstuk stond het opsporen en het ontnemen van criminele inkomsten centraal.

Hoewel de financiële component in de loop der jaren meer nadruk heeft gekregen, is uit een aantal onderzoeken gebleken dat het financieel rechercheren nog niet de centrale plaats binnen het researchproces heeft die beleidsmatig wordt nagestreefd.

Criminele geldstromen laten zich natuurlijk een stuk lastiger in beeld brengen dan de geldstromen binnen reguliere ondernemingen. Toch laat ook misdaadgeld sporen na. Vier kenmerken van het criminele samenwerkingsverband of het criminele bedrijfsproces zijn van invloed op het al dan niet aantreffen van die sporen. Ten eerste is de persoon van de dader relevant. Individuele daders verschillen bijvoorbeeld van elkaar in de mate waarin zij zich bewust zijn van mogelijke aandacht van de autoriteiten en in de discipline om hun gedrag zoveel als mogelijk op die aandacht af te stellen. Ten tweede spelen de omvang en de logistiek van het criminele bedrijfsproces een rol; criminele activiteiten van een grotere omvang en van een complexere aard vergen eerder een vorm van administratie dan kleinschalige en meer eenvoudige activiteiten. Ten derde staan sommige criminele samenwerkingsverbanden in verband met reguliere bedrijven, wat de zichtbaarheid van de geldstromen kan vergroten. Ten vierde worden daders door onduidelijkheden of obstakels tijdens een criminele transactie soms min of meer gedwongen om meer openheid te betrachten dan ze eigenlijk zouden willen.

Worden er sporen van criminele geldstromen gevonden, dan zijn ook die, in de onderzochte casussen althans, vaak in vier soorten in te delen: 1) sporen in het reguliere betalingsverkeer, bijvoorbeeld via reguliere banken of money transfer-instellingen); 2) de boekhouding van andere reguliere bedrijven waarmee de daders in contact staan, zoals een leverancier van grondstoffen of apparatuur voor de productie van drugs of een boekhouding van een bedrijf van de daders zelf dat zij hebben gebruikt om een legale geldstroom te fingeren (witwassen); 3) de 'criminele' boekhouding, dat wil zeggen de verslaglegging van bijvoorbeeld in- en verkopen van drugs; en 4) tapverslagen en verklaringen van slachtoffers en verdachten.

Voor 102 veroordeelden uit de eerste drie rondes van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit is in beeld gebracht hoe de rechtsgang én de afdoening van een ontnemingsvordering zich hebben ontwikkeld. Omdat zowel tegen de uitspraak in de strafzaak als tegen de uitspraak in de ontnemingszaak in hoger beroep kan worden gegaan (en daarna eventueel cassatie kan worden ingesteld bij de Hoge Raad), en de daadwerkelijke uitvoering van de ontnemingsmaatregel (en dus de betalingsverplichting) pas begint als beide uitspraken onherroepelijk zijn, kan het vanaf de strafzaak jarenlang duren voordat die uitvoering begint. De ontnemingsmaatregel is overigens maar één manier waarop daders financieel kunnen worden geraakt. Andere instrumen-

ten via welke geld kan worden 'afgepakt', zoals schikkingen, geldboetes, schadevergoedingen of vorderingen van de fiscus, zijn buiten beschouwing gebleven.

Het totale bedrag aan ontnemingsvorderingen dat door de officieren van justitie tegen de 102 veroordeelden is geëist, bedraagt €62.440.188. De rechtbank legt echter maar €46.353.192 aan vorderingen op. Na hoger beroep blijft daar nog €30.471.637 van over (inclusief de vorderingen waarbij geen hoger beroep heeft gediend). Nadat uiteindelijk 34 zaken ook zijn voorgelegd aan de Hoge Raad, komt het totaal aan onherroepelijke ontnemingsvorderingen uit op €27.463.899, wat overeenkomt met 44% van het totale bedrag dat oorspronkelijk door de officieren van justitie in eerste aanleg was geëist.

De meeste redenen waarom een onherroepelijke vordering lager uitpakt dan het bedrag dat aan ontneming was geëist door de officier van justitie of de advocaat-generaal, zijn in te delen in drie categorieën: 1) het gerechtscollege komt tot een lager wederrechtelijk verkregen voordeel, bijvoorbeeld omdat het minder drugstransporten meeneemt in zijn berekening dan de officier van justitie of advocaat-generaal; 2) het gerechtscollege oordeelt dat er sprake is van een overschrijding van de 'redelijke termijn' waarbinnen de ontnemingszaak zijn beslag had moeten krijgen, waarmee de procedure in strijd is met artikel 6, eerste lid EVRM, wat vaak tot een korting van het op te leggen bedrag leidt; of 3) het gerechtscollege schat de betalingscapaciteit van de veroordeelde lager in.

Van de €27.463.899 die bij de 102 veroordeelden aan onherroepelijke vordering is opgelegd, is op het peilmoment (september 2011) 34% daadwerkelijk betaald. Een flink deel van de vorderingen is echter nog lopende. Lagere vorderingen worden in grotere mate terugbetaald dan hogere vorderingen.

De uitkomsten gelden voor de onderzochte casussen en kunnen niet worden gegeneraliseerd naar alle ontnemingszaken. Op hoofdlijnen wijken de uitkomsten echter niet heel sterk af van de resultaten van enkele andere bronnen.

8 Schade van georganiseerde misdaad

In onze aandachtspuntenlijst (zie bijlage 2) wordt onder 4.3 het onderwerp 'schade' vermeld. De bedoeling hiervan is dat wij bij het analyseren van de zaken op basis van de opsporingsdossiers tijd en ruimte reserveren voor de aard en de omvang van de materiële en immateriële schade die teweeg is gebracht. Het lijkt op het eerste gezicht heel gemakkelijk om informatie uit het dossier te halen die een indruk geeft van de schadelijke gevolgen van de concrete zaken. Maar dat blijkt in de praktijk anders te liggen. Categorie 4.3 is één van de minst ingevulde onderdelen van de zaaksbeschrijvingen. Het blijkt heel moeilijk om de schadelijke gevolgen te beschrijven, laat staan te becijferen. Wat zijn bijvoorbeeld de schadelijke gevolgen van mensensmokkel of van ondergronds bankieren? Om het nog gecompliceerder te maken: wat betekent 'schade' eigenlijk? Ook wetenschappers breken zich het hoofd over deze vragen. Het blijkt heel moeilijk te zijn om de schade van georganiseerde criminaliteit te operationaliseren en vast te stellen (Tusikov, 2012). Toch wordt de vraag naar de omvang van de schade vaak gesteld, omdat het bij het stellen van opsporingsprioriteiten voor de hand ligt dat zaken met de hoogste schadeposten bij voorrang moeten worden aangepakt. Maar welke aanknopingspunten zijn er eigenlijk om die schade te beoordelen? Opvallend is dat veel wetenschappers het niet wagen om conceptuele duidelijkheid te verschaffen. Hoewel iedereen intuïtief wel aanvoelt dat het teweegbrengen van grote schade een belangrijk kenmerk is van georganiseerde criminaliteit, wordt het in veel definities van georganiseerde misdaad niet genoemd. Meestal wordt gerefereerd aan de wijze waarop daders hun criminele activiteiten organiseren en aan de bereidheid geweld toe te passen om het plegen van deze activiteiten te vergemakkelijken of te verhullen. Finckenaueer bijvoorbeeld concludeert op grond van een analyse van veel gangbare definities van georganiseerde criminaliteit:

'What is essential to the definition of organized crime is the ability to use, and the reputation for use of violence or the threat of violence to facilitate criminal activities, and in certain instances to gain or maintain monopoly control of particular criminal markets' (Finckenaueer, 2005, p. 81)

Impliciet wordt in deze karakterisering van georganiseerde misdaad gerefereerd aan ernstige schade, en zo bevatten ook andere definities impliciete verwijzingen naar de omvang van de schade. In de definitie van georganiseerde misdaad die wij in navolging van de onderzoeksgroep Fijnaut gebruiken, wordt expliciet tot uitdrukking gebracht dat het teweegbrengen van grote schade een onderscheidend kenmerk is van georganiseerde criminaliteit. Volgens deze definitie is er, naast enkele andere elementen, sprake van georganiseerde misdaad als er door een samenwerkingsverband systema-

tisch misdrijven worden gepleegd met *ernstige* gevolgen voor de samenleving (PEO, Bijlage VII, 1996, p. 38-39).¹⁴⁸

De vraag is dan wel wat deze ernstige of schadelijke gevolgen precies inhouden. Op basis van het casusmateriaal maken wij in dit hoofdstuk een onderscheid tussen drie dimensies van het begrip schade (Dorn & Van de Bunt, 2009).¹⁴⁹ De eerste dimensie is op grond van de casuïstiek het gemakkelijkst te beantwoorden. Het betreft *hurts to victims*, de concreet aanwijsbare schade die aan concrete slachtoffers wordt toegebracht. Onder slachtoffers worden niet alleen individuele personen begrepen, maar ook instanties en bedrijven die directe, nadelige gevolgen ondervinden van georganiseerde misdaad.

Daarnaast wordt een tweede dimensie van schade onderscheiden en beschreven. Het betreffen de zogeheten *systemic effects* van georganiseerde misdaad. Dit is de schadelijke werking van georganiseerde criminaliteit op 'systemen', zoals een verstoorde marktwerking in bijvoorbeeld de vastgoedsector, de aantasting van de reputatie van Schiphol als veilige luchthaven of het verlies van vertrouwen in het handelsverkeer. Deze dimensie belicht de negatieve, ondermijnende effecten van georganiseerde misdaad.

De derde dimensie van schade heeft betrekking op een specifiek kenmerk van georganiseerde misdaad, namelijk zijn vermogen om zich betrekkelijk effectief af te schermen van politie, justitie en andere sociale controle-instellingen. Het gaat hier om het uitschakelen of neutraliseren van de effectiviteit van de sociale controle, door bijvoorbeeld het corrumperen van politie- en justitiefunctionarissen of het bedreigen van getuigen, waardoor plegers van georganiseerde criminaliteit een aureool van onaantastbaarheid kunnen krijgen.

In de volgende drie paragrafen wordt met behulp van de casuïstiek concreet inhoud gegeven aan deze drie schadedimensies.

8.1 Nadeel toegebracht aan slachtoffers

Georganiseerde misdaad brengt allerlei soorten nadelen teweeg bij concrete slachtoffers. Vaak wordt hierbij dan meteen gedacht aan de gevolgen van ernstig fysiek geweld tegen mededaders en tegenover derden, variërend van slachtoffers tot toevallige getuigen. In hoofdstuk 2 is er al op gewezen dat in circa de helft van de 150 monitorzaken sprake is van geweldsuitingen. Die

¹⁴⁸ Gegeven de onmogelijkheid om de ernst van alle gevolgen valide en met precisie objectief vast te stellen, wordt de ernst daarbij voor een belangrijk deel op subjectieve wijze ingeschat.

¹⁴⁹ Dubourg en Richard hanteren een kwantificerende methode. Zij hebben verschillende soorten kosten van georganiseerde criminaliteit in geld uitgedrukt (Dubourg & Prichard, 2009). In het dreigingsbeeld van de Engelse Serious Organised Crime Agency (SOCA) wordt een raamwerk gepresenteerd waarin onderscheid wordt gemaakt zowel tussen soorten schade als tussen het niveau waarop schade zich voor kan doen (SOCA, 2009). Er worden vijf soorten schade beschreven: fysieke schade, sociale schade, schade aan het milieu, economische schade en structurele schade. Wat betreft het niveau wordt gesteld dat deze vijf soorten schade op individuen of concrete, lokale situaties kunnen uitwerken, maar ook op gemeenschapsniveau (sector, buurt) en op macroniveau (land, internationale gemeenschap).

zijn vooral gericht tegen mededaders en/of handelspartners. Geweld tegen derden komt minder vaak voor. Bij sommige typen misdrijven (afpersing, vrouwenhandel) is het toepassen van geweld tegen slachtoffers of het dreigen ermee een intrinsiek onderdeel van de *modus operandi*. De dossiers verschaffen niet altijd duidelijkheid over het lichamelijk of psychisch letsel dat hierdoor wordt toegebracht. Maar in enkele afpersings- en mensenhandelzaken komen de verwondingen van de slachtoffers schrijnend aan het licht. In een afpersingszaak blijken tenminste twee slachtoffers hun zelfvertrouwen na maandenlange intimidaties geheel te zijn verloren en vertonen zij neurotische trekken (casus 121). Ook in enkele mensenhandelzaken laat de mensonterende behandeling van de slachtoffers sporen na. Soms leidt dat zelfs tot opname in een psychiatrische kliniek of een zelfmoordpoging (casus 10b en 33). Soms geeft een dossier een indringend beeld van het verdriet van de slachtoffers. Een voorbeeld hiervan is het effect van een opmerking van een verbalisant tijdens een verhoor van een slachtoffer in een mensenhandelzaak (casus 125). Eén van de slachtoffers, die in de veronderstelling verkeerde dat zij samen met de verdachte spaarde voor een goede toekomst, begint zo onbedaarlijk te huilen als zij hoort dat de verdachte meerdere vrouwen voor zich heeft werken en dat het gespaarde geld in rook is opgegaan, dat de verbalisant het verhoor moet staken.

De *modus operandi* van de meeste misdrijven (fraude, drugshandel, witwassen, ondergronds bankieren en mensensmokkel) brengt niet in deze ernstige mate psychisch of lichamelijk letsel teweeg. Toch vallen er ook bij deze misdrijven soms slachtoffers, bijvoorbeeld door zorgeloos of ondeskundig handelen. Het meest schokkende voorval is de dood van 58 personen tijdens een mensensmokkeloperatie (casus 82). Zij kwamen door verstikking om het leven in de vrachtauto die hen naar Engeland zou brengen. Ook in enkele andere zaken doen zich dodelijke ongelukken voor: de (mogelijke) dood van een bolletjesslikker (casus 96); en zware verwondingen bij twee personen door onoordeelkundig handelen in een xtc-laboratorium (casus 105).

Veel duidelijker dan het fysiek of psychisch letsel komt het *financieel nadeel* in beeld dat aan slachtoffers wordt toegebracht. Onder slachtoffers kunnen in dit verband zowel natuurlijke als rechtspersonen worden begrepen. Bij een aantal vormen van georganiseerde criminaliteit kunnen de schadelijke gevolgen van de georganiseerde criminaliteit nauwkeurig becijferd worden. Vooral in enkele financieel-economische misdrijven uit ons casusmateriaal wordt de ondervonden financiële schade duidelijk.

Bij belastingmisdrijven bijvoorbeeld kan het nadeel van de overheid in concrete bedragen worden uitgedrukt. Afhankelijk van het type misdrijf kan dit zelfs heel nauwkeurig. Indien de fiscus ten onrechte geld heeft uitgekeerd of niet heeft ontvangen, zoals bij belastingfraude (btw of anderszins) (casus 104), of wanneer accijnzen zijn ontdoken, zoals bij sigarettensmokkel (casus 69 en 103), kan meer of minder precies de teweeggebrachte schade worden berekend.

Ook bij horizontale fraude wordt de precieze omvang van de schade – soms pijnlijk – duidelijk.¹⁵⁰ In casus 142 worden obligaties verkocht aan beleggers ten behoeve van vastgoedprojecten in Turkije. Aan de kopers van de obligaties wordt voorgespiegeld dat er een rendement wordt uitgekeerd van 12,8%. De binnengekomen gelden worden echter niet belegd in vastgoed, maar zijn voor het grootste gedeelte door de daders weggesluisd. Er zijn circa 270 personen slachtoffer geworden van deze fraude. Zij hebben in totaal een bedrag van €19.500.000 gestort op de bankrekening van de daders. Het profijt van de daders is niet geheel gelijk aan de schade van de slachtoffers; de daders hebben de beleggers in de eerste maanden rente-uitkeringen gegeven, ten bedrage van in totaal ongeveer €3.000.000, om hen in de waan te brengen dat alles eerlijk verliep. De slachtoffers zijn bijna uitsluitend particuliere beleggers. We noemen hieronder voor drie van hen de financiële schade die werd geleden.

Belegger 1 legde ruim €100.000 in. Het gaat om een muzikant met een arbeidsongeschiktheidsuitkering. De belegging was bedoeld als pensioen-voorziening.

Belegger 2 participeerde met ruim €50.000. Hij wilde met de opbrengsten een huis kopen; dit gaat nu niet meer door.

Belegger 3 deed mee met een inleg van €1.250.000. Hij had lange tijd als ondernemer gewerkt en wilde de winst uit zijn zaken winstgevend beleggen (casus 142).

Het laat zich niet moeilijk raden dat er door de beleggers naast puur financieel nadeel ook nog anderszins schade is geleden of nadeel is ondervonden. Toekomstplannen zijn mogelijk in duigen gevallen of de slachtoffers hebben hun vertrouwen in het financiële handelsverkeer volledig verloren. Maar hoe groot deze schade is valt onmogelijk te overzien, laat staan te becijferen. Niet alleen bij financieel-economische misdrijven maar ook bij enkele traditionele typen van georganiseerde misdaad, zoals afpersing en mensenhandel, kan de omvang van de financiële schade of gederfde inkomsten soms vrij nauwkeurig in geld worden uitgedrukt.

Bij afpersing (casus 121) zijn de bedragen (min of meer) bekend. Bij mensenhandel (in dit geval seksuele uitbuiting) kan vaak een berekening worden gemaakt van de inkomsten die de slachtoffers van hun klanten kregen en de bedragen die zij zelf eraan overhielden. Soms kan met redelijke precisie worden aangegeven hoe veel geld het slachtoffer binnenbracht. In casus 125 geeft de dader 'zijn' vrouwen de opdracht om per sms alle aantallen klanten en inkomsten te vermelden. Zo ontstaat een nauwkeurig beeld van de financiële omvang van de uitbuiting. Zoals gezegd zijn er in deze zaken echter

¹⁵⁰ Horizontale fraude vindt plaats tussen burgers onderling. Verticale fraude, zoals fraude met uitkeringen of subsidies, speelt zich af tussen burgers en overheid.

(veel) meer schadelijke gevolgen voor slachtoffers dan in cijfers of euro's uitgedrukt kan worden.

8.2 Systeemeffecten

Naast de zojuist gegeven voorbeelden van direct aanwijsbare schade aan concrete personen of instellingen zijn er in het zaaksbestand ook zaken waarin de schade niet direct zichtbaar is. Sterker nog, in sommige gevallen lijkt de georganiseerde criminaliteit zelfs een functie te vervullen door te voorzien in goederen (drugs bijvoorbeeld) waar vraag naar is. In eerdere rapportages van deze monitor is de georganiseerde criminaliteit in Nederland gekarakteriseerd als 'transitcriminaliteit' (bijvoorbeeld Kleemans et al., 2002, p. 139-141). Plegers van georganiseerde criminaliteit bedrijven vooral internationale handel en Nederland functioneert daarbij als productieland, doorvoerland of bestemmingsland. In deze gevallen gaat het bijvoorbeeld om smokkel van verboden waar, zoals drugs, wapens en gestolen auto's, en om smokkel van mensen (mensensmokkel). Ook bij sommige vormen van fraude is het internationale aspect duidelijk aanwezig, zoals bij het ontduiken van accijnzen (op onder meer sigaretten) of fraude met btw-regelingen.

In verreweg de meeste gevallen kunnen geen systeem- of macro-effecten worden gerelateerd aan individuele zaken. Maar de optelsom van verschillende zaken kan wel bijdragen aan dergelijke effecten. Zo heeft de Europese Commissie in 2007 het onderzoeksbureau Reckon gevraagd om de omvang van btw-fraude binnen de Europese Unie te ramen. Een vorm van btw-fraude is de zogenoemde *btw-carrousel*. In een *btw-carrousel* wordt door daders geld verdiend door in een handelsketen geen btw af te dragen maar deze wel terug te vragen. De daders brengen een geld- en factuurstroom op gang die een internationale handel suggereert. Feitelijk dient die stroom echter vooral om claims voor teruggave van btw te onderbouwen – btw die in werkelijkheid nooit is betaald. Het onderzoeksbureau kwam uit op een fraudebedrag van bijna €107 miljard voor alleen het jaar 2006 (Reckon, 2009, in Algemene Rekenkamer, 2012).¹⁵¹ Zeker voor sommige landen lag de geraamde schade op een erg hoog niveau, zoals de bijna €27 miljard voor het Verenigd Koninkrijk. Bedragen van een dergelijke omvang zijn van betekenis voor de schatkist.

Een ander voorbeeld is het effect dat wordt gesorteerd door mensensmokkelorganisaties. Mensensmokkelorganisaties bewerkstelligen de komst van illegale immigranten naar West-Europa. In het zaaksbestand zijn enkele voorbeelden van organisaties die afzonderlijk in staat waren honderden personen illegaal het land binnen te smokkelen (onder meer casus 9 en 111). Dit kan belasting van asielprocedures en opvangvoorzieningen en vergroting van de

¹⁵¹ Het genoemde bedrag omvat alle vormen van btw-fraude, waaronder fraude via een *btw-carrousel*. Welk aandeel *carrouselfraude* binnen het totale bedrag heeft, is niet bekend.

problematiek rondom illegalen als systeemeffecten sorteren. Hoewel schadelijke maatschappelijke gevolgen niet toegeschreven kunnen worden aan individuele zaken, worden in rechterlijke vonnissen wel duidelijke relaties gelegd tussen concrete gevallen en generieke effecten. In één van de casussen spreekt de rechter zich uit over de maatschappelijke gevolgen van mensen-smokkel.

De rechter stelt dat door het smokkelen van personen wordt bijgedragen aan de ontwrichting van de internationale rechtsorde, met name met betrekking tot internationale afspraken betreffende de bescherming van vluchtelingen en de doorwerking daarvan in de nationale rechtsorde. Het is een systematische ondergraving van het mede daarop gebaseerde asielbeleid. De algemene bereidheid tot het opnemen van asielzoekers wordt door dergelijk handelen negatief beïnvloed (casus 53).

Het doorgaans ontbreken van aantoonbare relaties tussen misdrijf en schade wordt in de rechtspraktijk opgelost door middel van het gebruik van vaste formules om de schade van georganiseerde criminaliteit te beschrijven. In het geval van drugshandel bijvoorbeeld is een veelgebruikte rechterlijke redenering:

‘Verdovende middelen zoals cocaïne zijn niet alleen in hoge mate schadelijk voor de volksgezondheid, maar zij vormen ook een bedreiging voor de samenleving in het algemeen vanwege de criminaliteit en overlast die de handel in verdovende middelen veroorzaakt’ (casus 140).

Bij witwaszaken en omvangrijke fraudes worden in het requisitoir en het vonnis vergelijkbare algemene opmerkingen gemaakt over de impact van de zaak. Een voorbeeld uit een veroordelend vonnis:

‘Door gebruikmaking van dergelijke valse documenten wordt het vertrouwen in documenten met een bewijsbestemming ernstig geschaad. De integriteit van het financiële en economische verkeer valt of staat met het vertrouwen dat gesteld wordt en gesteld moet kunnen worden in financiële stukken (...). Dit vertrouwen is door het handelen van verdachte in ernstige mate aangetast’ (casus 136).

In deze gevallen worden de rechterlijke uitspraken niet onderbouwd met harde gegevens. De rechters nemen aan dat cocaïne schadelijk is voor de volksgezondheid en dat het gebruik van valse documenten het vertrouwen heeft aangetast in het handelsverkeer. Het kan ook niet anders. De rechter is geen empirisch onderzoeker en zelfs als hij het geweest was, zou hij geen verband kunnen leggen tussen specifieke misdrijven en generieke systeemeffecten. Dit geldt ook voor ons. Ook wij kunnen slechts in algemene bewoordin-

gen schrijven over de nadelige systeemeffecten van de georganiseerde criminaliteit uit ons zaaksbestand.

Hoe werken georganiseerde misdaadzaken in op 'systemen'? Hoe kan het optreden van systeemeffecten die door de misdrijven uit de monitorzaken worden teweeggebracht beredeneerd worden? Een belangrijk aanknopingspunt voor de beantwoording van deze vragen is de mate waarin de georganiseerde criminaliteit verweven is met maatschappelijke sectoren, buurten, bedrijven, et cetera. Opereren plegers van georganiseerde criminaliteit betrekkelijk geïsoleerd op afgescheiden markten of maken zij onderdeel uit van legale sectoren of markten?

Afzonderlijke markten of verweving?

Veel georganiseerde misdaad in Nederland heeft zoals gezegd betrekking op het verhandelen van verboden producten, vooral van drugs. Elk type drug heeft zo zijn eigen, afzonderlijke markt met eigen sociale netwerken. In een aantal drugszaken in ons zaaksbestand zijn de activiteiten op de drugsmarkt niet verweven met activiteiten op legale economische markten. Er is uiteraard wel een negatief systeemeffect van deze georganiseerde drugscriminaliteit op de volksgezondheid.

In een aantal gevallen is de georganiseerde criminaliteit wel verweven met legale markten of ingebed in bepaalde gemeenschappen of buurten. Eén van de zaken is een goed voorbeeld van verweving en inbedding.

De spil in het criminele samenwerkingsverband wordt gevormd door twee broers die er al jarenlang van worden verdacht dat zij vanuit land B cocaïne verhandelen naar Nederland. Zij zijn in B, een land met weinig bewoners en slechts één grote stad, bekende personen. Zij hebben relaties in de politiek, sponsors soms grote festiviteiten en hebben financiële belangen in onder meer een casino, autobedrijven, visverwerkende bedrijven en wisselkantoren. Hoewel (sommige van) dergelijke bedrijfsactiviteiten een zelfstandig bestaan zouden kunnen leiden (niet afhankelijk van drugsgelden), zijn zij verbonden met de drugsactiviteiten. De visverwerking en de wisselkantoren worden gebruikt om, respectievelijk, cocaïne te vervoeren en geldbedragen over te boeken (casus 128).

De omvangrijke illegale drugshandel uit het kleine land B heeft – naar alle waarschijnlijkheid – impact gehad op de economie aldaar. In Nederland wordt de hoofdverdachte veroordeeld tot een gevangenisstraf van tien jaar. Naast de gebruikelijke formule dat de verdachte heeft gehandeld in cocaïne, dat een gevaar vormt voor de volksgezondheid, wijdt de rechtbank een beschouwing aan het effect van de illegale activiteiten van de verdachte op de samenleving (land B) en constateert:

‘De door de verdachten veelal samen met anderen gepleegde misdrijven hebben een ernstig corrumperend effect op de samenleving.’

Door hun aanwezigheid op legale markten belemmeren de beide daders bovendien mogelijk legale ondernemers in hun ontplooiingsmogelijkheden. Wanneer drugsgelden worden ondergebracht in de ondernemingen van de daders, kan dat immers leiden tot (oneerlijke) concurrentie ten opzichte van legitieme ondernemers die op dezelfde markten actief zijn. Mogelijk leggen sommige bonafide ondernemers het in die ‘concurrentiestrijd’ af. Dit optreden van negatieve systeemeffecten zien we bijvoorbeeld in onderstaande zaak.

Er treedt een verstoring op in de zuivelmarkt omdat de daders illegaal geïmporteerde melkpoeder onder de marktprijs verkopen aan enkele zuivelbedrijven. Ten opzichte van andere zuivelbedrijven betekent dit oneerlijke concurrentie (casus 29).

In de eerder beschreven drugszaak stonden de verdachten met één been in de legale wereld van land B. De verweving of inbedding kan nog een stap verder gaan als er sprake is van versmelting tussen legaal en illegaal ondernemerschap. Hiervan is in enkele casussen sprake. Het betreffen daders die op enig moment de criminele *opportunities* die hun baan met zich meebrengt gaan benutten. De directeur van een financiële instelling bijvoorbeeld leert dat hij bij zakelijke deals ook zichzelf persoonlijk kan verrijken door het toepassen van relatief eenvoudige handelingen, of een notaris ziet dat hij zijn derdengeldenrekening ook kan gebruiken voor het in opdracht van anderen stallen van misdaadgeld (casus 143). Deze verdachten verrijken zichzelf persoonlijk in de hoedanigheid van hun functie. Zij wekken daarmee een valse schijn en misbruiken het vertrouwen dat in het maatschappelijk verkeer in hen als directeur of notaris wordt gesteld. De schade blijft niet beperkt tot het concreet aanwijsbaar financieel nadeel dat door crediteuren of de fiscus wordt geleden. Waarschijnlijk is er ook sprake van systeemeffecten. Een toonaangevende en frauderende actor in het vastgoed brengt de hele sector in diskrediet; fouten van individuele notarissen schenden het aanzien van het notariaat als geheel.

Deze criminaliteit gepleegd door ‘eigen’ mensen werkt ondermijnend, het is verzwakking van binnenuit. De schade van deze vorm van criminaliteit kan onmogelijk in exacte termen worden beschreven. Het gaat in de kern om zoiets ongrijpbaars als het verlies van maatschappelijk vertrouwen en vertrouwen in elkaar.

8.3 Het neutraliseren van sociale controle

Naast het directe leed dat het slachtoffer wordt toegebracht en de indirecte systeemeffecten van georganiseerde criminaliteit, is het neutraliseren of onschadelijk maken van sociale controle een *derde* dimensie van de schade die door georganiseerde misdaad wordt teweeggebracht. Een steeds terugkerend thema in de literatuur over georganiseerde misdaad is dat de plegers in staat zijn de sociale controle op hun illegale activiteiten te neutraliseren. Plegers van georganiseerde misdaad zijn in staat zich 'betrekkelijk effectief' af te schermen (Van de Bunt, 2009). Het is wat onze zaken betreft in elk geval *betrekkelijk*, omdat wij niet de beschikking over deze zaken zouden hebben gehad als de afscherming 100% zou zijn geweest. Alle monitorzaken hebben immers één ding met elkaar gemeen: de daders zijn tegen de lamp gelopen. Sociale controle is een breed begrip, dat betrekking heeft op opvoeding, religie, onderwijs, toezicht. Onze aandacht is gericht op deze laatste categorie van formele sociale controle. De controleurs die toezicht houden op regelnaleving kunnen worden aangemerkt als de 'poortwachters' van de samenleving. Zij controleren wie het land binnenkomt, wie wordt toegelaten tot vertrouwensberoepen, wie vergunningen krijgt om bedrijven te exploiteren, wie gerechtigd is om financiële transacties te sluiten, et cetera. Het gaat dus niet alleen om politiemensen en douaniers, maar ook om bijvoorbeeld notarissen, *compliance-officers* en accountants die iets of iemand moeten 'tegenhouden' wanneer regelovertredingen dreigen.

Er zijn landen waarin de georganiseerde misdaad de strijd met de formele sociale controle in zijn voordeel lijkt te hebben beslecht door middel van corruptie, afpersing, en fysiek geweld. De angst dat georganiseerde misdaad een staat in de staat kan vormen is in deze landen bewaarheid. In Nederland is geen sprake van een dergelijke situatie, maar het gevaar is zeker aanwezig dat criminele samenwerkingsverbanden zich in bepaalde gebieden of sectoren onaantastbaar wanen omdat zij zich effectief weten te verweren tegen de sociale controle. Dit probleem beperkt zich niet tot georganiseerde misdaad alleen; ook overlastgevende en criminele groepen jongeren kunnen wijken terroriseren en controleren waardoor zij een reputatie krijgen van onoverwinnelijkheid. In hun recente studie onder veiligheidsprofessionals schetsen Eysink Smeets en Bervoets (2012) een beeld van een overheid die soms geen verweer heeft tegen genoemde groepen. Deze onmacht van de formele sociale controle tast gaandeweg het vertrouwen aan dat burgers (moeten) hebben in het vermogen van de overheid om criminaliteit onder controle te houden.

In deze paragraaf gaat de aandacht uit naar de schade die door georganiseerde misdaad teweeg wordt gebracht door het aantasten van de formele sociale controle. Op grond van het casusmateriaal onderscheiden wij drie vormen van schade die wordt aangericht: aantasting van de competentie en

het gezag van de controleurs, blokkering van de toegang tot deze functionarissen, en ontlopen van formele sociale controle.

Aantasting van de competentie van de controleurs

Een directe manier om het controlerend vermogen van poortwachters aan te tasten is om hen uit te schakelen. Dit kan door hen ernstig te bedreigen of te corrumperen. Een verdergaande stap is om deze poortwachters te ontslaan en 'eigen' mensen op de vacante controlefuncties te plaatsen. In onze casussen treffen wij enkele concrete voorbeelden aan van de toepassing van dergelijke methoden.

Het plaatsen van 'eigen' mensen op strategische posities komt zelden voor in het casusmateriaal. Volgens de maffialiteratuur is het echter wel een gebruikelijke werkwijze om macht over een bepaald(e) territorium of sector te kunnen uitoefenen. Om deze strategie toe te kunnen passen moeten criminele samenwerkingsverbanden al verregaand geïnfiltriseerd zijn in bedrijven of overheidsinstanties. De armen van onze criminele samenwerkingsverbanden reiken in de regel niet zo ver dat zij kunnen bepalen welke personen controlefuncties in deze organisaties uitoefenen.

Er is een uitzondering. In één van onze casussen hebben de daders door de posities die zij innemen wel degelijk een 'lange arm' die hun in staat stelt om de angel uit de controle te halen. De zaak is al eerder aangehaald en draait om vastgoedfraude. Sommige van de daders vervullen in enkele bedrijven hoge functies en zij zorgen ervoor dat de interne controle binnen deze bedrijven zodanig is dat er geen kritische vragen worden gesteld over de illegale transacties die door deze daders worden gesloten. Zo bezetten mededaders posities die belast zijn met de controle van (delen van) de bedrijfsvoering. Op deze manier kunnen zij eventuele kritische geluiden horen en in de kiem smoren (casus 144).

In de monitorzaken wordt nagenoeg geen melding gemaakt van ernstige bedreigingen tegen poortwachters. Een aantal zaken bevat wel informatie over de pogingen van criminele samenwerkingsverbanden om poortwachters te corrumperen. Vaak ontstijgt die informatie echter niet het niveau van 'aanwijzingen'; tot concrete strafzaken komt het zelden (zie paragraaf 4.1.4). In interviews met officieren van justitie wordt verder in algemene termen melding gemaakt van de alom aanwezige corruptie in een aantal landen, waardoor de samenwerking in de opsporing ernstig bemoeilijkt wordt en er bijvoorbeeld niet wordt gereageerd op rechtshulpverzoeken die vanuit Nederland zijn gestuurd.

De aantasting van de competentie van poortwachters kan behalve door corruptie nog op een andere – indirecte – wijze plaatsvinden, namelijk doordat zij openlijk in diskrediet worden gebracht of doordat hun onvermogen openlijk wordt geëtaleerd. Zo wordt in een krantenartikel uit 2011 ingegaan op het leven van een dan pas overleden bekende persoon binnen de Nederlandse drugshandel. In het stuk wordt nog eens stilgestaan bij de vergaande contra-

activiteiten die het desbetreffende criminele samenwerkingsverband in een oudere zaak ondernam. In die zaak, op het moment van het krantenartikel al vele jaren oud, werden, aldus de krant, onder meer de privételefoons van een officier van justitie en een recherchechef afgeluisterd (*De Telegraaf*, 22 januari 2011, p. 5). Ook naar aanleiding van enkele andere zaken (*Hells Angels*, de onopgeloste reeks liquidaties in het criminele milieu) is openlijk getwijfeld over het vermogen van de politie en justitie om de 'grote' georganiseerde misdaad aan te pakken. Dergelijke twijfels over de competentie kunnen uiteindelijk bijdragen aan de ontwijking van de sociale controle. Dit kan tot gevolg hebben dat getuigen en spijtoptanten terughoudend worden om hun verhaal te doen, omdat ze onzeker zijn over de vraag of de door hen verstrekte informatie wel in veilige handen is en ergens toe leidt.

Het blokkeren van de toegang tot poortwachters

Een probleem bij de aanpak van georganiseerde misdaad is dat daders en getuigen angst hebben om getuigenissen af te leggen. In veel landen zijn in de afgelopen decennia getuigenbeschermingsprogramma's opgezet. Vooral in Italië is deze aanpak zeer succesvol geweest. Duizenden maffialeden werden *pentiti* (met de politie meewerkende getuigen) dankzij getuigenbeschermingsprogramma's en gunstige regelingen voor korting van hun straf. In onze zaken treffen wij veel sporen aan van de pressie die door criminele samenwerkingsverbanden wordt uitgeoefend op personen die meewerken of zouden willen meewerken met justitie. In veel zaken doen verdachten een beroep op hun zwijgrecht, uit angst om te spreken (verschillende casussen). In hoofdstuk 2 zijn hiervan al illustraties gegeven. Niet alleen door fysieke bedreiging worden personen ervan weerhouden om aangifte te doen of verklaringen af te leggen tegen hun kompanen. Er zijn ook subtielere manieren om dit doel te bereiken. In een aantal fraudezaken bijvoorbeeld worden enkele verdachten geleidelijk aan binnen de criminele samenwerking getrokken. Zij krijgen aanvankelijk reisjes, horloges, en dergelijke aangeboden waardoor zij gecompromitteerd raken en niet meer vrijuit verklaringen tegen de politie kunnen afleggen zonder ook zichzelf te beschuldigen. Dit betekent ook dat zij niet meer gemakkelijk uit het criminele samenwerkingsverband loskomen (Bovenkerk, 2011; Gambetta, 2009). Nog ingewikkelder is de positie van vrouwen die als slachtoffer van vrouwenhandel worden gehoord. Ook zij weigeren uit angst voor fysieke bedreigingen verklaringen af te leggen tegen de verdachten. Maar tevens heeft een aantal slachtoffers ook bindingen met de verdachten. Zij hebben soms een relatie gehad met één van hen. Dit weerhoudt hen ervan belastende verklaringen af te leggen, om het voortbestaan van de relatie niet op het spel te zetten.

Ontwijken en afschermen van formele controle

In toenemende mate wordt toezicht uitgeoefend op onder meer geldstromen, investeringen, vergunningen en rechtspersonen. Versterking van toe-

zicht is een belangrijk onderdeel geworden van de nieuwe bestuurlijke aanpak van georganiseerde criminaliteit. Versterking van toezicht kan tot een wapenwedloop leiden, waarin criminele samenwerkingsverbanden steeds zwaardere contrastrategieën opzetten. Maar in plaats hiervan blijken verdachten nog een andere strategie te volgen. Zij wedijveren niet met de formele sociale controle, maar gaan elke confrontatie uit de weg. Een duidelijk voorbeeld hiervan is het gebruik van ondergrondse bankiers door daders in de georganiseerde criminaliteit. Door het gebruik van een ondergrondse bankier kan een dader de maatregelen omzeilen die in het kader van witwasbestrijding in het formele financiële verkeer zijn genomen. Er worden dan geen ingenieuze constructies ontworpen om het toezicht af te troeven, maar er wordt teruggerepen op een primitieve vorm van informeel bankieren. In plaats van 'verweving' tussen legale en illegale activiteiten ontstaan er zo parallelle circuits.

Bij het ontlopen van toezicht speelt een specifiek type 'facilitators' een belangrijke rol. Zij hebben zich gespecialiseerd in het ter beschikking stellen van bijvoorbeeld auto's en woonruimtes aan verdachten, zonder dat de identiteit van deze gebruikers bekend wordt. Op deze wijze ontlopen de gebruikers de overheidscontrole die verbonden is aan het gebruik van deze voorzieningen.

In één van de zaken is een tweetal verdachten gespecialiseerd in het bemiddelen van woningen en roerende goederen (zoals boten en auto's). De bemiddelaars vervalsen werkgeversverklaringen en loonspecificaties en schermen de identiteit van klanten af. Die klanten konden hierdoor beschermd gebruikmaken van de goederen en het (eventuele) toezicht door autoriteiten werd op deze wijze ontweken. De bemiddelaars, die zelf een actief crimineel verleden hebben, stelden dat zij een '*don't ask, don't tell policy*' hadden (casus 147).

In een andere, vergelijkbare zaak heeft het bedrijf van de verdachte zich toegelegd op het verhuren van auto's aan een dubieuze klantenkring. Ook hier werd de identiteit van de gebruiker beschermd, doordat er geen gegevens voor de politie voorhanden waren om vast te stellen wie de auto's huurden. Hoewel het bedrijf de identiteit van de gebruikers effectief afschermde, speelden de klanten zich toch regelmatig bij de politie in de kijker door zich zeer onvoorzichtig in het verkeer te gedragen (één van de onderzochte casussen). Ook het ter beschikking stellen door notarissen of advocaten van derdengeldenrekeningen ten behoeve van illegale betalingen draagt bij aan het bieden van afscherming tegen toezicht en controle (één van de onderzochte casussen).

De schadelijke gevolgen van deze afschermingsactiviteiten zijn moeilijk te meten in termen van financieel nadeel. In elk geval dragen zij bij aan het

neutraliseren van de sociale controle in de samenleving, en zij faciliteren plegers van misdrijven in het verhullen van hun identiteit.

8.4 Recapitulatie

Het is niet mogelijk de schade van georganiseerde criminaliteit volledig valide en precies in kaart te brengen. Bij iedere methode die wordt gekozen om schade van georganiseerde criminaliteit te beschrijven, spelen problemen omtrent operationalisering – hoe maak je begrippen als ‘leed voor een slachtoffer’ of ‘reputatieverlies’ meetbaar? – en causaliteit – hoe bepaal je of een schadepost ook echt het gevolg is van georganiseerde criminaliteit? Maar desondanks is het zinvol en, als je prioriteiten aan wilt brengen in de opsporing, misschien zelfs noodzakelijk, om na te denken over niveaus en/of soorten van schade.

Op basis van het bestudeerde casusmateriaal maken we onderscheid tussen drie dimensies van schade. De eerste dimensie betreft *hurts to victims*, de schade die aan concrete slachtoffers wordt toegebracht. Het gaat hierbij onder meer om de lichamelijke en/of psychische schade voor slachtoffers van bijvoorbeeld mensenhandel of afpersing. Daarnaast gaat het om financiële schade, die eveneens bij slachtoffers van mensenhandel of afpersing kan optreden maar bijvoorbeeld ook bij slachtoffers van fraude.

De tweede dimensie van schade betreft de zogeheten *systemic effects* van georganiseerde misdaad. Het gaat hier om de schadelijke gevolgen van georganiseerde criminaliteit voor ‘systemen’, zoals verstoorde marktwerking in bijvoorbeeld de vastgoedsector, of om gevolgen voor de lokale economie. Maar ook de aantasting van de reputatie van een beroepsgroep, bijvoorbeeld het notariaat, kan een indirect gevolg zijn van georganiseerde criminaliteit. Deze dimensie belicht de ‘ondermijnende’ effecten van georganiseerde misdaad. De kans op het optreden van dergelijke negatieve systeemeffecten lijkt groter naarmate de activiteiten van de plegers van georganiseerde criminaliteit meer maatschappelijk zijn ingebed. Zo beschouwd is de criminaliteit van beroepsbeoefenaren in de vastgoedsector schadelijker dan de handel op een volledig illegale en dus afgescheiden markt, zoals bijvoorbeeld de handel in synthetische drugs (maar die brengt weer andere schade met zich mee, bijvoorbeeld voor de volksgezondheid).

Een derde dimensie van schade heeft betrekking op het vermogen om zich af te schermen door het *neutraliseren van sociale controle*. In sommige gevallen kan het effect hiervan zijn dat daders zich onkwetsbaar wanen en een levend bewijs gaan vormen van het onvermogen van politie en justitie om de georganiseerde criminaliteit adequaat aan te pakken. Deze beeldvorming kan gaan werken als een zichzelf waarmakende uitspraak. Als getuigen (slachtoffers, mededaders, toevallige waarnemers) niet over daders durven te verklaren of er geen vertrouwen in hebben dat gevoelige informatie bij politie en

justitie in veilige handen is, kan dit de strafrechtelijke slagkracht ernstig verzwakken.

9 Slotbeschouwing

9.1 Synthese van de belangrijkste onderzoeksbevindingen¹⁵²

Bij discussies over misdaadbestrijding speelt beeldvorming een belangrijke rol. Georganiseerde misdaad is in dit opzicht geen uitzondering. Sterker nog: omdat het moeilijk is om wetenschappelijk onderzoek te doen naar dit fenomeen, kunnen beeldvorming en werkelijkheid gemakkelijk uiteenlopen. Zo is er in de Verenigde Staten veel discussie geweest over het 'alien conspiracy'-model, waarbij georganiseerde misdaad lange tijd werd gezien als een samenzwering van buitenstaanders. Ook is er heftig gediscussieerd over de validiteit van het 'bureaucratiemodel', waarbij georganiseerde misdaad werd voorgesteld als een afgegrensde formele organisatie met een strenge hiërarchie, een duidelijke taakverdeling, een gedragscode en een intern sanctiesysteem.

Beide beelden hebben ook in de Nederlandse discussie een rol gespeeld, toen het probleem van georganiseerde misdaad eind jaren tachtig, begin jaren negentig van de vorige eeuw op de politieke agenda verscheen. De sterk overdreven dreigingsbeelden van destijds zijn echter door systematisch onderzoek genuanceerd. Georganiseerde misdaad is niet zozeer een 'externe dreiging', maar vooral een verschijnsel dat sterk verweven is met de samenleving en dat door sommige personen en groepen uit de samenleving ook bewust en onbewust wordt gefaciliteerd. Daarnaast is deze misdaad vaak op andere manieren georganiseerd dan het bureaucratiemodel suggereert. Er bestaan wel degelijk hiërarchische verhoudingen, maar er is een grote diversiteit aan criminele samenwerkingverbanden; grote, stabiele organisaties zijn eerder uitzondering dan regel. Het beeld van criminele netwerken, waarbinnen daders in wisselende verbanden kunnen samenwerken, doet dan ook meer recht aan de criminele werkelijkheid in Nederland dan het 'bureaucratiemodel'.

Een ander model dat een belangrijke rol heeft gespeeld in de Nederlandse discussie is het 'illegal enterprise'-model. Daders worden in deze visie beschouwd als rationele, naar winst strevende ondernemers die zich bezighouden met activiteiten die min of meer toevalligerwijze illegaal zijn. Eigenlijk zijn het gewoon 'misdadondernemers' die – net als in de legale handel – handig proberen te opereren in een bepaalde marktomgeving en daarbij economische overwegingen centraal stellen. Vanuit de misdaadbestrijding wordt dit beeld vaak gebruikt om aan te tonen dat 'de vijand' zeer rationeel en professioneel handelt. Critici beweren dan ook dat dit een vorm van 'bureaupolitiek' zou zijn om meer geld, mensen, middelen en bevoegdheden te verwerven. Want tegenover een sterke en slimme tegenstander dient natuurlijk ook een sterk en goed uitgerust opsporingsapparaat te staan. Aan de andere kant is het 'illegal enterprise'-model ook populair in wetenschappelijke kringen waarin misdaadmarkten als een gegeven worden beschouwd en ieder overheidsoptreden als contraproductief aan de kant wordt geschoven. Het

¹⁵² In de leesvervangende samenvatting worden de onderzoeksbevindingen hoofdstuksgewijs weergegeven.

belangrijkste voorbeeld in dit verband vormen de drugsmarkten en de kritiek op de 'War on Drugs'. De stelling is dan dat de krachten van vraag en aanbod deze markten regeren. Overheidsoptreden zou daarom, zo is dan de redenering, enkel en alleen negatieve neveneffecten hebben.

In hoeverre is het model van 'illegaal ondernemerschap' houdbaar als we kijken naar de werkelijkheid van de georganiseerde misdaad in Nederland?

Gaat het hierbij om rationele ondernemers en markten waar de krachten van vraag en aanbod het gedrag van ondernemers regeren? Of zijn bepaalde veronderstellingen van dit model niet houdbaar als we kijken naar de uitkomsten van ons onderzoek?¹⁵³

Wel winstgedreven, maar geen bedrijf

Een belangrijke kracht van het model van 'illegaal ondernemerschap' is dat het ons de ogen opent voor de winstkansen die er bestaan voor daders die het niet zo nauw nemen met de wet. Wanneer er een vraag bestaat naar verboden goederen en diensten, zoals drugs, dan ontstaan er ook illegale winstkansen. Hetzelfde geldt voor producten die onderhevig zijn aan hoge belastingen (bijvoorbeeld sigaretten, alcohol, olie), importheffingen (EU-fraude) en andere restricties. Een economische blik op de werkelijkheid biedt zicht op de voedingsbodem van verschillende vormen van georganiseerde criminaliteit.

Ook de focus op de motivatie van daders (winstgedreven) is ontvullend en verhelderend. Daders zijn vooral gericht op het behalen van illegaal gewin. Hoewel er geen volledig zicht is op verdiensten, maken de bestudeerde zaken wel duidelijk dat het in een aantal gevallen om zeer grote bedragen gaat. Wat dit betreft is er wel een verschil met andere markten: illegale markten zijn vaak markten van 'overvloed'. Volgens economische modellen wordt vaak in alle openheid fel op prijs en kwaliteit geconcurrereerd en moeten ondernemers zo efficiënt mogelijk schaarse hulpbronnen inzetten.¹⁵⁴ Goed ondernemerschap wordt daarbij beloond en slecht ondernemerschap wordt afgestraft: alleen de goede ondernemers 'overleven'. Maar in illegale markten zijn de winstmarges vaak dermate hoog dat allerlei irrationaliteiten niet door de markt worden afgestraft. Zo zijn de verschillen tussen de aankoopprijs van cocaïne in Zuid-Amerika en de verkoopprijs in Europa – ook op groothandelsniveau – dermate groot dat een cocaïne-transport vele malen kan mislukken, terwijl er bij één geslaagd transport dan toch nog winst wordt gemaakt.

Daarnaast geldt dat de vergelijking met bedrijven in veel opzichten mank gaat. Zo is er slechts zelden een gezamenlijke 'bedrijfsreserve' waaruit investeringen bekostigd zouden kunnen worden. Alleen binnen bepaalde familie-

¹⁵³ Overigens is ook door auteurs die werken binnen dit 'illegal enterprise'-model zelf gewezen op belangrijke verschillen tussen regulier ondernemerschap enerzijds en georganiseerde criminaliteit anderzijds (bijvoorbeeld Reuter, 1983).

¹⁵⁴ Natuurlijk is niet op alle legale markten sprake van een even felle concurrentiestrijd en bestaan er op legale markten grote verschillen in winstmarges.

verbanden en langjarige samenwerkingsrelaties bestaat er soms zoiets als een 'gezamenlijke pot', maar in het algemeen zijn winsten sterk geïndividualiseerd. Voor zover er een vergelijking gemaakt kan worden, is er eerder gelijkenis met een maatschap van professionals dan met een bedrijf. We zien dat er vaak sprake is van een zeer ongelijke verdeling van inkomsten. Zo ontvangt bij cocaïne-import de schakel die de import regelt, verreweg het meest. Daarentegen is er sprake van meer gelijkwaardigheid bij de keten van synthetische drugsproductie, waarbij meer gelijkwaardige partijen ieder een deel van het proces voor hun rekening nemen. Tevens zien we in de bestudeerde zaken dat het vergroten van het eigen aandeel in de winst vaak wordt nagestreefd met behulp van 'criminele' methodes, namelijk door het bedriegen van zakenpartners in het geval van drugshandel of het via (dreiging met) geweld opvoeren van druk op slachtoffers in het geval van mensenhandel en afpersing. Een belangrijk verschil met gewone ondernemingen is dat criminele samenwerkingsverbanden werken in de illegaliteit. Zij kunnen bij eventuele problemen over de kwaliteit van de geleverde waar of de financiering hiervan geen beroep doen op de overheid of de rechter. Werken in de illegaliteit betekent dat conflicten zo onzichtbaar mogelijk voor de buitenwereld onderling moeten worden beslecht. Door hechte onderlinge sociale relaties of gemeenschappelijke financiële belangen kan worden voorkomen dat zakelijke geschillen gemakkelijk in ernstige conflicten uitmonden. Uit de analyse van de 150 zaken blijkt evenwel dat een dergelijke escalatie regelmatig aanwezig is en leidt tot gedrag dat in het 'gewone' zakelijke milieu ongebruikelijk is, namelijk de dreiging met of toepassing van fysiek geweld. Voor een criminele ondernemer zijn dus specifieke kwaliteiten van belang, namelijk de bereidheid en mogelijkheid om geweld toe te passen (of daarmee te dreigen). Wat betreft de intenties (winst bereiken uit handel) zijn er dus wel degelijk overeenkomsten tussen legale ondernemers en criminele samenwerkingsverbanden. Maar in veel andere opzichten gaat elke vergelijking met gewone bedrijven mank. Dit geldt ook voor de veronderstellingen van economen over het functioneren van markten. Criminele 'markten' zijn namelijk geen gewone markten.

Criminele 'markten' zijn geen gewone markten

In de economische wetenschap wordt uitgegaan van het bestaan van perfecte markten. Er is dan sprake van vrije toe- en uittreding; er is sprake van transparantie (vragers en aanbieders hebben volledige informatie); er is een homogeen product; en er zijn veel aanbieders en vragers, waardoor een individuele aanbieder/vrager de prijs niet kan beïnvloeden. Deze veronderstellingen gaan echter niet op bij de meeste vormen van georganiseerde criminaliteit die wij hebben bestudeerd.¹⁵⁵ Vooral de veronderstellingen over vrije

¹⁵⁵ Deze veronderstellingen zijn nog het meest van toepassing op lokale drugsmarkten. Overigens is er ook in reguliere economische sectoren vaak geen sprake van een perfecte markt.

toe- en uitreding en over het bestaan van transparantie zijn in veel gevallen in tegenspraak met de gegevens die wij in de dossiers aantreffen.

Wat betreft de vrije toe- en uittreding kan worden geconstateerd dat daders niet zomaar kunnen instappen in deze markten. Daders moeten elkaar kennen en vertrouwen. Zij kunnen zoals gezegd niet terugvallen op de overheid of de rechter bij eventuele conflicten en dit trekt een zware wissel op het onderling vertrouwen. Daarom spelen sociale relaties een heel belangrijke rol voor het succesvol opereren binnen de wereld van de georganiseerde misdaad. Georganiseerde misdaad is daarom niet voor iedereen in gelijke mate toegankelijk en niet in alle fasen van het leven. Zonder toegang tot leveranciers en zonder geschikte mededaders kan men in feite weinig beginnen. Dus moet men gebruikmaken van bestaande sociale relaties of moet men vertrouwen opbouwen met een onbekende ander. Niet iedereen heeft dergelijke relaties en het opbouwen van deze relaties kost vaak tijd. Daarom hebben sommigen een veel betere uitgangspositie dan anderen. Een tweede aspect is dat veel van deze activiteiten een transnationaal karakter hebben. Veel mensen hebben dergelijke transnationale contacten eenvoudigweg niet, terwijl anderen die weer in de schoot krijgen geworpen, door persoonlijke achtergronden of door het beroep dat zij uitoefenen. Ten slotte zijn deze activiteiten logistiek gezien soms ook complex, waardoor contacten nodig zijn met de legale wereld voor bijvoorbeeld transport, geldhandelingen en afscherming ten aanzien van de opsporing. Dergelijke contacten heeft ook niet iedereen en door de heimelijkheid waarmee georganiseerde criminaliteit gepaard gaat, is het ook niet gemakkelijk om dergelijke contacten te zoeken, te vinden en uit te nutten.

Uit het onderzoek naar criminele carrières (zie o.a. Kleemans & De Poot, 2008) bleek dat de sociale gelegenheidsstructuur van groot belang is voor het verklaren van betrokkenheid bij georganiseerde misdaad. Sociale relaties, die toegang geven tot winstgevende criminele activiteiten, verklaren waarom bepaalde daders 'doorgroeien' naar bepaalde vormen van georganiseerde misdaad (en andere niet) en waarom een deel van de daders pas op latere leeftijd betrokken raakt. Dat komt omdat ze pas op die leeftijd toegang tot winstgevende criminele activiteiten hebben en die mogelijkheden aangrijpen. Als instapmechanismen werden benoemd: bestaande sociale relaties, werk, hobby's en nevenactiviteiten, levensloopgebeurtenissen (vaak gerelateerd aan financiële tegenslagen), en bewuste rekrutering.

Ten slotte wordt in het huidige rapport geconcludeerd dat sommige sociale omgevingen het ook gemakkelijker maken om toe te treden tot georganiseerde criminaliteit en om bepaalde activiteiten succesvol uit te voeren in een afgeschermd omgeving. Genoemd werden onder meer sommige woonwagenvelden en motorclubs en bepaalde bedrijfstakken. Kenmerkend daarbij is dat binnen een afgeschermd omgeving geschikte mededaders kunnen worden gevonden en dat formeel en informeel toezicht afwezig is of kan worden geneutraliseerd. Ook hierbij geldt weer dat mensen die zich binnen der-

gelijke afgeschermdde omgevingen bevinden een betere uitgangspositie hebben en sneller kunnen toetreden tot georganiseerde criminaliteit dan anderen.

Aan de andere kant geeft het bestaan van dergelijke gemeenschappen ook aan dat niet alleen het idee van vrije toetreding onjuist is, maar ook het idee van vrije uittreding. Een opmerkelijk fenomeen bij georganiseerde criminaliteit is namelijk dat mensen niet altijd zomaar kunnen uittreden. Enerzijds heeft dat te maken met het feit dat georganiseerde misdaad ingebed is in sociale relaties, waardoor er ook andere factoren van belang zijn dan zakelijke afwegingen. Anderzijds geeft de illegaliteit van de uitgevoerde activiteiten een zekere asymmetrie: uitstappen is bij economische activiteiten net als instappen een afweging van kosten en baten, maar bij georganiseerde misdaad speelt een andere dynamiek een rol: mensen hebben 'guilty knowledge', waardoor uitstappen gemakkelijk als groot bedrijfsrisico of verraad kan worden geïnterpreteerd. In enkele zaken werd geweld gebruikt tegen potentiële uittreders. Van belang hierbij is ook de mate van 'afstand' tussen daders. Naarmate die afstand in sociaal en fysiek opzicht groter is, is uittreding gemakkelijker. In de vorige rapportage van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit werd een soortgelijke conclusie getrokken over de verklaringsbereidheid van daders (Van de Bunt & Kleemans, 2007). De verklaringsbereidheid bleek in het algemeen toe te nemen naarmate betrokkenen op grotere afstand van het criminele samenwerkingsverband stonden.

Geen transparantie

Ook op het punt van de transparantie gaat de vergelijking met het gewone bedrijfsleven niet op. Veronderstellen economen vrije toegang tot volledige informatie voor vragers en aanbieders, binnen de georganiseerde misdaad is juist geheimhouding een wezenskenmerk. Het belang van geheimhouding is ook door aanhangers van het 'illegal enterprise'-model wel erkend (bijvoorbeeld Reuter, 1983). Geheimhouding is echter meer dan alleen een noodzakelijke, beperkende voorwaarde waaronder illegale ondernemingen moeten opereren. Behalve dat het een beperking oplevert, is het vermogen om personen, activiteiten of geldstromen af te schermen in sommige gevallen juist vooral een kwaliteit. Afscherpende capaciteiten zijn bijvoorbeeld een belangrijke reden waarom bepaalde gemeenschappen een goede voedingsbodem vormen voor georganiseerde criminaliteit. Zo zijn sommige woonwagenvelden en motorclubs goed in staat om zich af te schermen vanwege de beschikking over afgesloten locaties, een sterke sociale cohesie, een code van stilzwijgen richting de buitenwereld en/of een gewelddadige reputatie. Dat biedt een groot voordeel voor het plegen van georganiseerde criminaliteit. Ook in een bedrijfstak als de vastgoedsector hebben we een vorm van groot-schalige fraude gezien die mede kon floreren dankzij goede mogelijkheden voor afscherming. Hier is geen sprake van afzondering maar wel van effectieve afscherming. De daders functioneerden in de volle openbaarheid, maar

konden hun illegale activiteiten verbergen achter hun gewone functies en een 'ons kent ons'-cultuur, dat een scherm vormde waarachter de daders hun criminele activiteiten konden ontplooiën. Dat scherm werd verder versterkt door onder meer het uitschakelen van toezichthouders.

Voor afscherming wordt echter zeker niet alleen maar van de eigen kwaliteiten gebruikgemaakt. Vaak worden derden ingeschakeld, bijvoorbeeld voor het afschermen van criminele geldstromen of het controleren op (of plaatsen van) af luisterapparatuur. Sommige van die derden zijn professionele facilitators die zich hebben gespecialiseerd in het bedienen van een criminele niche. Hun bestaansrecht ontleen zij dus aan de behoefte aan geheimhouding van derden. Dat geldt bijvoorbeeld voor dienstverleners die daders in staat stellen om afgeschermd te consumeren. Voorbeelden daarvan zijn een autoverhuurbedrijf en woningbemiddelaar die het mogelijk maken om tegen contante betaling en anoniem, dat wil zeggen niet tot de persoon herleidbaar, respectievelijk voertuigen en woonruimte te gebruiken. Ook andere actoren danken hun bestaansrecht (grotendeels) aan geheimhoudingsfaciliteiten en zijn door het optrekken van een 'scherm' van essentiële waarde voor de georganiseerde criminaliteit. Dit geldt bijvoorbeeld voor de fiscaal-juridisch afgeschermd jurisdicities die worden gebruikt als scherm tussen personen enerzijds en hun vermogen anderzijds. Het toegankelijk maken van de faciliteiten in die 'tax havens' of 'belastingparadijzen', zoals bankrekeningen en vennootschappen, is vervolgens weer een specialisme van andere, Nederlandse dienstverleners. In andere gevallen kan de behoefte aan geheimhouding leiden tot het corrumperen van bijvoorbeeld politieambtenaren of het misbruiken van de bevoegdheden en de afgeschermd status van advocaten.¹⁵⁶

Geheimhouding is dus een noodzakelijke voorwaarde voor het opereren in de georganiseerde criminaliteit.¹⁵⁷ Sommige daders hebben daarbij, bijvoorbeeld vanwege de gemeenschap waartoe ze behoren, van 'nature' een voor-sprong. Maar daarnaast maken daders dus gebruik van derden die hen van dienst zijn bij het afschermen van criminele activiteiten of geldstromen. De centrale plaats die geheimhouding inneemt, brengt ook nog een ander schadelijk uitvloeisel met zich mee, namelijk de potentiële gewelddadigheid die met georganiseerde criminaliteit samengaat. Uit de analyse van het voorkomen van geweld blijkt dat daders soms met grof geweld mededaders, slachtoffers of getuigen ervan weerhouden om aangifte te doen of verklaringen af te leggen tegenover de rechter.

156 Daarvoor bevat het casusmateriaal verschillende signalen maar vaak komt het daarbij, voor zover bekend, niet tot een daadwerkelijke vaststelling van strafbare feiten.

157 In enkele gevallen wordt echter wel degelijk de openbaarheid gezocht. Dit zagen we bijvoorbeeld in de casus waarin daders via reclames op televisiezenders, via advertenties in een tijdschrift en op websites, en via folders en brochures klanten trokken voor een 'beleggingsproduct' (zie paragraaf 4.2.2). Overigens geldt ook hier dat geheimhouding in zeker opzicht van levensbelang was voor de daders; het feit dat de ingelegde gelden grotendeels in de zakken van de daders zouden verdwijnen, moest natuurlijk onbekend blijven.

Sociale inbedding

Criminele samenwerkingsverbanden zijn ten opzichte van spelers op normale markten (bedrijven) dus veel meer gesloten (geen vrije toetreding), veel meer verborgen (geheim) en veel gewelddadiger. Criminele samenwerkingsverbanden zijn echter geen '*secret societies*' zoals de socioloog Georg Simmel die beschreef; geheime genootschappen die afgescheiden functioneren van de samenleving (Simmel, 1906; zie ook Erickson, 1981). Daarvoor is het belang van de sociale omgeving voor de georganiseerde criminaliteit – de sociale inbedding – veel te groot. Criminele samenwerkingsverbanden hebben vrijwel altijd contact met de reguliere sociale omgeving. Zo komt er vanuit die omgeving een koopkrachtige vraag naar de goederen en diensten die groeperingen binnen de georganiseerde criminaliteit voortbrengen. Zonder burgers die bijvoorbeeld drugs, betaalde seks of illegale migratiemogelijkheden willen afnemen, zouden de criminele samenwerkingsverbanden die deze stoffen en diensten aanbieden immers niet kunnen bestaan. Verder is, zoals al in eerdere rapportages is opgemerkt, sociaal kapitaal van groot belang voor het ontstaan van criminele samenwerkingsverbanden. Daders benutten bijvoorbeeld de mogelijkheden die zij meekrijgen vanuit hun beroepsmatige achtergrond of vanuit de gemeenschap waaruit zij afkomstig zijn. Via dezelfde sociale banden zoeken en vinden zij partners. Een dadergroepering die bereid is om delicten te plegen en de aanwezigheid van klanten zijn echter niet voldoende voor het realiseren van georganiseerde criminaliteit. Voor het volledig tot stand brengen van een crimineel bedrijfsproces moeten verschillende functies en deeltaken worden verzorgd. Deze zijn: het voorzien in de benodigde infrastructuur (opslag, transport, ontmoetingsruimten); het verkrijgen van apparatuur en stoffen (voor drugsproductie); het verzorgen van juridische (adviezen), financiële (witwassen) en administratieve (bijvoorbeeld reisdocumenten) diensten; en afscherming. Ook voor het verzorgen van deze taken zijn criminele samenwerkingsverbanden afhankelijk van hun omgeving. Als zij daarvoor aankloppen bij derden, opereren die derden vaak, geheel of gedeeltelijk, vanuit een positie in de reguliere economie of beroepswereld. Het gaat dan bijvoorbeeld om opslagbedrijven, vervoersbedrijven, horecagelegenheden, bedrijven die apparatuur of stoffen leveren die nodig zijn voor het produceren van synthetische drugs, en financieel adviseurs. Een deel van die derden is onwetend over de criminele bedoelingen van hun klanten. Maar zelfs de professionele facilitators die daders bij verschillende stappen in het criminele bedrijfsproces kunnen inschakelen en waarvan sommigen zich doelbewust hebben gespecialiseerd in het bedienen van een criminele markt, werken vaak vanuit een legale positie. Sterker, het is juist de verbondenheid met de reguliere omgeving die een facilitator tot een waardevolle partij maakt voor een crimineel samenwerkingsverband. Voorbeelden die we in deze rapportage tegenkwamen zijn onder meer de bedrijven die het mogelijk maken om anoniem voertuigen en woningen te gebruiken en de medewerkers van een luchthaven die de invoer

van cocaïne mogelijk maken. Zelfs ondergrondse bankiers, die in feite in het geheel geen legale diensten leveren (ze opereren immers zonder bankvergunning), gebruiken voor hun 'bedrijf' posities in de legaliteit, bijvoorbeeld een wasserette of kledingwinkel om klanten te ontvangen.

Daders kunnen ook zelf voorzien in (een deel van) de noodzakelijke voorwaarden voor het uitvoeren van het criminele bedrijfsproces. Ook dan komt de sociale inbedding duidelijk naar voren. Ook deze daders doen dat immers vaak via posities in de reguliere economie. Voorbeelden zijn daders die de ruimte bij een eigen bedrijf gebruiken voor de opslag van verboden goederen, daders die een eigen transportbedrijf inzetten voor het vervoer van drugs en daders die een eigen bedrijf gebruiken voor het fingeren van een legale geldstroom. Of een crimineel samenwerkingsverband wel of niet zelf over de benodigde sociale en economische bronnen beschikt, speelt waarschijnlijk ook een belangrijke rol bij de vraag of de daders zelf een deeltaak uitvoeren of een beroep doen op derden. Overwegingen omtrent de kosten of de risico's van het zelf of juist door anderen laten uitvoeren van deeltaken, spelen daarbij misschien een minder grote rol dan door sommigen wordt gesuggereerd. Ten slotte zien we ook bij de bestedingen van criminele inkomsten de relatie met de reguliere sociale omgeving. Voor zover het om consumptie gaat, worden (deels) dezelfde goederen gekocht en bij dezelfde winkels als gewone burgers dat doen. Verder bleek dat investeringen van criminele inkomsten, in bijvoorbeeld vastgoed, horecaondernemingen of andere bedrijven, veelal plaatsvinden in de sociale of persoonlijke nabijheid van de dader. De afstand tussen daders en hun investeringen is vaak letterlijk en/of figuurlijk vrij klein. Zo worden investeringen vaak gedaan in het land van herkomst en in sectoren of goederen waarmee de dader bekend is vanuit het dagelijks leven of die van functionele waarde zijn voor het criminele bedrijfsproces. Bij veel bestedingen is het voor de dader belangrijk om een scherm op te trekken tussen hem en de bestemming van het geld. Dat kan vrij simpel via bijvoorbeeld katvangers die money transfers of bezit op hun naam zetten of bedrijven die afgeschermd consumptie faciliteren, maar het kan ook via meer complexe constructies, bijvoorbeeld via vermogensbeheerders of via rechtspersonen in een fiscaal-juridisch afgeschermd juridisch gebied. De formele relatie tussen de dader en zijn geld is dan doorbroken, maar de feitelijke afstand is dat vaak niet.

Daders treden dus op verschillende momenten in het criminele bedrijfsproces in contact met de reguliere omgeving. Bij het aanknopen van die relaties moeten de criminele activiteiten en bedoelingen bovendien zo veel mogelijk afgeschermd blijven. Contactpunten tussen de illegaliteit en de legaliteit kunnen zich op verschillende niveaus bevinden. Het eerste niveau is dat van een persoon, waarbij het vooral gaat om personen die een positie hebben in de bovenwereld en beschikken over kennis, capaciteiten en/of bevoegdheden die van grote waarde kunnen zijn voor een crimineel samenwerkingsver-

band. Een tweede niveau waarbinnen de verbinding kan worden gemaakt is het niveau van de onderneming. Ten derde kan gebruik worden gemaakt van de mogelijkheden die een bepaalde gemeenschap biedt. Daarbij kan het gaan om subculturele gemeenschappen, bepaalde etnische groeperingen, maar ook om een beroepsgroep of economische sector. Ten vierde is er soms sprake van faciliterende overheden, en wel wanneer een crimineel samenwerkingsverband gebruikmaakt van door overheden gecreëerde voorzieningen.

Geen enkel contactpunt is echter onfeilbaar. De sociale inbedding van georganiseerde criminaliteit brengt voor de daders ook risico's en voor de opsporing dus kansen met zich mee. Zo kunnen dekmantels of witwasconstructies worden doorgeprikt wanneer ze eenmaal in het vizier komen van de opsporing. Ook kan het gebruik van posities in de reguliere samenleving juist tot aandacht van de opsporing leiden. Zo kunnen gebruikte dekmantels de argwaan wekken van oplettende derden. Wanneer zij melding doen bij de politie, kan dat de aanleiding vormen voor de start van een opsporingsonderzoek. Daarnaast kan bijvoorbeeld het gebruik van een onderneming bijdragen aan de bewijspositie tegen daders. Zo kan het afnemen van goederen bij een extern, regulier bedrijf sporen nalaten in de boekhouding van dat bedrijf. Wanneer een crimineel samenwerkingsverband zelf beschikt over een 'regulier' bedrijf, bijvoorbeeld een growshop, kan dat bedrijf letterlijk en figuurlijk een goede ingang bieden voor de opsporing, bijvoorbeeld voor een undercoveroperatie.

Toch kunnen sommige contactpunten tussen illegaliteit en legaliteit langdurig als zodanig functioneren. Een belangrijke oorzaak daarvan is het falen of ontbreken van adequaat toezicht. Toezicht faalt wanneer daders opereren vanuit een sterk afgeschermd omgeving. In andere situaties ontbreekt het toezicht simpelweg of is het niet sterk genoeg om een drempel op te werpen. Soms is toezicht bewust beperkt omdat het concurreert met andere belangen, bijvoorbeeld van bedrijfsmatige, humanitaire of economische aard. De vele voorbeelden van sociale inbedding illustreren dat georganiseerde criminaliteit symbiotische relaties onderhoudt met de wettige samenleving. Zonder de bewuste en onbewuste ondersteuning zou veel georganiseerde criminaliteit zich niet kunnen ontwikkelen. Het bestaan van dergelijke symbiotische relaties zou – ten onrechte – de suggestie kunnen wekken dat het bestaan en voortbestaan van georganiseerde criminaliteit eerder profijtelijk dan schadelijk is. Dit is een misvatting want naarmate georganiseerde criminaliteit groeit, stijgen de kansen op schadelijke systeemeffecten. Symbiose impliceert niet dat er geen negatieve systeemeffecten ontstaan. In onze analyse van de schade van georganiseerde criminaliteit wordt op dit punt concreter ingegaan. Naast het leed en nadeel dat individuele personen of bedrijven lijden, wordt er een minstens zo belangrijke schadepost door georganiseerde criminaliteit toegevoegd; de schade die aan 'de' economie, 'het' veiligheidsgevoel of 'de' fiscus wordt toegebracht. Afzonderlijke samenwer-

kingsverbanden zijn doorgaans niet in staat effecten op een dergelijk geaggregeerd niveau te bewerkstelligen. Maar de optelsom van de effecten van meerdere criminele samenwerkingsverbanden op het terrein van mensen-smokkel, fraude en drugs leidt zonder meer tot ernstige 'systeemeffecten'. Door 'niets doen' ontstaat er namelijk een situatie die – zodra die is ontstaan – moeilijk is terug te draaien.

9.2 Mogelijke beleidsimplicaties

Welke beleidsimplicaties kunnen we ontleen aan de uitkomsten en inzichten die in deze vierde rapportage van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit zijn besproken? Hieronder relateren we de bevindingen aan de situationele en de financiële aanpak, twee strategieën die bij de preventie en bestrijding van georganiseerde criminaliteit steeds meer centraal zijn komen te staan. Ten slotte gaan we in op de strafrechtelijke aanpak, die voor beide 'alternatieve' aanpakken een noodzakelijke functie vervult.

De situationele aanpak

Binnen de criminologie gaat de meeste aandacht doorgaans uit naar achtergronden en beweegredenen van daders, en hetzelfde kan worden gezegd over veel studies naar georganiseerde criminaliteit. In de *situationele benadering* is dat perspectief verlaten en wordt de aandacht gevestigd op de factoren in de omgeving die criminaliteit mogelijk maken. De laatste jaren is deze benadering ook toegepast op het verschijnsel georganiseerde criminaliteit. In het Nederlands beleid zien we dat terug in een grotere aandacht voor niet-strafrechtelijke maatregelen ter bestrijding en voorkoming van georganiseerde criminaliteit. Bekende voorbeelden daarvan zijn de Wet BIBOB en de zogenoemde 'bestuurlijke' of 'programmatische' aanpak.

Binnen deze 'aanpak' is al het nodige gebeurd. Soms kunnen met relatief eenvoudige ingrepen successen worden geboekt. Een voorbeeld hiervan is het opwerpen van een barrière tegen de productie van synthetische drugs. Belangrijke grondstoffen (precursoren), zoals PMK voor de productie van xtc, kwamen onder meer uit China. Nadat door Nederlandse betrokkenen bij de drugsbestrijding afspraken zijn gemaakt met de Chinese autoriteiten over de uitvoer van deze stoffen, is het voor Nederlandse drugsproducenten een stuk moeilijker geworden om aan de benodigde stoffen te komen.

Ook in deze rapportage is naar voren gekomen hoe sterk de georganiseerde criminaliteit verweven is met haar sociale omgeving. Dit betekent dat er dus nog veel te doen is wat betreft het aanpakken van situationele factoren die bij georganiseerde criminaliteit een rol spelen. Georganiseerde criminaliteit kan plaatsvinden dankzij het ontbreken van *capable guardians*, dat wil zeggen actoren die in staat zijn om de misdrijven waar te nemen en daar iets tegen te doen. Soms zijn deze *guardians* niet eens aanwezig; in andere gevallen pro-

beren criminele samenwerkingsverbanden door corruptie of bedreiging de competentie van deze poortwachters aan te tasten. Wie georganiseerde criminaliteit wil tegengaan, moet dus dat toezicht in brede zin, of eigenlijk de maatschappelijke weerbaarheid, versterken. In deze rapportage zijn verschillende manieren besproken waarop actoren in de reguliere omgeving bewust en onbewust dienstbaar kunnen zijn aan georganiseerde criminaliteit. Bij een deel van die actoren zal vergroting van het bewustzijn ertoe kunnen leiden dat criminele samenwerkingsverbanden minder gemakkelijk van hen gebruik kunnen maken. Dat geldt vooral voor degenen die zich nu onbewust zijn van de wijze waarop ze mogelijk worden ingezet voor criminele doeleinden en van de risico's die zij daar zelf bij kunnen lopen. Het geldt ook voor degenen die misschien wel vermoedens hebben maar zich lijdelijk opstellen en 'geen vragen stellen'. Wanneer zij zich, bijvoorbeeld via de inzet van brancheorganisaties, meer bewust worden van de rol die zij (onbedoeld) kunnen spelen binnen criminele bedrijfsprocessen en van de gevaren die dat met zich meebrengt, kunnen sommigen misschien veranderen van onwetende of passieve derden in oplettende derden. In deze rapportage hebben we verschillende voorbeelden gezien waarin oplettende dienstverleners – een makelaar, een opslagbedrijf, een raamverhuurder of een reisbureau – voorkwamen dat een crimineel samenwerkingsverband van hen gebruikmaakte of waarin zij melding deden bij de politie omdat zij argwaan hadden gekregen bij een, naar later bleek, criminele klant. Concrete beroepsgroepen en sectoren die in dit verband aandacht verdienen, moeten vooral uit de opsporingspraktijk naar voren komen. In deze rapportage zijn verschillende dienstverleners besproken die relevant zijn voor daders in de georganiseerde criminaliteit, zoals bedrijven op het terrein van opslag en transport, maar ook notarissen, advocaten, trustkantoren en andere partijen.

Bij dienstverleners die doelbewust en min of meer beroepsmatig diensten verlenen aan de georganiseerde criminaliteit, lijkt vooral strafrechtelijk optreden vereist. Dergelijke professionele facilitators kunnen in beeld komen in opsporingsonderzoeken naar daders die van hen gebruikmaken. Maar andersom kan een opsporingsonderzoek dat is gericht op een facilitator, ook resulteren in een beeld van zijn criminele clientèle.

Naast onwetendheid, een lijdelijke opstelling of doelbewuste medewerking wordt effectief toezicht soms beperkt door concurrerende belangen. Zo is het toezicht op luchthavens begrensd omdat naast veiligheid nu eenmaal ook een vlotte vluchtafhandeling belangrijk is. In luchthavens (bagagekelders) speelt daarnaast het probleem dat de dagelijkse werkzaamheden van medewerkers moeilijk zijn te onderscheiden van criminele activiteiten. De hardnekkigheid waarmee luchthavens door criminele samenwerkingsverbanden lijken te worden gebruikt, maakt dat dit echter geen reden kan zijn om dit simpelweg te accepteren. Ook fiscaal-juridisch afgeschermd gebied spelen een belangrijke rol binnen de georganiseerde criminaliteit. Verbetering van het toezicht, en dus het opheffen van hun afgeschermd status, botst hier

met het grote economische belang dat deze 'belastingparadijzen' hebben bij het aantrekkelijk blijven voor buitenlands vermogen.

Sommige daders neutraliseren potentieel toezicht omdat zij opereren vanuit sterk afgeschermden gemeenschappen. Niet alleen beschikken zij over afgesloten locaties, ook voorkomen een sterke sociale cohesie, een code van zwijgzaamheid en een gewelddadige reputatie dat groepsleden of buitenstaanders aangifte durven doen. Een dergelijk scherm van geheimhouding maakt strafrechtelijk optreden moeilijk. Strafrechtelijk optreden is echter juist hier van belang om het aura van onaantastbaarheid te doorbreken. Nagedacht zou verder kunnen worden over mogelijkheden om de verklaaringsbereidheid te vergroten. Verder zijn er ook hier mogelijkheden voor een situationele of bestuurlijke aanpak. Daarbij geldt dat gemeenschappen zoals sommige motorclubs in ieder geval één voordeel hebben voor opsporing en openbaar bestuur; hun herkenbaarheid.

De financiële aanpak

Glaeser et al. wezen met het concept *social multiplier* op het belang van sociale interacties voor het verklaren van verschillen in criminaliteitsniveaus. Een deel van de variatie in criminaliteitscijfers wordt veroorzaakt doordat de keuze van een individu om wel of geen misdrijf te plegen mede wordt bepaald door de keuzes die zijn naasten op dit terrein maken. Begeven de naasten in de omgeving van een persoon zich in de misdaad, dan zal hij eerder geneigd zijn om ook delicten te plegen, bijvoorbeeld omdat de sociale interacties een gevoel van onkwetsbaarheid creëren en de bereidheid tot het overschrijden van normen versterken. De criminele daden en de criminele carrière van een persoon kunnen er dus toe leiden dat ook anderen misdrijven gaan plegen. De misdrijven 'vermenigvuldigen' zich aldus (Glaeser et al., 1996, 2002). Met deze *social multiplier* is het belang van een effectieve opsporing van misdaad en criminele verdiensten aangegeven. Wanneer een individuele crimineel en zijn verdiensten zichtbaar worden opgespoord, zal dit volgens het 'vermenigvuldigingseffect' een rem vormen op het mogelijke criminele handelen van anderen. Komt de crimineel er echter mee weg en loont zijn misdaad dus, dan zal dit juist een criminogene aanmoediging zijn voor zijn 'buren'. De verdiensten van criminelen kunnen dus een wervende invloed hebben op potentiële nieuwe daders, zeker nu ook in deze rapportage is gebleken dat de bestedingen van de criminele inkomsten in veel gevallen in de omgeving plaatsvinden.

De overheid is vanaf het eind van de vorige eeuw meer nadruk gaan leggen op het afnemen van financieel voordeel. Zo werd er ontnemingswetgeving geïntroduceerd en vervolgens zijn de wettelijke mogelijkheden voor ontneming verschillende keren verruimd. Behalve via wetgeving is ook beleidsmatig meer prioriteit gegeven aan het financieel opsporen, bijvoorbeeld via het programma Financieel-Economische Criminaliteit (FinEC).

Om criminele verdiensten inderdaad effectief af te kunnen pakken, moet een keten van acties succesvol worden uitgevoerd: criminaliteit moet worden opgespoord evenals de verdiensten die daarmee gepaard zijn gegaan; een financiële maatregel (zoals een ontnemingmaatregel) moet worden toegepast; en deze maatregel moet vervolgens worden geëffectueerd, dat wil zeggen dat de veroordeelde ook daadwerkelijk betaalt. Het doorlopen van deze keten kan bij ontnemingen (vele) jaren duren, omdat de effectuering (en dus de betalingsverplichting) pas begint nadat niet alleen de uitspraak in de strafzaak maar ook die in de ontnemingszaak onherroepelijk is geworden. Het opsporen en afpakken van misdadageld verloopt in de praktijk als een trechter: wat er uiteindelijk daadwerkelijk wordt geïncasseerd, vormt een beperkt deel van wat er in de georganiseerde criminaliteit wordt verdiend. Zoals gezegd is het instrumentarium verschillende keren uitgebreid. De bedoeling is dat de trechter wat minder smal gaat uitlopen en dat er dus meer van al het misdadageld dat in omloop is wordt afgepakt.

In de opsporingspraktijk, zo komt uit ander onderzoek naar voren, blijkt dat financieel rechercheren nog steeds niet de centrale plaats heeft die het in beleidsdocumenten wél heeft. Bij de start van opsporingsonderzoeken is de financiële component vaak alleen summier uitgewerkt. De financiële component lijkt nog vaak een secundair karakter te hebben, terwijl de primaire focus blijft liggen op de 'kerels' en de 'kilo's'. Het financieel-economische bewustzijn binnen de opsporing lijkt echter wel gegroeid. De uitdaging is om dit ook steeds meer in concrete acties in opsporingsonderzoeken te vertalen. Hoe de recente verruiming van de mogelijkheden tot het afpakken van misdadageld verder gaan uitwerken, is onbekend.

De ontnemingsmaatregel – de financiële maatregel waarvan in deze rapportage is gekeken hoe die in de bestudeerde zaken is uitgevoerd – is maar één van de verschillende instrumenten waarmee daders financieel kunnen worden getroffen. Andere instrumenten zijn bijvoorbeeld boetes, schikkingen en fiscale maatregelen. Deze zijn in deze rapportage niet aan bod gekomen. De analyses van de ontnemingen in de bestudeerde zaken leren dat het daadwerkelijk incasseren van in ieder geval ontnemingsvorderingen niet zo gemakkelijk is. Dat is echter geen reden om hier niet (versterkt) op in te blijven zetten. Wel is het misschien reden om de verwachtingen niet al te hooggespannen te laten zijn.

Verder is het belangrijk om de doelen en uitgangspunten bij het afpakken helder te hebben. Wanneer het doel vooral is om *zo veel mogelijk misdadageld* binnen te halen, kan dit tot andere prioriteiten leiden dan wanneer het doel is om bij *zo veel mogelijk daders* geld af te pakken. Wanneer het eerste het geval is, zou de aandacht zich vooral kunnen richten op het relatief kleine aantal veroordeelden waarbij zeer hoge ontnemingsvorderingen zijn opgelegd.¹⁵⁸ Wanneer het laatste het geval is, worden zo veel mogelijk daders in

¹⁵⁸ Een belangrijke kanttekening daarbij is echter dat juist hoge ontnemingsvorderingen moeilijk worden geïncasseerd.

het vizier genomen, dus ook de relatief grote groep bij wie naar verhouding slechts een kleine ontnemingsvordering is opgelegd. Verder heeft het uitgangspunt dat 'iedere euro die wordt gestopt in financieel rechercheren zich terugverdient', waarschijnlijk beperkte geldingskracht. Onder meer de lange doorlooptijden zijn daar debet aan. Het financiële terugverdieneffect moet misschien ook geen uitgangspunt zijn. Het 'terugverdienen' zit niet in de euro's die het oplevert, maar in het afgeven van het signaal dat misdaad niet mag lonen.

Ten slotte is er iets voor te zeggen om vooral in te zetten op het leggen van (conservatoir) beslag op bezittingen, en opsporingsonderzoeken ook vanuit dat perspectief in te richten. Ontnemingsprocedures kunnen erg lang duren. Daardoor heeft een veroordeelde meer mogelijkheden om misdaadgelden te verbergen. Beslaglegging voorkomt dat en vergroot de kans dat een opgelegde ontnemingsvordering, of een andere financiële maatregel, ook daadwerkelijk wordt geïncasseerd. Daarmee wordt de kans op het bereiken van het beoogde generaal-preventieve effect van het 'afpakken' vergroot. Beslaglegging kan ook in een ander opzicht bijdragen aan dat effect. Doordat beslaglegging samen met of kort na strafrechtelijk optreden (aanhouding) plaatsvindt en soms bovendien duidelijk zichtbaar is voor de omgeving van de dader, wordt deze vorm van ingrijpen door de dader en zijn omgeving misschien veel meer gezien en gevoeld als het afpakken van criminele inkomsten dan een jarenlange betalingsregeling.

De strafrechtelijke aanpak

Daders van georganiseerde criminaliteit zijn bedreven in het effectief afschermen van misdrijven. Dankzij de verwevenheid van criminele samenwerkingsverbanden met sectoren en gemeenschappen kunnen hun activiteiten lange tijd onzichtbaar blijven. Een belangrijk voorbeeld hiervan zijn de omvangrijke fraudes in het vastgoed waar de daders hun illegale activiteiten aan het oog van velen onttrokken door zich als normale beroepsbeoefenaren of werknemers voor te doen. Hoe belangrijk de situationele aanpak ook is, zonder overtuigend bewijsmateriaal zal er geen bewustwording van de problematiek zijn en zullen toezichthouders en dienstverleners, als hun wordt verweten dat zij zich te lijdelijk zouden hebben opgesteld, zich kunnen beroepen op onwetendheid. Voor de financiële aanpak geldt mutatis mutandis hetzelfde. Misdad mag niet lonen, maar zonder opsporing van strafbare feiten en een deugdelijke vaststelling van de opbrengsten en bestedingen van misdaadgeld lukt het niet om dit waar te maken.

Met andere woorden: voor een succesvolle situationele en financiële aanpak van georganiseerde criminaliteit is de aanwezigheid van overtuigend bewijsmateriaal van belang. Mede daarom dient naast 'korte klappen-onderzoeken', ook veel plaats ingeruimd te (blijven) worden voor traditioneel strafrechtelijk onderzoek. Het instellen van een dergelijk strafrechtelijk onderzoek biedt de mogelijkheid om verregaande dwangmiddelen in te zetten, zoals

telefoontaps, huiszoeking en aanhoudingen, die als breekijzers kunnen fungeren om de onderste steen boven te brengen. Het lukt uiteraard lang niet altijd om die onderste steen te vinden. Maar zonder deze breekijzers zouden enkele belangrijke zaken uit deze monitor, zoals de fraudes in het vastgoed, de afpersing van enkele zakenlieden, en de exploitatie van vrouwen in de vergunde prostitutiesector, vermoedelijk nooit in hun volle omvang naar buiten zijn gekomen.

Natuurlijk kleven er ook aan de strafrechtelijke waarheidsvinding beperkingen. Opsporingsonderzoeken zijn gericht op de beantwoording van de vraag of de tenlastegelegde strafbare feiten kunnen worden bewezen. Daarmee vindt er een sterke reductie plaats van de werkelijkheid. Maatschappelijke problemen, zoals ongecontroleerd persoonlijk winstbejag in de vastgoedsector of moderne vormen van slavernij, worden getransformeerd en geïndividualiseerd tot strafzaken. Dit is gegeven de strafrechtelijke context waarbinnen de waarheidsvinding plaatsvindt onvermijdelijk. Maar juist vanwege de exclusieve breekijzers die het biedt, is strafrechtelijk onderzoek ook een noodzakelijke voorwaarde voor een proces in omgekeerde richting: bewustwording van maatschappelijke problemen. Het is echter geen voldoende voorwaarde. Om die bewustwording te bereiken, blijft er een belangrijke taak weggelegd voor anderen; voor overheden, maar ook en vooral voor de sectoren, gemeenschappen en beroepsgroepen waarin sprake is van kwetsbaarheid voor georganiseerde criminaliteit.

Summary

Fourth report of the Organized Crime Monitor

Main research question and policy relevance

This report contains the findings of the fourth data sweep of the so-called Organized Crime Monitor. The purpose of the Organized Crime Monitor is to utilize the knowledge gathered during large-scale criminal investigations to gain insight into the nature of organized crime in the Netherlands. By using intrusive investigation methods, such as wire tapping, bugging, observation, and undercover policing, these investigations provide a unique insight into the nature of the phenomenon of organized crime. For this reason, it is of great importance that these insights are systematically recorded, analyzed and fed back to policymakers and practitioners involved in combating organized crime. After all, without a sound insight into the nature of organized crime, it is impossible to fight it.

The idea to systematically record 'shop floor knowledge', which already existed for quite some time, gained momentum through the Parliamentary Inquiry into Criminal Investigation Methods, which concluded that an accurate description of organized crime in the Netherlands was lacking (PEO, 1996). The Minister of Justice decided that the understanding of organized crime should be enhanced through systematic and periodic research. The Organized Crime Monitor meets this need.

The monitor's main research question is as follows:

What is the nature of organized crime in the Netherlands and which developments can be discerned in the field of organized crime?

In stead of focusing on the *scale* of organized crime, the research focuses on the *nature* of this phenomenon: What is the composition of the groups and how do offenders cooperate? What kinds of illegal activities do they engage in and how do they operate? How do they interact with the opportunities and risks of their environment? What are the proceeds of the criminal activities and how do they spend these proceeds? The answers to such questions are of vital importance to the fight against organized crime.

Research method

The main sources of this ongoing research project are files of closed Dutch police investigations of criminal groups, often spanning a period of several years. Since 1996 up to now, we have analyzed systematically 150 large-scale investigations (40 cases per sweep in the first 3 reports and 30 cases in the fourth sweep). Each case study always starts with structured interviews with

police officers and/or public prosecutors. After these interviews we analyze and summarize the police files. Describing and analyzing these files, use is made of an extensive checklist. Sources of information such as transcripts of wiretaps and data obtained from police observations and interrogations of victims and offenders, often provide us with a detailed and interesting look into the social world of organized crime. Following four data sweeps we now have collected a wide cross-section of 150 cases, not only about the various forms of organized crime and various forms of cooperation, but also set within a specific timeframe. In addition, use was made of expert interviews, information from other investigations, confidential reports, crime analyses and (scientific) literature.

Conclusions

This fourth report builds on the findings of the three monitor reports published earlier. For that reason, the summary below also mentions a few relevant conclusions from the three preceding reports.¹⁵⁹

Racketeering versus transit crime

When the issue of organized crime reached the Dutch political agenda in the early 1990s, the threat of organized crime was framed in terms of ‘Mafia-type’ organizations in Italy or the United States. Organized crime groups were portrayed as bureaucracies with a pyramidal structure – a strict hierarchy, with a clear division of tasks and an internal sanctioning system. Corruption, racketeering and infiltration in economic sectors were viewed as major threats of organized crime. Controlling certain regions or economic sectors, organized crime was believed to make a profit by taking over two traditional state monopolies – the use of violence and taxation. In the international literature this kind of activity of organized crime groups is referred to as *racketeering*. Considering the available evidence of two decades of research into organized crime in the Netherlands, one may conclude that this conception contradicted the phenomenon: the major business of organized crime groups in the Netherlands boils down to international smuggling activities – drug trafficking, smuggling illegal immigrants, human trafficking for sexual exploitation, arms trafficking, trafficking in stolen vehicles and other transnational illegal activities, such as money laundering and evasion of taxes (e.g. cigarette smuggling and European Community fraud). The nature of organized crime might be more fittingly described as transit crime – criminal groups are pri-

159 Kleemans, E.R., Berg, E.A.I.M. van den, & Bunt, H.G. van de (1998). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland: Rapportage op basis van de WODC-monitor*. Den Haag: WODC. Onderzoek en beleid 173; Kleemans, E.R., Brien, M.E.I., & Bunt, H.G. van de (2002). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland: Tweede rapportage op basis van de WODC-monitor*. Den Haag: WODC. Onderzoek en beleid 198; Bunt, H.G. van de, & Kleemans, E.R. (2007). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland: Derde rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers. Onderzoek en beleid 252.

marily involved in international illegal trade, using the same opportunity structure that facilitates legal economic activities. The Netherlands could be either a destination country, a transit country, or, especially in the case of synthetic drugs, a production country.¹⁶⁰

Rather than controlling certain regions or certain sectors of the economy, criminal groups use the legal infrastructure and legal commodity and money flows. As the Netherlands is an important logistical node in Europe (Amsterdam-Schiphol Airport, the port of Rotterdam), this also creates an excellent opportunity structure for organized crime. Economic sectors are used to commit or to conceal crimes or to spend criminal proceeds.

From pyramid-shaped criminal organizations to criminal networks

In the Netherlands, pyramidal structures with a strict hierarchy, a clear division of tasks, and an internal sanctioning system, are the exception rather than the rule. In many cases of the Organized Crime Monitor the term 'criminal networks' is far better suited for describing the actual structure of cooperation. Offenders cooperate in certain projects, yet the structure of cooperation is fluid and changes over time. Social relations form the basis for criminal cooperation. Family, friends and acquaintances work together and introduce each other to third parties. In this way, offenders do not only find new opportunities, but also solve problems of cooperating in an environment that is dominated by distrust, suspicion and potential deceit.

However, this does not imply that criminal associations do not have a structure or that the relationships within the organization are interchangeable and horizontal. The previous monitor reports highlighted the wide variety of organizations and the fact that the logistics of the criminal activities (what matters have to be arranged?) have a major impact on the way in which offenders shape their criminal cooperation.

The focus was also on the internal dynamics of criminal organizations and criminal networks. By analyzing criminal associations as criminal networks, in which offenders can collaborate with each other in varying combinations, not only is it possible to get a clear view of the stability in certain associations, but also of discontinuity and change. Such insights are vital to police investigations.

Thanks to this wider perspective, we are able to better analyze the positions of offenders within criminal networks and their mutual dependency. In many cases, there are clear key players on whom many other offenders depend because of their financial resources, knowhow or contacts. These key players or nodal offenders feature time and again, in different investigations and in different criminal associations.

160 See for a review of Dutch research: Kleemans, E.R. (2007). Organized crime, transit crime, and racketeering. In M. Tonry & C.J. Bijleveld (red.), *Crime and justice: A review of research*, vol. 35 (pp. 163-215). Chicago: The University of Chicago Press.

Little by little, other offenders may become less dependent of these key players, as they gather money, know-how and contacts themselves and subsequently start engaging in their own criminal activities. So, by not presuming a priori a permanent, pyramid-shaped organization, it will become clear how criminal networks grow and develop. It may also become clear that *facilitators*, who usually operate in the periphery of criminal organizations, render services to several criminal organizations. This way, they occupy a more important position within a criminal network than the consideration of separate 'criminal organizations' would make one think.

Trust and criminal cooperation

The previous reports have extensively addressed the importance of existing social relationships in criminal associations. Relatives, friends and acquaintances cooperate and introduce each other to third parties. However, existing social relationships do not always offer a solution, particularly in transit crime. The problem with social relationships – most notably family ties and bonds of friendship – is that such 'strong' social relationships are often clustered, geographically, socially, professionally, et cetera. As a result, they offer offenders few extra opportunities.

'Trust' in criminal cooperation involves more than just reliability or integrity; it also involves a component of capacity. For this reason, some offenders, involved in major and risky criminal operations, throw in their lot with 'outsiders' – i.e. no relatives, friends or standing business associates. New relationships can offer new business opportunities. Moreover, these relationships sometimes work more adequately (and therefore more safely) than trusted partners, thanks to the skills of these new people. This is called the 'strength' of 'weak' ties. But how exactly do you get to trust these new partners? In the first place, there are learning effects: trust is based on one's experience with regard to the partner's performance (present or past). Secondly, trust can be based on other people's experience (which they share). Thirdly, reputations can also be based on generalizations regarding the alleged or true characteristics of certain groups.

The connection between professions and organized crime

Professions can provide opportunities for organized crime in various ways. First of all, such opportunities may consist of international contacts and travel movements, which can lead to the discovery and putting into effect of opportunities for (transit) crime. Examples of this are professions related to transport and logistics. Secondly, the individual discretion of certain occupations plays a role (autonomy). Thirdly, the 'social' nature of the occupations plays a part. Occupations in which people come into contact with other people frequently, offer more opportunities to meet potential co-offenders.

Local embeddedness of transnational organized crime

It is a misapprehension to think that transnational organized crime is not embedded locally. Without local embeddedness it is very hard to operate successfully. Offenders who are very strongly embedded locally, on the other hand, already have many existing relations with both the legal environment and potential accomplices. Their knowledge about the local environment enables them to develop into versatile, local illegal entrepreneurs. Yet, many of these offenders never manage to rise above the level of the 'local hero'; they lack the exclusive skills or a specialization that makes them interesting for criminal associates outside the region or outside the Netherlands. Nevertheless, we can see in several cases that locally operating offenders managed to join in with transnational trading activities. In that context, meeting places are of importance, more in particular the position of 'market place Amsterdam' in the international illegal drugs trade. In addition, international 'brokers' enable locally operating groups to join in the international drugs markets, without the need for such groups to cross the Dutch border.

Criminal careers in organized crime

In the previous reports, we have presented the results of an analysis of the criminal careers of approximately 1,000 offenders who were involved in the first 80 cases of the Organized Crime Monitor. These results give cause for an adjustment of the idea that careers in organized crime always start at a young age. In the first place, it turns out that youthful offenders were completely absent from our study group of suspects. In total, about three quarters of the offenders were aged thirty or older. Secondly, it turns out that the criminal justice authorities have no idea about the antecedents of 28% of the offenders. It is not until the investigation that these offenders come within the scope of the Dutch criminal justice authorities. These 'unknown offenders' to a large extent are offenders that were born elsewhere and came to live or reside in the Netherlands at a later date. Thirdly, among these offenders a large number were 'old acquaintances': 72% of the offenders had been in trouble with the Dutch judicial system before. On average, offenders are aged approximately 27 when they come into contact with the Dutch judicial system for the first time. Although an early start is fairly standard, especially for people with a long criminal career, only 25% of all offenders come into contact with the Dutch judicial system before reaching the age of 20.

If we want to find out how we could identify in an early stage that someone gets involved in (organized) crime, it is important that we verify the way in which people become involved in organized crime and how people 'make a career'. An analysis of 92 'starters' shows that people get involved in many different ways in forms of organized crime: existing social relationships, through work and professional relationships, through leisure activities and sidelines, through certain life events and through recruitment. This also explains the phenomenon of the late starters: some opportunities to carry out

profitable criminal activities do not arise until later in someone's life. In addition, some opportunities are grasped only later in life, as a consequence of life events such as bankruptcy and serious debts.

An analysis of the careers of 66 'ringleaders' or nodal offenders demonstrates that the standard image of 'a life of crime' only is true to some extent. The majority (36 people) run into trouble with the law for the first time only after reaching the age of 20. Furthermore, it turned out that almost half (32) of the 'ringleaders' switched at a certain point in time to organized crime from a regular occupational background.

We have also discussed a number of growth factors. Criminal careers may gain momentum: through a broker who gives the offender entrance to interesting markets; through capital that the offender uses to invest in trade opportunities; or through the availability of specific skills or transnational contacts on which offenders depend.

Investigation of organized crime

The changing view on the nature of organized crime in the Netherlands since the early 1990s is mirrored by a change in criminal investigation strategies. The image of organized crime groups as long-lasting, pyramidal organizations matches with the large-scale criminal investigations that took place at the beginning of the Nineties, which had a long lead-time and in which seizures and arrests were repeatedly put off until the opportunity presented itself to 'round up' the complete criminal organization in one go. However, if organized crime groups are viewed as criminal networks, other investigative strategies are more suited, such as the 'prompt intervention' strategy.

In investigative practice, the debate on this strategy has resulted in three different forms of 'prompt intervention' investigations. First, the term 'prompt intervention' is used as the investigation strategy is focusing on a short lead-time, between six weeks and three months. In terms of the sentences imposed, these short criminal investigations have a similar 'yield' as longer-lasting investigations. Moreover, these investigations are not so much a success thanks to their short duration but because of the approach taken, avoiding longwinded decision-making procedures and using opportunities that present themselves during the investigation. Those short-term investigations also have their downside, as the background to and causes of the crimes committed often remain unexplained. A second variant consists of brief interventions in the context of a lengthier criminal investigation. These may be 'lightning strikes', aimed to disrupt the internal relationships in a network, or short investigations into specific persons, aimed at gathering information about the most important offenders through them. A third variant focuses on tackling a crucial link (such as a facilitator or a broker) in the criminal network. This concerns a strategic ('smart') intervention based on thorough knowledge of, for example, the logistics or the facilitators of criminal associations.

Statements made by offenders and witnesses can be an important contribution to criminal investigations. Yet, cooperation from offenders and witnesses may also be problematic. In the cases we studied we found many indications that violent threats were made and in some cases, these threats were carried out. Nevertheless, there always are persons – offenders and/or witnesses – who are willing to make a statement. This is made clear by the 22 cases that we studied on this particular subject. The willingness to cooperate is higher among the less significant suspects than it is among the main suspects. As witnesses are concerned, in almost all of the 22 cases we studied, one or more witnesses were willing to cooperate, sometimes also despite their fear of reprisals. Witnesses further removed from the offenders in particular seem to be willing to supply the required information. A few interviewees told us that the willingness to cooperate also depends on the time and attention paid to witnesses.

The role played by violence

The succession of liquidations during the past ten to fifteen years has reinforced the idea that the use of serious violence forms an intrinsic part of organized crime. In numerous definitions of organized crime, the use of violence, or at least the threat of violence, is mentioned as one of the elements of organized crime. One of the explanations offered for the prevalence of violence is that offenders of organized crime are unable to call upon the government or the law to settle conflicts which have started during business transactions. Offenders will have to battle out conflicts among themselves. There is an opposite interpretation of the use of violence as well. According to this reasoning, although many conflicts may arise, the use of violence is a 'costly asset'. After all, by using violence the offenders draw the attention of the law to themselves. In addition, it would do no good to the offender's reputation among his business partners. Based on these considerations, researchers in the field of organized crime often argue that the association between organized crime and violence is erroneous.

Whoever reads through all 150 cases to encounter violence and the threat of violence will be forced to draw another conclusion. In about half the cases, physical violence was used or a threat of (serious) violence was uttered. Both the frequency of expressions of violence and their seriousness varied widely. The majority of the violence focused on a relatively small circle of people: accomplices, illegal business partners, direct victims (victims of human trafficking, for example), and to a much lesser extent on innocent citizens, legal business partners or service providers and police- and judicial functionaries. The nature and scope of the violence are incomparable to those in Mexico or Italy. The violence in the Netherlands mirrors the organized crime encountered here. Offenders in the Netherlands are not interested in obtaining positions of power in order to function as a crypto-state; violence in the Netherlands often has to do with problems and conflicts arising from all kinds of

illegal transactions. With some types of offences there is little chance of such trouble, because everyone involved rows in the same direction. Human smuggling, underground banking and VAT fraud are examples of offences in which relatively few conflicts occur among the participants, and in which the use of physical violence and the threat of violence are exceptions.

With other offences the chances that violence occurs are bigger. Some types of offences, such as extortion and human trafficking, (often) cannot even be committed without the use or threat of violence. During the commitment of offences that require the collaboration of many parties and the execution of complex transactions, such as is the case with importing and exporting drugs, problems often arise about the delivery of the products (price, quality) and the manner of payment (time, place). Especially with regard to such transactions, offenders have to pay for the fact that they must act both without and against the government.

Based on the actual incidents we encountered in the cases we studied, we have made a classification into five forms of (or reasons for) violence. We distinguish: 1) violence that forms an essential part of the offence itself, as is the case with extortion and human trafficking; 2) violence to make participants in criminal cooperation toe the line; 3) violence to settle conflicts about, for instance, the delivery of illegal goods and the manner of funding; 4) violence to keep an offence from being disclosed; and 5) violence as a response to deceit or betrayal.

Dependency on the environment

Within a criminal association, different tasks need to be taken care of. These tasks pertain to the infrastructure; the provision of equipment and substances; financial, legal and administrative services; and concealment, protection or promotion.

In the cases we studied, criminal associations carry out a number of infrastructural subtasks themselves, that is, the storage and to a lesser extent the transport of mainly drugs and drug related substances. Regarding the spaces offenders use to meet each other (and clients) there is a mixed picture; some criminal groups, in particular those active in the field of underground banking, have such spaces at their own disposal, while others use spaces owned by a third party. In order to take care of the other (sub)tasks of the criminal business process, offenders more often call upon individuals or companies in their environment. This applies the most to a very specific infrastructural process: smuggling drugs and people through airport security, and the supply of equipment and substances needed for the production of drugs. For financial, legal and administrative services, the help of third parties is frequently brought in as well. This involves legal advice and services and the provision of passports, for instance. To a lesser extent this also involves the laundering of proceeds of crime. To conclude, offenders also frequently call upon others for specific activities aimed at concealment, protection and promotion. In

addition, there is a small number of criminal associations that could be described as *universal do-it-yourself types*; these are criminal groups that are self-supporting with regard to various or all subtasks of the criminal business process.

In the choice criminal associations need to make between carrying out a subtask themselves or, on the other hand, 'contracting out' a subtask to third parties, pragmatic considerations also, or maybe chiefly, seem to play a role. The subtasks that – in our cases – are almost always contracted out, involve tasks which are simply *impossible* to carry out for most criminal collaborations themselves: smuggling drugs and people through airport security, and the supply of equipment and substances needed for the production of drugs. The lack of personal opportunities in these areas left little room for other considerations such as the pursuit of the biggest possible profit or the smallest possible risk. Some criminal associations, on the other hand, have so many means of their own – the universal do-it-yourself types – that carrying out different or all subtasks themselves is no more than a natural outcome. It is possible that for them, too, other considerations do not play a role (any more).

The persons or companies who are made use of by criminal associations certainly are not in all cases conscious of this. In various cases it is clear, for example, that an entrepreneur who has been called in did nothing more than providing a regular, 'standard' service, that is, a service provided under normal circumstances and to which no deviating conditions applied. For the entrepreneur involved, in such cases there generally was no reason to get suspicious. An example of this may be a storage company, where space is rented by criminals who subsequently store drugs or drug related substances there. Yet, there also is another category of service providers, for whom the circumstances under which or the context in which a client operates might or perhaps should have raised questions – questions the service provider involved did not pose, however. Sometimes, these circumstances were such that it seemed to be a matter of wilful cooperation, although this often could not be proven.

Wilful cooperation certainly does apply, however, to a category of service providers who service their criminal clientele more or less professionally: the *professional facilitators*. Some professional facilitators focus exclusively on criminal clients, such as the criminal association the members of which abused their jobs in airport baggage handling to smuggle cocaine through security. Others operate on a legal market, but have criminal as well as regular clients. Like the glassblower, for instance, who serviced 'normal' customers but also supplied various drug manufacturers with very specialized glassware and other equipment. In his case, the criminal clients did approach him, in particular because of his scarce workmanship. Other facilitators use a more active, almost marketing-driven strategy. Unlike the glassblower, they do not have any special skills; they provide quite ordinary services. However, they

provide these services under conditions that are particularly attractive to people with criminal intentions. Those conditions are what distinguishes them from other parties on the market: they are their unique selling points. Such facilitators operate in a *criminal niche*. Examples are companies that make it possible to make use of houses or cars that cannot be traced back to the user. In the cases we studied, we observed that the service providers used by an offender, at least those who collaborated consciously, frequently came from his social network; they could often be found among his already existing relations.

Financial profit probably is an important motive for people and companies to provide services to criminal collaborating networks. Yet, the cases we studied also contained examples in which services were provided because of loyalty, dependency or coercion.

Contact points between underworld and licit world

Thus, in many cases criminal associations make use of persons and companies in their environment. This often means that contact is established with 'the licit world'. However, offenders who are self-providing with regard to the goods and services they need for their criminal business process, are often also in touch with the licit world. The latter is the case, for instance, when an offender uses his own regular (at least on paper) garage business to launder criminal earnings.

Contact points between the underworld and the licit world may be found at four different levels: at the level of a person; of a company, of a community; or of a provision created by the government.

With regard to *persons* who serve as a contact point, the people involved hold a position, often professionally, in the licit world and have knowledge, skills and/or competences that may be of great value to a criminal association. We distinguish four categories: financial specialists; notaries public and lawyers; airport personnel; and corrupt civil servants. Financial specialists are brought in to aid with: the investment, diversion and fiscal concealment of capital; the conclusion of transactions; the establishment of legal entities; and/or taking care of contact with the tax authorities. Notaries public and lawyers can provide important services to criminal associations due to their knowledge, the statutory obligation to involve a notary public or lawyer in particular matters, their protected status, and the respectability of their office. In the cases we studied, lawyers more often were used than notaries public were. Their involvement usually falls under one of the following labels: giving legal advice; lending a semblance of reliability; the concealment of a crime; providing support in human trafficking or human smuggling; and laundering money. However, we need to add that in the majority of the cases in which a lawyer was involved, no criminal culpability on his part had been established. This might be partially due to the fact that during criminal investigations in gene-

ral, when there are indications that lawyers are involved in organized crime, restraint is exercised.

Airport personnel, too, can constitute a very valuable contact point for criminal associations. In several of the cases we studied, at airports use was made of civilian personnel – employees working in baggage handling or cargo, cleaning personnel, or flight attendants – who, due to their profession, were capable of letting batches of drugs or people enter the country while by-passing security. Even more than the civilian personnel just mentioned, civil servants, for instance employed by the police, the judicial system or customs, have exclusive competences of which criminal associations may make good use. Contacts with these officials can play a role in passing the borders. Yet they may also be used to attain more general objectives related to the concealment of crimes, such as getting informed about investigative activities. Various cases showed indications of a possible involvement of Dutch or foreign civil servants. However, in this context, too, such involvement was often just deemed ‘possible’ since there was not enough evidence for the assumed contacts to prosecute.

In many cases use is made of (on paper) regular *companies* as a point of contact to the licit world. A lot of the criminal associations we encountered in our cases had their own enterprises or firms. These may serve three different kind of goals: logistic support, that is, storage, transport or a meeting place; laundering money, especially faking a legal source of money; and legitimization and concealment, such as the provision of cargo as cover for a drug transport, or acting as intermediary between the offenders and regular, external companies. External enterprises are also used, mainly for logistic support and to obtain equipment and substances. When these companies are brought in with the aim to launder money, this often happens through financial specialists as mentioned earlier. A striking example of the use of external enterprises pertains to the use of mass media. This has occurred in a few cases and may have served several objectives: to influence public opinion; to damage opponents; and to attract customers (advertisement).

Communities can also function as a point of contact between the underworld and the licit world. Some motorcycle clubs and trailer parks form subcultural communities to which this applies. Both these communities seem to accommodate a lot of potential accomplices. Furthermore, both networks offer any possible offender a variety of logistics, other kinds of facilities, and connections with the regular environment. In addition, both communities offer good conditions for concealment; they have locations at their disposal that are literally and/or figuratively ‘closed’, social cohesion is strong, there is a code of silence vis-à-vis the outside world, and membership of one of these communities often inspires awe or fear. Some ethnic communities offer potential advantages to organized crime as well. Through their contacts, both in their country of origin and in the Netherlands, members of particular communities can act as the link between the source country and the country of desti-

nation for the drug trade or human smuggling. These contacts also expand their ability to smuggle money out of the country. Furthermore, sometimes a regular economic branch constitutes a 'community' that provides concealed opportunities for organized crime. An example of this is the real estate sector. The world of commercial real estate is relatively vulnerable to fraud due to the lack of specialized supervision, a lack of transparency regarding the price mechanism, and a culture that might be described as 'an old boys' network' and 'you scratch my back and I'll scratch yours'.

In some cases, *provisions created by the government* are used to fulfil a specific function in the criminal business process. The ways in which human smuggling organizations have abused the asylum procedure in some cases is an example of this. Another example is the use of fiscally and legally protected jurisdictions for laundering purposes. In many cases, offenders, through bank accounts or legal persons, have placed capital in a so-called 'tax haven'. Besides low tax rates, these jurisdictions especially offer good opportunities for concealment. On the Dutch market of commercial service providers, several providers are specialized in making the facilities offered in those jurisdictions accessible.

Apart from opportunities, the use of positions in the licit world also involves risks for criminal associations. In the first place, covers or money laundering constructions may not hold up once criminal investigators focus on a criminal association. Secondly, when it arouses the suspicion of an attentive third party who then informs to the police, the use of positions in the licit world itself may constitute the cause for starting a criminal investigation. The third risk is that the use of a legal enterprise may contribute to the furnishing of proof against the offenders. The purchase of goods from an external company, for instance, can leave traces in that company's bookkeeping. And when a criminal collaborating association itself has a 'regular' company, such as a 'grow shop' (providing equipment for cannabis cultivation) or a 'coffee shop' (cannabis outlet), that company may literally as well as figuratively provide a good entrance for an investigation, such as an undercover operation. Despite these risks, some points of contact between the underworld and the licit world can function intensively and for a long time. An important reason for this is the lack or failure of supervision. Some criminal associations operate from a concealed position. The concealed locations at their disposal, a strong social cohesion, a code of silence toward the outside world and/or a violent reputation may make it very difficult for *capable guardians* to function. In addition, supervision is sometimes lacking completely or does not function well enough. In a large-scale fraud case, for instance, supervision had been rendered harmless, was lacking or was incapable of preventing long-lasting fraud, both within the organizations by which the suspects were employed and with regard to external parties. To conclude, supervision is sometimes limited due to other interests playing a role in that particular field, such as the economic interest that tax havens have in maintaining their spe-

cific fiscal and legal arrangements or the economic interest that airports have in maintaining a smooth dispatch of flights.

The earning, distribution and spending of criminal income

Symbiotic forms of organized crime are market-oriented and, by supplying a good or service, fulfil a demand. For criminal associations that engage in the trade of exotic drugs such as heroin and cocaine, the 'earning capacity' is based on bridging the distance between the production country on the one hand and the market on the other. Through international contacts and the possibilities for transport, for instance, they profit from the difference between the purchase price in the region of production and the selling price in the market region. In doing so, some criminal associations solely focus on part of the route between the production area and the European market. Groups that export 'home grown' drugs such as cannabis, amphetamine and xtc, also profit from the difference between production- or purchase costs on the one hand and the selling prices in market regions on the other. Yet, the trade in exotic and domestically produced drugs cannot be compared on all points. To the various trade chains, specific problems apply that need solving. For the production of xtc, for instance, such a problem – and thus an opportunity to make money – is presented by the need to obtain the right raw materials. Human trafficking organizations satisfy a demand, too, in this case the demand for opportunities for international migration outside the regular channels. Their earning capacity lies in the network at their disposal that covers both the country of origin and the country of destination, but often also the countries in-between. That network provides contacts with customers, transport facilities, people who pick up the customers and guide them further, and possibly also travel documents. A specific group of players on the criminal market are the facilitators. The earning capacity of facilitators is generated by the fact that they can deliver a service or goods to a criminal association, often due to their specialist background, that is essential to the criminal business process but cannot be provided by the criminal association itself.

Parasitic forms of organized crime do not fulfil a market demand but simply take something from others. For human trafficking and extortion, the earning capacity of an offender is based on dominance: the capacity to get and keep victims in their power. That power base is founded on, among other things, (the threat of) violence and/or deceit. With the aid of those ingredients, offenders are capable of forcing their victims to do what they want: hand over their money. With various forms of fraud, victims are robbed of their money as well. Yet, in general this does not involve the use of violence. Here, the key words are deceit and seduction.

With respect to the distribution of criminal earnings within a criminal association, roughly a divide can be made between a core of two to four main actors who usually get the major part of the money on the one hand, and on

the other hand a category consisting mainly of those carrying out orders, who usually get paid a much smaller part. The core of drug organizations consists of people who organize and fund the import of cocaine or heroin, or the production of cannabis or synthetic drugs. The suppliers of BMK and PMK (raw material (precursors) for synthetic drugs) can also be counted as belonging to that core. Within the category of those carrying out orders there is great variation, both in the actual tasks, the way in which people are rewarded and the extent of this reward. In some cases, for example, we observed people who functioned as some type of 'right-hand man' of a core member, and who received a more or less fixed salary. Furthermore, there are executants, such as couriers and drivers, who are often paid by the piece (per kilo or load). Although the amounts received by the executants are smaller than the share of the core members, they may still be quite high in comparison to standards in the regular economy.

The skewness of the profit distribution differs per drug market and is related to the logistic nature of the trade chain. In the case of cocaine there is a big distance between the production locations on the one hand and the markets on the other. The successful bridging of that distance constitutes the most important and lucrative step within the total chain of the cocaine market. Therefore, the person who has the contacts and/or the ability to arrange for a successful importation of this drug is the top earner.

Contrary to the production of coca leaves, the production of synthetic drugs is not restricted to one geographically region. In addition, in the case of synthetic drugs the distance between production and the (European) market is much smaller. With respect to the synthetic drug trade, the trade chain consists of the following three links: the raw materials, which are much harder to obtain now than in the early days of xtc production; the production, which requires equipment and knowledge; and (international) market channels. The relation between these links is more equal, making the profit distribution less skewed than it is in the case of the cocaine trade (although the export of for instance xtc is far more profitable than the domestic market is).

The distribution of criminal profits is not a static fact; actors may try to increase their own share at the cost of others. In the context of the drug trade, increasing one's share of the profits often seems to boil down to shutting out, deceiving or robbing one's 'business partners'. In the context of human trafficking and extortion, however, the profit is chiefly added to by increasing the pressure on the victims.

With respect to the spending done with the earnings, in a way the cases we studied answer to the stereotypical image; many cases show offenders with a (very) luxurious lifestyle. Popular goods to spend money on are expensive cars, watches, jewels, home furnishings, vacations and nightlife. With regard to investments in criminal activities, it seems that these are primarily financed individually. Thus, we almost never encountered collective 'business reserves' or a collective kitty, while both investments and profits are extre-

mely individualized. In the cases we studied, we found almost no examples of strategic investments in the Netherlands that would result in the acquisition, on the national level, of a position in large companies or projects, or in other kinds of influence in society. We did find examples, however, of offenders who, through investments in real estate and/or companies, obtained a certain position on a local level.

Offenders usually stay close to home with their investments. Familiarity with an investment destination seems to play a role, that is, offenders invest in goods or sectors they are familiar with in their everyday lives. A frequently occurring investment is in real estate. This often involves a house in which the offender lives, but in a number of cases the investments are more large-scale. Furthermore, we relatively often encounter investments in catering businesses and other companies that could be used for the purposes of money laundering, logistics or legitimization. To conclude, offenders frequently make investments in their country of origin. The distance between the offender and his investment thus is often small, literally as well as figuratively; the investments are functional to the criminal process and/or are made in an environment familiar to the offender.

Concealing of criminal earnings

In the literature, money laundering is often divided into a number of phases. The model used implies that the term 'money laundering' only applies to situations in which criminal money has been actively 'laundered' and has become part of the legal economy. In addition laundering money is also frequently presented as a process consisting of refined and complex constructions. Yet, the cases we studied show that there are simple and quite direct ways to 'safely' use income from crime, too. In a number of cases offenders (temporarily) will not get around to using their money anyway, for that matter, but will physically *hide* it.

When an offender does want to use his money, he can rely on both relatively simple and somewhat more complex possibilities. The criminal money can be *transferred*, for instance, to countries where supervision of financial transactions is less stringent and where the money can be spent without too many questions being asked. Such a relocation may take place either physically or through formal institutions (domestic or foreign banks or money-transferring agencies), or through so-called underground banking. Furthermore, there also are ways to spend the money in the Netherlands. This '*concealed consumption*' is possible, among other things because facilitators offer that as a service. In the case material, we have found examples of facilitators who enable offenders to use vehicles or homes without any risk of these 'goods' being traced back to them. Other methods of concealed consumption include bringing in a front man or using false identities.

In addition to this, we actually have encountered many forms of *more complex money laundering constructions* in the cases we studied. In several cases

criminal money is given a legal appearance by making up or increasing income from employment, returns of a company, profit won in a game of chance, or a claim. In the case of making up or increasing returns of a company a company is used for the sole purpose of feigning that the offender has a legal source of income. In the case of another form of money laundering, however, an investment is actually made in a legal company but in a manner that is intended to conceal its true source. Furthermore, as mentioned before, in several cases criminal money is invested in real estate. Yet another method is to channel the money to firms or persons (front men/accomplices) by means of a series of transactions. In the cases we examined we often encounter combinations of different forms.

Usually, different money laundering constructions have one or more characteristics in common. These are: the division of the total amount of money into differing smaller amounts ('smurfing' or 'structuring'); the repetitive transfer of money, in very quick succession; the transport, withdrawal or deposit of large amounts of cash; the use of accounts and legal persons abroad, especially in territories that provide special fiscal and legal arrangements, also known as tax havens.

The different forms used to cover up criminal money flows – the hiding, the transferring, the concealed consumption and the more complex money laundering constructions – are characterized by an increasing complexity and also require an increasing amount of social and/or economic resources.

Hiding money is very simple and transferring it can be simple as well. Yet, when the transferral takes place through an underground banker, the offender is required to, through his network, have contacts with such a 'banker' at his disposal. Offenders' resources play at least as important a role in the more complex forms of money laundering, such as when criminal earnings need to be 'hidden' in legal enterprises or invested in real estate through intermediaries. In such cases, the 'money laundering potential' in large part depends on the extent to which an offender and/or his relations can make use of established positions in the licit world. Legal business activities, a legal, and preferably international, structure of firms and property provide good opportunities for placing criminal earnings. Of course, the bigger the financial size of the positions in the licit world, the more possibilities there are to launder money. Yet, not just the financial volume plays a role in the potential for money laundering. The nature of the legal (at least on paper) economic activities in which the offender or his network participates is of importance as well. Especially suited for money laundering purposes are goods and services of which the price-making process lacks transparency, making high prices or very high (fictitious) profits not too implausible. Examples of this are goods such as real estate or art, or companies where compensations can be entered in the books for vaguely circumscribed services like coordination, advice or management. The extent to which an offender maintains direct control of his money and property is greatest when he takes care of concealing his criminal earnings

himself, without being dependent on others. Yet the money laundering capacity of one's own company, for instance, has its limits. For this reason, third parties are also often called upon to launder criminal income. When an offender wants to make use of the services of a third party to conceal his criminal money flows, the question of course arises to whom he can entrust his money. That trust may rest on four pillars. The first of these is the financial gain of the person servicing the offender. A personal connection between the offender and the 'money launderer' is the second pillar on which the trust may be based. The third pillar is the violent reputation of the offender himself. In that case, the offender 'trusts' the service provider to know better than to deceive him, since the service provider knows what the physical consequences of deceiving his client may be. The fourth pillar on which trust may rest is, on the contrary, the reputation of a financial service provider. The underground banking system is a good example of this. These 'bankers' operate by the grace of the trust enjoyed by the institution of underground banking. Any underground banker knows that the betrayal of that trust will mean an economic death sentence.

Finally, we have discussed the liquidity of different destinations of criminal money. Obviously, that liquidity is greatest when the offender has simply stored or hidden his money somewhere. If instead the money has been invested, the liquidity depends on the type of goods or business in which the money has been invested. Besides that, it depends on the question whether the investment is controlled by the offender himself or by an asset manager, for example. When this last option has been used, claiming the money quickly may be hard if the asset manager has trouble cashing in the goods in which the money has been invested, if he has come to the attention of the police, and/or if other criminal clients want their money back as well.

Criminal investigation and dispossession of criminal earnings

Although over the years financial investigation has received greater emphasis, a number of studies have shown that it does not yet have the central place within the investigative process as it is supposed to have according to policy-makers.

Although criminal money flows are a lot harder to bring into vision than the money flows within regular enterprises are, criminal money still leaves its traces. Four characteristics of the criminal association or the criminal business process exert an influence on whether or not traces can be found. Firstly, the personality of the offender is of relevance. Individual offenders differ from each other, for instance in the extent to which they are aware of the possible attention paid to them by the authorities, and in their discipline to adjust their behaviour as much as possible according to that attention. Secondly, the scale and logistics of the criminal business process play a role; criminal activities of a larger scale and more complex nature more likely require a form of administration than small-scale and simpler activities do. Thirdly,

some criminal networks have connections with regular enterprises, which can increase the visibility of the money flows involved. Fourthly, sometimes offenders are more or less forced by uncertainties or obstacles during a criminal transaction to be more open than they would really want to be.

When traces of criminal money flows are found, they can be classified into four kinds, at least in the cases we studied: 1) traces in regular financial traffic, for instance through regular banks or money transfer agencies; 2) the bookkeeping of other regular enterprises with which the offenders were in contact, such as a supplier of raw materials or equipment needed for the manufacture of drugs, or the bookkeeping of a company owned by the offenders themselves which they had used to feign a legal money flow (money laundering); 3) the 'criminal bookkeeping', that is, the report made of the purchases and sales of drugs, for instance; and 4) wire tap reports and statements of victims and suspects.

For 102 convicted offenders from the first three data sweeps of the Organized Crime Monitor, we have analysed how both the court procedures and the execution of dispossession claims have been developing. Since it is possible for an offender to appeal to a higher court both with respect to the verdict in his criminal case and the verdict in his dispossession case (after which, if so desired, an appeal can be lodged with the Supreme Court), and since the actual execution of the dispossession claim (and thus the obligation to pay) only starts after both verdicts have become irrevocable, from the criminal case on it may take many years before that execution begins. For that matter, the dispossession measure constitutes only one way of hurting offenders financially. Here we have left aside other instruments used to confiscate their money, such as settlements, fines, damages, or claims made by the treasury. The total amount of dispossession claims brought against the 102 convicted offenders by Public Prosecutors was €62,440,188. The court, however, only imposed €46,353,192 in verdicts. After the appeals lodged to a higher court, only €30,471,637 of this amount remained (including the claims that were not taken to a higher court). When the Supreme Court had ruled in 34 cases as well, the total of irrevocable dispossession claims amounted to €27,463,899, which equals 44% of the total amount originally claimed by the Public Prosecutors in the first instance.

In large part, the reasons why an irrevocable claim turns out lower than the amount claimed for dispossession by the Public Prosecutor can be classified into three categories: 1) the court arrives at a lower total sum of criminal earnings, for instance because it includes fewer drug transports in its calculation than the Public Prosecutor has done; 2) the court decides that an exceeding has occurred of the 'reasonable period of time' within which the dispossession case should have been concluded, which is in violation with article 6 of the European Convention on Human Rights (ECHR), which in turn often results in a reduction of the amount claimed; or 3) the court estimates the payment capacity of the convicted offender to be lower.

Of the €27,463,899 that was irrevocably claimed of the 102 convicted offenders, 34% has actually been paid at the moment we retrieved the data (September 2011). A considerable number of the claims, however, is still being dealt with. Lower claims have been paid to a greater extent than higher claims. These outcomes pertain to the cases we studied and cannot be generalized to all dispossession cases. Yet, basically the outcomes do not differ much from the results from some other sources.

Harm

There are no completely valid and exact assessments of harm arising from organized crime. Regardless of the method that is chosen to describe the negative consequences of organized crime, one is always confronted with problems regarding operationalization – how do you measure concepts such as ‘harm to victims’ and ‘loss of a good reputation’ – and causality – how do you determine whether a certain kind of damage really is the effect of organized crime? Having said that, it is still useful and, if one should want to prioritize among criminal investigations, perhaps even necessary to explore the level and/or different kinds of harm arising from organized crime.

On the basis of the cases we studied, we distinguish between three dimensions of harm. The first dimension involves *hurts to victims*, i.e. the damage inflicted on concrete victims. This dimension refers to both physical and psychological injuries inflicted on, for instance, victims of human trafficking or extortion. Furthermore it includes the financial damage caused to victims of, again, human trafficking or extortion, but also to victims of, for instance, fraud.

In addition, a second dimension has been distinguished and described. This dimension relates to the so-called *systemic effects* of organized crime. These are the harmful consequences of organized crime for ‘systems’, such as a distortion of the free market in the real estate sector or in the local economy. Yet, a slur on the reputation of a professional group, for instance the office of notary public, can also be an indirect result of organized crime. This dimension sheds light on the ‘undermining’ effects of organized crime. The chances of occurring of these systemic effects seem to be higher when the activities of the offenders of organized crime are more embedded in regular society. Seen in this way, the criminal activities deployed by practitioners in the real estate sector are more harmful than trading in a completely illegal and therefore separate market, such as trading synthetic drugs (although the latter does produce another kind of damage, health issues for instance).

The third dimension relates to a specific characteristic of organized crime, that is, the ability of offenders to shield their criminal activities from the authorities by neutralizing the functioning of social control. In some cases this causes offenders to imagine themselves to be invulnerable and thereby become living evidence of the incompetence of the authorities to act adequately against organized crime. Such an image can become self-fulfilling. When

witnesses (victims, co-offenders, accidental observers) do not dare to make statements about offenders or do not trust the authorities enough to take them in confidence, the strength of criminal justice can be seriously jeopardized.

Policy implications

The situational approach

In the field of criminology, most attention is usually paid to the backgrounds and motives of offenders, and the same can be said of many studies on organized crime. In the situational approach, this perspective has been abandoned and the focus of attention has shifted to environmental factors that make the occurrence of crime possible. In recent years this approach has also been applied to the phenomenon of organized crime. This is reflected in Dutch policy, in the increased attention paid to non-criminal justice measures to combat and prevent organized crime.

Within this approach already a lot has been achieved. Sometimes successes can be attained by means of simple interventions. An example of such an intervention can be found among the measures that have been taken against the production of synthetic drugs. Raw materials (precursors) essential for the production process, such as PMK in case of xtc-production, used to be imported from, among other countries, China. After Dutch and Chinese officials reach agreements, it became a lot more difficult for drug manufacturers to purchase the necessary materials.

This report, too, has brought to the fore how strongly organized crime is interwoven with its social environment. This means that a lot still needs to be done with regard to the situational factors at play in organized crime. Organized crime can take place because of a lack of *capable guardians*, that is, actors who are capable of detecting crimes and of doing something to counteract them. Sometimes these guardians are not even present. In other cases criminal associations try to undermine the competence of these gatekeepers through corruption and threats. Whoever wants to combat organized crime needs to reduce the vulnerability of society and strengthen the supervision in a broad sense. In this report we have discussed different forms by means of which actors in the regular environment may consciously or unconsciously be of service to organized crime. For a part of these actors, more awareness may result in making it less easy for criminal collaborations to use them. This applies in particular to those who now are unaware of the way in which they may be used for criminal purposes and of the risks involved in that to them. It also goes for those who maybe entertain suspicions but who look on passively and 'do not ask questions'. When they become more aware, for instance through branch organizations, of the role they (unconsciously) play within

criminal business processes and of the dangers involved, some of them may change from passive lookers-on to perceptive actors. In this report, we have seen various examples in which observant service providers – an estate agent, a storage company, or a travel agency – prevented a criminal association from using them, or informed the police because they had grown suspicious of a client who later proved to be criminal. Exactly which professional groups and sectors deserve attention in this context must emerge from the investigative practice. In this report we have discussed several service providers who were used (without knowing it) by offenders taking part in organized crime, such as storage and transport companies, but also notaries public, lawyers, trust companies and other parties.

With regard to service providers who consciously and more or less professionally provide services to organized crime, chiefly criminal prosecution seems to be required. Such professional facilitators may surface in criminal investigations into criminal associations who make use of them. Yet, the other way around, a criminal investigation aimed at a facilitator can also result in the emergence of a picture of his criminal clientele.

Besides ignorance, a passive attitude or conscious cooperation, effective supervision is sometimes limited by competing interests. The supervision of airports is limited, as was mentioned before, because next to safety a smooth dispatch of flights is of course important as well. An additional problem in the case of airports is that criminal activities of employees very easily blend in with their regular activities; for someone who works in luggage handling, it is not conspicuous to move around suitcases. Yet, the persistency with which airports seem to be used by criminal collaborations makes clear that this cannot be taken for granted. Tax havens play an important part in organized crime as well. Here, the improvement of supervision, which means the (partial) abolition of the legal and fiscal arrangements they provide, conflicts with the big economic interest these tax havens have in maintaining their attraction for foreign capital.

Some offenders neutralize potential supervision by operating from closed communities. Not only do they have isolated locations at their disposal, a strong social cohesion, a code of silence and a violent reputation also prevent group members or outsiders from informing the police. Such a 'screen of secrecy' makes it difficult to prosecute. Especially in this context, however, judicial intervention is important to cut through the aura of invulnerability. Further thought may be given to the possibilities of increasing the willingness of witnesses, victims or perpetrators to make statements to the police. In addition, in this context, too, there are opportunities for either a situational or an administrative approach. At least these communities, like some biker clubs, have one advantage for criminal investigators and administrators: their recognisability.

The financial approach

With the concept of the *social multiplier*, Glaeser et al. have pointed out the importance of social interactions for the explanation of differences in crime levels. Part of the variation in crime figures comes about because the choice of an individual to either commit a crime or not is also determined by the choices made in this respect by the people close to him. When the people in a person's immediate surroundings choose a life of crime, he will be more readily inclined to commit offences as well, for instance because the social interactions evoke a feeling of invulnerability and strengthen the willingness to transgress norms. One person's criminal acts and career can thus result in others starting to commit crimes as well. In this way crimes 'multiply'.¹⁶¹ This 'social multiplier' shows the importance of an effective investigation of crime and criminal earnings. Whenever the crimes and earnings of an individual criminal are tracked down for all to see, according to the 'multiplier effect', this will slow down potential criminal acting of others. Yet, on the other hand, whenever the criminal gets away with it and crime therefore turns out to pay, this will constitute an encouraging incentive to criminal behaviour for his 'neighbours'. The earnings of criminals thus may have a recruiting influence on potential new offenders, which is even more plausible now that this report proves that the spending of criminal earnings mostly takes place in their own environment.

Since the end of last century, the government has begun to put greater emphasis on the dispossession of criminal financial gain. Dispossession legislation has been introduced, followed by several extensions of the legal possibilities for taking away criminal gain. Besides legislation, the government has also given higher priority in policy to the financial investigation of crime, for instance through the Financial Economic Crime Programme (FinEC).

Dealing with criminal earnings really effectively requires the successful execution of a chain of actions: crime needs to be traced as well as the profits gained from it; a financial measure (for instance a dispossession measure) then must be applied; and this measure subsequently needs to be put into effect, which means that the sentenced offender must be made to pay. In dispossession cases it may take (many) years to work through the chain, since the effectuation (that is, the obligation to pay) only starts after not only the verdict passed in the criminal case has become irrevocable, but the verdict passed in the dispossession case as well. In practice, the tracing and taking away of criminal money works like a funnel: what is actually collected in the end constitutes only a small part of what has been earned in organized crime. As we have said earlier, the set of instruments used has been extended a

161 Glaeser, E.L., Sacerdote, B., & Scheinkman, J.A. (1996). Crime and social Interactions. *The Quarterly Journal of Economics*, 111(2), 507-548; Glaeser, E.L., Sacerdote, B.I., & Scheinkman, J.A. (2002). *The Social Multiplier*. : Harvard University, Harvard Institute of Econmic Research. Discussion Paper 1968.

number of times. The objective is to reduce the level of attrition in confiscating the proceeds of crime.

Studies show that in the investigative practice, financial investigating still does not have the central place it does have in policy documents. At the start of criminal investigations, the financial component is often only elaborated summarily. It still seems to have a secondary character, while the primary focus is on the 'men' and the 'kilos'. Financial-economic awareness, however, seems to have increased among criminal investigators. The challenge is to translate this more and more into concrete actions in criminal investigations as well. How the recent extensions of the possibilities to dispossess criminal money will work out is as yet unknown.

The dispossession measure – the financial measure of which we have examined the implementation in the cases studied in this report – is only one of the various instruments available to hurt offenders financially. Other such instruments, such as fines, settlements and fiscal measures, were not discussed in this report. The analyses of the dispossessions in the cases we studied have shown that the actual execution of at least the dispossession claims is far from easy. That is no reason, however, not to continue to make an (extra) effort in this regard. Yet it might be a reason not to let expectations run too high.

In addition, it is important to have clear goals and starting points for dispossession of criminal property. When the goal is to collect *as much criminal money as possible*, this may result in other priorities than when the goal is to take away money from *as many offenders as possible*. In the first case, the attention should primarily be focused on the relatively small number of convicted people on whom very high dispossession claims have been imposed.¹⁶² In the latter case, on the other hand, investigators should set their sights to as many offenders as possible, which also includes the relatively large group on whom only a relatively low dispossession claim has been imposed. In addition, it is likely that the basic assumption that 'every euro spent on financial investigating will pay for itself' may only have limited validity. This is due to the long lead-time of dispossession procedures, among other things. Yet maybe the financial effect of recovery of criminal assets should not be the point of departure. The 'recovery of the costs' is not in the euros it yields, but in the signal sent that crime must not be allowed to pay. To conclude, there are reasons to focus the effort primarily on seizing property and to set up criminal investigations from this perspective. Dispossession procedures can take a very long time. This gives the convicted offender more opportunities to hide his criminal earnings. A seizure prevents this and increases the chances that an imposed dispossession claim or a different financial measure will actually be collected. This in turn increases the chances of achieving the intended, generally preventive effect of recovering criminal assets. Seizures can contribute to that effect in another respect as well.

162 We should add, however, that especially the high dispossession claims are difficult to collect.

Because a seizure takes place in conjunction with or shortly after a police intervention (an arrest), and sometimes is clearly visible for the offender's environment as well, this form of intervention may be conceived and felt by the offender and his surroundings as much more of a 'dispossession' than a lengthy payment settlement.

The criminal justice approach

Offenders of organized crime are adept at effectively concealing their crimes. Thanks to the interrelatedness of criminal associations with sectors and communities, their activities can remain invisible for a long time. Important examples of this are the large-scale frauds in real estate, where offenders blocked their illegal activities from view by posing as regular professionals or employees. However important the situational approach is, without convincing proof the awareness about these problems will not grow, while supervisors and service providers will be able to claim ignorance if they should be reproached for having been too passive. The same goes for the financial approach. Crime cannot be allowed to pay, yet without the detection of criminal facts and a sound assessment of the profits and spending of criminal money we will not succeed in living up to this goal.

In other words: to make a situational and financial approach of organized crime successful, uncovering convincing evidence is of the essence. This is one of the reasons why, besides 'prompt interventions', (still) also ample room needs to be cleared for traditional criminal investigation. The start of such a criminal investigation provides the opportunity to use far-reaching means of force such as phone taps, house searches and arrests, which may serve as crowbars. Of course, we do not always succeed in getting to the bottom of things. Yet, without these crowbars several important cases presented in this monitor, such as the real estate frauds, the extortion of a number of businessmen and the exploitation of women in the licensed prostitution sector, would never have come to light to their full extent.

Of course, there are also limits to the judicial process of establishing the truth. Criminal investigations are focused on finding an answer to the question whether the criminal facts someone is charged with can be proven. This in itself generates a sharp reduction of reality. Social problems such as the uncontrolled, personal pursuit of profit in the real estate sector or modern forms of slavery are transformed and individualized into criminal cases. Given the legal context in which the process of establishing the truth takes place, this is inevitable. Yet, precisely because of the exclusive crowbars it provides, a criminal investigation sometimes is also a necessary condition for a process going into the opposite direction: becoming aware of social issues. It is not a sufficient condition, however. To bring about this awareness, an important task remains for others: the government but also, and especially, the sectors, communities and occupational groups that are vulnerable to organized crime.

Literatuur

- Aarts, J. (2009). Een etnografische studie over ondergronds bankieren in de Nigeriaanse gemeenschap in Nederland. In H.G. van de Bunt & D. Siegel (red.), *Ondergronds bankieren in Nederland* (pp. 59-82). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Akse, Th. (1996). *Geldstromen onder N.A.P. Ondergronds bankieren in Nederland*. Zoetermeer: CRI.
- Akse, Th. (2003). *€n de kleur is Vuil*. Zoetermeer: KLPD.
- Almelo, L. van (2010). Forensisch accountants bij de nationale recherche: Follow the money. *de Accountant, september 2010*, 36-39.
- Algemene Rekenkamer (2012). *Intracommunautaire btw-fraude: Terugblik*. Den Haag: Sdu.
- Andreas, P., & Wallman, J. (2009). Illicit markets and violence: what is the relationship? *Crime, Law and Social Change*, 52(3), 225-229.
- Astorga, L. (2012). México: Organized crime politics and insecurity. In D. Siegel & H. van de Bunt (red.), *Traditional organized crime in the modern world* (pp. 93-108). New York: Springer.
- Aviram, A. (2003). *Regulation by Networks*. The Law School The University of Chicago, Geraadpleegd op 5 december 2012: www.law.uchicago.edu/Lawecon/index.html.
- Barone, R., & Masciandaro, D. (2011). Organized crime, money laundering and legal economy: theory and simulations. *European Journal of Law and Economics*, 32, 115-142.
- Black, D. (1983). Crime as Social Control. *American Sociological Review*, 48, 34-45.
- Boerman, F., Grapendaal, M., Nieuwenhuis, F., & Stoffers, E. (2012). *Nationaal dreigingsbeeld 2012: Georganiseerde criminaliteit*. Zoetermeer: KLPD, Dienst IPOL.
- Bokhorst, R.J., Steeg, M. van der, & Poot, C.J. de (2011). *Rechercheprocessen bij de bestrijding van georganiseerde criminaliteit*. Den Haag: WODC. Cahier 2011-11.
- Boon, V. van der & Marel, G. van der (2009). *De vastgoedfraude. Miljoenen-zwendel aan de top van het Nederlandse bedrijfsleven*. Nieuw Amsterdam Uitgevers.
- Borgers, M.J., & Kooijmans, T. (2010a). Verruiming, vereenvoudiging en verbetering? Het wetsvoorstel verruiming mogelijkheden voordeelontneming. *Delikt en Delinkwent*, 40(3), 205-270.
- Borgers, M.J., & Kooijmans, T. (2010b). Verruiming van de mogelijkheden tot voordeelontneming: Het vervolg. *Delikt en Delinkwent*, 40(5), 608-627.
- Bovenkerk, F. (1998). Fenomeenonderzoek; of hoe de etnografische criminologie haar onschuld verliest. *Justitiële verkenningen*, 24(8), 27-34.
- Bovenkerk, F. (2011). Uittreden uit criminele organisaties. In F. Bovenkerk (red.), *Een gevoel van dreiging: Criminologische opstellen* (pp.172-207). Amsterdam: Augustus.

- Bullock, K., R.V. Clarke, & Tilly, N. (red.) (2010). *Situational prevention of organised crimes*. Portland, Oregon: Willan Publishing, 2010.
- Bunt, H.G. van de (2008a). The role of hawala bankers in the transfer of proceeds from organised crime. In D. Siegel & H. Nelen (red.), *Organized crime: Culture, markets and policies*. New York: Springer.
- Bunt, H.G. van de (2008b). A case study on the misuse of hawala banking. *International Journal of Social Economics*, 35(9), 691-702.
- Bunt, H.G. van de (2009). 'Betrekkelijk effectieve' afscherming. In C. Brants & S. van der Poel (red.), *Diverse kwesties, Liber amicorum prof. dr. Frank Bovenkerk* (pp. 213-222). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Bunt, H.G. van de, Holvast, N.L., Huisman, K., Meerts, C., Mein, A.G., & Wingerde, C.G. van (2011). *Bestuurlijke rapportage vastgoedfraudezaak 'Klimop': Eindrapportage*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Bunt, H.G. van de, & Huisman, K. (2009). Pakistaanse hawala bankiers in Nederland. In H.G. van de Bunt & D. Siegel (red.), *Ondergronds bankieren in Nederland* (pp. 109-134). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Bunt, H.G. van de, & Kleemans, E.R. (2000). De WODC-monitor georganiseerde criminaliteit. In H. Moerland & B. Rovers (red.), *Criminaliteitsanalyse in Nederland* (pp. 263-276). Den Haag: Elsevier Bedrijfsinformatie.
- Bunt, H.G. van de, & Kleemans, E.R., m.m.v. Poot, C.J. de, Bokhorst, R.J., Huijckshoven, M., Kouwenberg, R.F., Nassou, M. van, & Staring, R. (2007). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland: Derde rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers. Onderzoek en beleid 252.
- Bunt, H.G. van de, & Kleemans, E.R. (red.) (2011). Themanummer 'Preventie van georganiseerde misdaad'. *Justitiële Verkenningen* 37(2).
- Bunt, H.G. van de, & Schoot, C. van der (red.) (2003). *Prevention of organised crime: A situational approach*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers. Onderzoek en beleid 215.
- Bunt, H.G. van de, & Siegel, D. (2009). Inleiding. In H.G. van de Bunt & D. Siegel (red.), *Ondergronds bankieren in Nederland* (pp. 1-10). Den Haag: Boom.
- Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel (2002). *Mensenhandel: Eerste rapportage van de Nationaal Rapporteur*. Den Haag: Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel.
- Bureau Nationaal Rapporteur mensenhandel (2010). *Mensenhandel – 10 jaar Nationaal Rapporteur Mensenhandel in Nederland – Achtste rapportage van de nationaal rapporteur*. Den Haag: Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel.
- Bushway, S., & Reuter, P. (2008). Economists' contribution to the study of crime and the criminal justice system. In M. Tonry, (red.), *Crime and justice: An annual review of research*, vol. 37 (pp.389-452). Chicago: University of Chicago Press.

- Cardol, G. (2006). In de schaduw van de samenleving. *Journal Vreemdelingenrecht*, (4), 255-266.
- Chimeli, A.B., & Soares, R.R. (2011). *The use of violence in illegal markets: Evidence from mahogany trade in the Brazilian Amazon*. Rio de Janeiro: Departamento de Economia.
- Christensen, J. (2012). The hidden trillions: Secrecy, corruption, and the off-shore interface. *Crime, Law and Social Change*, 57, 325-343.
- CJIB (Centraal Justitieel Incassobureau) (2010). *Jaarbericht 2009*. Leeuwarden: Centraal Justitieel Incassobureau.
- Commonwealth of Australia (2011). *Professional Facilitators of Crime*. Geraadpleegd op 5 december 2012: www.crimecommission.gov.au. Australian Crime Commission.
- Cornish, D.B., & Clarke, R.V. (2002). Analyzing organized crimes. In A.R. Piquero & S.G. Tibbetts (red.), *Rational choice and criminal behavior: Recent research and future challenges*. New York: Garland.
- Cornish, D.B. & Clarke, R.V. (2003). Opportunities, precipitators and criminal decisions: A reply to Wortley's critique of situational crime prevention. In M.J. Smith & D.B. Cornish (red.), *Theory for practice in situational crime prevention* (pp.41-96). Monsey, NY: Criminal Justice Press. Crime Prevention Studies, volume 16.
- Cressey, D.R. (1969). *Theft of the nation: The structure and operations of organized crime in America*. New York: Harper and Row.
- Diepenmaat, F., & Verrest, P.A.M. (2007). De straffbare gedraging witwassen. In P.H.P.H.M.C. van Kempen, T. Kraniotis & G. van Roermund (red.), *De gedraging in beweging: Handelen en nalaten in het materiële strafrecht, strafprocesrecht en sanctierecht* (pp. 39-64). Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Dorn, N., & Bunt, H. van de (2009). *Bad thoughts: Towards an organised crime harm assessment and prioritisation system (OCHAPS)*. Rotterdam: Criminology Department, Erasmus School of Law, Erasmus University Rotterdam.
- Dubourg, R., & Prichard, S. (red.) (2009). *The impact of organised crime in the UK: Revenues and economic and social costs*. Londen: Home Office.
- Duyne, P.C. van (2006). Witwasonderzoek, luchtspiegelingen en de menselijke maat. *Justitiële verkenningen*, 32(2), 34-40.
- Erickson, B.H. (1981). Secret societies and social structure. *Social Forces*, 60(1), 188-210.
- Eysink Smeets, M., & Bervoets, E., m.m.v. Nap, J. (2012). *De destructieve doorwerking van onaantastbaren in wijk en buurt*. Den Haag: Nicis Institute.
- Fagan, J., & Chin, K. (1990). Violence as regulation and social control in the distribution of crack. In M. De La Rosa, E.Y. Lambert & B. Gropper (red.), *Drugs and violence: Causes, correlates and consequences* (pp. 8-43). Rockville, MD: US Department of Health and Human Services, Public Health Service.

- Farrell, D., Lund, S., Skau, O., Atkins, C., Mengerlinghaus, J.P., & Pierce, M.S. (2008). *Mapping global capital markets: Fifth annual report*. San Francisco: McKinsey Global Institute.
- Felson, M. (2006a). *Crime and nature*. Thousand Oaks: Sage.
- Felson, M. (2006b). *The Ecosystem for Organized Crime*. Helsinki: The European Institute for Crime Prevention and Control. Beschikbaar op: www.heuni.fi.
- Fijnaut, C. (ed.) (2001). *De bestuurlijke aanpak van (georganiseerde) criminaliteit in Amsterdam*. Amsterdam: Directie Openbare Orde en Veiligheid Gemeente Amsterdam.
- Fijnaut, C., & Paoli, L. (2004). *Organised crime in Europe: Concepts, patterns and control policies in the European Union and beyond*. Dordrecht: Springer.
- FATF (Financial Action Task Force on Money Laundering) (1997). *Annual report 1996-1997*. Parijs: FATF Secretariat, OECD.
- FATF (Financial Action Task Force on Money Laundering) (1999). *1998-1999 Report on money laundering typologies*. Parijs: FATF Secretariat, OECD.
- FATF (Financial Action Task Force on Money Laundering) (2005). *Money laundering & terrorist financing typologies 2004-2005*. Parijs: FATF Secretariat, OECD.
- FinCEN (Financial Crimes Enforcement Network) (2003). *Informal value transfer systems*. Washington DC: US Department of Treasury. FinCEN Advisory Issue 33.
- Finckenauer, J.O. (2005). Problems of definition: What is organized crime? *Trends in Organized Crime*, 8(3), 63-83.
- Gambetta, D. (1993). *The Sicilian mafia: The business of private protection*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Gambetta, D. (2009). *Codes of the underworld: How criminals communicate*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Gelemerova, L. (2008). On the frontline against money-laundering: the regulatory minefield. *Crime, Law and Social Change*, 52, 33-55.
- Gestel, B. van (2010). Mortgage fraud and facilitating circumstances. In K. Bullock, R.V. Clarke & N. Tilly (red.), *Situational prevention of organised crimes* (pp. 111-129). Portland, Oregon: Willan Publishing.
- Glaeser, E.L., Sacerdote, B., & Scheinkman, J.A. (1996). Crime and social interactions. *The Quarterly Journal of Economics*, 111(2), 507-548.
- Glaeser, E.L., Sacerdote, B.I., & Scheinkman, J.A. (2002). *The Social Multiplier*. Cambridge, MA: Harvard University, Harvard Institute of Economic Research. Discussion Paper 1968.
- Görg, H., & Hanley, A. (2011). Services outsourcing and innovation: An empirical investigation. *Economic Inquiry*, 48(2), 460-482.
- Haller, M.H. (1990). Illegal enterprise: A theoretical and historical interpretation. *Criminology*, 28, 207-235.

- Her Majesty's Government (2011). *Local to global: Reducing the risk from organised crime*. Londen: the Crown.
- Home Office (2009). *Examining attrition in confiscating the proceeds of crime*. Londen: Home Office. Research Report 17.
- Huisman, S., & Jansen, F. (2012). Willing offenders outwitting capable guardians. *Trends in organized crime* 15(2/3), 93-110.
- Huisman, W., Huikeshoven, M., Nelen, H., Bunt, H. van de, & Struiksmā, J. (2005). *Het Van Traa-project: Evaluatie van de bestuurlijke aanpak van georganiseerde criminaliteit in Amsterdam*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Inspectie Openbare Orde en Veiligheid (2012). *Follow the money! Een onderzoek naar financieel opsporen door de politie in het licht van het landelijk programma FinEC Politie*. Den Haag: Inspectie Openbare Orde en Veiligheid, Ministerie van Veiligheid en Justitie.
- Jacobs, J.B., & Peters, E. (2003). Labor racketeering: The mafia and the unions. In M. Tonry (red.), *Crime and justice: A review of research*, vol. 30 (pp. 229-282). Chicago: The University of Chicago Press.
- Jacobs, J.B. (1999). *Gotham unbound: How New York City was liberated from the grip of organized crime*. New York: New York University Press.
- Kleemans, E.R. (2007). Organized crime, transit crime, and racketeering. In M. Tonry & C.J. Bijleveld (red.), *Crime and justice: A review of research*, vol. 35 (pp. 163-215). Chicago: The University of Chicago Press.
- Kleemans, E.R., Berg, E.A.I.M. van den, & Bunt, H.G. van de, m.m.v. Brouwers, M., Kouwenberg, R.F., & Paulides, G. (1998). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland: Rapportage op basis van de WODC-monitor*. Den Haag: WODC. Onderzoek en beleid 173.
- Kleemans, E.R., & Bienen, M.E.I. (2001). Van vriendendienst tot Slangenkop: Een analyse van tien opsporingsonderzoeken naar mensensmokkel. *Tijdschrift voor Criminologie*, 43(4), 250-259.
- Kleemans, E.R., Bienen, M.E.I., & Bunt, H.G. van de, m.m.v. Kouwenberg, R.F., Paulides, G., & Barensen, J. (2002). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland: Tweede rapportage op basis van de WODC-monitor*. Den Haag: WODC. Onderzoek en beleid 198.
- Kleemans, E.R., & Poot, C.J. de (2008). Criminal careers in organized crime and social opportunity structure. *European Journal of Criminology*, 5(1), 69-98.
- Kleemans, E.R., Soudijn, M.R.J., & Weenink, A.W. (2012). Organized crime, situational crime prevention and routine activity theory. *Trends in Organized Crime*, 15(2/3), 87-92.
- Klerks, P.P.H.M. (2000). *Groot in de hasj: Theorie en praktijk van de georganiseerde criminaliteit*. Antwerpen: Kluwer Rechtswetenschappen.
- Koppen, M.V. van, Poot, C.J. de, & Blokland, A.A.J. (2010a). Comparing criminal careers of organized crime offenders and general offenders. *European Journal of Criminology*, 7(5), 356-374.

- Koppen, M.V. van, Poot, C.J. de, Kleemans, E.R. & Nieuwbeerta, P. (2010b). Criminal Trajectories in Organized Crime. *British Journal of Criminology*, 50 (1), 102-123.
- KLPD (Korps landelijke politiediensten) (2008a). *Nationaal dreigingsbeeld 2008: Georganiseerde criminaliteit*. Zoetermeer: KLPD, Dienst IPOL.
- KLPD (Korps landelijke politiediensten) (2008b). *Jaaroverzicht 2007: Financial Intelligence Unit - Nederland*. Zoetermeer: KLPD, Dienst DNRI.
- KLPD (Korps landelijke politiediensten) (2008c). *Witwassen: Verslag van een onderzoek voor het Nationaal dreigingsbeeld 2008*. Zoetermeer: KLPD, Dienst IPOL.
- KLPD (Korps landelijke politiediensten) (2009). *Jaaroverzicht 2008: Financial Intelligence Unit - Nederland*. Zoetermeer: FIU - Nederland.
- KLPD (Korps landelijke politiediensten) (2010a). *Jaaroverzicht 2009: Financial Intelligence Unit - Nederland*. Zoetermeer: FIU - Nederland.
- KLPD (Korps landelijke politiediensten) (2010b). *Overall-beeld Aandachtsgebieden*. Driebergen: Dienst Nationale recherche.
- KLPD (Korps landelijke politiediensten) (2011). *Jaaroverzicht 2010: Financial Intelligence Unit - Nederland*. Zoetermeer: KLPD, Dienst IPOL.
- Kromhout, M.H.C., Liefwaard, T., Galloway, A.M., Beenackers, E.M.Th., Kamstra, B., & Aidala, R. (2010). *Tussen beheersing en begeleiding: Een evaluatie van de pilot 'beschermde opvang risico-AMV's'*. Den Haag: WODC. Cahier 2010-6.
- Kruisbergen, E.W., & Jong, D. de, m.m.v. Kouwenberg, R.F. (2010). *Opsporen onder dekmantel: Regulering, uitvoering en resultaten van undercovertrajecten*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers. Onderzoek en beleid 282.
- Kruisbergen, E.W., Jong, D. de & Kleemans, E.R. (2011). Undercover Policing: Assumptions and Empirical Evidence. *British Journal of Criminology*, 51(1), 394-412.
- Laan, F. van der (2012). 'Prison doesn't stop them' Orchestrating criminal acts from behind bars. *Trends in Organized Crime*, 15(2/3), 130-145.
- Lampe, K. Von (2010). Preventing organised crime: the case of contraband cigarettes. In K. Bullock, R.V. Clarke & N. Tilly (red.), *Situational prevention of organised crimes* (pp. 35-57). Portland, OR: Willan Publishing.
- Lankhorst, F. & Nelen, J.M. (2005). Integriteitsproblemen van advocaten en notarissen in relatie tot georganiseerde criminaliteit. *Justitiële verkenningen*, 31(3), 32-48.
- Levi, M., & Maguire, M. (2004). Reducing and preventing organised crime: An evidence-based critique. *Crime, Law and Social Change*, 41, 397-469.
- Levi, M., & Maguire, M. (2011). Financial and organized crime in Europe: Converging paradigms of control? In T. Spapens, M. Groenhuijsen & T. Kooijmans (red.), *Universalis: Liber amicorum Cyrille Fijnaut* (pp. 723-734). Antwerpen/Cambridge: Intersentia.
- Liddick, D. (1999). The enterprise 'model' of organized crime: Assessing theoretical propositions. *Justice Quarterly*, 16(2), 403-430.

- Lugt, A. van der, & Zoetekouw, R. (2003). De strijd tegen georganiseerde illegale arbeid: Het barrièremodel. In M. Kaptein, H. Menkhorst & P. Willems (red.), *Jaarboek Fraudebestrijding 2003* (pp. 198-208). Deventer: Kluwer.
- Magnani, E., & Prentice, P. (2010). Outsourcing and unionization: A tale of misallocated (resistance) resources. *Economic Inquiry*, 48(2), 460-482.
- Maltz, M.D. (1976). On defining 'organized crime': The development of a definition and a typology. *Crime & Delinquency*, 22, 338-346.
- McCusker, R. (2005). *Underground banking: Legitimate remittance network or money laundering system?* Canberra, Australië: Australian Institute of Criminology.
- Meloen, J.D., Landman, R., Miranda, H. de, Eekelen, J. van, & Soest, S. van, m.m.v. Duyne, P.C. van, & Tilburg, W. van (2003). *Buit en besteding: Een empirisch onderzoek naar de omvang, de kenmerken en de besteding van misdaadgeld*. Zoetermeer: Nationale Recherche Informatie.
- Middelburg, B. (2002). *Onderwereld-p.r: Hoe de misdaad de media manipuleert*. Amsterdam: Veen.
- Naylor, R.T. (1999). Wash out: A critique of follow-the-money in crime control policy. *Crime, Law & Social Change*, 32, 1-57.
- Naylor, R.T. (2002). *Wages of crime: Black markets, illegal finance, and the underworld economy*. Ithaca, NY/Londen: Cornell University Press.
- Naylor, R.T. (2003). Towards a general theory of profit-driven crimes. *British Journal of Criminology*, 43, 81-101.
- Naylor, R.T. (2009). Violence and illegal economic activity: A deconstruction. *Crime, Law and Social Change*, 52(3), 231-242.
- Nelen, H. (2008). Real estate and serious forms of crime. *International Journal of Social Economics*, 35(10), 751-762.
- Nelen, H., & Lankhorst, F. (2008). Facilitating organized crime: The role of lawyers and notaries. In D. Siegel & H. Nelen (red.), *Organized crime: Culture, markets and policies* (pp. 127-142). New York: Springer.
- Nelen, J.M. & Sabee, V. (1998). *Het vermogen te ontnemen: Evaluatie van de ontnemingswetgeving: Eindrapport*. Den Haag: WODC. Onderzoek en beleid 170.
- Paoli, L. (2002). The paradoxes of organized crime. *Crime, Law and Social Change*, 37(1), 51-97.
- Paoli, L. (2003). *Mafia brotherhoods: Organized crime, Italian style*. New York: Oxford University Press.
- Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden (PEO) (1996). *Inzake opsporing: Enquête opsporingsmethoden*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Passas, N. (1999). *Informal value transfer systems and criminal organizations: A study into so-called underground banking networks*. Den Haag: WODC. Onderzoeksnotities 1999/4.
- Passas, N. (2003). Hawala and other informal value transfer systems: How to regulate them? *Risk management*, 5(2), 49-59.

- Passas, N. (2005). *Informal value transfer systems and criminal activities*. Den Haag: WODC. Cahier 2005-1.
- Perry, M.K. (1989). Vertical integration: Determinants and effects. In R. Schmalensee & R. Willig (red.), *Handbook of Industrial Organization*, Volume 1 (pp. 183-255). New York, NY: North Holland.
- Port, M. van der Port (2001). *Geliquideerd: Criminele afrekeningen in Nederland*. Utrecht: Universiteit Utrecht, Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen.
- Potter, G.W. (1994). *Criminal organisations: Vice, racketeering, and politics in an American city*. Prospect Heights: Waveland Press.
- Punt, H.G. (2011). *Praktijkboek Ontneming van het wederrechtelijk verkregen voordeel*. Den Haag: Sdu uitgevers.
- Put, S. (2010). 'Het is mis in de opslagbranche'. *Secondant*, 24 (juli-augustus 2010), 49-53.
- Razavy, M. (2005). Hawala: An underground haven for terrorists or social phenomenon? *Crime, Law & Social Change*, 44, 277-299.
- Reckon (2009). *Study to quantify and analyse the VAT gap in the EU-25 Member States*. Londen: Reckon LLP.
- Reuter, P. (1983). *Disorganized crime: The economics of the visible hand*. Cambridge: MIT Press.
- Reuter, P. (2009). Systemic violence in drug markets. *Crime, Law and Social Change*, 52(3), 275-284.
- Reuter, P., & Greenfield, V. (2001). Measuring global drug markets. How good are the numbers and why should we care about them? *World Economics*, 2(4), 159-173.
- Reynald, D.M. (2010). Guardians on guardianship: Factors affecting the willingness to supervise, the ability to detect potential offenders, and the willingness to intervene. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 47(3), 358-390.
- Roxburgh, C., Lund, S., & Piotrowski, J. (2011). *Mapping global capital markets 2011*. San Francisco: McKinsey Global Institute.
- Schaap, C.D. (1999). *Heling getoetst: Studie naar het witwassen van geld en de strafbaarstelling door middel van de helingsbepalingen*. Arnhem: Gouda Quint.
- Schneider, F., & Windischbauer, U. (2008). Money laundering: some facts. *European Journal of Law and Economics*, 26, 387-404.
- SOCA (Serious Organised Crime Agency) (2009). *The United Kingdom threat assessment of organized crime, Annex A : Harm Framework for Organised Crime*. Londen: SOCA.
- Sieber, U., & Bögel, M. (1993). *Logistik der Organisierten Kriminalität*. Wiesbaden: Bundeskriminalamt.
- Siegel, D. (2009). Informeel bankieren in historisch perspectief. In H.G. van de Bunt & D. Siegel (red.), *Ondergronds bankieren in Nederland* (pp. 11-32). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

- Slot, B.M.J. (2006). Is ondergronds bankieren een reël gevaar? *Justitiële verkenningen*, 32(2), 9-20.
- Simmel, G. (1906). The sociology of secrecy and of secret societies. *American Journal of Sociology*, 11(4), 441-498.
- Smith, A., & Varese, F. (2001). Payment, protection and punishment: The role of information and reputation in the mafia. *Rationality and Society*, 13(3), 349-393.
- Snyder, R., & Duran-Martinez, A. (2009). Does illegality breed violence? Drug trafficking and state-sponsored protection rackets. *Crime, Law and Social Change*, 52(3), 253-273.
- Soudijn, M. (2006). *Chinese human smuggling in transit*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Soudijn, M.R.J. (2011). Geen smoesjes meer: De strategie van 'removing excuses' toegepast op financiële facilitators. *Justitiële verkenningen*, 37(2), 40-57.
- Soudijn, M.R.J., & Akse, Th. (2012). *Witwassen, Criminaliteitsbeeldanalyse 2012*. Driebergen: KLPD, Dienst Nationale Recherche.
- Spapens, A.C. (2006). *Interactie tussen criminaliteit en opsporing: De gevolgen van opsporingsactiviteiten voor de organisatie en afscherming van xtc-productie en -handel in Nederland*. Antwerpen: Intersentia.
- Spapens, A.C., Bunt, H.G. van de, & Rastovac, L., m.m.v. Miralles Sueiro, C. (2007). *De wereld achter de wietteelt*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers. Onderzoek en beleid 258.
- Staring, R. (2007). Handelaars in vrouwen: Achtergronden en werkwijze. *Justitiële verkenningen*, 33(7), 50-63.
- Staring, R., Engbersen, G., Moerland, H., Lange, N. de, Verburg, D., Vermeulen, E., & Weltevrede, A. (2005). *De sociale organisatie van mensensmokkel*. Zeist: Uitgeverij Kerckebosch.
- Sutherland, E.H. (1945). Is 'White Collar Crime' crime? *American Sociological Review*, 10, 132-139.
- Tappan, P. (1947). Who is the criminal? *American Sociological Review*, 12, 96-102.
- Tajfel, H. & Turner, J.C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel & L.W. Austin (red.), *Psychology of intergroup relations* (pp. 7-24). Chigago: Nelson-Hall.
- Tijhuis, A.J.G. (2006). *Transnational crime and the interface between legal and illegal actors: The case of the illicit art and antiquities trade*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Tijssens, I., Hamers, H., & Buijk, W. (2011). *Mensensmokkel: Criminaliteitsbeeldanalyse 2012*. Utrecht: Koninklijke Marechaussee, Brigade Centrale Recherche & Informatie.
- Tusikov, N. (2012). Measuring organised crime-related harms: Exploring five policing methods. *Crime, Law and Social Change*, 57, 99-115.

- Unger, B. (2008). Effectiviteit van anti-witwasbeleid in Nederland. *Economisch Statistische Berichten*, 93, 45-50.
- Unger, B., Siegel, M., Ferwerda, J., Kruijf, W. de, Busuioic, M., Wokke, K., & Rawlings, G. (2006). *The amounts and the effects of money laundering. Report for the Ministry of Finance, February 16, 2006*. Utrecht: Utrecht School of Economics; Canberra, Australië: Australian National University.
- UNODC (United Nations Office on Drugs and Crime) (2011). *World Drug Report 2011*. Wenen: UNODC.
- Varese, F. (2011). *Mafias on the move: How organized crime conquers new territories*. Princeton: Princeton University Press.
- Verhoeven, M.A., Gestel, B. van & Jong, D. de (2011). *Mensenhandel in de Amsterdamse prostitutie: Een onderzoek naar aard en opsporing van mensenhandel*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers. Onderzoek en beleid 295.
- Verrest, P.A.M. (2006). De strafbaarstelling van witwassen. *Justitiële verkenningen*, 32(2), 41-53.
- Vocks, J. & Nijboer, J. (2000). The promised land: a study of trafficking in women from central and eastern Europe to the Netherlands. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 8, 379-388.
- Volkov, V. (2002). *Violent entrepreneurs: The use of force in the making of Russian capitalism*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Vries, M.S. de (2008). De Nederlandse aanpak van illegale vuurwapenhandel. *Justitiële verkenningen*, 34(4), 76-88.
- Walker, J. (1999). How big is global money laundering? *Journal of Money Laundering Control*, 3(1), 25-37.
- Wartna, B.S.J. (2009). *In de oude fout: Over het meten van recidive en het vaststellen van het succes van strafrechtelijke interventies*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Williams, P. (2009). Illicit markets, weak states and violence: Iraq and Mexico. *Crime, Law and Social Change*, 52(3), 323-336.
- Worldbank (2006). *Global economic prospects. Economic implications of remittances and immigration*. Washington: The World Bank.
- Yeager, M.G. (2012). 50 years of research on illegal enterprise: An interview with Mark Haller. *Trends in Organized Crime*, 15(1), 1-12.
- Zaitch, D. (2002). *Trafficking cocaine: Colombian drug entrepreneurs in the Netherlands*. Den Haag: Kluwer Law International.
- Zoomer, O., Nieuwkamp, S., & Johannink, R. (2004). *Economische belangen: Barrières voor preventie en bestrijding van (georganiseerde) criminaliteit?* Dordrecht: Stichting SMVP Producties.

Jurisprudentie

Hoge Raad, 8 oktober 2002, *LJN* AE 5613

Hoge Raad, 18 juni 2008, *LJN* BD 2578

Wetgeving, kamerstukken en ministeriële stukken

- Aanwijzing toepassing opsporingsbevoegdheden en dwangmiddelen tegen advocaten (*Staatscourant*, 2011, nr. 4981).
- Ministerie van Justitie/Ministerie van Binnenlandse Zaken (1992). *De georganiseerde criminaliteit in Nederland: Dreigingsbeeld en plan van aanpak*. Den Haag: Ministerie van Justitie/Ministerie van Binnenlandse Zaken.
- Ministerie van Justitie/Ministerie van Binnenlandse Zaken (1996). *Plan van aanpak ter implementatie besluitvorming enquête opsporingsmethoden*. Den Haag: Ministerie van Justitie/Ministerie van Binnenlandse Zaken.
- Ministerie van Veiligheid en Justitie (2011). *Crimineel vermogen vaker opgespoord en afgepakt*. Persbericht 26 januari 2011. Den Haag: Ministerie van Veiligheid en Justitie.
- Ministerie van Veiligheid en Justitie (2012). *Brief voortgangsrapportage geïntegreerde aanpak outlawbikers*, 17 augustus 2012, kenmerk: 292814.
- Kamerstukken II*, vergaderjaar 1985/86, 18 995, nr. 13-14.
- Kamerstukken II*, vergaderjaar 1989/90, 21 504, nr. 3.
- Kamerstukken II*, vergaderjaar 2009/10, 32 194, nr. 3.
- Wet van 10 december 1992 tot wijziging van het Wetboek van Strafrecht en het Wetboek van Strafvordering en enkele andere wetten ter verruiming van de mogelijkheden tot toepassing van de maatregel van ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel en andere vermogenssancties (*Stb.* 1993, nr. 11).
- Wet van 8 mei 2003 tot wijziging en aanvulling van een aantal bepalingen in het Wetboek van Strafrecht, het Wetboek van Strafvordering en enige andere wetten met betrekking tot de ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel (aanpassing ontnemingswetgeving) (*Stb.* 2003, nr. 202).
- Wet van 31 maart 2011 tot wijziging van het Wetboek van Strafrecht, het Wetboek van Strafvordering en enige andere wetten ter verbetering van de toepassing van de maatregel ter ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel (verruiming mogelijkheden voordeelontneming) (*Stb.* 2011, nr. 171).
- Wet van 24 november 2011 tot wijziging van de Wet op het notarisambt in verband met de invoering van een informatieplicht ten aanzien van gegevens betreffende de bijzondere rekening, bedoeld in artikel 25 van die wet (informatieplicht derdengeldenrekening notariaat) (*Stb.* 2011, nr. 557).

Mediaberichten

- De Telegraaf*, 22 januari 2011, p. 5, Roemloos einde.
- Financieele Dagblad*, 18 april 2008, Wethouder: 'Gemeente Amsterdam gaat haar partners in vastgoedprojecten voortaan toch maar wel screenen'.

Time World. (2001). *A banking system built for terrorism*. 5 oktober 2001.
Geraadpleegd op 31 oktober 2011: www.time.com/time/world/article/0,8599,178227,00.html.

Bijlage 1 Samenstelling begeleidingscommissie

Voorzitter

Mr. G.W. van der Burg	Hoofdofficier Landelijk Parket, Openbaar Ministerie
-----------------------	---

Leden

J. Dobbelaar MSc	Openbaar Ministerie
Drs. B. Naaijkens / drs. S. Hulscher	Directoraat-Generaal Rechtspleging en Rechtshandhaving, Ministerie van Veilig- heid en Justitie
Drs. F. Adrichem MA	Directoraat-Generaal Politie, Ministerie van Veiligheid en Justitie
R. Heuff MSM / drs. S. Huisman	Korps Landelijke Politiediensten (KLPD)

Bijlage 2 Aandachtspuntenlijst

Toelichting

De gegevens voor de aandachtspuntenlijst worden verkregen door middel van interviews en dossieronderzoek. In eerste instantie dienen de betrokken OvJ/parketsecretaris en de teamleider van het onderzoek te worden benaderd. Op basis van deze gesprekken en een analyse van het overzichtsprocesverbaal kan vervolgens worden besloten om bepaalde delen van het dossier diepgaander te analyseren en eventueel aanvullende interviews af te nemen.

Hoewel een zaak meerdere gerechtelijke vooronderzoeken (GVO's) en meerdere deelonderzoeken kan omvatten, wordt per zaak in principe één aandachtspuntenlijst ingevuld. De 'structuur' van de zaak en van de deelonderzoeken kan dan worden aangegeven onder de aandachtspunten 1 en 2. Ook kan daar worden aangegeven dat bepaalde deelonderzoeken om bepaalde redenen beknopter of niet nader zijn geanalyseerd.

De antwoorden dienen kort te worden toegelicht. In zoverre andere bronnen zijn geraadpleegd dient dit apart te worden vermeld. Beweringen die afkomstig zijn uit interviews, dienen zo veel mogelijk op hun betrouwbaarheid te worden getoetst.

Bepaalde informatie kan relevant zijn voor meer dan één aandachtspunt. In dat geval deze informatie onder ieder relevant aandachtspunt herhalen.

Nummer de verdachten en gebruik deze nummering zo veel mogelijk in de tekst (in principe staan er alleen persoons- en bedrijfsgegevens bij de aandachtspunten 3.2 tot en met 3.4).

Overzicht aandachtspunten

- 1 Zaakgegevens
- 2 Kort overzicht opsporingsonderzoek
- 3 Het samenwerkingsverband
- 4 Activiteiten, werkwijze en schade
- 5 Contacten met de omgeving
- 6 Omvang, verdeling en besteding wederrechtelijk verkregen voordeel
- 7 Strafrechtelijke afdoening
Evaluatie

1 **Zaakgegevens**

- Codenaam van de zaak:
- Procesverbaal-nummer:

- Parketnummer(s):
- Relaties met andere onderzoeken:
- Onderzoekende instantie(s):
- Naam teamleider(s) en officier van justitie:
- Datum start onderzoek:
- Datum opening (eerste) GVO en sluiting (laatste) GVO:
- Datum opening en sluiting SFO (indien van toepassing):
- Naam onderzoeker(s):
- Data interviews en dossieronderzoek:
- Gegevens van de respondenten (namen, functies, telefoonnummers):
- Andere geraadpleegde bronnen:
- Nog aan te vullen gegevens:
 - Verdachtgegevens (o.a. antecedenten uit JD)
 - Vonnissen (in eerste aanleg en in hoger beroep)
 - Sfo

2 Kort overzicht opsporingsonderzoek

Het gaat hierbij om gegevens die relevant zijn voor het interpreteren van de informatie die in het kader van het opsporingsonderzoek is verzameld.

- Wat was de aanleiding tot het onderzoek?
- Hoe is de zaak aan het licht gekomen?
- De strafbare feiten en de verdachten waarop het onderzoek zich heeft gericht.
- Eventuele belangrijke problemen en wijzigingen die zich in het verloop van het onderzoek hebben voorgedaan.
- Opsporingsmethoden die veel betrouwbare informatie hebben opgeleverd.
- Welke relevante personen zijn er wel en niet aangehouden en verhoord, wie zijn er gehoord, et cetera.
- Met betrekking tot welke aspecten van de zaak is er veel respectievelijk weinig betrouwbare informatie verzameld?

3 Het samenwerkingsverband

3.1 *Omvang en samenstelling van het criminele samenwerkingsverband*

- Totaal aantal verdachten.
- Structuur en samenstelling van de groep / het netwerk: hoe zijn de verdachten gerelateerd en wat is hun rol of functie in het samenwerkingsverband (verschillende gerelateerde (sub)groepen, kernfuncties, belangrijke ondersteunende functies, periferie).

- Met name bij grotere groepen / samenwerkingsverbanden is het belangrijker om de structuur en de samenstelling aan te geven, dan om alle persoonsgegevens van ‘perifere’ verdachten te noteren (dit is overigens ter beoordeling van degene die de zaak analyseert).

3.2 *Hoofdverdachten*

Vermeld per verdachte de volgende gegevens (verdachten nummeren):

- (* Nummer)
- Naam: (* Voornamen ACHTERNAAM (bijnamen / roepnamen.....))
- Geboortedatum:
- Geboorteplaats (geboorteland):
- Geslacht:
- Nationaliteit:
- Woonplaats:
- Beroep:
- Criminele antecedenten:
- Bijzonderheden: (* arbeidsverleden, specialisatie, taal en dergelijke)
- Rol in de criminele groep (* inclusief verwantschapsrelaties binnen de groep):

3.3 *Andere verdachten*

Vermeld de volgende gegevens over de andere verdachte(n) (nummering 3.2 voortzetten):

- (* Nummer)
- Naam: (* Voornamen ACHTERNAAM (Bijnamen / roepnamen: ...))
- Geboortedatum:
- Geboorteplaats (geboorteland):
- Geslacht:
- Nationaliteit:
- Woonplaats:
- Beroep:

3.4 *Overige betrokken personen en bedrijven*

Het gaat hierbij om overige betrokken personen en bedrijven, die niet formeel als verdachte zijn aangemerkt, maar die wel betrokken zijn bij het samenwerkingsverband en/of daarvoor een faciliterende functie vervullen. N.B.: Licht de betrokkenheid van deze personen verder toe onder 5.

Nummer de betrokkenen (P1, P2, etc. voor natuurlijke personen en B1, B2, etc. voor bedrijven / rechtspersonen) en vermeld de onderstaande gegevens:

P1

- Naam: (* Voornamen ACHTERNAAM (Bijnamen / roepnamen: ...))
- Geboortedatum:
- Geboorteplaats (geboorteland):
- Geslacht:
- Nationaliteit:
- Woonplaats:
- Beroep:

B1

- Naam bedrijf:
- Plaats (land) van vestiging:
- Soort bedrijf:
- Eigenaren / directeuren:

3.5 *Herkomst van de (hoofd)verdachten*

Geef kort aan uit welke landen de (hoofd)verdachten afkomstig zijn (en eventueel: uit welke regio/streek/dorp) en uit welke etnische groep (bijvoorbeeld: Turkije, Koerden).

- ‘Etnische’ bindingen binnen (delen van) het criminele netwerk.
- De mate van ‘etnische’ geslotenheid respectievelijk openheid van (delen van) het criminele netwerk.

3.6 *Ontstaansgeschiedenis en bestendigheid van het samenwerkingsverband*

Geef een beschrijving van het ontstaan van het samenwerkingsverband, de specifieke rol en kwaliteiten van de hoofdverdachten, de taakverdeling binnen de groep, het onderlinge vertrouwen, de duur van de criminele activiteiten en de ontwikkeling van het samenwerkingsverband.

- Banden gebaseerd op familierelaties (specifiek beschrijven!), vriendschapsrelaties, herkomst, beroep, etc.
- Hoe en wanneer is het samenwerkingsverband ontstaan?
- Vertrouwen of achterdocht in de onderlinge relaties?
- De structuur van de groep / het netwerk (zelfstandige eenheid of wisselende samenstelling gebaseerd op een specifiek doel, cruciale functies / contacten).
- Hiërarchische verhoudingen en/of wederzijdse afhankelijkheid.
- Plaats en kwaliteiten van de leider(s) / hoofdpersonen.
- Facilitators / illegale dienstverleners: witwassers, geldwisselaars, ondergrondse *bankiers, documentenvervalsers, transporteurs, B.V.-makelaars, etc.
- Plaats en taak van de andere leden binnen het samenwerkingsverband.

- Duur van de activiteiten van het samenwerkingsverband.
- Wisselingen in het samenwerkingsverband.
- Aanwezigheid van geweld, onderlinge conflicten.
- Ontwikkeling van het samenwerkingsverband: ‘sneeuwbaaleffect’ en / of ‘rekrutering’.

3.7 *Bindingsmechanismen*

Wat hield de leden van het samenwerkingsverband bij elkaar en op welke wijze vonden geheimhouding, controle en disciplineren plaats binnen het samenwerkingsverband?:

- Sociale relaties: familierelaties (specifiek beschrijven!), vriendschapsrelaties, herkomst, beroep, etc.
- Economisch voordeel en/of immateriële beloningen.
- Gehoorzaamheid uit angst vanwege dreiging met sancties en / of feitelijke geweldspleging.
- Andere bindingsmechanismen.

3.8 *De rol van vrouwen*

Welke rol speelden vrouwen bij de illegale activiteiten?:

- Vrouwen met een zelfstandige rol (en waaruit blijkt die zelfstandige rol)?
- Logistieke functies (toelichten).
- Afscherming van illegale activiteiten.
- Contacten met de dienstverlenende omgeving en met aanbieders of afnemers van illegale goederen en diensten.

4 *Activiteiten en werkwijze*

4.1 *Primaire activiteiten, modus operandi en werkterrein van de groep / het netwerk*

Samenvatting

Het gaat om een korte, zakelijke vermelding van de voornaamste criminele activiteiten van de groep (in maatschappelijke en strafrechtelijke termen) en van de wijze waarop slachtoffers werden misleid; alsmede van het werkterrein van de groep (regio, Nederland, andere landen).

Toelichting: primaire activiteiten en modus operandi

Geef een toelichting op de voornaamste criminele activiteiten van de groep en op de werkwijze (modus operandi).

N.B.: Besteed hierbij ook aandacht aan de internationale aspecten van de illegale activiteiten.

Is er sprake van optreden op *illegale* markten in termen van de afzet van goederen en/of het verrichten van diensten?

Geef een korte beschrijving van o.a. de herkomst, de bestemming, logistieke kenmerken en de modus operandi (o.a. de wijze van vervoer en / of de wijze waarop bepaalde logistieke knelpunten worden opgelost).

- Drugs (o.a. wel of geen specialisatie in bepaalde soorten drugs, de delen van het logistieke proces die men zelf verzorgt en / of uitbesteedt: productie, invoer, doorvoer, uitvoer, distributie);
- vrouwenhandel / prostitutie;
- mensenhandel of mensensmokkel;
- wapenhandel;
- gokken;
- (vracht-)autodiefstallen.

Is er sprake van illegaal optreden op legale markten?

Geef een beknopte beschrijving van relevante marktregelingen, heffingen (o.a. btw, accijnzen, EU-heffingen, premies) en andere kenmerken van de legale markten waarop men illegaal opereert, en van de modus operandi: waaraan en op welke wijze verdient men illegaal geld op deze markten?

- Horeca/speelautomaten;
- transport;
- bouwnijverheid (o.a. koppelbazerij, premiefraude);
- textielnijverheid (o.a. illegale naaiateliers en merkenfraude);
- afvalverwerking;
- vlees (o.a. EU-fraude);
- zuivel/melkpoeder (o.a. EU-fraude);
- olie;
- tabak/sigaretten (o.a. EU-fraude);
- computermarkt (o.a. btw-fraude en illegale kopieën);
- electronicamarkt (o.a. btw-fraude);
- beleggingswereld (oplichting).

Andere illegale activiteiten (geef een korte beschrijving):

- Contraspionage;
- overvallen;
- kidnappings;
- wisselen van geld uit illegale handelingen;
- witwassen.
- afpersing.

4.2 *Secundaire activiteiten*

Zijn er nog bijzondere, strafbare of niet strafbare nevenactiviteiten te vermelden?

4.3 *Indicatie van de materiële en immateriële schade*

Geef een indicatie van de aard en de omvang van de materiële en immateriële schade (bij voorkeur op basis van het dossier en/of de interviews, in andere gevallen nadrukkelijk de bron vermelden):

- De aard van de schade voor Nederland en andere landen (schade aan slachtoffers; (dodelijk) letsel, materiële schade; schade aan opsporingsinstanties ed.: integriteitsverlies; schade aan markten, branches, milieu: bijv. concurrentievervalsing, schade aan het milieu, niet afgedragen heffingen, etc.).
- De omvang van de schade voor Nederland en andere landen (indien mogelijk: per jaar en voor de totale periode waarin men actief was).

5 **Contacten met de omgeving**

5.1 *Contacten met de omgeving (samenvatting)*

Geef hier een korte samenvatting (op basis van aandachtspunt 5.2 tot en met 5.9) van de mogelijkheden die de omgeving (buurt, bedrijf, beroep, etc.) biedt aan het criminele samenwerkingsverband en de risico's en geef aan hoe het criminele samenwerkingsverband omgaat met deze mogelijkheden en risico's.

5.2 *Contacten met andere criminele groeperingen of daders*

Zijn er contacten met andere criminele groeperingen of daders? Beschrijf de aard van de vastgestelde contacten en geef hierbij aan of het contact wordt gekenmerkt door samenwerking of door concurrentie en/of geweld. Hoe komen contacten tot stand; hoe tasten beide partijen elkaar af?

N.B. Geef een indicatie van de betrouwbaarheid van de informatie.

- Facilitators / illegale dienstverleners: witwassers, geldwisselaars, ondergrondse bankiers, documentenvervalsers, transporteurs, B.V.-makelaars, etc.;
- zakelijke relaties;
- gemeenschappelijke projecten;
- uitwisseling kennis / menskracht;
- onderlinge dienstverlening;
- ruilhandel;
- territoriale afspraken;
- geweld (bedreiging, intimidatie, geweldspleging, liquidatie, afpersing, chantage of *ontvoering);
- ontneming goederen (ripdeals).
- verdeelsleutel van winsten; prijsbepaling.

5.3 *Contacten met terroristische en / of separatistische bewegingen*

Vermeld de naam van de groeperingen. Beschrijf de aard van de contacten.
N.B. Geef een indicatie van de betrouwbaarheid van de informatie.

5.4 *Betrokkenheid van wettige ondernemingen en rechtspersonen*

In hoeverre zijn er relaties met wettige bedrijven, welke rol spelen deze wettige bedrijven bij de criminele activiteiten en op welke manier zijn deze bedrijven bewust of onbewust betrokken bij de illegale activiteiten?

- Directe facilitering van illegale activiteiten (o.a. dekmantel-firma's).
- geef tevens aan of deze bedrijven bewust voor dit doel zijn opgericht of reeds bestonden voor de aanvang van de illegale activiteiten;
- actieve samenwerking;
- meeprofiten door afname van (te) goedkope goederen;
- onbewust een belangrijke rol vervullen voor het criminele samenwerkingsverband;
- witwassen van misdadagelden;
- ontmoetingsplekken en huisvesting;
- vervoer van goederen en personen.

N.B.: Geef bij meeprofiterende bedrijven aan wat de verhouding was tot het criminele samenwerkingsverband, in welke mate men op de hoogte was of had kunnen zijn van de illegale activiteiten en wat de reden was om mee te werken.

5.5 *Corrupte contacten met overheidsfunctionarissen*

Beschrijf de individuele contacten met personen werkzaam bij de overheid, politie, justitie, douane etc., die door hun functie bepaalde diensten konden verlenen aan het criminele samenwerkingsverband:

- Het leveren van benodigde middelen zoals vergunningen, paspoorten, visa, vervalste documenten, etc.;
- het omzeilen van controles (bijvoorbeeld: grenscontroles, bordeelcontroles, administratieve controles, etc.);
- het verstrekken van opsporingsinformatie (bijvoorbeeld: informatie over lopend opsporingsonderzoek of op handen zijnde politieacties).

Beschrijf de aard van de geleverde diensten en beschrijf de mogelijke redenen waarom deze diensten werden geleverd:

- Sociale relaties;
- economisch voordeel en/of immateriële beloningen;
- dreiging met sancties en/of feitelijke geweldspleging;
- andere motieven.

5.6 *Contacten met externe deskundigen / specialisten*

De mogelijkheid bestaat dat de verdachten regelmatig gebruikmaken van diensten uit de bovenwereld, zonder dat er sprake is van corruptie, pressie of intimidatie. Te denken valt hierbij in de eerste plaats aan personen uit de bankwereld en de vrije beroepsgroepen zoals bijvoorbeeld notarissen, advocaten, belastingsadviseurs, beleggers, accountants en makelaars. Daarnaast kan gedacht worden aan andere deskundigen en specialisten, die een schijn van betrouwbaarheid wekken en daarmee een bijdrage leveren aan de afscherming van de illegale activiteiten.

Beschrijf de aard van de geleverde diensten en de mate waarin de externe deskundige zich van zijn bijdrage aan de criminele organisatie bewust was of had moeten zijn.

N.B.: Indien deze deskundige (hoofd)verdachte is, dit ook onder dit aandachtspunt vermelden.

5.7 *Overige contacten met de omgeving*

Zijn er nog andere contacten met personen uit de omgeving die van belang zijn voor de uitvoering van de illegale activiteiten?

Beschrijf de aard van de geleverde diensten en de mogelijke redenen waarom deze werden geleverd:

- Sociale relaties;
- economisch voordeel en/of immateriële beloningen;
- dreiging met sancties en/of feitelijke geweldspleging;
- andere motieven.

5.8 *Specifieke afschermingsmethoden*

Wordt er gebruikgemaakt van één of meer van de onderstaande specifieke afschermingsmethoden? Zo ja, waar blijkt dit dan uit en wat houden deze afschermingsactiviteiten concreet in?

- Verspreiden van valse informatie (nepfacturen, e.d.);
- inbraken;
- geweld (bedreiging, intimidatie, geweldspleging, afpersing, chantage of ontvoering);
- liquidaties (N.B.: Geef aan hoe hard eventuele vermoedens zijn en wat de mogelijke aanleiding voor de liquidatie(s) is geweest);
- screenen medewerkers;
- vernietiging / vervalsing administratie;
- beperking informatie-uitwisseling (o.a. codetaal);
- contra-tap;

- contra-observatie;
- desinformatiecampagnes;
- andere dan de gebruikelijke communicatiekanalen;
- verblijf in het buitenland.

5.9 *Reacties op de overheid*

- In hoeverre reageren de betrokken daders op maatregelen van de overheid of op politie-acties?
- Op welke manier reageren de betrokken daders in deze gevallen (bijvoorbeeld: contra-activiteiten, aanpassen strategie, vermijdingsgedrag, etc.)?

6 **Omvang, verdeling en besteding van het wederrechtelijk verkregen voordeel (wvv)**

6.1 *Omvang van het wvv*

Geef een schatting van de omvang van het totale wvv en geef indien mogelijk een toelichting m.b.v.:

- Een indicatie van de lucrativiteit van de criminele activiteiten / de ‘winst-marge’ (op basis van verkregen baten en gemaakte kosten (indien mogelijk: per eenheid));
- de geschatte omvang van de illegale activiteiten (indien mogelijk: per jaar respectievelijk voor de geschatte totale duur van de criminele activiteiten).

6.2 *Verdeling van het wvv binnen het samenwerkingsverband*

Beschrijf kort de wijze waarop het wvv binnen het samenwerkingsverband wordt verdeeld:

- Staan de medewerkers op de loonlijst, worden zij betaald met een deel van het wvv en/of bestaat er een bepaalde relatie tussen beloningen en prestaties?;
- Welke verdachten verdienen relatief het meest aan de criminele activiteiten?

6.3 *Besteding wvv door de betrokken personen*

Waar (in Nederland of elders) en waaraan wordt het wvv besteed? In hoeverre is er sprake van puur consumptieve privébestedingen (dure levensstijl), van investeringen in andere illegale activiteiten of van investeringen in legale ondernemingen/activiteiten?

- Consumptieve privébestedingen (dure levensstijl);

- investeringen in andere illegale activiteiten;
- aankoop roerende goederen;
- aankoop onroerende goederen;
- vestiging wettige onderneming(en);
- investering in bestaande wettige ondernemingen;
- communicatie;
- beleggingen (o.a. aandelen, obligaties, projectontwikkeling);
- sponsoring (sport, cultuur, politie, evenementen).

6.4 *Geldtransacties en witwassen*

Ga beknopt in op de geldtransacties binnen de criminele groep en op het verschijnsel witwassen (het omzetten van de verborgen, niet te verantwoorden herkomst van gelden in een wel te verantwoorden herkomst).

Besteed hierbij aandacht aan de betrokkenheid bij illegale geldtransacties van Nederlandse banken, wisselkantoren, buitenlandse banken, wettige bedrijven, trusts, ambassades en consulaten.

Betalingsverkeer:

- ruilhandel;
- kredietverstrekking / voorschotten;
- ondergronds bankieren;
- financiële transacties (zie hieronder).

Wegsluizen van gelden zonder witwassen (witwassen niet altijd noodzakelijk):

- Wisseltransacties;
- fysieke verplaatsingen (door personen of per post);
- girale verplaatsingen (rep-offices, (pseudo)banken en ondergrondse banken).

Witwassen:

- Het voorwenden van vermogensstijging (o.a. ABCD-transacties, onroerendgoedhandel, kunsthandel en effectenhandel);
- het overdragen van vermogen (o.a. schenken van vermogen aan jezelf, gefingeerde gokwinsten en lenen aan jezelf ('loan back-methode'));
- het creëren van inkomsten.

6.5 *Vermogensbestanddelen / bezittingen*

Ga kort in op de vermogensbestanddelen / bezittingen die in het kader van het strafrechtelijk onderzoek zijn getraceerd. Geef hierbij tevens aan welke vermogensbestanddelen / bezittingen in beslag zijn genomen:

- Horecagelegenheden;
- detailhandel;

- andere bedrijfspanden;
- woningen;
- gebouwen / complexen;
- auto's;
- vaar- en vliegtuigen;
- contant geld, sieraden, etc.

7 Strafrechtelijke afdoening

7.1 *Rechtszaak in eerste aanleg en vonnissen*

- Is er een strafzaak geweest en heeft dit geleid tot een vonnis?
- Wat is het aantal en de aard van de vonnissen?
- Op basis van welke artikelen van het Wetboek van Strafrecht (of andere relevante wetten) zijn de verdachten veroordeeld?
- Is er hoger beroep aangetekend?

7.2 *Sfo / ontnemingsvordering*

- Heeft er een strafrechtelijk financieel onderzoek plaatsgevonden? Zo ja, wat zijn daarvan de belangrijkste uitkomsten?
- Ontnemingsvorderingen en de resultaten daarvan.

8 Evaluatie

8.1 *Leerervaringen en nieuwe inzichten*

- Wat zijn de belangrijkste leerervaringen van dit onderzoek geweest?
- Welke nieuwe inzichten heeft deze zaak opgeleverd over het verschijnsel georganiseerde criminaliteit?
- In hoeverre wijkt de zaak af van gangbare beelden van georganiseerde criminaliteit en in hoeverre bevestigt deze zaak deze beelden?
- Is er een bestuurlijke rapportage, wat is de inhoud?

8.2 *Mogelijkheden voor preventie*

Wat maakte het uitvoeren van de criminele activiteiten zo gemakkelijk / moeilijk en op welke manier zouden barrières opgeworpen kunnen worden (preventie)?

- Maatschappelijke probleemgebieden en mogelijke ontwikkelingen daarin;

- Criminogene factoren overheidsbeleid (o.a. regelgeving, prikkels, toezicht, controle, opsporing);
- Potentiële barrières / preventiemogelijkheden.

8.3 *Mogelijke nieuwe ontwikkelingen*

Welke mogelijke nieuwe ontwikkelingen signaleert u op het gebied van de georganiseerde criminaliteit?

8.4 *Effectiviteit van toegepaste recherchestrategie(ën)*

- Wat zijn de maatschappelijke effecten van dit opsporingsonderzoek geweest?
- Wat valt er te zeggen over de effectiviteit van de toegepaste recherchestrategie(ën)?

8.5 *Te interviewen personen en op te vragen rapporten*

Noteer hier de gegevens van te interviewen personen of op te vragen rapporten, die relevant kunnen zijn voor het eindrapport.

Bijlage 3 Beknopte casusbeschrijvingen

Hieronder volgen beknopte beschrijvingen van de 150 door ons onderzochte casussen.

Casus 1

Mensensmokkel vanuit India. De route liep via Rusland en Polen naar Duitsland en/of Nederland en van daaruit veelal naar Engeland, Canada of de VS. Transporten vonden plaats met auto's, schepen en vliegtuigen.

Casus 2

Productie van en handel in heroïne en cocaïne; witwasactiviteiten. In openbare gelegenheden werden contacten gelegd met klanten. Opbrengsten werden via verschillende postkantoren omgewisseld en doorgesluisd naar Marokko. Via een Brusselse bank werd geld ook witgewassen.

Casus 3

Productie van en handel in amfetamine. Legale en illegale grondstoffen kochten men bij legale bedrijven en bij een drietal leveranciers. De deelprocessen van productie werden door verschillende koppels en groepjes uitgevoerd op diverse locaties in binnen- en buitenland.

Casus 4

Mensenhandel. Vrouwen werden in Oost- en Centraal Europa geworven en meestal per bus (onder valse voorwendselen) naar Nederland gebracht. Zij belandden in de prostitutie. Met hulp van een ambtenaar kregen vrouwen een aanmeldingsstempel in hun paspoort. Ook antedateerde de ambtenaar stempels, zodat vrouwen langer in Nederland konden blijven.

Casus 5

Productie van en handel in xtc en amfetamine; invoer van hasj; export van xtc, amfetamine, hasj, nederwiet en cocaïne. Xtc en amfetamine werden in een laboratorium geproduceerd en per boot naar Engeland en Spanje vervoerd. Hasj werd vanuit Marokko per rubberboot naar Spanje gesmokkeld. De smokkel vanuit Spanje via Nederland naar Engeland vond plaats met vrachtwagens. Vanuit Colombia werd een cocaïne-transport naar Nederland georganiseerd.

Casus 6

Handel in cocaïne, heroïne, hasj, xtc en amfetamine. De cocaïne werd vanuit Venezuela per container naar Nederland vervoerd. Heroïne werd in een tank-auto naar Engeland gesmokkeld. Wat de hasj betreft ging het om het bezit van ruim 1.000 kilo en aanwijzingen van vervoer van Marokko naar Spanje en van Spanje naar Engeland. In Nederland geproduceerde xtc en amfetamine werden door de organisatie vervoerd naar Engeland.

Casus 7

Invoer van cocaïne. In een zeiljacht werd de cocaïne vanuit het Caribisch gebied naar een haven in Nederland gebracht. Een van de hoofdverdachten van de Colombiaanse groep werd naar Nederland gestuurd om de operatie hier voor de Colombianen te begeleiden en de voor hen bestemde cocaïne in ontvangst te nemen.

Casus 8

Invoer van cocaïne en marihuana die per container vanuit Colombia via Nederland West-Europa werden binnengebracht om daar te worden overgedragen aan een Colombiaanse groep, die de partijen weer doorleverde. Ook werd cocaïne op het lichaam van een koerier per vliegtuig en via postpakketten vervoerd.

Casus 9

Mensensmokkel en vervalsing van paspoorten. Gemiddeld ging het om 240-300 personen per jaar op de route Iran - Nederland - Canada. Personen reisden deels op een eigen paspoort en een authentiek visum en deels op vervalste documenten. Ook werd gebruikgemaakt van nepuitnodigingen van bedrijven en van pasjeshouders op een luchthaven, waardoor personen vrijwel probleemloos het land konden binnenkomen.

Casus 10a

Mensenhandel; exploitatie van meer- en minderjarige vrouwen. De over het algemeen jonge vrouwen werden door vaste ronselaars in Oost- en Centraal-Europa onder valse voorwendselen naar Nederland gehaald. In Slovenië werden de vrouwen overgedragen aan andere vervoerders en voorzien van valse reisdocumenten. In Nederland moesten de vrouwen onder dwang werken als prostituee.

Casus 10b

Mensenhandel; exploitatie van meer- en minderjarige vrouwen. In Oost- en Centraal-Europa werden vrouwen geronseld. Er werd gebruikgemaakt van diverse routes met als centrale ontmoetingsplaats Hongarije, waar de vrouwen werden voorzien van valse reisdocumenten en werden overgedragen aan chauffeurs, die de reis naar Nederland verder verzorgden. In Nederland werden zij gedwongen in de prostitutie te werken.

Casus 11

Smokkel over de weg van hasj uit Pakistan, heroïne uit Turkije en van cocaïne uit Colombia door middel van zeeschepen, die aankwamen in Ierland, Engeland, België, Nederland, Frankrijk en Malta. Door middel van koeriers werden de verdovende middelen indien nodig verder naar Nederland gebracht. Koeriers fungeerden ook als geldloper.

Casus 12

Mensenhandel. In Oost- en Midden-Europa werden meer- en minderjarige vrouwen onder valse voorwendselen geronseld. Zij werden van valse reisdocumenten voorzien en per auto naar Nederland gebracht. De vrouwen werden door de hoofdverdachte in seksclubs geplaatst en tot prostitutie gedwongen. Ook kwam het voor dat zij werden doorverkocht.

Casus 13

Mensenhandel. Vooral in Tsjechië en Polen werden vrouwen door middel van misleiding geronseld. Met valse papieren reisden de vrouwen per vliegtuig of bus naar Nederland of Duitsland. In seksclubs werden de vrouwen tot prostitutie gedwongen of doorverkocht.

Casus 14

Mensenhandel. De hoofdverdachte ronselde of kocht meer- en minderjarige vrouwen in met name Tsjechië, of in Nederland van doorgaans buitenlandse ronselaars, vervoerders en souteneurs. In Nederland werden de vrouwen doorverkocht aan exploitanten en aan souteneurs, of zij kwamen te werken in seksclubs, in een privéclub of in de raamprostitutie.

Casus 15

Mensenhandel. Vrouwen werden in Tsjechië geronseld en reisden via Duitsland per auto met de hoofdverdachte af naar Nederland. Daar werden zij overgedragen aan de hoofdverdachte van de hierboven beschreven casus 14.

Casus 16

Cocaïnehandel. Vanuit Curaçao werd cocaïne in pakketten levensmiddelen verzonden naar België of Duitsland. De pakketten werden op een Nederlandse luchthaven 'opgevangen'. Vanuit Curaçao werd het airwaybill-nummer doorgespeeld aan luchthavenpersoneel in Nederland. Dit onderschepte de lading en bracht de handel buiten het vliegveld.

Casus 17

Beheer van 15 wietkwekerijen, cocaïnehandel, fraude en geweld. De kwekerijen waren ondergebracht in schuren, kelders, slaapkamers en zolders. De wiet werd verkocht aan coffeeshops. De cocaïne was bestemd voor de tussenhandel ten behoeve van het lokale circuit. De fraude betrof het opkopen en leeghalen van noodlijdende bv's. Het geweld ging om bedreigingen in verband met overnames in de horeca en om bedreiging van een koppelbazenbedrijf en van schuldenaars.

Casus 18

Handel in cocaïne en heroïne. Een organisatie in Turkije leverde op bestelling heroïne en cocaïne. Die werden door middel van vrachtauto's naar Polen

getransporteerd, waar ze door Nederlandse Turken werden afgehaald. Via tussenpersonen werden de drugs op lokale markten in Nederland afgezet en doorverkocht aan afnemers in Duitsland.

Casus 19

Afpersing, ripdeals, flessentrekkerij, illegale loterij, drugshandel en koppelbazerij. Onder andere door bedreiging, mishandeling, werd getracht een aantal personen geld afhandig te maken. Slachtoffers en daders kwamen uit hetzelfde (criminele) milieu. De ripdeals betroffen het niet betalen en niet leveren van hasj en het beroven van houders van coffeeshops. Bij de flessentrekkerij werden gedane bestellingen niet of ten dele betaald. Een illegale lotto werd overgenomen en voortgezet. Daarnaast zag men hasjhandel in kleine partijen. Door de verdachten werden een koppelbazenbedrijf en een Engelse limited opgericht. Dit laatste om Engelse werknemers in Duitsland te laten werken.

Casus 20

Handel in hasj, productie van en handel in xtc en amfetamine. Bij de productie van xtc ging het vooral om de voorbereiding. Wat de amfetamine betreft ging het meer om 'pogingen' tot produceren. Of dit voor beide producten daadwerkelijk gelukt is, wordt niet duidelijk. Bij de handel in xtc leken de pillen op bestelling door de hoofdverdachte in Nederland te worden aangekocht en doorgeleverd. Een poging om xtc aan een groep in Spanje te leveren mislukte. Bewezen is dat de hoofdverdachte betrokken was bij de uitvoer van 2 kilo hasj.

Casus 21

Primair ging het om 'contra-activiteiten': het onderscheppen van berichtenverkeer van politie en justitie. Voor het onderscheppen van semafoon- en radioverkeer gebruikte men een speciaal ontwikkeld semafoonprogramma en speciaal ontworpen scanners. Ook hield de groep zich bezig met het kraken van cryptogegevens van een observatieteam. Hiervoor werden computers, software en scanners aangekocht, die door 'deskundige verdachten' werden aangepast. Gegevens werden doorgespeeld aan derden. Daarnaast zag men creditcardfraude, fraude met overboekingen, diefstal c.q. heling van computers en handel in PMK.

Casus 22

Handel in cocaïne, die per schip vanuit Brazilië door koeriers in weekendtassen vervoerd werd naar België, om per auto verder vervoerd te worden naar Nederland. Daar werd de cocaïne overgedragen aan een groepslid en onder bewaking gesteld van weer een ander. De woningen van medeverdachten werden gebruikt voor opslag, testen en in plakken persen.

Casus 23

Handel in versnijdingsmiddelen en heroïne. De heroïne werd rechtstreeks uit Turkije geïmporteerd en in Nederland afgezet. Ook was er sprake van uitvoer van heroïne en versnijdingsmiddelen naar Frankrijk. Laatstgenoemde middelen werden bij een wettige leverancier besteld.

Casus 24

Hasjhandel. Boten werden aangekocht die op een bepaalde plaats werden beladen met Pakistaanse en Marokkaanse hasj. Soms werd de waar overgeladen op een andere boot, soms werd rechtstreeks naar een bepaalde haven gevaren om te lossen. De hasj werd opgeslagen om daarna te worden overgedragen aan afnemers in Nederland, Engeland en Canada. Buitenlands geld werd via koeriers naar Nederland vervoerd.

Casus 25

Hasjhandel. Partijen hasj werden met schepen afgehaald (Pakistan en Marokko) en naar een ontmoetingspunt gevaren, waar de handel door een kleinere boot werd afgehaald die dan naar de plaats van bestemming voer (Nederland, Australië, Engeland). Ladingen werden soms overboord gezet om later weer opgevist te worden.

Casus 26

Handel in hasj, xtc, precursoren, amfetamine en valse merkkleding. De drugshandel geschiedde op twee wijzen. Ten eerste door het gebruikmaken van reguliere ladingen en het daarin verbergen van de verdovende middelen; ten tweede door het zelf vervoeren met een chauffeur, waarbij de organisatie gebruikmaakte van een geprepareerde vrachtauto. De handel in valse merkkleding geschiedde via de lijn Turkije – Nederland – Spanje.

Casus 27

Invoer van hasj, marihuana en cocaïne. De groep hanteerde twee methoden: containers met een reguliere lading, bestemd voor bonafide bedrijven, werden gebruikt om sporttassen of koffers met cocaïne naar Nederland te brengen. Bij de tweede methode werden containers, met op papier een reguliere lading, gebruikt om partijen marihuana en hasj Nederland binnen te brengen. Hierbij gebruikte men niet bestaande bedrijven in voormalige Oostblok-landen.

Casus 28

Invoer hasj; handel in xtc en amfetamine. Marokkaanse hasj werd gesmokkeld met een camper en een touringcar. Via twee bedrijven werden grondstoffen besteld die vervolgens werden doorgeleverd aan producenten van amfetamine/xtc. Ook via Tsjechië en Frankrijk werden grondstoffen in

Nederland ingevoerd. Amfetamine werd naar Engeland gebracht in een geprepareerde auto.

Casus 29

Fraude: ontduiking van EU-heffingen. Melkpoeder uit het Oostblok had als zogenaamde bestemming onder andere Spanje en Nigeria, maar werd in Nederland afgezet. De T1-documenten werden niet bij de douane aangeboden of de schijn werd gewekt dat aanzuivering had plaatsgevonden. Het 'groene strookje' werd van een (valse) stempel voorzien en weer teruggestuurd naar de douane-expediteur. In feite werd nooit betaald. Valse aankoopfacturen verhulden waar de melkpoeder vandaan kwam.

Casus 30

Invoer van cocaïne vanuit Zuid-Amerika naar Nederland en witwassen. Invoer geschiedde in containers per schip. In een garnalenverwerkingsbedrijf in Zuid-Amerika werd de waar verpakt in dozen garnalen met een dubbele bodem. Ten behoeve van het witwassen had de organisatie de beschikking over ruim 45 bedrijven in Nederland, Zwitserland en de Nederlandse Antillen.

Casus 31

Geld wisselen en vermoedelijk ondergronds bankieren. Drugs- en textielhandelaars die geld wilden wisselen konden hierover telefonisch afspraken maken, of naar de woning of winkel van de hoofdverdachten gaan en daar hun geld afleveren. De wisselaars bekeken eerst of zij te wisselen geld direct aan anderen kwijt konden. De rest werd in België gewisseld.

Casus 32

Heroïnehandel; vermoedelijke productie/handel in xtc, precursoren en amfetamine. De heroïne werd vanuit zuid Oost-Azië in pakketten kleding naar woonadressen of bedrijven gestuurd op naam van een onbekende adressant. Ook werd van daaruit de heroïne in kisten met porselein naar een Duits restaurant gezonden. Doorvoer naar Frankrijk geschiedde met koeriers per auto of trein.

Casus 33

Mensenhandel. Op eigen initiatief of op bestelling werden de vrouwen in Nigeria geronseld. Voor paspoorten werd gebruikgemaakt van een documentenvervalser. Per vliegtuig reisde men af naar Nederland of Duitsland. De vrouwen werden in Nederland, Duitsland en België tewerkgesteld in een borddeel of in de raamprostitutie.

Casus 34

Mensenmokkel (kinderen). Vanuit India werden jongens, veelal van 8 tot 15 jaar, met 'nep-ouders' naar Europa gebracht, waarvoor de echte ouders ruim €11.000 per kind moesten betalen. De nep-ouders brachten de kinderen naar Europa op hun paspoort waarop hun eigen kinderen stonden bijgeschreven. De reis liep via Duitsland, Frankrijk of Zwitserland en dan naar Nederland. Een volgend paar nep-ouders bracht de kinderen vervolgens naar de VS.

Casus 35

Mensensmokkel (Turken). Het traject Turkije - Nederland geschiedde veelal op Russische en Poolse schepen, of in containers op vrachtwagens via België, Frankrijk en Duitsland, of rechtstreeks via luchtverkeer. Door veelvuldige controles in Engeland is de organisatie, na een andere methode, overgestapt op het als verstekeling aan boord zetten in Nederlandse en Belgische havens. Dit gebeurde met de hulp van bemanningsleden, al dan niet met medeweten van de kapitein.

Casus 36

Handel in heroïne en xtc; belastingfraude. Pakistaanse heroïne werd vanuit Turkije met in Nederland geprepareerde auto's naar Nederland gebracht. De xtc werd afgenomen van een onbekend gebleven leverancier. De belastingfraude had betrekking op door de hoofdverdachte georganiseerde colportageactiviteiten en bestond uit verkeerde opgave van aantallen gesloten contracten.

Casus 37

Productie van precursoren en xtc. De groep maakte gebruik van drie laboratoria voor de productie van xtc. Door bepaalde verdachten werden grondstoffen geleverd. Een andere regelde betalingen, personenvervoer van en naar de laboratoria en contacten met opdrachtgevers. Men was ook doende om zelf grondstoffen te maken en om zelf direct uit een bepaalde chemische stof xtc te maken.

Casus 38

Handel in hasj, die vooral in Pakistan werd aangekocht en daarna in containers met dekladingen per schip werd vervoerd naar België, in transit naar Polen of Frankrijk. De aankoop vond plaats via ontmoetingen in onder andere Turkije. Soms werd gebruikgemaakt van een schip waarin de hasj voor langere tijd werd opgeslagen. Met kleine schepen werden vervolgens partijen vanaf het opslagschip gehaald. De waar werd doorverkocht naar de VS of Canada.

Casus 39

Oliefraude: verwerving van olieproducten door middel van verduistering, heling en valsheid in geschrifte. De olieproducten werden door een aantal schippers achtergehouden en afgeleverd bij een bedrijf, dat de producten op zijn beurt weer zwart doorverkocht aan een volgend bedrijf. Uiteindelijk kwam alles bij een onderneming terecht die ervoor zorgde dat de producten weer 'witgewassen' in het officiële circuit verhandeld werden. Dit witwassen geschiedde met valse facturen die door verschillende verdachten werden aangeleverd.

Casus 40

Samenstelling, verveelvoudiging en distributie van illegale cd's en cd-roms; flessentrekkerij. Met behulp van 'plof-bv's' liet de groep cd's en cd-roms masteren en persen, om deze vervolgens in het grijze en zwarte circuit te verhandelen. Het masteren en persen gebeurde ook in het buitenland. Via de plof-bv's werden ook grote hoeveelheden goederen besteld bij bedrijven die echter nooit betaald werden.

Casus 41

Heroïnehandel vanuit Turkije. Door Poolse echtparen werd de heroïne in geprepareerde personenauto's vanuit Turkije via Bulgarije naar Polen vervoerd. Daar werd de handel overgenomen door een ander (Pools) echtpaar en vervolgens naar Nederland vervoerd.

Casus 42

Handel in heroïne, cocaïne, xtc en methadon. Cocaïne werd vanuit Zuid-Amerika per vliegtuig door koeriers gesmokkeld in pakketjes, maar ook door het slikken van bolletjes. Heroïne werd in vrachtwagens vanuit Turkije vervoerd via Griekenland, Roemenië en Italië. De handel werd in Nederland afgezet en uitgevoerd naar Engeland, Duitsland, Spanje en België. Aan Turkije werden xtc- en methadonpillen geleverd.

Casus 43

Handel in cocaïne, heroïne en marihuana. De invoer liep via Schiphol, door middel van koeriers of verborgen in apparatuur, in containers, of in vrachtwagens. Meestal geschiedde de uitvoer door middel van koeriers in auto's richting Duitsland, Frankrijk en Spanje.

Casus 44

Productie van en handel in synthetische drugs. De benodigde chemicaliën werden bij bedrijven in Duitsland, Italië, Zwitserland en Nederland ingekocht. De grondstoffen werden vervolgens doorgeleverd of verwerkt tot synthetische drugs. De pillen werden geproduceerd in een bedrijf van de hoofdverdachte. Afnemers zaten door heel Nederland.

Casus 45

Productie van en handel in synthetische drugs en nepdrugs. De grondstoffen kwamen bij andere Nederlandse criminele groeperingen vandaan en via contacten met chemische bedrijven. De productie vond plaats in laboratoria in Nederland. De afzetmarkt lag zowel in Nederland als in het buitenland.

Casus 46

Mensensmokkel vanuit China en vervalsen van paspoorten. De route was veelal dezelfde en liep, grotendeels per vliegtuig, vanuit China via Moskou of de Oekraïne naar Praag. Hier vandaan, maar ook via Oostenrijk, werden de gesmokkelden naar het land van bestemming gebracht, zoals Nederland en Duitsland.

Casus 47

Productie van en handel in xtc en amfetamine. De drugs kwamen uiteindelijk terecht bij Nederlandse afnemers, maar er waren ook lijnen naar het buitenland.

Casus 48

Wapensmokkel vanuit Oost-Europa. De vuurwapens werden rechtstreeks aangekocht bij een fabriek. Via Hongarije, Oostenrijk en Duitsland werden de wapens over de weg naar Nederland vervoerd en verkocht via contacten in onder meer coffeeshops.

Casus 49

Creditcardfraude. In Chinese restaurants werden door obers creditcards gekopieerd door de gegevens van de magneetstrip op te slaan. Deze gegevens werden elders op blanco creditcards gedrukt. Met die vervalste creditcards werden allerlei aankopen gedaan in België, Duitsland, Frankrijk, Denemarken en Japan.

Casus 50

Hasjhandel vanuit Marokko. De organisatie verzorgde transporten per vrachtwagen op het traject Spanje - Nederland (deels bestemd voor de Nederlandse markt) en vanuit Nederland naar Denemarken, Noorwegen, Schotland, Engeland en Ierland.

Casus 51

De groep hield zich bezig met het organiseren van schijnhuwelijken, met name van schijnrelaties. Via de hoofdverdachte en zijn dochter werden mensen aan elkaar gekoppeld, met als doel een verblijfsvergunning te krijgen voor degene die zich illegaal in het land bevond. Daarnaast werden via een stichting valse naturalisaties geregeld.

Casus 52

Geld wisselen. Het ging hierbij om het wisselen van grote hoeveelheden buitenlandse geld in Nederlandse guldens, afkomstig van organisaties die soft-drugs exporteerden.

Casus 53

Mensensmokkel vanuit Irak. De organisatie had contact met een groep die in Irak voor de uitreis zorgde. Een deel van de mensen werd uit Jemen gehaald. Daarnaast was deze criminele groep een onderdeel van een netwerk van smokkelorganisaties, die de route over land via Turkije, Griekenland, Albanië en Italië gebruikten. Eindbestemmingen waren Noord- en West-Europa.

Casus 54

Mensensmokkel en vervalsing paspoorten. De smokkelactiviteiten van deze groep betroffen vooral de doorvoer van Irakese mannen van Nederland naar Zweden. De route liep van Schiphol via Parijs naar Noorwegen of Zweden voor telkens een of twee personen. De groep regelde de reis en de benodigde valse papieren.

Casus 55

Mensensmokkel en handel in vervalste paspoorten. De ene groep kocht gestolen paspoorten, bewerkte die en hield zich bezig met mensensmokkel uit Iran/Irak naar Nederland en Engeland. De tweede groep gebruikte routes vanuit Italië naar België, Duitsland en Nederland, en vanuit Nederland naar Scandinavië. De derde groep was afnemer van valse paspoorten en exploiteerde illegale raamprostituees uit het Oostblok.

Casus 56

Cocaïnehandel vanuit Zuid-Amerika. De groep maakte gebruik van machines, die in Israël werden opgekocht en geprepareerd. Deze machines werden vervolgens via Europa naar Zuid-Amerika getransporteerd, waar de cocaïne werd ingebracht, waarna zij weer terug naar Europa werden vervoerd, onder meer via Nederland, België en Duitsland.

Casus 57

Heroïnehandel vanuit Turkije. De smokkel werd uitgevoerd met vrachtauto's en gedeeltelijk door middel van een busdienst die eigendom was van familie van de hoofdverdachte. De route liep vanuit Irak/Iran naar Istanbul (in Turkije werd de ruwe opium in een laboratorium verwerkt tot heroïne), via Bulgarije/Roemenië naar Nederland.

Casus 58

Cocaïnehandel vanuit Colombia. Door middel van koeriers werden de verdovende middelen per vliegtuig vanaf de Antillen/Suriname overgebracht naar Nederland.

Casus 59

Mensensmokkel, heling en vervalsing van paspoorten. De groep smokkelde Irakese personen van Nederland naar Engeland. De klanten werden via België door Frankrijk naar Calais vervoerd en van daaruit per veerboot naar Dover. Valse paspoorten werden aangekocht.

Casus 60

Vervaardigen, verveelvoudigen en verspreiden van illegale cd's en cd-rom's. De organisatie maakte gebruik van diverse reguliere buitenlandse bedrijven, onder meer voor het persen. Verspreid werd de handel onder meer in cafés, verenigingen en buurthuizen.

Casus 61

Wapenhandel vanuit de Balkan. De vuurwapens waren afkomstig uit Slovenië/Kroatië en werden over de weg door middel van koeriers naar Nederland gebracht. Het ging om kopieën van bestaande merken die van bedenkelijke kwaliteit waren. Zij kwamen uiteindelijk bij Joegoslavische afnemers terecht.

Casus 62

Mensenhandel vanuit het Oostblok. Vrouwen werden in een discotheek geronseld en onder valse voorwendselen met valse paspoorten naar Nederland gehaald en vervolgens gedwongen om in de prostitutie te werken.

Casus 63

Handel in cocaïne en synthetische drugs. De hoofdverdachte van deze groep kon wel aan synthetische drugs komen (xtc), maar niet aan cocaïne. Om dit op te lossen ruilde hij met een andere criminele organisatie xtc tegen cocaïne.

Casus 64

Productie van en handel in synthetische drugs en invoer van cocaïne. De cocaïne werd per schip vanuit Zuid-Amerika in machines Nederland binnengesmokkeld. Met auto's en vrachtwagens werden xtc en amfetamine vervoerd naar onder meer Hongarije en Engeland.

Casus 65

Geld wisselen voor drugshandelaren en ondergronds bankieren. Het wisselen werd uitgevoerd bij banken en wisselkantoren in België. Daarnaast was er sprake van informele money-transfers door een aantal ondergrondse ban-

kiers. Deze zorgden ervoor dat illegale verdiensten konden worden weggesluisd naar het buitenland.

Casus 66

Hasjhandel vanuit Marokko. Een Marokkaanse medeverdachte regelde de aanvoer naar Spanje. De organisatie zorgde voor verder transport naar Nederland met vrachtauto's. De hasj was bestemd voor de Nederlandse, de Scandinavische en de Engelse markt.

Casus 67

Oliefraude. Vanuit België en Duitsland werden minerale oliën in Nederland in het vrije verkeer gebracht zonder dat afdracht van btw/accijnzen had plaatsgevonden. Het geleidedocument werd telkens valselijk voorzien van een Nederlands douanestempel. De goederen werden in het vrije verkeer gebracht door een aantal papieren firma's en werden dan 'gewit' door tussenkomst van legale ondernemingen.

Casus 68

Handel in merkvervalste kleding vanuit Turkije. Een persoon in Turkije regelde inkoop en transport vanuit Turkije en vanuit Thailand via Turkije en Duitsland naar Nederland, via vrachtvervoer over de weg. Na opslag in loodsen werd de kleding doorverhandeld.

Casus 69

Sigarettensmokkel. De sigaretten werden legaal ingekocht, buiten de EU gebracht en vervolgens de EU weer binnengesmokkeld. Daarmee deed men voorkomen dat de handel niet voor de EU bestemd was, zodat geen accijns betaald hoefde te worden. Een andere methode was het valselijk afstempelen van de bij de zendingen behorende documenten. De sigaretten kwamen uiteindelijk terecht in Ierland, Engeland, Spanje en Portugal.

Casus 70

Handel in cocaïne, xtc en marihuana. De cocaïne werd uit Colombia betrokken en kwam per schip naar Nederland, soms via tussenhavens in Duitsland, België of Spanje. De xtc werd gekocht van een andere organisatie. De exacte herkomst van de marihuana is niet bekend.

Casus 71

Autodiefstal. Diefstal geschiedde door het openbreken van auto's, door het benaderen van eigenaren om behulpzaam te zijn bij de diefstal (afgeven van kentekens en autosleutels) en door het huren van luxe wagens bij autoverhuurbedrijven en garages m.b.v. valse rijbewijzen. De auto's werden vervolgens als gestolen opgegeven. Over de weg en via havensteden in Engeland en Italië kwamen de wagens uiteindelijk bij de afnemer terecht.

Casus 72

Valutatermijnhandel. Doel van de organisatie was klanten te bewegen geld te investeren in de valuta(termijn)handel, om zich deze gelden vervolgens wederrechtelijk toe te eigenen. Na ondertekening door de klanten van een contract maakten zij geld over naar een rekening bij een Zwitserse bank. Over dit geld konden zij vervolgens niet meer beschikken, mede doordat de hele handel voornamelijk op papier bestond.

Casus 73

Geld wisselen. De groep hield zich bezig met het wisselen van geld dat door (drugs)organisaties werd aangeleverd. Bij een vast kantoor in België werd het geld gewisseld.

Casus 74

Geld wisselen. De groep wisselde in België geld met een criminele herkomst. Als dekmantel voor het wisselen werden een antiekzaak en een kledingwinkel gebruikt.

Casus 75

Mensenhandel. De groep hield zich bezig met het ronselen van vrouwen, vooral in Nigeria, om hen in Europa te verhandelen aan seksexploitanten. De reis naar Nederland maakten de slachtoffers zelfstandig, per vliegtuig naar Schiphol, onder een valse naam en met een vals paspoort. De eindbestemming was vaak Nederland, maar velen werden verhandeld aan exploitanten in Duitsland, België en Italië.

Casus 76

Diefstal van auto's en motoren, gewapende overvallen en inbraken en handel in cocaïne. Het ging hier om een netwerk van samenwerkende groepen die elk hun eigen specialiteit hadden. De voertuigen werden geleverd aan reguliere motor- en autobedrijven. Verder pleegden zij overvallen en inbraken op onder meer postkantoren en juweliers door het gehele land. Eén van de verdachten bezat een winkel, van waaruit verdovende middelen werden verhandeld. Cocaïne werd ingevoerd vanuit Aruba en uitgevoerd naar onder meer Italië.

Casus 77

Handel in vuurwapens en explosieven. Vanuit Joegoslavië werd de handel met touringcarbussen en vrachtwagens via Duitsland naar Nederland vervoerd. Eén van de verdachten zocht naar kopers; meestal vonden de afleveringen van wapens plaats in wegrestaurants. Bij huiszoekingen werden nog twee hennepkwekerijen aangetroffen.

Casus 78

Handel in vuurwapens. De groep bracht op grote schaal wapens in het zwarte circuit. De aanlevering werd verricht door twee Belgische wapenhandelaren door wapens op papier te exporteren en deze wapens, die gewoon in België bleven, daarna zwart te verhandelen. Een Nederlandse wapenhandel zorgde voor exportvergunningen naar een postbusfirma in Gibraltar.

Casus 79

Geld wisselen, drugshandel en wapenhandel. Door deze groep werd geld gewisseld (verdiend met drugsleveringen aan coffeeshops) en gehandeld in wiet, hasj, xtc, amfetamine en vuurwapens. De wapens werden verkregen van twee Zwitsers in ruil voor drugs. Wiet werd deels ingekocht bij thuiskevers; hasj werd gekocht van verschillende leveranciers.

Casus 80

Handel in vuurwapens. De precieze werkwijze van deze groep is niet duidelijk in beeld gekomen. Vermoedelijk betrof de groep de wapens vanuit het voormalige Oostblok, vooral uit Rusland.

Casus 81

Handel in xtc, MDMA, BMK, PMK, amfetamine, hasj, marihuana en nederwiet. De verdovende middelen werden naar verschillende landen uitgevoerd en verkocht aan afnemers in onder meer Engeland, Zweden en Nederland zelf. Het vervoer van de verdovende middelen werd uitgevoerd per (huur)auto, bestelbus, vrachtauto, via een transportbedrijf, per trein, per boot, per zeecontainer en per touringcar.

Casus 82

Mensensmokkel. Vanuit China werden groepen mensen naar West-Europa gesmokkeld en via Nederland en België naar het Verenigd Koninkrijk vervoerd. Daar werden de gesmokkelden opgevangen en werden zij geholpen bij het aanvragen van asiel.

Casus 83

Mensensmokkel. Crimineel samenwerkingsverband dat zich bezighield met de smokkel van mensen vanuit China naar West-Europa. Via Nederland en België werden de gesmokkelden verder vervoerd naar het Verenigd Koninkrijk.

Casus 84

Handel in cocaïne, amfetamine, xtc, MDMA-pillen, hasj, hennep en sigaretten door verschillende samenwerkingsverbanden. De verdovende middelen werden per boot en per vrachtwagen in- of uitgevoerd.

Casus 85

Productie van en handel in xtc, amfetamine, MDMA, PMK, cocaïne, hasj en hennep, deels bestemd voor de Engelse markt. Vervoer geschiedde per vracht-, bestel- en personenauto.

Casus 86

Smokkel van heroïne vanuit Turkije via Nederland naar Spanje, deels ook bestemd voor de Nederlandse markt. Als deklading werden machineonderdelen, groente en fruit gebruikt.

Casus 87

Invoer van heroïne vanuit Turkije in Nederland en de distributie ervan en geldsmokkel m.b.v. koeriers naar Dubai en Turkije.

Casus 88

Inkoop bij legale bedrijven van apparatuur en materialen die, al dan niet na bewerking ervan, werden doorverkocht aan afnemers voor de vervaardiging van synthetische drugs.

Casus 89

Uitvoer van xtc naar de VS, Engeland en Panama, via koeriers met koffers en reguliere vervoersbedrijven. Bij dit laatste werd speelgoed als deklading gebruikt.

Casus 90

Bezit en uitvoer van xtc; invoer van cocaïne in Nederland. Xtc werd ook gebruikt als betaal- c.q. ruilmiddel voor cocaïne. Xtc werd naar de Cariben vervoerd; cocaïne vanuit Zuid-Amerika via de Cariben naar Nederland.

Casus 91

Bezit en uitvoer van xtc naar vooral New York en verder naar Spanje en Duitsland. Daarbij werd onder meer gebruikgemaakt van koeriers en pakketdiensten.

Casus 92

Inkoop van xtc en de uitvoer ervan naar de VS, Australië en Engeland door een organisatie die opereerde vanuit Amsterdam. De pillen werden afgenomen van Nederlanders die zich bezighielden met de productie van de xtc en de verkoop ervan aan groothandelaren.

Casus 93

Mensensmokkel en -handel. Het samenwerkingsverband hield zich zowel bezig met vrouwenhandel vanuit de Baltische staten, met als doel deze vrouwen in Nederland in de prostitutie voor zich te laten werken, als met men-

sensmokkel. Deze mensen werd beloofd dat zij, in ruil voor grote bedragen, hier werk en een huis zouden krijgen.

Casus 94

Primaire activiteit was de grootschalige invoer van cocaïne vanuit Colombia. Daarnaast vond invoer plaats van hasj en uitvoer van xtc. Behalve de handel in verdovende middelen hield men zich ook bezig met illegale gokspelen.

Casus 95

Uitvoeren van illegale geldtransacties. Deze bestonden uit het omwisselen dan wel verplaatsen van geld naar het buitenland. Het ging om geld dat afkomstig was van drugshandel.

Casus 96

Cocaïnesmokkel van Curaçao naar Nederland, waarbij de cocaïne hetzij door koeriers werd gesmokkeld dan wel door middel van postpakketten werd verzonden. De opbrengsten werden via money transfers naar Curaçao overgemaakt.

Casus 97

Cocaïnesmokkel. Door de groep werd met behulp van een geprepareerd voertuig cocaïne vanuit Nederland naar Italië gesmokkeld, waar zich Joegoslavische afnemers bevonden. De cocaïne werd geleverd door een persoon uit Rotterdam.

Casus 98

Smokkel van xtc vanuit Nederland naar de VS en een enkele keer naar Canada. Hierbij werd gebruikgemaakt van stewards als koeriers. De pillen werden in de handbagage meegenomen van de stewards waarbij gebruik werd gemaakt van de personeelsingang.

Casus 99

Cocaïnesmokkel vanuit Curaçao en de Dominicaanse Republiek naar Nederland door middel van het slikken van bolletjes. Opbrengsten werden via money transfers vanuit Nederland naar Curaçao en de Dominicaanse Republiek verzonden.

Casus 100

Smokkel van cocaïne die per schip naar West-Europa werd vervoerd. Dit gebeurde in containers met verschillende soorten dekladingen, vooral fruit. De andere lijn betrof xtc die voornamelijk in postpakketten naar de VS werd verstuurd. Tijdens het onderzoek werd ook een xtc-laboratorium aangetroffen.

Casus 101

Twee groeperingen hadden een samenwerkingsverband teneinde verdovende middelentransporten tot stand te laten komen. De Colombiaanse organisatie zorgde voor de aanvoer van de cocaïne en verzorgde de dekladingen in Latijns-Amerika. De Nederlandse c.q. Surinaamse tak verzorgde de invoer.

Casus 102

De groepering bestond hoofdzakelijk uit medewerkers van een bagageafhandelingsbedrijf op een luchthaven. Uit koffers werden rugtassen met cocaïne gehaald, die vervolgens door de medewerkers van 'airside' naar 'landside' werden gebracht. Op landside werd de rugtas overgedragen aan een andere medewerker van de groepering.

Casus 103

Smokkel en fabricage van sigaretten. De smokkel werd per schip uitgevoerd vanuit twee Baltische staten. Via een aantal Noord-Duitse havens werden de containers over de weg met vrachtwagens de EU binnengebracht. Vanuit Duitsland werden de sigaretten naar België vervoerd. Ook beschikte de organisatie in België over een productielijn voor sigaretten.

Casus 104

Fraude. Vennootschappen kochten voor omvangrijke bedragen bepaalde rechten, onder meer in olie, kolen en goud. Geld dat in de vennootschappen aanwezig was werd niet gebruikt om de verworven rechten te exploiteren, maar werd verdeeld onder leden van de organisatie. Om het spoor naar deze begunstigden te verhullen werd bij de verdeling gebruikgemaakt van diverse buitenlandse bankrekeningen, trustkantoren en Limiteds.

Casus 105

Verschillende criminele activiteiten, vooral productie van en handel in xtc. De organisatie maakte gebruik van verschillende xtc-laboratoria. Daarnaast was sprake van heling, handel in hasj en in verschillende geneesmiddelen, waaronder Viagra.

Casus 106

Fraude. Aankopen van bv's om vervolgens de belastingheffing te frustreren. Om het geheel voor de fiscus zo ondoorzichtig mogelijk te maken werden onder meer de namen van gekochte rechtspersonen veranderd; bedrijven verkocht (en toch de oorspronkelijke zeggenschap gehandhaafd); documenten vervalst; eigendom en exploitatie verdeeld over verschillende rechtspersonen; en deed men het voorkomen alsof administratie gestolen of incompleet was.

Casus 107

Mensensmokkel. Illegalen uit diverse landen werden vanuit Turkije via Nederland naar het Verenigd Koninkrijk gesmokkeld. Landen van herkomst waren onder meer Albanië, Slovenië, Georgië, Afghanistan en Turkije.

Casus 108

Mensensmokkel. Illegalen werden vanuit Noord-Afrikaanse en Arabische landen via Nederland naar het Verenigd Koninkrijk gesmokkeld. Landen van herkomst waren onder meer Somalië, Ethiopië, Soedan, Saoedi-Arabië, Jemen en Koeweit.

Casus 109

Mensenhandel. De vrouwen waren afkomstig uit Estland met als bestemmingsland Nederland. Gereisd werd via Zweden, Denemarken en Duitsland. De vrouwen werden in de prostitutie tewerkgesteld.

Casus 110

Mensenhandel. Vrouwen werden naar Nederland gesmokkeld en belandden in de prostitutie. Zij waren afkomstig uit de Oekraïne, Moldavië, Polen, Slowakije, Tsjechië, Wit-Rusland, en Rusland.

Casus 111

Mensensmokkel vanuit China naar Nederland. Chinezen werden naar Moskou gevlogen en vervolgens met de trein naar Tsjechië, Slowakije of Polen gebracht om daarna per auto via Duitsland naar Nederland vervoerd te worden. Chinezen konden ook verder reizen naar Engeland.

Casus 112

Wisselen van geld en innen en uitbetalen van internationale overboekingen. Bij het wisselen van geld opereerde de hoofdverdachte zelfstandig. Bij internationale overboekingen werd samengewerkt met personen in Dubai en Pakistan. Geld was voornamelijk afkomstig van verdovende middelenhandel.

Casus 113

Hoofdactiviteit van de verdachten was de productie van en handel in amfetamine. Ook werd eenmaal hasj uitgevoerd en verkocht in Duitsland. In een aangetroffen amfetaminelaboratorium werden, behalve amfetamine, chemicaliën en BMK aangetroffen.

Casus 114

Inkoop van xtc en uitvoer ervan naar onder meer Australië, Nieuw-Zeeland en Azië. De pillen werden gekocht in Nederland. Wat het smokkelen betreft was er geen vaste modus operandi. Naast xtc was er ook sprake van een cocaïne-transport vanuit Zuid-Amerika dat in Nederland werd geregeld.

Casus 115

De organisatie hield zich bezig met mensenhandel, de verstrekking en het gebruik van valse paspoorten, handel in verdovende middelen (vooral het uitvoeren van cocaïne vanuit Nederland naar Italië) en het witwassen van geld.

Casus 116

Mensenhandel. In Roemenië werden vrouwen benaderd, die tewerkgesteld werden in clubs, bars of op een tippelzone. De vrouwen werden voorgehouden te gaan dansen in een club of te gaan bedienen in de horeca. Het transport werd uitgevoerd met een autobus van een regulier personenvervoerbedrijf en met minibusjes.

Casus 117

Mensenhandel. In Bulgarije werden vrouwen benaderd die vervolgens in Nederland in de prostitutie terechtkwamen. Vervoer geschiedde per vliegtuig, auto of minibusje.

Casus 118

Ondergronds bankieren en mensensmokkel. Het merendeel van de transacties betrof de inleg in Nederland van kleine geldbedragen door personen van voornamelijk Irakese afkomst, bestemd voor familie in Irak. De hoofdverdachte is als organisator en coördinator betrokken geweest bij enkele mensensmokkeltransporten en ook fungeerde hij als borgsteller voor de financiële afhandeling van mensensmokkeltransporten.

Casus 119

Witwassen van crimineel vermogen en handel in drugs. Voor het witwassen werd gebruikgemaakt van diverse rechtspersonen in Nederland en Luxemburg. De verdovende middelen betroffen voornamelijk cocaïne, die per vliegtuig en boot vanuit Zuid-Amerika naar Nederland werd vervoerd, en om xtc die naar Zuid-Amerika werd gebracht. In een woning werd een hennepkwekerij aangetroffen.

Casus 120

Afpersing, waarbij de hoofdverdachte de rol van afperser had. De afpersing vond plaats rondom vastgoedtransacties.

Casus 121

Afpersing van een aantal personen uit de vastgoedwereld en witwassen van de afgeperste gelden. De hoofdverdachte had daarbij de rol van afperser. De modus operandi kwam er (onder meer) op neer dat de slachtoffers een verzonnen probleem werd gepresenteerd en vervolgens tegen betaling een oplossing voor dat probleem werd aangeboden.

Casus 122

Hasjhandel, productie van hennep en witwassen. De hasj werd vanuit Marokko naar West-Europa vervoerd. Door de organisatie werden verder diverse hennepkwekerijen geëxploiteerd waartoe, al dan niet onder valse naam, verschillende locaties werden gehuurd. De hoofdverdachte was ook betrokken bij verschillende growshops.

Casus 123

Mensenhandel. Het netwerk was actief in de prostitutie en hield zich bezig met het uitbuiten van verschillende vrouwen. Deze werden tewerkgesteld in Amsterdam, Utrecht, Alkmaar, Den Haag en Antwerpen. De vrouwen waren voornamelijk afkomstig uit Duitsland en Nederland, een kleiner deel kwam uit (voormalig) Oost-Europese landen.

Casus 124

Smokkel van cocaïne van Zuid-Amerika naar West-Afrika (voorbereidings-handelingen, er is nooit een concreet transport onderschept) en witwassen. Een lege boot werd de zee opgestuurd vanuit Zuid-Amerika en vervolgens bevoorraadt met cocaïne via kleinere schepjes. Het lossen van de lading bij West-Afrika ging ook met kleinere bootjes. Zo werd de gehele problematiek rond het in- en uitschepen van boten in havens voorkomen.

Casus 125

Mensenhandel. Het ronselen van vrouwen gebeurde in Hongarije, waarbij het slachtoffer iemand leerde kennen die dan vertelde dat er veel werk was in Nederland. De vrouwen werd voorgehouden dat zij in een bar of elders in de horeca konden werken. Eenmaal in Nederland bleek dat zij in de rosse buurt moesten werken. Sommige vrouwen wisten overigens dat zij in de prostitutie terecht zouden komen.

Casus 126

Invoer van cocaïne door medewerkers van de bagagekelder Schiphol en witwassen. Koffers met cocaïne werden door de medewerkers onderschept en buiten het luchthaventerrein gebracht.

Casus 127

Productie en (internationale) handel in synthetische drugs, invoer en handel in precursoren en witwassen. De organisatie liet verdovende middelen door anderen produceren. Daarom moesten 'laboratoriumeigenaren' zo veel mogelijk zelf zorgen voor de apparatuur en een locatie. Er werd 113 kg amfetamine in beslag genomen. Andere trajecten (invoer PMK en de productie van LSD) mislukten.

Casus 128

Invoer cocaïne vanuit Midden- of Zuid-Amerika naar Nederland en witwassen. De cocaïne werd voor de kust van een Zuid-Amerikaans land door kleine boten naar grote zeeschepen gebracht. Voor de kust van Nederland werden de partijen cocaïne middels kleine boten weer van de zeeschepen afgehaald. Ook vond transport plaats via luchthavens, waarbij koeriers werden ingezet die de cocaïne via een koffer met dubbele bodem probeerden Nederland in te smokkelen.

Casus 129

Mensenhandel, mensensmokkel en het vervalsen van reisdocumenten. Minderjarige meisjes werden in Nigeria gersonseld om onder valse voorwendsels in landen als Italië en Spanje in de prostitutie te gaan werken. Nederland was daarbij transitland. De meisjes dienden zich in Nederland als asielzoeker aan te melden. Daar de slachtoffers minderjarig waren, werden zij in open opvangcentra geplaatst. Dit maakte het voor de criminele organisatie in Nederland relatief eenvoudig om de slachtoffers uit de centra te halen, waarna zij verdwenen. Ruim 50 meisjes werden door de organisatie verhandeld, waarvan er uiteindelijk maar 10 werden teruggevonden.

Casus 130

Productie van en (internationale) handel in xtc en witwassen: uitvoer van xtc naar de VS, handel in PMK, invoer van aceton vanuit België naar Nederland, uitvoer van xtc naar Australië en uitvoer van xtc naar België. Vervoer werd op verschillende wijzen gedaan, zoals in jerrycans, kroonluchters, in een metaal kluis, een pizzaoven, PVC-pijpen en bloempotten.

Casus 131

Poging tot invoer in Nederland van 485 kg cocaïne (subsidiar de voorbereidingshandelingen daartoe) en witwassen. De cocaïne kwam uit Colombia, vervolgens werd deze in Brazilië, Uruguay of Argentinië verpakt, en in Nederland ontvangen en in kleinere porties verdeeld om door te zenden naar andere Europese landen.

Casus 132

Productie en verkoop van xtc, die echter geen (of nauwelijks) MDMA bevatte maar mCPP. Dit middel staat niet op de lijst van de Opiumwet maar valt onder de Wet op de geneesmiddelen. MCPP is een poeder dat, na toevoeging van bijvoorbeeld een antibraakmiddel, meteen tot pillen geslagen kan worden. Je hebt daar alleen een recept voor nodig en een tabletteermachine.

Casus 133

Handel in versnijdingsmiddelen. Verdachten kochten paracetamol en cafeïne in bij de reguliere handel. Zij verkochten het door aan personen die de stoffen gebruikten als middel om onder meer heroïne mee te versnijden.

Casus 134

Leveren van verwarmingsmantels, rondbodempolven en andere laboratoriumbenodigdheden door een glasblazer aan personen die deze apparatuur gebruikten voor de productie van synthetische drugs.

Casus 135

Een glasblazer houdt zich bezig met het vervaardigen van materiaal (vooral de aanpassing van kolven) voor de productie van synthetische drugs. Dit materiaal wordt afgenomen door producenten van synthetische drugs.

Casus 136

Witwassen, valsheid in geschrifte, oplichting en belastingfraude. Het witwassen had onder meer betrekking op miljoenen euro's aan afgeperst geld.

Casus 137

Heroïnehandel. De heroïne werd ingekocht in Turkije en per auto naar Nederland vervoerd. De groep versneed de heroïne en verkocht deze aan lokale afnemers en aan afnemers in Frankrijk, Duitsland, België en Ierland. Nederland fungeerde als transitland. Vrouwen fungeerden als tolk.

Casus 138

Hennephandel en witwassen. De groep hield zich bezig met inkoop, bewerking en verkoop van hennep. De natte hennep werd ingekocht via tussenpersonen. De eindafnemers kwamen uit België, Duitsland en Polen, maar er werd bemiddeld door tussenpersonen die in Nederland woonden.

Casus 139

Cocaïnehandel en witwassen. De hoofdverdachten importeerden de drugs vanuit Peru en Brazilië, soms via Suriname, naar Nederland. De drugs werden binnengesmokkeld via Schiphol of per boot afkomstig uit Brazilië via de haven van Vlissingen. Voor het vervoer van de drugs werden koeriers ingeschakeld die de drugs meenamen in een koffer (smokkel per vliegtuig) of tas (boot). Daarnaast werkten de hoofdverdachten ook met bolletjesslikkers.

Casus 140

Cocaïnesmokkel door een groepering die voor een belangrijk deel bestaat uit familieleden en wordt aangevoerd door een vrouw. De familie importeert de drugs vanuit Venezuela via Colombia naar Curaçao en van daaruit wordt het

per vliegtuig meegesmokkeld naar Nederland. Het wordt (onder meer) via bolletjesslikkers het land binnengevoerd.

Casus 141

Het ging om een officiële bank die echter zonder vergunning vanuit Nederland opereerde en in een aantal gevallen naliet om een MOT-melding te doen.

Casus 142

Beleggingsfraude. De verdachten zetten een onderneming op waarvan zij het deden voorkomen dat deze investeerde in vakantieressorts. Via mooi ogend promotiemateriaal en professioneel uitziende prospectussen wisten zij beleggers te trekken om te investeren. Het ingelegde geld werd echter grotendeels niet geïnvesteerd maar verdween in de zakken van de daders.

Casus 143

Vastgoedfraude. Het criminele samenwerkingsverband verhoogde de kosten van een bouwproject dat in opdracht van een vastgoedfonds werd uitgevoerd. Als gevolg hiervan had dat fonds teveel betaald aan verdachten G en H. Deze sluisden het teveel betaalde bedrag vervolgens door naar verdachten K, O en R. Het project is overigens nooit gerealiseerd.

Casus 144

Vastgoedfraude. Het project X was een project van een vastgoedfonds voor eindbelegger Z. Vermoedelijk had hoofdverdachte A van het vastgoedfonds verdachte J van de eindbelegger omgekocht, waardoor J akkoord was gegaan met een te hoge verkoopprijs. Er werd veel gewerkt met onderaanneming en bouwclaims, waardoor het geheel erg onoverzichtelijk is gemaakt. Hierdoor kon de ruimte gecreëerd worden voor de fraude, ook door middel van kostenbatenanalyses. Vervolgens is het geld op basis van valse facturen doorgesluisd naar verschillende bedrijven. Uiteindelijk is het grootste deel van het geld terechtgekomen bij de hoofdverdachten.

Casus 145

Vastgoedfraude. Het betrof veronderstelde fraude met vastgoedtransacties. Verdachten werden echter vrijgesproken.

Casus 146

Witwassen door middel van ondergronds bankieren. De hoofdverdachten opereerden vanuit een telecomwinkel. Hun bedrijf was een legale onderneming en vormde tegelijkertijd een belangrijk knooppunt voor een netwerk van ondergronds bankieren.

Casus 147

Witwassen van criminele gelden, valsheid in geschrifte, faillissementsfraude. Als woningbemiddelaar zocht de hoofdverdachte naar woningen voor zijn klanten uit het criminele milieu. Hij maakte voor zijn klanten onder meer valse documenten op, schakelde katvangers in, nam contant geld aan en betaalde 'salaris' uit. Hierdoor werd de (ware) identiteit van de klant voor de autoriteiten, voor makelaars en voor verhuurders verhuld. Vaak ging het gepaard met hypotheekfraude, doordat valse inkomensgegevens werden verstrekt.

Casus 148

Witwassen van criminele gelden. De hoofdverdachten waren een autoverhuurbedrijf begonnen om klanten, veelal afkomstig uit het criminele milieu, de mogelijkheid te geven ook contant en 'anoniem' te kunnen betalen. Auto's werden op naam gezet van het bedrijf of van een katvanger. Het bedrijf voldeed de verzekering en belastingen en betaalde zelfs verkeersboetes; dit werd verrekend in de prijs.

Casus 149

Witwassen van geld door middel van ondergronds bankieren. Hoofdverdachte A opereerde vanuit een woning, waar klanten geld kwamen halen en brengen. A kreeg van hoofdverdachte B uit Pakistan door wie er geld kwamen brengen en vervolgens werd het geld, na instructies van B, uitbetaald aan andere klanten. A fungeerde in die zin als een verdeelcentrum. Daarnaast kwamen er ook klanten geld wisselen van kleine naar grote coupures.

Casus 150

Witwassen van geld door middel van ondergronds bankieren. Het criminele samenwerkingsverband opereerde vanuit een wasserette, waarvan de hoofdverdachten eigenaar waren. Daar kwamen klanten langs die geld wilden overboeken. De overboekingen gingen voornamelijk van Engeland naar Nederland. Ook vonden er vermoedelijk overboekingen plaats naar Thailand, Turkije, Pakistan en Dubai.

Bijlage 4 Overzicht investeringen

Deze bijlage bevat een overzicht van de investeringen in de legale economie in de zaken uit de eerste tot en met de vierde ronde van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit (tabel B4.1). In de kolommen worden achtereenvolgens weergegeven: de landen van herkomst van de hoofdverdachten, de landen waarin is geïnvesteerd evenals het soort investering, de criminele activiteiten die in het opsporingsonderzoek aan het licht zijn gekomen en de vraag of er wel of geen strafrechtelijk financieel onderzoek (SFO) heeft plaatsgevonden. De volgorde van de casussen is, in verband met de anonimisering, niet dezelfde als die van de casusbeschrijvingen in bijlage 3.

Het is niet in alle gevallen duidelijk of investeringen (volledig) met misdaadgeld zijn gefinancierd. Evenmin is het in alle gevallen duidelijk of bedrijven echt een economisch doel hadden of alleen werden gebruikt voor witwas- of andere criminele doeleinden. De term ‘dekmantelbedrijf’ refereert aan gevallen waarvan duidelijk is dat het bedrijf alleen of hoofdzakelijk is gebruikt ten behoeve van de criminele activiteiten.

Tabel B4.1 Overzicht van de investeringen in de legale economie in de zaken uit de eerste tot en met de vierde ronde van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit

Herkomst hoofdverdachten	Investeringen in de legale economie	Criminele activiteiten	SFO
Nederland, Israël	– Nederland: hotel	Xtc	Ja
	– Israël: onroerend goed		
	– België: dekmantelbedrijf		
Nederland	– Spanje: onroerend goed	Cocaïne, xtc, amfetamine, hasj, weed	Ja
Nederlanders van Indonesische, Italiaanse en Marokkaanse herkomst	– Nederland: discotheek, onroerend goed	Xtc, cocaïne	Ja
Nederland	– Nederland: onroerend goed, gokhal, autobedrijf, glasvezelbedrijf	Afpersing	Ja
Nederland	(Vermoed wordt dat wv (deels) in andere, oliegerelateerde legale bedrijven van hoofdverdachte is geïnvesteerd)	Witwassen	Ja
Turkije, Nederland	– Nederland: onroerend goed, dekmantelbedrijven	Heroïnehandel	Ja
	– Spanje: onroerend goed		
	– Marokko: onroerend goed		
	– Turkije: onroerend goed (woningen en kantoorpanden), grond, hotel		
Voormalig Joegoslavië	– Italië: onroerend goed (hotel, eigendom)	Cocaïne	Ja
Nederland	– Nederland: goud (t.w.v. € 360.000), dekmantelbedrijf	Fraude	?
	– waarschijnlijk Thailand want daar zijn verdachten naar toe gevlucht)		
Nederland, Roemenië	– Nederland: onroerend goed	Mensenhandel	Nee
Turkije	– Turkije: onroerend goed	Heroïne	Ja
India	– Nederland: restaurant (huur)	Ondergronds bankieren	Nee
Nederland	– Nederland: onroerend goed (pand en garagebox)	Synthetische drugs	Nee
Dominicaanse Republiek	– Dominicaanse Republiek: hotel, discotheek, stroomgenerator, onroerend goed (grond, huis)	Cocaïne	Ja
	– Curaçao: onroerend goed (huis)		
Albanië	– Albanië: ?	Mensenhandel, cocaïne	Nee
Nederland andere landen	?	Henep	Nee
Pakistan	– Dubai (Verenigde Arabische Emiraten; hotel, eigendom)	Ondergronds bankieren	Ja
	– Nederland: videotheek (dekmantel)		
	– Pakistan: onroerend goed, winkels		
	– V1 leent geld uit		
Nederland, Israël, Suriname	– Nederland: onroerend goed (twee woningen)	Afpersing	Ja
Turkije, Albanië	?	Mensensmokkel	Nee
Voormalige USSR, Nederland, Marokko	– Onbekend: onroerend goed	Mensensmokkel/handel	Nee
Suriname	– Nederland: (dekmantel)bedrijven	Cocaïne	Ja
	– Suriname: onroerend goed		
	– Brazilië: restaurant		

Tabel B4.1 (vervolg)

Herkomst hoofdverdachten	Investerings in de legale economie	Criminele activiteiten	SFO
Turkije	– Turkije: onroerend goed, leningen aan particulieren met woekerroentes	Heroïnehandel	Ja
	– Nederland: restaurant (dekmantel)		
	– Duitsland: bedrijven		
Nederlandse Antillen	– Nederlandse Antillen: grond, onroerend goed	Cocaïne	Ja
	– Nederland: sportschool, groothandel levensmiddelen, onroerend goed		
	– Schepen (waarschijnlijk in Zuid-Amerika) (ten behoeve van drugstransport)		
Nederland, Surinaamse, Marokko, Nederlandse Antillen, Ghana	– Suriname: onroerend goed	Cocaïne	Ja
Turkije, Nederland	?	Mensensmokkel	Nee
Dominicaanse Republiek	– Dominicaanse Republiek: onroerend goed	Xtc	Nee
Curaçao, Dominicaanse Republiek	– Curaçao: onroerend goed, autoverhuurbedrijf	Cocaïne	Ja
Nederland	– Nederland: Onroerend goed, café	Xtc, amfetamine	Ja
	– België: onroerend goed (woning)		
China	– China: onroerend goed	Mensensmokkel	Ja
Suriname	– Nederland: fruitimportbedrijven (waarschijnlijk t.b.v. cocaïne-import), garage, onroerend goed, bedrijf dat onroerend goed beheert	Cocaïne	Ja
	– Brazilië, Uruguay, Argentinië: fruitexportbedrijven en transportfaciliteiten (waarschijnlijk t.b.v. cocaïne-export)		
Nederland	– Nederland: glasblazersbedrijf – het bedrijf dat spullen leverde aan drugs-producenten, wv bleef mogelijk (deels) in bedrijf	Vorbereidingshandelin- gen productie syntheti- sche drugs (levering materiaal voor lab.)	Nee
Suriname	– Suriname: casino, wisselkantoren, visserijbedrijf, autobedrijven, slijterijen	Cocaïne	Ja
	– Nederland: money transfer/geldwisselkantoor		
Voormalig Joegoslavië, Polen, Estland	– Nederland: onroerend goed	Mensenhandel	Ja
Nederland	– Spanje: onroerend goed (meerdere panden)	Xtc	Ja
Nederland	– Nederland: onroerend goed (gekocht met drugsgeld, niet afkomstig uit deze zaak)	Witwassen	Nee
Suriname, Colombia	– Suriname: discotheek, onroerend goed (panden, grond), bedrijven	Cocaïne, xtc	Ja
	– Nederland: onroerend goed		
	– Nederland, Colombia, Ecuador: dekmantelbedrijven		
Pakistan	?	Ondergronds bankieren	Ja
Nederland, Polen	– Nederland: onroerend goed, autohandel, prostitutiepand	Xtc	Ja
	– Spanje: onroerend goed		
Nederland	– Nederland: onroerend goed, hotel	Witwassen, fraude	Ja
Hongarije	– Hongarije: onroerend goed (woning)	Mensenhandel	?

Tabel B4.1 (vervolg)

Herkomst hoofdverdacht-Investeringen in de legale economie ten		Criminele activiteiten	SFO
Nederland	– Nederland: hotels, videotheek, onroerend goed (loodsen) groothandel in com-putergames, dekmantelbedrijven – België: onroerend goed (hotels, eigendom) – Duitsland: onroerend goed (hotels, eigendom)	Fraude	Nee
Estland, Nederland	– Nederland: (dekmantel)bedrijf	Mensenhandel	Ja
Pakistan	– Nederland: onroerend goed, snackbar, wasserette (waarvanuit aan ondergronds bankieren werd gedaan, maar is ook legaal bedrijf), goud (tww € 34.000) – Pakistan: onroerend goed, bedrijfspand	Ondergronds bankieren	Ja
China	?	Mensensmokkel	Nee
Nederland, Zuid-Afrika	– Nederland: mediationbedrijf (kvk-nummer werd gebruikt om versnijdingsmid-delen op te kopen), nachtclub (geen of slechts heel klein deel eigendom)	Versnijdingsmiddelen-handel	Ja
Algerije, Eritrea, Ethiopië, Libanon, Suriname		Mensensmokkel	Nee
Nederland, Turkije	– Thailand: ? – Nederland: pallet-recyclingbedrijf (dekmantel)	Amfetamine, hasj	Nee
Nederland	– Nederland: onroerend goed – Spanje: onroerend goed	Cocaïne, hasj, xtc	Ja
Bulgarije, Nederland	– Bulgarije: bar (maar is eigen vermogen, geen misdaadgeld)	Mensenhandel	Nee
Nederland	– Nederland: onroerend goed – Hongarije: grond – België: onroerend goed – Spanje: onroerend goed – Nederlandse Antillen: eetcafé (eigendom)	Amfetamine, PMK, LSD, cocaïne	Ja
Nederland	– Nederland: onroerend goed (huis), coffeeshops (6), horeca – Marokko: onroerend goed (appartement; vrouw is Marokkaans)	Hasj, (buitenlandse) weed, cocaïne, xtc, amfe-tamine, PMK	Ja
Nederlandse Antillen	– Curaçao: onroerend goed (8 appartementen, deel pand)	Cocaïne	Ja
Nederland, Suriname, USA, Colombia, Ecuador	– Venezuela: onroerend goed en bedrijf voor genereren facturenstroom – Columbia: bedrijven – België: onroerend goed	Cocaïne	Ja
Israël	– Israël: onroerend goed, bedrijven – Nederland: (dekmantel)bedrijven – Denemarken: dekmantelbedrijf	Cocaïnehandel	Nee
Marokko, Nederland	– Marokko: onroerend goed, bedrijven, projectontwikkeling, aankoop taxi-ver-gunningen – Nederland: onroerend goed, horeca	Drugshandel	Ja
Nigeria	– Nederland: transportmiddelen – Nigeria en Benin: onroerend goed	Vrouwenhandel	Nee
Nigeria, Soedan	?	Vrouwenhandel	Nee
Pakistan	– Nederland: onroerend goed, hotel, andere bedrijven – Pakistan: onroerend goed	Geld wisselen	Ja

Tabel B4.1 (vervolg)

Herkomst hoofdverdachten	Investerings in de legale economie	Criminele activiteiten	SFO
Pakistan	?	Geld wisselen en ondergronds bankieren	Nee
Polen, Tsjechië, Nederland	?	Vrouwenhandel	Nee (BFO)
Suriname	?	Mensensmokkel, schijnhuwelijken	Nee (FR)
Suriname, Antillen	– Suriname en Antillen: onroerend goed, bedrijven	Cocaïnehandel	Ja
Tsjechië	?	Vrouwenhandel	Nee
Turkije	– Nederland: onroerend goed – Turkije: onroerend goed	Heroïnehandel	Ja
Turkije	– Turkije: onroerend goed, hotels, bedrijven, bouwcoöperatie, grond	Heroïnehandel	Ja
Turkije	– Turkije: onroerend goed, grond, dekmantelbedrijf (biljartartikelen) – Nederland: onroerend goed, dekmantelbedrijven (garage, woninginrichting) – Roemenie: hotel – Duitsland: onroerend goed, bedrijven – België: onroerend goed	Heroïnehandel	Ja
Turkije	– Nederland: horeca, onroerend goed – Turkije: onroerend goed, landerijen, bedrijven – Engeland: horeca	Mensensmokkel	Ja
Turkije	– Turkije: onroerend goed, hotel, land, bedrijven – Nederland: bedrijven	Drugshandel	Ja
Turkije	– SFO loopt nog	Drugshandel	Ja
Turkije	? (Geld naar Turkije)	Heroïnehandel	Nee
Turkije	?	Autodiefstal	Nee
Turkije, Nederland	– Nederland: horeca	Cocaïnehandel	Ja
Turkije, Nederland	– Turkije: onroerend goed	Fraude	Ja
Voormalig Joegoslavië	– Nederland: onroerend goed in rosse buurten	Vrouwenhandel	Ja
Joegoslavië	?	Wapenhandel	Ja
Joegoslavië	?	Wapenhandel	Nee
Voormalig Joegoslavië	?	Vrouwenhandel	Nee
Zeer divers	?	Drugshandel	Ja
Nederland, Spanje, Nederlandse Antillen, Turkije	– VS: racesport – Spanje: onroerend goed (eigen woning, van Nederlander)	Weed	Ja
Nederland, Suriname	– Nederland: onroerend goed, autoverhuurbedrijf (van waaruit witgewassen werd; onbekend of daarin is geïnvesteerd) – Suriname: onroerend goed, bedrijven (door verdachten van Surinaamse herkomst)	Witwassen	Ja
Suriname	– Nederland: onroerend goed (ongeveer 10 panden) , vliegmaatschappij, horeca, beveiligingsbedrijf, andere bedrijven – Suriname: onroerend goed, bedrijf – Aruba: vliegmaatschappij	Witwassen, cocaïne	Ja

Tabel B4.1 (vervolg)

Herkomst hoofdv- dachten	Investerings in de legale economie	Criminele activiteiten	SFO
Voormalige USSR, Nederland	– Nederland: dekmantelbedrijven	Sigarettensmokkel/-pro- ductie	Nee
Irak	(Vermoeden dat deel vermogen veilig gesteld in Irak)	Ondergronds bankieren	Nee
Nederland	– Nederland: onroerend goed (hadden ze wellicht al) – Zwitserland: onroerend goed (hadden ze wellicht al) – Veel vennootschappen in bouw/vastgoed, gebruikt voor de fraude (opmaken contracten en facturen) maar (deels) ook echte bouwactiviteiten	Fraude	Ja
Grotendeels zelfde ver- dachten als boven- staande zaak	– Idem	Idem	Idem
Grotendeels zelfde ver- dachten als boven- staande zaak	– Idem	Idem	Idem
Turkije	– Turkije: grond, vermoedelijk onroerend goed	Mensenhandel	Ja
Nederland/Israël	– Spanje: onroerend goed	Xtc	?
Nederland	– Nederland: onroerend goed, bedrijven en sponsoring – Antillen: onroerend goed, bedrijven – Brazilië: exportbedrijf – België, Luxemburg en Zwitserland: aandelen, obligaties	Cocaïnehandel en witwas- sen	Ja
Nederland	– Nederland: horeca, diverse (dekmantel)bedrijven – Polen en Bulgarije: dekmantelbedrijven	Drugshandel	Nee
Nederland	– Nederland: bedrijven, onroerend goed	Fraude	Ja
Nederland	– Nederland: onroerend goed, bedrijven, horeca – Spanje: onroerend goed	Fraude	Nee
Nederland	– Nederland: onroerend goed, horeca, bedrijven (o.a. seksclub) (€ 14.000.000 op Luxemburgse bankrekening)	Productie en handel syn- thetische drugs en cocaïne- handel	Ja
Nederland	SFO loopt nog	Drugshandel	Ja
Nederland	SFO loopt nog	Fraude	Ja
Nederland	– Nederland: horeca, autobedrijf	Productie en handel xtc	Ja
Nederland	– Nederland: onroerend goed, seks- en gokindustrie	Softdrugshandel	Ja
Nederland	– Nederland en België: onroerend goed en bedrijven. – Diverse landen: dekmantelbedrijven	Softdrugshandel	Ja
Nederland	– Nederland: onroerend goed, horeca, coffeeshops – Frankrijk: onroerend goed – Suriname: onroerend goed	Softdrugshandel	Ja
Nederland	– Nederland: onroerend goed, hypotheek en leningen	Softdrugs, BMK, en amfe- tamine	Ja
Nederland	– Nederland: horeca, onroerend goed, dekmantelbedrijven, aandelen in bedrij- ven	Softdrugs en xtc	Ja

Tabel B4.1 (vervolg)

Herkomst hoofdverdachten	Investerings in de legale economie	Criminele activiteiten	SFO
Nederland	– Nederland: legale bedrijven en dekmantelbedrijven, waardepapieren	Softdrugs, xtc en amfetamine	Ja
Nederland	– Nederland: bedrijven	Softdrugshandel en wapenhandel	Ja
Nederland	?	Autodiefstal, cocaïnehandel	Ja
Nederland	?	Synthetische drugs	Ja
Nederland	?	Synthetische drugs en cocaïnehandel	Nee (FR*)
Nederland	?	Vrouwenhandel	Nee
Nederland	?	Wapenhandel	Nee
Nederland	?	Wapenhandel	Nee
Nederland	Land?: porseleinbedrijf (dekmantel)	Softdrugshandel	Nee
Nederland	?	Softdrugshandel en afpersing	Ja
Israël	– Spanje: onroerend goed	Xtc	Ja
Nigeria, Soedan	?	Mensenhandel	Ja
Nederland	– Nederland: autobandenbedrijf, andere bedrijven ((ook) gebruikt voor witwassen)	Xtc	Ja
Nederland, VS, VK, Zweed	– Frankrijk: onroerend goed (appartement voor vriendin)	Fraude	Nee
	– Nederland: onroerend goed		
	– In verschillende landen werden rechtspersonen opgericht, vermoedelijk voor witwasdoeleinden		
Iran, Marokko, Suriname, Tunesië, Dominicaanse Republiek, Nigeria	– Marokko: onroerend goed woning, (door Marokkaan)	Cocaïne	Nee
Nederland	– Nederland: onroerend goed (>10 panden), videotheek, discotheek, autohandel, hotel, goud (t.w.v. € 4.000)	Synthetische drugs, hasj en weed	Ja
Pakistan, Sri Lanka, India, Nepal, Suriname	– Nederland: onroerend goed (woningen), telecomwinkel (van waaruit aan ondergronds bankieren werd gedaan, maar is ook legaal bedrijf), kledingwinkel (dekmantel)	Heroïne, ondergronds bankieren	Nee
Nederland	– Nederland: glasblazersbedrijf – het bedrijf dat spullen leverde aan drugsproducenten, wvv bleef mogelijk (deels) in bedrijf	Vorbereidingshandelingen productie synthetische drugs (levering materiaal voor lab.)	Nee
Nederland	?	Softdrugs en xtc	Nee
Nederland	?	Productie en handel xtc	Nee
Nederland	?	Productie en handel xtc	Ja
Nederland	?	Productie en handel xtc	Ja
Nederland	– Nederland: bedrijven voor transport/handel olieproducten (gebruikt om fraude mee te plegen), ?	Fraude	Ja
Nederland	?	Fraude	Ja
Nederland	?	Fraude	Nee

Tabel B4.1 (vervolg)

Herkomst	hoofdverdachten	Investerings in de legale economie	Criminele activiteiten	SFO
Nederland	–	Nederland: garagebedrijf, goud (t.w.v. € 81.000), ?	Geld wisselen, wapenhandel, softdrugs-handel	Ja
Nederland	?		Drugshandel	Ja
Nederland, België	?		Wapenhandel	Ja
Nederland, Slowakije	?		Vrouwenhandel	Nee (BFO) **
Nederland, Tsjechië	–	Tsjechië: horeca en bedrijven	Vrouwenhandel	Nee
Nederland,	–	Nederland: horeca, bedrijven	Drugshandel	Ja
Turkije	–	Turkije: onroerend goed, wisselkantoor		
Bulgarije	?		Vrouwenhandel, vervalsingen	Nee
Chili	?	(Geld naar Chili)	Cocaïnehandel	Ja
China	?		Fraude	Nee
China	?	(Geld naar China)	Mensensmokkel	Nee
China	?		Drugshandel	Ja
Colombia, Antillen	?	(Geld cash naar Antillen)	Cocaïnehandel	Nee
Colombia, Nederland	–	Wereldwijd (o.a. Colombia, Portugal): onroerend goed	Cocaïnehandel	Nee
Colombia, Nederland	?	(Geld naar Colombia)	Drugshandel	Nee
Egypte, Libanon	–	Nederland: kunst, edelstenen	Geld wisselen, witwassen	Nee
	–	Egypte: onroerend goed		
Engeland	–	Nederland: onroerend goed	Geld wisselen	Ja
Engeland	–	Engeland: onroerend goed, grond, horeca (o.a. disco), sportclub	Drugshandel	Ja
	–	Turkije: onroerend goed		
Europa	?		Fraude	Nee
India	?		Mensensmokkel	Nee
India, Sri Lanka, Suriname	–	India: landerijen	Mensensmokkel	Nee
	–	Nederland: bedrijven, horeca		
India, Pakistan	–	India: onroerend goed, horeca	Geld wisselen	Nee
	–	Pakistan: onroerend goed		
Irak	–	Videotheek (dekmantel)	Mensensmokkel	Ja
Irak	?		Mensensmokkel	Nee
Irak	?		Mensensmokkel	Nee
Irak	?		Mensensmokkel	Ja
Iran, Canada, Irak	?	(Geld in Canada en Iran)	Mensensmokkel	Ja

* Geen SFO, wel een financiële rapportage.

** Geen SFO, wel een rapportage van het Bureau financiële ondersteuning.

WODC-rapporten

Om zo veel mogelijk belanghebbenden te informeren over de onderzoeksresultaten van het WODC wordt een beperkte oplage van de rapporten kosteloos verspreid onder functionarissen, werkgroepen en instellingen binnen en buiten het ministerie van Justitie. Dit gebeurt aan de hand van een verzendlijst die afhankelijk van het onderwerp van het rapport opgesteld wordt. De rapporten in de reeks Onderzoek en beleid (O&B) worden uitgegeven door Boom Juridische uitgevers en zijn voor belangstellenden die niet voor een kosteloos rapport in aanmerking komen, te bestellen bij Boom distributiecentrum, Postbus 400, 7940 AK Meppel, tel.: 0522-23 75 55, via e-mail: budh@boomdistributiecentrum.nl.

Een complete lijst van de WODC-rapporten is te vinden op de WODC-site (www.wodc.nl). Daar zijn ook de uitgebreide samenvattingen te vinden van alle vanaf 1997 verschenen WODC-rapporten. Volledige teksten van de rapporten (vanaf 1999) zullen met terugwerkende kracht op de WODC-site beschikbaar komen. Hieronder volgen de titelbeschrijvingen van de vanaf 2007 verschenen rapporten.

- Daalder, A.L. (2007). *Prostitutie in Nederland na opheffing van het bordeelverbod*. O&B 249. (*Prostitution in the Netherlands since the lifting of the brothel ban*. O&B 249a.)
- Jennissen, R.P.W., & Oudhof, J. (red.) (2007). *Ontwikkelingen in de maatschappelijke participatie van allochtonen*. O&B 250.
- Mheen, D. van de, & Gruter, P. (red.) (2007). *Helingspraktijken onder de loep: Impressies van helingcircuits in Nederland*. O&B 251.
- Bunt, H.G. van de, & Kleemans, E.R., m.m.v. Poot, C.J. de, Bokhorst, R.J., Huijckshoven, M., Kouwenberg, R.F., Nassou, M. van, & Staring, R. (2007). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland: Derde rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit*. O&B 252.
- Struiksma, N., Ridder, J. de, & Winter, H.B. (2007). *De effectiviteit van bestuurlijke en strafrechtelijke milieuhandhaving*. O&B 253.
- Eshuis, R.J.J. (2007). *Het recht in betere tijden: Over de werking van interventies ter versnelling van civiele procedures*. O&B 254.
- Heide, W. van der, & Eggen, A.Th.J. (red.) (2007). *Criminaliteit en rechtshandhaving 2006: Ontwikkelingen en samenhangen*. O&B 255.
- Tollenaar, N., Meijer, R.F., Huijbrechts, G.L.A.M., Blom, M., & Harbachi, S. el (2007). *Monitor Veelplegers: Jeugdige en zeer actieve veelplegers in kaart gebracht*. O&B 256.
- Dijk, J. van, Kesteren, J. van, & Smit, P. (2007). *Criminal Victimisation in International Perspective: Key findings from the 2004-2005 ICVS en EU ICS*. O&B 257. (*Victimización en la perspectiva internacional: Resultados principales de la ENICRIV y ENECRIS 2004-2005*. O&B 257a.)
- Spapens, A.C.M., Bunt, H.G. van de, & Rastovac, L. (2007). *De wereld achter de wietteelt*. O&B 258.

- Koeter, M.W.J., & Bakker, M. (2007). *Effectevaluatie van de Strafrechtelijke Opvang Verslaafden (SOV)*. O&B 259.
- Kunst, M.J.J., Schweizer, S., Bogaerts, S., & Knaap, L.M. van der (2008). *Onderlinge agressie en geweld, posttraumatische stress en arbeidsverzuim in penitentiaire inrichtingen*. O&B 260. (*Aggression and violence, posttraumatic stress, and absenteeism among employees in penitentiaries*. O&B 260a.)
- Voert, M.J. ter, & Peters, S.L. (2008). *Tendrapportage advocatuur 2006: Toegankelijkheid, continuïteit en kwaliteit van de dienstverlening*. O&B 261.
- Boom, A. ten, & Kuijpers, K.F., m.m.v. Moene, M.H. (2008). *Behoeften van slachtoffers van delicten: Een systematische literatuurstudie naar behoeften zoals door slachtoffers zelf geuit*. O&B 262.
- Kogel, C.H. de, & Nagtegaal, M.H. (2008). *Toezichtprogramma's voor delinquenten en forensisch psychiatrische patiënten: Effectiviteit en veronderstelde werkzame mechanismen*. O&B 263.
- Hulst, R.C. van der, & Neve, R.J.M. (2008). *High-tech crime, soorten criminaliteit en hun daders: Een literatuurinventarisatie*. O&B 264.
- Lacé, Z.D., & Voert, M.J. ter (2008). *Tendrapportage Notariaat 2006: Toegankelijkheid, continuïteit en kwaliteit van de dienstverlening*. O&B 265.
- Guiaux, M., Uiters, A.H., Wubs, H., & Beenackers, E.M.Th. (2008). *Uitgenodigde vluchtelingen*. O&B 266.
- Klein Haarhuis, C.M., & Niemeijer, E. (2008). *Wet en werkelijkheid: Bevindingen uit evaluaties van wetten*. O&B 267.
- Laan, A.M. van der, Vervoorn, L., Schans, C.A. van der, & Bogaerts, S. (2008). *Ik zit vast: Een exploratieve studie naar emotionele verwerking van justitiële vrijheidsbeneming door jongeren*. O&B 268. (*Being inside: An explorative study into emotional reactions of juvenile offenders to custody*. O&B 268a.)
- Teeuw, Wouter B., Vedder, Anton H., Custers, Bart H.M., Dorbeck-Jung, Bärbel R., Faber, Edward C.C., Iacob, Sorin M., Koops, Bert-Jaap, Leenes, Ronald E., Poot, Henk J.G. de, Rip, Arie, & Vudisa, Jacques N. (2008). *Security Applications for Converging Technologies: Impact on the constitutional state and the legal order*. O&B 269.
- Kogel, C.H. de (2008). *De hersenen in beeld: Neurobiologisch onderzoek en vraagstukken op het gebied van verklaring, reductie en preventie van criminaliteit*. O&B 270.
- Eggen, A.Th.J., & Kalidien, S.N. (red.) (2008). *Criminaliteit en rechtshandhaving 2007: Ontwikkelingen en samenhangen*. O&B 271.
- Gestel, B. van, m.m.v. Kouwenberg, R.F., Verhoeven, M.A., & Verkuylen, M.W. (2008). *Vastgoed & fout: Een analyse van twaalf strafrechtelijke opsporingsonderzoeken naar illegale en criminele praktijken in de woningsector*. O&B 272.
- Gosselt, J.F., Hoof, J.J. van, Jong, M.D.T. de, Dorbeck-Jung, B., & Steehouder, M.F. (2008). *Horen, zien en verkrijgen? Een onderzoek naar het functioneren van Kijkwijzer en PEGI (Pan European Game Information) ter bescherming van jongeren tegen schadelijke mediabeelden*. O&B 273.

- Ridder, J. de, Klein Haarhuis, C.M., & Jongste, W.M. de (2008). *De ceas aan het werk: Bevindingen over het functioneren van de Commissie Evaluatie Afgesloten Strafzaken 2006-2008*. O&B 274.
- Wartna, B.S.J. (2009). *In de oude fout: Over het meten van recidive en het vaststellen van het succes van strafrechtelijke interventies*. O&B 275.
- Laan, A.M. van der, Schans, A. van der, Bogaerts, S., & Doreleijers, Th.A.H. (2009). *Criminogene en beschermende factoren bij jongeren die een basisraadsonderzoek ondergaan: Een verkennende inventarisatie van de mate van zorg en van risico- en beschermende factoren gesignaleerd door raadsonderzoekers*. O&B 276.
- Jennissen, R.P.W. (2009). *Criminaliteit, leeftijd en etniciteit: Over de afwijkende leeftijdsspecifieke criminaliteitscijfers van in Nederland verblijvende Antillianen en Marokkanen*. O&B 277.
- Klapwijk, A., & Voert, M. ter (2009). *Evaluatie De Geschillencommissie 2009*. O&B 278.
- Kalidien, S.N., & Eggen, A.Th.J. (2009). *Criminaliteit en rechtshandhaving 2008: Ontwikkelingen en samenhangen*. O&B 279.
- Jong, P.O. de, & Zijlstra, S.E., m.m.v. Ommeren, F.J. van, Neerhof, A.R., & Lange, F.A. de (2009). *Wikken, wegen en (toch) wetgeven: Een onderzoek naar de hiërarchie en omvang van wetgeving in vijf Europese landen*. O&B 280.
- Poot, C.J. de, & Sonnenschein, A., m.m.v. Soudijn, M.R.J., Bijen, J.G.M., & Verkuylen, M.W. (2009). *Jihadistisch terrorisme in Nederland: Een beschrijving op basis van afgesloten opsporingsonderzoeken*. O&B 281.
- Kruisbergen, E.W., & Jong, D. de, m.m.v. Kouwenberg, R.F. (2010). *Opsporen onder dekmantel: Regulering, uitvoering en resultaten van undercovertrajecten*. O&B 282.
- Velthoven, B.C.J. van, & Klein Haarhuis, C.M. (2010). *Geschildbeslechtsingsdelta 2009: Over verloop en afloop van (potentieel) juridische problemen van burgers*. O&B 283.
- Diephuis, B.J., Eshuis, R.J.J., & Heer-de Lange, N.E. de (2010). *Rechtspleging Civiel en Bestuur 2008: Ontwikkelingen en samenhangen*. O&B 284.
- Killias, M., Aebi, M.F., Aubusson de Cavarlay, B., Barclay, G., Gruszczńska, B., Harrendorf, S., Heiskanen, M., Hysi, V., Jehle, J.-M., Shostko, O., Smit, P., Pórisdóttir, R., & Jaquier, V. (2010). *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics – 2010*. O&B 285.
- Wijkhuijs, L.J.J., & Jennissen, R.P.W. (2010). *Arbeidsmigratie naar Nederland: De invloed van gender en gezin*. O&B 286.
- Knaap, L.M. van der, El Idrissi, F., & Bogaerts, S. (2010). *Daders van huiselijk geweld*. O&B 287.
- Veen, H.C.J. van der, & Bogaerts, S. (2010). *Huiselijk geweld in Nederland: Overkoepelend syntheserapport van het vangst-hervangst-, slachtoffer- en daderonderzoek 2007-2010*. O&B 288.

- Heer-de Lange, N.E. de, & Kalidien, S.N. (2010). *Criminaliteit en rechtshandhaving 2009: Ontwikkelingen en samenhangen*. O&B 289.
- Nagtegaal, M.H., Horst, R.P. van der, & Schönberger, H.J.M. (2011). *Inzicht in de verblijfsduur van tbs-gestelden: Cijfers en mogelijke verklaringen*. O&B 290.
- Poot, C.J. de, & Sonnenschein, A., m.m.v. Soudijn, M.R.J., Bijen, J.G.M., & Verkuylen, M.W. (2011). *Jihadi terrorism in the Netherlands: A description on closed criminal investigations*. O&B 291. [Engelse vertaling van O&B 281.]
- Laan, A.M. van der, & Blom, M. (2011). *Meer jeugdige verdachten, maar waarom? Een studie naar de relatie tussen maatschappelijke ontwikkelingen en de veranderingen in het aantal jeugdige verdachten van een misdrijf in de periode 1997-2007*. O&B 292.
- Slotboom, A., Wong, T.M.L., Swier, C., & Broek, T.C. van der (2011). *Delinquente meisjes: Achtergronden, risicofactoren en interventies*. O&B 293.
- Molleman, T. (2011). *Benchmarking in het gevangeniswezen: Een onderzoek naar de mogelijkheden van het vergelijken en verbeteren van prestaties*. O&B 294.
- Verhoeven, M.A., Gestel, B. van, & Jong, D. de (2011). *Mensenhandel in de Amsterdamse raamprostitutie: Een onderzoek naar aard en opsporing van mensenhandel*. O&B 295.
- Voert, M.J. ter, Zwenk, F., & m.m.v. Beenackers, E.M.Th. (2011). *Kwaliteit in zware tijd: Marktwerving, vraaguitval en notariële dienstverlening*. O&B 296.
- Weenink, A.W., Klein Haarhuis, C.M., Bokhorst, R.J., Smit, M. (2011). *De staat van bestuur van Aruba: Een onderzoek naar de deugdelijkheid van bestuur en de rechtshandhaving*. O&B 297.
- Kalidien, S.N., & Heer-de Lange, N.E. de, m.m.v. Rosmalen, M.M. van (2011). *Criminaliteit en rechtshandhaving 2010: Ontwikkelingen en samenhangen*. O&B 298.
- Jennissen, R.P.W. (red.) (2011). *De Nederlandse migratiekaart: Achtergronden en ontwikkelingen van verschillende internationale migratietypen*. O&B 299.
- Eichelsheim, V.I., & Laan, A.M. van der (2011). *Jongeren en vrijheidsbeneming: Een studie naar de wijze waarop jongeren in Justitiële Jeugdinrichtingen omgaan met vrijheidsbeneming*. O&B 300.
- Eshuis, R.J.J., Heer-de Lange, N.E. de, Diephuis, B.J., & Rosmalen, M.M. van (2011). *Rechtspleging Civiel en Bestuur 2010: Ontwikkelingen en samenhangen*. O&B 301.
- Fischer, T.F.C., Captein, W.J.M., & Zwirs, B.W.C. (2012). *Gedragsinterventies voor volwassen justitiabelen*. O&B 302.
- Eshuis, R.J.J., Holvast, N.L., Bunt, H.G. van de, Erp, J.G. van, & Pham, N.T. (2012). *Het aansprakelijk stellen van bestuurders: Onderzoek naar de overwegingen die spelen bij het al dan niet intern aansprakelijk stellen van bestuurders en interne toezichthouders*. O&B 303.

- Odinot, G., Jong, D. de, Leij, J.B.J. van der, Poot, C.J. de, & Straalen, E.K. van (2012). *Het gebruik van de telefoon- en internettap in de opsporing*. O&B 304.
- Koops, B.J. (2012). *Het decryptiebevel en het nemo-teneturbeginsel: Nopen ontwikkelingen sinds 2000 tot invoering van een ontsleutelplicht voor verdachten?* O&B 305.

